

ГОДИШЊАК  
ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА  
ПОЖАРЕВАЦ

Година II, број 2 ПОЖАРЕВАЦ, 2013.



Пожаревац  
2013.

**ЗАПИСИ**

**ГОДИШЊАК  
ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ПОЖАРЕВАЦ**

Година II, број 2  
ПОЖАРЕВАЦ, 2013.

---

**ZAPISI**

**THE HISTORICAL ARCHIVES OF POŽAREVAC  
YEARBOOK**

Year II, No 2  
POŽAREVAC, 2013.

ЗАПИСИ  
ГОДИШЊАК ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ПОЖАРЕВАЦ

ИЗДАВАЧ:  
Историјски архив Пожаревац  
www.arhivpozarevac.org.rs  
info@arhivpozarevac.org.rs

ЗА ИЗДАВАЧА:  
Мр Јасмина Николић, директор

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК:  
Мр Јасмина Николић

РЕДАКЦИЈА:  
Мр Јасмина Николић, Јасмина Живковић МА, Драгана  
Милорадовић Николић, Слободанка Цветковић, Наташа  
Милошевић Дулић, Весна Башић

ИНОСТРАНИ ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈЕ:  
Проф. др Петер Павел Класинц (Словенија), др Грасиа Тато  
(Италија), Душан Поповић (Република Српска), доц. др Изет  
Шаботић (Босна и Херцеговина), др Димитар Атанасов (Бугарска),  
мр Бојан Цвелфар (Словенија), др Живана Хеђбели (Хрватска),  
Дмитар Богески (Македонија)

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:  
ЗАПИСИ, ГОДИШЊАК ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ПОЖАРЕВАЦ,  
Др Војислава Дулића 10, 12 000 Пожаревац/Србија  
Телефон/факс +381 12 223 082

ПРЕВОД НА ЕНГЛЕСКИ:  
Јелена Чкоњевић

УДК: Народна библиотека Србије

ПРЕЛОМ И ГРАФИЧКИ ДИЗАЈН:  
Александар Арсић

ШТАМПА:  
Компромис дизајн Пожаревац

ТИРАЖ: 500

ZAPISI  
THE HISTORICAL ARCHIVES OF POŽAREVAC YEARBOOK

PUBLISHER:  
Historical Archive Pozarevac  
www.arhivpozarevac.org.rs  
info@arhivpozarevac.org.rs

FOR PUBLISHER:  
MSc. Jasmina Nikolic, director

EDITOR-IN-CHIEF:  
MSc. Jasmina Nikolic

EDITORIAL BOARD:  
MSc. Jasmina Nikolic, Jasmina Zivkovic MA  
Dragana Miloradovic Nikolic, Slobodanka Cvetkovic, Natasa  
Milosevic Dulic, Vesna Basic

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:  
Ph. D. Peter Pavel Klasinc (Slovenia), Ph. D. Grazia Tato (Italy),  
Dusan Popovic (Republic of Srpska), Ph. D. Izet Sabotic (Bosnia  
and Herzegovina), Ph. D. Dimitar Atanasov (Bulgaria), MSc.  
Bojan Cvelfar (Slovenia), Ph. D. Zivana Hedjbeli (Croatia), Dmitar  
Bogeski (Macedonia)

ADDRESS:  
ZAPISI, THE HISTORICAL ARCHIVES OF POŽAREVAC YEARBOOK  
Dr Vojislav Dulic 10, Pozarevac, 12000, Serbia  
Telefon/faks +381 12 223 082

TRANSLATION INTO ENGLISH:  
Jelena Ckonjevic

UDK: National Library of Serbia

LAYOUT AND GRAPHIC DESIGN:  
Aleksandar Arsic

PRESS:  
Kompromis design Pozarevac

CIRCULATION: 500

ISSN 2334-7082

Штампање Часописа омогућио је Град Пожаревац  
Review Printing enabled the City Pozarevac

## САДРЖАЈ

Mr Jasmina NIKOLIĆ  
Uz drugi broj

7

## CONTENTS

MSc. Jasmina NIKOLIC  
In addition to the second issue

### ARHIVISTIKA ARCHIVAL

Doc. dr Peter Pavel KLASINC <b>Pozicija arhivov v njihovih državah – družbah</b>	11	Ph.D. Peter Pavel KLASINC <b>The position of the archives in their states-societies</b>
Prof. dr Mikhail V. LARIN <b>Опыт управления электронными документами в Российской Федерации</b>	18	Ph.D. Mikhail V. LARIN <b>The experience of electronic records management in the Russian Federation</b>
Doc. dr. sc. Živana Heđbeli <b>Dostupnost registraturnog i arhivskog gradiva sukladno propisima Republike Hrvatske</b>	23	Ph.D. Zivana Hedbeli <b>The Accessibility to the archival registry and heritage, in accordance to regulations of the Republic of Croatia</b>
Др Ацо АНГЕЛОВСКИ <b>Некои искуства и согледувања во работата на групата архивистика при Филозофскиот факултет – Скопје</b>	31	Ph.D. Aco ANGELOVSKI <b>Some experiences and insights into the work of the group archiving Faculty of Philosophy - Skopje</b>
Дмитар БОГЕСКИ <b>Проблемот на рационализација и валоризација во некои сфери од архивската дејност</b>	34	Dmitar BOGESKI <b>The problem of evaluation and rationalization in some areas of archives</b>
Doc. dr Izet ŠABOTIĆ <b>Legislativa i njen uticaj na zbrinjavanje arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji</b>	37	Ph.D. Izet SABOTIC <b>Legislation and its impact on the management of archival records registry in Bankruptcy and Liquidation</b>
Darko RUBČIĆ <b>Образование дјелатника у писмохранама - iskustva hrvatskih arhivista</b>	44	Darko RUBCIC <b>Education staff in the archives - Croatian experience archivists</b>
Јасмина ЖИВКОВИЋ, МА <b>Заштита архивске грађе и регистратурског материјала код правосудних стваралаца у Браничевском округу</b>	47	Jasmina ZIVKOVIC, MA <b>Judicial authors' preservation of archival records and register material in Braničevo county</b>
Слободанка ЦВЕТКОВИЋ <b>Коришћење архивске грађе у јавне и приватно-правне сврхе на примеру Историјског архива Пожаревац</b>	61	Slobodanka CVETKOVIC <b>Using of Archival Material for Public and Private Legal Purposes at the Example of the Historical Archive of Pozarevac</b>

Драгана МИЛОРАДОВИЋ НИКОЛИЋ  
Значај дигиталних архивских и библиотечких фондова и збирки за кориснике – искуство Историјског архива Пожаревац

70

Dragana MILORADOVIC NIKOLIC  
The importance of digital archival and library funds, collection guide – seen through the experience of historical archive of Požarevac

Александра БОГДАНОВИЋ  
Корице старих и ретких књига и њихова заштита

75

Aleksandra BOGDANOVIC  
Covers of old and rare books and their protection

Зоран СТЕВАНОВИЋ  
Збирка грађанских личних докумената (1743–1923)  
Изворна архивска грађа у Архиву Војводине

83

Zoran STEVANOVIC  
The collection of civil personal documents (1743–1923)  
The original archive material – Archive of Vojvodina

Живислав АНТОНИЈЕВИЋ  
Документарна фотографија као историјски извор и формирање збирке фотографија Историјског архива Пожаревац

94

Zivislav ANTONIJEVIC  
Documentary photography as a historical source - forming the Historical Archive of Požarevac photography collection

## ИСТОРИОГРАФИЈА HISTORIOGRAPHY

Проф. др Бранко ЋУПУРДИЈА  
Оквири истраживања дрежничке културе

105

Ph.D. Branko CUPURDIJA  
Research framework of the culture of Drežnica

Мр Горан ЂУРАН  
Миграције влашког становништва унутар и ван граница Босне и Херцеговине под турском влашћу

116

MSc. Goran DURAN  
The migrations of vlach population inside and outside the borders of Bosnia and Herzegovina under the turkish empire

Мр Миливоје ПАЈОВИЋ  
Доктор Куниберт и пуковник Хоџес

121

MSc. Milivoje PAJOVIC  
Doctor Kunibert and Colonel Hodges

Мр Велиша ЈОКСИМОВИЋ  
Књижевни и културно-просветни рад Мојсеја Живојновића у Пожаревцу

131

MSc. Velisa JOKSIMOVIC  
Literal, cultural and educational work of Mojsej Živojnović in Požarevac

Др Ивана КРСТИЋ МИСТРИЦЕЛОВИЋ  
Прикључење делова херцеговачко-захумске и сарајевске митрополије рашко-призренској митрополији 1894. године

138

Ph.D. Ivana KRSTIC MISTRIDZELOVIC  
The annexation of the parts of herzegovina-zahumska and sarajevo mitropolity to raška-prizren mitropolity in 1894 150

Зоран ВУКЕЛИЋ  
Палић, Лудош, Келебија – језера или баре

151

Zoran VUKELIC  
Palić, Ludoš, Kelebija- lakes or pools

Мр Маријана МРАОВИЋ  
Улога представника локалне управе у пропаганди Владе народног спаса крајем 1941. и у првој половини 1942. године

156

MSc. Marijana MRAOVIC  
The role of the representative of local authorities in the propaganda of the Government of National Salvation at the end of 1941 and the first half of 1942

Светлана ЉУБЉАНАЦ  
Суд Националне части народа Војводине Суђење др Кости Милутиновићу и Жанки Стокић

164

Svetlana LJUBLJANAC  
Volksgericht des Volkes der Vojvodina Der Gerichtsprozess gegen Kosta Milutinović und Žanka Stokić

## ИЗ РАДА АРХИВА FROM THE ARCHIVES OF

Мр Сејдалија ГУЏИЋ  
65 godina osnivanja i rada Historijskog arhiva Sarajevo

175

MSc. Sejdalija GUSIC  
65 years of foundation and work of the Historical Archive of Sarajevo

Андријана МАКСИМОВИЋ  
Прве четири и по деценије Историјског архива Пожаревац

181

Andrijana MAKSIMOVIC  
The First four and a half decades of The Historical Archive of Požarevac

Татјана ЖИВКОВИЋ  
Библиографија чланака о Историјском архиву Пожаревац у завичајној периодици 1992–2012.

188

Tatjana ZIVKOVIC  
The bibliography of the articles on the Historical Archive of Požarevac in the local periodicals 1992–2012

Прим. др Јелена ПАУНОВИЋ ПФАФ  
Милутин ЈЕЛИЋ  
Бранко ЗДРАВКОВИЋ  
Специфични проблеми превенције обољења и повреда на раду у архивима – пример Историјског архива Пожаревац –

211

Ph.D. Jelena PAUNOVIC PFAF  
Milutin JELIC  
Branko ZDRAVKOVIC  
Specific problems of preventing injuries and sickness at work in the archives – the example of the Historical Archive of Požarevac

Александар ПЕТРОВИЋ, МА  
Спомен соба Гарнизона Пожаревац „Два века војске у Браничеву“ –Комуникацијски аспекти–

218

Aleksandar PETROVIC, MA  
The memorial room of Požarevac garrison „Two centuries of Braničevo Army“ - Communicational aspects

Јасмина ЖИВКОВИЋ, МА  
Школа архивистике

224

Jasmina ZIVKOVIC, MA  
The school of Archivistics

Слободанка ЦВЕТКОВИЋ  
„Дан отворених врата архива 2013“ „Сви смо ми део историје“

226

Slobodanka CVETKOVIC  
Archive Open Day 2013 “We are all the part of History”

## МЕЂУНАРОДНА АРХИВСКА И КУЛТУРНА САРАДЊА INTERNATIONAL ARCHIVAL AND CULTURAL COOPERATION

ПРОТОКОЛ О САРАДЊИ  
Међународни Институт архивских наука Трст/Марибор и Историјски архив Пожаревац

231

PROTOCOL ON COOPERATION  
International Institute of archival science and the Historical Archives of Pozarevac

Нина ГОСТЕНЧНИК  
Mednarodna znanstvena konferenca „Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja”

232

Nina GOSTENCNIK  
The International scientific conference – “Technical and contents issues in classical and electronic archiving”

Glavni i odgovorni urednik  
**mr Jasmina NIKOLIĆ, direktor**  
 Istorijaskog arhiva Požarevac, Srbija

## Uz drugi broj

Poštovani čitaoci, drage kolege i saradnici,

Pred Vama je drugi broj međunarodnog stručnog časopisa „Zapisi“ - Godišnjak Istorijaskog arhiva Požarevac. I ovoga puta donosimo gotovo četrdeset veoma raznovrsnih priloga koji obrađuju arhivističke, historiografske, etnografske, književne, komunikacijske, medijske i druge teme.

Veoma nam je drago što su brojne koleginice i kolege iz zemlje i inostranstva koje su saradivale sa nama u prvom broju odlučile da i drugi broj međunarodnog stručnog časopisa „Zapisi“ obogate svojim člancima, a nadamo se da ćemo lepu i uspešnu saradnju nastaviti i narednih godina. Pridružio nam se i niz novih autora, kako iskusnih, tako i mladih, čije Vam priloge najtoplije preporučujemo.

Kako smo već napomenuli, časopis „Zapisi“ je osnovan sa namerom jačanja stručnog i naučno-istraživačkog kapaciteta ne samo zaposlenih u Istorijaskom arhivu Požarevac, nego i izvan njega, tako da mu je pored navedenih i jedan od bitnih ciljeva izlaženja – čvršće povezivanje empirijskih dostignuća i saznanja akumuliranih u Srbiji i u inostranstvu. S tim u vezi, u ovom broju objavljujemo stručne radove autora iz Ruske Federacije, Slovenije, Hrvatske, Makedonije, Bosne i Hercegovine i Republike Srpske.

Drugi broj časopisa „Zapisi“ sadrži pet tematskih celina: **Arhivistika, Istoriografija, Iz rada arhiva, Međunarodna arhivska i kulturna saradnja i Prikazi i rasprave**. Tematska celina „Arhivistika“ donosi trinaest originalnih stručnih radova iz teorije i prakse koji su zasnovani na modernim pristupima izučavanju arhivistike kao naučne discipline. „Istoriografija“ je zastupljena sa osam originalnih pogleda na klasične i moderne teme iz ovog domena naučnog istraživanja. U tematskoj celini „Iz rada arhiva“ predstavljamo sedam članaka od kojih šest daje prikaz realizovanih programa i postignutih rezultata u radu Istorijaskog arhiva Požarevac čime je dat doprinos obeležavanju šezdesetpetogodišnjice postojanja ove regionalne ustanove u kulturi. U skladu sa svojim principom promovisanja struke i

nauke, i ovaj broj časopisa nudi jedan svojevrsan mozaik izveštaja o međunarodnim skupovima i prikaza potpuno nove literature iz oblasti arhivistike, istorije, tradicije i kulture.

Uređivački odbor ovog časopisa, kao i do sada, poziva potencijalne autore na saradnju. Elektronska adresa na koju autori mogu slati svoje priloge za treći broj časopisa je info@arhivpozarevac.org.rs i jasminanikolic@arhivpozarevac.org.rs, a priloge se mogu slati do 1. juna 2014. godine. Molimo autore članaka da, pre nego što nam pošalju svoj prilog, obavezno konsultuju web stranu Istorijaskog arhiva Požarevac na www.arhivpozarevac.org.rs, gde će moći da pronađu smernice za pisanje radova, kao i elektronske verzije prethodnih brojeva časopisa.

Uređivački odbor ovog časopisa zahvaljuje svima koji su svojim zalaganjima, savetima i komentarima doprineli pripremi drugog broja našeg časopisa. Posebnu zahvalnost dugujemo autorima koji su izdvojili svoje dragoceno vreme za pisanje stručnih radova, naučnih članaka, prikaza i eseja, kao i na poverenju koje su nam poklonili. Bez njihovog doprinosa časopis danas ne bi bio pred čitaocima.

Zahvaljujemo se Gradu Požarevcu koji je prepoznao suštinu naše želje i finansijski pomogao publikovanje časopisa-godišnjaka Istorijaskog arhiva Požarevac.

Na kraju, nadamo se da ćemo opravdati poverenje autora priloga u ovom broju časopisa i da će saradnju sa našim časopisom nastaviti i u budućnosti. Želja nam je, svakako, da pridobijemo i nove saradnike, kako bi naredni brojevi časopisa „Zapisi“ bili još bogatiji, raznovrsniji i zanimljiviji.

U Požarevcu, septembar 2013. godine

Бранимир АНДРИЋ  
**Архив Војводине, пази снима се!**

235

Branimir ANDRIC  
**The Archive of Vojvodina, Get ready, action!**

Беба СТАНКОВИЋ  
**ИФЛА 2013 – библиотеке будућности:  
 бескрајне могућности**

238

Beba STANKOVIC  
**IFLA 2013 – The libraries of the future:  
 The infinite possibilities**

Јасмина ЖИВКОВИЋ, МА  
 Слободанка ЦВЕТКОВИЋ  
**26. Међународно архивско саветовање  
 „Архивска пракса 2013“**

241

Jasmina ZIVKOVIC, MA  
 Slobodanka CVETKOVIC  
**26th international Archives convention  
 “The Archive experience 2013”**

### ПРИКАЗИ И РАСПРАВЕ VIEWS AND DISCUSSIONS

Др Миле БЈЕЛАЈАЦ  
**„Два века војске у Браничеву“**

247

Ph.D. Mile BJELAJAC  
**“Two Centuries of Army in Braničevo”**

Весна БАШИЋ  
**О Мирослављевом јеванђељу  
 и Душановом закону**

250

Vesna BASIC  
**On Miroslavljevo Jevanđelje and  
 Dušan's Law Book**

Весна БАШИЋ  
**Доба светлости**

252

Vesna BASIC  
**The Age of light**

Југослав ВЕЉКОВСКИ  
**Библиографија „Ex Pannonia”**

254

Jugoslav VELJKOVSKI  
**Bibliography “Ex Pannonia”**

Зоран ВЕЉАНОВИЋ  
**Од помоћне историјске науке  
 ка научној дисциплини**

256

Zoran VELJANOVIC  
**From Auxiliary historical science  
 to scientific Discipline**

Мр Дејан ЈАКСИЋ  
**Стеван Бугарски, Завичајна књижевност  
 Срба из Румуније 1918–1947.**

261

MSc. Dejan JAKSIC  
**Stevan Bugarski, Serbian Regional literature  
 – Serbs from Romania 1918-1947**

### О АУТОРИМА ABOUT AUTHORS

О АУТОРИМА

267

ABOUT AUTHORS

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА  
 ПРАВИЛА ЗА НАВОЂЕЊЕ

280

INSTRUCTIONS TO COLLEAGUE AUTHORS  
 HOW TO ADD REFERENCES/BIBLIOGRAPHY

# архивистика archival arhivistika

№ 830  
ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА ГОСУДАРЯ ИМПЕРАТОРА  
АЛЕКСАНДРА ПАВЛОВИЧА  
САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССИЙСКАГО  
и прочая, и прочая, и прочая,  
Объявляет сего, Российск. — подлинникъ  
Въ высочайшемъ повелѣніи Императора  
которымъ для свободнаго похода и обратнаго прохода, дабы сей походу  
за подписаніемъ и съ приложеніемъ герба императорскаго  
съ срокомъ на продолженіе мѣсяца 6 Августа 1807 года  
ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА  
Всеподданнѣйшаго Государя императора Александра Павловича  
Самодержца Всероссийскаго, Херсонскаго Гражданскаго Губернатора и Кавалера  
А. Онуфриевъ



Доставлено  
Анне Павловнѣ Кошару,  
Миссавитки

Въ виду, что Анна Павловна Кошару  
была признана вѣрною и преданною  
и на преданіи Кошару была  
при этомъ упомянуто, что Кошару  
и на преданіи Кошару была  
при этомъ упомянуто, что Кошару  
и на преданіи Кошару была  
при этомъ упомянуто, что Кошару

у дяди П. Павловна  
Государыни Государыни  
Анны Павловны Кошару  
Зорьку Богдановну  
Людмила Павловна объявила в Императорскомъ  
Государствѣ и Князѣ Сербск. да се на императорскомъ  
дворѣ и по указу императора объявлено  
въ 18. мѣс. С. П. К. С. Императорскимъ Княземъ Сербск.  
Славному Потерявшемуся в Императорскомъ  
дворѣ 18. мѣс. С. П. К. С.  
Се объявлено  
Начальнику

№ 958  
Апріля 8го  
у Монарха  
Анна Павловна  
Миссавитки

**МИХАИЛЪ ПОРФІРОВИЧЪ III**  
ПО МИЛОСТИ БОЖІЕЙ И ПО ЛЮБИ НАРОДА  
КНЯЗЬ СРВСКІЙ

Дарю Сербск. и др. вѣр. и др. вѣр.  
и др. вѣр. и др. вѣр. и др. вѣр.  
и др. вѣр. и др. вѣр. и др. вѣр.  
и др. вѣр. и др. вѣр. и др. вѣр.

Миссавитки  
Миссавитки

# archival архивистика arhivistika

Doc. dr Peter Pavel KLASINC

Mednarodni inštitut arhivskih znanosti Univerze v Mariboru, Slovenija  
Mednarodni inštitut arhivskih znanosti Trst / Maribor v Trstu/Italija

UDK: 930.253

Doc. dr. Peter Pavel KLASINC

## Pozicija arhivov v njihovih državah – družbah\*<sup>1</sup>

**Abstract:** Pozicijo arhivov v njihovih državah-družbah avtor predstavi z nekaterimi izhodišči povezanimi s historičnim pregledom nastajanja arhivov skozi tisočletja. Predstavi različne vloge, ki so jih imeli arhivi v njihovih državah-družbah ter opozori na zakone o arhivih – arhivske zakone in priporočila, ki so v Evropi dokaj hitro nastajali in spreminjali ter določali odnose med arhivi in državami-družbami.

Avtor se opredeli do nekaterih osnovnih pravil arhivov ter jih v komparaciji z nekaterimi svojimi ugotovitvami postavi v okvir sodobne arhivske teorije in prakse pri tem pa opozarja na odgovornosti, ki jih naj imajo države-družbe do nacionalnih, regionalnih, mestnih in drugih arhivov. Napoveduje ugoden razvoj odnosov med arhivi in državami-družbami v bodočnosti pri tem pa opozarja na pogosto prehitre in strokovno nepremišljene odločitve v zvezi z arhivskim gradivom na novih medijih ali v digitalni obliki.

**Ključne besede:** arhivi, država-družba, zgodovina arhivov, študij arhivistike, arhivska teorija in praksa, dejavnost arhivov, perspektive, novi mediji, digitalizacija.

### UVOD

Na konferenci Mednarodni arhivski dan 2011 smo obravnavali temo o odnosu med arhivi in državami-družbami<sup>2</sup> po svetu. Člani inštituta in drugi povabljeni predavatelji so opravili ter predstavili rezultate raziskav o tem kakšno vlogo so imeli arhivi nekoč, kakšno imajo danes in kakšno naj bi imeli v odnosu do države-družbe.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Pri pripravi tega teksta sem uporabljal svoj prispevek, ki je bil objavljen v ATLANTIH 2011.

<sup>2</sup> Smiselno uporabljam termin **država-družba** skupaj, čeprav med njima obstaja strokovno utemeljena razlika.

<sup>3</sup> Z besedo arhiv tolmačim v glavnem arhivsko ustanovo, zavod, institucijo

Želeli smo dobiti odgovore na vprašanja kakšni so bili odnosi med arhivi in državo-družbo nekoč, kakšni so ti odnosi danes in z zanimanjem smo podatke o tem kakšno vlogo bodo ali naj bi imeli arhivi v bodočih modernih družbah.<sup>4</sup>

### Zakoni o arhivih včeraj in danes

Izhajati moramo iz dejstva, da so delovanje arhivov (recimo zadnjih 200 let) v posameznih državah-družbah, predpisovali sprejeti zakoni o arhivih in arhivskem gradivu (arhivski zakoni).<sup>5</sup> Z zakoni so bile namreč arhivom določene osnovne pristojnosti, naloge, strokovno delo, varovanje itd, vendar različno v določenem zgodovinskem obdobju in v geografskih sredinah. Glede na arhivsko zakonodajo je odnos med arhivi in državami-družbami urejen že dolgo časa.<sup>6</sup>

Prvi arhivski zakoni (vsaj pomembnejši) o delovanju arhivov so nastali pred prvo svetovno vojno, nekateri pa že tudi prej. V njih je bila vloga arhivov glede na današnjo arhivsko zakono-

cijo ne oziraje se na to ali se ta nahaja v samostojni zgradbi ali zaseda samo del zgradbe. Včasih z besedo arhiv označujem arhivsko gradivo, arhivsko zbirko, osebno ali rodbinsko arhivsko gradivo ali pa gradivo, ki ga ima pri sebi ustvarjalec ali posameznik.

Definicije o arhivu in arhivskem gradivu je možno najti v najrazličnejših slovarjih arhivske terminologije. Posebej opozarjam na IIAS slovar na [www.iias-trieste-maribor.eu](http://www.iias-trieste-maribor.eu)

<sup>4</sup> Literature o zgodovinskem prikazu razvoja arhivov in o arhivih v državah-družbah ni malo. Predvsem je zajeta v učbenikih za arhivistiko, nekoliko starejša pa je podana tudi v knjigi; dr. Peter Pavel Klasinc, Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih. PAM, Maribor 1992.

<sup>5</sup> Podrobneje o arhivski zakonodaji v ATLANTI, št:20, Revija za sodobno arhivsko teorijo in prakso, različni avtorji, strani 51 do 240, Trst – Trieste, 2010.

<sup>6</sup> ATLANTI, št:20, O arhivski zakonodaji v arhivih pišejo; Tato/Italija, Larin/Rusija, Hanus/Slovaška, Doria/Italija, Sch. Ernst/Avstrija, Rybakou/Belorusija, Cook/ Anglija, Gonzales/Španija, Budowski/Izrael, Arathymou/Grčija, Borges/Portugalska, Heđbeli/Hrvaška, Kožar/Bosna in Hercegovina, Delmas/ Francija, Selan/Slovenija, Wanner/ Češka, Sem. Rajh/Slovenija, Popović/Srbija, strani 51 do 240, Trst – Trieste, 2010.

nodajo, zelo različna, vendar je kljub temu določala osnovno dejavnost arhivov, »da hranijo arhivsko gradivo«. Ta obveznost je med drugim zapisana v arhivski zakonodaji tudi danes ko se tej obvezi dodaja še, da morajo arhivi »zbirati arhivsko gradivo, ga urejati in hraniti ter opravljati še mnoga druga arhivsko strokovna opravila«. Arhivska zakonodaja ali zakonodaja, ki je določala obstoj in delovanje arhivov, je bila in je še po posameznih državah-družbah različna in pre pogosto povezana z nezagotavljanjem takšnih materialnih pogojev, v okviru katerih arhivi predpisane osnovne dejavnosti niso zadovoljivo opravljali.

Opozorim naj na zanimivo knjižico, ki mi je pred kratkim prišla v roke, saj je bila v originalu izdana že leta 1571, v knjigi so določila za poslovanje z dokumentarnim gradivom. Avtor te knjige je Jakob von Rammingen in je po ugotovitvah nemških arhivskih kolegov, prvi, ki je pripravil »regule« za poslovanje z arhivskim gradivom, seveda je pri tem uporabljena terminologija, ki je bila v uporabi v tistem času.<sup>7</sup>

### **Namen varovanja arhivskega gradiva včeraj in danes**

Arhivom se je skozi zgodovino posvečalo več pozornosti kot smo to danes pripravljeno priznati. Pomembnost arhivov v državah-družbah lahko zasledimo že v grškem in rimskem obdobju saj nam je iz zgodovine (tudi zgodovine arhivistike) znano, da so grške države znotraj najpomembnejših zgradb določile tudi eno, ki so jo imenovali »arheion«. Za časa rimskega imperija je bila v glavnem mestu Rimu določena posebna zgradba za shranjevanje arhivskega gradiva. Imenovali so jo »archivum«. V njem so delovale tudi pisarne s »scriptorii ali tabulariusi«, ki so skrbeli za zapisovanje podatkov ter za shranjevanje teh na »papirusovih rotolusih« ali na glinastih, keramičnih ali kamnitih ploščah.<sup>8</sup>

Namen držav-družb, da ohranjajo arhivsko gradivo (arhive) je bil dvojen. Prvi je bil ohranjanje zapisov (arhivov) kot dokaz poslovanja, drugi (relativno zgodaj izpričan) pa, da se arhivi (dokumenti) hranijo za raziskovanje preteklosti. O tem nam pričajo dela rimskih zgodovinarjev. Naj omenim samo Tacita, za katerega vemo, da je svojo zgodovino v sedmih knjigah napisal tudi na osnovi ohranjenih dokumentov, za katere je rimska država zagotavljala predpisano hrambo v posebnih prostorih.

7 JBLD Stroemberg (avtor prevoda). The earliest predecessors of archival science: Jacob von Rammingen-s two manuals of registry and archival management, printed in 1571, 188 strani. Angleški tekst in transkripcija nemškega teksta in faksimile.

8 Dr. Peter Pavel Klasinc, Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih. Izdal Pokrajinski arhiv Maribor (kratko PAM) v Mariboru leta 1992.

Po propadu rimskega cesarstva je bilo na področju varstva arhivov (dokumentov) v srednjeevropskem prostoru več stoletno zatišje. Novo obdobje odnosov med arhivi državo-družbo se prične v času Karla Velikega v 10. stoletju. Ta je ob gradnji svojega sedeža v Achenu določil tudi prostore za hrambo arhivov ter tako postal primer, ko je državni poglavar določil in predpisal odloke za delovanje arhivov. Od 10. stoletja naprej se pojavlja skrb za ohranjanje arhivskega gradiva tudi v cerkvenih ustanovah<sup>9</sup> predvsem samostanih kmalu pa tudi v srednjeveških mestih, ki to aktivnost zapišejo tudi v svoje statute ter v njih pogosto določijo tudi prostore za hrambo arhivskega gradiva. V posameznih srednjeveških državah so pri močnih kraljevih in drugih plemiških družinah pričeli prav tako relativno zgodaj ustanavljati arhive, ki niso bili v samostojnih zgradbah, ampak v za hrambo dokumentov določenih posebnih prostorih. Kraljeve družine (v Španiji, Italiji, Franciji, Nemčiji in drugod) so se odločale hraniti svoje arhivsko gradivo, pri čemer ne moremo govoriti o državnih arhivih, ampak le o arhivih tistih, ki so te države vodili in so želeli imeti dokumente (arhive) vedno pri sebi. Tako imenovani kraljevi arhivi so ohranjali dokumente, ker so z njimi dokazovali svojo tradicijo, lastnino teritorijev in posesti, torej svoje nepremičnine in z njimi povezane davke i.p.<sup>10</sup>

Razvoj modernih držav-družb in njihov odnos do arhivov je različno potekal. V enih delih »sveta« so se arhivi (arhivske službe) razvijali bolj, na drugi strani spet manj uspešno. Šele arhivska zakonodaja je pred in po prvi svetovni vojni uredila odnose med arhivi in državami-družbami. Te so pričele ustanavljati samostojne ustanove, ki so ohranjale v večjem količinskem obsegu kot do takrat zbrane dokumente, saj so spoznale, da je arhivsko gradivo potrebno hraniti v specializiranih ustanovah – arhivih imenovanih tudi »zakladnice človeškega spomina«.<sup>11</sup>

Razvoj uprave, sodstva, šolstva, gospodarskih struktur in drugih ustvarjalcev arhivskega gradiva, je od druge polovice 19. stoletja naprej, ustvarjal, ob pozitivni arhivski zakonodaji, ugodne odnose med arhivi in državami-družbami. Ta razvoj seveda ni potekal v vseh delih razvitega sveta enako. Po prvi svetovni

9 Leta 1612, v času papeža Pavla V (1605 – 1621), torej pred 400 leti, je bil ustanovljen papeški zasebni arhiv. Izjava prefekta vatikanskega tajnega arhiva škofa Sergia Pagana dne 6. 7. 2011 je bila objavljena v Družina – Slovenski katoliški tednik, št. 30, dne 24. 7. 2011. Ljubljana.

10 dr. Peter Pavel Klasinc, Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih. PAM, Maribor 1992.

11 Dr. Marjan Drnovšek, Arhivi – zakladnice človeškega spomina, Arhivi, ADS, Ljubljana 2006, 366-367.

vojni se je število arhivov močno povečalo, kar je izboljšalo odnose in relacije med arhivi in državami-družbami. Ta situacija se je po drugi svetovni vojni še izboljšala, število novih arhivov je zelo poraslo, odnosi med arhivi in državami-družbami so se še bolj izboljšali, ker so sloneli na zakonskih predpisih.<sup>12</sup>

### **Današnje ocene pozicije arhivov v državah - družbah**

Z lahkoto lahko dajem današnje ocene, saj sem petinštideset let sodoživljal razvoj odnosov med arhivi in državami-družbami, ne samo na prostorih nekdanje Jugoslavije ampak v evropskem in izven evropskem prostoru. Funkcije v Mednarodnem arhivskem svetu s sedežem v Parizu in funkcije direktorju Mednarodnega inštituta arhivskih znanosti v Mariboru in v Trstu, so mi omogočile, da sem se seznanil z arhivsko teorijo in prakso v mnogih državah po svetu.

Leta 2010 smo na konferenci Mednarodni arhivski dan razpravljali o arhivski zakonodaji ter ugotavljali, da so v polpretekli zgodovini odnosi med arhivi in državami-družbami bili opredeljeni v arhivskih zakonih oziroma zakonih, ki so določali delovanje arhivov. Priče smo bili, in smo še, dejstvu, da države-družbe v svoje sisteme delovanja načeloma vključujejo tudi oblike in načine sodelovanja z arhivi, saj v členih (arhivske) zakonodaje pogosto določajo kaj vse morajo arhivi delati. Ob tem v arhivih ugotavljamo povečan obseg obveznosti, ki jih države-družbe predpisujejo arhivom. Tako se obveznosti arhivov do držav-družb povečujejo hitreje kot pa so te pripravljene povečati materialne (finančne) pogoje tako, da bi ti vse obveznosti lahko optimalno izpolnjevali.<sup>13</sup>

Ker dobro poznamo vse naloge in obveznosti, ki jih imajo arhivi in jih tukaj vseh ne bom našteval, bom opozoril samo na nekatera arhivsko strokovna opravila kot so, **prevzemanje, hranjenje in urejanje ter posredovanje arhivskega gradiva**. Vsa ta opravila predstavljajo osnovne obveznosti vseh arhivov, ne oziraje se na to, kje delujejo. Te obveznosti zahtevajo obsežna dopolnilna arhivsko strokovno tehnična znanja tudi za to, ker so potrebna za vzporedna znanja kot so vrednotenje gradiva, vrednotenje in določanje ustvarjalcev, izvajanje kontrole na terenu (zunanja arhivska služba), hranjenje (materialno varovanje) in urejanje ter podobno.

12 Opozoril bi na arhivske nacionalne strokovne časopise (revije), ki izhajajo v vseh razvitih državah sveta. Izbor nekaterih je podan na koncu tega teksta.

13 Podrobneje o arhivski zakonodaji v ATLANTI, Št:20, Revija za sodobno arhivsko teorijo in prakso, različni avtorji, strani 51 do 240, Trst – Trieste, 2010. Glejte opombo št. 5.

Ob tem pa so arhivom naložene še razne dodatne obveznosti kot so študijsko raziskovalno delo, založništvo, publiciranje, razstavna dejavnost, sodelovanje v izobraževalnih procesih in podobno. Te obveznosti morda nekaterim arhivom odgovarjajo in si tako sami sebi zdijo pomembni. Vprašanje pa je ali so to njihovo pomembnost pripravljeno spoznati in priznati nosilci državnih - družbenih funkcij oz. države-družbe v celoti.<sup>14</sup>

Mnogih obveznosti arhivov nisem naštel, ker se te pojavljajo v zadnjem času ali pa se v nekateri arhivi sploh ne izvajajo. To so področja; konservacija in restavracija, evidentiranje gradiva v drugih arhivih (evidentiranje), kontakti z raziskovalci in uporabniki gradiva, svetovanje pri branju »zamotanih« pisav (gotice) ali gradiva napisanega v tujih jezikih in podobno.

Arhivi so postavljeni tudi pred aktualne nove naloge, zaradi uvajanja in uporabe novih informacijskih tehnologij, novih medijev, oblik predstavljanja gradiva (skeniranje), sprejemanje gradiva v digitalni obliki in njihove elektronske hrambe. Vsa ta področja, vsaka za sebe, potrebujejo posamezno strokovno znanje, posebne pogoje hrambe in posamezne načine strokovne obravnave in različnih oblik poslovanja.<sup>15</sup>

Vse mnoge oblike novih nosilcev informacij, s katerimi se srečujejo arhivi, nalagajo tem dodatne nove naloge.

Danes države-družbe od arhivov zahtevajo, da arhivi prevzemajo tudi obveznosti s področja novih informacijskih tehnologij in novih medijev. Glede teh aktivnosti želim biti kritičen in opozoriti na razmišljanje dr. Michaela Ducheina, ki je pred več kot tridesetimi leti pozival k previdnosti pri uporabi novih medijev v arhivih.

Ob tem želim osebno opozoriti na nujnost racionalnega vračanje k temeljnemu poslanstvu ter osnovnim nalogam arhivov.

14 S problematiko vrednotenja ustvarjalcev arhivskega gradiva so se ukvarjali mnogi raziskovalci (Zaletelj, Klasinc, Žontar, Žumer, i.p.). Prispevki so objavljeni v: Sodobni arhivi, Tehnična..., Arhivi, Atlanti in drugje.

15 Archivschule Marburg; Fortbildung... Marburg, 2011, nepaginirano, Rainer Polley (Hrsg.). Anbietung von Unterlagen.....Veroeffentlichungen der Archivschule. Marburg; Nr.50. Marburg, 2011,186., Arhivski predpisi v R Sloveniji, ARS, 2007, Ljubljana, 366., Dr. Peter Pavel Klasinc, Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih, PAM 1992, Maribor, 370., Dr. Vladimir Žumer, Poslovanje z zapisi....Ljubljana 2007, 648., Hraniti in ohraniti, PAM, Maribor 2003,480., Marco Aurelio Rivelli, Le genocide occulte, Lausanne, Suisse, 1998,288.,Arhivsko društvo Slovenije, Zbornik, Dolenjske Toplice 2009,167., Slovenski arhivi se predstavijo, ADS, Ljubljana 2010,64., Archives in Crisis Situations, Zbornik, Bratislava, 2009,164., Katrin Wenzel, Jan Jaeckel, Retrokonversion.... Veroeffentlichungen der Archivschule Marburg, Nr. 51. Marburg, 2009,386., 20 let Slovensko – Madžarski mednarodni arhivski raziskovalni tabor, PAM, 2010, 160., Magistrski študij arhivistike in dokumentologije na AME-ECM: www.almamater.si



Pri tem ne bo škodilo, če arhivi v razvitem delu sveta stopijo korak ali dva nazaj, predvsem v odnosu do uvajanja novih medijev, informacijskih tehnologij, različnih računalniških programov in podobno.

Danes postopki uvajanja teh »novosti« res lahko pokažejo določene pozitivne premike pri razvoju arhivskih ustanov, posebej v procesih nastajanja informacijskih družb-držav, vendar ne za dolgo dobo (long term). Za to ni preprosto enostavnega načina, kot ga poznajo tisti arhivi, ki hranijo pri sebi arhivsko gradivo, ki je staro tisoč in več ali manj let.<sup>16</sup>

Pri upoštevanju osnovnih dejavnosti arhivskih ustanov bodo morale države-družbe spoznati, da arhive ni potrebno obremenjevati s postopki za hrambo digitalno zapisanega dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki nastaja pri ustvarjalcih. To morajo prevzeti tisti, ki arhivsko gradivo ustvarjajo.

Takšno razmišljanje seveda modernim arhivistom, ki jih srečujemo po evropskih pa tudi izven evropskih arhivih, ne bo všeč. Ti arhivski kolegi me prepričujejo, da s pripravo »navodil« zagotavljajo varnost in ohranjenost informacij v digitalnih oblikah pri ustvarjalcih že mnogo prej, preden jih bo v svoja skladišča prevzel pristojni arhiv kot arhivsko gradivo. Seveda morajo nad tem arhivskim gradivom izvajati nadzor pristojni arhivi in sicer od trenutka, ko je nastalo, do trenutka, ko ga bo ustvarjalec predal v pristojni arhiv.

Zato je arhivsko gradivo v digitalni obliki prav tako potrebno vrednotiti in odbirati oz. določati tiste informacije, ki imajo značaj arhivskega gradiva. V sodelovanju z arhivisti iz pristojnih arhivov mora zato ustvarjalec gradiva izvajati vsa predpisana strokovna arhivska opravila<sup>17</sup> v katerih bodo pristojni arhivi postavili pogoje, pod katerimi bodo prevzeli arhivsko gradivo ter določili, kakšne naj bodo oblike in načini zapisanega arhivskega gradiva, ki ga bodo arhivi po preteku trideset, štirideset ali petdeset let in več od nastanka, prevzeli v svoja arhivska skladišča.

Prevzemanje arhivskega gradiva v digitalni obliki v pristojne arhive kmalu po njegovem nastanku pomeni veliko nevarnost glede varovanja in ohranjanja gradiva pa čeprav arhivom proizvajalci informacijskih tehnologij in računalniških programov ponujajo rešitve, ki so po njihovem enostavne, lahke in zelo poceni.

Vendar pa izkušnje zadnjih let kažejo, da temu ni tako, pa čeprav so take rešitve (na žalost) našle svoje mesto tudi v neka-

terih novih arhivskih zakonih ali predpisanih navodilih. Velike težave bodo imeli pristojni arhivi takrat ko bodo ugotovili, da niso v stanju izvajati tistega strokovnega dela, ki jim ga danes države-družbe predpisujejo in na take načine prenašajo obveznosti od ustvarjalcev arhivskega gradiva na pristojne arhive.

Danes smo lahko z odnosi med arhivi in državami-družbami zadovoljni tudi zaradi tega, ker vemo, da je bilo po svetu zgrajenih ali adaptiranih veliko število arhivov, da se je povečalo število zaposlenih v arhivih, da se je povečalo število študentov po svetu, ki so končali študij arhivistike ali tistih, ki so arhivstiko študirali ob drugih predmetih n.pr. zgodovine, informatike, dokumentologije in drugih ved.

Povečala se je aktivnost posredovanja strokovnega znanja že zaposlenim v pristojnih arhivih kakor tudi tistim, ki delajo v arhivskih službah pri ustvarjalcih. Z navdušenjem lahko sprejemamo poročila o velikih količinah prevzetega arhivskega gradiva, s čemer se ohranja pisna kulturna dediščina in spomini narodov.

Normalizira se tudi stanje v državah v tranziciji, kjer so pristojni arhivi zaradi situacije in zavarovanja arhivskega gradiva tega prevzeli skupaj z dokumentarnim gradivoma in ga šele sedaj odbirajo. Arhivi so zelo aktivni pri izdajanju arhivskih časopisov, revij, zbornikov, priročnikov, učbenikov itd.<sup>18</sup> Količina znanja je velikanska, kar kaže podatek, da je bilo na primer v Atlantih<sup>19</sup> v dvajsetih številkah objavljenih okoli 4600 strani strokovnih tekstov približno 500 arhivskih strokovnjakov iz vsega sveta.

Nimam pa odgovora na vprašanje, pa bi ga rad imel, koliko arhivistov, arhivskih strokovnjakov, v arhivih zaposlenih in drugih je to veliko število prispevkov prebralo, preštudiralo ali koliko (nekaj jih je) kandidatov za magistrske in doktorske znanstvene nazive je pri svojih raziskavah in pisanju magistrskih in doktorskih nalog te tekste tudi uporabljalo. Z veseljem lahko zapišem, da sem že pred leti dobil informacijo, da je v nekaterih arhivskih šolah (Pariz, Amsterdam) branje že omenjenih Atlantov, ki jih izdaja Mednarodni inštitut arhivskih znanosti Trst-Maribor obveznost tamkajšnjih študentov.

Odnose med državami-družbami in arhivi v današnjem času lahko ocenimo kot pozitivne čeprav bi bili lahko tu ali tam tudi boljši. Vendar naj nam optimizma ne zmanjka.

## Vloga arhivov v državah - družbah jutri

Optimizem strokovnega razvoja je osnova bodoče vloge arhivov v državah-družbah saj bodo zakonske regulative, visoka strokovnost, zagotovljeni dobri materialni pogoji in prednostno spoštovanje arhivske stroke, omogočale dobro sožitje v obojestransko korist.

Zraven izvajanja teh obveznosti v profesionalnih arhivih se naj te v največjem možnem obsegu opravljajo tudi pri ustvarjalcih arhivskega gradiva in pri tistih, ki se združujejo v civilne iniciative kot so na primer ICARUS<sup>20</sup> ali Familysearch<sup>21</sup> ter podobne druge.

V Sloveniji smo celo z referendumom odločali o nekaterih členih arhivskega zakona. Ne poznam, da so kje drugje po svetu državljani z referendumom določali o dostopnosti do arhivskega gradiva.<sup>22</sup>

Nisem tudi prepričan, da je bila taka pot do novega arhivskega zakona prava, a ostale so nam odprte možnosti za jutri, ko ne bo šlo več v taki meri za vprašanja odnosa med arhivi in družbami-državami, ampak bo šlo za resne strokovne razprave in iskanje optimalnih strokovnih rešitev, ki jih bo nato potrebno potrditi z arhivsko zakonodajo.

Sodobne arhivske strokovne aktivnosti, naj kot perspektive svojega dela ponudijo arhivi državam-družbam, te pa naj arhivom omogočijo izboljševanje njihovega statusa in organiziranja študija arhivistike na fakultetah, univerzah in podobno, predvsem tam, kjer to še ne poteka.

Za uspešno delo v arhivih je potrebno zagotoviti pravilno usposobljen strokovni kader. Arhivom je potrebno zagotavljati materialne pogoje za opravljanje svojih osnovnih dejavnosti predvsem pa za varovanje arhivskega gradiva z adaptacijami obstoječih prostorov za arhive, z izgradnjo novih arhivskih zgradb, za kvalitetno oprema v arhivih in arhivskih skladiščih ter pri tem upoštevati vse standarde, ki so predpisani.

Države-družbe naj zagotovijo v bodoče za arhive tudi več sredstev za delovanje konzervacijskih in restavracijskih delavnic.

Nima smisla, da se ukvarjamo z odgovori na vprašanja, kdo je kriv za to, da je v arhivih po svetu preveč arhivskega gradiva, ki nujno potrebuje obsežne restavracijske in konzervacijske posege. Nujna obnova arhivskega gradiva iz 12. stoletja ali samo 100 ali 200 let starega arhivskega gradiva mora biti obo-

<sup>20</sup> ICARUS, projekt Evropske skupnosti. Več v članku Joachim Kemper, ICARUS, ATLANTI, 2010, 267-276

<sup>21</sup> Genealogical Society of Utah (ZDA) – projekt: FAMILYSEARCH (več v prilogi Atlanti 2011).

<sup>22</sup> Več o tem v članku Melik – Jeraj, Atlanti 2011

jestranska obveza na eni strani držav-družb in na drugi strani arhivov.

Pričakujemo lahko, da bodo države-družbe dajale arhivom pozicije, ki jim kot ustanovam nacionalnega, regionalnega ali mestnega nivoja tudi pripadajo in si jih arhivi kot samostojne znanstvene, kulturne in izobraževalne ustanove tudi zaslužijo.<sup>23</sup>

Arhivi morajo uporabnikom omogočiti čim lažji in enostavnejši dostop do arhivskega gradiva brez nepotrebne posredovanje ene ali druge politike.

Praksa današnjega časa, ko so arhivi sestavni del raznih ministrstev za kulturo, notranjih, pravnih ali zunanjih ministrstev in podobno, je slaba. Arhive je potrebno institucionalno izločiti iz takih okvirjev in jih osamosvojiti, pri tem pa je potrebno precizno določiti obveznosti držav-družb do njihovega financiranja (v državnem proračunu).

Nacionalni arhivi in z njimi povezani regionalni in mestni arhivi se morajo torej osamosvojiti kot samostojne kulturne, znanstvene, raziskovalne in izobraževalne inštitucije, tudi zaradi tega, ker hranijo edinstveno (unikatno) arhivsko gradivo in zaradi tega morajo dobivati od držav-družb vso podporo. Tako si bodo arhivi pridobili tudi ugled v državah-družbah

<sup>23</sup> **Arhivske strokovne revije:** Archeion, Poljska (od leta 1931 Varšava); Archival science, ZDA (2001 Boston); Archiv und Wirtschaft, Nemčija (1968, Stuttgart); Archivalische Zeitschrift, Nemčija (Koeln); Der Archivar, Nemčija (1954 Duesseldorf); Archive in Bayern, Nemčija (Muenchen); Archives, Anglija (London); Archivni časopis, Češka (Praga); Arhiven pregled, Bolgarija (Sofija); Arhivska praksa, BiH (Tuzla); Arhivski pregled, Srbija (Beograd); Arhivski vjestnik, Hrvaška (Zagreb); Arkistolaitos, Finska (Helsinki); Bulletin...; Janus..., Archivum..., Comma, ICA, Francija (Paris); Gazette des archives, Francija (Paris); Journal, Anglija (?) (Berkshire); Leveltari, Madžarska (Budimpešta); Mittelungen..., Avstrija (Dunaj); Nachrichten..., Nemčija (Muenchen); Otečestvenye..., Rusija (Moskva); Pagine..., Češka (Praga); Sbornik..., Češka (Praga); Scrinium..., Avstrija (Dunaj); Slovenska arhivistika, Slovaška (Bratislava); Vjetar, Kosova (Priština); Archivaria..., Canada (Ottawa); Archivi & computer, Italija (San Miniato); Archivmitteilungen, V.Nemčija (Potsdam); Arhivista Polski, Poljska (Varšava); Arhivist, Jugoslavija (Beograd); Boletin..., Španija (Madrid); Bulletin FIAF, Belgija (Bruxelles); Bulletin..., Avstralija (?); Glasnik, BiH (Sarajevo); Informator, Makedonija (Skopje); Insar, Evropska skupnost (Brussel); Izdanja, Hrvatska (Split); Leveltari szemle, Madžarska (Budimpešta); Makedonski arhivist, Makedonija (Skopje); Mittelungen... Nemčija (Koblenz); Mittelung des..., Avstrija (Graz); Nederland archievenblad, Nizozemska (Tilburg); Rassegna degli archivi di Stato, Italija (Rim); The Record..., ZDA (Washington); Retroinformace, Češka (Praga); Sovetskie arhivy, Rusija (Moskva); Vjesnik, Hrvaška (Rijeka); Vjesnik, Hrvaška (Pazin); Voprosy..., Rusija (Moskva); Mitteilungen fuer die Archivpflege Bayerns, Nemčija (Muenchen); Bulletin, Hrvaška (Zagreb); Archivi Ukraini, Ukrajina (Kijev); Archives et ..., Belgija (Bruxelles), Archives and...Avstralija (O'Connor); Arkivi komunal..., Kosovo (Priština), The American archivist, ZDA (od leta 1938, Chicago); Prologue..., ZDA (Washington);... itd

in glede na unikatno originalno in enkratno pisno kulturno dediščino, ki jo hranijo, bi morali soditi pod predsednike držav.

## REZIME

**N**aj sklenem z arhivistom znanimi ugotovitvami, da arhivi hranijo pisano ali kako drugače zapisano kulturno dediščino narodov, kjer delujejo.

Zato so arhivi pomembni že danes in upam, da bodo v bodoče še bolj. Ne samo zaradi tega, ker z ohranjenim arhivskim gradivom dokazujejo neke postopke, ki so jih izvajale države-družbe, ampak tudi zaradi državljanov, ki iščejo pomoč ali svoje pravice tudi z uporabo arhivskega gradiva.

Arhivi bodo služili tistim, ki prihajajo v arhive iskat podatke za svoje raziskave s področji zgodovine, geografije, prava, ekonomije in še mnogih drugih ved.

Arhivi bodo služili ljudem, ki bodo hodili v arhive iskati podatke o svojih prednikih (familysearch), ljudem, ki bodo hodili v arhive zaradi tega, ker jih preprosto zanima, kako se je včasih živelo (foto in filmski arhivi), kako je nekoč nekaj delovalo (tehnični arhivi, stroji), razvijalo (gradbeni in arhitekturni načrti), odvijalo (delovna, statistična in druga poročila) ali kako je včasih nekaj bilo (zemljevidi, vedute, razglednice mest in krajev).

Vemo, da ti ljudje nimajo ambicij, da bi pisali o zgodovini, njih preprosto zanima arhivsko gradivo (in prav je tako), arhivi pa jim morajo omogočiti neoviran in enostaven dostop, široko pomoč in neomejene možnosti reproduciranja.

Arhivi naj torej bolj kot do sedaj postanejo prave javne ustanove, kjer se naj državljanji srečujejo s preteklostjo in iščejo pot v prihodnost, ker vemo, da kdor ne pozna svoje preteklosti, ne more pričakovati lepe prihodnosti. In prav zaradi tega morajo države-družbe arhivom v bodočnosti omogočiti ugoden razvoj, neoviran obstoj in jim dati primeren ugled.

## Položaj arhiva u njihovim državama- društvima

**Abstrakt:** Položaj arhiva u njihovim državama – društvima autor je predstavio od nekih početnih koraka povezanim sa istorijskim pregledom nastajanja arhiva tokom milenijuma. Predstavlja različite uloge koje su arhivi imali u svojim

državama – društvima i upozorava na zakone o arhivima – propise i preporuke, koji su u Evropi veoma brzo nastajali, menjali i definisali odnose između arhiva i država – društava. Autor identifikuje neke od osnovnih zadataka arhiva te ih poredi sa nekim od svojih nalaza postavljenih u kontekstu savremene arhivske teorije i prakse, pri tom skreće pažnju na odgovornost koju treba da imaju države – društva prema nacionalnim, regionalnim, gradskim ili drugim arhivima. Autor predviđa u budućnosti povoljan razvoj odnosa između arhiva i država – društava, ali pri tom ukazuje na često isuviše brze i ishitrene odluke u vezi s arhivskom građom i novim medijima i digitalnoj formi.

**Ključne reči:** arhivi, država-društvo, istorija arhiva, studije arhivistike, arhivska teorija i praksa, zadatak arhiva, perspektive, novi mediji, digitalizacija.

## REZIME

Dozvolite mi da zaključim, kao arhivist upoznat sa situacijom, da arhivi čuvaju pisano ali i na druge načine zabeleženo kulturno nasleđe naroda za koji su zaduženi. Dakle, arhivi su važni i danas, a pretpostavljam da će u budućnosti biti još više. Ne samo zbog toga što sa sačuvanom arhivskom građom dokazujemo neke postupke koje su sprovele države – društva, već i za građane koji zatraže pomoć pri rešavanju svojih problema preko arhivske građe.

Arhivi služe onima koji dolaze u arhiv da traže podatke za svoja istraživanja iz područja istorije, geografije, prava, ekonomije i mnogih drugih disciplina.

Arhivi će služiti i onima koji će istraživati podatke o svojim rodoslovima (familysearch), onima koji budu dolazili u arhive jer ih jednostavno zanima kako se nekad živelo (foto i filmski arhivi), za istraživanje kako se nekad obrađivalo (tehnički arhivi, mašinski), gradilo (građevinski i arhitektonski planovi i nacrti), radilo (rad, statistički i drugi izveštaji), ili kako je nešto ranije izgledalo (mape, panorame, razglednice, mali i veliki gradovi). Znamo da ljudi koji imaju ambicije da pišu o istoriji moraju da istražuju arhivsku građu (i to s pravom), pa im arhivi moraju omogućiti nesmetan i jednostavan pristup građi, pružiti pomoć i sve mogućnosti reprodukcije.

Arhivi su stoga više nego ikada postali prave javne ustanove, gde su građani suočeni s prošlošću ali mogu gledati u budućnost, jer kao što znamo, svako ko ne zna svoju prošlost

ne može očekivati lepu budućnost. I upravo zbog toga države – društva moraju arhivima u budućnosti omogućiti povoljan razvoj, nesputano postojanje i dati im primeren ugled.

## The position of the archives in their states-societies

**Abstract:** The author presented the position of the archives in their states-societies starting from the first steps connected to the historical overview of the archives' creation during the millenium. Various roles of the archives in the states-societies are presented as a warning not to forget the laws on the archives-regulations and recommendations, which used to created, changed or defined rapidly in Europe. The author identifies one of the basic archival tasks and compares them with one of his findings within the context of modern archival theory and practice. In addition to that, the author draws attention to the responsibility of the countries themselves-societies, towards the national, regional, town and other archives. He also predicts the future favorable development of the relations between the archives and the states, pointing to the hasty decisions concerning the archival records, new media and digital forms.

**Key words:** archives, states-society, history of the archive, archival studies, archival theories and practice, archival task, perspectives, new media, digitizing

## SUMMARY

Let me conclude, as an archivist who knows the situation well, that the archives preserve written and other types of cultural heritage in their responsibility. Therefore, the archives are important in these times. Presumably, they will be even more important in the future, not only since the archival records prove certain state actions but since the citizens could ask for problem-solving through them.

The archives are at disposal to everyone who looks for research data in history, geography, law, trade and other disciplines. The archives will be useful to those who will search their families, or photo archives, or research the technical archives, mechanical engineering, construction, maps, postcards, towns and cities, etc. People who write about history have the right to search through the archival records and therefore the archives are obliged to allow them free and easy access to archival records, provide help and all types of reproduction.

Furthermore, the archives have become public institutions, in which citizens can face past and look into the future, as we are aware of- the one who does not know his past cannot expect good future. This is one of the reasons why state or societies have to provide the archives positive development, existence and proper reputation in the future.

**Prof. Dr Mikhail V. LARIN<sup>1</sup>**

Director of the All-Russian Scientific and Research Institute of Archives and Records Management (VNIIDAD)  
Ruska Federacija

## The experience of electronic records management in the Russian Federation

**Abstract:** A possibility of documentary information exchange between different organizations without paper use in the electronic and digital form became a reality with the development of computer technics and communication information networks. A new type of documentation which is necessary to store both in the process of records keeping and in archives appeared.

**Keywords:** electronic records management, information society, federal executive bodies of the Russian Federation, transition to the electronic records cycling, archival storage

### Опыт управления электронными документами в Российской Федерации

#### АННОТАЦИЯ

С развитием компьютерной техники и коммуникационных информационных сетей открылась возможность обмена документированной информацией между различными организациями без использования бумаги, т.е. в электронно-цифровой форме. Появился новый тип документации, которую необходимо хранить как в процессе делопроизводства, так и в архивах.

#### Introduction

A possibility of documentary information exchange between different organizations in electronic and digital form

<sup>1</sup> Director of the All-Russian Scientific and Research Institute of Archives and Records Management (VNIIDAD), Profsoiuznaia ul. 82, Moscow, 117393, Russia e-mail:www.vniidad.ru; larin@vniidad.ru

UDK: 930.253:004.056.6(470)

became a reality with the development of computer systems and communication information networks. A new type of documentation, which is to be managed professionally and effectively both in records keeping and in archives, at all stages of records life cycle.

Some part of electronic records (ER) needs long-term (permanent) storage. Therefore, it is necessary to create a stable normative and methodical base of work with electronic records in records keeping and archives. This base in Russia is insufficient and imperfect now, it is in the process of formation.

#### State informatization policy

In Russia the state policy in informatization and transition to electronic paperless records cycling in the government has been developed.

The acting Strategy of information society development, approved by the President of Russia in 2008, became the logic continuation. It is also the improved version of the corresponding Concept of 1999 with its positions to be concrete. It means that the state policy in this field is clearly formulated and carried out step-by-step. At the higher state level main directions of the country progress are accurately defined; criteria of the tasks in view are defined; detailed plan of the strategy directions realization is accepted; advisory and control bodies, which are to monitor the results of the planned actions are assigned.

The practice of using the state target programs is successfully applied as a tool of managing the budget financing of projects in the creation of information society and «electronic government» for the long-run prospect.

The key features of the current stage are the following:

- regular consideration of the country top leadership to the problems of the information society creation and «electronic government»;

- responsibility for projects and programs results in this field is on the Russian Federation government;
- control of actual carrying out the positions defined in the Concept (the practical confirmation of plans with control indicators);
- wide public reaction to the problems of the information society development.

The positive tendencies mentioned above are a great step in Russia forward to the way of creation the information society.

The basic trends of the state policy are reflected in following instructions:

Concept of long-term social and economic development of the Russian Federation till 2020<sup>2</sup>;

Strategy of information society development;

State program «Information society (2011-2020)»<sup>2</sup>;

Concept of the electronic government formation and its realization plan;

The priority directions of the state policy in these records are the following:

- creation of the uniform infrastructure of legally significant electronic interaction in the state administration;
- development of interdepartmental system of electronic records cycling at the federal level;
- creation of necessary normative legal base of the electronic government formation.

#### Normative and legal base of electronic records cycling

The introduction of the electronic records cycling is based on the national legislation, the following federal laws:

«On the information, information technology and protection» from July 27, 2006, № 149-FZ;

«On personal data» from July 27, 2006, № 153-FZ;

«On archival matter in the Russian Federation» from October 22, 2004, N 125-FZ;

«On digital signature» from April 6, 2011, № 63-FZ

In 2010 the Federal law № 210-FZ «On organization of state and municipal services» was added to the normative and legal base of the electronic records application. At the same time the Federal law № 227-FZ «On changes in some legal acts of the

<sup>2</sup> The Concept of long-term social and economic development of the Russian Federation for the period till 2020: Approved by the order of the Russian Federation government from November 17, 2008, №1662-р

<sup>2</sup> The program was confirmed by the Order of the RF Government from October 20, 2010, N 1815-р

Russian Federation», dealing with the acceptance of the Federal law «On organization of state and municipal services» was approved. These laws have essentially expanded the sphere of the electronic records use. The Rules of records keeping in the federal executive authorities were confirmed by the order of the Russian Federation government from June 15, 2009, № 477. These Rules establish the uniform order of records keeping in the federal executive bodies.

The electronic record is defined as equivalent to the document on paper in these rules if documenting the established order of its registration is observed. Thus, for the first time in the Russian records and archives management history the electronic record was given an official legal status by the Rules from 2009. These rules are based on the positions of GOST R ISO 15489-1-2007 on records management. The executed electronic records are classified according to the filing system of the federal executive bodies. It is pointed out that a file is kept in electronic form while making the filing system. The electronic records as the similar documents on paper are stored according to the disposal dates. After expiration of disposal dates the electronic records must be destructed on the basis of the act about their destruction, confirmed by the federal executive authorities.

In September 22, 2009, for introduction of the interdepartmental electronic records cycling (MEDO) system the Russian Federation government has approved the Regulations about the system of interdepartmental electronic records cycling, which is a normative fundament for creation of the uniform interaction infrastructure of public authorities and local governments. At the same time the Order of the Russian Federation government from June 15, 2009, № 478 «About the uniform system of information and reference provision of citizens and the organizations, dealing with interaction with executive authorities and local governments, using the information and telecommunication network of the Internet» was accepted. Now the Uniform system of interdepartmental information interaction is realized in the country.

The Plan of transition of the federal executive bodies to paperless records cycling, adopted by the Order of the Russian Federation government №176-р from February 12, 2011, has been started to be put to life now.

At present there is a set of normative and legal acts regulating the wider application of electronic records in management practice. However, legislative and other legal statutory acts of the Russian Federation still regulate the electronic records application in administration only in general. The fragmentary character of the legislative regulation of electronic records complicates

their usage in all spheres of society and state life. And it also does not allow us to use the advantages of the electronic records in full. But in Russia a certain stage of the automated information systems development in the state bodies is taken place.

### **Informatization of the system of records provision for the Russian Federation state bodies**

Informatization of the system of records provision for the Russian Federation state bodies is a process of large-scale introduction of information technologies in their activity, concerning records keeping and archival matter.

The material base of this process is information infrastructure of the state authorities and administration, including the automated systems (networks) of these bodies and the connected communication environment, which is created by the system of interdepartmental electronic records cycling (MEDO), the system of interdepartmental electronic interaction (SMEV), and also the allocated fragments of open general networks (Internet).

The necessary condition of large-scale informatization of the records provision state system is creation of the essentially new operating activities of public authorities with legal use of documentary information on any types of carriers. The procedures of decisions acceptance and documenting will minimize the quantity of operations on records transformation from one form into another.

The total amount of financing from the state budget on the IT of the state bodies is 81 billion rubles, and real expenses are more than 95 billion rubles (News, July 3, 2012). Unfortunately, there is still no uniform state system in the country because of the uncoordinated actions in information sphere. As a result the advantages of information technologies are lost in connection with the various information systems not compatible with each other. For a example, the automated systems of the records provision of management of various types and manufacturers, which are often not connected with each other, are introduced and in operation now in the ministries and departments. These systems are not even passed the state certification.

Such systems do not allow to organize really effective records cycling as they need repeated records transfer from electronic form into paper and vice versa. And mail and messenger services instead of electronic communications are still used between the state authorities.

In order to overcome the above mentioned lacks the government of Russia is taking adequate measures. The governmental order of the Russian Federation (№ 890 from September

06, 2012) «About measures on perfection of electronic records cycling in public authorities» was accepted. These measures include the complete transition to electronic records cycling in state bodies by 2019.

So now the Department of information technologies and communications of the Russian Federation government is considering the problem on creation of the uniform centralized system of electronic records cycling according to the SaaS technology («software as service»). And it is necessary to connect the federal and regional executive bodies and municipalities, which do not have their own effective systems of electronic records cycling, to it.

It will make it possible to improve the records cycling system quality, to reduce expenses for their working out, introduction and operation in each body. And also it will provide the introduction of the uniform records keeping standards and the interdepartmental records cycling, coordinated with MEDO. With such system it will be real to provide records cycling «transparency», the uniform registration and effective control of records fulfillment, and also to optimize the structure of applied records. This decision will lead to further transfer of electronic records to the archival storage and integration with corresponding information systems of archival bodies and organizations.

VNIIDAD has developed methodical recommendations on preparation by the federal executive bodies the records schedules, creation, storage and usage of which should be carried out in electronic form. Practically half of all the federal executive authorities have already prepared such records schedules. It means that archivists can predict the receipt of electronic records into archives.

It is necessary to point out that there is no body with corresponding responsibility on the state policy realization, normative and legal regulation, control, and also provision of state services and state property management in documentary provision of administration, including electronic records cycling within the federal authorities structure now. Such situation also negatively affects a state of records keeping and introduction of modern information technologies in this sphere. Unfortunately, the Federal archival agency has no real powers in this field of activity.

### **Terminology and concept problems of the electronic record**

In our opinion, there is a terminological uncertainty what the electronic record (e-record) is. It is the main problem in the

way of universal and effective electronic records introduction. Unfortunately, this concept is not fixed in any statutory act.

We think that «the electronic record» can be included into the category of:

- actually electronic records, the life cycle of which is proceeding only in the electronic environment;
- electronic (digital) copies of records on paper and other data carriers;
- databases in the form of complex record (registers, lists, cadastres, catalogues, etc.);
- web-sites (including sites, information of social networks, electronic messages).

The first two mentioned groups of e-record are of the greatest interest in modern conditions. As the question concerns practical use of e-record, it seems that we can speak only about the substitute of traditional paper records for their electronic analogues today. Such records should be included into the filing system and then be transferred into archives. The order of the Russian Federation government № 176-r from February 12, 2011, inserts the Plan on transition of public authorities to the paperless records cycling within the internal activity, which is put into life now.

According to the order the RF Federal archival agency (Rosarchiv) and VNIIDAD have developed methodical recommendations about the preparation of records schedules in all federal executive authorities with the aim to creation, storage and use of records in electronic form. These recommendations are published on the site of the Federal Archival Agency. In practice more than half of the federal executive authorities have already developed such records schedules.

From our point of view, while working out the records schedules, the methodological approach must be taken into account while defining three types of documentary masses of organizations according to the records archival value. The first mass of records consists of the permanent storage records, the second mass are the records of long-term storage and the third one are the records with 5 years period of storage. The last group of records represents the most solid (not less than 60%) mass of documentation in any organization. And that is why such records should be considered, first of all, as an object for their consecutive replacement with electronic forms. The risk of the valuable information loss will be minimal.

Now VNIIDAD has developed:

- recommendations on work with electronic records in records keeping and archives of organizations;

- methodical recommendations for the state archives on organization of accession into custody and permanent (long-term) storage of electronic records.

The positions of the «Rules on organization of storage, acquisition, control and use of the records of the Russian Federation Archival fund and other archival records in the state and municipal archives, museums, libraries, and in the organizations of the Russian Academy of Sciences», approved by the order of the Russian Federation Ministry of Culture from January 18, 2007, № 19, and also the positions of «Main rules of work in archives of organizations» (2002) have been considered and developed in these methodical recommendations.

Both methodical guidelines are the first manuals for archives of organizations and for state archives on work with electronic records, in particular, in processes of the records appraisal, acquisition, control, preservation and use of electronic records.

They may be used as an additional tool in practical work with electronic documents. Now these recommendations are in the process of approbation and correction according to the experts reviews.

The question about a destiny of new modern information resources is still not solved: databases, electronic registers, web-sites, etc. It is necessary to study more deeply the characteristics of these information resources from the point of view of their conformity to the requirements of archival theory and practice as the objects of archival storage.

Only after serious scientific understanding of these questions it will be possible to make recommendations about archival storage of these modern information sources.

The question about the electronic-digital signature is a point at issue among archivists. Unfortunately, our legislation has not still solved all the problems connected with practical application of the law. It is obvious that the transfer of records with electronic-digital signature to the state archival storage can complicate the activity of archives. When the digital signature's validity on the e-record is expired there is a necessity to provide an acknowledgement of authenticity of such document through different ways which are not supported by operating specifications.

In order not to burden the archivists with additional duties on getting acknowledgement of e-record digital signatures authenticity, it is necessary to provide legal mechanism of removing the electronic-digital signature from the records when they are transferred to the state permanent (long-term) stor-

age and to make the organization – creator of records fund be responsible for the electronic records authenticity.

The problem of electronic records formats is still not solved; in what formats one should:

- store archival electronic records permanently;
- provide a safety insurance fund of archival electronic records;
- create the fund of the archival electronic records usage.

Nowadays it is suggested to transfer the electronic records to the state archives in the format, established by the archives. It is better to transfer them in the format recommended by the ICA – a format RDF-A. At the same time, there are also other proposals in the world practice. For example, one may consider the format TIF as an alternative. It is an important and actual problem for the Federal Archival Agency (Rosarchiv) and for the Center of electronic records storage, created within the Russian State Archives of Scientific and Technical Documentation.

The questions on the electronic records specific type structure, proper correlation between registry units and storage units, necessity of the new registration forms introduction for electronic records are not worked out to the completion in operating specifications. The decisions of these and some other scientific and methodical archival problems need international experience and experience of progressive archives in informatization activity.

We hope these questions will be solved during realization of the Program of archival branch informatization, based on the appropriate scientific researches of the Russian scientists and specialists, and also on the foreign practical experience of archivists in electronic records field.

## SUMMARY

The main aspects of the report are the following:

- Analysis of legislative and statutory normative acts of the Russian Federation which regulate the electronic records application in administration and actual problems of legislation development
- Terminological and conceptual problems of the electronic record. Replacement of traditional paper records by their electronic analogues, as the main direction of electronic records workflow introduction
- Recommendations on the work with electronic records in records keeping and archives
- Theory and practice of new modern information resources:

databases, electronic registers, web-records, digitized copies of traditional records. Study of characteristics of the given information resources from the point of view of their conformity as the objects of archival storage to the requirements of archives management theory and practice

- Questions on specific structure of electronic records, about the necessity of new registration forms introduction for archives for electronic records and other methodical questions of records keeping and archives management.

## Искуства приликом електронског чувања грађе у Руској Федерацији

### РЕЗИМЕ

Основни аспекти овог рада су следећи:

- Анализа легислативе и нормативна делања у оквиру статута Руске Федерације који се односе на електронску апликацију у администрацији и стварни проблеми у развоју законодавству.

• Терминолошки и концептуални проблеми електронске грађе. Замена традиционалног писаног трага електронским аналозима, као основни правац електронске евиденције тока увида

• Препоруке у вези са радом са електронском грађом приликом чувања документације у архивима

• Теорија и пракса модерних информационих ресурса: база података, електронских регистара, веб грађа, дигитализоване копије традиционалне грађе.

Студија карактеристике дате информације, наведени извори информација са становишта њихове усклађености као објеката архивистичког складиштења у складу са захтевима архивског управљања у теорији и пракси

• Питања специфичне структуре електронске грађе у вези са потребом за новим уводним обрасцима за електронску архивску грађу и друга методичка питања чувања података и архивског управљања.

Doc. dr. sc. Živana Hedbeli<sup>†</sup>  
Hrvatska

UDK: 930.253:340.13(497.5)

## Dostupnost registraturnog i arhivskog gradiva sukladno propisima Republike Hrvatske

**Abstrakt:** 1997. g. donesen je Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. Javno arhivsko gradivo u pravilu je dostupno za korištenje 30 godina nakon nastanka. Gradivo koje sadrži podatke što se odnose na obranu, međunarodne odnose i na poslove nacionalne sigurnosti, uključujući one za održavanje reda i mira, te na gospodarske interese države, dostupno je za korištenje po isteku od 50 godina od njegova nastanka. Gradivo koje se odnosi na osobne podatke dostupno je za korištenje 70 godina nakon svoga nastanka, odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi.

**Ključne riječi:** korištenje arhivskog gradiva, pravo na pristup informacijama, tajni podaci, uredsko poslovanje, zaštita osobnih podataka

22. prosinca 1990. g.<sup>2</sup> proglašen je prvi **Ustav Republike Hrvatske (RH)**. Jedna od najviših vrednota ustavnog poretka RH je poštivanje prava čovjeka. Temeljne slobode i prava čovjeka i građanina su, među ostalim, jednakost svih pred zakonom, utemeljenost na zakonu pojedinačni akata državne uprave i tijela koja imaju javne ovlasti, svakomu se građaninu jamči štovanje i pravna zaštita njegova osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti, sloboda i tajnost dopisivanja i svih drugih oblika općenja zajamčena je i nepovrediva, svakom se jamči sigurnost i tajnost osobnih podataka, jamči se sloboda mišljenja i izražavanja misli ... Stavak 1. članka 52. određuje da more, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i druga prirodna bogatstva, ali i zemljište, šume, biljni i životinjski svijet, drugi dijelovi prirode, nekretnine i stvari od osobito kul-

turnog, povijesnog, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku, imaju njezinu osobitu zaštitu. Ustav također jamči slobodu znanstvenoga, kulturnog i umjetničkog stvaralaštva. Republika potiče i pomaže razvitak znanosti, kulture i umjetnosti. Iako je bilo određenih promjena<sup>3</sup> danas važeći Ustav<sup>4</sup>, u stvarima bitnim za ovaj članak, ne odudara od Ustava iz 1990. g. Zakoni RH moraju biti u suglasnosti s Ustavom, a ostali propisi i s Ustavom i sa zakonom. Prije nego što stupe na snagu zakoni i drugi propisi državnih tijela objavljuju se u »Narodnim novinama«, službenom listu RH. Propisi tijela koja imaju javne ovlasti prije stupanja na snagu moraju biti objavljeni na dostupan način u skladu sa zakonom.

Uredsko poslovanje tijela financiranih iz proračuna RH je do 31. prosinca 2009. g. bilo uređeno Uredbom o uredskom poslovanju<sup>5</sup> i Uputstvom za izvršenje Uredbe o uredskom poslovanju<sup>6</sup>. 1. siječnja 2010. g.<sup>7</sup> stupila je na snagu **Uredba o uredskom poslovanju**, kojom se uređuje uredsko poslovanje u tijelima državne uprave, a čije se odredbe primjenjuju i na uredsko poslovanje stručnih službi Hrvatskoga sabora i Vlade RH, Ureda predsjednika RH i drugih državnih tijela, tijela i službi jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te pravnih osoba koje imaju javne ovlasti. Nova uredba se, osim u nešto razrađenijim odredbama vezanim za elektroničke zapise, u bitnome ne razlikuje od uredbe iz 1987. g.

Dokument je svaki podatak, odnosno svaki napisani, umnoženi, nacrtani, slikovni, tiskani, snimljeni, magnetni, optički, elektronički ili bilo koji drugi zapis podatka, fizički predmet, priopćenje ili informacija, koji sadržajem i strukturom

3 NN 135/1997, 8/98 – pročišćeni tekst, 113/2000, 124/2000 – pročišćeni tekst, 28/2001, 41/2001 – pročišćeni tekst, 55/2001 – ispravak, 76/2010

4 NN 85/2010

5 NN 38/1987 i 42/1988

6 NN 49/1987 i 38/1988

7 NN 7/2009

1 C. Zuzorić 43, 10000 Zagreb, Hrvatska, Mobitel +385 91 75 33 145, e-mail: zivana.hedbeli@gmail.com

2 Narodne novine (NN), službeni list RH br. 56 iz 1990.g. Narodne novine su besplatno dostupne na: narodne-novine.nn.hr. Propisi iz područja arhivske djelatnosti besplatno su dostupni i na web stranici Ministarstva kulture RH: <http://www.min-kulture.hr/propisi>

čini raspoznatljivu i jednoznačno određenu cjelinu povezanih podataka. Elektronički dokument je bilo koja vrsta elektroničkog zapisa koji nema svojstva elektroničke isprave, a elektronička isprava je isprava uređena sukladno posebnim propisima. Pismeno je podnesak ili akt, podnesak je, ukratko rečeno, pismeno stranke, a akt pismeno tijela. Primljena, razvrstana i raspoređena pismena te vlastiti akti upisuju se u upisnik predmeta upravnog postupka ili u urudžbeni zapisnik, kao osnovne evidencije uredskog poslovanja. Za pismena označena određenim stupnjem tajnosti vode se posebne evidencije (očevidnici), odnosno odgovarajuće elektroničke baze podataka, sukladno propisima o tajnosti podataka.

Riješeni predmeti stavljaju se u pismohranu i u njoj čuvaju, sukladno propisima o zaštiti arhivske građe. Ako se pismena obrađuju elektroničkim putem, riješeni predmeti snimaju se na elektronički medij i čuvaju na drugom mjestu. U izvornom obliku na papiru čuvaju se samo oni dokumenti za koje je to utvrđeno propisom o izlučivanju arhivske građe. Na čuvanje spisa u pismohrani primjenjuju se propisi o čuvanju arhivske građe.

Spisi predmeta izdaju se iz pismohrane samo uz potvrdu i to ovlaštenoj službenoj osobi nadležne unutarnje ustrojstvene jedinice. Predmeti stavljani u pismohranu mogu se izdavati i osobama izvan tijela samo uz pisano odobrenje čelnika tijela.

26. lipnja 1991. g.<sup>8</sup> Sabor RH donio je Zakon o preuzimanju Zakona o općem upravnom postupku u Republici Hrvatskoj kojim se u RH preuzima **Zakon o općem upravnom postupku ("Službeni list SFRJ", br. 47/86 - pročišćeni tekst)**. Hrvatski sabor je 27. ožujka 2009. g.<sup>9</sup> donio Zakon o općem upravnom postupku. Zakonom se uređuju pravila na temelju kojih tijela državne uprave i druga državna tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe koje imaju javne ovlasti (javnopravna tijela), u okviru djelokruga utvrđenog na temelju zakona, postupaju i rješavaju u upravnim stvarima. Upravnom stvari smatra se svaka stvar u kojoj javnopravno tijelo u upravnom postupku rješava o pravima, obvezama ili pravnim interesima fizičke ili pravne osobe ili drugih stranaka neposredno primjenjujući zakone, druge propise i opće akte kojima se uređuje odgovarajuće upravno područje. Upravnom stvari smatra se i svaka stvar koja je zakonom određena kao upravna stvar.

Vlada RH je 11. prosinca 1991. g.<sup>10</sup> donijela Uredbu o utvrđivanju mjerila za određivanje tajnih podataka obrane te posebnim i općim postupcima za njihovo čuvanje. Tajni podaci obrane su državna, službena ili vojna tajna. Svakom se podatku koji je službena tajna, ovisno o njegovu značenju, određuje jedan od stupnjeva tajnosti: "strogo povjerljivo", "povjerljivo" ili "interno". Sabor RH je 13. prosinca 1996. g.<sup>11</sup> donio **Zakon o zaštiti tajnosti podataka**. Prema vrsti tajne podaci su državna, vojna, službena, poslovna ili profesionalna tajna. Prema stupnju tajnosti podaci mogu biti državna tajna, vrlo tajni, tajni i povjerljivi.

Hrvatski sabor je 13. srpnja 2007. g.<sup>12</sup> donio Zakon o tajnosti podataka. Zakon se primjenjuje na državna tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe s javnim ovlastima te pravne i fizičke osobe koje, u skladu sa Zakonom, ostvare pristup ili postupaju s klasificiranim i neklasificiranim podacima. Podatak je dokument, odnosno svaki napisani, umnoženi, nacrtani, slikovni, tiskani, snimljeni, fotografirani, magnetni, optički, elektronički ili bilo koji drugi zapis podatka, saznanje, mjera, postupak, predmet, usmeno priopćenje ili informacija, koja s obzirom na svoj sadržaj ima važnost povjerljivosti i cjelovitosti za svoga vlasnika. Klasificirani podatak je onaj koji je nadležno tijelo, u propisanom postupku, takvim označilo i za koji je utvrđen stupanj tajnosti, kao i podatak kojeg je RH tako označenog predala druga država, međunarodna organizacija ili institucija s kojom RH surađuje. Neklasificirani podatak je podatak bez utvrđenog stupnja tajnosti, koji se koristi u službene svrhe, kao i podatak koji je RH tako označenog predala druga država, međunarodna organizacija ili institucija s kojom RH surađuje. Vlasnik podatka je nadležno tijelo u okviru čijeg djelovanja je klasificirani ili neklasificirani podatak nastao.

Stupnjevi tajnosti klasificiranih podataka su: vrlo tajno, tajno, povjerljivo, ograničeno. S obzirom na stupanj ugroze zaštićenih vrijednosti stupnjevima tajnosti mogu se klasificirati podaci iz djelokruga državnih tijela u području obrane, sigurnosno-obavještajnog sustava, vanjskih poslova, javne sigurnosti, kaznenog postupka te znanosti, tehnologije, javnih financija i gospodarstva ukoliko su podaci od sigurnosnog interesa za RH. Stupnjem tajnosti »vrlo tajno« klasificiraju se podaci čije bi neovlašteno otkrivanje nanijelo nepopravljivu štetu nacionalnoj

<sup>10</sup> NN 70/1991, 86/12

<sup>11</sup> NN 108/1996

<sup>12</sup> NN 79/2007

<sup>8</sup> NN 53/1991, 103/1996

<sup>9</sup> NN 47/2009

sigurnosti i vitalnim interesima RH, stupnjem "tajno" podaci čije bi neovlašteno otkrivanje teško naštetilo, a stupnjem "povjerljivo" se podaci čije bi neovlašteno otkrivanje naštetilo nacionalnoj sigurnosti i vitalnim interesima RH. Stupnjem tajnosti »ograničeno« klasificiraju se podaci čije bi neovlašteno otkrivanje naštetilo djelovanju i izvršavanju zadaća državnih tijela u obavljanju poslova u području obrane, sigurnosno-obavještajnog sustava, vanjskih poslova, javne sigurnosti, kaznenog postupka te znanosti, tehnologije, javnih financija i gospodarstva ukoliko su podaci od sigurnosnog interesa za RH.

Za vrijeme važenja stupnja tajnosti podatka, vlasnik podatka obavezan je trajno procjenjivati stupanj tajnosti klasificiranog podatka i izraditi periodičnu procjenu, na temelju koje se može promijeniti stupanj tajnosti ili izvršiti deklasifikacija podatka.

Kad postoji interes javnosti, vlasnik podatka dužan je ocijeniti razmjernost između prava na pristup informacijama i zaštite nacionalne sigurnosti i vitalnih interesa RH te odlučiti o zadržavanju stupnja tajnosti, promjeni stupnja tajnosti, deklasifikaciji ili oslobađanju od obveze čuvanja tajnosti podatka. Prije donošenja odluke vlasnik podatka je dužan zatražiti mišljenje Ureda Vijeća za nacionalnu sigurnost<sup>13</sup>.

Pristup klasificiranim podacima imaju osobe kojima je to nužno za obavljanje poslova iz njihovog djelokruga te koje imaju izdano Uvjerenje o obavljenoj sigurnosnoj provjeri (certifikat)<sup>14</sup>. Pristup neklasificiranim podacima imaju osobe kojima je to nužno u službene svrhe radi obavljanje poslova iz njihovog djelokruga. Pristup neklasificiranim podacima imaju i zainteresirani ovlaštenici prava na informaciju na temelju podnesenog zahtjeva za ostvarivanje prava na pristup informacijama sukladno zakonu.

Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost provodi nadzor nad postupcima klasifikacije i deklasifikacije podataka, načinom ostvarivanja pristupa klasificiranim i neklasificiranim podacima, provedbi mjera za zaštitu pristupa klasificiranim podacima te izvršavanja obveza proizašlih iz međunarodnih ugovora i sporazuma o zaštiti klasificiranih podataka.

13. srpnja 2007. g.<sup>15</sup> Hrvatski sabor donio je **Zakon o informacijskoj sigurnosti**. Informacijski sustav je komunikacijski, računalni ili drugi elektronički sustav u kojem se podaci obrađuju, pohranjuju ili prenose, tako da budu dostupni i upotre-

<sup>13</sup> <http://www.uvns.hr>, 3.4.2013.

<sup>14</sup> Zakon o sigurnosnim provjerama, NN 85/2008, NN 86/2012

<sup>15</sup> NN 79/2007

bljivi za ovlaštene korisnike. Mjere i standardi informacijske sigurnosti utvrđuju se za klasificirane i neklasificirane podatke. Mjere i standardi informacijske sigurnosti utvrđuju se sukladno stupnju tajnosti, broju, vrsti te ugrozama klasificiranih i neklasificiranih podataka na određenoj lokaciji. Mjere i standardi informacijske sigurnosti obuhvaćaju: –nadzor pristupa i postupanja s klasificiranim podacima; –postupanje prilikom neovlaštenog otkrivanja i gubitka klasificiranih podataka; –planiranje mjera prilikom izvanrednih situacija; –ustrojavanje posebnih fondova podataka za podatke klasificirane u RH te za klasificirane podatke koje je predala druga država, međunarodna organizacija ili institucija s kojom RH.

Područja informacijske sigurnosti za koja se propisuju mjere i standardi informacijske sigurnosti su: –sigurnosna provjera; –fizička sigurnost; –sigurnost podatka; –sigurnost informacijskog sustava; –sigurnost poslovne suradnje.

Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost je središnje državno tijelo za informacijsku sigurnost koje koordinira i usklađuje donošenje i primjenu mjera i standarda informacijske sigurnosti u RH i u razmjeni klasificiranih i neklasificiranih podataka između RH i stranih zemalja i organizacija.

18. lipnja 2003. g.<sup>16</sup> Hrvatski sabor donio je **Zakon o zaštiti osobnih podataka**. Osobni podatak je svaka informacija koja se odnosi na identificiranu fizičku osobu ili fizičku osobu koja se može identificirati (ispitanik); osoba koja se može identificirati je osoba čiji se identitet može utvrditi izravno ili neizravno, posebno na osnovi identifikacijskog broja ili jednog ili više obilježja specifičnih za njezin fizički, psihološki, mentalni, gospodarski, kulturni ili socijalni identitet. Primatelj je fizička ili pravna osoba, državno ili drugo tijelo kojem se osobni podaci otkrivaju, neovisno o tome je li on ujedno i treća strana ili nije. Međutim, državna tijela koja mogu primati podatke u okviru provođenja istraga ne smatraju se primateljima. Privola ispitanika je slobodno dano i izričito očitovanje volje ispitanika kojom on izražava svoju suglasnost s obradom njegovih osobnih podataka u određene svrhe. Zbirka osobnih podataka je svaki strukturirani skup osobnih podataka koji je dostupan prema posebnim kriterijima, bilo centraliziranim, decentraliziranim, ili raspršenim na funkcionalnom ili zemljopisnom temelju i bez obzira na to da li je sadržan u računalnim bazama osobnih podataka ili se vodi primjenom drugih tehničkih pomagala ili ručno. Voditelj zbirke osobnih podataka je fizička ili pravna osoba, državno ili drugo tijelo koje utvrđuje svrhu i način obrade osobnih poda-

<sup>16</sup> NN 106/2012 – pročišćeni tekst

taka. Odredbe Zakona odnose se na sve zbirke osobnih podataka bez obzira jesu li predmet automatske ili ručne obrade.

Osobni podaci mogu se prikupljati u svrhu s kojom je ispitanik upoznat, koja je izričito navedena i u skladu sa zakonom i mogu se dalje obrađivati samo u svrhu u koju su prikupljeni, odnosno u svrhu koja je podudarna sa svrhom prikupljanja. Daljnja obrada osobnih podataka u povijesne, statističke ili znanstvene svrhe neće se smatrati nepodudarnom, pod uvjetom da se poduzmu odgovarajuće zaštitne mjere. Osobni podaci obrađeni u znanstveno-istraživačke i statističke svrhe ne smiju omogućiti identifikaciju osobe na koju se osobni podaci odnose.

Zabranjeno je, uz taksativno nabrojane iznimke, prikupljanje i daljnja obrada osobnih podataka koji se odnose na rasno ili etničko podrijetlo, politička stajališta, vjerska ili druga uvjerenja, sindikalno članstvo, zdravlje ili spolni život i osobnih podataka o kaznenom i prekršajnom postupku.

Voditelj zbirke osobnih podataka za svaku zbirku osobnih podataka koju vodi, uspostavlja i vodi evidenciju koja sadrži temeljne informacije o zbirci, koju je dužan dostaviti Agenciji za zaštitu osobnih<sup>17</sup> podataka najkasnije u roku od 15 dana od dana uspostave zbirke osobnih podataka. Evidencije se objedinjavaju u središnjem registru koji vodi Agencija za zaštitu osobnih podataka. U Središnjem registru ne moraju se objedinjavati evidencije o zbirkama osobnih podataka koje vode nadležna državna tijela u okviru aktivnosti obrade osobnih podataka radi državne sigurnosti, obrane i suzbijanja pojava koje su Strategijom nacionalne sigurnosti RH određene kao sigurnosni rizik (korupcija, organizirani kriminal, terorizam). Evidencije iz Središnjeg registra dostupne su javnosti.

27. svibnja 1991. g.<sup>18</sup> predsjednik RH osnovao je Ured za zaštitu ustavnog poretka (UZUP). UZUP je prestao s radom 21. ožujka 1993. g. kada se odlukom Predsjednika Republike osniva Ured za nacionalnu sigurnost (UNS). 17. svibnja 1995. g.<sup>19</sup> donesen je Zakon o Uredu za nacionalnu sigurnost. Ured je državno izvršno tijelo koje usklađuje, usmjerava i nadzire rad tijela državne uprave djelatnosti kojih je u svezi s obavljanjem poslova nacionalne sigurnosti. 21. ožujka 2002. g.<sup>20</sup> donesen je Zakon o sigurnosnim službama RH kojim prestaje važiti Zakon o Uredu za nacionalnu sigurnost. Radi ostvarivanja suradnje Predsjednika Republike i Vlade u usmjeravanju rada sigurno-

snih službi osniva se Vijeće za nacionalnu sigurnost, a radi operativnog usklađivanja rada sigurnosnih službi osniva se Savjet za koordinaciju sigurnosnih službi. Radi obavljanja stručnih i administrativnih poslova za Vijeće za nacionalnu sigurnost i Savjet za koordinaciju sigurnosnih službi osniva se Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost. 30. lipnja 2006. g.<sup>21</sup> donesen je zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu RH. Za poslove ostvarivanja suradnje između Predsjednika RH i Vlade RH u usmjeravanju rada sigurnosno-obavještajnih agencija nadležno je Vijeće za nacionalnu sigurnost, a za operativno usklađivanje rada sigurnosno-obavještajnih agencija Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija. Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost obavlja stručne i administrativne poslove za Vijeće za nacionalnu sigurnost i Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija. UVNS je središnje državno tijelo odgovorno za utvrđivanje i provedbu aktivnosti vezanih za primjenu mjera i donošenje standarda informacijske sigurnosti u državnim tijelima u RH, kao i za usklađenost aktivnosti oko primjene mjera i standarda informacijske sigurnosti u razmjeni klasificiranih podataka između RH i stranih zemalja i organizacija.

15. listopada 2003. g.<sup>22</sup> Hrvatski sabor je donio **Zakon o pravu na pristup informacijama**. Zakon je izmijenjen i dopunjen 10. prosinca 2010.<sup>23</sup> i 27. svibnja 2011. g.<sup>24</sup> 15. veljače 2013. g.<sup>25</sup> donesen je Zakon o pravu na pristup informacijama. Odredbe Zakona ne primjenjuju se na informacije za koje postoji obveza čuvanja tajnosti, sukladno zakonu koji uređuje sigurnosno-obavještajni sustav RH. Odredbe Zakona ne primjenjuju se na informacije koje predstavljaju klasificirane informacije čiji su vlasnici međunarodne organizacije ili druge države, te klasificirane informacije tijela javne vlasti koje nastaju ili se razmjenjuju u okviru suradnje s međunarodnim organizacijama ili drugim državama.

Korisnik prava na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija (korisnik) je svaka domaća ili strana fizička i pravna osoba. Tijela javne vlasti u smislu Zakona, su tijela državne uprave, druga državna tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe s javnim ovlastima i druge osobe na koje su prenesene javne ovlasti, pravne osobe čiji je osnivač RH ili jedinica lokalne ili područne (regionalne) samo-

<sup>21</sup> NN 79/2006

<sup>22</sup> NN 172/2003

<sup>23</sup> NN 144/2010

<sup>24</sup> NN 77/2011

<sup>25</sup> NN 25/2013

uprave, pravne osobe i druge osobe koje obavljaju javnu službu, pravne osobe koje se u cijelosti financiraju iz državnog proračuna ili iz proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, kao i trgovačka društva u kojima RH i jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave imaju zasebno ili zajedno većinsko vlasništvo.

Informacija je svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra ili u bilo kojem drugom obliku, neovisno o načinu na koji je prikazana (napisani, nacrtani, tiskani, snimljeni, magnetni, optički, elektronički ili neki drugi zapis). Pravo na pristup informacijama obuhvaća pravo korisnika na traženje i dobivanje informacije kao i obvezu tijela javne vlasti da omogući pristup zatraženoj informaciji, odnosno da objavljuje informacije neovisno o postavljenom zahtjevu kada takvo objavljivanje proizlazi iz obveze određene zakonom ili drugim propisom. Ponovna uporaba znači uporabu informacija tijela javne vlasti od strane fizičkih ili pravnih osoba, u komercijalne ili nekomercijalne svrhe drukčije od izvorne svrhe u okviru javnog posla za koji su te informacije izrađene. Vlasnik informacije, u smislu Zakona, je nadležno tijelo javne vlasti RH ili strane države ili međunarodna organizacija, u okviru čijeg djelovanja je informacija nastala. Središnji katalog službenih dokumenata RH je na internetu javno dostupan alat koji korisnicima kroz puni tekst i/ili uređeni skup metapodataka omogućuje trajni pristup dokumentima pohranjenim u bazi elektroničkih dokumenata i/ili fizičkim zbirkama. Poslove vođenja i održavanja Središnjeg kataloga službenih dokumenata RH obavlja Hrvatska informacijsko-dokumentacijska referalna agencija (HIDRA)<sup>26</sup>. Povjerenik za informiranje je neovisno državno tijelo za zaštitu prava na pristup informacijama.

Tijela javne vlasti ograničit će pristup informacijama koje se tiču svih postupaka koje vode nadležna tijela u predistražnim i istražnim radnjama za vrijeme trajanja tih postupaka. Tijela javne vlasti mogu ograničiti pristup informaciji: ako je informacija klasificirana stupnjem tajnosti; ako je informacija poslovna ili profesionalna tajna; ako je informacija porezna tajna; ako je informacija zaštićena zakonom kojim se uređuje područje zaštite osobnih podataka; ako je informacija u postupku izrade unutar tijela javne vlasti, a njeno bi objavljivanje prije dovršetka izrade cjelovite i konačne informacije moglo ozbiljno narušiti proces donošenja odluke; ako je pristup informaciji ograničen sukladno međunarodnim ugovorima, u ostalim slučajevima utvrđenim zakonom. Tijela javne vlasti mogu ograničiti pristup

<sup>26</sup> <http://www.hidra.hr/>

informaciji ako postoje osnove sumnje da bi njezino objavljivanje: onemogućilo učinkovito, neovisno i nepristrano vođenje sudskog, upravnog ili drugog pravno uređenog postupka, izvršenje sudske odluke ili kazne, onemogućilo rad tijela koja obavljaju upravni nadzor, inspeksijski nadzor, odnosno nadzor zakonitosti, povrijedilo pravo intelektualnog vlasništva, osim u slučaju izričitoga pisanog pristanka autora ili vlasnika. Informacije su dostupne javnosti nakon što prestanu razlozi na temelju kojih je tijelo javne vlasti ograničilo pravo na pristup informaciji.

Korisnik ostvaruje pravo na pristup informaciji podnošenjem usmenog ili pisanog zahtjeva nadležnom tijelu. Tijelo javne vlasti ima pravo tražiti od korisnika naknadu stvarnih materijalnih troškova koji nastanu pružanjem informacije, kao i na naknadu troškova dostave tražene informacije. Ako tijelo javne vlasti ne posjeduje informaciju, a ima saznanja o tijelu koje je posjeduje, dužno je, bez odgode, a najkasnije u roku od osam dana od zaprimanja zahtjeva, ustupiti zahtjev tome tijelu, a o čemu će obavijestiti podnositelja.

U RH je, sve do rujna 1997. g., na snazi bio Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima<sup>27</sup>. Sabor Republike Hrvatske donio je, 19. rujna 1997. g.<sup>28</sup>, **Zakon o arhivskom gradivu i arhivima**. Registraturno gradivo jest cjelina zapisa ili dokumenata nastalih ili primljenih djelovanjem i radom pojedine pravne ili fizičke osobe. Zapisi ili dokumenti poglavito su spisi, isprave, pomoćne uredske i poslovne knjige, kartoteke, karte, nacrti, crteži, plakati, tiskovnice, slikopisi, pokretne slike (filmovi i videozapisi), zvučni zapisi, mikrooblici, strojnočitljivi zapisi, datoteke, uključujući i programe i pomagala za njihovo korištenje. Arhivsko gradivo nastaje odabiranjem iz registraturnoga gradiva. Arhivsko su gradivo zapisi ili dokumenti koji su nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani.

Javnim arhivskim ili registraturnim gradivom smatra se gradivo nastalo djelovanjem i radom tijela državne vlasti, tijela jedinica lokalne samouprave i uprave, javnih ustanova i javnih poduzeća, trgovačkih društava koja su nastala iz bivših javnih poduzeća, javnih bilježnika i drugih osoba koje obavljaju javnu službu ili imaju javne ovlasti (stvaratelji javnoga arhivskog i registraturnog gradiva).

<sup>27</sup> NN 25/1978, 47/1986. i 47/1989

<sup>28</sup> NN 105/1997, 64/2000 i 65/2009

Javno arhivsko gradivo predaje se nadležnom arhivu u roku koji u pravilu ne može biti dulji od 30 godina od njegova nastanka.

Pravo na korištenje javnoga arhivskog gradiva imaju svi korisnici pod jednakim uvjetima. Javno arhivsko gradivo u arhivima daje se na korištenje u službene svrhe, za znanstveno istraživanje i u publicističke svrhe, za potrebe nastave, za izložbe i objavljivanje, radi ostvarenja ili zaštite osobnih prava i u druge opravdane svrhe. Na korištenje privatnoga arhivskog gradiva u arhivima primjenjuju se odredbe o korištenju javnoga arhivskog gradiva, ako zakonom ili drugim propisom nije drukčije uređeno ili ako nije drukčije utanačeno u ugovoru, odnosno ispravi o predaji gradiva u arhivu.

Javno arhivsko gradivo u pravilu je dostupno za korištenje 30 godina nakon nastanka. Arhivsko je gradivo dostupno za korištenje i prije isteka roka od 30 godina, ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako to odobri stvaratelj. Arhivsko i registraturno gradivo koje sadrži podatke što se odnose na obranu, međunarodne odnose i na poslove nacionalne sigurnosti, uključujući one za održavanje reda i mira, te na gospodarske interese države, a čijim bi objavljivanjem nastupile štetne posljedice za nacionalnu sigurnost ili nacionalni interes RH, dostupno je za korištenje po isteku od 50 godina od njegova nastanka, ako posebnim propisom nije drukčije određeno.

Javno arhivsko gradivo koje se odnosi na osobne podatke (matice, liječnička dokumentacija, osobni dosjei, sudski, porezni, financijski i sl.) dostupno je za korištenje 70 godina nakon svoga nastanka, odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi. Arhivsko gradivo može se koristiti i prije predviđenoga roka, ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako na to pristane osoba na koju se ono odnosi, odnosno njezin bračni drug, djeca ili roditelji poslije njezine smrti.

Ukoliko znanstveni razlozi zahtijevaju korištenje arhivskoga gradiva prije isteka predviđenoga roka, ravnatelj arhiva može odobriti korištenje toga gradiva iako se nisu stekli uvjeti iz članaka ovoga Zakona, na način i pod uvjetima koji jamče zaštitu javnih probitaka, odnosno privatnosti, prava i probitaka treće osobe, a uz obvezno prethodno pribavljeno mišljenje Hrvatskog arhivskog vijeća.

Na korištenje se u načelu daju snimci arhivskoga gradiva. Dokumente, potrebne u službene svrhe, arhivi u načelu daju na korištenje u obliku ovjerovljena preslika. Iznimno, izvorno arhivsko gradivo može se dati na korištenje ako ne postoje snimci toga gradiva ili ako to zahtijeva znanstvena metoda rada. Korištenje arhivskoga gradiva i obavijesnih pomagala u arhivima

besplatno je. Za izradu preslika ili posebne tehničke opreme, arhivu se plaća naknada. Za korištenje arhivskoga gradiva u svrhu promidžbe, stjecanja dobiti, za umnažanje ili za objavljivanje reprodukcija zapisa, potrebno je posebno odobrenje nadležnog arhiva. Odobrenje za korištenje javnoga arhivskog gradiva daje ravnatelj arhiva. U slučaju odbijanja zahtjeva za korištenje arhivskoga gradiva donosi se rješenje. Žalba na rješenje podnosi se Ministarstvu kulture.

Na korištenje privatnoga arhivskog gradiva u arhivima primjenjuju se odredbe o korištenju javnoga arhivskog gradiva, ako zakonom ili drugim propisom nije drukčije uređeno ili ako nije drukčije utanačeno u ugovoru, odnosno ispravi o predaji gradiva u arhivu.

Uvjeti, način i postupak korištenja javnoga arhivskog gradiva koje se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, područnim državnim arhivima, te arhivima županija, gradova i općina detaljnije je regulirano Pravilnikom o korištenju arhivskoga gradiva<sup>29</sup>.

## REZIME

Uredsko poslovanje tijela financiranih iz proračuna regulirano je Uredbom o uredskom poslovanju. Tijela primljena i vlastite upisuju u upisnik predmeta upravnog postupka ili u urudžbeni zapisnik. Spisi predmeta izdaju se iz pismohrane samo uz potvrdu i to ovlaštenoj službenoj osobi nadležne unutarnje ustrojstvene jedinice. Zakon o tajnosti podataka definira klasificirane i neklasificirane podatke. Stupnjevi tajnosti klasificiranih podataka su: vrlo tajno, tajno, povjerljivo, ograničeno. Za vrijeme važenja stupnja tajnosti podatka, vlasnik podatka obavezan je trajno procjenjivati stupanj tajnosti klasificiranog podatka i izraditi periodičnu procjenu, na temelju koje se može promijeniti stupanj tajnosti ili izvršiti deklasifikacija podatka. Kad postoji interes javnosti, vlasnik podatka dužan je ocijeniti razmjernost između prava na pristup informacijama i zaštite nacionalne sigurnosti i vitalnih interesa RH te odlučiti o zadržavanju stupnja tajnosti, promjeni stupnja tajnosti, deklasifikaciji ili oslobađanju od obveze čuvanja tajnosti podatka. Pristup neklasificiranim podacima imaju osobe kojima je to nužno u službene svrhe radi obavljanje poslova iz njihovog djelokruga. Pristup neklasificiranim podacima imaju i zainteresirani ovlaštenici prava na informaciju na temelju podnesenog zahtjeva za ostvarivanje prava na pristup informacijama suk-

<sup>29</sup> NN 67/1999

ladno zakonu. 2003. g. po prvi put je donesen Zakon o pravu na pristup informacijama. Odredbe Zakona se ne primjenjuju na informacije za koje postoji obveza čuvanja tajnosti. Pravo na pristup informacijama obuhvaća pravo korisnika na traženje i dobivanje informacije kao i obvezu tijela javne vlasti da omogući pristup zatraženoj informaciji, odnosno da objavljuje informacije neovisno o postavljenom zahtjevu kada takvo objavljivanje proizlazi iz obveze određene zakonom ili drugim propisom. Informacije su dostupne javnosti nakon što prestanu razlozi na temelju kojih je tijelo javne vlasti ograničilo pravo na pristup informaciji. 1997. g. RH je donijela Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. Pravo na korištenje javnoga arhivskog gradiva imaju svi korisnici pod jednakim uvjetima. Javno arhivsko gradivo u pravilu je dostupno za korištenje 30 godina nakon nastanka. Arhivsko i registraturno gradivo koje sadrži podatke što se odnose na obranu, međunarodne odnose i na poslove nacionalne sigurnosti, uključujući one za održavanje reda i mira, te na gospodarske interese države, a čijim bi objavljivanjem nastupile štetne posljedice za nacionalnu sigurnost ili nacionalni interes RH, dostupno je za korištenje po isteku od 50 godina od njegova nastanka, ako posebnim propisom nije drukčije određeno. Javno arhivsko gradivo koje se odnosi na osobne podatke (matice, liječnička dokumentacija, osobni dosjei, sudski, porezni, financijski i sl.) dostupno je za korištenje 70 godina nakon svoga nastanka, odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi. Arhivsko gradivo može se koristiti i prije predviđenoga roka, ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako na to pristane osoba na koju se ono odnosi, odnosno njezin bračni drug, djeca ili roditelji poslije njezine smrti. Ukoliko znanstveni razlozi zahtijevaju korištenje arhivskoga gradiva prije isteka predviđenoga roka, ravnatelj arhiva može odobriti korištenje toga gradiva iako se nisu stekli uvjeti iz članaka ovoga Zakona, na način i pod uvjetima koji jamče zaštitu javnih probitaka, odnosno privatnosti, prava i probitaka treće osobe, a uz obvezno prethodno pribavljeno mišljenje Hrvatskog arhivskog vijeća.

## The Accessibility to the archival registry and heritage, in accordance to regulations of the Republic of Croatia

**Abstract:** In 1997 the Law upon the archival heritage and archives was passed. According to which the public archival heritage could be used after thirty years from the time of its creation. The heritage obtaining data concerning defence, international relations and national security concerns, including the ones for law and order, the economic interests of the state, which could be used after fifty years from their creation. The heritage relating to the personal data could be used seventy years from its creation, ie- a hundred years from the birth of the person referred to.

**Key words:** the use of the archival heritage, the right to the information access, classified information, office management, personal data protection.

## SUMMARY

The office management authority financed from the budget is regulated by the Decree of the Office management. The received items are put into the registry of the administrative proceedings or in the Registry book. The list of the items is issued from the archives (notaries) only with the receipt exclusively given to the authorized person from the internal unit in charge. The Confidentiality Law defines the classified and non-classified data. The security classification levels have several levels: highly classified, classified, confidential and restricted confidential. During the valid period of the degree of information confidentiality, the data owner is obliged to evaluate regularly the level of confidentiality of the classified data. He is also expected to make a periodical assessment based on the changeability of confidentiality level or the data declassification execution. When public interest is in priority, the owner of the data is obliged to evaluate the relation between the right to the information access and protection of the national security and vital interests RC (Republic of Croatia) in order to decide upon the retention of the level of secrecy, changeability of confidentiality level, declassification or release from the obligation of data secrecy protection. The access to the non-classified data



is given to people who are formally connected with the data or to those who are entitled to the information based on the written request (according to the law).

In 2003, the Law on Freedom of information appeared for the first time. The regulations of this Law do not apply on the information with the obligation to maintain confidentiality. The right to information access includes the owner's right to request and receive information as well as the data access to public authorities and to publish the data when the law or the regulations require that action.

The information are accessible to public after the restricting law reasons, regulated by public authorities, cease to exist. In 1997, the Republic of Croatia passed a law upon the Archival heritage and the archives.

The right to use public archive heritage is valid for everybody under the same terms. The public archival heritage could be used after thirty years from the time of its creation. This heritage obtaining data concerning defence, international relations

and national security concerns, including the ones for law and order, the economic interests of the state whose publishing would be harmful for the national security or the national interest of the Republic of Croatia, could be used after fifty years from its creation, unless the legislation is otherwise regulated. The heritage relating to the personal data could be used seventy years from their creation, ie- a hundred years from the birth of the person referred to.

The archive heritage can be used before the predicted date if it is intended to public by the time it is created or if the person to whom it is related to ( spouse, children, parents) agrees to it. If scientific reasons demand the use of the archive heritage before the predicted date, the archive director can approve the heritage use even though there are no conditions of Articles of the Law, under the terms which guarantee the protection of public interests, privacy, the interests of the third party involved. The opinion of the Croatian Council on Archives is obligatory in advance.

Др Ацо АНГЕЛОВСКИ  
Државен архив на РМ  
Одделение Скопје  
Македонија

UDK: 378.147::930.25(497.17)

## Некои искуства и согледувања во работата на групата архивистика при Филозофскиот факултет – Скопје

**Абстракт:** Образованието и едукацијата на кадрите има приоритетно значење во развојот на сите современи држави. Во создавањето на стручен кадар вклучени се повеќе релевантни фактори кои врз основа на сеопфатна и продлабочена анализа треба да отценат какви стручни профили и се потребни на една држава. Затоа отворањето на групата Архивистика има соодветно оправдување за Државниот архив и за други институции (иматели) од аспект на подобрување статусот на вработените, а нивното надградување придонесува за соодветен развој на архивската теорија и пракса.

**Клучни зборови:** образование, архивистика, архивски студии, наставна содржина, архивски кадар, состојби и перспектива

Основна дејност на секој Архив е да врши научна и стручна работа. Од Архивот се бара да даде информации и одговори на многубројни прашања за научни, просветни, културни, оперативни и други потреби.

За реализација и остварување на оваа цел, еден од начините, секако е образованието на соодветни кадри. Државниот архив на Народна Република Македонија во почетокот на своето формирање (1 април 1951 година) ја започнал својата работа со два архивиста, со завршен едногодишен стручен курс за архивисти, во Дубровничкиот архив. Наредната година уште двајца архивисти завршиле стручен курс во Архивот во Белград. Во 1955/56 година Државниот архив на НРМ заедно со професори од Универзитетот во Скопје организирале шестомесечен курс за помошници архивисти. Не постоел едуциран архивски кадар, воглавно биле вработу-

вани историчари и лингвисти. Градењето на архивски кадар од секогаш била приоритетна задача и има важно место во работата на Архивот.

Во рамките на поранешната Сојузна држава (СФРЈ) биле организирани републички, меѓурегионални и сојузни советувања и конгреси, на кои учествуваа и архивски работници од Македонија. На тој начин се вршеше размена на искуства и се обезбедувало континуирано усовршување на архивскиот кадар преку презентирање на стручни реферати и соопштенија.

На овој начин бил острочен архивски кадар не само за Државниот архив туку и за новоформираните регионални историски архиви (Битола, Велес, Куманово, Охрид, Прилеп, Скопје, Струмица, Тетово и Штип).

Во 80-те години, во рамките на средното насочено образование, воведена е културолошка наска со наставна програма и од предметот Архивистика, а на Филозофскиот факултет архивистиката се изучуваше во предметот Ромошни историски науки. Денес, во средното образование, единствено, како предмет се изучува Канцелариското работење за учениците од правна, економска и трговска струка (од II – IV година).

По иницијатива на Државниот архив на РМ, а со поддршка и разбирање на повеќе други сродни институции во рамките на Филозофскиот факултет, во учебната 2000/2001 година, при Институтот за историја, за прв пат се отвори група за архивистика (Институт за историја – насока архивистика).

Првично, на оваа група во I и II година се предаваа само историски предмети, а дури од трета година студентите слушаа архивистички предмети. До учебната 2004/2005 година се изучуваа 6 (шест) архивистички предмети (Управно право, Архивско законодавство, Архивистика I, Вреднување на

архивската граѓа, Архивистика II и Заштита на архивската граѓа), сите по два семестра. Од учебната 2005/2006 година – 2008/2009 година беа застапени 11 предмети со по 1 семестар (Вовед во архивистика, Управно право, Архивско законодавство I и II, Историја на архивите, Вреднување на архивската граѓа I и II, Опис на архивската граѓа, Заштита на архивската граѓа I и II, и Организација на архивската граѓа). Од 2009/2010 година постојат 12 предмети со по 1 семестар (Вовед во архивистика, Архивско законодавство, Историја на архивите, Средување на архивската граѓа, Канцелариско работење, Опис на архивската граѓа, Вреднување на архивската граѓа, Дигитални архиви (Електронска архивска граѓа), Заштита на архивска граѓа, Организација на архивската служба, Користење и презентација на архивска граѓа и Архивски стандарди).

Освен додипломски студии (I циклус) кои од учебната 2005/2006 година се одржуваат според ЕКТС (Европски кредит трансфер систем – европски систем за пренос и акумулација на поени), од учебната 2004/2005 година започнаа и последипломски студии (II циклус на студии) кои од 2009 година се одвиваат според ЕКТС.

Во периодот од 2000-2013 година на оваа група се запишаа околу 400 студенти и по дипломирањето се здобија со стручно звање дипломиран историчар – архивист.

Како истакнат стручњак од практика, со титула д-р по историски науки, бев ангажиран на Филозофскиот факултет, за предметот Архивско законодавство и во учебната 2004/2005 година почнав да предавам на III-та генерација студенти. Од учебната 2010/2011 година го предавам и предметот Канцелариско работење, во IV семестар.

Моите размислувања одат во неколку насоки:

1. Сметам дека во предметната содржина има одредени наставни содржини на кои им е дадена поголема важност за разлика на она што значи практична работа;
2. Значаен недостаток е немање на соодветна просторија на факултетот за сите предавачи кои доаѓаат од други институции (за предавања, консултации со студенти, за краток престој и одмор), па сме принудени на чести лутања и барања на соодветни училници за да се одржи настава или испит;
3. Исто така, негативен пропуст е и немање или недоволна употреба на пропишани обрасци и евиденции за изведување на практичниот дел од наставната содржина; и
4. Општ впечаток е дека од година во година се запишуваат студенти со послаб успех и тоа во вториот или најчесто во третиот уписан рок. Во првите години од отворањето на оваа група им се даваа премногу лажни вету-

вања дека сите дипломирани историчари – архивисти ќе се вработат во државни органи, институции, установи. За жал, многу дипломирани студенти се без работа, а добар дел од нив не работат на структурата.

Со воведувањето на студирање по ЕКТС студентите требаше да се здобијат со нови знаења за определен вид на работа во рамките на структурата; создаде основа за натамошно самостојно образование и запознаат со најновите достигнувања во науката и нивната примена во практиката.

Студентите честопати, врз основа на тестовите од знаење, како и од дополнителните активности (редовна посета и активно учество на предавање и вежби, семинарски работи, презентирање на тема на часот, изготвување на библиографија, изработка на есеј и други активности) добиваат оценки без многу знаење. Се наметнува прашањето: Дали, сепак, не треба да се воведат задолжителен и устен испит?

Како посебен недостаток го сметам неизведувањето на практична настава и обука. Во сферата на образованието и науката неопходна е соработка со други сродни институции. Пред се, посета и обука на студентите во архивите и писарниците во тие институции. За мене од врвно и приоритетно значење е практичната соработка помеѓу Филозофскиот факултет и Државниот архив на РМ, која ќе биде заснована на реалните потреби и можности за реализација на предвидените наставни активности.

## РЕЗИМЕ

**Почетокот на отворањето на студиите по архивистика, во рамките на групата Историја при Филозофскиот факултет - Скопје, побуди голем интерес кај вработените во Архивот, во архивите на имателите, како и кај завршените средношколци. Целта беше да се оформи и надгради овој профил на кадри, но поради одредени причини, најчесто објективни, добар дел од дипломираните студенти се без работа или вработени на несоодветно работно место (далеку од структурата).**

**Одредени пропусти што се појавуваат при студирањето, да се надеваме, со тек на времето ќе бидат отстранети. Според мене, најголем пропуст или превид, секако, е немање соодветна соработка меѓу двете клучни институции: Државниот архив на РМ и Филозофскиот факултет, како и воведување на практична настава - обука на студентите.**

**Независно од одредените проблеми и пропусти, отворањето на оваа група и едуцирањето на овие стручни кадри си има свое посебно место во образовниот систем на Р. Македонија.**

## Нека искуства и сагледавања рада групе за архивистика при Филозофском факултету у Скопљу

**Абстракт:** Образовање и едукација кадрова има приоритетно значење за развој у свим савременим државама. У стварање стручног кадра уклучен је већи број релевантних фактора који на основу свеобухватне и детаљне анализе треба да проценују какви стручни профили су потребни једној држави. Стога отварање групе за Архивистика има одговарајуће образложение за Државни архив и за друге институције (носиоце) аспекта на побољшање статуса запослених, а нивно унапређење доприноси развоју одговарајуће архивске теорије и пракса.

**Клучне речи:** образовање, архивистика, архивске студије, садржај наставних програма, архивски кадар, ситуација и изгледи

## РЕЗИМЕ

**Почетак отварања студија за архивистика, у оквиру групе за Историју при Филозофском факултету - Скопље, побудило је велико интересовање код архивских радника, у архивама ствараоцима грађе, као и код матураната. Циљ је био да се оформи и надгради овај кадровски профил, јер се, због одређених разлога, најчешће објективних, добар део дипломираних студената нађе незапослен или запослен на неприкладном радном месту, далеку од струке.**

**Надамо се да ће одређени пропусти, који се појављују током студирања, у кратком року бити превазиђени. Сметам да је највећи пропуст или превид непостојање одговарајуће сарадње измеѓу две клучне институције: Државног архив РМ и Филозофског факултета, као и недостатак практичне наставе – обуке студената.**

**Без обзира на специфичне проблеме и пропусте, отварање ове групе и едукација стручног кадра има своје посебно место у образовном систему Републике Македоније.**

## Проблемот на рационализација и валоризација во некои сфери од архивската дејност

Следејќи го развојниот пат на нашето општество и архивите се трансформираат од центри каде, во прво време, се прибираше и заштитуваше архивската граѓа, во културно-научни и управни институции кои не само што ја прибираат, заштитуваат и обработуваат архивската граѓа, туку и кумулираат значителен број на систематизирани информации за целокупниот општествено-политички, стопански, културен и друг живот во земјата. Меѓутоа, архивистиката како комплексна научна дисциплина има уште една значајна функција - да создаде услови и инструменти како би можела архивската граѓа да биде целосно ставена на располагање на општеството и науката. Со цел да се оствари ваквата функција на архивите императивно се наложува долгорочно планирање, на републичко ниво и во секое одделение поединечно, за седување и обработка на најактуелните фондови. При секое планирање акцент на приоритетно значење во процесот на архивското работење се става на рационализацијата и валоризацијата.

Рационализацијата во архивската струка, како впрочем и во сите други дејности на материјалното и духовното творештво, обврзува трудот да се организира на најсоодветен начин. Поинаку речено, тоа значи дека архивската дејност треба да се оживотворува со примена на најцелесообразни методи и на начин што ќе придонесе севкупно унапредување на трудот. Со постигнување на оваа значајна цел, архивската работа, како во целина исто така и во поодделни нејзини помалку или повеќе физиономирани етапи, ќе доживее натамошен подем. Практично, примената на рационализацијата не само што ќе го усоврши, туку и ќе го подобри трудот, а резултатите од него, како крајна цел, ќе претставуваат повисок творечки дострел.

Со оглед на тоа што овие неколку воведни мисли претставуваат еден вид згуснат и воопштен коментар на обврските што произлегуваат од архивското искуство за

UDK: 930.253(497.17)

примената на дефиницијата за рационализација, бездруго се наметнува прашањето како, на кој начин и по кои патишта таа може да се втемели во архивската дејност. Во врска со ова веднаш треба да се истакне дека за архивистиката, од теоретски аспект, практично не постојат непознајници. Тоа упатува на заклучок дека ефектите од рационализацијата главно се загроени во друга насока.

Основниот проблем што бара ефикасно надминување лежи во поголем број субјективни чинители. Оваа вистина секојдневно се потврдува во практичната работа при класификацијата, систематизацијата и дефинитивната обработка на архивските фондови. Во врска со ова веднаш треба да се укаже дека нема и не може да има реална рационализација во организирањето на архивскиот труд, ако и натаму продолжи практиката да се даваат на седување и обработка несредени и неодбрани фондови. За длабока жал, и секако без вина на архивските работници, нашата дејност е оптоварена точно со ваков вид на фондови коишто ги полнат нашите допоа.

За надминување на овој проблем, во поново време, во архивите на РМ е во тек процесот на пресредување и обработка на граѓата на актуелните фондови создадени од работата на локалните и други органи на власта и управата, во периодот 1944–1965 година (своевремено седувани според термините заведена и незаведена граѓа, и во чиј состав е содржана изворна и неизворна граѓа). Веќе една деценија (од 2000 год.) термините - изворна и неизворна граѓа се ставени надвор од употреба, а интенција е седувањето да се одвива **по принципот на провениенција на граѓата**. Исто така во секојдневната практика задолжителна и морална обврска е со големо внимание да се приоѓа кон **валоризација на архивската граѓа**. Резултат од таквиот начин на работа е значителен (станува збор за Одделение Скопје), така што соодносот архивска граѓа

наспроти документарен материјал е 1:2 (за сметка на ДМ) - значи со извршената валоризација на квантитетот се доби рационализација на просторот за нешто повеќе од 60%. Всушност, ваквиот вид на труд е најнерационален.

Вакви и слични примери има во изобилство, не само во Архивот на Скопје, туку и во сите други архиви во РМ, па и пошироко. Согласно на ваквата состојба постои еден вид планирана нерационалност, поточно толерирана или премолчена нарационалност, чија острина и последици најчесто се решаваат или ублажуваат со половични приоди. Меѓутоа што е особено значајно, при изнаоѓањето на рационализаторски приоди, никогаш не треба да се тргнува од ексцесните примери, од состојбите за кои јасно се знае дека се аномалија од поширок општествен карактер.

Наспроти ова, никој не тврди дека не треба да се вложуваат напори за подобро, побрзо и поквалитетно надминување на наследените состојби што ги диктираат фондовите слични на споменатите. Тука треба да се истакне дека при седувањето и обработката на тие фондови најголем дел од трудот, поради ненавременото шкартирање, практично се фрлени без било каков краен ефект, едноставно во отпад. Оттаму, во вакви случаи не може да станува збор за било каков вид објективна рационализација (иако со побрзото отстранување на шкартот се ослободува простор во депото). Овој труд, најблаго речено, претставува скапо плаќање на данок не само на незнаењето, туку значително повеќе на општествената недисциплина, непочитување на прописите итн.

За коренито менување на ваквите нерационални состојби голема улога, но и одговорност лежи врз некогашните инспекциски служби. До колку тие успешно го организирале преземањето на фондовите согласно тогашните позитивни важечки прописи (чии одредби навистина биле компонирани јасно и прецизно), рационализацијата во архивското работење би се реализирала на мошне успешен начин. Но, да го оставиме тоа како дел од историјата на архивската дејност.

Прв и основен чекор во оживотворувањето на рационализацијата во сферата на седувањето и обработката, секако, може да се смета солидното претходно организирање на трудот. Тоа, пред се, подразбира детално запознавање на основните карактеристики на фондот, што е клучен предуслов за солидна изработка на планот за класификација и систематизација. Тој е појдовен документ што има функција на прецизен водич низ одделни етапи

на трудот. Мислам оти нема потреба посебно да се истакнува дека е надминато времето во кое седувањето и обработката се одвивале, ако може така да се каже “од око”. Тоа значи дека во никој случај процесот на трудот не може да му биде подреден на случајности, туку наспроти на коректно изработен план, со чија помош се отвораат најшироки перспективи на рационализацијата.

Меѓутоа, при натамошна примена на мерките за рационализација кон нив не треба никако да се приоѓа механички или рутински. Секој фонд, па дури и во случаи кога тие потекнуваат од слични фондообразувачи, се одликува со низа специфичности. Не постојат апсолутно два исти дондови, како што не постојат ни две исти физиономии на човечки лица.

Согласно ова сознание, при планската примена на мерките за рационализација, треба да се води посебно сметка на неколку основни критериуми чие значење во архивистиката има поуниверзален карактер, бидејќи тие важат и при одбирањето и при изработката на научно-информативните средства итн. Тоа значи дека треба селективно да се приоѓа, пред се во врска со двата основни критериуми: содржинскиот и временскиот, а натаму во врска и со другите критериуми што произлегуваат од значењето на фондообразувачот: големината на фондот, раритетноста на материјалот и др. Тука не треба да биде занемарено ни штедењето на средствата за труд, материјали и др.

Овие укажувања упатуваат за заклучок дека нема и не може да се врши било каков вид на рационализација според однапред физиономирани шаблон. Но, без постојење на рамковни определби, без координација и заемно согледување на некои клучни координанти во трудот и слично, исто така, може бесцелно да се талка во текот на работењето. Во оваа насока, посебно се значајни ориентационите норми кои се доближуваат до реалноста само ако се градени врз просечните вредности, односно пресметаните просеци не само во рамките на една архивска организација, туку во рамките на целата архивска служба во РМ. Неупатно е да се тврди дека трудот во архивите е немерлив. Од друга страна пак, не е коректно да се залагаме и за ставови според кои тој може да се определува со аптекарска прецизност.

Со реченица - две, на крај, сакам да укажам дека за успешна рационализација на трудот во архивските организации значително место може да им припадне и на иновациите од областа на техниката, биротехниката и механографи-

јата. Се чини дека, барем кај нас, на ова поле е мошне малку постигнато. Впрочем, ние и денес не сме многу понапред од нашите колеги во далечните педесетти години, кога беа основани првите архиви.

Заклучно, а врз основа на се што е речено досега, недвосмислено произлегува дека рационализацијата во архивската струга (дејност?) не само што е можна, туку е

и неопходна. Меѓутоа, таа нема да зависи само од нашата добра волја и изнесените констатации, туку првенствено од вложување на заеднички напори засновани врз база на практичниот труд и егзактни показатели, со цел да се дојде до ориентациони определби што ќе придонесат таа да се реализира.

**Doc. dr Izet ŠABOTIĆ**  
Arhiv Tuzlanskog Kantona – Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli  
Bosna i Hercegovina

UDK: 930.253:347.73(497.6)

## Legislativa i njen uticaj na zbrinjavanje arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji

**Abstrakt:** U vremenu tranzicije bosanskohercegovačkog društva odvijali su se brojni procesi koji su imali utjecaja na sveukupna društveno-politička, privredna i kulturna kretanja. Tranzicijski procesi su direktno i indirektno utjecali i na arhivsku djelatnost. Taj utjecaj posebno je vidan u registraturama privrede, gdje je u procesu privatizacije došlo do pretvorbe društvenog vlasništva u privatno, čime su registrature privrede promijenile svoj status i vlasnika.

Jedan broj privatiziranih privrednih subjekata uslijed ekonomske neodrživosti i nelikvidnosti, podvrgnut je procesu stečaja i likvidacije. U navedenom procesu otvoreno je pitanje zbrinjavanja arhivske građe ovih registratura. Ovo pitanje nije na adekvatan način tretirano u zakonodavstvu koje direktno tretira stečajni i likvidacioni postupak. U arhivskom zakonodavstvu, iako ova problematika nije decido tretirana, ipak daje osnovu za rješavanje iste. Međutim, uslijed nedorečenosti legislative u praksi su prisutni brojni problemi, te se nameće potreba pravnog jačanja postojećih propisa.

**Ključne riječi:** Arhivsko zakonodavstvo, registrature u stečaju i likvidaciji, zaštita i zbrinjavanje arhivske građe, legislativa, stečajna masa, stečajni upravnik.

**Abstract:** During the period of transition of Bosnian society took place many processes that have had impact on the overall socio-political, economic and cultural developments. Transition processes are directly and indirectly affected and archival activities. This effect is especially present in agencies of the economy, where the privatization process has been the conversion of public property to private, thus recorders economy changed your status and the owner. A number of privatized undertakings due to unsustainable economic and liquidity is subject to bankruptcy and liquidation. In this process, an open question of disposal of archives of the

registry. Although the archival legislation this issue is not explicitly treated, however, the existing legislation provides a solid basis to adequately address this issue. The issue of care and protection of archives is not adequately covered by legislation that directly treats the bankruptcy and liquidation proceedings. Due to the vagueness of the legislation in practice there are many problems for the protection and care of archives registry in bankruptcy or liquidation.

**Keywords:** Archival legislation, recorders, in bankruptcy or liquidation, protection and management of archives, legislation, bankruptcy estate, bankruptcy trustee.

### Uvodne naznake

**B**rojni društveno-tranzicijski procesi imali su snažnog utjecaja na status i sudbinu arhivske građe u nastajanju. Taj utjecaj posebno je izražen kod registratura privrednog karaktera, gdje je proces privatizacije, a kasnije stečaja i likvidacije u potpunosti odredio sudbinu arhivske građe istih. Naime, nakon složenog procesa privatizacije privrednih subjekata, koji se odvijao u Bosni i Hercegovini u vremenu tranzicije, zbog ekonomske neodrživosti i nelikvidnosti, značajan broj istih je podvrgnut procesu stečaja i likvidacije. Proces stečaja znači duboki poremećaj u poslovanju privrednih društava, koji podrazumijeva nemogućnost plaćanja osnovnih obaveza prema povjeriocima i državi. Ustanovljavanjem trajnije nesposobnosti privrednog subjekta za plaćenje prispjelih obaveza, te nepokrivanjem imovinom postojećih obaveza, stižu se uslovi da nadležni državni organi pokrenu stečajni postupak privrednog subjekta.

Otvaranjem stečajnog postupka, pokreće se čitav niz pravnih procesa i postupaka koji definišu stanje i status stečajnog privrednog subjekta - dužnika, te provode mjere rješavanja

nastale situacije. Predmet stečajnog postupka je cjelokupna imovina dužnika u vrijeme otvaranja istog, kao i ona stvorena u toku stečajnog postupka. Ta imovina čini ukupnu stečajnu masu dužnika. Stečajna masa, kao i svi postupci vezani za proces stečaja postaju nadležnost stečajnih organa, čime se suspendiraju sva ranija upravljačka i osnivačka prava. Važnu ulogu u stečajnom postupku igraju: stečajni sudija, stečajno vijeće, stečajni upravnik i povjereničko vijeće, Posebno značajnu ulogu igra stečajni upravnik. On je zastupnik stečajnog dužnika, koji ima obaveze i ovlasti koje proizilaze iz odredaba zakonodavstva koji tretiraju ovu problematiku.

U stečajnom postupku važnu ulogu igra stečajna masa, među kojom spada i arhivska građa, kako ona zatečena, tako i ona koja je nastala u toku samog procesa stečaja. Kako stečajni postupak najčešće ima za posljedicu prestanak rada pravnog subjekta (dužnika), po pravilu pitanje rješavanja sudbine arhivske građe ostaje zadnje u nizu provedenih pravnih radnji i postupaka. Od otvaranja stečajnog postupka, stečajni upravnik u skladu sa odredbama zakonodavstva je osoba odgovorna za arhivsku i registraturnu građu bivšeg privrednog subjekta, a u stečajnom postupku dužnika. U postupku rješavanja ovog pitanja u praksi se otvara nekoliko složenih problema, koji su rezultat nepotpune i nedecidne legislative. Stoga u ovom radu želim ukazati na nekoliko posebnosti uticaja postojeće legislative na rješavanje ovog važnog i složenog pitanja.

### Legislativa i njen utjecaj na stanje arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji

Problematika zaštite arhivske građe privrednih subjekta u bosanskohercegovačkoj arhivskoj praksi, postaje složenija nakon privatizacije istih. Tim tranzicijskim postupkom, znatan broj novih vlasnika nije nastavio privrednu djelatnost kojom se do tada privredni subjekat bavio. Značajan broj privatiziranih privrednih subjekta koji su nastavili sa privrednom djelatnošću veoma brzo su postali privredno neodrživi i nisu bili u mogućnosti na vrijeme izvršavati svoje finansijske obaveze prema povjeriocima. Znatan broj istih veoma brzo je zapao u tešku finansijsku situaciju. Razlozi tome su brojni, pored gubitka ranijeg tržišta, nelojalne konkurencije, ni država nije pokazivala interes za privrednu stabilnost istih, pa su se privredni subjekti zaduživali kod raznih povjerilaca, pri čemu se stvaralo zaduženje koje je bilo znatno veće nego što su bili realni kapaciteti za vraćanje istog.

U jednom broju privrednih subjekta bio je veliki dug po osnovi potraživanja radnika za neisplaćene plaće, te obaveze za

penzijsko i invalidsko osiguranje. Tu su i druge prisutne anomalije stvorene s ciljem obezvrijeđivanja imovine privrednih subjekata, kako bi se stvorili povoljniji uslovi za jeftiniju kupovinu istih. Na taj način, veoma brzo su ovi privredni subjekti postali ekonomski neodrživi, čime su “stvorenii uslovi” za pokretanje stečajnog postupka kod značajnog broja istih.

Pokretanje stečajnog postupka iziskivalo je potrebu donošenja propisa koji bi s pravnog aspekta pratili ovaj proces. Naime, u složenom bosanskohercegovačkom arhivskom zakonodavstvu ova problematika iako nije na najadekvatniji način tretirana, ipak je obuhvatala i ovo pitanje. U većini osnovnih propisa (zakona) ova problematika je okvirno tretirana, stim što u propisima nedostaje više decidnosti, preciznosti i konkretnosti vezane za arhivsku građu registratura u stečaju i likvidaciji. To je u praksi stvaralo određene dileme i probleme u samom procesu rješavanja ovog važnog pitanja. Stoga, postoji potreba znavljanja, odnosno pravnog snaženja postojećeg arhivskog zakonodavstva s ciljem adekvatnijeg rješavanja ovog za arhivsku struku važnog pitanja. U ovom dijelu rada pokušaću ukazati na najvažnije odredbe arhivskog i ostalog zakonodavstva vezane za rješavanje ove problematike.

U **Zakonu o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine**,<sup>1</sup> ova problematika je okvirno tretirana u čl. 8 Zakona u kojem stoji “Arhivska građa ukinutog državnog organa vlasti, javnih ustanova i preduzeća dogovoreno se predaje pravnom sljedniku ili nadležnom arhivu”, te dalje nastavlja “da organ koji donese odluku o prestanku rada stvaraoca, odnosno imaoca arhivske i registraturne građe, dužan je odrediti novu pravnu osobu kao imaoca te građe i donijeti odluku o predaji nadležnom arhivu”. I ako u drugim arhivskim propisima donesenim na nivou države Bosne i Hercegovine nismo našli odredbe koje tretiraju problematiku zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji, ovim odredbama nedvosmisleno je ukazano na obavezu i postupak rješavanja ove problematike.

U **Zakonu o Arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine**<sup>2</sup> problematika zaštite i zbrinjavanja arhivske građe u stečaju i likvidaciji nije direktno tretirana, ali su u članu 17 Zakona<sup>3</sup> date osnovne zakonske pretpostavke za rješavanje ovog pita-

<sup>1</sup> “Sl. glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 16/2001.

<sup>2</sup> “Sl. novine F BiH”, br. 45/2002.

<sup>3</sup> U navedenom članu stoji: “U slučaju prestanka odnosno ukidanja rada stvaraoca i imaoca registraturne i arhivske građe iz člana 2 i 3 ovog Zakona, organ koji je donio akt o njegovom prestanku dužan je da u roku od 60 dana od dana prestanka stvaraoca ili imaoca, njegovu registraturnu i arhivsku građu preda Arhivu Federacije na način utvrđen ovim Zakonom i odgovarajućim podzakonskim aktima.

nja. Dodatno, ova problematika na federalnom nivou je tretirana i u čl. 37 **Uredbe o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine**.<sup>4</sup> U arhivskom zakonodavstvu donijetom na području RS nismo pronašli odredbe ni u **Zakonu o arhivskoj djelatnosti RS**<sup>5</sup>, niti u drugim donesenim podzakonskim aktima koji regulišu problematiku zaštite arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji. Ovdje moramo naglasiti da nam **Izmjene i dopune Zakona o arhivskoj djelatnosti RS** nisu bile dostupne, pa stoga ostavljamo mogućnost tretiranja ove problematike u zanovljenom propisu na nivou RS.

U arhivskom zakonodavstvu na kantonalnoj razini na području Federacije BiH, problematika zaštite i zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji je okvirno tretirana u većini donesenih osnovnih propisa. Međutim, ove propise karakteriše nedecidnost, nepotpunost i međusobna različitost.

U arhivskom zakonodavstvu donesenom na području Tuzlanskog kantona, problematika arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji tretirana je posredno u osnovnom zakonu,<sup>6</sup> i u **Uputstvu o načinu primopredaje arhivske građe između stvaralaca i imalaca arhivske građe i nadležnog arhiva**<sup>7</sup>. U odredbama ovih propisa utvrđeno je da se arhivska građa po okončanju određenih tranzicijski procesa (privatizacije, stečaja, likvidacije i dr.) predaje na čuvanje nadležnom arhivu. U

<sup>4</sup> “Sl. novine F BiH”, br. 12/2003. U navedenom članu Uredbe stoji: “Arhivska i registraturna građa pravnog lica koje prestaje sa radom, predaje se zapisnički pravnom licu koje preuzima njegove poslove. Ako je aktom o prestanku rada pravnog lica, određeno da se odba arhivska građa preda nadležnom arhivu, primopredaja te građe vršit će se na način i po postupku propisanim odredbama čl. 37 i 38. ove Uredbe”.

<sup>5</sup> “Službeni glasnik RS”, br. 35/99.

<sup>6</sup> Zakon o arhivskoj djelatnosti TK (“Sl. novine TK”, br. 15/2000 i 13/2011.) Odredbama ovog Zakona utvrđeno je “da ustanove, privredna društva i druga pravna lica nastala privatizacijom, koja su bila državno, odnosno društveno vlasništvo, te vjerske zajednice i druga građansko pravna lica, kao imaoci arhivske i registraturne građe na području Kantona, dužni su predati arhivu građu u roku od godine dana od dana stupanja na snagu ovog Zakona, osim ovog dijela građe, koji im je neophodan za tekuće poslovanje odnosno obavljanje djelatnosti, što se utvrđuje posebnim zapisnikom”.

<sup>7</sup> „Sl. novine Tuzlanskog kantona“, br. 9/2002. U odredbama ovog propisa stoji da „U slučaju prestanka rada imaoca registraturne građe, organ koji je donio odluku o prestanku, odnosno ukidanju pravnog lica, dužan je u roku od 60 dana od prestanka rada, njegovu registraturnu građu predati pravnom licu koje preuzima njegove poslove ili nadležnome arhivu u sredeom stanju u skladu sa utvrđenom zakonskom procedurom.“

**Zakonu o arhivskoj djelatnosti Unsko-sanskog kantona**<sup>8</sup>, kao i u drugim podzakonskim aktima pitanje zaštite i zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji nije uopće tretirana. U **Zakonu o arhivskoj građi Zapadnohercegovačke županije**<sup>9</sup> ova problematika je jasno tretirana u čl. 17 Zakona,<sup>10</sup> dok u drugim podzakonskim aktima nije obuhvaćena. Odredbama **Zakona o arhivskoj djelatnosti Kantona Sarajevo**,<sup>11</sup> problematika zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji nije uopće tretirana, ukoliko se izuzme čl. 8 **Izmijena i dopuna Zakona**,<sup>12</sup> koja glasi “Arhiv može preuzeti građu i ako nisu zadovoljeni uslovi iz predhodnog stava, ako je to nužno radi zaštite i spašavanja građe od oštećenja i uništenja”. U **Zakonu o arhivskoj djelatnosti u Srednjobosanskom kantonu**<sup>13</sup> ova problematika je okvirno tretirana u čl. 16 Zakona,<sup>14</sup> dok u drugim podzakonskim aktima ista nije obuhvaćena. U **Zakonu o arhivskoj građi Bosansko-podrinjskog kantona Goražde**<sup>15</sup> problematika zbrinjavanja arhivske građe registratura koje su prestale sa radom tretirana je u čl. 16 Zakona.<sup>16</sup> Na isti način problematika je tretirana i u čl. 36 **Uredbe o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u pravnim licima u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde**.<sup>17</sup> U arhivskom zakonodavstvu donijetom na području Hercegovačko-neretvanskog kantona ova problematika je na istovjetan način tretirana u čl.

<sup>8</sup> “Sl. glasnik Unsko-sanskog kantona”, br. 6/99.

<sup>9</sup> “Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke”, br.18/99.

<sup>10</sup> U navedenom članu stoji: “U slučaju prestanka rada imatelja registraturnog materijala i arhivske građe, tijelo koje je donijelo akt o njegovom prestanku dužno je u roku od 60 dana od dana prestanka rada imatelja njegov registraturni materijal i arhivsku građu predati Arhivu Županije u sredeom stanju”.

<sup>11</sup> “Službene novine kantona Sarajevo”, br. 2/2000.

<sup>12</sup> “Sl. novine kantona Sarajevo”, br. 3/05.

<sup>13</sup> “Sl. novine Srednjobosanskog kantona”, br. 10/2001.

<sup>14</sup> U navedenom članu Zakona stoji: “U slučaju prestanka rada imaoca registraturnog materijala i arhivske građe, organ koji je donio akt o njegovom prestanku dužan je u roku od 60 dana od dana prestanka rada imaoca njegov registraturni materijal i arhivsku građu, predati Kantonalnom arhivu”.

<sup>15</sup> “Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde”, br. 11/2003.

<sup>16</sup> Odredbe ovog Zakona glase: “U slučaju prestanka, odnosno ukidanja rada stvaraoca i imaoca registraturne i arhivske građe iz člana 2 i 3 ovog Zakona, organ koji je donio akt o njegovom prestanku dužan je u roku od 60 dana od prestanka rada stvaraoca i imaoca, njegovu registraturnu građu predati Arhivu Kantona na način utvrđen ovim zakonom i odgovarajućim podzakonskim aktima”.

<sup>17</sup> “Sl. novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde”, br. 3/2004.

17 **Zakona o arhivskoj građi HNK**.<sup>18</sup> i **Upustva o načinu primopredaje arhivske građe između imaoca arhivske građe i Arhiva HNK**.<sup>19</sup> Problematika zbrinjavanja arhivske građe registratura koje su prestale sa radom tretirana i u čl. 13 **Zakona o arhivskoj djelatnosti Distrikta Brčko**.<sup>20</sup> Na taj način zaokružena je arhivska zakonska osnova koja se tiče davanja pravnih osnova za rješavanje zbrinjavanja i zaštite arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji.

Iz gore navedenog, evidentno je da je u arhivskom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine problematika zaštite i zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji okvirno tretirana u najvećem broju arhivskih propisa. Ono što nedostaje odredbama navedenih procesa jeste veća preciznost i decidnost istih, u smislu da se jasnije ukaže da se navedene odredbe direktno odnose na registrature u stečaju i likvidaciji. Tako da se stiče dojam o tzv. posrednom tretiranju ove problematike, gdje su odredbe zakonskih akata u pravnome smislu nedorečene i nepotpune. Međutim, mišljenja smo da je postojeći zakonski okvir ipak jasan i da utvrđuje obaveze svih sudionika u rješavanju zbrinjavanja i zaštite arhivske građe u nastajanju. Naravno, ovakvo okvirno zakonsko tretiranje ove problematike u praksi je otvorilo brojne dileme i stvorilo određene probleme, kako kod arhivskih ustanova, tako i kod organa koji provode postupak stečaja i likvidacije. Stoga smatramo da je postojeće arhivsko zakonodavstvo neophodno zanoviti i pravno osnažiti, na način da se preciznije definišu i utvrde obaveze arhiva i stečajnih ustanova, ali i društvene zajednice u cilju adekvatnijeg rješavanja ovog za arhive i društvo važnog pitanja.

Svakako, u postupku rješavanja ove problematike, važno je napraviti analizu propisa koji su najneposrednije vezani za provedbu procesa stečaja i likvidacije neodrživih privrednih subjekta. U Bosni i Hercegovini doneseno je na različitim nivoima više propisa koji se odnose na navedenu problematiku, među njima svakako su najvažniji slijedeći: **Zakon o stečaju i**

**likvidaciji u Federaciji Bosne i Hercegovine**,<sup>21</sup> **Zakon o stečajnom postupku u Federaciji Bosne i Hercegovine**,<sup>22</sup> **Zakon o preduzećima u RS**,<sup>23</sup> **Zakon o likvidacionom postupku u RS**,<sup>24</sup> **Zakon o stečajnim postupcima u RS**.<sup>25</sup> i dr. Ono što karakteriše navedene propise jeste da su isti uglavnom fokusirani na konkretnu problematiku vezanu za pravne postupke i radnje provođenja procesa stečaja i likvidacije privrednih subjekata u svim njenim fazama.<sup>26</sup> Tako je analizom utvrđeno da je **Zakon o stečaju i likvidaciji F BiH**, veoma opsežan i detaljan kada je riječ o definisanju pravnih radnji i postupaka konkretno vezanih za stečaj i likvidaciju. Isti detaljno utvrđuje: uslove za pokretanje stečaja, definiše dužnika, organe koji provode stečajni postupak, utvrđuje njihove obaveze i odgovornosti, definiše stečajnu masu i sve druge važne pravne pojedinosti vezane za proces stečaja. Ono što je evidentno jeste da niti u jednom članu ovog Zakona nije direktno tretirana problematika zaštite i zbrinjavanja arhivske građe u toku i nakon okončanja postupka stečaja. U nekim članovima Zakona, određene odredbe dotiču se okvirne problematike koja je dijelom predmetom i zadatkom arhivske djelatnosti,<sup>27</sup> ali ne i direktno rješavanja pitanja arhivske građe imaoca i stvaraoca u stečaju.

I u **Zakonu o stečajnom postupku Federacije BiH**, kao i u prethodnom propisu opsežno su u odredbama istog definisani svi važni postupci i radnje vezane za sam stečaj i likvidaciju. Utvrđeni su razlozi pokretanja stečajnog postupka, određeni organi koji provode postupak, utvrđene njihove obaveze, definisana stečajna masa, utvrđen postupak provođenja stečaja i niz drugih važnosti vezanih za stečaj. Ono što je evidentno jeste da ni u ovom propisu nijednom zakonskom odredbom nije tretirana problematika arhivske građe registratura u stečaju. Ustvari u nekoliko članova ovog propisa<sup>28</sup> indirektno je tretirana pro-

21 “Sl. novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 23/98.

22 „Sl. novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 29/2003.

23 „Sl. list Republike Srpske“, br. 24/1998.

24 „Sl. list Republike Srpske“, br. 64/2002.

25 „Sl. list Republike Srpske“, br. 67/2002.

26 I. Šabotić, **Neke osobenosti arhivske građe...**, str.71.

27 Član 24 među dužnostima stečajnog upravnika navodi se „obaveza dovođenja u red evidencija knjigovodstvenih podataka do dana otvaranja stečajnog postupka“, čl. 59 „Stečajnu masu čini cjelokupna imovina dužnika u vrijeme otvaranja stečajnog postupka, te imovina koju on stvori“, te čl. 147 „Novčanom kaznom od 100-2.000 KM kazit će se za prekršaj stečajni upravnik, ako ne dovede u red evidencije knjigovodstvenih podataka...“

28 Čl. 230 „Novčanom kaznom od 500 do 1.700 KM kazniće se za prekršaj odgovorno lice stečajnog dužnika ako ne preda stečajnom upravniku svu potrebnu dokumentaciju i ne omogući stečajnom sucu uvid

blematika koja ima nekih dodirnih tačaka sa arhivskom djelatnošću, ali ne i sa rješavanjem pitanja zaštite arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji.

Jedini propis koji se direktno određuje prema arhivskoj građi registratura u stečaju i likvidaciji jeste Zakon o stečajnom postupku RS. Naime, pored sličnih odredaba kao i u gore navedenim propisima koji tretiraju opću stečajnu problematiku u ovom propisu je u članu 147 jasno definirana arhiva stečajnog dužnika. Tako je u prvoj odredbi ovog člana utvrđeno da “nakon provedenog stečajnog postupka arhivu stečajnog dužnika preuzima kupac nekretnina, a u slučaju kada imovinu kupi više kupaca, arhivu preuzima kupac koji je kupio pretežan dio imovine”. U drugoj odredbi ovog člana utvrđeno je da se “arhiva može riješiti i na drugačiji način, u skladu sa propisima o arhivskoj djelatnosti”, i u trećoj odredbi navedenog člana, stoji “subjekti koji preuzimaju arhivu imaju pravo na jednokratnu naknadu za smještaj arhive iz stečajne mase u visini koju odredi stečajni sudija”. Navedene odredbe člana ovog Zakona daju značajnu mogućnost za adekvatno rješavanje sudbine zaštite i zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju likvidaciji. Nije nam poznato kakve su rezultate dale navedene odredbe u praksi, mada držimo da su iste značajan pozitivan pomak u odnosu na druge propise koji tretiraju stečajnu problematiku u cilju rješavanja pitanja zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji.

Ostali gore navedeni propisi, koji tretiraju stečajnu problematiku u svojim odredbama nisu se doticali pitanja rješavanja problematike zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji.

### Legislativa i rezultati zaštite i zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji

Arhivska struka u Bosni i Hercegovini je mišljena da i pored određenih manjkavosti navedenih propisa, isti sadrže pravno valjane odredbe koje obavezuju stečajne institucije i arhive na poduzimanje neophodnih mjera kako bi se arhivska građa ovih stvaralaca učinila izvjesnom, te sačuvala za potrebe nauke, kulture i društva u cjelini. Međutim, u praksi rezultati na planu zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji su različiti od arhiva do arhiva. Činjenice ukazuju da tamo gdje je bilo više upornosti arhivskih radnika, gdje je uspostavljena dobra komunikacija sa stečajnim upravicima i stečajnim vije-

u poslovnu dokumentaciju“ i čl. 232 „Novčanom kaznom od 200 do 1.5000 KM kaznit će se za prekršaj stečajni upravnik, ako ne sačuva detaljan popis stečajne mase i ne vodi poslovne knjige...“.

ćem rezultati su i bolji i potpuniji. Bolje komunikacije su doprinijele aktualiziranju ove problematike kod stečajnih institucija, na način da su otklonjene dileme i da su iste shvatile da je problem zbrinjavanja arhivske građe i njihov zadatak i obaveza.

Naravno, kako bi rezultati na tom planu bili pozitivni i uspješni, neophodna je veća sistematičnost u radu, kako arhiva tako i stečajnih institucija. To podrazumijeva jasno definisanu strategiju rada i jednih i drugih. Stečajne institucije treba da shvate važnost arhivske građe u postupku provedbe stečaja, poštivajući pri tom postojeću legislativu. To znači da stečajne ustanove u svojim stečajnim planovima trebaju planirati rješavanje problematike arhivske građe dužnika, na način da u stečajnoj masi predvide sredstva za ovu namjenu, te da u saradnji sa arhivom provedu neophodne zakonom utvrđene mjere na planu sređivanja i zaštite i pripreme arhivske građe za predaju arhivu.

Arhivi s druge strane u svojoj strategiji djelovanja na ovom planu trebaju definisati i utvrditi jasne kriterije i prioritete djelovanja. To podrazumijeva čitav spektar stručnih, organizacionih i materijalnih pretpostavki. Između ostalog, arhivi trebaju uraditi slijedeće:

- razviti i imati jasnu politiku rješavanja problematike arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji, što podrazumijava konstantan rad saradnju sa stečajnim institucijama;
- na stručnom planu neophodno je planirati i sprovesti stručno praćenje u procesu stečaja i preuzimanje arhivske građe stvaraoca prve kategorije od samog početka stečaja;
- arhivsku građu registratura druge kategorije stručno pratiti i preuzimati samo po principu uzorka, ili na privremeno zbrinjavanje;
- insistirati na sredenosti arhivske građe koja se preuzima;
- obezbijediti za smještaj arhivske građe adekvatan spremišni prostor;
- osigurati od strane stečajnih institucija neophodna sredstva za nabavku arhivske opreme;
- definirati odnose sa stečajnim institucijama u vezi korištenja arhivske građe;
- raditi na dopuni i doradi postojeće legislative, na način da se bliže odrede i utvrde obaveze prema arhivskoj građi svih sudionika u procesu zaštite i zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji;
- u saradnji sa stečajnim institucijama uraditi precizne evidencije po utvrđenoj kategorizaciji svih stvaralaca koji su u procesu stečaja i likvidacije i
- provoditi po potrebi i druge stručne i organizacione radnje u vezi ovog pitanja.

Na taj način, obezbijedili bi se neophodni pozitivni uslovi i ambijet za rješavanje ove za arhivsku struku važne problematike. U dosadašnjoj praksi na tom planu prisutna su pozitivna iskustva nekih arhiva koja treba dalje razvijati. Posebno to je potrebno raditi na planu uspostave čvršćih odnosa sa stečajnim institucijama. U tom smislu, treba insistirati da se stečajne institucije obavežu da izvijeste archive o pokretanju stečajnog postupka određenog privrednog subjekta. To bi doprinijelo da se arhivi blagovremeno uključe u proces zaštite i pripreme arhivske građe za preuzimanje, ili pak, zbrinjavanje iste na neki drugačiji zakonom predviđen način.

Saradnja arhiva i stečajnih upravnika treba da bude konstantna. Arhivi treba da učestvuju u zakonom utvrđenim procesima odabiranja arhivske građe i izlučivanju bezvrijednog registraturskog materijala, te u pripremi iste za predaju arhivu. Neophodno je da arhivski stručnjaci budu u stalnom kontaktu sa stečajnim upravicima, dajući im smjernice i uputstva kako bi se arhivska građa što bolje pripremila za predaju arhivima. Saradnja arhiva i stečajnih ustanova treba da stvori međusobno povjerenje u smislu da stečajne ustanove ne postavljaju pitanje planiranja i obezbjeđenja iz stečajne mase neophodnih sredstava za nabavku opreme za smještaj i zbrinjavanje arhivske građe.

Pozitivna iskustva na planu saradnje arhiva i stečajnih institucija jesu ona koja ima Arhiv Tuzlanskog kantona. To je doprinijelo da su uspješno preuzeti i zbrinuti vrijedni arhivski fondovi, više desetina registratura u stečaju i likvidaciji. Arhiv Tuzlanskog kantona je u svojim godišnjim i periodičnim planovima rada striktno planirao ove aktivnosti, vodeći pri tome računa da u Arhiv dođu fondovi čiji su stvaraoci kategorisani kao registrature prve kategorije. Riječ je o privrednim subjektima koji su nekada činili okosnicu privrednog razvoja tuzlanske regije. Ova vrijedna arhivska građa čini nezamjenljivo svjedočanstvo prošlosti, zato joj i treba posvetiti adekvatnu pažnju. To je važan zadatak kako arhiva tako i stečajnih ustanova zaduženih za provedbu ovog procesa.

## ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Tranzicijski procesi koji traju više od dvadeset godina u Bosni i Hercegovini, imali su snažnog odraza i na arhivsku djelatnost. Posebno je taj utjecaj vidljiv kod registratura u oblasti privrede, gdje je izvršen proces privatizacije istih. Nakon privatizacije, značajan broj ovih subjekata usljed gubljenja tržišta, smanjenja proizvodnje i niza drugih nepogodnosti, postao je

ekonomski neodrživ, a njegova ukupna imovinska vrijednost postala je manja od zaduženja. U takvim okolnostima, država poseže za jednim zakonom utvrđenim rješenjem, pokretanjem stečajnog postupka kod ovih registratura. Bosankohercegovačka praksa ukazala je da je ovaj postupak, uglavnom, ujedno značio i gašenje ovih privrednih subjekta. Ovdje je riječ o privrednim subjektima koji su igrali značajnu ulogu, pa i bili okosnica ukupnog razvoja svojih područja u proteklim vremenima.

Proces stečaja i likvidacije u Bosni i Hercegovini jasno je utvrđen brojnim zakonskim propisima. Ono što karakteriše ove propise, jeste da najveći broj istih u ukupnoj problematici nije na adekvatan način tretirao problematiku zaštite i zbrinjavanja arhivske građe, što u praksi stvara određene probleme na relaciji arhivi - stečajne institucije.

S druge strane, pitanje zaštite i zbrinjavanja arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji je okvirno tretirano u većini temeljnih arhivskih propisa i podzakonskih akata, čime su stvoreni neophodni pravni uslovi i osnova za zaštitu i zbrinjavanje ove građe. Ono što je opća karakteristika ovih propisa, jeste njihova nedecidnost, te međusobna neujednačenost, što stvara određene probleme kod primjene istih u praksi. Stoga smatramo, da i pored toga, što u postojećoj arhivskoj legislativi postoje zakonske osnove za rješavanje ovog problema, iste je neophodno osnažiti u smislu preciziranja i decidnijeg određivanja prema problematici arhivske građe registratura u stečaju i likvidaciji. To je neophodno kako bi se jasnije utvrdile obaveze stečajnih institucija i arhiva u ovom za arhiv i društvo važnom pitanju, te izbjegli dalji nesporazumi u rješavanju istog.

## Legislation and its impact on the management of archival records registry in Bankruptcy and Liquidation

### CONCLUDING REMARKS

Transitional processes that are carried out more than twenty years in Bosnia and Herzegovina had a strong impact on archival activities. Especially the influence is visible in the registry in the fields of economy, where he completed the privatization process of the same. After completion of privatization, a significant

number of undertakings due to loss of market, production cuts and many other inconveniences, it became economically unsustainable, and its total property value has become less than the debt. In such circumstances, the state resorts to the only legally established decision initiating bankruptcy proceedings in these undertakings. Bosnian practice showed that this process also meant the extinction of these undertakings. It's about economic entities that have played a significant role, even were the backbone of the overall development of their areas in the past times.

The process of bankruptcy and liquidation in Bosnia and Herzegovina is clearly identified numerous regulations. What is characteristic of these regulations is that the majority of them in the overall issue is not adequately treated the issue of protection and care of archives, which in practice creates certain problems between the archives of the bankruptcy institution.

On the other hand, the issue of protection and care of archives registry in bankruptcy and liquidation is generally treated in the most basic archival regulations, which created the necessary legal requirements and the basis for the protection and management of these materials. What is the general characteristics of these regulations is that they are not precise and explicitly, and not mutually equal, which creates certain problems in their application in practice. Therefore, we believe that despite the fact that the existing archival legislation there are legal grounds to solve this problem, existing archival legislation is necessary in terms of refinement and determination in the same issue of the registry archives in bankruptcy or liquidation. It is essential to clearly identify the responsibilities of bankruptcy institutions and archives in the archives of the society and important issue.

## Obrazovanje djelatnika u pismohranama - iskustva hrvatskih arhivista

U članku su iznesene spoznaje hrvatskih arhivista tijekom obrazovanja djelatnika u pismohranama. Prikazan je razvoj obrazovanja djelatnika u pismohranama (registraturama) te rezultati u pogledu primarne zaštite i preuzimanja gradiva u arhiv.

**Ključne riječi:** vanjska služba, registratura, pismohrana, arhiv, obrazovanje, klasifikacija, sređivanje, vrednovanje, dostupnost, primarna zaštita.

U Republici Hrvatskoj ne postoji redovno obrazovanje za djelatnike u pismohranama. Iskustava i spoznaje se odnose prvenstveno na njihovo dopunsko obrazovanje.

Ipak moramo spomenuti da je bilo pokušaja redovitog školovanja (u okviru društveno-jezičnog smjera srednjeg školstva), pa je u pojedinim školama uveden predmet arhivistika, ali se ona nakon kratkog vremena spojila sa drugim društvenim predmetima te se na kraju potpuno izgubila.

Budući da je trebalo zaštititi pisanu baštinu i poštivati obveze koje proizlaze iz Zakona<sup>1</sup>, („stvaratelji i imatelji javnog arhivskog gradiva dužni su ga predati nadležnom arhivu u izvorniku, sređeno, označeno, popisano, u zaokruženim cjelinama te tehnički opremljeno“), arhivskoj službi nije preostalo ništa drugo nego samostalno organizirati dopunsko obrazovanje. Logika je bila jasna, na taj način arhivska služba ostvarila bi prvi dio zaštite arhivskog gradiva i omogućila njegovo preuzimanje (primarna zaštita).

U Hrvatskoj je već krajem 19. stoljeća jasno naglašena povezanost pismohrane (registratura) i arhiva, međutim, ona je praktično zaživjela tek nakon 1945. godine ustrojem službe zaštite arhivskog gradiva izvan arhiva ili popularno nazvane „Vanjske službe“.

U svijetu se suradnja stvaratelja i arhiva manifestirala kroz različite oblike (npr. U Francuskoj „misije“ arhivista, jedinstveni sve-

UDK: 930.25-051:37(497.5) ; 002-051:37(497.5)

učilišni programi za arhiviste i djelatnike u pismohranama, records manager i slično.).

Jedini kontinuirani oblik edukacije djelatnika u pismohranama (na području RH a i šire) obavljale su „Vanjske službe“, odnosno arhivisti koji su radili na zaštiti arhivskog gradiva izvan arhiva.

Koliko god gledali sa sumnjom na ovakav oblik obrazovanja djelatnika u pismohranama moramo odati priznanje našim kolegama, čuvarima pisane baštine, jer bez njihova rada i naš današnji bio bi mnogo siromašniji.

Osim ovog oblika edukacije, održavani su i povremeni tečajevi čiji je naglasak bio na savladavanju uredskog poslovanja. Jedan od prvih takvih tečajeva organiziran je 1961. godine s djelatnicima pisarnice Sabora RH<sup>2</sup>. Kasnije se proširuje na arhivsko zakonodavstvo te na sređivanje, odabiranje i izlučivanje registraturnog gradiva.

Prvi takav prošireni tečaj održan je 1982. godine u organizaciji Arhiva Hrvatske (današnjeg Hrvatskog državnog arhiva) za radnike u registraturama organa i organizacija uprave sa zagrebačkog područja. Nakon toga održani su slični tečajevi 1984. godine u Povijesnom arhivu u Zagrebu i Sisku. Pored navedenih, bilo je organizirano još nekoliko tečajeva koji su prethodili donošenju Pravilnika o obrazovanju djelatnika izvan arhiva.

Prateći arhivističku literaturu može se zamjetiti da nije bilo planskog i kontinuiranog održavanja takvih tečajeva, međutim, vidljivo je povećanje broja tema što se pojavljuju na predavanjima.

Razvoj obrazovanja djelatnika u pismohranama može se podijeliti, (razdoblje 1945-2000. god) u tri vremenska razdoblja:

1. Do kraja sedamdesetih godina, tema je isključivo kancelarijsko poslovanje, a kao način djelovanja korišteni su jedino savjeti i upute vanjske arhivske službe;
2. Početkom osamdesetih organiziraju se prvi specijalistički seminari za djelatnike u pismohranama, a program se proširuje na sve relevantne teme iz arhivistike;
3. Treće razdoblje obrazovanja počinje 1988. godine nakon donošenja Pravilnika o polaganju ispita o stručnoj osposobljenosti radnika za zadatke i poslove zaštite arhivske i registraturne građe izvan arhiva. Godine 2004. donešen je novi Pravilnik o stručnom usavršavanju i provjeri stručne osposobljenosti djelatnika

<sup>2</sup> O tome je pisao S. Bačić u tekstu Seminar o kancelarijskom poslovanju sa službenicima pisarnica, *Arhivski vjesnik, god. IV-V/1961-1962, str. 397-405.*

u pismohranama. Time je uvedena i pravna regulativa- obveza polaganja ispita.

U prva dva razdoblja obrazovanje je imalo fakultativni karakter, dok treće pretpostavlja i obvezu polaganja ispita. U trećem razdoblju program je bio jasno određen, a sa Pravilnikom iz 2004. godine program je proširen, propisana literatura, određeni uvjeti i utemeljeno Povjerenstvo (Komisija) za ispitate.

Program ispita obuhvaća:

- propise i norme koje se odnose na uredsko poslovanje, zaštitu, obradu i dostupnost gradiva
- klasifikaciju, organizaciju, sređivanje i popisivanje gradiva,
- zaštitu i čuvanje gradiva
- zaštitu i upravljanje elektroničkim zapisima,
- vrednovanje, izlučivanje i predaju gradiva
- zaštitu i čuvanje gradiva
- 1. Klasifikacija organizaciju, sređivanje i popisivanje gradiva,<sup>3</sup>
- svrha klasifikacije i klasifikacijski sustav u upravljanju dokumentacijom, izrada i primjena klasifikacijskog sustava u organizaciji dokumentacije upravnih tijela i javnih ustanova,
- vrste dokumentacije u upravi i javnim službama, oblikovanje i organizacija jedinica dokumentacije, dokument, predmet, dosje, serija,
- uredske evidencije: oblik, sadržaj i način vođenja,
- postupci u rukovanju i obradi dokumentacije, praćenjekretanja i obrade dokumentacije, označavanje jedinica dokumentacije,
- 2. Zaštita i čuvanje gradiva
- svrha zaštite, vrste i svojstva (fizikalna i kemijska) gradiva, vrste i uzročnici
- oštećivanja i propadanja, procjena ugroženosti i faktori rizika od nastupanja oštećenja,
- preventivna zaštita gradiva, uvjeti smještaja i čuvanja, uloga zgrade u zaštiti gradiva, organizacija spremišnog prostora, oprema i uređenje spremišta, zaštitna
- sredstva i postupci, zaštita gradiva u korištenju,
- tehničko opremanje i odlaganje jedinica gradiva
- sigurnosno i zaštitno snimanje, zaštita gradiva u slučaju rata, elementarnih nepogoda i nesreća,
- vrste, osnovna svojstva, zaštita i čuvanje audiovizualnih i elektroničkih zapisa, način tehničkog opremanja i odlaganja, zaštita integriteta elektroničkih zapisa.
- 3. Vrednovanje, izlučivanje i predaja gradiva
- svrha vrednovanja gradiva, metodologija i postupci u vrednovanju, propisi o
- vrednovanju gradiva u Republici Hrvatskoj, utvrđivanje vrijednosti i

<sup>3</sup> **Pravilnik o stručnom usavršavanju i provjeri stručne osposobljenosti djelatnika u pismohranama, Narodne novine 93/2004**

rokova čuvanja, izrada i primjena popisa gradiva s rokovima čuvanja, postupak izlučivanja i uništavanja izlučenog gradiva, dokumentacija o izlučivanju i

- uništenju gradiva,
- obveze i rokovi predaje gradiva nadležnom arhivu, postupak predaje gradiva i
- dokumentacija o predaji gradiva, postupanje s gradivom u slučaju prestanka djelatnosti i prijenosa nadležnosti na drugo tijelo.

Kao novina u ovom Pravilniku propisana je i ispitna literatura koja se sastoji od:

1. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97)
2. Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 172/03)
3. Zakon o zaštiti osobnih podataka (NN 103/03)
4. Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog gradiva izvan arhiva (NN 63/04)
5. Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva (NN 90/02)
6. Pravilnik o predaji gradiva arhivima (NN 90/02)
7. Uredba o uredskom poslovanju (NN 38/87 i 42/88)
8. Uputstvo za izvršenje Uredbe o uredskom poslovanju (NN 49/87 i 38/88)
9. Pravilnik o jedinstvenim klasifikacijskim i brojčanim oznakama stvaraoca i primalaca akata (NN 38/88)
10. HRN ISO 15489 – upravljanje spisima
11. Duranti, Luciana. Arhivski zapisi: Teorija i praksa, Zagreb 2000.

Osim navedenog, arhivima je preporučeno da održavaju pripremne tečajeve po ovom programu.

Danas je u ovaj program uključena i nova Uredba o uredskom poslovanju a tiskan je od strane Hrvatskog državnog arhiva i udžbenik za djelatnike u pismohranama. Možemo reći obavljene su sve predradnje da bi edukacija bila uspješna. Postavljalo se pitanje tko će obaviti edukaciju? Dali imamo dovoljno kvalitetnog kadra u svakom arhivu i ako ne, kako realizirati projekt dodatnog obrazovanja djelatnika u pismohranama? Bila su dva prijedloga, jedan je nudio centralizirano obrazovanje (jedan stručni tim koji bi obavljao edukaciju na području cijele RH) dok je drugi prijedlog zalagao za decentralizaciju obrazovanja (svaki arhiv na svom području sa svojim stručnim kadrom, obavlja edukaciju po zajedničkom programu).

Odgovore na postavljena pitanja tko, kako i gdje dala je praksa u okviru donešenih propisa.

Svaki arhiv održava pripremne tečajeve po zajedničkom programu, za pojedine teme (nema kompetentnog stručnjaka) angažiraju se kolege iz drugih arhiva a na razini države osnovano je Povjerenstvo za stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskog i registraturnog gradiva.



Svakako potrebno je istaknuti, u Republici Hrvatskoj pokrenut je i novi program obrazovanja, osnovni i napredni program osposobljavanja i stručnog usavršavanja namijenjen osobama koje rade u uredskom poslovanju, dokumentacijskim službama ili sudjeluju u obradi i zaštiti poslovne ili službene dokumentacije. Ovaj projekt započeo je sa djelovanjem 2012. godine u Hrvatskom državnom arhivu.

Ovakav način rada pokazao se vrlo učinkovit i polučio je vrlo dobre rezultate u zaštiti pisane baštine i kulturnog naslijeđa uopće.

## ZAKLJUČAK

Promatrajući obrazovanje djelatnika u pismohranama u zadnjih pedeset godina možemo zaključiti, učinjeni su ogromni koraci u primarnoj zaštiti pisane baštine.

Značajan pomak učinjen je 1988. godine donošenjem Pravilnika o polaganju ispita o stručnoj osposobljenosti radnika na zaštitu arhivske i registraturne građe izvan arhiva, a njegova nova verzija iz 2004. godine napravila je pravu revoluciju u dodatnom obrazovanju djelatnika u pismohranama (primarnoj zaštiti gradiva). Pravilnik je bio alat kojeg do tada arhivisti nisu imali. Arhivisti su konačno imali pravno uporište koje je omogućilo da poslodavci shvate da je zaštita dokumentacije u njihovom interesu. Da bi zaštitili svoje interese morali su zaštititi svoju dokumentaciju, svoje informacije. Najefikasniji način zaštite bila je edukacija vlastitog kadra. Organizirajući stručne seminare, arhivisti su kroz svoja izlaganja podizali svijest o važnosti posla kojim se bave djelatnici zaduženi za pismohrane-(arhive), pisarnice, elektroničke informacije i slično. Koliko smo uspješno prenijeli svoju stručnost i uvjerenost o važnosti čuvanja dokumentacije na naše kolegice i kolege na terenu, toliko je bila i jest uspješna zaštita pisane baštine u nastajanju.

Kao nepobitnu činjenicu, koja potvrđuje ispravnost dosadašnjeg rada, navesti ću nekoliko informacija, od 1993 do 2012. godine, nakon odslušanog tečaja, ispit je položilo 2579 kandidata (prema službenoj evidenciji Hrvatskog državnog arhiva). Posljedica toga jest, kategorizirani stvartelji redovito dostavljaju, nadležnom arhivu, evidencije o gradivu, u velikom postotku imaju izrađene Pravilnike o postupanju sa dokumentacijom i Popise gradiva (Liste) sa rokovima čuvanja, a gradivo se predaje u archive uglavnom u sređenom i popisanom stanju.

Takav rad omogućio je nama arhivistima da podignemu razinu svog stručnog rada, pružimo kvalitetniji proizvod i uslugu našim korisnicima (analitički inventari, tematski vodiči, dostupnost gradiva, el. mediji i dr.).

Naš zadatak nije završen, on je tek počeo i moramo se izboriti za redovito obrazovanje nas i naših kolegica i kolega na terenu.

## The Education of archives Employees - the experience of the Croatian Archivists

### SUMMARY

We can conclude that the enormous steps have been taken to protect written heritage observing the employees' education in the archives in the last fifty years.

A significant improvement has been accomplished in 1988 with the Regulations on taking qualification examinations of the workers in the field of protecting archive and registry records outside the archives. Its new version appeared in 2004 and made quite a revolution in the additional education of the employees in the archives.

The regulations were the tools the archivists did not have before. They finally had the legal basis which has enabled the employers to realise that the document protection represented their interest. To protect their own interest they had to protect the documents and the information. The most efficient way of protection was the education of their own staff. By organizing the seminars, archivists rose awareness of the importance of their work, notaries, electronic information and so on. The success of the protection of the written heritage depended on the level of success of our professionalism and the belief on the importance of keeping records that was passed to our colleagues in the field.

As an undeniable fact, which confirms the accuracy of our previous work, some information, from 1993 till 2012 must be revealed. After the course, 2579 candidates passed the examination (according to the Croatia Archives Statistics). The result is the regular delivery of heritage evidence, regulations on documents and inventories with the retention condition.

That kind of work enabled the archivists to improve professional work and give a high quality product and service to the clients (analytic inventory, theme guides, accessibility, electronic media etc.)

Our task has not been finished, it has just began and we have to fight for the right to have a regular employees' education in the field.

Јасмина ЖИВКОВИЋ, МА  
Историјски архив Пожаревац  
Србија

UDK: 930.253:347.96/.97(497.11)

## Заштита архивске грађе и регистратурског материјала код правосудних стваралаца у Браничевском округу

**Абстракт:** Архивска грађа и регистратурски (документарни) материјал настао радом правосудних органа представља веома вредну и значајну историјску, културну, научну и оперативну документацију, која ужива приоритетну заштиту у архивским установама. Целовита заштита архивске грађе правосудне провенијенције обухвата период од настанка докумената до њихове похране и стручне валоризације у архиву. Претходна заштита ове архивске грађе веома је битна за њено очување и даљи стручни рад у архиву. Рад представља покушај да сумирамо досадашња искуства и постигнућа Историјског архива у Пожаревцу у области заштите архивске грађе код правосудних стваралаца на подручју Браничевског округа. Истовремено, анализом постигнутог настојимо да изведемо закључке на основу којих можемо предложити перспективна решења у области савремене заштите архивске грађе правосудних органа.

### Увод

Радом државних органа, у оквиру којих посматрамо и правосудне органе, свакодневно настаје значајна количина архивске грађе и регистратурског материјала. Регистратурски материјал, који може бити у писаном, цртаном, штампаном, фотографисаном облику, затим фонографисан, микрофилмован или дигитализован, односно на неки други начин забележен, чува се делимично трајно. Ј. Жонтар истиче више намена чувања регистратурског материјала: културни и научни интерес, интерес законитости и правне сигурности и пословни интерес.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Јоже Жонтар, *Правне основе заштите архивске грађе*, Архивист, 1–2, 1986, 45.

Културни и научни интерес се темељи на чињеници, да се у огромној количини регистратурског материјала, насталог у правосудним регистратурама, налазе подаци који „омогућавају проучавање и приказивање прошлости“ једне државе и њене правосудне функције. Ова врста документације зато представља основ за одабир архивске грађе која има неоспорну трајну културну вредност. Са архивском грађом правосудних стваралаца уско су повезане не само правна и државна историја, већ и друге правне области, али и историја у општем смислу, затим социологија или друге друштвене науке, када су „у додиру“ са прошлошћу. Културни и научни интерес за ову врсту архивске грађе је не само широк већ и трајан, јер она представља, како извор података, тако и доказ чињеница.<sup>2</sup> У погледу заштите регистратурског материјала правосудних стваралаца, подједнако је изражен интерес законитости, правне сигурности, као и пословни интерес.

Да би се омогућио дугорочнији културни и научни интерес за архивску грађу правосудних органа, није довољно само штитити архивску грађу као културно добро. Потребно је одређено време чувати регистратурски материјал да би се из њега одабрала архивска грађа, односно спречила штета на њој. Заштита архивске грађе и регистратурског материјала врши се како у архиву тако и код стваралаца односно регистратура. Тако, разликујемо претходну (превентивну) заштиту архивске грађе и регистратурског материјала која се обавља код правосудних органа као стваралаца исте. Другим степеном, у коме преовладава архивистички приступ њеној заштити, сматрамо поступак са архивском грађом од тренутка њеног уласка у архив до објављивања или

<sup>2</sup> Исто.

на други начин стављања на увид јавности. Историјски архив Пожаревац, установа заштите архивске грађе као културног добра и регистратурског материјала као добра које ужива претходну заштиту,<sup>3</sup> има активну улогу на оба нивоа заштите писаног материјала насталог радом правосудних органа на подручју Браничевског округа.

### **Правосудни органи као ствараоци архивске грађе у Браничевском округу**

„Злочин нема значај као чињеница која се десила у животу, ако није санкционисана као кривично дело. Успех борбе против злочина казном, условљен је постојањем чврстог и законом регулисаног поступка по чијем би се спровођењу изрекла праведна казна,<sup>4</sup> само је један од разлога који указују на значај и улогу правосудних органа у функционисању државне власти. Према значају ових органа вреднује се и писано сведочанство о њиховом постојању и раду.

Изградња модерног правосудног система у Србији започела је у 19. веку, упоредо са борбом за самосталну уставну и парламентарну државу, јаке унутрашње организације и међународно признатог правног субјективитета.<sup>5</sup> Правосуђе модерне српске државе нормативно је утемељено 1865. године доношењем Закона о устројству судова окружних, апелационог и касационог,<sup>6</sup> којим је била регулисана стварна и месна надлежност судова у Србији.

На основу уставних начела, нова организација судова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији, самим тим и Србији као њеном саставном делу, спроведена је Законом о уређењу судова из 1929. године.<sup>7</sup> Према Закону, судска функција је почивала на мрежи редовних судова коју су чинили срески, окружни, Трговачки, Апелациони судови и Касациони суд.

Донекле сличну организацију правосудних органа утврдио је и Закон о уређењу народних судова,<sup>8</sup> донет 1945. године, који је важио на целокупној територији тадашње југословенске државе. Део правосудног система савезне

државе, по овом **Закону**, чинили су срески, окружни судови и Врховни суд народне република Србије као федералне јединице. Уредба о броју и територијалној надлежности среских и окружних судова на територији Народне Републике Србије ван подручја аутономне покрајине Војводине, из 1947. године,<sup>9</sup> утврдила је мрежу судова првог и другог степена на подручју ове федералне јединице. У Пожаревачком округу је тада образовано пет среских судова: у Великом Градишту, Жагубици, Кучеву, Петровцу на Млави и Пожаревцу.

Истом Уредбом је образован Окружни суд у Пожаревцу, за подручја среских судова у округу. Према томе, административна целина некадашњег Пожаревачког округа (изузев подручја Моравског среза са седиштем у Жабарима), чинила је територијалну надлежност новообразованог Окружног суда. Уредбом о укидању постојећих и оснивању нових окружних судова из 1951. године, основан је „нови“ Окружни суд у Пожаревцу, за подручје среских судова у Кучеву, Петровцу, Пожаревцу, Великом Градишту и Жагубици.<sup>10</sup>

Можемо, међутим, рећи да се данашња организација судова у Браничевском округу темељи на Закону о организацији и територијалној надлежности судова опште надлежности из 1966. године.<sup>11</sup> Дотадашњи срески судови су престали са радом, а њихову надлежност у првом степену преузели су општински судови. Они су, по правилу, оснивани за подручје једне општине, али су се могли основати и „за део територије једне општине или за територију две или више општина“. Тако је на подручју данашњег Браничевског округа образовано шест општинских судова, и то по један за подручја општине Велико Градиште и Голубац, Пожаревац и Мало Црниће, а остала четири су се односила сваки на по једну општину и то: Жабари, Жагубица, Кучево, Петровац на Млави и Пожаревац.

Истим Законом је утврђена и месна надлежност окружних судова у Србији. Делокруг рада окружних судова се сада „везивао“ за подручје надлежности општинских судова, односно, за две или више општина. Окружни суд у Пожаревцу је тако формиран за подручја општинских судова у Великом Градишту, Жагубици, Жабарима, Кучеву, Петровцу и Пожаревцу.<sup>12</sup>

<sup>9</sup> Сужбени гласник НРС, бр. 21/1947. Јасмина Живковић, Пожаревачки магистрат, Први нахијски суд у Србији, 1821–2011, Пожаревац, 2011, 93–98.

<sup>10</sup> Службени гласник НРС, бр.21/1951.

<sup>11</sup> Службени гласник СРС, бр. 25/1966.

<sup>12</sup> Исто. Јасмина Живковић, Пожаревачки магистрат, Први

Нови Закон о редовним судовима за подручје Социјалистичке Републике Србије, који је почео да се примењује 1. јануара 1975. године,<sup>13</sup> утврдио је територијалну надлежност и делокруг рада судова опште надлежности, где су спадали општински, окружни и Врховни суд, затим привредни судови и Виши привредни суд у Србији. Територијална надлежност судова утврђена овим **Законом** није се квалитативно разликовала од решења из 1966. године. Новина се огледала једино томе што су поједини општински судови добили у надлежност решавање кривичних предмета малолетника и вршење послове међународне правне помоћи „из надлежности више општинских судова са подручја окружног суда“. Тако је Општински суд у Пожаревцу, на пример, добио надлежност за решавање ових предмета и за подручје општинских судова у Великом Градишту, Жабарима и Кучеву, док је Општински суд у Петровцу, поред свог подручја, преузео и надлежност Општинског суда у Жагубици.<sup>14</sup>

Окружни суд у Пожаревцу је задржао територијалну надлежност на подручју данашњег Браничевског округа, односно општинских судова како је то предвиђено Законом из 1966. године. Окружни привредни суд у Пожаревцу, међутим, имао је ширу месну надлежност. Основан је 1956. године Одлуком Народне скупштине Србије РС, дел. бр. 66. од 17. фебруара 1956. године. У време оснивања суда, она се простирала на подручју Смедеревског и Пожаревачког среза, односно општине Велико Градиште, Велика Плана, Голубац, Жабари, Жагубица, Кучево, Мало Црниће, Петровац на Млави, Пожаревац, Смедерево и Смедеревска Паланка. Под именом Окружни привредни суд, радио је до 1992. године, када је преименован у Привредни суд Пожаревац, да би од 2002. до 2010. године преузео име Трговински суд Пожаревац.<sup>15</sup> Иначе, корени привредног судства потичу такође из 19. века када је, 1859. године био основан Трговачки суд као специјализовани, са седиштем у Београду и надлежношћу, у свим трговачким споровима, за „целу Србију у другом степену, и за округ београдски у првом степену“. На нивоу округа привредне спорове - „трговачка дела“ су судили окружни судови, с тим „да у суђењу

нахијски суд у Србији, 1811–2011, 93–98.

<sup>13</sup> Службени гласник СРС, бр. 52/1974.

<sup>14</sup> ИАП, службене евиденције Одељења заштите архивске грађе ван архива - Досије регистратуре Привредни суд Пожаревац, подаци о историјату ствараоца грађе.

<sup>15</sup> Исто.

учествује и по један грађанин“.<sup>16</sup> Данас суд носи назив Привредни суд Пожаревац.

Законом о судовима из 1991. године је утврђено јединствено судство за подручје Републике Србије, према коме су вишестепену судску мрежу су чинили судови опште надлежности и привредни судови.

Судска власт у Србији данас је уређена Законом о уређењу судова<sup>17</sup> и Законом у о јавним тужилаштвима,<sup>18</sup> оба донета 2008. године. Према овим прописима, судска власт у Србији, као један сегмент државне власти, је „независна од законодавне и извршне власти“, и „штити слободе и права грађана, законом утврђена права и интересе правних субјеката и обезбеђује уставност и законитост“.<sup>19</sup>

Део правосудног система представља и јавно тужилаштво, чија је основна функција, да у складу са „начелом официјелности легалитета кривичног гоњења гони учиниоце кривичних дела и других кажњивих дела и предузима мере за заштиту уставности и законитости“.<sup>20</sup> Модерно јавно тужилаштво, као део правосудног система у Србији, стварано је упоредо са судским органима. Јавни тужилац је по својој природи посебан правосудно-управни орган, установљен да, сарађујући са судом, врши правосудно-управну функцију, подједнако одвојен и од суда и од управе. Положај јавног тужиоца у кривичном поступку детерминисан је правима и дужностима које он има као странка у кривичном поступку, али и као државни орган.<sup>21</sup>

Законом о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштава,<sup>22</sup> утврђена је територијална надлежност правосудних органа у Србији. На подручју Браничевског округа, до најновијих промена у организацији судске мреже у Србији, постојало је шест самосталних правосудних регистратура првостепене инстанце: и то у Општински суд Пожаревац, Великом Градишту, Жабарима, Жагубици, Петровцу

<sup>16</sup> Зборник закона и уредаба XII, 107. Радосћ Љушић, Кнежевина Србија (1830–1839), Београд, 241, 242. Јасмина Живковић, Судство као сегмент српске државности 1804–1914, Пожаревачки суд од Магистрата до Првостепеног суда округа Пожаревачког, 32.

<sup>17</sup> Законом о уређењу судова (Сл. гл. РС, бр. 116/2008, 104/2009)

<sup>18</sup> Законом о јавним тужилаштвима (Сл. гл. РС, бр. 116/2008)

<sup>19</sup> Закон о уређењу судова (Сл. гл. РС, бр. 116/2008, 104/2009)

<sup>20</sup> Законом о јавним тужилаштвима (Сл. гл. РС, бр. 116/2008)

<sup>21</sup> http://www.rjt.gov.rs/31.05.2013.

<sup>22</sup> Закон о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштава (Сл. гл. РС, бр. 116/2008)

на Млави и Кучеву. Посебне регистратуре биле су Окружни суд Пожаревац и Привредни суд у Пожаревцу. До 2008. године, Прекршајни суд формално није припадао правосудном систему, већ је, као орган за прекршаје, представљао део управног система државне власти.

На подручју Браничевског округа правосудну функцију обављају Основни суд у Пожаревцу, са судским јединицама у Великом Градишту, Жабарима, Жагубици, Кучеву и Петровцу на Млави, Виши суд у Пожаревцу, Привредни суд у Пожаревцу и Прекршајни суд у Пожаревцу, са одељењима суда у Великом Градишту, Жабарима, Жагубици, Кучеву и Петровцу на Млави.<sup>23</sup> Руководећи се начелом економичности судског поступка, важећи норматив правосудне организације извршио је „концентрацију“ надлежности, одузимајући одређеним првостепеним судским инстанцама самосталност у организационом смислу. У складу са тиме, на подручју Браничевског округа данас постоји Основно јавно тужилаштво, чија надлежност „покрива“ територију Основног суда у Пожаревцу, и Више јавно тужилаштво за подручје надлежности Вишег суда у Пожаревцу. Виши суд у Пожаревцу је надлежан за подручје Основног суда у Пожаревцу, дакле, само за Браничевски округ. Привредни суд у Пожаревцу има другачију организацију односно његова територијална надлежност обухвата подручје Браничевског и Подунавског округа.

Кратак приказ нормативне регулативе и историјата правосудног система у Србији и Браничевском округу, при чему смо истакли значај који су законодавне власти придавале уређењу судова, само је један аргументу корист нашег мишљења о потреби правовремене и адекватне заштите писане документације која настаје радом ових државних органа.

### **Заштита архивске грађе правосудног порекла код стваралаца у Браничевском округу**

Стручне послове заштите архивске грађе и регистратурског (документарног)<sup>24</sup> материјала на подручју Браничевског округа врши Историјски архив Пожаревац. Његова важећа стварна надлежност, организација и функција данас су утврђени Законом о културним добрима, из 1994. годи-

не.<sup>25</sup> Територијална надлежност Архива је уређена Решењем о утврђивању територије архива<sup>26</sup> и обухвата општине Велико Градиште, Голубац, Жагубица, Кучево, Мало Црниће, Петровац на Млави и Пожаревац. На основу одлуке надлежних органа општине Жабари, Архив у Пожаревцу обавља послове заштите архивске грађе и регистратурског материјала настало и на територији ове општине.<sup>27</sup> Дакле, пожаревачки Архив је установа заштите архивске грађе и регистратурског материјала на подручју осам општина Браничевског округа, у којима постоји евидентирано више од 796 активних стваралаца - регистратура.<sup>28</sup>

Међутим, архивска грађа и регистратурски материјал свих активних регистратура – стваралаца не ужива исти степен заштите у поступку свог настајања. Издвајају се регистратуре чијим радом настаје архивска грађа од већег или великог значаја за историју, културу и науку на подручју на коме су, у једном периоду, пословале. Стручна Препорука критеријума за израду листа приоритетних регистратура<sup>29</sup> као и Препорука за селективно праћење стваралаца регистратурског материјала и архивске грађе,<sup>30</sup> као основне критеријуме узимају место, статусну одређеност, улогу и значај регистратуре у друштвеном животу, као и врсту регистратурског материјала које оне стварају.<sup>31</sup>

Према овим Препорукама, архивска грађа и регистратурски материјал правосудних стваралаца уживају приоритетну заштиту у поступку настанка. Претходна заштита регистратурског материјала правосудних стваралаца (али и других правних лица) је нужна док се из њега не одабере архивска грађа. Она представља скуп стручних послова на заштити писаног и другог документарног материјала, у поступку његовог настанка.

Заштиту архивске грађе правосудних стваралаца од њеног настанка до предаје Архиву није могуће обезбедити без утврђених права, обавеза и надлежности свих субјеката у овом систему. Важећи прописи налажу правосудним органима, као стваралоцима или имаоцима архивске грађе и

<sup>25</sup> **Службени гласник РС**, бр. 71/94.

<sup>26</sup> **Решење о територији архива** (Сл. гл. РС, бр. 27/96)

<sup>27</sup> ИАП, службене евиденције Одељење заштите архивске грађе ван архива – Регистар регистратура

<sup>28</sup> Исто.

<sup>29</sup> **Архивски преглед**, 1–2, Београд, 1970, 42–48.

<sup>30</sup> **Архивски преглед**, 1–2, Београд, 1986, 221–224.

<sup>31</sup> Тодор Талески, **Утврђивање регистратура које стварају архивску грађу**, Архивист бр.1, 1969, 65.

регистратурског материјала, одређене обавезе. Тако, Закон о културним добрима, у оквиру општих одредаба о правима и обавезама сопственика, односно правног лица које „користи и управља културним добром“, предвиђа коришћење културног добра „на начин који је ускладу са одредбама овог закона и мерама утврђенима на основу њега“ односно дужност ствараоца или сопственика „да чува и одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите“ као и „неодложно обавештава установу заштите о свим правним и физичким променама насталим у вези са културним добром“.<sup>32</sup> Однос ствараоца према архивској грађи као културном добру и делу његове имовине, можемо квалификовати као поступање са „посебном пажњом доброг домаћина“.<sup>33</sup>

Конкретније обавезе стваралаца архивске грађе, према томе и правосудних органа, односе се на евидентирање регистратурског материјала са изразом евиденција о истом, његово чување у сређеном и безбедном стању, класификацију и архивирање, израду норматива о роковима чувања регистратурског материјала, одабирање архивске грађе, излучивање и уништавање безвредног регистратурског материјала, предају архивске грађе надлежном архиву на чување, у утврђеном року и по прописаном поступку.<sup>34</sup> Предмет заштите све више представља и регистратурски материјал који настаје као резултат електронског канцеларијског пословања, па се очекује да се постојећа норматива и у овом смислу, у наредном периоду унапреди.

Како је уређена заштита архивске грађе код правосудних регистратура у Браничевском округу? На основу законске регулативе, права и обавезе правосудних органа као стваралаца, можемо сврстати у неколико група. Прва група права, обавеза и надлежности произилази из система канцеларијског (судског и тужилачког) пословања. Ту се налазе означавање и датирање регистратурског материјала, класификација и развођење предмета, архивирање, сређивање сврстаних предмета по судским ознакама, вођење основних и помоћних судских евиденција, архивирање предмета и њихово увођење у Архивску књигу као основно информативно средство о архивској грађи и регистратурском материјалу у целини.

Законодавац је посебним подзаконским прописима регулисао канцеларијско и административно пословање у

<sup>32</sup> **Закон о културним добрима** (Сл. гл. РС, бр. 71/94)

<sup>33</sup> Исто.

<sup>34</sup> Исто.

регистратурама правосудних органа. Тако судови у Србији „послују“ на основу Судског пословника, донетог 2009. године,<sup>35</sup> у оквиру кога је посебан одељак посвећен архивирању, чувању и издвајању предмета. У овом су одељку утврђени и рокови чувања појединих категорија регистратурског материјала односно предмета који настају радом судова.

Сличан је случај и са јавним тужилаштвима, који своје пословање организују у складу са Правилником о управи у јавним тужилаштвима, донетим 2009. године.<sup>36</sup> Посебан одељак Правилника је посвећен „архивском материјалу“, при чему је предвиђен начин чувања архивске грађе и регистратурског материјала, издвајање регистратурског материјала из архивске грађе. Постојање „издвојених“ норматива поступања са регистратурским материјалом код правосудних регистратура говори о изграђеном ставу одлучујућих државних субјеката о приоритетном значају ове архивске грађе и потреби њеног трајног чувања.

Међутим, овакав приступ проблему заштите архивске грађе правосудних органа има своје „лице и наличје“. Позитивну страну свакако видимо и у томе што је канцеларијско (судско и тужилачко) пословање једнообразно уређено, а судским органима стављено у „императив“ да оперативну документацију основне делатности и судске/тужилачке управе редовно сређују и евидентирају. На основу стручног надзора надлежне службе у Историјском архиву Пожаревац, утврђено је да правосудне регистратуре у Браничевском округу данас имају уређено канцеларијско и архивско пословање, ажурно спроводе класификацију и архивирање свршених предмета. Такође, оне по природи своје делатности уредно воде евиденције о предметима основне делатности: уписнике, именике као и уписнике судске/тужилачке управе.<sup>37</sup>

Проблем настаје у тренутку када заштита оперативне документације прелази у фазу архивирања и одлагања у архивске депое стваралаца, њену валоризацију као историјског документа, израде Архивске књиге као основног обавештајног средства о архивској грађи и регистратурском материјалу и коначно предаје архивске грађе Архиву на чување и заштиту у складу са одредбама Закона о културним

<sup>35</sup> **Службени гласник РС**, бр. 110/2009.

<sup>36</sup> **Службени гласник РС**, бр. 110/2009.

<sup>37</sup> ИАП, службене евиденције **Одељење заштите архивске грађе ван архива**, записници о извршеном стручном надзору у регистратурама правосудне делатности, као саставни део Досијеа регистратура.

добрима. У овим областима, које су у ствари и најзначајније у превентивној заштити архивске грађе, појављују се изне-нађујуће ситуације у пракси Историјског архива Пожаревац.

Правилно чување архивске грађе и регистратурског материјала подразумева да архиве писарница, архивски депои, или „оперативна архива“ регистратура,<sup>38</sup> треба да испуњавају одређене техничке и микроклиматске услове. Архивска грађа и регистратурски материјал смештени у архивама писарница или архивским депоима трпе утицај разних деструктивних фактора, чиме се убрзава њихово пропадање. Отклањањем или смањивањем утицаја ових фактора, век архивске грађе и регистратурског материјала може се неупоредиво продужити и то у оквиру постојећих материјалних могућности сваке регистратуре.<sup>39</sup>



Архиве Вишег суда, Привредног суда, Основног суда у Пожаревцу – судска јединица у Кучеву

Да би се спречило дејство деструктивних фактора на архивску грађу и регистратурски материјал, обавеза регистратуре јесте да обезбеди простор за смештај и чување исте, потребне површине, сув, изолован од дејства влаге, са довољно природне и неопходном вештачком светлосћу, опремљен системом за проветравање, али и заштитом од непосредног дејства сунчеве светлости на архивску грађу и регистратурски материјал. Просторија у којој се чува архива регистратуре, по стандардима техничке заштите, не би требало да се налази у сутуренима, испод нивоа земље, првенствено из безбедносних разлога, јер као такав, „делимично или потпуно укупан у земљу може да буде све друго само не

гарант потпуне заштите“ архивске грађе и регистратурског материјала.<sup>40</sup>

Амбијентални услови који се тичу обезбеђивања оптималне температуре, влаге и топлоте, такође су веома битни за заштиту архивске грађе у регистратурама. Да би се сачувао, како у време своје „оперативе“, тако и као извор архивске грађе, регистратурски материјал треба да буде смештен у прописаној опреми, која подразумева специјализоване металне отворене или затворене, на прописној удаљености од зидова, пода, таванице или међусобно.<sup>41</sup>

Размотримо нека искуства пожаревачког архива у погледу смештајног простора и техничке заштите архивске грађе и регистратурског материјала код судова и тужилаштава. Важећи прописи о канцеларијском и архивском

пословању ових стваралаца не садрже детаљније одредбе о условима смештаја и чувања, заштите архивске грађе и регистратурског материјала у регистратурама. Тако, члан 239. Судског пословника каже да се „архивирани предмети, уписници, именици и друге помоћне књиге чувају и издвајају по прописима о заштити културних добара и одредбама овог

пословника“.<sup>42</sup> Сличну формулацију садржи и Правилник о управи у јавним тужилаштвима, који предвиђа да се „архивска грађа и регистратурски материјал чувају у јавном тужилаштву у складу са прописима који уређују архивирање“.<sup>43</sup>

У недостатку прецизнији упутстава, спољна служба Историјског архива у Пожаревцу, у поступку стручне помоћи правосудним регистратурама, примењује правила о техничкој заштити које прописују стандарди архивистике, стручна упутства о техничкој заштити архивске грађе и регистратурског материјала у архивским установама. Претпоставка је да начин на који се архивска грађе правосудног порекла чува и штити у депоима Архива, може и треба да буде модел њене заштите и у процесу настанка, код судова и тужилаштава. А управо је код ових стваралаца уочен озбиљан проблем техничке заштите архивске грађе, јер је у једном броју правосудних регистратура архивска грађа и регистратурски материјал смештен у неадекватном простору, лошим амбијенталним условима, у којима је изложена перманентном оштећењу, уништењу или нестанку.

Посебно су алармантни случајеви Вишег суда у Пожаревцу и Привредног суда, који имају опредељен простор за смештај архиве у подруму зграде, седишта ових регистратура, који је потпуно неадекватан за смештај овако значајне архивске грађе. Ради се о простору који је планиран за склониште у случају ратних дејстава, нема система за вентилацију, природног светла, а при томе је подложен изливању фекалне и кишне канализације, због чега је често био плављен. Дешавало се да архива смештена у њему буде директно изложена дејству воде, влаге, буђи. То представља узрок значајног оштећења архивске грађе настале радом Вишег (Окружног) суда у Пожаревцу у периоду од 1945. до 1950. године.<sup>44</sup> Ако знамо да се у грађи овог периода налазе значајна сведочанства историје, посебно у предметима кривице, тада разумемо каква је штета проузрокована неадекватним смештајем и чувањем архивираних предмета из рада ове регистратуре.

Сличну ситуацију налазимо и у архиви Основног суда у Пожаревцу – судских јединица у Петровцу на Млави или Жабарима. Старија грађа ових јединица је такође смештена делом у подрумским просторијама, са доста влаге, због чега

су и на грађи насталој радом ових јединица видљива трајна оштећења.

Нешто другачији, али не мање алармантан, је случај судске јединице у Кучеву чија је архива смештена у таванском простору, где је физички потпуно необезбеђена, изложена глодарима, непосредном дејству атмосферских падавина, без присуства природне или вештачке светлости. При томе, ова се грађа која је настала у периоду од 1946. до 1980. године, налази у несређеном стању.<sup>45</sup> Неприхватљиво је то што се углавном у лошим условима чува старија документација, која потиче из прве половине 20. века и, према години свог настанка, већ представља архивску грађу. Стање заштите архивске грађе у конкретном случају указује не само на неиспуњавање основних законских обавеза стваралаца у погледу заштите сопствене архивске грађе, већ и о крајње немарном односу битних државних и друштвених субјеката, често и појединаца, према писаном документу као извору значајних историјских сазнања о Браничевском округу. Последице тога су трајно оштећена или заувек изгубљена писана сведочанства о једном сегменту државне историје, која се није дешавала само на највишим инстанцама, већ и у регионалним оквирима.

Не можемо, међутим, бити искључиви, када анализирамо стање заштите архивске грађе у правосудним регистратурама. Морамо истаћи и позитивне примере. Један од њих је Основни суд у Пожаревцу, који је, у своме седишту, уредио архиву, обезбедио смештајни простор који задовољава основне нормативе струке. Архивски депо садашњег Основног суда у Пожаревцу смештен је, истина, у подрумској просторији, али у њој се обезбеђују неопходни климатски услови а грађа је највећим делом уложена у прописане архивске полице.<sup>46</sup>

У судској јединици Основног суда Пожаревац, у Великом Градишту, постоје две просторије за смештај архивске грађе и регистратурског материјала. Архивска грађа настала до 1975. године смештена је на трећем спрату у просторији која је довољно пространа, светла и сува. Евентуална могућност прокишњавања благовремено је санирана, тако да су услови чувања у овом делу регистратуре такође задовољавајући.<sup>47</sup>

38 Љ. Иванчевић, **Правни елементи Закона о оперативним архивима**, Архивски преглед, бр.1–2, 1956, 21–22.

39 Олга Гилер, **Приручник за заштиту архивске грађе ван архива**, Подгорица, 23.

40 Вера Радосављевић, Радмила Петровић, **Конзервација и рестаурација архивске и библиотечке грађе**, Београд, 2000, 126–132.

41 Исто, 132.

42 **Судски пословник** (Сл. гл. РС, бр. 110/2009)

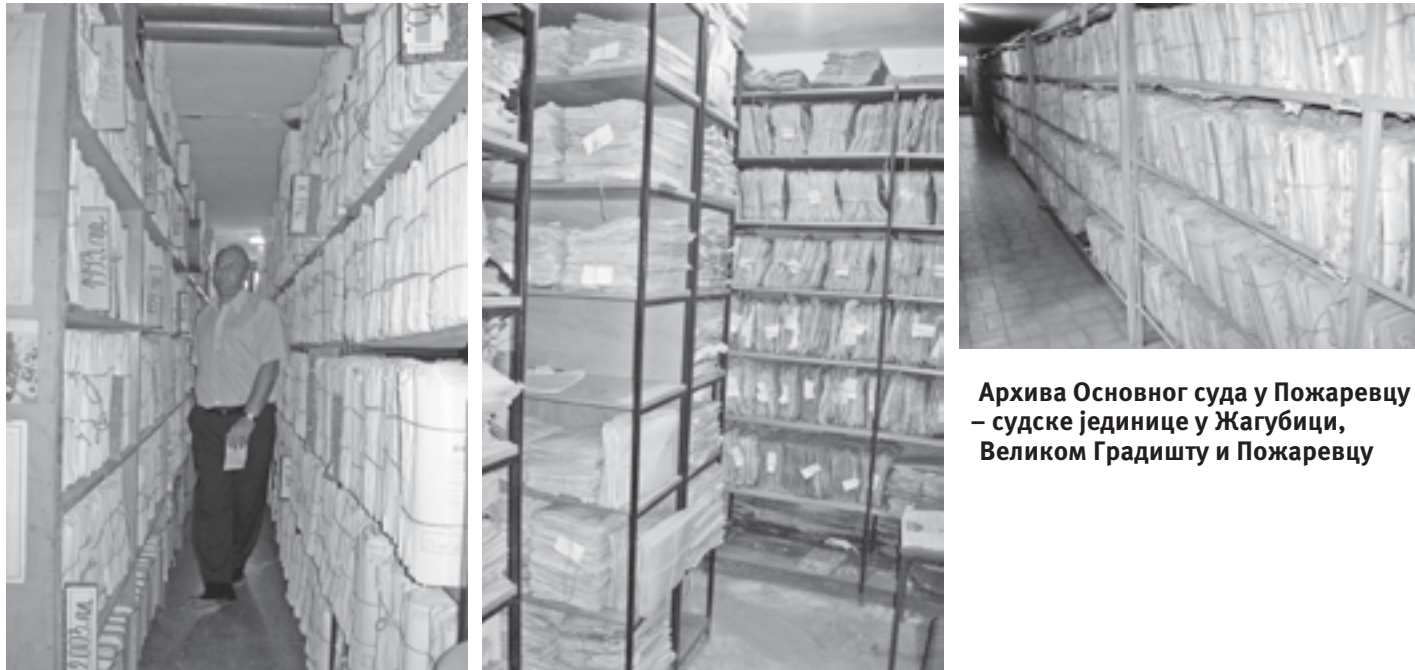
43 **Правилник о управи у јавном тужилаштву** (Сл. гл. РС, 110/2009, 87/2010)

44 ИАП, службене евиденције **Одељења заштите архивске грађе ван архива: Досије регистратуре Виши суд Пожаревац**

45 Исто, Досије регистратуре **Општински суд Кучево**

46 Исто, Досије регистратуре **Основни суд Пожаревац**. До 2012. године регистратура је носила назив **Општински суд у Пожаревцу**.

47 Исто, Досије регистратуре **Основни суд Пожаревац, судска**



**Архива Основног суда у Пожаревцу – судске јединице у Жагубици, Великом Градишту и Пожаревцу**

Регистратуре Прекршајни суд, Основно јавно тужилаштво и Више јавно тужилаштво имају посебне просторије за смештај архиве, које одговарају потребама рада ових стваралаца и количини регистратурског материјала који „производе“. Архиве ових стваралаца углавном су смештене у опредељеном канцеларијском простору, који испуњава основне техничке услове за заштиту документације.<sup>48</sup>

Имајући у виду да радом ових стваралаца настаје документација која се у највећем делу не чува трајно (јер по поступку бива прослеђена Основном или Вишем суду, или се ради о прекршајима који не представљају тежа противправна дела), мишљења смо да се у постојећим условима њихова архивска грађа и регистратурски материјал адекватно чува и штити.

Друга важна област у превентивној заштити јесте сређивање архивске грађе и регистратурског материјала код стваралаца. Пример регистратуре Основни суд у Пожаревцу потврђује да правосудни органи углавном испуњавају законске обавезе у погледу сређивања архивске грађе и реги-

јединица у Великом Градишту.

<sup>48</sup> Исто, Досијеа регистратура: Прекршајни суд у Пожаревцу, Основно јавно тужилаштво у Пожаревцу, Више јавно тужилаштво у Пожаревцу

стратурског материјала. Архива овог стваралаца за јединице у Пожаревцу, Великом Градишту, Петровцу на Млави и Жагубици је сређена у целини, док је у јединицама у Кучеву и Жабарима то делимично урађено.

Приликом стручног надзора Архива утврђено је да се код свих правосудних регистратура у округу редовно и по пропису врши сређивање предмета основне делатности за период од 1980. године до данас, посебно оних који су у оперативној фази. Ово није случај са архивским материјалом старијим од 30 година, који се, иако је сређиван за време своје оперативности, од тренутка када је похрањен у, најчешће, непримерени смештајни простор, налази у неуређеном стању, у коме је поредак текућег пословања поремећен, различити предмети из једне године нису повезани а тражена акта је тешко могуће пронаћи. Овај проблем је у непосредној вези са неадекватном техничком заштитом и пружа утисак небриге стваралаца за „далеко време прошло“, јер се памћење истих често „завршава протеком двадесет последњих година“.

Међутим, последњих година ситуација се побољшава. Виши суд у Пожаревцу је, такође, уз стручну помоћ Архива, приступио сређивању и пописивању предмета основне делатности насталих непосредно у периоду од 1945. до 1960.

године. Истовремено врши се валоризација регистратурског материјала и одабир архивске грађе за трајно чување. Вредновање регистратурског материјала је од вишеструког значаја, како за регистратуру тако и за архив као установу заштите. Специфичности докумената или одређених институција у којима настају, као што је случај са документацијом Вишег (Окружног) суда, као и периода у коме су настали, упућује нас на велики опрез и одговорност при коначном опредељењу шта сачувати, а шта уништити.<sup>49</sup> Како наводи О. Гилер „ниједна држава на свету није у стању да сачува сву писану грађу насталу на свим подручјима своје делатности, нити да осигура простор за њен смештај и особље које ће се о њој стручно бринути“.<sup>50</sup> Утолико је значај историјског и оперативног вредновања писане документације већи.

Основ вредновања регистратурског материјала су листе категорија регистратурског материјала са роковима чувања. Важећи Закон о културним добрима је истакао значај валоризације регистратурског материјала и одабирања архивске грађе за трајно чување јер је прецизно утврдио обавезу свих правних лица као стваралаца да утврде рокове чувања појединих врста докумената. Отуда наш став да Листу категорија ради сваки ималац грађе, без обзира на врсту делатности или чињеницу да су подзаконским прописом утврђени рокови чувања, уграђујући у њу све своје специфичности и особености у односу на сличну или исту институцију по делатностима, а поготову на стваралаце из осталих делатности.<sup>51</sup>

Судови као стваралаци архивске грађе и регистратурског материјала у оквиру територијалне надлежности Историјског архива у Пожаревцу данас имају своје Листе категорија регистратурског материјала са роковима чувања. Оне су резултат заједничких напора регистратуре и стручне службе Архива, уз поштовање свих релевантних општих и посебних законских и подзаконских прописа о роковима чувања специфичне судске документације. Полемика око потребе израде сопствене листе категорија у условима када „постоји обавезујући Правилник о управи у јавним тужилаштвима“ још увек је присутна у заштити архивске грађе јавних

<sup>49</sup> Милић Петровић, Вредновање неких масовних докумената која су до сада сматрана архивском грађом, Архивски преглед, 1–2, Београд 1986, 10–21.

<sup>50</sup> Олга Гилер, Заштита архивске грађе и регистратурског материјала, Архивист XXVII, бр. 1, Београд, 1977, 244.

<sup>51</sup> Олга Гилер, Приручник за заштиту архивске грађе ван архива, Подгорица, 1983, 20.

тужилаштава. Оспоравање одредаба Закона о културним добрима и „претпостављање истима“ подзаконских прописа из Правилника, пракса је коју је тешко, али не и немогуће, искоренити у интересу побољшања заштите архивске грађе правосудних органа. Мишљења смо да је у овом случају одлука на страни Архива који треба, одлучним ставом да брани одредбе важећег Закона о културним добрима и мерама у оквиру своје законске надлежности обезбеди безусловну примену закона као „старијег прописа“.

Важност рокова чувања и листе категорија огледа се и у поступку излучивања и уништавања безвредног регистратурског материјала.<sup>52</sup> Одабир архивске грађе и излучивање безвредног регистратурског материјала је био и остао један од најсложенијих стручних послова, коме упоредна и национална архивистика поклањају једнако велики значај као и другим стручним питањима.

Каква је пракса правосудних регистратура у погледу примене Листе и редовног излучивања безвредног регистратурског материјала? Искуства Архива у Пожаревцу показују да Основни суд у Пожаревцу, за јединицу у Пожаревцу, као и Прекршајни суд у Пожаревцу, на целој својој надлежности, имају, процентуално изражено, 100% реализацију излучивања и уништавања безвредног регистратурског материјала. Нешто је другачија ситуација код судских јединица Основног суда у другим општинама округа, где се излучивање обавља нередовно: док је, на пример, у Петровцу на Млави и Жагубици излучивање вршено у просеку на 4 године, код судских јединица (некада Општински суд) у Жабарима и Великом Градишту излучивање није спроведено последњих 10 година.<sup>53</sup>

Поред излучивања, судска јединица у Жагубици је, у ранијем периоду, испуњавала своје обавезе у погледу израде прописане евиденције о архивској грађи и регистратурском материјалу. Она је сачинила и доставила препис Архивске књиге за целокупан регистратурски материјал и архивску грађу која је настала радом исте у периоду од 1935. до 1968. године. Основни суд у Пожаревцу, за подручје надлежности у Пожаревцу, такође води евиденцију предмета основне делатности, али не у прописаној форми архивске књиге.

<sup>52</sup> Мирољуб Арсић, Потреба детаљнијег вредновања садржаја неких масовних докумената која су до сада третирана као архивска грађа, Архивски преглед, 1–2, Београд, 1986, 25–34.

<sup>53</sup> Исто, Досије регистратуре Основни суд у Пожаревцу

Архивска књига представља сумарну евиденцију целокупног регистратурског материјала, која следи по сређивању архивске грађе и регистратурског материјала, а значајна је и за ствараоца и за надлежни архив, јер пружа информације о садржају истородних докумената, количини која је настала током једне, протекле године, смештају, физичкој сачуваности и целовитости грађе. Истовремено, преписи Архивске књиге које је регистратура дужна да доставља архиву, значајни су за припрему спољне службе приликом надзора и пружања стручне помоћи регистратурама.<sup>54</sup>

Поред ажурне евиденције, посебну пажњу посвећујемо и преузимању архивске грађе правосудних стваралаца, као поступку „којим се документа и евиденције намењене чувању преносе у архивске депое“<sup>55</sup> на чување и заштиту. Преузимање или примопредаја архивске грађе из регистратуре представља „финални производ целокупних мера и делатности које кадрови из регистратура и архива предузимају на пољу евиденције и заштите архивске грађе у току њеног стварања.“<sup>56</sup> Архив преузима архивску грађу у циљу њеног чувања, одржавања, сређивања, обраде и објављивања односно коришћења и презентовања јавности,<sup>57</sup> што значи да се у архиву обавља архивистичка заштита архивске грађе као историјског и научног извора.

Преузимање архивске грађе као посебан однос између правосудних регистратура и Архива наилази на проблеме, који су резултат неусаглашености посебних законских и подзаконских прописа из области судског и тужилачког пословања, са архивским законодавством. Утврдили смо да ови ствараоци важећим Законом о културним добрима нису ослобођени обавезе предаје архивске грађе и регистратурског материјала Историјском архиву Пожаревац на чување и заштиту, у складу са роковима и условима предвиђеним Законом.

Међутим, у непосредном контакту са одговорним лицем Основног суда Пожаревац – судске јединице у Кучеву,<sup>58</sup> на пример, представницима спољне службе Архива је предочено да ова регистратура нема обавезу да преда Архиву

на чување архивски фонд настао радом исте као целину. Ово право, правосудним регистратурама „гарантује“ Судски пословник, донет на основу Закона о уређењу судова<sup>59</sup> у Србији. Према чл. 240. Судског пословника, заиста се „у згради суда чувају и не издвајају ради предаје надлежном архиву“ веома значајни судски списи кривице, оставине, пословне способности, имовинско-правне и грађевинске природе, који се трајно чувају, значи имају статус архивске грађе. Сличне одредбе „изузећа“ садржи и Правилник о јавним тужилаштвима, те се истоветан проблем пре више година јавио и у случају архиве Основног јавног тужилаштва у Пожаревцу. Оправдано се можемо упитати који су разлози превагнули на страну овакве одлуке законодавца, ако знамо да је управо држава основала архиве да чувају и штите архивску грађу као културно добро, чији је значај посебан за државу и друштво.

Пример наведене судске јединице првостепене инстанце у Кучеву представља једну од практичних последица актуелних „нормативних спорења“. Из сличних разлога, значајна количина архивске грађе Вишег (Окружног) суда у Пожаревцу се још увек налази у овој регистратури, смештена у условима које смо напред описали, уз постојање латентне опасности да буде оштећена или чак уништена. Преузимање архивске грађе судских јединица у Великом Градишту, Петровцу на Млави и Жабарима за период после 1945. године није реализовано. Само је Основни суд у Пожаревцу, за подручје надлежности за град Пожаревац и делимично за судску јединицу у Жагубици,<sup>60</sup> до сада предавао архивску грађу и регистратурски материјал по протеклу 30 година од њеног настанка.<sup>61</sup> Овај суд је, као правни следбеник, по пропису предао и архивску грађу некадашњег Суда удруженог рада, који сада представља посебан архивски фонд и значајан историјски извор за проучавање „радничког и самоуправног судства“, појаве специфичне за правосудни систем социјалистичке Југославије.<sup>62</sup> Посебно „тврди“ став и отпор предаји архивске грађе архиву заузимају представници јавних тужилаштва у округу, истичући да је за њих „једино обавезује одредбе Правилника о управи у јавним тужилаштвима“. До сада су тужилачки

<sup>59</sup> Службени гласник РС, бр. 116/08. и 104/09.

<sup>60</sup> До 2010. године посебно правно лице као стваралац архивске грађе, под називом Општински суд у Жагубици.

<sup>61</sup> Исто, Досије регистратуре Општински суд Пожаревац

<sup>62</sup> ИАП, Одељење заштите архивске грађе у архиву (депо), Досије фонда „Суд удруженог рада, 1981–1991“

органи предали Архиву само делове својих фондова, изузимајући управо ону документацију која представља трајно сведочанство о њиховом постојању и раду.

Као специфичан, истичемо пример регистратуре Прекршајни суд у Пожаревцу, која такође није предавала Архиву на чување архивску грађу и регистратурски материјал у већој количини. Међутим, постоји акт према коме је ова регистратура предала општинској управи Скупштине општине Пожаревац<sup>63</sup> 1985. године део архиве која је настала радом исте у периоду од 1977. до 1982. године, те се очекује да и овај део архивске грађе овог ствараоца буде предат Историјском архиву Пожаревац са архивом градске управе Пожаревац.<sup>64</sup>

Однос према писаним сведочанствима и доказима, али и према архиву као легитимној установи заштите у конкретном случају, осликава и негативна статистичка процена стручне службе Архива. Она указује да се код правосудних стваралаца у округу налази велика количина архивске грађе доспеле за преузимање, док је знатно мања количина преузета и чува се на прописани начин у депоима Архива. Изражено метрички, у депоу архива се налази на чувању око 250,00 м/1 архивске грађе правосудне провенијенције, и то према следећој табели:

Следећа табела приказује количину архивске грађе преузете у Архив односно оне коју треба преузети од регистратура:

Назив регистратуре – ствараоца архивске грађе	Преузета архивска грађа		Грађа која се налази код ствараоца – доспела за преузимање		
	Настала у периоду 1945–1982.				
	м/1	%	м/1	%	
<b>ВИШИ СУД ПОЖАРЕВАЦ</b>	100,00	43%	250,00	57%	
Основни суд Пожаревац	Судска јединица у Пожаревцу	150,50	71,5%	60,00	28,5%
	Судска јединица у Великом Градишту	0	0%	120,00	100%
	Жабари	0	0%	80,00	100%
	Жагубица	30,00	24%	95,00	76%
	Кучево	0	0%	90,00	100%
Петровац на Млави	0	0%	120,00	100%	

<sup>63</sup> Данас је то градска управа града Пожареваца.

<sup>64</sup> Исто, Досије регистратуре Прекршајни суд у Пожаревцу

Назив регистратуре – ствараоца архивске грађе	Преузета архивска грађа		Грађа која се налази код ствараоца – доспела за преузимање		
	Настала у периоду 1945–1982.				
	м/1	%	м/1	%	
<b>ПРИВРЕДНИ СУД</b>	17,00	21,5%	63,00	78,5%	
<b>ПРЕКРШАЈНИ СУД ПОЖАРЕВАЦ</b>	0,10	0,3%	31,90	99,7%	
Основно јавно тужилаштво	Пожаревац	8,00	17%	40,00	83%
	Велико Градиште (грађа Среског јавног тужилаштва)	0,03	1%	20,00	99%
<b>ВИШЕ ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО</b>	0,10	1%	30,00	99%	
<b>Укупно</b>	<b>305,23</b>	<b>-</b>	<b>999,90</b>	<b>-</b>	

У правосудним регистратурама, према последњим подацима, „чека“ на преузимање око 1000,00 м/1 архивске грађе и регистратурског материјала,<sup>65</sup> што представља у процентима изражено око 70% непреузете архивске грађе и регистратурског материјала насталог у периоду од 1945. до 1980. године. Овакво стање у вези примопредаје архивске грађе, као посебном односу правосудних стваралаца и архива, уколико озбиљно приступају својим обавезама у заштити архивске грађе, најблаже речено је неприхvatљиво.

Са једне стране, можемо закључити да се, на основу подзаконског прописа ниже правне снаге у односу на закон, „суспендују“ и девастирају законски прописи о заштити архивске грађе, а управо се документација настала радом правосудних органа, која завређује статус архивске грађе и неопходност њеног трајног чувања, стручног смештаја и заштите, не предаје архивима, као установама које је управо држава основала за заштиту архивске грађе.(!) Мишљења смо да је реч о несхватљивој контрадикцији, за коју сумњамо да је примењива у заштити културних добара у развијенијим државним системима, којима наше друштво и држава свесрдно тежи. Истовремено, овакво решење, поготову његова практична консеквенца, представља распарчавања архивских фондова значајних стваралаца, дакле, негацију једног

<sup>65</sup> ИАП, службене евиденције Одељења заштите архивске грађе ван архива (спољна служба), Одељења заштите архивске грађе у архиву (депо)

од основних архивистичких принципа, па је питање у каквом би се стању, после извесног времена исти налазили и да ли би значајна архивска сведочанства о раду ових државних органа остала сачувана за будућност.

Са друге стране, шта чини Архив на побољшању актуелне ситуација? Пре свега, предлаже и инсистира на принципијелној примени законских прописа о заштити архивске грађе, и у складу са тим, свих права и обавеза које Архив по закону има у домену своје надлежности. Веома је значајна надзорна функција Архива, из које произилази његова активна легитимација у погледу налагања и остваривања мера заштите и коришћења архивске грађе као и покретања кривичног и прекршајног поступка. На овај начин Архив има право и обавезу да на основу извршеног надзора и утврђеног чињеничног стања наложи спровођење неопходних мера заштите архивске грађе и регистратурског материјала у регистратурама.<sup>66</sup> Право активне легитимације, на чему спољна служба Историјског архива Пожаревац инсистира, отвара архивима могућност обављања одређених управних функција, што све чешће представља ефикасан „инструмент“ да ствараоци архивске грађе уоче озбиљност својих обавеза и одговорности у заштити архивске грађе и регистратурског материјала.<sup>67</sup>

Перспективу у заштити архивске грађе правосудних стваралаца на терену видимо и у корекцији односа државе према документацији која настаје радом органа судске власти, правилном постављању система заштите архивске грађе и функције архивских установа „на здраве ноге“, чему ће свакако значајно допринети доношење новог Закона о архивској грађи и архивској служби у Србији. То значи и „разумевање“ надлежних државних органа у погледу опредељивања довољних материјалних средстава за обезбеђивање адекватног смештаја архивске грађе код стваралаца али и у Архиву.

Ангажовање стручних лица – архивара код правосудних регистратура такође је неопходно, а у овом тренутку, парадокс је да поједини судови или судске јединице у Браничевском округу немају архиваре. Рационализација администрације спроведена је у правосуђу, између осталог, и на штету заштите архиве правосудних органа. Количина и значај архивске грађе, са једне стране, и недовољан број

запослених на заштити, одабирању и преузимању архивске грађе, са друге стране, има за последицу да се ови послови обављају непотпуно, а да се притом недовољно улази у проблем валоризације и систем сређивања регистратурског материјала.<sup>68</sup>

Један од начина да се превазиђе „струковна празнина“ представља едукација кадрова односно запослених у правосудним органима о потреби, значају и практичним пословима на заштити архивске грађе и регистратурског материјала. Поред свакодневног контакта са ствараоцима архивске грађе, повремено одржавања „групацијских“ или тематских саветовања и семинара за регистратуре, придан је облик рада за потпуније сагледавање стања грађе одређене провенијенције и уочавања проблема које треба јединствено разрешавати у циљу бољег функционисања система заштите архивске грађе ван архива.<sup>69</sup>

Оваквом виду рада на заштити архивске грађе ван архива, Историјски архив Пожаревац у пракси посвећује посебну пажњу. Једнодневни стручни тематски семинар о заштити архивске грађе и регистратурског (документарног) материјала правосудних стваралаца управо је недавно реализован у сарадњи са Вишим судом у Пожаревцу. Циљне групе којима је семинар био посвећен су лица запослена у правосудним регистратурама и то: председници судови и тужилаштва, секретари, управитељи писарница, архивари и друга лица (референти) која су ангажована на пословима писарнице односно архиве у правосудној регистратури. Стручни део семинара припремило је Одељење заштите архивске грађе ван архива (спољна служба) Историјског архива Пожаревац. Присуство и учешће свих правосудних органа у Браничевском округу, активна дискусија, разматрање конкретних проблема у области заштите као и усвајање одређених, применљивих закључака, охрабрује нас у намери да постигнемо оптималну заштиту архивске грађе правосудне провенијенције на терену.

Овome треба додати све више стручних активности на заштити „неконвенционалне“ архивске грађе коју представљају електронски медији и нови носачи информација. Оне захтевају добро познавање и имплементацију међуна-

68 Милић Петровић, **Преузимање архивске грађе**, Архивски преглед, 1–2, Београд, 1986, 40.

69 Милић Петровић, **Осврт на групацијска саветовања са регистратурама из исте области делатности као облик рада на заштити грађе ван архива**, Архивски преглед 1–2, Београд, 1983, 133.

родних архивистичких стандарда, перманентно стручно усавршавање архивских кадрова у архиву, али и одговарајућу стручну обученост запослених у регистратури. Отуда се још више истиче потреба за едукативним семинарима као врстом стручне помоћи регистратурама у заштити архивске грађе и регистратурског материјала.

Положај архива и његова активна улога у реализацији свих фаза превентивне заштите, наложених мера и преузимања архивске грађе у циљу њеног чувања, одржавања, сређивања, обраде и објављивања односно коришћења и презентовања јавности,<sup>70</sup> али и креирању свеукупне политике заштите архивске грађе као културног добра, од огромног је значаја. Мишљења смо да, на основу досадашњег искуства, Историјски архив у Пожаревцу улаже значајне стручне, техничке и организационе напоре да превентивно заштити архивску грађу и регистратурски материјал правосудних стваралаца, што свакако осликава озбиљност са којом стручне службе у Архиву приступају својој основној делатности – заштити архивске грађе као културног добра. У том смислу, резултати ће свакако у наредном периоду бити још видљивији, а у складу са императивом архивске струке који се огледа у њеном унапређењу у складу са достигнућима савремене упоредне архивистике.

## ЗАКЉУЧАК

Правосудни систем у Србији, који данас чине судови и тужилаштва, као један од облика власти државе, развијао се упоредо са свим другим државним функцијама и институцијама. Архивска грађа као културно добро и регистратурски материјал као добро које ужива претходну заштиту, настали радом правосудних органа у Браничевском округу, предмет су посебне пажње и приоритетне заштите у Историјском архиву Пожаревац. Данас се у Браничевском округу, код стваралаца и у архиву, чува и штити више од 1000,00 м/1 архивске грађе и регистратурског материјала правосудних стваралаца са овог подручја.

Превентивна заштита архивске грађе правосудне провенијенције која се одвија код стваралаца, у поступку њеног настанка, предуслов је добре архивистичке заштите грађе овог порекла. С тога Архив у Пожаревцу, путем стручне помоћи, али и сходно другим правима и обавезама према Закону о културним добрима, настоји да правовремено

70 **Закон о културним добрима** (Сл. гл. РС, бр. 71/94)

заштити сву архивску грађу и регистратурски материјал судови и тужилаштва на подручју своје територијалне надлежности.

Посебни напори су усмерени побољшање смештајног простора, техничку заштиту, прописно архивирање и устројавање евиденције за архивској грађи. Сређивање документације у правосудним регистратурама се, по природи њихове делатности, одвија редовно и у складу са подзаконским прописима. Валоризација архивске грађе и излучивање безвредног регистратурског материјала је, поред прописа на нивоу правосудне делатности у Србији, нормативно уређено и на нивоу сваке правосудне регистратуре у Браничевском округу, на који начин ови ствараоци извршавају део својих обавеза према Закону о културним добрима.

Постојећа негативна искуства Архива у погледу неадекватног смештаја и преузимања архивске грађе ових стваралаца, као фондовских целина, произилазе из неправилне примене законских одредаба о Заштити културних добара, на страни правосудних органа. Због тога је у досадашњој пракси Архива најмањи стручни учинак управо био у области преузимања архивске грађе на чување у Архиву.

Очекујемо да преузимање и смештај архивске грађе у Архив ради даљег чувања, мора имати нормативну и стварну подршку државе која је архиве основале са функцијом заштите архивске грађе – културног добра. У том правцу, Историјски архив у Пожаревцу чини напоре путем различитих видова стручне помоћ, коју смо представили у раду. Едукација запослених и тематска саветовања о превентивној заштити архивске грађе правосудних органа такође представља „делотворан“ вид стручне помоћи чији ефекти имају дугорочан значај на побољшању квалитета превентивне заштите архивске грађе ових стваралаца.

## Judicial authors' preservation of archival records and register material in Braničevo county

**Abstract:** The archival records and register (documentary) material created during the work of judicial authorities represent a significant and important historical, cultural, scientific and operative documents, which protection is in priority in the archival institutions. The complete protection of the archival records in an archive includes the period from their existence, storage and professional evaluation. The previous protection of these records is extremely important for its preservation and future professional activities. This work represents the attempt to summarize the The Historical Archive of Požarevac previous experience and achievements as far as the protection of judicial authors in Braničevo are concerned. At the same time, we endeavour to come to conclusions by analyzing our results and offer the prospective solutions in contemporary protection of judicial records in the archive.

### CONCLUSION

The judicial system in Serbia, which now consists of courts and prosecutors, as a form of state power, has evolved along with all other state functions and institutions. Archival material as a cultural and registration material as well, which is previously protected, created by the work of judicial authorities Braničevo district, the subject of special attention and priority to the protection of the Historical Archives of Požarevac. Today in Braničevo, in creative and to archive, preserve and protect more of 1000.00 m / 1 archive and registration materials judicial creators from the area.

Preventive archives judicial provenance that takes place in creative people, in the process of its creation is a prerequisite for good protection of archival material of this origin. Therefore Archive in Požarevac, through technical assistance, and subject to the other rights and obligations under the Law on Cultural Heritage, aims to provide timely protection of all of the records and registration material of courts and prosecutors' offices within their territorial jurisdiction.

Special efforts are directed improvement of storage space,

security systems, properly archiving and organize the records to the archives. Putting documents in judicial records agencies are, by the nature of their activities, carried out regularly and in accordance with the regulations. Valuation of archives and excretion worthless registration materials, in addition to regulation at the level of judicial activity in Serbia, normatively regulated at the level of each judicial Registrature in Braničevo, how these authors carried out some of its obligations under the Cultural Property.

The current negative experiences in the Archives of inadequate housing and of acquisition of these authors, funded as a whole, resulting from the improper use of legal provisions on the protection of cultural property, to the judicial authorities. Therefore, so far the smallest Archive professional input was just in the area of acquisition of the archive.

We expect that taking over and storage of archives to the Archives for further storage, must be normative and actual support of the state archives that was established with the function of protection of archives - cultural property. In this regard, the Historical Archives in Požarevac is making efforts through various forms of technical assistance, which are presented in this paper. Education of employees and symposia on preventive conservation of archives judiciary is also an „effective“ form of professional assistance, whose effects have long-term significance to improve the quality of preventive protection of archives of the creators.

Слободанка ЦВЕТКОВИЋ<sup>1</sup>  
Историјски архив Пожаревац  
Србија

UDK: 930.253(497.11)“2007/2012”

## Коришћење архивске грађе у јавне и приватно-правне сврхе на примеру Историјског архива Пожаревац

**Абстракт:** У чланку се анализира коришћење архивске грађе у јавне и приватно-правне сврхе на примеру Историјског архива Пожаревац. Скреће се пажња на значај и улогу архива у друштву на том пољу и указује на проблеме који постоје у раду на поступању по захтевима странака.

**Кључне речи:** архив, архивска грађа, захтеви, уверења, доступност.

Коришћење архивске грађе у архивима могуће је у истраживачке (научне, културне и друге сврхе), али и у јавне и приватно-правне сврхе, дакле ради решавања разних „животних“ проблема грађана, државних органа, привредних субјеката и других. Један од основних постулата савременог друштва јесте омогућавање што веће доступности информација свим грађанима. У том смислу архиви у демократском свету и процесима имају велику и важну улогу. Они не само да чувају „историју“ већ на активан начин могу помоћи у разрешавању неких дилема и „историјских неправди“. Право на доступност архивске грађе дефинисано је Етичким кодексом архивиста, Универзалном декларацијом о архивима, и Стратешким правцима Међународног архивског савета 2008–2018, Препоруком Р (2000)<sup>13</sup> Одбора министара Савета Европе и другим међународним документима и прописима, односно законским прописима сваке од земаља појединачно. Овим документима у свету улога архива је оцењена као централна у заштити права појединаца и државе.<sup>2</sup> Код нас је право на

доступност архивске грађе регулисано важећим Законом о културним добрима<sup>3</sup> и Законом о култури,<sup>4</sup> а очекује се доношење и Закона о архивској грађи и архивској служби.

Иако недовољно осветљена и углавном „у сенци других послова у архивима, као што су издавачка и изложбена делатност или коришћење грађе у научне сврхе кроз рад са истраживачима“, активност архива на пољу коришћења архивске грађе у јавне приватно-правне сврхе је огромна и за већину грађана „једини сусрет“ са архивима као институцијама.<sup>5</sup>

Убрзо по оснивању Државне архиве у том смислу доказао се значај архива. За потребе комисије која је расправљала пограничне спорове на српско-бугарској граници Државна архива је 11. јуна 1901. послала Министарству спољних послова на привремену употребу акте који се односе на границу Источне Србије из прве половине 19. века. За време Балканских ратова Министарство иностраних дела 1912. тражило је од министра просвете и Државне архиве да уступи документа из 1827, 1830, 1833. и 1834. о српској граници према Бугарској који су били потребни за уређење српско-бугарске границе.<sup>6</sup> Преписе из архива тражиле су и установе и министарства ради утврђивања података у вези са својим службеницима. Било је случајева да су министарства слала службе-

<sup>1</sup> Годишњак Историјског архива Пожаревац, 1, Пожаревац, 2012, 50–51.

<sup>3</sup> „Службени гласник Републике Србије“ 71/94.

<sup>4</sup> „Службени гласник Републике Србије“ 72/2009.

<sup>5</sup> Katarina Marković, Svetlana Ljubljanc, *Iskustvo pri radu na korišćenju arhivske građe u javne i privatnopravne svrhe*, Arhivska praksa br, 15, Tuzla, 2012, 381.

<sup>6</sup> Државна архива НР Србије 1900–1950, (уредио др Милорад А Шошкић), Београд, 1951, 41.



нике да препишу поједине акте, на пример, Министарство грађевина, Министарство просвете или су их преписивали службеници архива, а архив их је службено оверавао. Из службених публикација, велики број преписа се издавао из Службених новина, касније из Службеног листа ФНРЈ, Службеног војног листа и Шематизма. Поред преписа указа о постављењу или унапређењу издавани су и преписи указа о одликовањима.<sup>7</sup> За потребе државе и државних органа коришћени су различити пројекти и документација приликом великих грађевинских подухвата после Другог светског рата (мостови и други објекти).<sup>8</sup>

Поред државних, Државној архиви обрађала су се и приватна лица за уверења и преписе докумената. У ратовима који су се водили у првој половини 20. века многи грађани су изгубили своја документа, посебно службеници, па је Државна архива на основу званичних докумената и публикација издавала преписе разних указа и решења која се односе на њихово кретање у служби, преписе решења о регулисању пензија из ратних и предратних година. Тако је Државна архива почетком 1946. издала 2120 таквих уверења.<sup>9</sup>

Послератно законско регулисање доступности архивске грађе у јавне и приватно-правне сврхе извршено је Законом о Државним архивама НРС из 1951.<sup>10</sup> У члану 30. наводи се да су архиве поред осталих задатака дужне „да омогуће коришћење историјско-архивског материјала свим лицима које имају интерес за то“, а у чл. 33. да „сав историјско-архивски материјал смештен у државним архивама, по правилу је приступачан сваком грађанину“. Чланом 34. каже се да странке имају право преписивати списе и тражити да им се издају оверени преписи, исто тако и државни органи могу тражити да им се за њихове потребе издају оверени преписи појединих докумената који се налазе на чувању у државној архиви.<sup>11</sup> Тиме је назначено да архиви нису установе затвореног типа које

имају задатак да само чувају архивску грађу, већ да имају знатног удела у животу и раду своје средине. Велики значај после Другог светског рата је имала чињеница да су органи, привредне организације и предузећа користили разне техничке, грађевинске и друге елаборате, планове грађевина, мостова и тунела чиме је постигнута уштеда јер се нису радили нови грађевински пројекти.<sup>12</sup> Прва послератна упутства о „давању аката“ по захтевима странака су из 1952. године.<sup>13</sup> Државним архивама је саветовано да не издају оригинале, већ оверене преписе докумената.

Историјски архив Пожаревац је основан актом Министарства просвете НР Србије бр. 24610 од 24. априла 1948. године.<sup>14</sup> О тешким условима у којима је радио сведочи чињеница да ни до дана данашњег архив нема своју зграду.<sup>15</sup> У једном тренутку, током 60-их година архивска грађа овог архива била је смештена на чак 11 различитих места. Од 1969. године као привремено решење почеле су да се користе неке од просторија тадашњег Стамбеног предузећа Пожаревац у зградама Старих војних касарни. Архивски депо је у згради „Стара касарна павиљон 4“ стално смештен на површини целе зграде од 1996. године.<sup>16</sup> Све то није сметало да се и у тако тешким условима одговара потребама и захтевима странака, приватних лица и државних органа и предузећа. Према прикупљеним подацима о броју издатих уверења видљива је велика активност Историјског архива Пожаревац на том пољу од 1971. до 1989. године.<sup>17</sup>

<sup>12</sup> Исто, стр. 5.

<sup>13</sup> ИАП, дел, бр. 130 од 18.9.1952.

<sup>14</sup> ИАП, бр. 24610 од 23. априла 1948.

<sup>15</sup> Историјски архив Пожаревац користи део зграде Народног музеја Пожаревац за своју управну зграду, док је архивска грађа смештена у адаптираном објекту у власништву Града Пожареваца, Стара касарна – павиљон 4, а за проширење капацитета депоа 2009. године је добијен и Павиљон 3 који чека на адаптацију. Од самог оснивања Архива протеже се питање добијања или изградње наменске зграде за Архив, али до данас до тога није дошло. Последњих година планови за изградњу управне зграде Архива су интензивирани, израђен је идејни пројекат, али још увек чека на реализацију. О проблематици смештаја Историјског архива Пожаревац од оснивања до данас видети у: Група аутора, **60 година Историјског архива Пожаревац**, Посебна издања, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2008.

<sup>16</sup> Шездесет година Историјског архива Пожаревац, 66–67.

<sup>17</sup> Подаци су преузети из билтена који су објављивани сваке године од стране Архива Србије, односно из Анализа реализације Петогодишњих планова и др. (Библиотека ИАП)

**Табела 1: Број издатих уверења у ИАП у периоду 1971–1989.**

Период / година	Број издатих уверења	Просечно по архиву у Србији
1971	120	/
1972.	150	/
1973.	156	/
1974.	140	/
1975.	140	/
1976–1978.	362	/
1979.	800	604
1980.	530	539
1981.	400	481
1982.	300	391
1983.	400	373
1984	373	421
1985.	600	442
1986	870	610
1988.	465	436
1989	405	383

Историјски архив Пожаревац је тренутно територијално надлежан за седам општина Браничевског управног округа (Велико Градиште, Голубац, Жабари, Жагубица, Кучево, Мало Црниће и Петровац на Млави) и град Пожаревац.<sup>18</sup> Тренутно је у архивском депоу 4.867 м/1 архивске грађе и регистратурског материјала, разврстаних у 553 архивска фонда и збирке. По јединицама локалне самоуправе стање количине архивске грађе и регистратурског материјала смештен у депоу ИАП је следеће:<sup>19</sup>

**Табела 2: Преглед локалних самоуправа и количине архивске грађе у депоу ИАП**

Град/општина	Колична а. г. и р. м. у м/1	%
Пожаревац	3493 м/1	71,8%
В. Градиште	285	5,8%
Голубац	144,5	3%
Жабари	202	4,2%

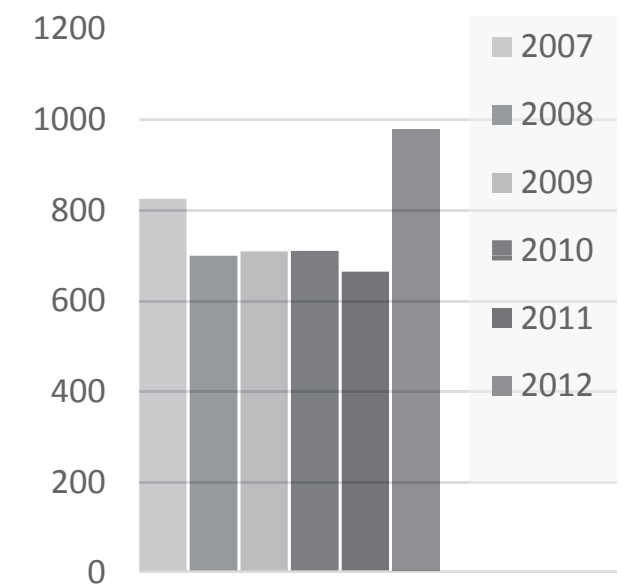
<sup>18</sup> Решење о утврђивању територије архива, „Службени гласник Републике Србије“, 7/1996.

<sup>19</sup> Подаци су из фебруара 2013.

Град/општина	Колична а. г. и р. м. у м/1	%
Жагубица	173	3,5%
Кучево	138	2,8%
Мало Црниће	83	1,7%
Петровац	348,5	7,2%

Порастом количине архивске грађе у архивима расте и број поднетих захтева странака, како јавних тако и приватних. Такође, друштва у транзицији која тек успостављају и изграђују нов систем по европским мерилима имају додатну потребу за утврђивањем и разјашњавањем бројних питања из прошлости која захтевају помоћ архива и архивиста и коришћење архивске грађе.

У Историјском архиву Пожаревац приметан је пораст укупног броја захтева, али и по појединим врстама у зависности од друштвене проблематике и актуелности појединих правних питања током година.<sup>20</sup>



**Слика 1. Графички приказ броја захтева од 2007–2012.**

<sup>20</sup> Архиви се, на неки начин, све више претварају у услужне центре и испоставе Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање (јер већину података прибављају од архива, односно ту обавезу пребацују на грађане), истурене архиве судских и других државних органа.

**Табела 3: Укупан број захтева странака по годинама**

Година	Број захтева
2007.	825
2008.	700
2009.	709
2010.	710
2011.	665
2012.	979

Број поднетих захтева је 2007. године био 825 у току године, а нешто нижи у периоду од 2008. до 2010. У 2011. је забележен мањи пад броја поднетих захтева, док је 2013. дошло до значајног повећања, пре свега због актуелног Закона о враћању одузете имовине и обештећењу (реституцији)<sup>21</sup> и Закона о рехабилитацији<sup>22</sup> и рокова у вези са предајом потребне документације.

Подаци о подносиоцима захтева говоре да је током 2010–2012. највећи број поднетих захтева био од стране приватних лица, а најмањи од стране привредних предузећа, као и да у последњој години број таквих захтева опада. Смањо се и број поднетих захтева од стране државних органа. Разлог томе је, такође, повећано интересовање приватних подносилаца захтева за поступање по актуелним Закону о реституцији и Закону о рехабилитацији.

**Табела 4: Подносиоци захтева 2010–2012.**

Година	2010.		2011.		2012.	
	Број захтева	%	Број захтева	%	Број захтева	%
Државни органи	182	26 %	130	19,5 %	121	12,4%
Приватна лица	497	70 %	502	75,5%	836	85,4%
Привредна предузећа	31	4%	33	5%	22	2,2%
Укупно	710		665		979	

То је још видљивије ако се размотри број поднетих захтева према врстама. Анализирали смо податке из пери-

21 „Службени гласник Републике Србије“, 72/2011.

22 „Службени гласник Републике Србије“, 92/2011.

ода 2010–2012. Највише поднетих захтева у 2010. је за регулацију радног стажа, односно потраживање грађевинских дозвола и пројектне документације. Током 2011. највећи број захтева такође је из области пензијског осигурања, али расте број захтева за одузимање имовине и рехабилитацију, односно судску документацију. Током 2012. године равномернији је однос броја по врстама захтева, али је и даље највише захтева из области радног права, али и судске документације, односно за потребе рехабилитације.<sup>23</sup>

**Табела 5: врсте и број захтева у периоду 2010–2012.**

Година	2010		2011.		2012.	
	број	%	број	%	број	%
Врста захтева						
Извод из матичних књига	18	2,5%	17	2,5%	81	8,3%
Одузимање имовине/ рехабилитација	22	3%	69	10,4%	182	18,6%
Уверења за школе	26	3,7%	31	4,7%	22	2,2%
Радни стаж	237	33,4%	224	33,7 %	182	18,6%
Грађевинска документација	225	32%	118	17,7 %	166	17%
Судска документација	165	23%	146	22%	242	24,7%
Остало-разно	17	2,4%	60	9%	број	%

Архивска грађа у јавне и приватно-правне сврхе у архивима се издаје на основу члана 94. Закона о културним добрима<sup>24</sup> и члана 161. и 162. Закона о општем управном поступку.<sup>25</sup> Према Закону о културним добрима архиви издају уверења о чињеницама садржаним у архивској грађи, а могу издати и преписе докумената које чувају као архивску грађу. Архивима је поверено јавно овлашћење за издавање уверења.<sup>26</sup> Поред издавања уверења дата је могућност издавања

23 Није могуће прецизно дефинисати и раздвојити који су захтеви за судске предмете (Дн, О, К и др) за потребе у поступку реституције, односно рехабилитације. У рубрици одузимање имовине наведени су само захтеви који су поднети на обрасцима за податке о одузимању имовине, међутим, многи подносиоци за те потребе тражили су и судске предмете – земљокњижне предмете „Дн“, предмете оставина, предмете кривице, а без навођења прецизних података о сврси издавања.

24 „Службени гласник Републике Србије“, 71/1994.

25 „Службени лист СРЈ“, 33/97, 31/2001 и „Службени гласник Републике Србије“, 30/2010; Katarina Marković, Svetlana Ljubljana, нав. дело, 381.

26 Исто, 381; Ауторке сматрају да су на основу Закона о општем управном поступку чл. 162. та уверења квазијавне исправе јер подлежу начелу слободне оцене доказа за разлику од јавних исправа, јер архиви издају уверења о чињеницама о којима

преписа, односно оверене фотокопије, што архиви најчешће и раде, јер „нема недоумица“ нити произвољности као последице тумачења документа што је неизбежно приликом издавања уверења.<sup>27</sup>

Историјски архив Пожаревац на свом веб сајту има обрасце који се могу преузети за попуњавање захтева.<sup>28</sup> Захтеве је могуће упутити лично, поштом, факсом или електронским путем.

### Проблеми у поступку решавања захтева странака

Рад у архивском депоу на решавању захтева у јавне и приватно-правне сврхе повезан је са многобројним проблемима, од којих неки зависе од самих архива, док неки захтевају системско решавање на нивоу струке. Највећи проблем у раду на решавању захтева странака представљају непотпуни захтеви са нетачним и непрецизним подацима. Такође, странке врло често једним захтевом потражују више докумената/предмета. Било је ситуација да су једним захтевом потраживани подаци за преко стотину катастарских парцела из земљишних књига, или готово двестотине овера уговора Општинског суда у Пожаревцу, што је веома напоран, сложен и финансијски оптерећујући посао, не само за стручне раднике, већ за архив у целини. Да би се то спречило и колико-толико онемогућило у Историјском архиву Пожаревац смо израдили различите врсте образаца захтева у зависности од тога шта је странкама потребно. Ипак,

не воде евиденцију по службеној дужности. Видети и рад: Jovan P. Popović, **Pravni aspekti izdavanja dokumenata pohranjenih u arhivima i uspostavljanje institucije notara**, Arhivska praksa, 14, Tuzla, 2011, 315–323.

27 Katarina Marković, Svetlana Ljubljana, нав. дело, 382–383. Ауторке врло проциљиво постављају питање подобности документа да буде извор за издавање уверења у смислу Закона о општем управном поступку, јер сва документа која су у архиву нису правно валидна, што архивист није надлежан да оцењује, као и чињеница да у формалном смислу не испуњавају услове да се оцене као оригинали, јер у архив често стижу непотписани концепти, без печата, потписа, овере. Архив Војводине зато издаје уверења само на основу веродостојних извора, као што су матичне књиге (мада и код њих постоје непотписане и неоверене - пре свега матичне књиге ученика основних и средњих школа, прим. С. Ц.), потписани записници, оверени и потписани платни спискови, док се остали документи фотокопирају и оверавају чиме се потврђује њихова истовестност са оригиналом, али не и истинитост података у документу. Ауторке одлично примећују да се архивска грађа вреднује више са историјског, док се недовољно посвећује пажња њеној валоризацији са правног аспекта.

28 <http://www.arhivpozarevac.org.rs/RadSaKorisnicima.html> (4.6.2013)

странке које поштом упућују самостално израђене захтеве врло често на једном захтеву траже и уверења/податке о рођењу, и податке о осуди (предмети кривице) и податке о одузимању имовине са минимумом достављених података и сл. Врло ретко се странкама одговара негативним одговором, али је то најчешће управо на захтеве послате поштом, а без претходног консултовања са стручним радницима око тога да ли архивска грађа за тражено постоји или не. Странке се најчешће контактирају телефоном и од њих се „изнућују“ додатни подаци како би се захтев позитивно решио у корист саме странке. Запослени у депоу се труде да одговоре позитивно (бар неким документом) и на такве захтеве и увек се траже путеви и начини да би дошло до података и удовољило захтеву странке која жели да оствари неко своје право.

Неки архиви су спремније или мање спремно дочекали спровођење Закона о реституцији и рехабилитацији које је довело до значајног повећања броја захтева странака у архивима.<sup>29</sup> Запослени у депоу Историјског архива Пожаревац у том смислу су израдили помоћне евиденције/пописе за неке од фондова који су преузети у Архив без евиденционих књига, а за којима постоји већа потреба. Тако је, по предметима и лицима на која се односи, пописан фонд Окружни суд Пожаревац за период од 1944–1956. а који приликом пријема није имао евиденције. Такође, израђен је попис предмета судских овера Општинског суда Пожаревац за период 1940–1961. за које не постоје евиденције (уписници и именици), односно непотпуне су. Архив је у два наврата преузео и предмете Земљокњижног суда „Дн“ до 1980. године, са детаљним пописима, односно уписницима, тако да је велики број захтева одузимања имовине решен управо на основу прибављеног броја „Дн“ предмета. Недавно су у Архив примљене у електронској форми скениране земљишне књиге за одређени број ката-

29 Зоран Вукелић објашњава начин на који су у ИА Суботица спремно дочекали „други талас“ потраживања докумената за потребе реституције/рехабилитације; Zoran Vukelić, **Uloga arhiva u Zakonu o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju u Republici Srbiji**, Arhivska praksa, br. 15, Tuzla, 2012, 401-406; О „првом таласу“ видети у: Милић Петровић, Издавање података из архивских фондова по основу Закона о враћању земљишта у Србији из 1991, Архивски преглед, бр. 1–2, Београд, 1991, 7–12; Милан Јакшић, Неки проблеми у примени Закона о враћању земље у Војводини, Архивски преглед, бр. 1–2, Београд, 1991, 13–15. Милан Лабус, Послови на издавању документације по захтевима странака у вези са Законом о пријављивању и евидентирању одузете имовине, Архивски анали, год. V, бр. 5, Нови Сад, 2009, 250–253;

старских општина са подручја Службе за катастар непокретности Пожаревац чиме ће се олакшати проналажење, али и штампање земљокњижних уложака, а од хабања ће се заштити саме земљишне књиге. Урађен је јединствен попис примљених земљишних књига за све катастарске општине који користи како запосленима у депоу, тако и раднику писарнице који даје прве информације странкама. Како је велика потражња за овереним фотокопијама земљокњижних уложака из земљишних књига требало би уредити са Републичком службом за катастар да се архивима предају и електронске форме катастарских књига које су скениране пре предаје архиву, за сва катастарска подручја у Србији.<sup>30</sup> Служба депоа је у току ове календарске године пописала и предмете национализације, односно доделе национализованих парцела са евиденцијом лица коме је одузето, лица коме је додељено, бројем предмета и бројевима катастарских парцела, а које су опет примљене у Архив без евиденционих књига. Сви ови пописи још увек нису пребачени у електронску форму, али ће се у будућности и на томе интензивније радити.

Због прекомерне употребе по захтевима странака поједини делови фондова управе су посебно изложени хабању и пропадању. Они који су писани на танком папиру, двострано куцани, са оштећењима од писаће машине, нарочито из периода првих деценија после Другог светског рата, посебно су угрожени и једини им је спас у дигитализацији, односно микрофилмовању. То је посебно случај са збирним решењима о национализацији Народног одбора општине Пожаревац који су први избор када је реч о решавању захтева по питању национализације имовине на подручју Пожаревца. У наредном периоду радиће се на томе да се од стране стручне Службе за микрофилм и дигитализацију у оквиру Одељења за сређивање изврши њихова дигитализација.

Проблем везан за рад са странкама, односно поступање по захтевима странака, а евидентан у свим архивима у Србији је, пре свега, неуређена или недовољно прецизно уређена област плаћања накнада и трошкова архивима за услуге истраживања по захтевима странака, односно издавање уверења, односно оверених фотокопија.<sup>31</sup> Сваки

<sup>30</sup> Ту се отвара проблем „обраде“ скенираних оригинала кроз различите програме за обраду слике програме, а ради боље читљивости. Поставља се питање може ли се таква копија оверити и издати као „верна оригиналу“. Katarina Marković, Svetlana Ljubljana, нав. дело, 387.

<sup>31</sup> Посебна забуна се створила по питању примене одредаба Закона о реституцији у вези са плаћањем такси за документа.

архив има свој ценовник, па се странке врло често жале да су цене у неком од архива у коме су такође били више или ниже, те се стиче утисак да архиви у Србији не воде јединствену политику по том питању. У вези с тим је било доста полемике и проблема са странкама који су позивајући се на чл. 38. Закона о реституцији одбијале да плате архивима услуге проналажења и издавања документације.<sup>32</sup> Историјски архив Пожаревац има свој Правилник о услугама које врши са ценовником.<sup>33</sup> Правилником (чл.13–15) је предвиђено да корисници архивске грађе могу захтевати да им се издају преписи, фотокопије или на други начин изврши репродукција докумената, али само уз надокнаду трошкова који ће њихов захтев произвести. Такође, корисници архивске грађе могу користити све фото услуге зависно од техничких услова Архива. Чланом 26. утврђене су цене за издавање података о радном стажу, проналажење списка и друге техничке документације, проналажење и издавање фотокопије пројеката, уверења из матичних књига, из картотека и евиденција становника, с тим што постоји разлика у висини износа за физичка и правна лица. За физичка лица цене услуга су знатно ниже. Немогућност наплате трошкова услуга, времена и ресурса, архиве са ионако малим и скромним буџетима, који не подмирују често ни основне потребе довело би у још тежу ситуацију.

Следећи проблем тиче се недостатка архивских прописа који уређују област издавања уверења о подацима садржаним у архивској грађи. Закон о културним добрима, чл. 94. се у том смислу позива на Закон о општем управном поступку. Прописима није довољно прецизно дефинисано када се издаје уверење, односно када оверена фотокопија докумената, већ је то препуштено слободној оцени архивског радника који ради на решавању захтева. У складу са прописима на које се позивамо приликом издавања уверења јасно је да се она не могу издавати по сваком захтеву, већ само у случајевима када су подаци/евиденције

<sup>32</sup> О томе је писао Жељко Комарица, Питање наплате услуга архива- документација за реституцију, објављено на: <http://www.arhivistika.edu.rs/clanci/ostala-pitanja-iz-rada-arhiva/20-z-lj-ric-pi-nj-n-pl-uslug-rhiv-d-u-n-ci-z-r-s-i-uci-u> (4.6.2013.) У неким архивима је нађено компромисно решење тако што се странка приликом самог подношења захтева на захтеву информише, односно потписује да је упозната са могућношћу да истражује сама податке који су јој потребни, односно да је сагласна да за њу то учине стручни радници архива са обавезом плаћања одговарајуће накнаде за услугу.

<sup>33</sup> ИАП, дел. бр. 1343/1 од 20.10.20008, одн. измене и допуне, дел. бр. 1418/2 од 27.12.2011.

неспорни, издати из сређене архивске грађе. У свим другим случајевима када постоји недоумица увек је боље дати оверену фотокопију документа, а доказивање тачности садржаја препустити надлежним органима.<sup>34</sup> Архивска грађа која је у току сређивања по правилу се не издаје на коришћење, као ни грађа фондова и збирки које нису сређене,<sup>35</sup> а исти приступ би требало имати и када је у питању решавање по захтевима странака, јер је у овом случају одговорност архива и могућа проузрокована штета далеко већа него у случају коришћења у научне и истраживачке сврхе.

Једна од ствари која је такође дискутабилна јесу рокови који се постављају архивима према Закону о рехабилитацији<sup>36</sup>, односно Закону о реституцији који у члановима 13. даје рок од 60 дана, односно од 30 дана, за доставу података и докумената.<sup>37</sup> Истим методама се служе и судови наводећи рокове у којима „налажу“ да им се достави потребна документација. На тај начин се архивима намећу рокови које они морају да поштују без уважавања потреба и могућности самих архива у смислу људства, потпуности и непотпуности грађе, сређености и несређености архивских фондова. То показује да Архиви нису уопште, или у довољној мери уважени као активни чинилац приликом доношења ових закона, а који директно задиру у рад архива, као да се не сматрају самосталним институцијама, већ на неки начин услужном установом других државних органа. Иако се запослени у депоу Историјског архива труде да по захтевима одговарају у што краћем року који износи од 7 до 15 дана у зависности од количине тражених података/ докумената и сложености захтева, ипак, наметање рокова посебно од стране државних органа, ствара код запослених додатни непотребни притисак.

Још једно питање које се отвара у пословима решавања захтева јесу захтеви судија и судова за издавање оригиналних предмета за поступање у судским споровима који се тренутно воде. На пример, судије Основног суда у Пожаревцу које расправљају предмете оставина врло често потражују оригинале предмета како би могли „да донесу допунско решење“, иако архиви својим печатом потврђују да је фотокопија у потпуности верна оригиналу. Правилник о условима и начину коришћења архивске грађе и библиотечног мате-

<sup>34</sup> Видети фусноте бр. 25. и 26.

<sup>35</sup> Богдан Лекић, Архивистика, Завод за наставна средства, Београд, 2006, 252.

<sup>36</sup> Службени гласник Републике Србије“, 92/2011.

<sup>37</sup> „Службени гласник Републике Србије“, 72/2011.

ријала Историјског архива Пожаревац<sup>38</sup> у чл 27. каже да се за „културно просветну и педагошку делатност, суд и сличну употребу ван Архива, уместо оригинала дају копије докумената, а да у изузетним случајевима директор може одобрити позајмицу оригинала, под условом да одређени интересент поред писменог захтева прилаже и списак тражених докумената на основу чега склапа уговор са Архивом. Архив у уговору утврђује услове позајмице (обезбеђење од свих врста оштећења и крађе, рок задржавања грађе, финансијску накнаду и висину кауције и друго), а у складу са Законом о културним добрима.“ Мишљења смо да било какво изношење оригиналне архивске грађе штети самој архивској грађи (промена микроклиматских услова, опасност од оштећења, губитка и сл), те архиви и стручни радници, као и управе Архива, морају заузети строг и јасан стручни став о томе да се оригинали осим у изузетним и строго регулисаним изузецима не издају на коришћење ван просторија Архива. Судови не треба да буду изузетак од тога. Уколико постоји потреба да се поједине категорије архивске грађе судске провенијенције задржавају због оперативних потреба дужи низ година (дуже од 30) потребно је то предвидети Судским пословником, Листама категорија, односно другим општим актима у сагласности са архивима, а не предату архивску грађу на трајно чување накнадно поново враћати код ствараоца. Такође, уколико постоји потреба за повременим коришћењем архивске грађе од стране ствараоца у/или изван просторија Архива, потребно је то уредити Примопредајним записником обе стране, где ће се тачно назначити у којим ситуацијама, које врсте предмета могу бити потраживане, као и услови под којим ће се то одвијати. Тиме ће Архив оправдати своју функцију заштитника архивске грађе у потпуности. Овде не треба посебно назначавати да су оригинали увек доступни у читаоници Архива или просторијама депоа за све потребе корисника.

Текући проблем архива приликом рада на решавању захтева странака су пре свега непотпуни архивски фондови.<sup>39</sup> Други проблем који донекле зависи и од недостатка материјалних средстава и људства<sup>40</sup> су несређеност или недо-

<sup>38</sup> ИАП, дел. бр. 434/1 од 20.4.2004.

<sup>39</sup> Hatidža Fetahagić, *Cjelovitost arhivskih fondova kao uslov ostvarivanja građanskih prava (iskustvo Arhiva TK)*, Arhivska praksa, 14, Tuzla, 2011, 325–332;

<sup>40</sup> Историјски архив Пожаревац има велику територијалну надлежност (Браничевски административни округ, односно 7 општина и Град Пожаревац) и несразмерно мали број запослених - укупно 14. Архив има 13 радника са положеним стручним испитом, од

вољна сређеност архивских фондова, недовољан број и недовољно прецизна обавештајна средства/пописи. У вези с тиме су и проблеми на издавању уверења из неадекватно сређене архивске грађе, односно непотпуних фондова. У том случају архивисти често прибегавају уопштеним формулацијама да тражени подаци „нису пронађени“ са јасном назнаком да је архивска грађа архивистички несређена или фонд непотпун.

Како живимо у времену информатичке писмености потребно је учинити доступним што већи број информација о архивској грађи на Интернету, а веб сајт установе треба да буде креиран у служби што боље информисаности грађана о архиву како би се странке упознале са оним што им је потребно за успешно решавање неког правног проблема.<sup>41</sup> На сајту Историјског архива Пожаревац као информација о архивским фондовима и збиркама постоји Преглед архивских фондова и збирки према класификационој шеми.<sup>42</sup> Још увек, осим Прегледа фондова на сајту не постоји неко детаљније обавештајно средство, али се на томе ради, те се надамо да ће ускоро аналитички инвентари, пописи катастарских књига, пописи црквених матичних књига, моћи да буду доступни на веб сајту установе.

Рад по захтевима странака носи са собом велику одговорност, како моралну-етичку према странкама, тако и правну (материјално-кривичну). Радник који ради на решавању захтева/издавању уверења са сваком захтевом је у дилеми да ли је истражена сва архивска грађа, да ли су исцрпене све могућности за проналажење, да ли је добро и прецизно прочитао записано, да ли је добро и прецизно формулисао, извршио препис, да ли је исправно „протумачио“ сва спољна обележја документа итд. „Објективност и непристрасност архивиста су мера њихове професионалности“, каже се у члану 1. Етичког кодекса архивиста усвојеном на 13. Конгресу МАС-а у Пекингу 1996. године. Зато архивски радници имају велику одговорност, управо при издавању уверења и ту морају обратити посебну пажњу на формулације и прецизност. У вези с тим треба имати на уму и заштиту података о личности, о тајности појединих врста података, повер-

тога један обавља посао директора, један је запослен на одређено време и обавља послове рачуноводственог радника, тако да искључиво на стручним пословима у архиву константно ради 11 стручних радника, што је свакако недовољно за количину архивске грађе у архиву, број фондова и број регистратура на терену.

<sup>41</sup> Слободанка Цветковић, нав. дело, 61–62.

<sup>42</sup> <http://www.arhivpozarevac.org.rs/RadSaKorisnicima.html> (5.6.2013.)

љивости појединих врста захтева (нпр. везано за судску или медицинску документацију)<sup>43</sup> одговорност архива у вези са издавањем података о лицима (нпр. о усвојењу) о томе коме се издаје, за које потребе итд. То наравно не значи да архивски радници морају вршити испитивање странака, али свакако морају у захтеву инсистирати да странка о себи унесе релевантне идентификационе податке и сврху за коју јој је потребно тражено. Коришћење архивске грађе не може се дозволити нити се издати званична исправа (документ) од архива, ако би се тиме повредили интереси друштвене заједнице, нарушила службена или пословна тајна, али и повредили интереси грађана, те је и у том смислу одговорност архива велика.<sup>44</sup> Архиви су зато морали бити активно укључени у израду и праћење примене Закона о јавном информисању, Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја, Закона о електронском потпису, Закона о електронском документу, Закона о заштити података о личности, Закона о тајним подацима<sup>45</sup> чиме би се избегле бројне неусаглашености и недоумице које могу проистећи из тумачења појединих чланова ових закона.

## РЕЗИМЕ

Коришћење архивске грађе могуће је у истраживачке (научне, културне и друге сврхе), али и у јавне и приватно-правне сврхе, дакле ради решавања разних „животних“ проблема грађана, државних органа, привредних субјеката и других. Тај посао је најчешће у домену запослених у депоима архива. Они за потребе странака истражују архивску грађу, проналазе документа, издају уверења, односно оверене фотокопије документа. Један од основних постулата савременог друштва јесте омогућавање што веће доступ-

<sup>43</sup> Jovan P. Popović, *Mesto i uloga građanina u procesu korišćenja arhivske građe sa posebnim osvrtom na moralna načela, zakonske norme i pravne praznine*, Arhivska praksa, 15, Tuzla, 2012, 389–400.

<sup>44</sup> Богдан Лекић, Архивистика, Завод за наставна средства, Београд, 2006, 252.

<sup>45</sup> Јован П. Поповић, Нови сет законских прописа Републике Србије, Гасник Удружења архивских радника Републике Српске, 2, Бања Лука, 2011, Доступно на: [http://www.uarrsarhivisti.org/Upload/Udruzenje/17\\_5\\_2011\\_21\\_01\\_ARHIVISTIKA.pdf](http://www.uarrsarhivisti.org/Upload/Udruzenje/17_5_2011_21_01_ARHIVISTIKA.pdf) (4.6.2013.); Jovan P. Popović, *Vojaški predpisi o dostopu, varstvu in dostopu do javnih informacij ter zakonodaja o zaščiti osebnih podatkov in osnutek zakona o zaupnih podatkih v Srbiji*, Atlanti, Vol. 19, Trieste, 2009, 313–322; Jovan P. Popović, *Legislative Regulation of Data Confidentiality in the Countries on the Territory of the Former Socialist Federal Republic of Yugoslavia*, Atlanti, Vol. 20, Trieste, 2010, 229–238.

ности информација свим грађанима. У том смислу архиви у демократском свету и процесима имају велику и важну улогу. Са оснивањем Државне архиве у Србији, на самом почетку 20. века, започела је и активност на пољу коришћења архивске грађе у јавне и приватно-правне сврхе. Порасту интересовања за архиве у том смислу допринели су ратови на територији Србије када је велики број државних органа, али и грађана остао без докумената. Историјски архив Пожаревац од оснивања 1948. године до данас је био врло продуктиван у смислу пружања услуга у сврхе јавних и приватних потреба за архивском грађом. Различите врсте захтева у појединим периодима и њихов већи или мањи број одјек су друштвених дешавања и потреба самог друштва. Архиви су по питању услуга које пружају странкама, било да су то државни органи или приватна лица, ограничени у свакодневном раду бројним факторима од којих неки делимично или у потпуности зависе од архива (као што су сређеност фондова, постојање добрих информативних средстава, итд.) до оних који од архива зависе врло мало или уопште не зависе (некомплетност фондова, нерегулисаност накнаде трошкова, недореченост законских прописа, чак њихова противречност и др). Одговорност архивских радника у овој области рада архива је велика и не само морална, већ и подлеже тежим облицима одговорности у правном смислу, тако да професионалност и лична етика сваког појединца у архивима има пресудну улогу у успешном обављању ових послова.

## Using of Archival Material for Public and Private Legal Purposes at the Example of the Historical Archive of Pozarevac

**Keywords:** archive, archival material, claims, certificates, availability

## SUMMARY

Using of archival materials is possible for research (scientific, cultural and other purposes) but also for public and private legal purposes, hence for solving different „life“ problems

of the citizens, state agencies, economic subjects and others. That work is mainly in the domain of the employees of the archival depots. For the needs of their clients they research archival materials, find documents, issue certificates, i. e. certified photocopies of the documents. One of the basic postulates of the contemporary society is making information available to all citizens. In that sense the archives in a democratic world and processes have big and important role. With the founding of the National Archive in Serbia at the beginning of the 20th century, the activity in the field of using archival materials for public and private legal purposes started. The wars on the Serbian territory contributed to the growing interest for archives when a great number of state agencies and citizens remained without documents. The Historical Archive of Pozarevac from its founding in 1948 until today was very productive in the sense of providing services for public private legal needs for archival material. Different kinds of claims in certain periods of time and their smaller or larger number are an echo of social occurrences and the needs of the society itself. Regarding the services they provide to their clients, the archives are restricted in their everyday work with numerous factors some of which partially or completely depend on the archives (such as the arrangements of the funds, the existence of good informative means, etc.) and some of which depend on the archives very little or not at all (incompleteness of the funds, none regulation of the refund, the ambiguousness of the law regulation and even its discrepancy, etc). The responsibility of the employees in the archives regarding this field of archival work is great and not only moral but it is also subject to the heavy forms of responsibility in legal sense so the professionalism and personal ethic of each individual in the archives has a crucial role in successful job performance.

Драгана МИЛОРАДОВИЋ НИКОЛИЋ  
Историјски архив Пожаревац  
Србија

## Значај дигиталних архивских и библиотечких фондова и збирки за кориснике – искуство Историјског архива Пожаревац

**Абстракт:** Историјски архив Пожаревац започео је 2004. године рад на микрофилмовању али и дигитализацији архивских фондова и збирки. Обезбеђујући што адекватнију архивистички оправдану заштиту културном благу које поседује, Пожаревачки архив је дигитализовањем фондова и збирки, али и библиотечког материјала (одређених наслова из стручне библиотеке, пдф формата својих издања, дигитализацијом периодике коју прикупља и чува) омогућио бољи и квалитетнији рад истраживачима. Презентујући своје искуство за протеклих 10 година, Историјски архив Пожаревац закључује да је неопходан хибридни начин заштите архивске грађе: микрофилм за трајно чување и дигитални облик за истраживање, док оригинал остаје трајно заштићен.

**Кључне речи:** рад са истраживачима, дигитализовани фондови и збирке, дигитализација библиотечког фонда, микрофилм.

У Историјском архиву Пожаревац основна делатност архива подељена је према одељењима, а Одељење за информативну и културно-просветну и издавачку делатност установе задужено је, између осталог, и за рад са истраживачима.<sup>1</sup>

Свој рад Историјски архив Пожаревац уредио је и низом правилника, а проблематику рада са истраживачима уређује Правилник о условима и начину коришћења архивске грађе и библиотечког материјала Историјског архива Пожаревац.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> ИАП, дел. бр. 434/1 од 30.04.2004.

<sup>2</sup> ИАП, Књига евиденције корисника архивске грађе од 2003. године.

UDK: 930.253:004(497.11)“2004/...”

У наведеном Правилнику члан 5. прецизира:

Грађа је доступна:

- за научне, студијске, стручне, публицистичке и сличне потребе,
- потребе органа, организација и установа које обављају законом одређену званичну службу,
- потребе установа, предузећа и других институција када се ради о регулисању њихових интереса,
- културно-просветну и педагошку делатност,
- приватно-правне потребе физичких лица.

Грађа није доступна:

- ако би њено коришћење било противно интересу Државе и појединаца или ако би могла да буде нарушена службена односно пословна тајна,
- ако стваралац, дародавац, депонент или продавац писмено постави ограничења,
- ако Стручно веће Установе утврди да се може користити само под посебним условима,
- ако је у лошем стању да постоји опасност од већег оштећења при употреби.

Вршећи своју обавезу доступности архивске грађе и одговарајући на захтеве истраживања Одељење за информативну, културно-просветну и издавачку делатност води одређене евиденције као што су:

- евиденција о истраживачима који су користили архивску грађу за своје радове и темама за које су вршена истраживања,
- евиденција коришћене архивске грађе,
- евиденција коришћеног библиотечког материјала,
- годишње извештаје.

Управо на основу годишњих извештаја са праћењем параметара о учесталости захтева за одређеним фондовима, у могућности смо да изведемо одређене закључке и применимо их у свакодневном раду са истраживачима.

Поставивши основе истраживања и доступности архивске грађе и коришћења стручне приручне библиотеке у Архиву, Историјски архив Пожаревац наследио је 2004. године начин дотадашњег рада са истраживачима.

На основу Евиденције корисника из претходног периода уочљиво да су истраживачи, до 2004. године, били углавном пензионери или страствени истраживачи локалне историје који су на основу својих истраживања у Историјском архиву најчешће објављивали радове у локалним листовима и тек понекад објавили неку озбиљнију публикацију.

Ново време донело је промену или бар оплемењивање раније истраживачке публике архива. Прегледајући Евиденције корисника архивске грађе после 2004. године, можемо да констатујемо заинтересованост млађе популације, углавном средњошколаца, гимназијалаца или ученика средње економске школе, који у циљу израде дипломских радова започињу своје истраживачке подухвате.

Сумирајући податке закључујемо да се број истраживача у суштини, када је у питању пожаревачки Архив, није битно повећао – креће се у границама од око 30 истраживача годишње, међутим, уочљиве су разлике у старосном добу истраживача, професионалној оријентацији, али и темама истраживања.

2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
32	22	27	33	30	33	27	34	24	30

**Подаци о броју истраживача у периоду 2003–2012.**<sup>3</sup>

Увидом у Евиденцију корисника примећује се знатно смањење броја истраживача пензионера, а пораст броја студената и средњошколаца, као и нешто већи број истраживања у сврху израде мастер и магистарских радова, као и докторских дисертација.

Уочава се да су одређени истраживачи архивски фондови увек, кроз све наведене периоде остали идентични. Најчешће истраживачки фонд је свакако Начелство округа пожаревачког, потом Округни народни одбор Пожаревац, Начелство среза моравског Петровац, Срески суд Жабари, Суд округа пожаревачког, Великоградиштанска Гимназија,

<sup>3</sup> ИАП, Књига евиденције корисника архивске грађе од 2003. године.

Удружење резервних ратних официра Пожаревац, Пожаревачка гимназија...

Такође, уочава се да се чешће истраживачи одлучују за истраживање преко дигиталног медија. Уочљива је и спремност истраживача старијих генерација да претражују дигитализоване фондове и збирке, али и спремност дежурног или присутних колега да прискоче у помоћ истраживачу. Најчешће реверсирани дигитални фондови су: дигитална збирка разгледница Танасија Бате Димитријевића, дигитализовани фонд Начелство округа пожаревачког, Удружење пожаревачких занатлија и раденика „Слога“, **Градско Поглаварство Пожаревац, Дигитална збирка Чкоњевић 1947–1980.**

Од библиотечких наслова најтраженија су управо издања Историјског архива Пожаревац: „Браничевска епархија у првој половини XIX века“, зборници радова са научних скупова „Браничево кроз војну и културну историју Србије“ свеске 1–6, „Пожаревац, окружна варош 1858–1918“, „Територијална подела Пожаревачког округа“, „Општенародна имовина 1945–1965“, „Пожаревачки магистрат, први Нахијски суд у Србији 1821–2011“, „Двор и породица Књаза Милоша у Пожаревцу 1825–1839“, као и часопис Годишњак Историјског архива Пожаревац „Записи“. Управо велика заинтересованост истраживача и колега за наведене наслове, потврда је корисности добре одлуке за публикавање одређених наслова. Због честих захтева истраживача из нашег библиотечког фонда дигитализовали смо „Путовођу – адресар кроз Пожаревац и срез“ Градимира Вуловића из 1939. године, а свакако најчитаније пожаревачке новине сачуване из међуратног периода - „Грађанин“ – дигитализоване су и део су скоро сваког истраживања.

Од тема које су највише истраживане можемо издвојити родослове, који су чак и у порасту у последњих неколико година. Дигитализована Збирка Црквених матичних књига умногоме је томе и допринела, и управо на примеру учесталости истраживања родослова и радом прихватању истраживања преко рачунара – без обзира на старосну структуру истраживача - поента је нашег закључка у ком смеру треба приступити раду са истраживачима.

Морамо напоменути да се увећава и број семинарских, матурских и дипломских радова који истражују просветне, културолошке, здравствене, привредне, правне, политичке прилике у граду током 19. и 20. века, што на најбољи могући начин показује обим сарадње архива са ученицима средњих школа и студентима.

Током истраживања у Историјском архиву Пожаревац у више махова врше се консултације не само са лицем задуженим за рад са истраживачима, већ и са колегама који су ближе везани за истраживану област – све у циљу што ефикаснијег и плодног рада истраживача.

Историјски архив Пожаревац смештен је у две издвојене зграде (управни део и објект депоа), а физичка издвојеност дефинише и начин истраживања и време доношења реверсиране грађе. Наиме, у управној згради најчешће се обављају истраживања мања у обиму или везана за дигиталне медије и микрофилм. У простору депоа постоји посебно издвојена читаоница за обимнија истраживања оригиналне архивске грађе чије би измештање могло проузроковати њено оштећење. Услед организације рада и мера безбедности у објекту депоа истраживачи су у могућности да истражују само уз посебну процедуру, уз дозволу директора и дежурство запосленог.

Последњих година све је већи број објављених радова на основу истраживања у Архиву, али њиховом значају посветићемо пажњу другом приликом.

Данас можемо да констатујемо да је у Историјском архиву Пожаревац истраживачима доступно претраживање основних података о фондовима и збиркама преко Интернет презентације Установе, потом, доласком у Архив истраживачима се у контексту разговора, представља фондус Архива на ближи, потпунији начин и представљају могућности истраживања предвиђени Правилником о условима и начину коришћења архивске грађе и библиотечног материјала. У наредном кораку истраживачи добијају на увид информативна средства о траженом фонду или збирци и на основу реверсираног доставља им се део архивског фонда.

Примећујемо, сходно извештајима и свакодневним контактима, да је интересовање истраживача чешће везано за дигитализован фонд или збирку, када истраживање може почети одмах – што је велико преимућство у односу на ранији ток и план истраживања и остварење броја сати истраживања. Уз то, дигитални облик архивске грађе даје истраживачу могућност претраге на рачунару у Архиву који је намењен искључиво у те сврхе. „Истраживачки“ рачунар нема видно доступне могућности дуплирања грађе, фотографија или текста, онемогућено је копирање скенова на екстерну меморију, већ истраживач мора копирати жељени документ-скен на радну површину екрана, па потом дежурни архивиста прегледа скенове, и поштујући међународне споразуме о дозвољеној употреби

грађе, даје истраживачу жељене и одабране документе-скенове на CD.

Уколико је жељени податак на микрофилму, истраживач је у могућности да по пристизању микрофилмских ролни из депоа Архива, прегледа и истражи жељени податак на микрочитачу, обележи изабрани снимак (запише број снимка), а потом се на посебном уређају који поседује Архив, одабрани снимак или штампа или скенира и нарезује на CD.

У Историјском архиву Пожаревац истраживања су бесплатна, али истраживач ће сносити трошкове скенирања, нарезивања или штампања, фотокопирања, у складу са важећим Правилником о услугама које врши Историјски архив Пожаревац, са ценовником.<sup>4</sup>

Историјски архив Пожаревац од свог оснивања 1948. године прикупља, штити и чува архивску грађу са територије Браничевског управног округа. У склопу Архива оформљена је и стручна библиотека затвореног типа, која прати фондове и збирке Историјског архива Пожаревац, употпуњује историјску слику Браничевског управног округа, али и историјски пресек Србије и веза са окружењем. Фондус пожаревачког Архива у овом тренутку броји 553 фонда и збирки, који су сређени у мери да могу да буду истраживани. За већину фондова постоје одговарајућа обавештајна средства – сумарни, сумарно-аналитички, аналитички инвентари и историјске или прелиминарне историјске белешке, али и увек доступна усмена упутства - не само лица задуженог за рад са истраживачима већ и колега који су упућени у одговарајући фонд или збирку.

Развој дигиталних технологија (Интернета, пре свега) и растућа потреба за брзом и ефикасном комуникацијом свакодневно архивским службама намећу потребу превазилажења заостатка у односу на светске токове и укључивања у светску информатичку мрежу. Осим тога, Међународна организација за стандарде која архивистику дефинише као грану информатике примењену на организовање, администрирање и рад на фондовима и у архивама, такође нам сугерише савремен приступ послу. Стога у Историјском архиву Пожаревац од 2004. године датира пројекат „Сређивање и дигитализација архивске грађе као културног блага“.<sup>5</sup>

У тежњи да се пронађе што целисходније решење у области техничке заштите архивске грађе, Историјски архив

<sup>4</sup> ИАП, дел. бр. 1343/1 од 20.10.2008.

<sup>5</sup> ИАП и МФЦ Микрокомерц Београд, Електронска архива Spider 2.0 Enterprise, каталог, ИАП, Пожаревац, 2004.

Пожаревац започео је нови приступ заштити историјског и културног блага имплементацијом аналогних докумената у нови, дигитални медиј. 2004. године почео је пројекат дигитализације и микрофилмовања архивске грађе као хибридне архиве у Историјском архиву Пожаревац. Тиме је жеља Историјског архива Пожаревац да корисницима приближи и представи своје фондове и збирке, постала стварност.

Неопходно је било пилот-програмима, пре свега, испитати валидност програма намењеног испуњењу основних захтева архивистике – заштите и доступности, али и информатичко преимућство – брзу претрагу базе података. То је резултирало опредељивањем за концепт хибридне архиве.

Концепт хибридне архиве подразумева паралелну употребу аналогне и дигиталне архиве како би се искористиле све предности које ова два вида могу да пруже – микрофилмови за трајно чување и дигитализација за ефикасно претраживање – пружајући потпуну заштиту архивске грађе која својом старашћу и вредношћу за историју Србије то и заслужује.<sup>6</sup>

Неоспоран захтев информативних технологија у архивистици је да и будућим генерацијама, и поред сталне надградње софтвера, обезбеди што ефикаснији, бржи, квалитетнији приступ валидним информацијама и да стална надградња и развитак софтвера не утиче на квалитет већ дигитализованих фондова и збирки.

„Објективност и непристрасност архивиста су мера њихове професионалности“, каже се у члану 1. Етичког кодекса архивиста усвојеном на 13. Конгресу МАС-а у Пекингу 1996. године.

## ЗАКЉУЧАК

Стварањем прегледа, годишњих статистичких извештаја о фреквентности захтева који се односе на одређене архивске фондове долази се до закључка који фондови имају приоритет у процесу одлучивања за предузимање дигитализације и микрофилмовања. У Историјском архиву Пожаревац, у посматраном периоду, управо је то био сигнал и водиља да се одређени фондови морају заштитити од прекомерне употребе, од хабања, оштећивања, заштите поретка докумената, заштите жигова, печата, потписа, битних ознака самог оригинала. Тако су предузете опсежне мере да се фреквентно коришћени архивски фондови, а то и јесу фондови од велике важности за историју Србије, припреме за комплетну заштиту: стварање сумарних и аналитичких инвентара, израда историјских бележака, опремање инвентара приказима најзначајних докумената из фонда како би се илустровала вредност и истраживач „увео“ у процес тражења, штампање научноинформативних средстава о архивској грађи у оквиру посебне архивске едисије, њихова доступност и у другим установама у култури (библиотека, музеј) као и на сајту Архива, микрофилмовање архивистички сређеног фонда, и напослетку, дигитализација комплетног архивског фонда којом се ствара база података за брзу претрагу и што бољих резултата истраживања од стране истраживача или колега, а да при том, оригинални документ преноси своју информацију али остаје „недодирљив“, заштићен у својој архивској кутији.

## The importance of digital archival and library funds, collection guide -seen through the experience of historical archive of Požarevac

**Abstract:** In 2004, the Historical Archive of Požarevac started microfilming and digitizing the archival and librarian funds and collections. In this way the justified protection of the Archival cultural heritage (collections, library material, pdf formats, periodicals) is provided, as well as higher quality research activities. The Historical Archive of Požarevac has been relying on its knowledge and experience for the last ten years and in addition to that, a conclusion imposes itself that it is necessary to have a hybrid way of protecting the archival material. Ultimately, the original remains permanently protected: a microfilm for a permanent preservation and a digital form for the research. Ultimately, the original remains permanently preserved:

**Keywords:** reseach activities, digitalized funds and collections, digitalized library funds, microfilm

**SUMMARY:**

By creating the reviews and annual statistic reports which are related to most frequent requests about certain archival funds, we are able to conclude which funds have a priority in the process of microfilming and digitizing. Having this in mind and as have been seen in a specific period, The Historical Archive of Požarevac has had a clear picture which funds have to be protected from overuse, damage, fraying. The order of documents, seals, signatures, important signs of an original itself have to be protected. Therefore, extensive measures have been taken to prepare frequently used archive funds (which have a high value and position in Serbian History) for a complete preservation: creating both summary and analytical inventory, the development of historical notes, equipping inventories with the most important fund documents. All this could illustrate the value in question. The research activities could be introduced to printing the scientifically informative materials about the archival records (special archive editions), its access in other institutions and culture (libraries, museum). Further more, the Archive site would be available to public, the microfilming of the archive arranged funds. The last but not the least, the digitizing of the entire archive funds which will enable the data base fast search and keep the original document „untouchable“ and protected in its archive box although transferable as an information.

Александра БОГДАНОВИЋ  
Историјски архив Пожаревац  
Србија

UDK: 095:7.025.3

## Корице старих и ретких књига и њихова заштита<sup>1</sup>

**Абстракт:** Књиге из периода од X до XIX века представљају права уметничка дела, која плене својим изгледом. Разноврсност материјала и украсних елемената чине ове књиге непроцењивим делима - повезиване су у свилу, сатен, плиш, а украшаване бисерима, златом и драгим камењем. Са развојем технологије пронађени су начини за брзо, једноставно и аутоматско повезивање књига, које ручно повезивање баца у заборав. Начин на који су књиге повезиване и украшаване представља праву уметност, а особе које су их украшавале могу се назвати мајсторима свог заната. Предмет рада је упознавање са материјалима који су коришћени приликом израде повеза, украшавањем корица, узроцима њиховог пропадања и начинима складиштења, рестаурације и конзервације.

**Кључне речи:** материјали за израду корица, украшавање корица, распадање повеза, рестаурација, конзервација, заштита.

### Материјали коришћени за израду корица

Откриће нових материјала и технологија довело је до коришћења различитих материјала за израду и украшавање корица. На самом почетку повезивања књига за израду корица користиле су се дрвене даске. Те корице су се затим премазивале лепилом, а након тога пресвачиле материјалима (углавном кожом). Код нас најчешће су се користиле даске од липовог, јасеновог и буквиног дрвета.<sup>2</sup> Касније, са проналаском папира, дрвене корице полако

заменује папир. За потребе корицења књига, више листова папира се слепљивало и тако је добијен материјал довољно чврст да замени дрвене корице.<sup>3</sup> Лепила су била кључна за добро повезивање. Углавном су се користиле две врсте лепила: лепила на бази скроба и лепила животињског порекла, која се добијају из костију и коже разних животиња. За пресвлагање корица користили су се различити материјали – кожа, свила, сатен, плиш, текстилна платна од лана, конопље, памука и многи други.



Повез у кожи, Псалтир 1836. година  
(ИАП, Збирка раритета)

<sup>3</sup> Д. Фуруновић, нав. дело.

<sup>1</sup> При изради овог чланка коришћен је дипломски рад „Корице старих и ретких књига и њихова заштита“, одбрањен на Факултету техничких наука Универзитета у Новом Саду дана 23. фебруара 2012. године; Александра Живковић, **Корице старих и ретких књига и њихова заштита**, дипломски рад у рукопису, Библиотека Факултета техничких наука Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2012.

<sup>2</sup> Драгутин Фуруновић, *Историја и естетика књиге 1–4*, Београд, 1999.

Кожа, пријатна на додир и лепа на изгледу, била је изузетно популарна као материјал за повезивање све до XIX века. Њена префињена мекоћа и нежност чиниле су да књига добије неку другу вредност, осим употребне. Као материјал за повезивање изузетно је захвална, јер омогућава добру заштиту, леп изглед, јака је и лака је за манипулацију и украшавање.<sup>4</sup> Најчешће су се користиле телећа, јагњећа, козија, свињска, кравља и овчија кожа. На слици 1. приказан је Псалтир из 1836. године, повезан у кожу која је украшена слепом штампом. Као украсни елемент постављене су металне копче на кожним тракама. Књига се налази у Историјском архиву Пожаревац (ИАП) у збирци раритета.

Свила је била најлуксузнија тканина у средњовековној Европи и била је толико скупа да ју је само виша класа и црква могла приуштити.<sup>5</sup> Због своје одлике престижа користила се и као материјал за повезивање књига, углавном црквених и књига намењених за високе слојеве друштва. Карактерише је лакоћа, префињена јака текстура, могућност бојења и луксузни изглед.<sup>6</sup> Једини недостатак је то што јој је век трајања краћи од осталих пресвљачних материјала. На слици 2. приказана је Библија чије су дрвене корице повезане у белу свилу и извезене свиленим концем. Украшена је и позлаћеним металним копчама и металним угловима на којима се налазе бисери. Израђена је у Холандији 1615–1620. године.<sup>7</sup>

#### Библија повезана у свилу и извезена свиленим концем, Холандија, 1615–1620.



Сатен није био познат у Европи све до XIV века. Као и свила и плиш, био је одлика богатих слојева друштва. Карактерише га елеганција, сјајна и глатка површина.

Плиш је био текстил који је симболизовао богатство, моћ и престиж.<sup>8</sup> Карактерише га богат изглед и мекоћа. У књиговештву се користио за повезивање скупоцених, луксузних књига. На слици 3. приказано је Јеванђеље из 1894. године повезано у љубичаст плиш чија је предња корица ојачана металом. Књига се налази у Историјском архиву Пожаревац у збирци раритета.



#### Повез у љубичастом плишу са предњом металном корицом, Јеванђеље 1894. година (ИАП, Збирка раритета)

Врло често су се метали користили за украшавање повеза. Од метала су се правиле копче, метални углови, штитници и други украси, а понекад су и читаве корице биле израђене од метала. Коришћени су племенити метали, као што су злато и сребро, користила се бронза, гвожђе, а понекад чак и платина. На слици 3. приказана је књига са предњом металном корицом.

Слоновача се користила искључиво за украшавање. С обзиром да је слоновача веома скуп материјал, само су се детаљи израђивали од слоноваче и то углавном за црквене

<sup>8</sup> Преузето са: [http://www.ehow.com/about\\_5143879\\_velvet-fabric.html](http://www.ehow.com/about_5143879_velvet-fabric.html), 19.11.2011.

књиге. На слици 4. приказана је књига чије су корице израђене од позлаћеног сребра, на дрвеној подлози, а украшена је сафирима, кристалом, стаклом и слоновачом. Књига је из манастира Санта Круз де ла Серос (Santa Cruz de la Seros), североисточна Шпанија. Верује се да је повез настао пре 1085. године, а да је детаљ од слоноваче изрезбарен око 1000. године у Цариграду.<sup>9</sup>



#### Црквена књига из манастира Санта Круз де ла Серос, настала око 1085.

#### Украсни елементи на корицама

Од украса на корицама најчешће се срећу: металне копче, метални углови, златотисак, слепо утискивање, украси од драгог камења и слоноваче и још много тога.

Металне копче на предњој ивици повеза су биле неопходан елемент средњовековне књиге. Већина рукописа тог времена била је исписана на пергаменту, који је склон савијању, губљењу равне површине услед промена температуре и влажности ваздуха. Да би пергамент остао раван, дрвена корица са копчама их је држала чврсто затворене. Касније, у XVI и XVII веку су се копче усталиле као основни елемент на корицама, иако су биле непотребне, јер се уместо пергамента користио папир. Копча се састојала од неколико елемената. Најчешће је копча била причвршћена на металну плочицу, или на траку која се секла на одговарајућу дужину и која је обезбеђивала одговарајуће натезање. Трака (плочица) се причвршћивала на једну корицу уз помоћ типлова или ексера. На другу корицу се уграђивала прихватна плочица на коју се копча прихвата када је књига затворена. Током средњег века и ренесансног периода, копче су најчешће прављене од месинга. Израђивале су се у најразличитијим облицима и са много различитих декоративних мотива (слика 5). Мотиви и облици копчи, као и оријента-

<sup>9</sup> Преузето са: <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/17.190.134>, 29.05.2013.

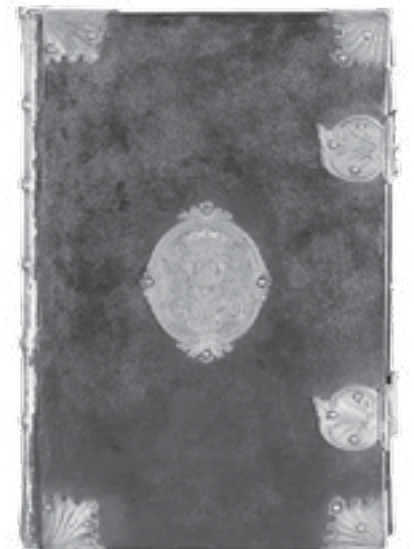
ција на повезу, разликовали су се у зависности од региона. Немци су копче постављали на предњој корици, а прихватну плочицу на задњој, док су Италијани и Енглези копче постављали обрнуто. Копче су углавном постављане у глави и ногама корица, или на средини. Са почетком коришћења лепенке за израду корица, употреба копчи полако опада.<sup>10</sup>

#### Изглед металне копче, Јеванђеље 1894. (ИАП, збирка раритета)



Метални углови су добра заштита повеза, али уколико се књига држала на полици, метал је морао бити врло гładак и раван. Метални угао на доњој ивици повеза је добра заштита повеза тешких књига. Корице на које су се постављали метални углови израђиване су од дрвета, како би се метални углови могли приковати. На металу могу бити постављени драгуљи, може бити украшен емајлом, или рељефно украшен на различите начине.<sup>11</sup> На слици 6. приказан је повез са металним копчама и металним угловима.

#### Повез са металним копчама и металним угловима, „Book of Common Prayer,“ Engleska, 1732.



<sup>10</sup> Према: [http://libweb5.princeton.edu/visual\\_materials/hb/cases/closures/index.html](http://libweb5.princeton.edu/visual_materials/hb/cases/closures/index.html), 15.11.2011; превод: Александра Богдановић.

<sup>11</sup> Према: <http://www.aboutbookbinding.com/Bookbinding-96.html>, 15.11.2011; превод: Александра Богдановић.



Слепо утискивање (рељефна штампа) било је врло распрострањено и разнолико. Повези су утискивани „наслепо“, тако што би се утискивачи са угравираним шаром угрејали и утискивали у кожу тако да украс буде рељефно истакнут.<sup>12</sup> Овај поступак се обављао без икакве позлате, па се зато и зове слепо утискивање.<sup>13</sup> Украси су се састојали од низа оквира у којима су се налазили, још мањи, четвороугласти, троугласти, округли или срцолики оквири међусобно испреплитани.<sup>14</sup> У средини су жигови углавном били распоређени у малим ромбовима са дијагонално украшеним линијама, или слободно разбацани.<sup>15</sup> Жигови су са орнаментима из биљног или животињског света, са сликом светаца и слично.<sup>16</sup>

Не зна се засигурно одакле потиче златотисак, али је вероватно уведен у Европу путем Италије. Постоје неки докази да је ова техника примењивана у Мароку у XIII веку, али то није потврђено. Такође, постоје уверења да је златотисак дошао у Италију преко Персије (данашњег Ирана), где је позлата и књиговештво било у процвату у првим деценијама XV века. Украшавање повежњака и корица књиге златним листићима (или неким другим металом, нпр. сребром) вршена је утискивањем загрејаних утискивача у кожу повеза. Прво се наносило везивно средство (најчешће беланце) и оставило да се осуши. Онда се златни листић постављао преко и загрејане бакарне алатке у облику слова или разноликих орнамената су притиснуте преко златних листића. Када се вишак златних листића уклони слова или орнаменти остају утиснути у повезу. За успешно утискивање злата у кожу неопходне су три ствари: топлота алата, примењени притисак и време задржавања алата на повезу.<sup>17</sup> Постоје сумње да су у почетку украшавање повеза златом вршили тако што су прво урадили утискивање наслепо, а затим утиснуте делове бојили четкицом. Међутим, тешко је направити разлику између те две технике. Повез украшен златотиском прика-

зан је на слици 7.

### Утицајни фактори на распадање корица

Фактори који утичу на распадање корица су многи. Неадекватно складиштење један је од највећих непријатеља књиге, јер доводи до изложености влаги, микроорганизмима, глодарима, прашини и осталим штетним утицајима.

Када су у питању повези, влага не утиче штетно директно на њих, као што утиче на папир. Повишена влажност ваздуха утиче на развијање разних микроорганизама и инсеката, па они стварају оштећења корица.<sup>18</sup> Да би се смањила



Повез украшен златотиском

могућност развијања инсеката и микроорганизама, неопходно је да влажност ваздуха, у просторијама у којима се чувају књиге, буде од 50–60%, при температури од 13–18°C.<sup>19</sup> За одржавање константне температуре и влажности ваздуха, препоручује се употреба клима уређаја у просторијама где се чува архивска грађа.<sup>20</sup>

Прашина доспева споља кроз врата и прозоре, папирна прашина и прашина других предмета који се налазе у просторији или се ствара хабањем, трењем или отпадањем малтера са плафона и зидова у самој просторији.<sup>21</sup> Може се унети и одећом и обућом. Углавном су то честице угљеника које су створене непотпуним сагоревањем горива и оне су лепљиве.<sup>22</sup> Штетно дејство прашине је то што се под утицајем влаге и прашине стварају повољни услови за развијање микроорганизама.<sup>23</sup>

Познато је да инсекти наносе велике штете књигама и осталим документима. Могу се развијати у најразличитијим

могућност развијања инсеката и микроорганизама, неопходно је да влажност ваздуха, у просторијама у којима се чувају књиге, буде од 50–60%, при температури од 13–18°C.<sup>19</sup> За одржавање константне температуре и влажности ваздуха, препоручује се употреба клима уређаја у просторијама где се чува архивска грађа.<sup>20</sup>

Прашина доспева споља кроз врата и прозоре, папирна прашина и прашина других предмета који се налазе у просторији или се ствара хабањем, трењем или отпадањем малтера са плафона и зидова у самој просторији.<sup>21</sup> Може се унети и одећом и обућом. Углавном су то честице угљеника које су створене непотпуним сагоревањем горива и оне су лепљиве.<sup>22</sup> Штетно дејство прашине је то што се под утицајем влаге и прашине стварају повољни услови за развијање микроорганизама.<sup>23</sup>

18 Према: Др Вера Радосављевић, Радмила Петровић, Конзервација и рестаурација архивске и библиотичке грађе и музејских предмета од текстила и коже, Београд, 2000.

19 Др Вера Радосављевић, Радмила Петровић, нав. дело, 130.

20 Исто.

21 Исто, 57.

22 Исто.

23 Исто.

условима. Постоји велики број различитих инсеката који могу направити штету на књигама - од неколико рупица на повезима и хартији, до потпуног уништења књиге. Карактеристично за инсекте је то што је њихово тело заштићено омотачем, тако да су отпорни на воду и гасове, киселине и базе.<sup>24</sup> Оптимална температура за развој инсеката је од 25–30°C, док је на нижим и вишим температурама развој успорен, а на драстично вишим или нижим инсекти умиру.<sup>25</sup> Већини инсеката погодују мрачна, влажна и слабо проветрена места.<sup>26</sup> Инсекти који најчешће оштећују књиге су:

- Књишка ваш - скоро безбојан инсект, мањи од 1 mm, који се веома брзо креће. Хране се материјама биљног и животињског порекла, укључујући и скробни лепак из повеза и хартије. Најбоље се развија у топлим и влажним просторијама које су слабо осветљене и у књигама које се ретко користе.<sup>27</sup>

- Шећераш, такође је познат и као сребрни мољцац, користи храну биљног и животињског порекла. Напада књиге које су смештене на мрачним и влажним местима на дужи временски период. Сребрнасте или бледо сиве је боје, а дугачак је око 8 mm.<sup>28</sup>

- Књишки црви су изузетно штетни за књиге, јер их је тешко уништити када се развију. Хране се кожом, скробом, беланчевинама и другим органским материјама. Јаја полажу у повезу књиге или на ивицама листова. Ларве буше тунеле ка унутрашњости књиге, а на површину излазе као одрасле јединке.<sup>29</sup>

- Бубашвабе се хране кожом и пергаментом.<sup>30</sup>

- Сланинар је мали, тамномрк, са бледо жутом траком преко горње половине крила. Наноси велику штету повезима од коже, јер се храни материјама животињског порекла.<sup>31</sup>

- Термити, бели мрави, су врло опасни за књиге. Има их више врста. Хране се целулозом из мртвих и живих биљака, из књига, новина, дрвета, итд. Хартијом се хране тек пошто исцрпе сву храну из дрвета. Највише нападају књиге сме-

24 Исто, 46.

25 Исто.

26 Исто.

27 Исто, 47.

28 Исто.

29 Исто.

30 Исто, 48.

31 Исто.

штене на дрвеним полицама, поду и где има влаге.<sup>32</sup> На слици 8. приказана је књига коју су оштетили термити.

Постоји још много других врста инсеката који оштећују књиге. Фактори као што су влага, светлост, температура, састав повеза и хартије, утичу на размножавање инсеката. Њихово присуство открива се тако што се наиђе на саме инсекте или на трагове које остављају.



Изглед књиге коју су оштетили термити

Глодари (мишеви и пацови) као храну користе углавном све производе које човек употребљава за своју исхрану, али у недостатку хране, могу користити и кожу, хартију, дрво и др.<sup>33</sup> Углавном се настанују на дубоким и тамним местима до којих човек не залази. Књиге уништавају било глодањем, када их користе као храну, или за прављење гнезда. Такође, штету наносе и својим урином који садржи јаку мокраћну киселину која разлаже.<sup>34</sup>

Микроорганизми (фунги, бактерије и плесни) развијају се у условима повећане влажности.<sup>35</sup> С обзиром да за њихово развијање није потребна велика количина светлости, могу се развијати и у мраку. Оптимална температура за њихово развијање је од 15–30°C, при влажности ваздуха од 75%.<sup>36</sup> При повољним условима развијају се веома брзо и у великом броју, стварајући нове јединке. Углавном се хране целулозом, тако да више нападају хартију, али постоје и они који се хране природним лепковима, па могу оштетити пове-

32 Исто.

33 Исто.

34 Исто.

35 Исто, 39.

36 Исто.

зе.<sup>37</sup> Да би се књиге заштитиле од утицаја микроорганизама, морају се чувати у одговарајућим амбијенталним условима. На слици 9. приказана је књига на којој се развила буђ.

#### Изглед књиге на којој се развила буђ

Човек је највећи уништавач књига, јер својим неодговорним и бахатим опхођењем према њима утиче на њихов животни век. Неодговарајуће складиштење и руковање књигама подстиче њихово убрзано распадање.

#### Конзервација и рестаурација корица

Врло је тешко раздвојити појам конзервација од појма рестаурација. Рестаурација корица је врло комплексан посао који зависи од нивоа оштећења. Може се десити да су оштећења мала, као што су одвојене корице (слика 10), али се исто тако може десити да су корице оштећене, па је потребно много труда, вештине и времена да би се извршила рестаурација. Извођењем рестаурације, у мањој или

већој мери, врши се и конзервација. Под конзервацијом се подразумева чишћење од прашине и прљавштине и поступци одржавања коже, као што је замашћивање.<sup>38</sup>

#### Одвојене корице на књизи

Уколико су корице потпуно одвојене, потребно је извршити комплетно препевезивање. У супротном, ако су корице делимично одвојене од књижног блока, могу се залепити на следећи начин: књигу поставити усправно, а кажипрст леве



руке ставити између корица и леђа књиге. Ако није могуће ставити кажипрст, онда се може увући лењир, или нешто слично, да би се одвојио врх који је одлепљен и да би се могао нанети лепак. Стакленим штапићем убацити лепак и ставити књигу да се испресује и осуши. Препоручљиво је да се између корица и књижног блока убаци лист воштане хартије, да не би дошло до слепљивања у случају да је лепак процурео.<sup>39</sup>

Конзервација кожног повеза се врши у зависности од оштећења. Ако је кожа влажна и инфицирана плеснима или у дрвету има инсеката, потребно је прво осушити, механички очистити меком четком или тампоном вате и на крају стерилисати. Уколико је кожа без инфекције и сува, није потребно вршити стерилизацију. Након тога може се прећи на чишћење. Када су у питању повези украшени слепим утискивањем, потребно је уклонити прашину и наталожене нечистоће из удубљења, притом се мора пазити да се приликом чишћења не оштете украси на повезу. Чишћење се врши меким, влажним сунђером или тампоном вате. Уколико се кожа сувише накваси може доћи до оштећења. Ако се после оваквог третмана прашина не уклони у потпуности, потребно је поновити поступак након благог сушења и то неутралним сапуном или детерџентом. Прљавштина из удубљења се може извлачити и помоћу игле или ножића.<sup>40</sup> Ако недостају делови коже (слика 11), они се могу додати тако што се одабере кожа готово истог изгледа и карактеристика и исече се у облику недостајућег дела. Парче које се додаје мора бити неколико милиметара веће од потребне величине. На крајевима се истањи и ошмиргла како би се боље прилепило на површину повеза на месту где недостаје део. Рупице које су направили инсекти могу се попунити иструганом кожом којој је додат желатин као лепак. Уколико недостају углови дрвета, они се такође могу реконструисати додавањем струготина дрвета помешаним са лепком, али је потребно направити калуп од картона у који ће се сипати струготина са желатином. Након сушења калуп се уклања.<sup>41</sup>

Понекад дашчице које се налазе испод коже могу бити у потпуности уништене од стране инсеката, а да на кожи постоји само пар рупица. Инсекти, као што су термити, на кожи направе врло мало оштећење, довољно да прођу кроз њу, док дрво испод коже униште у потпуности. Када су

<sup>39</sup> Исто, 263.

<sup>40</sup> Исто, 266.

<sup>41</sup> Исто.



#### Повез на коме недостају делови коже

оштећења велика, потребно је даске заменити новим и то по могућству од одстајалог дрвета. Нове даске по величини и облику морају да одговарају старим. Ако дашчице нису превише оштећене не треба их мењати.<sup>42</sup>

Копче, метални углови и други украси на повезу израђивани су од различитих метала. Најчешће су коришћени злато, сребро, бакар, гвожђе и њихове легуре. Различити метали имају различите карактеристике, па је и начин њихове конзервације различит. Чишћење се може обавити механичким путем и разним хемијским поступцима.<sup>43</sup> Уколико је могуће лако скинути и вратити металне делове, онда је боље да се чишћење обави одвојено, али ако су метални делови чврсто повезани са корицама, онда се чишћење може обавити и без скидања делова.<sup>44</sup> Хемијско чишћење треба избегавати. Било да се чишћење врши хемјским или механичким путем, потребно је заштитити повез неком синтетичком фолијом, како не би падала прашина приликом механичког чишћења или да се повез не би испрскоа неким хемијским средством.<sup>45</sup>

Злато је племенити метал, не оксидира, али се на њему могу наталожити прашина и масноћа, тако да је делове од чистог злата потребно очистити неким од органских растварача, како би им се вратио стари сјај.<sup>46</sup> Сребро је мање племенито и реагује са више гасова из амбијента и материјама

<sup>42</sup> Исто.

<sup>43</sup> Исто, 268.

<sup>44</sup> Исто.

<sup>45</sup> Исто.

<sup>46</sup> Исто.

са којима долази у контакт. У реакцији са кисеоником ствара се слој оксида који онемогућава даљу корозију. Са водоник-сулфидом сребро гради сулфид сребра који даје сребру сивкасто-црну боју и не штити добро од корозије. Сребро је некада легирано бакром или су коришћене посребрене плоче, што може отежати конзервацију.<sup>47</sup> Пре чишћења потребно је утврдити састав металних делова. За чишћење сребра које није легирано користи се лимунска киселина, а за механичко чишћење користи се паста натријумбикарбоната и воде. За легирано сребро користи се 20–25% водени раствори амонијумтисулфата и 10% раствор амонијака.<sup>48</sup> Чишћење је потребно вршити врло пажљиво, јер ове супстанце поред корозије растварају и метал. За фино полирање могу се користити креда и титандиоксид са дестилсаном водом.<sup>49</sup> Бакар кородира много брже од злата и сребра и у зависности од супстанци са којима реагује мења боју, тако да може бити црвенкаст, зелен, плав, црн. За уклањање корозије користе се мравља или 10–20% фосфорна киселина.<sup>50</sup> Гвожђе је метал који врло лако кородира, стварајући различита једињења гвожђа, хидроксида, карбоната, оксиде, итд. Корозија са делова повеза израђених од гвожђа може се уклонити комбинованим хемијским и механичким поступком са фосфорном киселином.<sup>51</sup>

За повезивање књига, поред коже, користили су се и текстилни материјали, као што су свила, сатен, плиш и многи други. С обзиром да су тканине подложне распадању током времена, код неких књига са текстилним повезом потребно је извршити санацију, а након тога мора се пажљиво поступати са њима и чувати их у одговарајућим условима. Вlakно тканине се разара независно од тога где се налази - да ли је под стаклом или на отвореном. Главни фактори његовог разарања су влага, светлост, температура, нечистоће из ваздуха, руковање, итд.<sup>52</sup> Приликом свог природног старења влакна губе мекоћу, еластичност и јачину, а то доводи до распадања нити. Природно старење тканина не може се спречити, али се одговарајућим мерама може успорити.<sup>53</sup> Књиге повезане платном се морају чувати у одговарајућим условима, што подразумева одговарајућу температуру и

<sup>47</sup> Исто.

<sup>48</sup> Исто.

<sup>49</sup> Исто.

<sup>50</sup> Исто, 270.

<sup>51</sup> Исто.

<sup>52</sup> Исто.

<sup>53</sup> Исто.

влажност ваздуха. При смањеној влажности долази до исушивања влакана па она постају крта и лако се ломе, а ако је влага повишена стварају се услови за развијање плесни.<sup>54</sup> Што се тиче саме рестаурације, тежи се да се сачува оригиналност, тако да се недостајући делови углавном реконструишу тако да што више личе на оригиналне. Уколико је материјал запрљан, врши се уклањање мрља, при чему се води рачуна да се не оштети тканина.

## РЕЗИМЕ

Стилови украшавања повеза су се разликовали у различитим земљама, али се исто тако да приметити да су сви они део једне целине и да имају исте корене. Основа златотиска, рељефне штампе и материјала који су примењивани је иста, само су се у зависности од досетљивости књиговезаца различито распоређивали, стварајући на тај начин посебне стилове.

Материјали за повезивање су варирали у зависности од поднебља где је повез настајао. Може се рећи да је кожа најчешћи и најотпорнији материјал који се користио за повезивање књига. Чињеница је да је велики број повеза оштећен због различитих фактора, као што су микроорганизми, влага, инсекти, глодари. Међутим, онај ко највише оштећује књиге је човек, било својом непажњом, или незнањем. Због употребе неодговарајућих материјала за рестаурацију, многи повези су неповратно уништени. Данас се за рестаурацију књига користе искључиво материјали природног порекла, за које је утврђено да ни најмање не утичу штетно на књиге. Свака операција у рестаурацији мора бити реверзибилна, тако да се може уклонити ако не даје одговарајуће резултате. Након рестаурације, књига мора остати иста, не сме доћи ни до каквих промена у будућности.

## Covers of old and rare books and their protection

**Abstract:** Books dating from the tenth to the nineteenth century are works of art that impress you with their looks. The variety of materials and decorative elements make this book an invaluable works. They were bind in silk, satin, velvet and decorated with pearls, gold and precious stones. With the development of technology book binding become quickly, easily and automatically. Because of that manually book binding became forgotten. The method of book decoration in past represent real art, and people who made those books could be called masters of their craft. Subject of this paper is to introduce with materials used in making covers, methods of decoration, the causes of their deterioration and methods of storage, restoration and conservation.

**Keywords:** binding materials, cover decoration, deterioration of covers, restoration, conservation, protection.

## SUMMARY

Bookbinding styles were different in different countries, but we can notice that they were all part of one whole and that they all have the same roots. Basis of gold printing, embossing and materials which were used is the same. Different bookbinders put the same elements on different places and create different styles.

Bookbinding materials were different in different places, but leather was the most common and the most resistant material used in bookbinding. A lot of books were damaged due to various factors such as microorganisms, moisture, insects, and rodents. However, the most damaged books are products of human, either because of their carelessness or ignorance. The uses of inappropriate materials for restoration, many book covers are irreversibly destroyed. Today, for book restoration is using only materials of natural origin, which has been found not to cause damage to the book. Every operation in restoration must be reversible, so it can be removed if it is not appropriate. After the restoration book must remain the same, should not come to any changes in the future.

Зоран СТЕВАНОВИЋ  
Архив Војводине, Нови Сад  
Србија

UDK: 930.253:347.181(497.113)“1743/1923”

## Збирка грађанских личних докумената (1743–1923) Изворна архивска грађа у Архиву Војводине

**Абстракт:** Архив Војводине чува Збирку (Ф. 470), и ту архивску грађу чине лична документа за период XVIII, XIX и XX век. Кроз ова документа се може посматрати развој грађанских права у Европи, која су свој највиши израз добила у кодификацији грађанског права 1811. године у оквиру Општег грађанског законика за немачке наследне земље у Аустријској монархији. У овој збирци грађанских личних докумената у Архиву Војводине се налазе: служинске књижице, радне књижице, књижице за торбарење, вандровке, путне исправе, сточне исправе и књижице за просјачење.

**Кључне речи:** грађанска права, лична документа, Аустријски грађански законик, лични подаци, подаци о служби, подаци о издавању личних докумената.

### Грађанска права и лична документа

Грађанска права су се у Аустријској монархији развијала постепено током XVIII и XIX века. Најпре су она важила као права грађанског сталежа, занатлија и трговаца, на обављање свог занимања и слободу кретања. Након Француске буржоаске револуције (1789) у Аустрији је кодификовано грађанско право. У том смислу донесен је 1. јуна 1811. године **Општи грађански законик за немачке наследне земље у Аустријској монархији** (даље: **Аустријски грађански законик**).<sup>1</sup> Ранија грађанска права, на тај начин, су поткрепљена правом грађанства (држављанства), које се

<sup>1</sup> Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, I–III Th, Hof-und Staatsbuckerey, Wien, 1811; **Аустријски грађански законик**, превео Драгољуб Аранђеловић, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1906.

стицало рођењем, радом или борављењем у Аустрији. Након 1848. године и потпуног укидања феудализма грађанска права постају општа.

Намера кодификације грађанског права путем **Аустријског грађанског законика** састојала се у томе да се превазиђе правни партикуларизам, засебност прописа и обичаја различитих круновина Монархије, који је отежавао кретање људи, роба, услуга и капитала. Иако је, у извесном смислу, уједначавање правне регулативе започело још у XII веку,<sup>2</sup> тек је јачање централне власти, у доба просвећеног апсолутизма, довољно снажно допринело намери јачања правне интеграције Царства.<sup>3</sup> Циљ је био да се створи јединствен и целовит правни систем за све круновине Монархије, да се отклони правни партикуларизам и да се превазиђе употреба супсидијарног права у случају правних празнина.

**Аустријски грађански законик** је ступио на снагу 1. јануара 1812. године, али није одмах важио за све круновине. Међутим, попут осталих великих европских кодификација Законик је утицао на развој права и у другим круновинама, као и у другим државама Европе. Неке од њих су извршиле делимичну рецепцију овог законика, а неке су у њему налазиле парадигму за поједина нормативна решења. У току Баховог апсолутизма донета је одлука да ће на целокупном подручју Царства важити јединствено грађанско право.<sup>4</sup> Тако је, 1853. године, важност **Аустријског грађанског**

<sup>2</sup> Adolfo Rušnov, dr. S. Posilović, **Tumač Obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku**, књ. 1, L. Hartman, Zagreb, 19??, § 1.

<sup>3</sup> О развоју јединственог правног система Аустријске монархије у XVIII веку, све до увођења **Аустријског грађанског законика** види: Душан Николић: **Два века аустријског грађанског законика (1811–2011)**, у: **Зборник Матице српске за друштвене науке**, 2011, бр. 135, 315–316.

<sup>4</sup> **Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für Kaiserthum Oesterreich**,

**законика** проширена и на подручје Угарске, тј. Српског Војводства и Тамишког Баната.<sup>5</sup> Међутим, **Аустријски грађански законик** је и пре овог времена утицао на законе сабране у *Corpus Juris Hungarici*,<sup>6</sup> као и на законе установљене 1861. године на **Конференцији дворских судија** (*Judex-Kurial-Konferenz*).<sup>7</sup> Конференција је имала за циљ да укине аустријско и обнови старо угарско право, али њени закључци, ипак, нису могли да се одупру модернизацијским токовима. Због тога се Конференција често назива и „нагодбом“ у погледу питања приватног права у Угарској.<sup>8</sup> Сваки даљи покушај осамостаљења угарског права није могао да избегне утицај аустријског права, у првом реду **Аустријског грађанског законика**.<sup>9</sup>

Архивска грађа из **Збирке грађанских личних докумената** (1743–1923), Ф. 470, која се чува у Архиву Војводине, представља значајан извор за проучавање историје тог периода и развој грађанских права. Из највећег броја личних докумената Збирке Ф. 470 се јасно може уочити њихова заснованост на **Аустријском грађанском законнику** и другим прописима који се темеље на њему. Један од начина остваривања грађанских права представљала је могућност поседовања личних докумената. Њима се доказивао идентитет и грађанство (држављанство), а служила су и као путне и радне исправе. Лична докумената су важила као јавне исправе, јер су их издавали државни органи на основу важећих државних закона. На тај начин су послови од личног значаја стављени под формалне захтеве, како би се дала једнака тежина правима и обавезама.

На основу личних докумената је вођена евиденција о елементима личног статуса грађана, нарочито о радном статусу, пребивалишту и боравишту. Тако је држава могла да контролише своје грађане.

## Служинске књижице (Dienstbotenbuch, szolgálati könyv, cselédkönyv)

У Збирци Ф. 470 садржано је 40 служинских књижица из периода од 1846. до 1912. године издате и попуњаване на немачком, мађарском и српском језику. Књижице су издавале јавне службе као што су: среска начелништва, градске капетаније, градски магистрати, градске полицијске управе, полицијски комесаријати, служински комесаријати и сл.

Служинске књижице су се односиле на слуге које су служиле код газда. Слуге су служиле по приватним кућама и имали су статус укућана.<sup>10</sup>

Однос између газде и слугу је био претпостављен **Аустријским грађанским закоником**,<sup>11</sup> али је израда ближих одредби била препуштена појединачним законима, који су важили на засебним територијама круновина, жупанија, градова и сл.

Служинске књижице Збирке Ф. 470 су издаване у сагласности са **Уредбом о служењу за Српско Војводство и Тамишки Банат** од 12. априла 1854. године,<sup>12</sup> и угарским **Тринаестим законским чланом о регулисању односа између газде и слуга, радника на имању и надничара** из 1876. године.<sup>13</sup> У Збирци такође постоји једна књижица из 1846. године која подразумева **Правилник Торонталске жупаније о држању слуга**,<sup>14</sup> без тачно утврђене године објаве **Правилника**, као и неколико књижица 1851–1852. године, које се наслањају на прописе,<sup>15</sup> за које није тачно утврђено ком закону припадају и када је он донесен, али се претпоставља да су ти прописи важили за територију Српског Војводства и Тамишког Баната.

У свакој књижици је дат извод из тренутно важећег нормативног акта. Акти су прописивали обавезност поседовања служинске књижице за сваког слугу, врсту података који се уносе у књижице, затим услове склапања уговора

са слугама, разлоге за отпуштање, отказивање служења од стране слуга, обавезе слуга и газда итд., као и казне услед непоштовања ових правила.

Служинске књижице су попуњаване тако да су у њих, од стране служби које су их издавале, уписивани подаци о издавању књижице и лични подаци слуге, док су газде уносиле податке о самом служењу.

Подаци о издавању књижице подразумевају место и датум издавања, као и службу која је издала књижицу.



**Служинска књижица слушкиње Ане Бедерке (Anna Bederka), рођене у Тополи (Бачка Топола). Књижица издата 28. јула 1851. године у Суботици.**

Лични подаци су се односили како на матичне податке: име и презиме, место рођења, вероисповест, старост, брачно стање, тако и на податке о физичком изгледу: стас (нпр. средњи), облик лица (округло, овално и сл.), боја лица, очију, обрва и косе, облик носа, уста, браде (нпр. пропорционални) и посебна обележја. У личне податке је спадала и

рубрика за својеручни потпис, која је могла бити испуњена и као „неук.“

Подаци о служби су подразумевали име и презиме газде, датум ступања и иступања слуге из службе, висину надокнаде за служење, морално држање и понашање слуге при служењу, а такође и путовања слуге, па је служинска књижица важила у исто време и као путна исправа. Податке о путовањима уносили су, углавном, полицијски комесаријати.

Својство служења је такође био један од података, па на тај начин видимо да су слуге и слушкиње, власници књижица које се налазе у Збирци Ф. 470 служили као кочијаши, собни послужитељи, собарице, куварице, кухињски момци, дадиље, слуге и слушкиње за различите кућне послове итд.

У Збирци Ф. 470 се такође налази и једна потврда из 1889. године, којом се дозвољава издавање служинске књижице. У потврди су садржани лични подаци и подаци о занимању особе којој ће се издати служинска књижица.

## Радне књижице (Arbeitsbuch, munkakönyve, munkásigazolvány, knížka pracovní)

Збирка Ф. 470 обухвата 32 радне књижице издате и попуњаване у периоду од 1862–1899. године на немачком, мађарском, чешком, српском (у атрибуцији **српски**, мислимо на употребу предвуковског и вуковског језика и правописа на територији тадашње Аустријске монархије и Аустро-Угарске) и латинском језику од стране градских капетанија, магистрата, среских начелништва, среских служби, полицијских комесаријата, али и занатлијских удружења.

Радне књижице су се односиле на шегрте и калфе који су радили код занатлија и у фабрикама, као и на раднике на имањима и домаћинствима. На темељу **Аустријског грађанског законика**, којим је прописано да свако служење подразумева уговорни однос о најму и да је сваки рад процењива вредност,<sup>16</sup> калфе и радници су добијали новчану надокнаду за свој рад. Књижице су, уједно, важиле и као путне легитимације за земљу и иностранство, а код калфи су имале улогу вандровки.

Ближе одредбе према којима су вођене радне књижице дате су у следећим нормативним актима: **Царски патент од 20. децембра 1859. године. Додатак о радним књижицама**,<sup>17</sup>

<sup>16</sup> *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*, §§ 1151 и 303.

<sup>17</sup> Нпр.: Ф. 470, а.ј. II-24; *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jahrgang 1859, Wien, 1859, Stc. LXV, № 227.

Jahrgang 1852, Wien, Stc. II, № 4, Abs. 33.

<sup>5</sup> Исто, Stc. LXX, № 246.

<sup>6</sup> Прва збирка угарских закона настала је 1584. године, а у различитим допуњеним издањима излазила је све до XIX века. Види: Desider Markus, *Ungarisches Verwaltungsrecht*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1912, 1–2.

<sup>7</sup> Imre Zajtay, *Beiträge zur Rechtsvergleichung*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976, 6–7.

<sup>8</sup> Christian Neschwara, *Gescheiterte Modernisierung durch Transfer: Die österreichische Rechtsfamilie und die ungarische Rechtskultur im 19. Jahrhundert*, у: David Sehnálek etc. (Ed.): *Dny práva – 2009*, [19].

<sup>9</sup> Исто [20–22].

<sup>10</sup> *Meyers Großes Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens. 6., gänzlich neubearbeitete und vermehrte Auflage*. Bd. VII, Bibliographisches Institut, Leipzig und Wien, 1905, 736.

<sup>11</sup> *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*, § 1172.

<sup>12</sup> Нпр.: АВ, Ф. 470 **Збирка грађанских личних докумената** (1743–1923), а.ј. I–16.

<sup>13</sup> Нпр.: исто, а.ј. I–32; у *Corpus Juris Hungarici*, види на <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5726>, 28. март 2013.

<sup>14</sup> Нпр.: Ф. 470, а.ј. I–18.

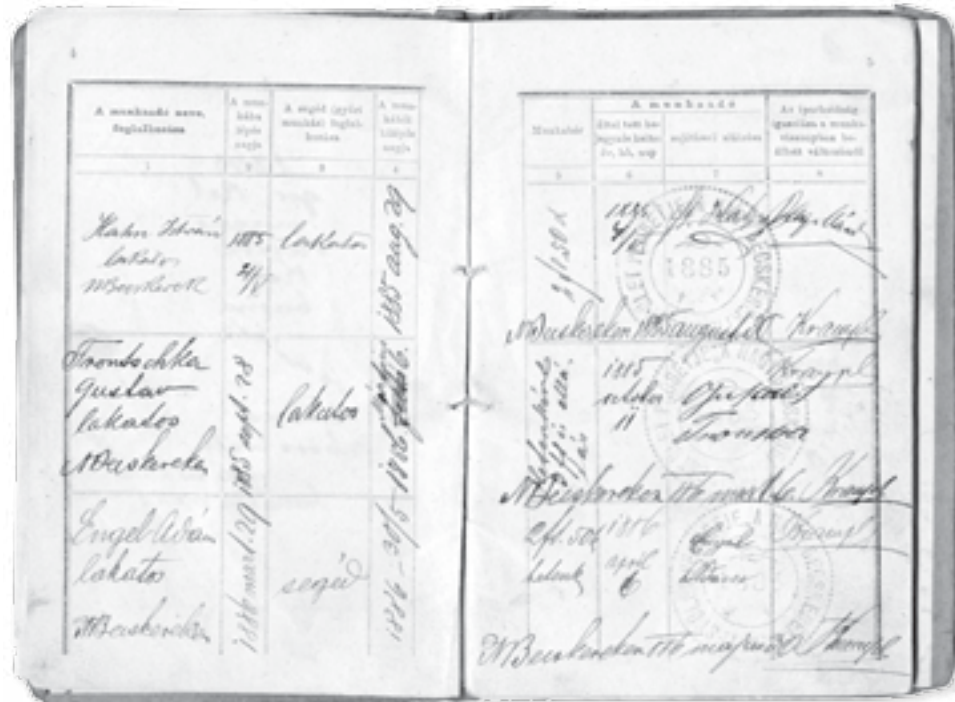
<sup>15</sup> Нпр.: исто, а.ј. I–3.

**Наредба министарства унутрашњих послова и полиције од 14. марта 1860. године,<sup>18</sup> Декрет Угарске дворске коморе од 11. јануара 1862. године,<sup>19</sup> Наредба Угарског намесничког већа од 10. априла 1862,<sup>20</sup> Седамнаести законски члан о занатству из 1884. године,<sup>21</sup> Наредба министара трговине и унутрашњих послова од 12. маја 1885. године,<sup>22</sup> Други законски члан о регулисању правног односа између послодавца и радника на имању из 1898. године.<sup>23</sup>**

Свака радна књижица садржи извод из тренутно важећег нормативног акта. На тај начин су прописани обавезност поседовања радне књижице, услови њеног издавања, подаци који се у њу уносе, обавезе радника и послодавца и сл.

Подаци уношени у радне књижице сврстани су у три групе, у податке о издавању књижице, личне податке и податке о служби (раду), слично као код служинских књижица,<sup>24</sup> с тим да су последње податке уносили занатлије и занатска удружења.

Радне књижице фонда Ф. 470 биле су у власништву ковачких, коларских, обућарских, чизмарских, папучарских, берберских, оштрачких, браварских, ћурчијских, млинарских, стакларских, кројачких, ткачких, зидарских, пекарских, бачварских и седларских калфи, као и једна књижица радника на имању.



**Радна књижица браварског калфе Јована Димитријевића (Dimitrievits Jovan), рођеног у Тителу. Књижица издата 30. априла 1885. године у Тителу.**

### Књижице за торбарење (Hausirbuch, házalókönyv, knížka na obchod po domích, libro di commercio girovago)

Књижице за торбарење, 20 комада, издате и попуњаване на немачком, мађарском, чешком, италијанском и румунском језику у периоду од 1853–1890. године, такође су саставни део Збирке Ф. 470.

магистрата, среских капетанија и поджупанских служби, а на основу **Царског патента од 4. септембра 1852. године.**<sup>26</sup> У свакој књижици је дат извод из овог акта, којим се одређују услови под којима се одобрава торбарење, могућности тор-



барења изван круновине у којој је издата књижица, обавезност поседовања књижице, казнене одредбе и сл.

У књижице за торбарење уношени су подаци о издавању књижице, лични подаци (матични и о физичком изгледу) и

стр. 639) што би био буквалнији превод оригиналних израза који се појављују у збирци Ф. 470: hausiren, Hausirer, Hausirbuch, házaló, házalás, házalókönyv, knížka na obchod po domích. Међутим, у архивистичкој пракси су се одомаћили изрази: **торбар** и **торбарење**. Предност последњим изразима дају многи српски речници (Вук Стефановић, **Српски рјечник**, Р. Р. Armeniert, Беч, 1818; Ђорђе Поповић: **Речник српскога и немачкога језика**, Наклада књижаре Браће Јовановић, Панчево, 1886; Светомир Ристић, Јован Кангрга: **Енциклопедијски немачко-српскохрватски речник**, том I, Просвета, Београд, 1963), а такође и једини српски архивистички речник који се бави појмовима из изворне архивске грађе (Зоран Стевановић, Дејан Јакшић и др.: **Приручни вишејезични речник за архивисте. Речник за обраду старе архивске грађе на латинском, немачком и мађарском језику – која се чува у архивима у АП Војводини**, Друштво архивских радника Војводине, Нови Сад, 2012).

<sup>26</sup> **Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt...**, Jahrgang 1852, Stc. LXXIV, № 252.

подаци о путовањима и дозволама за торбарење, слично као код служинских и радних књижица. Прве две групе података испуњавале су службе које су издавале књижице, док су трећу групу података, поред њих, испуњавале и општинске службе на чијим територијама су торбари вршили свој посао.

Асортиман роба, који је торбарима био дозвољен за продају, био је **Царским патентом од 4. септембра 1852. године** прилично ограничен. Тако су за продају били забрањени: бакалска роба, шпеције (зачини, чајеви, ароме, прашкови, лековите супстанциије), дестилована уља, пића, слаткиши, лекови, отрови, отровни метали, праскајући материјали, киселине, племенити метали, црквено посуђе и украси, војна опрема и оружје, лутријске срећке, уметнички радови и све остале робе државног монопола. На тај начин, торбарски рад је био сведен на продају занатских производа и то у ограниченим количинама, колико је могло да се понесе на руке, с обзиром на то да торбари нису смели да користе запрежна кола, нити теретне животиње.

**Књижица за торбарење Мајера Белградера (Mayer Belgrader), рођеног у Новом Саду. Књижица издата 30. априла 1858. године у Новом Саду.**

### Вандровке (Wanderbuch, vándorlókönyv, wandrownická knížka, страновница, putna knjiga)

Збирка Ф. 470 садржава 152 вандровке издате и попуњаване у периоду од 1822. до 1878, од среских комесаријата, среских служби, окружних управа, магистрата, полицијских комесаријата, жупанијских заклетника и занатлијских цехова. Књижице су издаване и попуњаване на немачком, мађарском, чешком, српском, италијанском, пољском и данском језику.

**Аустријским грађанским законом** прописана је обавеза стручности приликом обављања послова било које врсте.<sup>27</sup> У погледу заната постојале су нарочите фазе стицања и потврђивања стручности, које су се уписивале у занатлијске

<sup>27</sup> **Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch**, § 1299.

<sup>18</sup> Нпр.: Ф. 470, а.ј. II–24; **Reichs-Gesetz-Blatt...**, Jahrgang 1860, Wien, 1860, Stc. XV, № 66.

<sup>19</sup> Нпр.: Ф. 470, а.ј. II–17.

<sup>20</sup> Нпр.: исто.

<sup>21</sup> Нпр.: исто, а.ј. II–6; <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6141>, 2. април 2013.

<sup>22</sup> Нпр.: Ф. 470, а.ј. II–5; **Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder**, Jahrgang 1885, Wien, Stc. XXIV, № 69.

<sup>23</sup> Нпр.: Ф. 470, а.ј. II–4; <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6698>, 2. април 2013.

<sup>24</sup> Види у: Служинске књижице.

Ове књижице, као дозволе за рад и као путне легитимације торбара,<sup>25</sup> издаване су од стране окружних управа,

<sup>25</sup> Торбари су били путујући трговци на мало, који су пешке ишли од куће до куће нудећи своју робу. Робу су носили у сандуцима од лаког дрвета, или у сличним кутијама, окаченим помоћу појаса око врата (Johann Georg Krünitz: **Oekonomische Encyclopädie, oder allgemeines System Staats- Stadt- Haus- u. Landwirtschaft**, Universität Trier, на: <http://www.kruenitz1.uni-trier.de/cgi-bin/getKRArticles.tcl?tid=KHo1855+opt=1>, 5. април 2013). У српском језику, торбари се још називају и **покућарима** или **покућарцима**, а њихов посао **покућарењем** (**Речник српскохрватског књижевног језика**, књ. VI, Матица српска, Нови Сад, 1976,

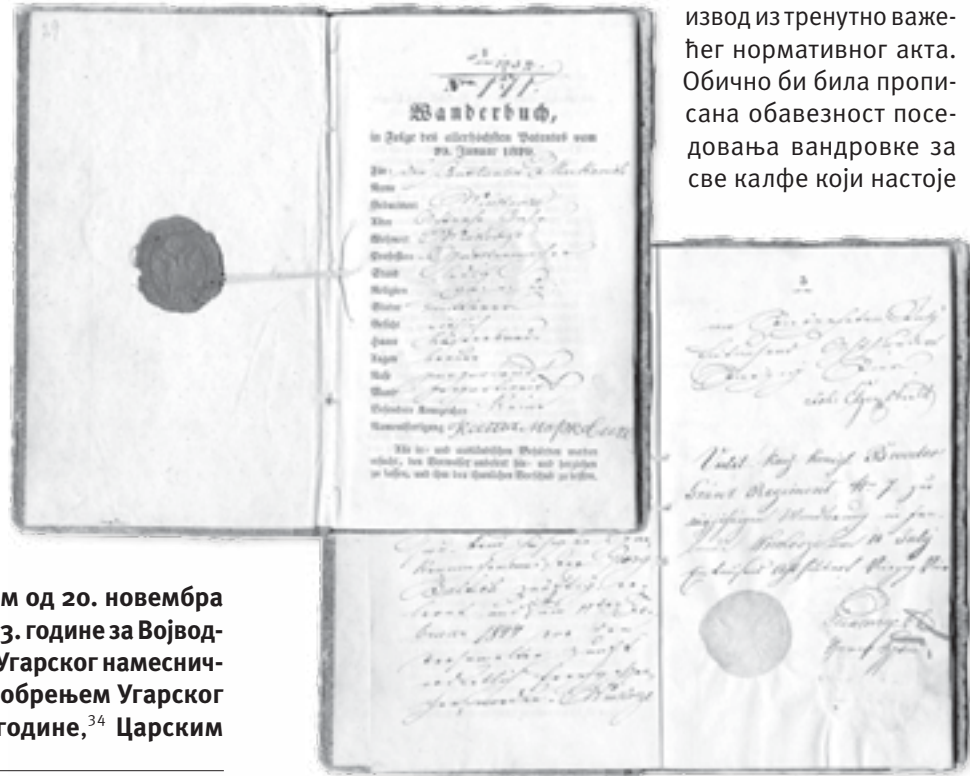
књижице, тј. вандровке.<sup>28</sup> Књижице су представљале лична и путна документа калфи (мајсторских помоћника), који су, после шегртовања, ишли на путовања, на вандровање, у оквиру државе, али и изван ње, ради усавршавања заната.

После изученог заната шегрти би, постајући калфе, добијали „ослобађање“ од мајстора и његове породице. На тај начин би, уз полагање заклетве, ступали у цехове као мајсторски помоћници и надаље би у занатским радионицама радили за плату. Калфе су настављале да „пеку занат“ вандрујући и боравећи код разних мајстора у многим градовима. Тако би радили са другим калфама и мајсторима из различитих крајева и стицали драгоцену искуство. „Године вандровања су некада биле висока школа заната, једна врста високошколских студија у слободној школи живота.“<sup>29</sup>

„Године вандровања су за занатлије биле исто што и живот на академији за уметнике, универзитетске године за научнике: најлепше животно доба.“<sup>30</sup> Када би достигли довољан ниво занатске вештине калфе би од цехофских мајстора добијали право на полагање мајсторског испита и отварање сопствене занатске радионице.

Одредбе према којима су вођене вандровке Збирке Ф. 470 дате су низом нормативних аката: **Царском наредбом од 20. новембра 1809. године,**<sup>31</sup> **Наредбом од 28. маја 1813. године за Војводство Саксонија-Алтенбург,**<sup>32</sup> **Наредбом Угарског намесничког већа од 16. јула 1816. године,**<sup>33</sup> **Одобрењем Угарског намесничког већа од 12. маја 1818. године,**<sup>34</sup> **Царским**

**патентом од 24. фебруара 1827. године,**<sup>35</sup> **Окружницом Владе Доње Аустрије од 16. јануара 1829. године,**<sup>36</sup> **Царским патентом од 29. јануара 1829. године,**<sup>37</sup> **Циркуларом Владе Доње Аустрије од 2. априла 1829. године,**<sup>38</sup> **Наредбом Угарског намесничког већа од 14. априла 1829. године,**<sup>39</sup> **Наредбом о издавању вандровки занатским калфама које вандрују у Војводству Шлезвиг и Холштајн од 16. фебруара 1830. године**<sup>40</sup> и **Наредбом од 18. децембра 1835. године за Војводство Саксонија-Алтенбург.**



**Вандровка опанчарског калфе Косте Марковића (Constantin Markovich), рођеног у Винковцима. Књижица издата 14. јула 1844. године у Винковцима.**

У вандровкама је дат извод из тренутно важећег нормативног акта. Обично би била прописана обавезност поседовања вандровке за све калфе који настоје

да постану мајстори, затим услови вандровања у земљи и иностранству, начин испуњавања вандровки и сл.

Вандровке су подразумевале три групе података за упис, слично као и претходне групе књижица. Дакле, податке о издавању књижице, личне податке (матичне и о физичком изгледу) и податке о обављању заната. Прве две групе података су уносиле службе које су издавале књижице, док су трећу групу података уносили мајстори код којих је калфа радио, као и службе које су давале одобрење за путовања: полицијски комесаријати и инспекторијати, магистрати, војне команде, среска начелства итд.

Вандровке у Збирци Ф. 470 су припадале калфама различитог заната: браварског, димничарског, зидарског, кабаничарског, гајтанџијског, књиговезачког, ковачког, поткивачког, ћурчијског, коларског, кројачког, месарског, млинарског, обућарског, опанчарског, папуџијског, пекарског, бачварског, пиварског, луларског, тесарског, токарског, рибарског, сапуњијског, седларског, стаклорезачког, столарског, тапацирерског, ткачког, чешљарског, ужарског, фарбарског, берберског, чарапарског, чизмарског и шеширџијског.

У серији **Вандровке**, поред књижица, налази се и један документ из 1865. године који представља списак издатих вандровки и дозвола за вандровање на територији Бачко-бодрошке жупаније.

**Путне исправе (C. V. Scheda Passualis, Passuales, Explicatio Passualium, Reisepass, Passir-Schein, Legitimation zu Reisen, Legitimations-Karte, útazó-levél, úti levél, útlevél, igazolási jegy, Passeport, путна исправа, путни лист, путный-лист, папутня, паспорт, паспорт, putovnica)**

Путне исправе, 253 примерка, 30 путних књижица и 223 путна листа, издате и попуњаване у периоду од 1743–



**Извод из наредбе о издавању вандровки на данском језику и готичком писму. Прилог вандровки сапуњијског калфе Адолфа Тубе (Adolf Tuba), издатог 24. септембра 1857. године у Сомбору, придодат док је вандровао на територији Војводства Шлезвиг и Холштајн.**

Дозвољавала су се путовања унутар и између круновина и жупанија, путовања у суседна места и срезове и сл., као и путовања у иностранство. Исправе за путовања у иностранство Збирке Ф. 470 се, у највећем броју, односе на исправе Аустро-Угарске, али и исправе Аустријске монархије, Кнеже-

1923. године, на латинском, немачком, мађарском, српском, француском, руском, италијанском, румунском, словеначком језику, сачињавају још један део Збирке Ф. 470. Путне исправе су издаване од стране среских и градских капетанија, среских служби и начелништава, граничних команди, жупанија, намесништава, министарства унутрашњих послова итд.

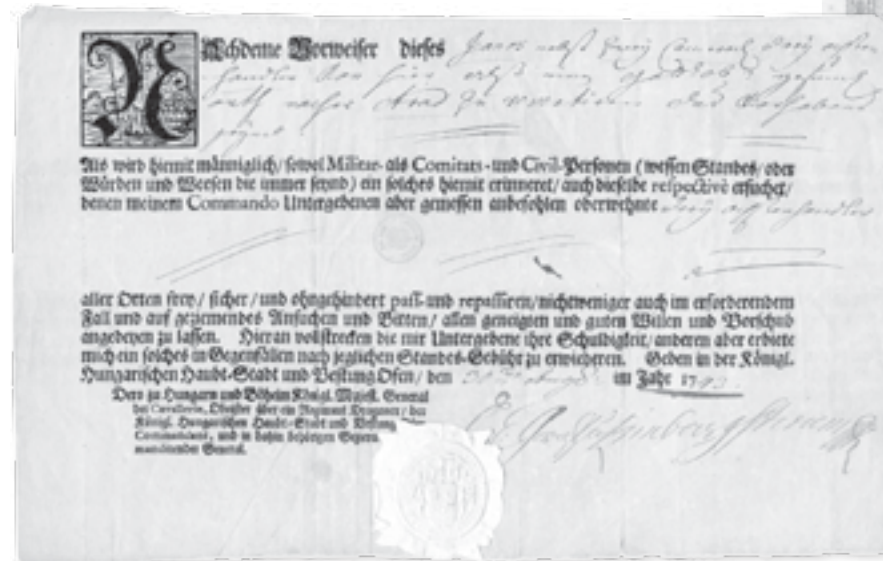
У Аустријској монархији, у XVIII и првој половини XIX века, грађански сталез је имао слободу кретања за разлику од највећег броја сељака који су били под кметовским односима. Све већи развој мануфактуре, који је захтевао нове раднике, је, једноставно, тражио све већу слободу кретања. Због тога је цар Јосиф II, у склопу свеопштих реформи које је спровео, укинуо кметство, али само на кратко време,<sup>41</sup> и дао сељацима веће слободе, пре свега слободу избора занимања и слободу кретања. Кметови су, тако, могли да бирају да ли ће да раде у граду у мануфактури или ће остати на имањима. Године 1848. кметство је укинуто у потпуности, а слобода кретања је постала општа.

Путним исправама су се дозвољавала путовања ради трговине, тражења посла, просјачења, обављања личних послова и других разлога.

<sup>41</sup> Јосиф II је укинуо кметство 1785. године. Племићи нису били задовољни реформама јер су остали без бесплатне радне снаге, а самим тим и без дела прихода. Међутим, услед Руско-аустротурског рата Јосиф II је 1788. године затражио помоћ од племства, коју је добио под условом враћања жупанијског система у Угарској и поновног увођења кметовских односа (Dorothy Gies McGuigan, **Familie Habsburg 1273–1918**, Amalthea, Wien-München, 2007, 403; Adam Wandruszka, **Das Haus Habsburg**, Friedrich Vorwerk, Stuttgart, 1956, 175).

вине Србије, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и царске Русије. Ове исправе биле су израз претпостављеног права на држављанство и права странаца, што је било дефинисано **Аустријским грађанским закоником**,<sup>42</sup> из 1811. године, који је имао даљи утицај на правне системе у Европи. У фонду је и једна исправа за путовање у иностранство из 1806. године, дакле пре објаве **Аустријског грађанског законика**.

У путне исправе су уношене три врсте података од стране органа издавања исправе. Подаци о издавању исправе подразумевали су: место и датум издавања, ко издаје исправу и рок њене важности; лични подаци су се односили на матичне податке и податке о физичком изгледу, слично као код претходних серија исправа у збирци Ф. 470; док су подаци о путовањима садржавали: одредиште и циљ путовања и ко још путује са власником исправе. У податке о путовањима спадале су још и визе изасланстава и овере полицијских управа, пограничне полиције и царинских служби. Путне исправе за иностранство су често садржавале и кратке опште напомене о неопходности визе за одређене земље и обавезном јављању надлежним органима приликом доласка у страну земљу.



Путна исправа за тројицу трговаца воловима, који су путовали у Арад, издата 30. августа 1743. године у Будиму.

У серији **Путне исправе** Збирке Ф. 470 се налази и 1.275 **путних потврда** (Certificat, Paß-Certifikat, Paß-Zertifikat, bizonyítvány) из периода 1850–1864. година. Потврдама су општинске власти доказивале вишим органима, среским



Путна исправа за пут у иностранство, у Кнежевину Србију, куварице Персиде Рајковић (Persida Rajkovits) из Ирига. Исправа издата 17. јануара 1860. године у Темишвару.

комесаријатима, среским службама и окружним управама, да не постоје разлози да се неком лицу не изда путна исправа.

Путне потврде су садржавале податке о издавању потврде, личне податке о лицу које захтева путну исправу и податке о путовању, слично као и код самих путних исправа.

**Сточне исправе** (Viehpass, Pferde-Paß, marhaigazolvány, lólevél, pas pre konce, Certificatu de cai, марвинска пропустница, коњски лит)

Фонд Ф. 470 обухвата пет сточних исправа које су издате и испуњаване од 1885. до 1908. године, на немачком, мађарском, словачком, румунском и српском језику, од стране општинских и среских органа.



Исправа о купопродаји седам грла стоке, 1885–1886, издата на име Зарин Милоша (Zarin Milos), власника крава и волова из Бачко-бодрошке жупаније.

Сточне исправе су служиле као документа приликом купопродаје и гоњења стоке. Право гоњења стоке утврђено је **Аустријским грађанским закоником**.<sup>43</sup>

У сточне исправе уношени су подаци о издавању исправе, затим, подаци о стоци (старост стоке и обављени ветеринарски прегледи), подаци о купопродаји (место и

<sup>43</sup> Исто, §§ 477, 492, 493.

датум купопродаје) и, на крају, лични подаци о продавцу, купцу и гоничу стоке.

### Књижице за просјачење

Књижице за просјачење из Збирке Ф. 470 сачуване су у фрагментима. Има укупно две књижице са уписима из 1886–1887. године на мађарском језику. У књижицама се налазе дозволе градских капетанија, среских начелништава и општинских служби за просјачење на њиховој територији. Дозволе су, углавном, издаване на 24, тј. 48 сати.



Фрагментарно сачувана књижица за просјачење, оверавана у местима на територији Чанадске, Чонградске, Тамишке, Торонталске, Арадске и Крашо-северинске жупаније.

### ЗАКЉУЧАК

Лична документа, слична документима из Збирке Ф. 470, као што су служинске књижице, радне књижице, књижице за торбарење, вандровке, путне исправе, сточне исправе и књижице за просјачење, могу се спорадично пронаћи и у другим архивима, као засебни документи или као делови, прилози, одређених предмета. Међутим, ретко где су ова лична документа ариivistички сређена и обрађена на тај начин да су сабрана у јединствену збирку, да се посматрају из контекста развоја и остваривања грађанских права и да

<sup>42</sup> Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, §§ 28–38.

су конципирана као грађанска лична докумената као што је то урађено у Архиву Војводине. Због тога ова збирка грађанских личних докумената (1743–1923), категорисана као културно добро од изузетног значаја, представља пример за евентуално слично архивистичко сређивање и обраду докумената овог типа. Постоји могућност да се пронађу и друге врсте личних докумената, које би одговарале концепцији **грађанских личних докумената** и које би могле да буду неке нове серије докумената у Збирци Ф. 470 или сличној збирци. Отворена је могућност и да се у оквиру постојећих серија докумената класификују у подсерије, али при томе треба водити рачуна да се приликом сређивања не испољи претерано уситњавање група докумената.

## РЕЗИМЕ

У Архиву Војводине чува се Збирка Ф. 470 Збирка грађанских личних докумената (1743–1923), која се састоји од служинских књижица, радних књижица, књижица за торбарење, вандровки, путних исправа, сточних исправа и књижица за просјачење. У овим документима, насталим у XVIII, XIX и XX веку, може се пратити развој грађанских права у Европи, која су свој највиши израз добила **Општим грађанским закоником за немачке наследне земље у Аустријској монархији**, објављеним 1811. године. **Аустријски грађански законик** био је основа и за остале правне системе у Европи.

Највећи број личних докумената Збирке Ф. 470 издат је у складу са **Аустријским грађанским закоником**, као и прописима који се на њему темеље. С обзиром на то да су лична докумената издавана од стране државних органа и на темељу државних закона, лична докумената Збирке Ф. 470 су важила као јавне исправе. На основу тога је било могуће вођење евиденција о елементима личног статуса грађана као што су радни статус, пребивалиште и боравиште. Документима се доказивао идентитет и грађанство (држављанство), а служила су и као путне и радне исправе.

Лична докумената Збирке Ф. 470 појављују се у форми књижице или листова. Сваки примерак личног докумената попуњаван је са неколико врста података. Две врсте су карактеристичне за готово сва лична докумената Збирке Ф. 470. Прву групу чине подаци о издавању докумената (место и датум издавања и назив јавне службе која је извршила издавање). Друга групу представљају лични подаци власника докумената. Овде се подразумевају најпре матични подаци

(име и презиме, место рођења и боравишта, вероисповест, старост, брачно стање), као и подаци о физичком изгледу: стас (нпр. средњи), облик лица (округло, овално и сл.), боја лица, очију, обрва и косе, облик носа, уста, браде (нпр. пропорционални) и посебна обележја. У личне податке је спадала и рубрика за својеручни потпис, која је могла бити испуњена и као „неук.“

Остали подаци уношени у лична докумената Збирке Ф. 470, у зависности од врсте докумената, су подаци о служби, раду или обављању заната, подаци о путовању, дозволе за торбарење или просјачење, подаци о купопродаји стоке итд.

## The collection of civil personal documents (1743–1923), the original archive material – Archive of Vojvodina

**Abstract:** The archive of Vojvodina has a Collection (F. 470) which consists of personal documents from XVIII, XIX and XX century. These documents reflect the development of civil rights in Europe which had the greatest expression with the codification of Civil rights in 1811 in **The General Civil Code for the German hereditary land in the Austrian monarchy**. The collection of civil personal documents in the Archive of Vojvodina contains servants' booklets, borking booklets, peddlery booklets, travel and cattle booklets and booklets for begging.

**Key words:** civil rights, personal documents, **The Austrian civil code**, personal data, data on service, data on personal documents issuing.

## SUMMARY

The archive of Vojvodina has a Collection (F. 470) which consists of the personal documents (1743–1923) containing servants' booklets, borking booklets, peddlery booklets, travel and cattle booklets and booklets for begging. In these documents from XVIII, XIX and XX century we can see the development of civil rights in Europe which had the greatest expression with the codification of civil rights in 1811 in **The General Civil Code for the German hereditary land of the Austrian monarchy**. The largest number of personal documents of the collection F. 470 was issued in accordance to the Austrian Civil Code as well as the regulations which are based on it.

Since these civil personal documents were issued from the state authorities in accordance to the state laws, the personal documents in the Collection F. 470 were at that time public documents.

Therefore, it was possible to keep records on the elements of private citizens' status such as the working status, domicile and residence. The documents functioned as the identity and citizenship cards but as well as travelling and working cards.

The personal documents of the collection appear in the form of the booklet or sheet. Each copy had several types of data. Two of them are characteristic for all the similar personal documents of Collection F. 470. The first group consists of document issuing (place and date of issue and the name of the issuing service). The other group deals with the personal information about the documents' owners (such as basic data, name and family name, date of birth, residence, religion, age and marital status) as well as the physical appearance: height, face shape (round, oval), face complexion, eyebrows and hair, nose shape, mouth, chin (e. g. proportional) and special features. The personal data included the signature aerea which could have been signed „illiterate“. The other data from the personal documents in the collection F. 470 were about travelling, licence to peddle and beg, data services, work and apprentice data, travel data, buying and selling cattle and so on.



## Документарна фотографија као историјски извор и формирање збирке фотографија Историјског архива Пожаревац

**Абстракт:** Архивисти и историчари нису одувек препознавали фотографију као примарни историјски извор. Неконвенционална или некњижна грађа, како се назива фотографија, никада није имала примарно место али је чувана као једнако вредна. Због своје документарности фотографија се намеће као извор значајне вредности, без обзира на многа ограничења. Тачност података које нам пружа фотографија чини је прворазредним историјским извором.

Тежиште овог рада је документарна фотографија као извор прошлости и меморија једног друштва, њена објективност и аутентичност са краћим освртом на историјат фотографије, као и формирање Збирке фотографија Историјског архива Пожаревац. Ова збирка, као извор различитих информација и сазнања, моћи ће да се користи у реконструкцији политичке, урбане и друштвене прошлости Браничевског округа.

**Кључне речи:** Историјски архив Пожаревац, Браничевски округ, збирка фотографија, документарна фотографија, сређивање, светлост, слика, манифестација.

Вечита човекова тежња да открије средство којим би успевао да заустави слику из природе и сачува своје успомене и утиске, да сачини тачан отисак стварности, завршила се проналаском фотографије. Она је настала као резултат дуготрајних, упорних и систематских истраживања и трагања многих људи немирног духа, који су у неким погледима били испред времена у којем су живели. Захваљујући њима фотографија је започела свој незауостављиви продор у свет и освајање истог. У томе је потпуно успела.

UDK: 930.253:77(497.11)“1976/...”

Од првих слика Нисефора Ниепса (Nicéphore Niépce), из прве половине 19. века па до данашњих дигиталних слика, пређен је један веома динамичан развојни пут за релативно кратко време – нешто више од једног и по века. То је кратка, али бурна и драматична историја фотографије и то не само по свом унутрашњем развоју, већ и по степену присутности фотографије у свим областима живота.

Историја фотографије почиње са већ поменути проналазачем Нисефором Ниепсом, који је још 1826. године снимио прву фотографију на свету,<sup>1</sup> а 1827. године у Енглеској представио свој проналазак којем је дао назив **хелиографија**. Званични рођендан фотографије – тог техничког чуда прве половине деветнаестог века и **најсјајнијег и највреднијег проналаска века** је 19. август 1839. године. Тог дана је на заједничком састанку Академије наука и лепих уметности и Француског института у Паризу приказан и образложен проналазак помоћу кога се дејством светлости могу задржати ликови, без посредства уметника.<sup>2</sup>

Астроном и физичар Џон Хершел (John Herschel) први пут је употребио реч **фотографија**, тј. писање светлошћу, такође 1839. године.<sup>3</sup> Исти проналазач је увео и појмове **негатив** за прву слику обрнутих тонова и **позитив** за слику која настаје просветљавањем негатива. Париски сликар и сценограф Луј Дагер (Louis Jacques M. N. P. Daguerre) исте године пронашао је први поступак за добијање фотографије, који

се по свом проналазачу назива дагеротипија.<sup>4</sup> Следеће 1840. године, Вилијам Талбот (William Henry Fox Talbot) проналази негатив на папиру са кога се могу добити безброј позитива и тиме одређује будућност фотографије. Поступак је по његовом творцу назван талботипијом.<sup>5</sup>

Проналаском целулоидног филма 1887. године и његовим увођењем у масовну употребу завршава се експериментално-истраживачка фаза и прелази на комерцијалну експлоатацију фотографије. Почетком последње деценије 19. века успешно се експериментише са фотографијом у боји. Даљи развој и усавршавање фотографије добија у све бржем темпу и не прекида се до наших дана.

Фотографија настаје сликањем светлошћу. Заправо, то је механичко-хемијски поступак добијања трајне слике деловањем светлости на осетљиву површину. Техника фотографије изграђена је на два основама: на оптици којој је циљ стварање светле слике и на хемији (данас сензор) која има за циљ да ту слику региструје и задржи. Објектив или **око камере** има способност да прецизно, хладно и непристрасно претражује, бележи и фиксира стварност. У једном чланку о фотографији, далеке 1857. године, леди Елизабет Истлејк (Elizabeth Lady Eastlake) дефинисала је задатак фотографије: **да евидентира чињенице толико прецизно и непристрасно колико већ неразумни строј може**.

Фотографија се заснива на науци, напредује заједно са њом и својим успесима потпомаже напредовање науке. Многе појаве су запажене и проучене захваљујући баш фотографији, а савремена научна истраживања се не могу ни замислити без коришћења микро и макро фотографије. Из фотографије су проистекли филм – крајем деветнаестог века, телевизија – прва половина двадесетог века и видео технике – друга половина двадесетог века. Као јасно одређен исечак времена, фотографија се може дубље урезати у памћење него покретне слике на филму код којих се испољава појава да свака укида претходну.

Проналазачи фотографије нису имали намеру да открију црно-белу фотографију. Њихов циљ је био да свет прикажу онаквим какав јесте. Међутим, црно-беле фотографије заиста постоје, али као успутна открића, као средство до циља и представљају слике појмова из теорије оптике, с обзиром да црно-бела стања ствари не могу постојати у

свету. Боја је веома битан аспект сваке фотографије, јер наглашава стварност и фотографију чини обичном.

Првих деценија свога постојања фотографија није била приступачна аматерима, ради компликоване технологије, скупоцене опреме и манипулативних тешкоћа при снимању и изради фотографија. Осамдесетих и деведесетих година деветнаестог века фотографска технологија се знатно усавршава, фотографски поступак поједностављује и то доводи до ширења тема које фотографија обрађује, јавља се аматерски покрет. Као реакција на појаву неукуса и кича у фотографији, крајем 19. века јавља се и **покрет уметничке фотографије** и, од њега нераздвојне, **племените позитивске технике**.



**Племените позитивски поступак – олеотипија. (Милан Јовановић, краљица Драга, жена краља Александра Обреновића, Историјски музеј Србије)**

<sup>1</sup> John Hedgescoe, Све о фотографији и фотографисању, Загреб, 1977, 20.

<sup>2</sup> Драган Фелдић, Фотографија у Пожаревцу и околини, Пожаревац, 2009, 5.

<sup>3</sup> Енциклопедија ликовних уметности, II, („Фотографија“), Загреб, 1962, 299–301.

<sup>4</sup> МиланкаТодић, Историја српске фотографије (1839–1940), Београд, 1993, 17.

<sup>5</sup> Миланка Тодић, Фотографије династије Обреновић, Београд, 2009, 35.

Постепено је фотографија преузимала задатак који је до тада представљао једну од најважнијих функција ликовне уметности – прецизну репродукцију визуелних информација. Ступајући на историјску сцену фотографија је понудила задивљујуће тачну и прецизну слику стварности ухваћену кроз објектив. Захваљујући свакодневним технолошким иновацијама у времену у коме живимо, она не само да је постала најмасовнији медиј подложен непрестаним трансформацијама, него су и многе фотографије имале тако велики утицај на људе да су успеле да промене свет.

### Документарна фотографија као историјски извор

Фотографија представља слику само онога што јесте, што стварно постоји, што се догађа управо тада кад фотограф снима. Може се фотографисати само оно што је стварно пред камером. Због тога што је фотографија упућена само на постојеће, на стварно, на присуство у одређеном тренутку, она има веродостојност, фотографија убеђује да је нешто баш тако - како се види на слици. Дакле, фотографија се увек бави стварношћу. Сусрет са фотографским документима прошлости, ради начина на који је човек склон да реагује на фотографију, доживљамо у приличној мери као сусрет са самом прошлошћу. Човек, посматрајући снимљену фотографију, **види** снимљену сцену и **зна** како изгледа фотографисани мотив иако га у природи никад није видео.

Могућности фотографије су дословно бесконачне. Фотографија може све. Можемо да снимимо све видљиво и много невидљиво. Многе слике из ближег и даљег окружења човековог постале су доступне људима захваљујући искључиво фотографији, јер она има моћ да види невидљиво, непознато, скривено од ока обичног пролазника. Такве су фотографије планете Земље или појединих њених делова са велике удаљености, оком невидљиви микроорганизми, као и микроскопске честице, слике са великих морских дубина, изглед експлозије атомске бомбе над Хирошимом и много другог за човека недоступног.

У природи је фотографија да бележи и представља свет тако што преноси постојеће појаве из окружења у фотографску слику. Она преноси егзистирајуће а не имагинарне појаве. У том смислу један од типичних елемената њене структуре јесте документарност. Дакле, битна својства сваке фотографије јесу њена документарност и аутентичност с једне стране, и техничка исправност снимљеног

материјала са друге стране. Документарност као значајна, а у архивистици и најзначајнија карактеристика фотографије, заслужује и већу пажњу.

Сам назив документарна фотографија говори о фотографији као документу, из чега произлази да је њена сврха да документује одређени садржај, односно да својим садржајем да печат на одређени догађај, период или личност коју осликава. Стога се може рећи да фотографија служи као меморија једног друштва која чува један одређени тренутак у времену. Документарна фотографија оживљава безброј момената, ситуација, активности, које се манифестују кроз одређен временски период, она оживљава живот. Оно што чини значајном документарну фотографију и издваја је од осталих облика и форми визуелне комуникације је порука коју она носи. Фотографија као документ прошлости један је од највернијих одраза минулих епоха.

Садржаји документарних фотографија врло често су шокантни и занимљиви. Фотографи документарне фотографије настоје да прикажу истиниту, објективну и стварну слику неког догађаја, ситуације или личности. Они најчешће настоје да прикажу и опишу пределе који су били недоступни широј јавности, као и забрањена, односно непозната и сакривена места. Зачетницима документарне фотографије сматрају се Лујис Хајн (Lewis Hine) и Џејмс Ван ДерЗи (James Van DerZee). Почетком XX века ова два фотографа су својим радом означила настанак документарне фотографије, Лујис Х. је својим фотографијама потпомогао измене закона за заштиту деце радника у Сједињеним Америчким Државама, док је Ван ДерЗи познат по изради портрета њујоршких црнаца.<sup>6</sup>

Посебан вид документарне фотографије је **ратна фотографија**. Током минулих ратова она је одиграла веома важну улогу као сведочанство о догађајима и људима приказујући стварну слику дешавања и разоткривајући многе истине и неистине, митове и измишљене приче. Нарочити значај и примену ратна фотографија је нашла у војној стратегији у току ратова, али и у послератном периоду.

Документарна фотографија данас има велику примену у многим научним дисциплинама и људским активностима, нарочито у новинарству. Фотоновинарство се и развија упоредо са развојем документарне фотографије. Веома је

<sup>6</sup> Светлана Ћосовић, **Документарна фотографија као инструмент приказивања истине**, <http://www.crf.rs/rubrike/tekstovi/50/2012/02/29/dokumentarna-fotografija-ka0-instrument-prikazivanja-istine-.html>/31. мај 2013.

честа појава да се фотографија у фотоновинарству узима из једног контекста и ставља у одговарајући контекст, где поприма тотално другачију намену. Фотографије које гледамо у новинама најчешће су истргнуте из контекста и као такве приказују другачији моменат који нам се уз одговарајући текст представља као истина.

Објективност, као значајну карактеристику фотографије, посебно документарне морамо прихватити са резервом с обзиром да је бележи човек који у сваку ту фотографију дода и ноту своје субјективности. Не можемо бити увек сигурни да ли је фотографија стварно сведочанство о догађају који се одиграо или је она више субјективни доживљај фотографа о томе догађају. Накнадне интервенције и технички поступци употребљени на већ снимљеном материјалу одузимају или бар умањују аутентичност фотографске слике. Тако, фотографије које су накнадно аранжирани или код којих је при изрди коришћена фотомонтажа, могу до извесне границе да поседују документарна својства, али су потпуно лишене аутентичности. Ретуширана, лажирана или фотографија са погрешном легендом, или фотографија која се лажно приписује неком аутору, искривљује стварност и може се оправдано сматрати фалсификатом.

С обзиром да се лажном фотографијом сматра она слика на којој је фотограф нешто обрисао, померио, усавршио, исправио, итд, то се као кривац **искривљене** представе о предмету снимања најчешће и оптужује фотограф. И то је често тачно. Међутим, још много других фактора утиче на стварање слике, а не само бленда и експозиција. На пример, пре Photoshopa,<sup>7</sup> долази аранжирани атеље, декор, сценографија, костимографија, фризура, шминка, положај тела, општи став, израз лица, итд. Дакле, постоји још много начина да се искриви истина, а нема везе са постпродукцијом која је само делимично крива за искривљену представу истине.<sup>8</sup>

### Формирање Збирке фотографија Историјског архива Пожаревац

Фотографија као архивска грађа садржи јединствену документарну информацију, иако је до скоро у многим архивима имала секундарни статус. Добри начини обраде фотографије дају јој прилику да заузме заслужено место међу изворима информација.

<sup>7</sup> Савремена мрачна комора (прим. прир.).

<sup>8</sup> Дарко Станимировић, **Фотографија и истина 2**, <http://svetla-komora.com/2007/11/19/fotografija-i-istina-2-ko-to-tamo-menja/31.maj2013>.

Архивску грађу новијег датума сачињавају специјалне врсте архивских докумената на филмској или магнетофонској траци или на другим материјалима насталим оптичким записом слике или бележењем гласа. Физичке и хемијске особине, као и разлике у физичкој величини ових докумената, захтевају да се ове специјалне врсте архивских докумената чувају у архивима у издвојеним целинама у којима се сређују и обрађују и тако се стварају збирке фотографија, микрофилмова, звучних докумената.

Истраживања вршена у Србији у неким архивима, музејима, новинским кућама и другим адекватним институцијама, о начинима сређивања, чувања и руковања фотодокументацијом у аналогном и дигиталном облику, показала су да на нивоу државе не постоје уједначена правила, било да је у питању аналогна или дигитална фотографија, односно стандарди по којима се врши архивирање фотодокументације. Ови послови обављају се углавном ослањајући се на произвољне начине класификације, категоризације и архивирања, а које су најпогодније за сваку установу појединачно.<sup>9</sup>

У Историјском архиву Пожаревац формирана је Збирка фотографија, настала радом фото службе овог Архива. Започета је 1976. године, према садржини је разноврсна, отвореног је типа, савремена (документ са подлогом новијег доба) и њено допуњавање је временски неограничено. Садржи фотографије догађаја, личности, објеката, места и ствари од значаја за културну прошлост Браничевског округа. Збирку сачињавају позитиви, негативи и дигитални записи, као и веродостојни подаци о њиховом садржају, пореклу и ауторима. Приликом обраде и заштите ове фотодокументације остварена је уска сарадња архивистичке и фотографске струке.<sup>10</sup>

Сређивање фотографија у Историјском архиву Пожаревац вршено је на основу Упутства о чувању и обради збирке фотографија. Сређивање је обављано хронолошки, подаци су уношени у инвентарну књигу која је касније коришћена при изради аналитичког инвентара. Свака фотографија добила је редни број инвентара који истовремено чини саставни део сигнатуре. Фотографије које су смештене у албуме имају свој инвентарни број, с тим што је већи број фотографија исте тематике означен истим инвентарним бројем, док је свака појединачна фотографија из те целине

<sup>9</sup> Ненад Шугуљев, **Фотографија као историјски документ**, <http://arhivistika.wordpress.com/2012/10/01/31.maj.2013>.

<sup>10</sup> Историјски архив Пожаревац (даље: ИАП), Књига пријема архивске грађе, Досије фонда, 327.

означена подбројем. У посебној рубрици инвентара уписује се податак у коме се албуму одређена фотографија налази.<sup>11</sup>

Обрада поменуте збирке фотографија врши се у облику аналитичког инвентара у дигиталном облику. Након уноса података постоји могућност да се ови подаци штампају у одређеној форми и на тај начин физички формира инвентар у облику књиге према Упутству о чувању и обради збирке

материјала, спољашња ознака, број комада, аутор фотографије и примедба. Сигнатура је јединствена, састављена од бројева и слова, а сачињавају је, због хронолошког сређивања, ознака збирке и број инвентара (пример: ИАП-3Ф-268). Да сада је у Збирку унето више од 2.500 фотографија са 495 разних манифестација и догађаја и формирано 8 фотоалбума.<sup>12</sup>

РЕД. БРОЈ	ДАТУМ НАСТ.	БРОЈ КУТ.	САДРЖАЈ	ТЕМА	ВРСТА И СПОЉ. ОЗНАКЕ	БРОЈ КОМ.	РЕД. БРОЈ	ФИЛМ/CD БРОЈ КУТИЈЕ	ВРСТА И СПОЉНЕ ОЗНАКЕ	ПРИМЕДБА
49.	1976/11	2/1	Топлица Јовановић, пом. Секретара Комитета и Предраг Јевремовић, директор Архива разгледају изложбу МИАП поводом прославе 100-год. Црвеног крста у Пожаревцу. Музеј културне историје Пожаревац, новембра 1976.	Изл. МИАП „100 – год. Црвеног крста“	Црно-бела фотографија 9 x 14 cm	1	39	2/1	Црно-бели негатив 6 x 6 cm	1976. Фото: Ж. Антонијевић, МИАП.
50.	1976/11	2/1	Др Миодраг Марковић, управник Опште болнице у Пожаревцу уписује се у књигу утисака на изложби МИАП поводом прославе 100-год. Црвеног крста у Пожаревцу. Музеј културне историје Пожаревац, новембра 1976.	—“—	—“—	—“—	40	2/1	—“—	—“—
51.	1976/11	2/1	Медицинско особље приликом доделе признања Црвеног крста у сали Радничког универзитета у Пожаревцу, новембра 1976.	—“—	—“—	—“—	40	2/1	—“—	—“—
52.	1976/11	2/1	Милан Миловић прима одликовање Црвеног крста у сали Радничког универзитета у Пожаревцу, новембра 1976.	—“—	—“—	—“—	40	2/1	—“—	—“—
53.	1976/11	2/1	Милорад Антонијевић, секретар Синдиката у Пожаревцу приликом доделе признања Црвеног крста у сали Радничког универзитета у Пожаревцу, новембра 1976.	—“—	—“—	—“—	40	2/1	—“—	—“—
54.	1976/11	2/1	Љубина Дукић прима одликовање Црвеног крста у сали Радничког универзитета у Пожаревцу, новембра 1976.	—“—	—“—	—“—	40	2/1	—“—	—“—
55.	1976/11	2/1	Др Миломир Бранковић, примаријус у Дечијем диспанзеру у Пожаревцу прима одликовање Црвеног крста у сали Радничког универзитета у Пожаревцу, новембра 1976.	—“—	—“—	—“—	40	2/1	—“—	—“—
56.	1976/11	2/1	Др Пејић прима одликовање Црвеног крста у сали Радничког универзитета у Пожаревцу, новембра 1976.	—“—	—“—	—“—	40	2/1	—“—	—“—

### Историјски архив Пожаревац, Збирка фотографија, аналитички инвентар, стр. 6.

фотографија. Књига садржи следеће податке: редни број, датум настанка, број кутије, садржај (догађај, личност, објекат, предмет, време настанка, место збивања, итд.), врста

Оригинали (филмови и дигитални снимци са којих су добијене фотографије Збирке) сређени су као и фотографије, с тим што је и у инвентарној књизи и у аналитичком

<sup>11</sup> ИАП, Збирка фотографија (даље: ЗФ), аналитички инвентар.

<sup>12</sup> Исто.

инвентару успостављена веза између њих и одговарајућих фотографија. Под редним бројем један заведена је црно-бела фотографија која приказује свечану трибину са гостима непосредно пред отварање **13. Љубичевских коњичких игара**, 03. септембра 1976. године. Фотографија је формата 13x18 cm, израђена са негатива 6x6 cm, снимање је обавила фото служба Архива. Даље, архивирани су фотографије са исте манифестације, хронолошки сређене, истог су формата, исти сниматељ, израђене у једном примерку у црно-белој техници а приказују важније догађаје са манифестације: свечану поворку, дувачки оркестар, фолклорне групе, учеснике у програму, затим следе догађаји са пожаревачког хиподрома - галопске и касачке трке, разна такмичења, вишебој, као и финале и затварање игара. Фотографије приказују догађаје у граду и на хиподрому у трајању од три дана, хронолошки су сређене и стављене у картонске кутије са исписаним спољним етикетама.



Детаљ са изложбе ИАП: Биоскоп 1941–1945, Филмски плакат, Пожаревац, Градска галерија, 2011. (ИАП–ЗФ–482–64)

Затим је унета изложба Међуопштинског историјског архива у Пожаревцу из 1976. године под називом **100 година Црвеног крста у Пожаревцу**. Следе: изложба **Жена на радном месту** из 1976. године, манифестација **14. Љубичевске коњичке игре** из 1977. године, изложба Архива под називом **Јуче, данас, сутра**<sup>13</sup>... Од новембра 1998. године фотографије су искључиво у боји.

Последња тематска целина унета у аналитички инвентар обухвата фотографије које се односе на програм „Дан отворених врата архива 2013 – Сви смо ми део историје“, одржан 03. јуна 2013. године у депоу Историјског архива Пожаревац, редни број књиге 496. Наведена целина садржи 33 фотографије у боји у дигиталном облику.

Од новембра 2003. године фотографије се чувају у одговарајућим фото-албумима. Оригинале-негативе (црно-беле и у боји), крајем 2005. године замењују дигитални снимци који се смештају и чувају истовремено на два паралелна

<sup>13</sup> ИАП, ЗФ, аналитички инвентар.

медија: на компакт дисковима и на спољном диску – терабајту (1 Tb).

Збирка фотографија Историјског архива Пожаревац за период од 1976. до 03. јуна 2013. године садржи 2.500 фотографија.

## РЕЗИМЕ

Фотографија је модерна творевина културе и извор сазнања о прошлости и већ је дуже времена предмет стручних и ширих занимања. Ни једно друго средство материјалне културе не може, као фотографија, да пружи могућност потомцима да са таквом прецизношћу и свеобухватношћу посматрају прошлост. Има моћ да сваки тренутак учини вечним. Увек бележи садашњост која одмах постаје прошлост. Фотографија је, уствари, непобитан доказ да се нешто догодило, односно да је нешто постојало.

Нема људске делатности у којој није нашла примену. Данашњи човек је у свакодневном контакту са фотографијом и може се чак рећи да је њоме и преоптерећен. Међутим, у том мноштву слика направљених фотоапаратом, мало је великих фотографија. Јер добра фотографија је само она која испуњава циљ за који је створена. Другим речима, **да би се направила фотографија одређеног квалитета мора се једна одређена замисао на одређен начин спровести кроз процес настајања слике**,<sup>14</sup> дакле, мора се једна одређена идеја реализовати.

Од пре десетак година догодила се и тзв. **дигитална револуција** у којој је дошло и до поједностављења технике стварања фотографске слике. Дошло је до појаве тзв. **безбрижног фотографисања**, све с мишљу да ће се фотографија у постпродукцији дотерати. Међутим, од лошег негатива не може се добити добра фотографија. Напротив, снимак мора да буде од почетка онолико добар колико је то могуће да би се од њега направила добра фотографија.

Збирка фотографија Историјског архива Пожаревац добила је своје заслужено место међу многобројним изворима информација у овом Архиву. Савремена достигнућа у фотографији (дигитални снимци, могућност лаког и једноставног скенирања фотографија) заштитиће фотографије од прекомерне употребе, омогућиће бољи приступ и коришћење фотографија и њихову доступност већем броју корисника. Историјски архив Пожаревац својом мисијом настоји

да корисницима омогући једноставан, лак и директан приступ траженим фотографијама уз истовремено трајно очување оригинала.

На крају морамо да се запитамо каква је будућност фотографије? Колико је оправдана опасност да се вештина фотографисања трансформише у вештину рада на рачунару – Photoshopu?

Одговор је сасвим јасан. Дигитална фотографија мора да испуни исте естетске критеријуме као и аналогна фотографија. Само што је дигитална фотографија подигла лествицу критеријума навише. Вероватно ће у будућности бити све више добрих фотографија, али ће се и критеријуми заоштравати.

Дакле, ако је за фотографију као будући историјски извор битна њена документарност и аутентичност с једне стране, и техничка исправност снимљеног материјала с друге стране, онда се и у будућности иза фотоапарата мора налазити човек који ће умети да направи добру фотографију, тј. фотографију која испуњава циљ за који је створена. И наравно, колико год је све снимано и снимљено, увек се може снимити поново, другачије, можда и боље.

С обзиром да је фотографија постала предводник једне нове цивилизације – цивилизације слике, намеће се и друго, важно питање: хоће ли култ слике и сликовног изражавања у будућој електронској и компјутерској цивилизацији потиснути на периферију столећима владајућу писану и говорну реч? Или ће је можда само редуковати? Одговор ће дати време које долази.



## Documentary photography as a historical source -forming the Historical Archive of Požarevac photography collection

**Abstract:** The archivists and historians did not always acknowledge photography as a primary historical source. An unconventional and non-book records, such as photography, could never have the primary place. Nevertheless, its preservation made it equally valuable. It imposes itself as a source of great value since it has a documentary aspect, no matter the various limitations. The data accuracy which the photography offers us makes it an exquisite historical source.

The focus of this work is a documentary photography as a historical source and a memory of a society. Its objectivity and authenticity with a short review on the history of photography; as well as the forming of the Historical Archive of Požarevac photography collection. This collection as a source of various information and knowledge, can be used in political, urban and social past of Braničevo county.

**Key words:** the Historical Archive of Požarevac, Braničevo county, the photography collection, a documentary photography, arranging, light, picture, event.

## SUMMARY

Photography is a modern cultural creation and the source of knowledge about the past. It has been the object of scientific and wider interests for some time now. It is the only means of material culture that offers the descendants an opportunity to observe the past with the minuteness and universality. It has the power to make every moment eternal. The present is becoming past in an instant. Photography is in fact an uncontested proof that something has happened, ie- that something existed. It has found its purpose in every human activity. Today's man meets photography in his everyday life, he is so to say, overburdened with it. However, in that sea of photos made with camera, there are few great ones. A good photo is the one that meets

the goal of its purpose. In other words, to make a quality photo a specific thought must be taken, in a specific way, through the process of creating the picture, a certain idea must be realized. Ten years ago, the digital revolution happened. The most important changes that occurred involved the simplification of the photo creating technique. The phenomenon of carefree photographing arose, followed with the idea that the photo would be touched up in the postproduction. However, you cannot make a good picture out of the bad negative. In fact, the snapshot must be as good as possible in order to have a good picture. In the end we have to ask ourselves what is the future of photography? How justified can be the danger of transforming photography craft into common computer work- in Photoshop? The answer is rather clear: the digital photo must fulfill the same aesthetic criteria as the analogue one. With the exception that the digital picture raises the scale of criteria higher, much higher. It is very likely that the number of good photos will be greater in the future. However the criteria will be stricter. Hence, if the documentarity and authenticity will be the historical source for photography and technical correctness of the recorded material, the future needs a man who knows how to make a good picture behind the camera, the picture which can fulfill its primary goal. Everything can be photographed over and over again, no matter how many times it has been already taken. Considering that the photography has become a leader of a new civilization- the civilization of the picture, a question imposes itself: will the cult of picture and picture expressionism in the future electronic and computer civilization expel the written and spoken word? Or simply reduce it? The answer is written in the times that will come.



# historiography istoriografija ИСТОРИОГРАФИЈА

Проф. др Бранко ЂУПУРДИЈА  
Филозофски факултет Универзитета у Београду  
Србија

UDK: 908(497.5 Дрежница)

Проф. др Бранко ЂУПУРДИЈА

## Оквири истраживања дрезничке културе

(Друго измењено и допуњено издање)

**Абстракт:** Рад почива на уверењу да мале регионалне, верске, националне или друге заједнице и њихове културе треба да буду предмет етнолошких и антрополошких проучавања. Као такве, поготово ако живе у расејању, погодне су за проучавање промена које настају у њиховом друштвеном и културном ткиву. У складу са тим у раду је учињен напор да се разради један могући референтни оквир за истраживање културе српског становништва у Дрежници, у јужном делу Горског котара, и свим оним местима где је она сеобама или колонизацијама пренета, пре свега у Бајмоку, Суботици и Београду. Ради тога су у основним потезима истражене историјске и географске основе ове културе и њени унутрашњи садржаји, а указано је и на методологију која се може користити за даља истраживања. Рад тако има двоструки карактер: са једне стране је плод досадашњих истраживања дрежничке културе, а са друге стране је основа или оквир за њена много потпунија будућа истраживања.

**Кључне речи:** истраживање, култура, методологија, Дрежница, Бајмок, Суботица, Београд.

Основни задатак овог рада је да створи један могући референтни оквир за истраживање дрежничке културе. У складу са тим треба одредити историјске, просторне и садржајне основе ове културе и скицирати методологију њеног истраживања.<sup>1</sup> Чини се да је најједноставније одредити просторне или географске основе ове културе.

<sup>1</sup> За те потребе ослонићемо се на историјске изворе и литературу, са једне стране, и на властиту етнографску грађу и хронике настале на основу вишегодишњих истраживања дрежничке културе, са друге стране. Властита истраживања дрежничке културе, осим архивских истраживања, подразумевају боравке на терену, посматрање појава и учествовање у њима. Теренска истраживања су обављана у Дрежници, Бајмоку, Суботици и Београду.

Ради се о Дрежници која се налази на тремећи Горског котара, Хрватског приморја и Лике.<sup>2</sup> Према Р. Павићу, Дрежнички крај, који се налази у масиву Велике Капеле, између Јозефинске и Рудолфинске цесте, је периферно подручје Горског котара и прелазно подручје према Лици. „Preovladavajuća goranska značajka tu je visokogorski šumom dobro obrastao krški blok (Gluha Kapela), u kojem su mala izolirana krška proširenja, što je bitna razlika prema Lici, s većim poljima u kršu i većim goletima; i povijest i suvremeni gospodarski život Like je mnogo bujniji. U Drežničkom kraju stanovnici najradije kažu da su Gorani, pa i kuće izgledaju goranski“.<sup>3</sup>

У историјском погледу посматрано Дрежница се први пут помиње 1486. године и то у вези са Кракаром, који је припадао модрушком властелинству. Том приликом је, уз попис људи, стоке и земље у Кракару, поменуто, поред осталих места, и Дрежница. Тако се каже да је Кракар крај са више кућа смештених у котлинама које се налазе дубоко у шуми „prema Bieloj lasici i Bituraju više Drežnice“. Села која су припадала Кракару су била расута по долинама и шумама иза Велике Капеле а око Дрежнице, Потока и Јасенка. Већ у то време је Модрушки крај од стране турске војске „jako poharan bio, te su mnoga selišta pusta i na ugaru bila“. Након што је 1493. године турска војска разорила ово властелинство „bitisala je Modruša kukavno još nekoliko godina više pusta, nego li napučena kao krajiška stražarnica, dok je Turci i zub vremena nepretvore po gotovu u pustoš i ruševine“.<sup>4</sup>

<sup>2</sup> Осим ове, која је у годинама после Другог светског рата незванично означавана као огулинска Дрежница и касније званично као Партизанска Дрежница, познате су још три Дрежнице на јужнословенском етничком простору. Једна се налази у пчињско-топличком крају, друга у Херцеговини а трећа у Словенији.

<sup>3</sup> Radovan Pavić, *Zemljopisne značajke*, у књизи: Gorski kotar, уредио Alojz Crnić, Delnice, 1973, стр. 9.

<sup>4</sup> *Urbar modruški od god. 1486.*, priredio Radoslav Lopašić, Ogulin,

Према новијим историографским истраживањима, први талас српског становништва насељен је у опустелу гомирско-огулинску област у лето 1600. године, из турске Лике и Крбаве. Том приликом је насељено 325 људи, од тога 127 под оружјем. Они су створили насеља у Гомирју, Врбовском и Моравицама а потом, постепено се ширећи, и у Равној Гори, Мркопљу, Туку, Јасенку и Дрежници. Гомирска српска заједница је на прелазу из XVII у XVIII век, по територији и по броју становника, била једна од највећих општина у Карловачком генералату, који је припадао Војној крајини. У тој општини је у 121 кући живело 1.417 становника. Гомирско-огулинска област је, осим 1600. године, насељавана српским становништвом и 1605, 1609, 1611, 1639, 1641, 1655, 1686. и 1705. године, а нека села, као што су Томићи и Зрнићи у Дрежници, и у прве две деценије XVIII века.<sup>5</sup>

Да би се у најосновнијим потезима показало кретање броја становништва Дрежнице ослонићемо се на три извора о томе: на прве познате изворе, на податке када Дрежница има највећи број становника и на податке о данашњем стању становништва. Према попису који је у Карловачком генералату и у Банији извршен 1768. године Дрежница је имала 62 куће. У Огулинској регименти, којој је Дрежница припадала, било је 1.173 куће и 15.281 душа.<sup>6</sup> На основу ових података се може закључити да је у сваком домаћинству Огулинске регименте просечно живело 13,02 члана. Из тога, такође, произлази да је Дрежница имала 807,69 становника. Највећи број становника Дрежница је досегла 1941. године, уочи Другог светског рата, када је, упркос сталним исељавањима становништва, имала око 6.000 становника.<sup>7</sup> Према последњем попису становништва, спроведеном 2011. године у Републици Хрватској, насеље Дрежница је имало 516 становника.<sup>8</sup> На овако

драстичан пад броја становника утицало је страдање становништва током Другог светског рата и честа исељавања становништва после тога, нарочито колонизација у Бајмок крајем 1945. и почетком 1946. године. Тако су у току Другог светског рата страдала 864 лица,<sup>9</sup> а у Бајмок се одселило 300 породица са око 1.700 душа.<sup>10</sup>

Таман кад се процес насељавања Дрежнице смиривао, почела су прва исељавања становништва из ње. Познато је да је војна команда у Карловцу 9. априла 1715. године покренула истрагу због исељавања народа из хрватске Крајине у Славонију, Срем и Угарску. Том приликом су из Гомирја, Дрежнице, Врбовског и Моравица отишла у Срем 53 момка под оружјем. У вези са тим су наведена имена и презимена њих 16 који су иза себе оставили пуста земљишта. Од презимена која се међу њима помињу, само презиме Косановић може бити из Дрежнице. Са тим презименом помињу се: Вукоје, Симо и Милош. Име Вукоје није уобичајено у Дрежници, док су имена Симо и Милош уобичајена. Укупно је из Огулинске капетаније отишао 551 момак.<sup>11</sup>

Други талас исељавања се догодио крајем 19. и почетком 20. века, када се део становништва Дрежнице иселио у Сједињене Америчке Државе, поглавито у Аликвипу, предграђе Питсбурга, и друга места.<sup>12</sup> Трећи талас исељавања се одвијао после Првог светског рата. У овом таласу су насељавана места у Славонији (Александровац, Петровац, Обилићево, Орешњак, Чомборје, Добровић, Доње Базје<sup>13</sup> и друга), Банату (Александров Гај, касније назван Купиник, и Банатско Аранђелово<sup>14</sup>), на Косову и Метохији (реони рудника „Обилић“ и „Трепча“), централној и јужној

Србији односно Македонији (села Ерделија и Дољане у Овче Пољу), Босни и другим местима и крајевима. Насељавани су као солунски добровољци или по другим основама. Осим тога, одлазили су на рад у САД, Француску, Белгију, Немачку, Мађарску, Аустрију и Италију. Укупно је у међуратном периоду из Дрежничког краја исељено око 260 породица и око 250 појединаца односно, с обзиром да су породице у просеку имале око 7 чланова, око 2.000 појединаца, ако не и више.<sup>15</sup> Четврти талас исељеника напустио је Дрежницу непосредно после Другог светског рата. Овом приликом су насељавана места у Војводини: Бајмок, Ловћенац, Фекећић, Рума, Црвенка, Краљевићево, Кљајићево, Бела Црква, Бездан, Нови Футог, Боћар, Колут, Земун и друга места.<sup>16</sup> У највећем броју ових места насељено је по неколико породица. Једино је у Бајмок, као што смо видели, насељен већи број породица. После сваког већег исељавања становништва у појединим дрежничким селима су остајале празне и напуштене куће и зидине из којих је преостало становништво често узимало камен за властите потребе. Село Благај у Кракару може да послужи као један од примера како се становништво исељавало у 20 веку. Оно је око 1912. године имало 34 господара или насељене куће, пред Други светски рат их је било око 20, а данас у њему има 4 насељене куће.<sup>17</sup> Осим ових планских миграција и колонизација, које су организоване у оквиру Аустроугарске монархије и међуратне и послератне Југославије, становништво се из Дрежнице исељавало и спонтано, услед економских и других разлога. Тако, према властитом увиду, један број Дрежничара живи у Огулину, Новом Винодолском, Цриквеници, Ријеци, Пули, Карловцу, Загребу, Суботици, Крушевцу, Краљеву, Београду и другим местима. Данас највећи број Дрежничара живи у Дрежници, Бајмоку, Суботици и Београду.

Оваква историјска и друштвена збивања су вероватно утицала да у литератури која се односи на Дрежницу и њене људе буде стављен акценат на истраживање радничког покрета и Народноослободилачке борбе. Тако је о Дрежници написано око 20 књига. Неколико људи, углавном из овог краја, написали су своја сећања на живот у Дрежници.

15 Упоредити: Milan M. Kosanović i Mirko Zrnčić, н. д., стр. 622; Nikola Tomić Bojanov, **Migracija naroda Drežnice u vremenu od 1920–1941. i njegovo učesće u NOR-u**, у књизи: Partizanska Drežnica, стр. 623–654; Milan M. Kosanović, н. д., стр. 36.

16 Упоредити: Бранко Ђупурдија, **Суботица и околина**, Нови Сад, 1993, стр. 21.

17 Саговорници из Бајмока, родом из Благаја: Ђупурдија Љубица девојачки Ивошевић (1924-) и Бранко Д. Ивошевић (1932–2011).

Нека од њих су у рукопису, нека су објављена.<sup>18</sup> Ова литература садржи драгоцене податке о Дрежници. Постоји, међутим, потреба да се Дрежница проучи са научних позиција, из перспективе историје, географије, лингвистике, етнологије, антропологије и других дисциплина. У том погледу су тек учињени први напори. Појавили су се први резултати истраживања презимена, народног језика и фолклора.<sup>19</sup>

Током више стотина година заједничког живота и орођавања становништва Дрежнице дошло је до уједначавања разних облика културе. Становништво се временом множило и проширивало просторне оквире свога живота, претварајући многе летње станове у стално насељена села. Врхунац просторног и демографског ширења становништва досеђен је у периоду између два светска рата. Зато је тај период, пре страдања која ће се догодити у рату и исељавања након тога, посебно занимљив за истраживање.

Посматрано са етнолошког становишта, има више тема које би требало проучити у Дрежници. Било би најбоље, уколико постоје друштвени и кадровски услови, да се предузму комплетна, монографска истраживања дрежничке културе, како због саме Дрежнице и њеног становништва, тако и због осталих насеља у којима ово становништво живи, јер је Дрежница културна основа, нулти степен културе, према којој се могу, упоредним путем, проучавати промене које су код овог становништва настале након сеоба, посебно у Бајмок, Суботицу и Београд. У том смислу посебну пажњу треба посветити насељавању Дрежнице. У историографији и етнографији постоји више радова који обрађују насељавање српског становништва у Лику, Горски котар и Жумберк. Они могу бити основа и за даља етнолошка истраживања. Осим тога има се утисак, стечен на основу дугогодишњих проучавања,

18 Видети: Miloš Ivošević-Rogović, **Mala sela u velikom ratu**, Beograd, 1990 (rukopis); Gojko Trbović-Čošan, **Sjećanje o aktivnosti KPJ pre rata i u toku NOB-a u Drežnici**, Budimpešta, 1955 (rukopis); Dušan Kosanović, **Životne vetrometine**, Beograd, 2005; Bude Bosnić, **Drežnička trilogija**, Mačvanska Mitrovica, 2007.

19 Видети: Milan M. Kosanović, н. д.; Емина Томић, **Особине гласовног система дрежничких колониста у Бајмоку**, у: Прилози проучавању језика, 21, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1985, стр. 33–58; Ранко Радуловић, **Три дрежничке пословице**, у: Годишњак Матице дрежничке, 1, Бајмок, 2007, стр. 47–48; Ранко Радуловић, **„Дај знати ки зјати“ или „Да је знат ко зјат“**, у: Годишњак Матице дрежничке, 1, стр. 49–53; Бранко Ђупурдија, **Премјерно извођење народних песама и кола из Дрежнице**, у: Годишњак Матице дрежничке, 6, Бајмок, 2012, стр. 9–20; Софија Гердијан, **Како се чему виче у Дрежници**, у: Годишњак Матице дрежничке, 6, стр. 107–119; Никола Радуловић, **Шале из Дрежнице**, у: Годишњак Матице дрежничке, 6, стр. 123–125.

да би, уз писане изворе и истраживање фолклорног материјала, начина ткања, плетења, певања и играња, могло бацити допунско светло на ову проблематику. То би проучавање морало имати упоредни карактер, што значи да би требало да захвати целу Динарску културну зону, којој Дрежница суштински припада, мада као део Горског котара лежи на културној четворомеђи, коју још чине Јадранска, Алпска и Панонска културна зона, чији се утицаји, такође, осећају у њој.

Други важан корак у овом могућем етнолошком осветљавању Дрежнице је проучавање свих облика традиционалне културе. У том смислу је веома важно проучавање материјалних услова живота, привреде, система насеља, начина градње кућа, економских, религијских и свих других објеката, начина одевања, исхране и другог. Познато је да је Дрежница у време најгушће насељености, пред Други светски рат, имала око 60 села и заселака, једну цркву, посвећену Рођењу пресвете Богородице – Малој Госпојини, која је од Другог светског рата ван употребе и чија обнова, започета 28. јула 1990. године, још траје, 5 школа, од којих данас ради само она у центру насеља, 15 гробља и више извора пијаће воде и штерњи за сакупљање кишице.<sup>20</sup> За формирање слике о културном идентитету становништва Дрежнице важно је, осим облика материјалне културе, познавати обичаје из личног живота појединца, пригодне и сталне годишње обичаје. Међу обичајима животног циклуса појединца упражњавани су: бабине, крштење, „вијенац“ (свадба са венчањем у цркви), чуварина и „сарана“. Од сталних годишњих обичаја највише пажње је посвећивано Божићу и „Ускресу“. Осим тога, становништво Дрежнице слави четири славе: Светог Ђурђа, Светог Николу, Светог Њатију и Светог Јована, а год односно заједничка црквена и сеоска слава је, како смо поменули, Мала Госпоја. При проучавању обичајног и религијског живота треба водити рачуна о томе да је Други светски рат и идеологија коју је са собом донео, као и у многим другим југословенским крајевима, представљао прекретницу у животу становништва Дрежнице. Уз обичаје и религију, фолклор најпотпуније изражава културни идентитет становништва Дрежнице. Прелиминарна истраживања су показала да становништво Дрежнице познаје неколико врста песама, ојкане, розгалице, бећарце, поскочице, успаванке и јуначке песме, и

неколико кола, међу којима је најпознатије „коло“ („обично коло“, „брез музике“), које познаје и српско становништво западне Босне, које се до данас добро очувало код колоништа у Челареву у Војводини, затим „брже коло“ (у поменути крајевима Босне „јако коло“, у неким крајевима „нијемо коло“, „глуво коло“), „коло са забацавањем“, „кукуњешће“, „крушке, јабуке, грожђе“, „паун“, „опшај дири“, „козарачко коло“ и друге игре. Има се утисак да је коло, уз које се пева ојкан, најважнија фолклорна матрица становништва Дрежнице. Ојкан опева све важније моменте из живота појединца и становништва овог краја. У њему се опева љубав девојака и момака, или по дрежнички „цура и дечака“, заруке, свадбе, однос младе према свекру и свекрви, печалба, учешће у партизанима, неслагање са појединим моментима текуће политике и друго.<sup>21</sup> У области друштвеног живота посебну пажњу треба посветити проучавању брака, инокосне породице и кућне заједнице и разним облицима испомагања и мобе. Тежак живот у горштаким условима, натопљен честим ратовањима, изградили су код овог становништва високу дозу солидарности са људима који су у невољи. Тим пре треба проучити све појавне облике, начине организовања и нивое функционисања принципа солидарности. Када је реч о идеолошким опредељима, познато је да је допринос појединаца и становништва Дрежнице победи у НОБ-у солидно обраћен. Са друге стране, не постоји ни једно објављено штиво које обрађује припаднике југословенске војске у отаџбини родом из Дрежнице, који су припадали војним јединицама у Плашком, Јосипдолу и Гомирју, и оних који су страдали због Информбироа, без обзира што се, и у једном и у другом случају, ради о малом проценту људи.

При проучавању културног идентитета становништва Дрежнице треба имати у виду чињеницу да је оно окружено и насељима која припадају хрватском становништву. У том смислу би било пожељно упоредно проучавање српске и хрватске културе у Горском котару. Тако би се најбоље сагледале сличности и разлике између ових култура. Показало би се шта произлази из сличних или заједничких услова живота, а шта је наслеђено из ранијих периода, пре досељавања у ове крајеве, и шта је посебно у њиховим културама. У том контексту посматрано, било би добро да се у упоре-

ђивању оде и један корак даље. Он подразумева, пошто Дрежница и Горски котар леже на четворомеђи великих културних зона, Динарске, Алпске, Јадранске и Панонске, да се сагледају утицаји сваке од њих понаособ на дрежничку културу.

Друга значајна област коју настањује становништво Дрежнице је средишњи део северне Бачке, где се налазе насеља Бајмок и Суботица. Као што је већ поменуто, становништво Дрежнице је 1945. и 1946. године колонизовано у Бајмок, заједно са становништвом из других крајева Горског котара. Том приликом је укупно насељено 359 породица са 2034 члана. Осим из Дрежнице насељеници су били и из Дубрава, Врбовског и околине, Јасенка, Гомирја, околине Огулина, Босне и Херцеговине и Македоније, док је једна породица била аутохтона, она је узела учешћа у процесу аграрне реформе али не и у чину колонизације. При том треба имати у виду да, осим 300 породица, које из Дрежнице долазе у Бајмок, има још 3 породице које су ближим или даљим пореклом из Дрежнице, али су у Бајмок насељене из других места у околини Огулина.<sup>22</sup>

Када је реч о дрежничкој култури у Бајмоку, основно питање је шта се у њој променило, а шта је остало исто, после досељавања. Да би се добио одговор на ово питање потребно је проучити целокупну културу Дрежничара у Бајмоку. Највеће промене за досељенике су се догодиле у материјалној сфери, у области привређивања и култури становања. У сфери привређивања је задржана обрада земље и гајење стоке, овладало се гајењем воћа и винове лозе на песку, повећан је степен запослености у индустрији, у кудељари, циглани, клаоници, грађевинским предузећима, млинарству, а временом и постепено је отпао рад на сечи, киријању и обради дрвета, тако карактеристичан за стари крај. Ова везаност за дрво и његову обраду се гасила постепено, јер су колонисти из новог краја одлазили у стари крај и многе друге делове Југославије да би радили овај посао. Истовремено је напуштена и тек освојена култура гајења винове лозе у Таванкуту. Њу су колонисти обрађивали све до средине седамдесетих година 20. века, дакле пуне три деценије. Онда су виногради запуштени. Исти процес је карактеристичан и за староседеоце у Таванкуту. Постепено су се староседеоци и један део Дрежничара преорјентисали на гајење воћа, пре свега шљива, бресака, јабука, крушака и других врста воћа. Што се тиче културе становања, она је

затечена, као што је затечен и начин привређивања. У први мах колонисти су на њу морали само да се прилагођавају.

У области материјалне културе међу Дрежничарима се најбоље очувала исхрана. Она је заснована на млеку и млечним производима, поврћу, посебно „крумпјеру“ (кромпиру), купусу, „грау“ (пасуљу) и месо, нарочито свињском и јагњећем. За ручак, како Дрежничари називају доручак, се обично припремају поле и димљена сланина, шунка или кобасица, „кигана“ (кајгана) и друго. Поле се добијају тако што се кромпир пресече по дужини, посоли по унутрашњим, пресеченим странама, и неогуљен пече у тепсији, у „пекани“ (рерни) или директно на „даски“ (плочи) „шпарета“. Осим тога, за доручак се често припрема и палента са вареником односно слатким млеком или киселим млеком („млијетом, киселином“) или кајганом, као и меки или сушени сир са сланцима. Сланци се добијају тако што се огуљен кромпир пресече по дужини на пола и кува у посољеној води. Ова јела, која се припремају за ручак односно доручак, се често припремају и за вечеру. За ужину, како Дрежничари називају ручак, се припрема неко од куваних јела. Они држе до тога да макар једном дневно треба јести кашиком. У њиховој традицији је живинска или кокошја „жупа“ (супа) и „ампрег жупа“, које претходе главном јелу, поготово ако оно није чорбасто. Једно од главних јела је „гра и гершла“ (пасуљ са јечмом) са димљеним свињским „лебрима“ (ребрима), сланином, шунком или кобасицом. Под утицајем нове средине јечам понекад бива замењен тестом. Друго важно подневно јело је „вргани“ (печени) кисели купус са димљеном свињском сланином или ребрима (једна врста подварка). Треће јело које се зна припремати за ужину је „гра и купус“ односно „вариво“, које се добија кувањем пасуља, најбоље зекчића, рибаног киселог купуса и сушеног свињског меса, ребара, шунке или сланине. Четврто важно јело које се припрема за ужину је сладак купус са јагњећим или овчијим месом. Сва ова јела се обично једу са сланцима, који се користе уместо „крува“ (хлеба). Понекад се пасуљ са јечмом и вариво, уместо са сланцима или хлебом, једу са палентом. За „попасак“ или малу ужину се припрема неко лакше јело. Ова навика је остала из времена тешких пољских радова, поготово кошења ливада, када је радницима била потребна додатна снага. У ранија времена се за попасак припремало кисело млеко са хлебом, сланцима или палентом или нешто друго. У новије време, поготово у Бајмоку, за попасак се узима воће, колач, пудинг или нешто слично. Овим традиционалним, свакидашњим јелима, су се у новој средини прикључила и многа

<sup>20</sup> Упоредити: Manojlo Maravić, *Iz prošlosti Drežnice do 1918. godine*, у књизи: *Partizanska Drežnica*, стр. 12–13; властита теренска грађа о етнолошком истраживању Дрежнице у лето 1988, 1989. и 1990. године.

<sup>21</sup> Саговорници из Бајмока: Маравић Милица девојачки Вукелић (1928–2001) родом из Јагетића, Маравић Десанка девојачки Ивошевић (1925–2010) родом из Благаја, Таталовић Велимир (1936–2004) родом са зечева Брда, и саговорница из Београда: Трбовић Драгана (1974-) родом из Којића у Кракару.

<sup>22</sup> Упоредити: Бранко Ђупурдија, *Породица колониста у Бајмоку 1945–1948*, стр. 241, 243.



друга, у зависности од ситуације у породици, отворености према примању новина и другом. Тако су у употребу ушли: пилећи кромпир паприкаш са салатом од слатког купуса или парадајза, чобанац, телећи перкелт са тестом и друга јела.

Посебно питање је божићна, ускршња и славска трпеза. У Дрежници је Божић, пре последњег великог исељавања становништва, био, као и данас, велики празник, само што га данас слави знатно мањи број људи. Припреме за њега су почињале већ о Светом Николи, када се сејало жито. На Бадњи дан је домаћин одлазио у шуму да одсече бадњак и донесе га кући, држећи га у руци на којој се налази рукавица. На вратима га дочекује домаћица. Он јој назива добро вече и честита Бадње вече. Она му отпоздравља, честита Бадње вече и посипа га житом. Овај бадњак, који је од „растова“ или букова дрвета, се уноси у „вежу“ (кухињу), и полаже на отворено огњиште. Једна страна бадњака је подигнута на гвоздени „пријеклад“. Изнад бадњака се пече прасе на ражњу, које се једе за ручак, на Божић. На Бадњи дан се постило, обавезно се, поред другог посног јела, куваног кукуруза или пасуља и кромпира на салату, барио бакалар, који се обично набављао у Огулину или у Приморју. Уочи Бадње вечери се направи душица. У напола пресечен и издубљен кромпир се стави лој и конач који се запали. За божићну трпезу се пече божићњак, који се ставља у сито-рашето са „бијелим ручником“ а у новије време у једну, обично белу, посуду, „здјелу“ или „ђеку“. Око божићњака се наспу разни плодови: „гра“, жито, „куруз“, смокве, „љешници“ и друго, а на њега се стави црвена јабука. Он ту остаје до Малога Божића, када се начиње и једе. Осим њега, за божићну трпезу се спрема пилећа или кокошја „жупа“ и две чеснице, једна на црте и једна на слова. Домаћица рано ујутру, пре свитања, иде на врело по воду којом ће умесити чеснице. Уз пут руком ухвати за врх највиши колац у плоту и мало га продрма, да следеће године „курузи“ на расту велики. После тога посипа врело житом, говорећи: „Ово тицами рана за годину дана“. Она чесница што има црте или парте преко себе, означава земљу и узоране бразде. На њој је, приликом мешања, ножем повучено више паралелних линија. Истом приликом је на другој чесници чашом отиснуто око 7 кругова, по ободу и у средини. Чињеница да се они називају словима сведочи да је намењена људима и да је свако слово означавало почетно слово имена чланова породице. У једну од чесница домаћица стави новац. Верује се да ће онај ко за ручком, кад се буде ломила чесница, нађе новац, бити срећан те године. Осим чесница пече се и „при-

јеснац са сиром“, који се једе после ручка. Пече се од теста укисело и сланог сира. Посебан, округло и у средини шупаљ колач, говедар, је био намењен говедима. Он се на Мали Божић ломео волу на рогу, после чега би га нахранили са деловима колача. Ручак, који уз супу и салату садржи и прасеће печење, се обављао уз свећу или тројаке. На Божић ујутро би долазио полезник у кућу, који би подстицао ватру и набрајао добре жеље за укућане и стоку. Тога дана, пре ужине, се и во угонио у вежу, неки сматрају уместо полезника, затим му се давало мало јела са божићне трпезе, после чега су укућани приступали ужини. Други дан Божића је Божји дан, а трећи Стјепан дан. На трећи дан Божића се каже: „Стјепан дан – слама ван“. Тога дана се слама износила из куће у воћар и стављала воћкама у рашље, да боље роде. Већ и из овако сведеног приказа божићних празника се види да су они пуни магијских радњи којима је циљ здравље и сваки напредак људи, стоке и усева.

Са доласком у Бајмоку, божићни празници Дрежничара су делимично промењени. Изостало је налагање бадњака, јер нема отворених огњишта, као што је изостало и увођење вола у кућу, кога је, иначе, у свакидашњој употреби заменио коњ. Ипак, у неким домаћинствима би довели коња или јагње до кућних врата. Некада обавезни сушени бакалар је замењен свезим шараном или неком другом рибом. Душица је модернија, у стаклену чашу се најпре наспе вода па уље, на који се положи држач – крстић са фитиљем. Слама се једно време обавезно уносила, али већина породица је не уноси око три деценије, ако не и више. Постепено су појединци почели набављати мале бадњаке од храстова или церова лишћа, увезане у сламу. Они су најпре набављани у Суботици и Београду и другим местима из којих су Дрежничари долазили кући за Божић. Самим крајем 20. века, од како је подигнута црква Светога Ђурђа, и од како су се бадњаци почели наламати испред ње, појединци су делове бадњака односили кућама. Тек се у последњих неколико година може купити бадњак и у Бајмоку, на пијаци или неком другом месту. Тако су, временом, преживели следећи делови Божића: младо жито, „кувани посни гра“, „кувани посни куруз“, „крумпјер на салату“, риба, душица, „жупа“, печено свињско месо, божићњак са разним плодовима и црвеном јабуком, чеснице и „пријеснац са сиром“, а у неким кућама је овоме одавно додата и руска салата или неко друго јело по индивидуалном или породичном избору.

Ускрс у Дрежници, у време док је генерација која се преселила у Бајмоку, боравила у њој, није ни изблиза био пра-

знован као Божић. Сматрало се да је Ускрс више празник за децу, зато што су се тога дана деца „куцала са варбаном јајима“. Иначе, за тај дан се припремао бољи ручак, кокошија или нека друга супа, а по могућности се пекло јагњеће или неко друго месо и „пријеснац са сиром“, који се у складу са дрежничким обичајима једе после главног јела. Ове су навике са сеобом пренете у Бајмоку. Постепено је, међутим, један део дрежничког становништва, по свему судећи под староседелачким односно католичким утицајем, почео за ускршњу трпезу да припрема барену шунку и кобасицу са реном. Али, у околним насељима, Сомбору, Стапару, Суботици и на Келебији и Срби староседеоци имају ту навику, док је Срби који су са Косова и Метохије насељени у Бајмоку и Суботицу немају.<sup>23</sup>

У Дрежници су се, као што је поменуто, славиле четири славе: Свети Ђватија, Свети Јован, Свети Ђурађ и Свети Никола. Познато је да су то била велика весеља, за која се спремао боља храна, позивали гости, свирало, играло и певало. Ипак, не постоје детаљни описи слава, у тренутку када Дрежничари напуштају родни крај. По свему судећи, слављеници на славу нису одлазили у цркву, а колач и жито нису њени саставни елементи. Са друге стране, ни свештеник тога дана није био обавезан посетилац на кућним славама. Уосталом, то и није било могуће, с обзиром да исту славу слави велики број фамилија које су међусобно јако удаљене. Он, дакле, ни физички не би могао да стигне на многа места, што наравно не значи да на неким местима није био, поготово у кућама пословних људи, са којима се свештеник дружио. Из тога произилази да су Дрежничари у Бајмоку донели један елементарни модел славе, који подразумева посвећеност том дану, свећу, бољи ручак, окупљане уже породице и кумова и весеље. Иначе, познато је, као што смо поменули, да је у Дрежници постојао један мањи број људи који су чинили водећи друштвени слој, међу којима су, осим свештеника и њихових супруга, били индустријалци, учитељи и службеници разних професија и њихове породице. О томе сведочи и једна фотографија снимљена испред цркве на Опленцу 1935. године, где се, са попом и попадијом, који су по свој прилици овај пут и организовали, обрела мања група имућнијих људи из Дрежнице, да ода почаст сени покојног краља Александра Карађорђевића.

23 Саговорници: Ђурчић Бранислав из Стапара, Маловић Веселин и Бабић Гизела девојачки Хегедиш из Бајмока, Матић Мирослав са Келебије, Токовић Владимир и Томић Миодраг из Суботице и други.

Што се тиче славе у Бајмоку, може се рећи да се свечана атмосфера осети не само по јелу које се разликује од убичајеног, него и употреби дуплих тањира, која није увек обавезна при свакидашњој трпези. Тако се за ову прилику припрема живинска супа, сарма, барено пилеће месо, барено поврће, печено свињско или јагњеће и пилеће месо, салата, „пријеснац са сиром“, хлеб и колачи. Последњих година, са изградњом српске цркве у Бајмоку, неки су прихватили обавезу одласка у цркву на дан кућне славе, кољиво и колач. Тако је настављен процес христијанизације дрежничких слава. Осим тога, део овог становништва се, након паузе од око четири деценије а можда и више, која је била условљена општим историјским и друштвеним приликама, вратио цркви.

Када је реч о црквеној слави, Дрежничари су по доласку у Бајмоку, припали црквеној општини у Пачиру, који је удаљен од Бајмока око 8 километара. Црква у Пачиру је посвећена Светом Петру. Тако су Дрежничари првих послератних година прославу Мале Госпоје заменили прославом Петровдана. То је трајало свега четири године. О Петрови 1949. године догодио се инцидент у Пачиру. Прослава црквене славе је забрањена, а крштења и венчања проређена, што се тиче Дрежничара престала су, као што смо поменули, за наредне четири деценије ако не и више, све док, крајем 20. века, није изграђена српска црква у Бајмоку, посвећена Светом Ђурђу (Светом Георгију). Тако су Дрежничари у 20. веку добили трећу црквену славу.<sup>24</sup>

У лични обичајни живот Дрежничара у Бајмоку спадају: бабине, рођендан, зарука, свадба, испраћај регрута у војску, чуварина, подушја и сахрана. Прослава рођендана и испраћај младића у војску је новија појава. Са подушјама је нешто другачија ситуација. Она су се у старом крају одржавала само после сахране, али пре свега за оне који су помагали око копања раке и других послова везаних за сахрану, и за рођаке и пријатеље који су дошли из удаљенијих места. У Бајмоку су последњих година подушја узела маха. Одржавају се после сахране и сутра дан, после посете гробљу, а неки их држе и на шест недеља, и годину дана. Присуствује им више десетина а понекад и преко сто људи.

У структури погребног ритуала 1991. година чини прекретницу. Тада је изграђена капела на Православном гробљу на Рати, у Бајмоку. Од тада постоји могућност да се чуварина и сахрана не обављају из куће покојника него

24 Упоредити: Бранко Ђуљурдија, **Породица колониста у Бајмоку 1945–1948**, стр. 87–93.

из капеле на гробљу. То је отворило могућност за промену структуре обичаја. Тако свака породица за себе одлучује да ли ће се чуварина држати код куће или у капели на гробљу. На чуварицама и сахранама је уобичајено, мада последњих година, са одласком старијих жена, све ређе и ређе, бугарење, гласно тужење и нарицање за покојником, донето из старог краја. Последњих година свештеник чешће присуствује сахранама него раније. Један део, сада већ старијег становништва, рођеног у Дрежници, се сахрањује у духу петокраке односно свега онога што је она за њега и друштво у целини значила, припадност партизанском покрету, борба за ослобођење земље, идеологију, а други у знаку крста, јер су све генерације деце, рођене у Дрежници до 1941. године, крштене, па и оне које сада припадају старијим генерацијама у Бајмоку. Иначе, почетком ратних немира 1941. године, поп Милош Жутић је напустио Дрежницу. Вратио се после Другог светског рата, да обнови порушену цркву и црквени живот. Том приликом је убијен. Међу неким солидним познаваоцима прилика у ондашњој Дрежници влада мишљење да је убијен по налогу партијске организације.<sup>25</sup> Тако се догодило да је обнова цркве и црквеног живота почела крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века, непосредно пред рат у СФР Југославији.

Од сталних годишњих обичаја најбоље су се очували: Божић, Ускрс и слава, упркос томе што им општа друштвена клима није поговарала. Они су се углавном одвијали у породичном кругу, иако је њихово одржавање понекад забрањивано од стране појединих партијских и државних повереника. Тешко је рећи да ли би ситуација била другачија да ово становништво није одбијено од цркве у Пачиру 1949. године и да око 55 година није чекало на цркву у Бајмоку. У овом периоду, са друге стране, општа друштвена клима је подржавала прославу других празника. Славила се Нова година, Дан жена 8. март, Празник рада 1. мај, Дан борца 4. јул, Дан устанка 7. јул и Дан републике 29. новембар.

У оваквим друштвеним условима рођен је 1972. године међу Дрежничарима у Бајмоку један нови обичај, Кракарска вечера, касније назван Кракарско вече, који се одржава и данас. Основали су га мушкарци, родом из Кракара

у Дрежници. Првом прелу је присуствовало 96 мушкараца. Међу њима је било неколико њихових потомака, младића рођених у Бајмоку. После тога, постепено, обичај се отворио према супругама и зетовима а тиме и према припадницима других вера и нација. Одржава се, уз вечеру, музику, томболу и изложбу ручних радова и предмета из завичаја, у главним ресторанима: „Клубу“, „Полету“, „Корзу“, „Задруги“, „Стадиону“, КПД „Јединство-Egyseg“ и „Вожду“. Ово је, не рачунајући свадбе и сахране и неколико прослава годишњица колонизације, био једини вид окупљања дрежничког становништва у Бајмоку у послератном периоду.<sup>26</sup>

У проучавању друштвеног живота посебну пажњу треба посветити браку и породици. Стари крај је био релативно самодовољан и бракови су се углавном склапали унутар њега и властите популације. Са преласком у нову средину отворио се већи простор за склапање мешовитих бракова са буњевачким, хрватским и мађарским становништвом. То је за дрежничко становништво једно ново искуство. Тиме је, уједно, створена и једна нова култура. Породица је при насељавању у просеку имала скоро 6 чланова. То значи да је имала више деце и да се у многим породицама живело у заједништву са неким од ближњих рођака. Већ у првој генерацији која је рођена у новом крају број деце је знатно смањен у односу на ону која је досељена. Тако се породица постепено смањивала, мада још има проширених породица и кућних заједница. Постоје солидни извори за проучавање породице у току насељавања. Било би упутно направити савремени снимак стања у породици. Тако би се, упоређивањем ова два пресека, могла добити прецизна слика о основним тенденцијама у развоју дрежничке породице.<sup>27</sup>

Из Дрежнице је донет жив и богат фолклор, песме, игре и музика. Он се упражњавао следећих 10, можда и 15 година, а онда је замро. Они који су били у најбољим играчким годинама: младићи су се поженили а девојке поудавале и престале да излазе, у међувремену су се неки од њих запослили, радио и телевизија су пласирали друге песме и игре, ужичко коло, чачак, моравац и друга, а нико од Дрежничара ни из локалне заједнице није нашао за сходно да дрежнички

фолклор пресели на даске културно уметничког друштва, као што је то на пример урађено код колониста у Челареву, Бачком Грачацу, Кљајићеву, Чонопљи и другим местима Војводине, која су добила нове колонисте. Тако су прве генерације дрежничке деце одрасле у новом крају као да њихов фолклор и не постоји. Она нису научила да играју кола својих предака, јер није постојала брига локалне заједнице за очување овог вида културног наслеђа. Одрасла су уз нови фолклор, који је све више узимао маха. У КПД „Јединство-Egyseg“ су увежбаване дрежничке игре и песме у периоду од 1995. до 2000. године, али нису изведене. Напокон су, 24. јуна 2012. године на 50. међународној смотри фолклора у Бајмоку Матица дрежничка и КПД „Јединство-Egyseg“ извели „народне пјесме и кола из Дрежнице“. За ову прилику играче је увежбавао Антал Пољак, на основу фолклорног материјала који је раније сакупљен.<sup>28</sup>

Огромно народно благо лежи ван употребе у орманима, под шајерима или на таванима дрежничких кућа у Бајмоку. Ради се о предметима који су донети из Дрежнице или су направљени у Бајмоку. Они су једно време били у свакидашњој или ритуалној употреби, а онда су временом, из различитих разлога, престали да се користе. То су: ручници, тишлајфери, стоњаци, биљци, обичне и вежене плате, девојачке шкриње, брадвје, брадвљи, сикире, жаге, цапини, ајмови, комоти, бронзе и многи други. Први задатак истраживача треба да буде да се ови предмети идентификују, сниме и проуче. На основу тога би се могао направити каталог. Предмети могу остати код својих власника. Тако нико ником не мора ништа да поклања нити да отуђује део своје културне баштине. То би могао бити живи музеј у народу. Свако би и даље био власник онога што има. Само би каталог указивао на то опште културно добро. Оно је семе динарске културе у војвођанској и панонској култури.<sup>29</sup>

Један део Дрежничара се временом, ради школовања, запослења и других потреба обрео у Суботици. Они су тамо доспели из Бајмока. Обично су средње школе или факултете похађали у Суботици, онда су се у њој запослили и стално настанили. Неки су се после тога вратили у Бајмоку, неки су

се настанили у Новом Саду или другим местима. Они што су се запослили у Суботици раде у разним делатностима: у привредним предузећима, школама, домовима здравља, болницама, судовима, банкама, полицији, агенцијама за промет некретнина, шпедицијама, адвокатским канцеларијама, на царини и другим установама. Једно могуће истраживање ове популације требало би да укаже на начин и интензитет њене интеграције у Суботици, везаност за Бајмоку и Дрежницу. Осим тога, један број Дрежничара, који су стално настањени у Бајмоку, запослењем је везан за Суботицу. Они радним данима путују у Суботицу на посао. Тако имамо бар два начина и степена интегрисаности Дрежничара у токове привредног, и уопште друштвеног, живота Суботице, оне који као дневни мигранти готово свакодневно одлазе у Суботицу и оне који су у њој стално настањени и запослени.<sup>30</sup>

Значајан број Дрежничара се настанио у Београду. Неки од њих су доспели у Београд још пре Другог светског рата ако не и раније. Један део Дрежничара је у Београд доспео из Бајмока, након колонизације. Ипак, највећи број њих је насељен у Београд после Другог светског рата из Дрежнице или из многих других места Југославије, где су били запослени. Неки су доспели у Београд још док су били запослени, путујући за својим послом, а неки су дошли након пензионисања, поготово војна лица, јер су им војни административни прописи то омогућавали. Данас има у Београду, по мушкој и по женској линији, најмање 518 породица које су пореклом из Дрежнице.<sup>31</sup> И у овим породицама се крије део разноврсног народног блага из Дрежнице. За очекивати је, с обзиром да су услови живота у Београду сложенији него у другим насељима у којима живе Дрежничари, да ће ту и процес истраживања бити сложенији. Зато би било добро да ова тема буде предмет посебних истраживања. При том треба имати у виду да још један значајан број дрежничких породица није, из различитих разлога, идентификован од стране завичајног удружења у Београду.

Истраживање дрежничке културе, без обзира што се ради о разноврсним темама, представља један мање или више заокружен, одређен, посебан и затворен систем, чији су носиоци такозвани обични људи у Дрежници и свим оним местима где они живе. Али, временом су Дрежничари, као

25 Један нећак покојног свештеника, са презименом Дробац, био је у то време запослен као војно лице. Као такав је настојао да покрене истрагу о овом случају, али му је један од претпостављених старешина, који је био родом из Дрежнице, саветовао да то не чини. Тако истрага никад није проведена. Саговорници из Београда: Боснић Буде, Косановић М. Милан и Томић Даринка.

26 Према властитој вишегодишњој хроници насталој на основу посматрања и учествовања у Кракарској вечери. Саговорници: Ивошевић Владимир, Ивошевић Л. Гојко, Ивошевић М. Гојко-Роговић, Ивошевић Г. Горан, Косановић Момир, Маравић Р. Недељко, Радојчић Дмитар, Трбовић Ђ. Миле, Ђупурдија Симо.

27 Видети: Бранко Ђупурдија, **Породица колониста у Бајмоку 1945–1948.**

28 Видети: Бранко Ђупурдија, **Премијерно извођење народних песама и кола из дрежнице**, стр. 9–20.

29 Идући овим трагом, поједини чланови Матице дрежничке су организовали прва етнографску изложбу. Видети: Бранко Ђупурдија, **Дрежничке руке: народне рукоговорине и алати Дрежничара**, Бајмоку 2012 (Каталог изложбе одржане од 11. -18. новембра 2012. у Свечаној сали за венчање Месне канцеларије Бајмоку у Бајмоку).

30 Према непотпуној евиденцији насталој за потребе Матице дрежничке у Суботици има око 150 адреса на којима станују Дрежничари или њихови потомци.

31 Телефонски именик Удружења Дрежничана и Јасенчана у Београду, Београд, 2005.

што смо видели, овладали и многим савременим професијама. Тако је, преко пјединаца и њихових савремених делатности, у основи традиционална дрежничка култура, постала не само богатија него и савременија. Зато у проучавању ове културе треба обавезно имати у виду и истраживање појединаца, њихових животних токова и доприноса општим друштвеним, културним, научним, књижевним, уметничким, спортским и другим резултатима. Истини за вољу, у старијој генерацији људи родом из Дрежнице, који су склони писању, обрађени су поједини ликови из радничког покрета и Народноослободилачке борбе.<sup>32</sup> Ради се о томе да се ова истраживања наставе, поставе на чвршће научне основе и прошире, са једне стране, на такозваног обичног човека, који је носилац типичне, традиционалне културе, а са друге стране на савременијег човека, који је по мого чему носилац једне сложеније ако не и универзалније културе. У том погледу би најпре требало идентификовати знамените људе, разрадити упитник за сакупљање података о њима и послати им упитнике на попуњавање. Углавном се ради о високообразованим људима који су живели или живе у многим местима бивше Југославије али и у Мађарској, Немачкој, Француској, Сједињеним Америчким Државама, Канади и другим земљама. Према властитој евиденцији, ради се о војним лицима и ратницима, привредницима, научницима, просветним радницима, спортистима, шахистима, лекарима, уметницима и другим ствараоцима. У овом истраживању би се могао усагласити историјски и биографски приступ и показати како су у одређеним историјским и друштвеним приликама обликоване поједине личности пореклом из Дрежнице.

Из свега изложеног се види да је дрежничка култура историјски настала категорија. Она се, као део српске културе, на једном месту развија и живи већ неколико векова. Из тога произлази да приступ дрежничкој култури, ма где је проучавали, треба да буде историјски у најширем смислу речи, рачунајући ту не само историографске него и археолошке изворе. Овај приступ, даље, треба да буде упоредни, јер проучава исту културу у различитим местима. Један је начин живота у Дрежници, други у Ријеци, трећи у Бајмоку, четврти у Суботици и пети у Београду. Највише сличности

имају Дрежница и Бајмок. Ту се још увек живе изворни или прецизније речено примарни друштвени односи: Дрежничари живе заједно, једни су другима комшије и међаши, са кућама, воћарима, пољима, у виноградима, на гробљима. У градским срединама као што су Ријека, Суботица или Београд, тога нема. Дрежничарима у Суботици повратак у Бајмок дође као нека врста повратка у матицу. У велеграду, као што је Београд, живот Дрежничара је посредован удружењем. Једно време је то било удружење које је при Дому ЈНА окупљало Истрани, Горане, Приморце и Дрежничане, затим Удружење Дрежничана а од 1991. године Удружење Дрежничана и Јасенчана. Али, у међувремену су и Дрежница и Бајмок добили слична удружења. У току 1997. године је у Дрежници основана Заједница Дрежничких Срба, а у Бајмоку је крајем 2006. године основана Матица дрежничка. То значи да се и тамо, где се живе најпримарнији облици ове културе, осећала потреба за организацијом која ће је унапредити. Напокон је, почетком 2012. године у Суботици основан Огранак Матице дрежничке из Бајмока.

Осим историјског и упоредног приступа у истраживањима треба користити и све остале савремене и одговарајуће методе, функционални, структурални, значењски, биографски и друге. При том се у проучавањима увек треба враћати у Дрежницу, јер ни она више није иста. Слика коју су исељеници из Дрежнице понели о њој пре 67 година се променила. Зато су потребна стална и упоредна истраживања у Дрежници и у другим местима у којима Дрежничари живе. Најбоље би било када би се најпре направио снимак саданашње културе у Дрежници, јер упркос чињеници да се и сама мењала, она увек треба да буде полазна основа и оријентир у истраживањима у свим другим местима у којима живи.

## Research framework of the culture of Drežnica

### SUMMARY

The work is based on the belief that small regional, religious, ethnic or other communities and their culture should be the subject of ethnological and anthropological research. As such, especially if they are scattered, they are suitable for the study of changes that occur in their social and cultural fabric. Accordingly, this paper represents an effort to develop a possible reference framework for examining the culture of the Serbian population in Drežnica, in the southern part of Gorski Kotar, as well as all those places where it has transferred through migration and colonization, especially in Bajmok, Subotica and Belgrade. Therefore, through basic steps, a research has been conducted of historical and geographic features of this culture and its internal contents and it also points to the methodology that can be used for further research. The work also has a dual character: on the one hand, it is the result of the studies done so far, but on the other hand it is a basis or framework for more extensive future research of the culture of Drežnica.

Translated by Snežana Krdžić

<sup>32</sup> Видети *Partizanska Drežnica*, стр. 706–834; Bude Bosnić, *Priče iz Drežnice*, Mačvanska Mitrovića, 2005, стр. 17–96. У књизи Буде Боснића приказано је 14 појединаца. Осим припадника старије, ратне генерације, приказана су и двојица из млађе генерације, мада су и они сада у шездесетим и седамдесетим годинма живота.

## Миграције влашког становништва унутар и ван граница Босне и Херцеговине под турском влашћу<sup>1</sup>

**Абстракт:** Рад је посвећен миграционим кретањима влашког становништва унутар и ван граница Босне и Херцеговине.

**Кључне ријечи:** власи, Босна и Херцеговина, Турско царство, Аустрија, Млетачка Република.

С турским освајањима наступили су већи покрети становништва, нарочито влаха. Из турских извора види се да је турска власт затекла на разним странама доста напуштених и пустих земаља на које је насељавала ново становништво. Осим овог економског значаја, за нову власт је ново насељавање било значајније из стратегијских разлога, чувања новоосвојених земаља, граничних тврђава и путних праваца. При томе су власи због карактера своје сточарске привреде, били покретни, па су у односу на земљораднике протежирани. У новој власти власи су живјели у полувојничкој организацији, па су, поред пореских обавеза по домаћинству, имали у случају ратног похода као скупина одређене војничке обавезе, дајући на десет домаћинстава једног војника.

Турци су насељавали влахе у неком крају у статусу сељака ван дефтера. Овакав поступак је провођен када су власи изгубили влашке повластице, односно, плаћање ренте у општем виду влашке филурије и када су остајали у статусу раје ван дефтера, власи су добијали велике олакшице. Док су се они прилагођавали на нове услове живота и радили вриједно на оживљавању земаља и насеља, турски органи се нису мијешали у њихове послове. Предност у томе су имале влашке старјешине, кнезови и примићури, њихова

рента одређивана је изразом *ber vech-i tahmin* – апроксимативно. Тек када су се послови око уређења земље и организовања села стабилизovali, одређивана је нормирана рента. При томе су, према природним условима краја и квалитету и стању земљишних површина, могле остати извјесне олакшице за влахе из два разлога: „да би се власи привикли на земљорадњу и да би се привредно консолидовали“. Знатан број влаха плаћао је мању ренту него што је износила висина филурије, а влашке старјешине и истакнути и неки обични власи, могли су држати крупније баштине и комплексе земљишта плаћањем одсјеком. Остарјели, физички изнемогли или са физичким недостацима, плаћали су минималну ренту, далеко испод филурије. Ове олакшице уживали су првенствено исламизовани власи, власи акинције, или они који су учествовали у војним походима. То показује да су се Турци у ширењу исламизације користили међу власима влашким трансформацијом у ратаре и додијељеним олакшицама које су им омогућавале економско и друштвено консолидовање, повољну атмосферу односа према турској власти која је доносила стицање земаља и повољније услове за живот. Турци су влахе од виолентних и покретних сточара, претварали силом обилне земљишне својине, у подређене земљораднике. Тај процес су комплетирали што већом влашким исламизацијом. Код њих додијељене олакшице, ако нису биле довољне да им донесу већу корист и омогуће економску консолидацију, нису убрзавале социјалну трансформацију нити су отварале шири пут за исламизацију.<sup>2</sup>

Насељавање влаха у један крај, најмасовније је било у маглајском „ревиру“. На то је утицало прво ширење границе послјије турског освајања централне Босне и ликви-

дирања послјије 11 година (1476) босанског краљевства у области Радивоја Котроманића, у којој су главни утврђени градови били Маглај, Тешањ и Добој. Та влашка миграција у маглајски простор имала је толики значај, да су Турци нешто прије 1489. године донијели и посебан закон о маглајским власима. То важно законско регулисање статуса влаха слиједило је 12 година касније доношењем трију закона о власима, и то: Закон о власима Херцеговачког санџака из 1477. године, Закон о власима области Павловића из 1485. године и Закон о власима маглајске тврђаве, односно о власима Краљеве земље, 1489. године. Ови закони, који су кратки, садржајно истовјетни, одређивали су само (новчане, натуралне и војне) обавезе влаха. Њихов основни новчани порез – филурија – у почетку је износио 45 акчи (колико венецијански дукат), а плаћан је по домаћинствима, која су често представљала праве задруге и могла су да обухватају и улазне и силазне чланове породица. Касније је висина филурије повећавана према цијени дуката, а одређивана према имовном стању, па је већина домаћинстава давала половину или четвртину пореза. Мањи износ давали су власи у истуреним граничним подручјима, а већу у унутрашњости. Имали су и неке натуралне обавезе у стоци и у ратним походима.

Приходи херцеговачких влаха, који су били најбројнији и најважнији, припадали су царским хасовима, а у области Павловића и Маглаја хасу босанског санџак-бега.

Масовније насељавање у маглајски „ребир“ догодило се послјије 1476. године. Међутим, још и прије те године власи су били усмјеравани према границама Радивоја Котроманића. Постоје докази да су царски и санџак-бегови власи, још за вријеме Радивојевог творевине, прелазили тамо, насељавали се и на тај начин припремали ликвидацију те области. Године 1485, у вези са пописом царских влаха у Жепчу, од 48 домаћинстава и у Маглају 34 домаћинства записано је следеће: **Овај џемат влаха од давнина је био царски хас. Међутим, када је прије овог пописа ову област пописивао Мевлана Вилдан (1475) власима је располагао сам босански краљ, а према царској одредби, они тада нису били пописани, те су сада затечени изван ранијег пописа.** У маглајско подручје били су такође одраније стигли и други власи, санџак-бегови, од којих је било 90 домаћинстава, а за које је назначено да су „дошли са стране“.

Сви власи из области Павловића су прешли у маглајско подручје и ту истовјетно пописани као и раније, односно исто челно особље и исти број џемата. Штавише, у попису маглајских влаха из 1489. године налази се посебно знача-

јан податак о конкретној убијацији тих влаха, односно да су то били власи по имену Бањани. Тада су врло мале промјене настале, тако је гларварство наслиједио у међувремену син бившег кнеза, Ноле, син кнеза Шајка, а и два примићура су сада друга лица. И број укупних домаћинстава је исти – 367, са 128 пратећих чланова.

Маглајски власи су 1489. године били пописани у три скупине, вјероватно три кнежине. Прво су „муселеми“ или ослобођеници, њих 11, први војвода Ђуран, затим Рашко, син кнеза, те Вучехна, штитар и још осам имена. За њих је дословно наведено: **Ових 11 невјерника ослобођени су од филурије и давања овце и овна. Они су, по царском наређењу, постали кнезови; они чувају и држе под својом контролом земљу.** Затим су континуирано пописана 84 домаћинства, међу којима и шест примићура, али џемати нису били назначени. Другу скупину је чинило 15 џемата, а укупан број домаћинстава износио је 349, с још 52 пратећа члана. И овдје су забиљежени бјегунци – из шест џемата било је побјегло укупно 51 домаћинство. Забиљежена су била и два попа: поп Вилак и Драгић, попов син, док је међу Бањанима забиљежен поп Влах. Трећу скупину су сачињавали власи Бањани.

Царски власи маглајског краја били су тако бројни. У самом Маглају била су 82 домаћинства, односно власи самог Маглаја, 34 домаћинства и Жепча 48 домаћинства, који су истовремено евидентирани и у попису из 1485. године. О њима је четири године касније (1489) забиљежено: **У брдовита подручја тешањске тврђаве дошло је нешто влашких домаћинстава и у Краљевој земљи се разишли, насељавајући се по разним селима. Били су обавезни да порезе дају по влашким обичају, а припадали су царском хасу. Од куће на кућу од раније су ти невјерници давали по 75 акчи, како је записао Мевлана Вилдан (око 1475). И сада је тако одређено и записано у дефтер. Ти власи јесу како слиједи: село Комушина – 34 домаћинства, по 75=2.550; село Попратница – пет домаћинстава, по 75=375; село Жепче – 12 домаћинстава, по 75=900 и село Маглај – 32 домаћинства по 45=1.440.**

Власима Бањанима у Херцеговини били су сусједни власи Рудињани, који су населили околину Теочака.

Пратећи турске податке о влашким становништву, може се закључити да је маглајски крај у њиховим имиграцијама у другој половини XV вијека био једно вријеме прави сабирни центар тог становништва које се одатле проширило и населило прије 1516. године и у друге Маглају сусједне нахије. Те године су се јављале први пут нахије: Требетин, Озрен, Усора, везане територијално за маглајску нахију и само

<sup>1</sup> Рад представља поглавље магистарског рада „Власи у Босни и Херцеговини под турском влашћу“, одбрањеног 19. јуна 2012. године на Филозофском факултету Универзитета у Бањалуци.

<sup>2</sup> N. Filipović, *Islamizacija u sjeveroistočnoj Bosni – Zvornički sandžak*, у: *Islamizacija u Bosni i Hercegovini*, Тешанј 2005, 323–324.

насељене влашким становништвом. Њихово укупно бројно стање 1516. године могло се видјети усљед одвојеног пописа од земљорадника. У све четири нахије: Маглај, Озрен, Требетин и Усора није било ни близу толико санџак-бегових влаха, колико их је у самој маглајској нахији било пописано прије 27 година, када их је заједно са царским власима било приближно 1000 домаћинстава. Царски власи, који су се кретали од Жепча према сјеверозападу, били су бројно у порасту. Дотад су се санџак-бегови власи били просторно проширили у неведеним нахијама: Маглај, Озрен, Требетин, Усора. У вароши Маглај било је 38 домаћинстава са 16 пратећих чланова, од којих је било седам муслиманских домаћинства са четири пратећа; нахија Маглај са 11 џемата од десет до 25 кућа, на чијем челу је био војвода Вукосав, што би укупно било 227 домаћинстава са 68 пратећих, од тог броја било је седам муслиманских домаћинстава са једним пратећим. У нахији Озрен, сјеверном дијелу бивше маглајске нахије, с десне стране Босне, било је такође 11 џемата од четири до 15 домаћинстава, на чијем челу је био кнез Радман. Највјероватније су ови озренски власи били Бањани. Да су они били то види се отуда што је 1485. године у земљи Павловића њихов старјешина био кнез Шојко, а када су 1489. године стигли у Маглај, старјешина је био његов син Ноле. У озренској нахији 1516. године један од џемата је био џемат Његована, сина Шајкова. У нахији Требетин, дијелу раније маглајске нахије, с лијеве стране Босне и шире подручје Новог Шехера, са пет џемата, на челу је био кнез Радосав, који је од 54 домаћинства имао и 26 пратећих чланова, од чега су четири домаћинства била муслиманска са два пратећа члана. Нахија Усора је била малена нахија у југозападном дијелу данашњег Теслића, између Мале и Велике Усоре, која је бројала 15 малених џемата, са 51 домаћинством, а на челу је био кнез Петар. Укупан број ових санџак-бегових влаха износио је у четири нахије 1516. године 456 домаћинстава са 128 пратећих чланова, а са власима царског хаса било их је 606 домаћинстава и 156 пратећих чланова.

Како су власи свуда усмјеравани у граничне области, из којих је требало даље продирати, они су прије освајања Јајачке бановине знатним дијелом окружили ту област. Прије 1516. године, били су населили са сјеверне стране Јајца нахију Врбању, а са југозападне стране нахије Ускопље (Прусаци), Купрес и Белград (Гламоци).

У маглајској нахији, за разлику од пописа из 1516, попис 1530. године обухватио је 30 насеља, са засеоцима чак 59 насеља, у којима је пописано укупно 618 кућа са 13 неже-

њених. Узимајући у обзир бројно стање из оба пописа, власи су бројали нешто више од трећине становништва.<sup>3</sup>

Насељавање влашког становништва ван Босне и Херцеговине имало је више узрока, од којих су најважнији укидање њиховог привилегованог статуса и свођење на статус обичне раје. Излазак влаха из Босне и Херцеговине био је спонтан или по споразуму постигнутом унапријед са аустријским и млетачким војним и цивилним властима. Они су били неопходно потребни и Аустрији и Млетачкој републици, због стабилизовања њихове границе или због предузимања офанзивних акција против Турака, који су их користили на исти начин. На овај начин мијењао се демографски и етноконфесионални састав становништва. Насељавање мањих група влаха пребјега нису евидентирале аустријске власти. Понекад су сеобе имале карактер неорганизованости и стихије.

У јачем замаху насељавања влаха изван Босне и Херцеговине њих 5000–6000, населило се 1587. године у Крижевце и околину Чазме и Копривнице, а само је дуги турски рат 1593–1606. године изазвао миграцију 10.000 влаха из турског у аустријски дио Славонске Крајине. У јуну 1597. године населило се 117 људи и 14 породица у Цирквено, Св. Иван, Глогницу, Тополовац, Дубраву, Крижевце, Св. Петар и Градац; у септембру исте године 1100 људи се населило у Ровишће и околину; почетком 1598. године 500 људи у Поганец; у августу 1598. године 146 особа у Иванић; у октобру 1598. године 500 људи у Св. Криж; у новембру 1598. године 350 људи али није забиљежено гдје тачно; у октобру 1599. године 995 људи и 120 породица се досељава у неутврђено мјесто или више њих; у мају 1600. године 810 особа, односно 92 породице у Ровишће и Иванић. За око 5000 влашких досељеника говоре историјски извори. Они су највећим дијелом били из Пакрачког и Церничког санџака, знатан дио из подручја око Слатине и Пожеге. Већина породица била је насељена на тлу велике капетаније Крижевци, односно 758 породица у 41 селу. Највећа влашка села била су Ровишће, са 135 породица, Свети Иван са 90, Плавница са 49, Капела са 32 и Гудовец са 24 породица. У великој капетанији Копривница у девет села биле су 204 породице: Мучна, Велики и Мали Поганец, Кукавица, Грдак, Влајислав, Глогон Зденац, Планка и Зердиа, а у осам

<sup>3</sup> A. Handžić, *O kretanju stanovništva u regionu srednjeg toka Bosne (međuprostor Maglaj-Doboј-Tešani) od druge polovine XV do kraja XVI st.*, у: *Migracije i Bosna i Hercegovina (Materijali sa naučnog skupa Migracioni procesi i Bosna i Hercegovina od ranog srednjeg vijeka do najnovijih dana – njihov uticaj i posljedice na demografska kretanja i promjene u našoj zemlji, Sarajevo 26. i 27. oktobra 1989)*, Institut za istoriju – Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo 1990, 57–65.

села капетаније Иванић 256 породица, и то у Свети Криж, Граберје, Тугино Село, Собочани, Деановец, Бошњани, Обрешка и Буна. Овдашњи досељеници се називају готово без изузетка власима. Овај назив добио је своју правну потврду у доношењу *Statuta Valachorum* 1630. године.<sup>4</sup>

Насеље у Карловачком генералату Босиљево поново је насељено крајем XVI вијека захваљујући досељеницима из Бихаћа, Клокоча, Благаја, Скрада и Модруша. Ту је насељено 1650. године 490 кметовских породица, чији је број 1673. године био око 600. Дио Босиљева, јужно од Добре, били су запосјели почетком XVII вијека влашки насељеници. Сјевероисточно од Тоуња била су између 1606. и 1608. године три влашка села: Дубрава, Попово Село и Поникве. Ти власи, које су овдје населили Франкопани, побјегли су средином 1605 године из Острожца у Карловачки генералат. Зараван са ону страну Бабине Горе, између Огулина и Плашког, била је до 1670. године насељена власима и домаћим становништвом. Село Оток, јужно од Огулина, последије 1605. године било је насељено острожачким власима. Становништво Оштарија су чинили старосједеоци и острожачки власи. Модруш је од почетка XVII вијека поново насељен домаћим становништвом и власима. У њега је 1609. године дошла група од 532 влаха из личног Рибника, а друга група насељена је 1613. године. Плашки је до преткраја 50-их година XVII вијека био насељен власима из крбавског Узорца. Њих је око 140 лица дошло преко границе крајем марта 1655. године и након неког времена су се населили у Плашки. Послије су се модрушки власи сукцесивно тамо пресељавали. Сјевероисточно од Огулина постојала су четири влашка села – Витуњ, Гомирје, Врбовско и Моравице. Године 1639. населио је Гашпар Франкопан у Витуњ 18 влашких породица из Петрова Села (на подручју касније оточке регименте). Идућих година је насељено још неколико влашких породица; у Витуњу је живјело 1637. године преко 300 лица. Власи у селима Гомирје, Моравице и Врбовско били су први уопште насељени на хрватско подручје крајине. У августу 1600. године дошло је преко границе 325 влаха из Удбине, који су се у та села привремено, уз сагласност Франкопана, населили. Тежиште насељавања у Приморској крајини били су Оточац, Бриње и Сењ. Бриње и Оточац су 1618. године ојачала насељавања сењских ускока и бјегунаца из Турске и Венеције, које је почело већ 1524. године и који су се разликовали као: ускоци и вентурини. До 1609. године власи су сјевернозападно од Оточца населили Брлог. Само те године се населило 13 породица које су дошле из Подлапца, а

<sup>4</sup> K. Kaser, *Slobodan seljak i voјnik. Rana kraјiška društva (1545–1754)*, Tom I, Zagreb 1997, 89–98.

још једна влашка скупина дошла је 1611. године. Усељавањем 87 влашких породица, са 941 особом, основана су влашка села око Оточца. Те породице су највећим дијелом биле 1660. године распоређене на Вилић и Компоље. Сјевероисточно од Оточца било је још једино мјесто насељено Власима – Дабар. Поред Бриња настало је 1638. насељавањем 13 влашких породица из Лике влашко село Лучани. Овдје је насељено 13 влашких породица из Крбаве, тачније из Лапца, Срба, Брувна.<sup>5</sup>

За вријеме великог бечког рата побјегао је велики дио влаха преко границе у подручје између Оточца и Бриња. Само је од октобра 1685. до марта 1686. прешло границу 530 породица са 4111 особа. Послије ове велике бјеганије власи у Лици су остали застално у Почитељу, Врпцу и Островици. Број влашких породица порастао је скоковито у раздобљу од 1696. и 1701. године са 300 на 1120 породица. Назив Власи у Лици се користи за означавање припадност гркоправославној (православној) заједници. Овдје је велики број влаха дошао из турског пограничног подручја. Власи у Широкој Кули, Кореници, Мекињару и Врпцу насељени су из Купреса, Грахова и Кнешпоља. Власи Попињани и Мазинјани су великим дијелом из Плавног код Книна. У Лици тога времена забиљежена је још једна скупина влаха – стари власи. Бурно насељавање Личког дистрикта завршено је 1712. године.<sup>6</sup>

Послије турског освајања Баније, или Банске Крајине, власи који су бјегали из Босне имали су повољну могућност за насељавање. Насељавале су их војне власти и домаћа властела. Војне власти су најзначајније насељавање организовале око Костајнице, у селима – Млинога, Јошавица, Бабина Ријека и Храстовац. Насељавање ових влашких породица под истим условима какви су постојали у Вараждинском генералату, омогућило им је да постану слободни војници – сељаци. Насељеницима су издаване појединачно или скупно потврде које су биле доказ о посједовању насељене земље и услови под којима је то било омогућено. Многе влашке породице насељене су на земљишне посједе Загребачке бискупије, као што су: Кирич, Бовић, Топуско, Чемерница и Перна. У новом таласу њиховог досељавања у раздобљу аустријско-турског рата 1716–1718. године углавном су долазиле породица из Босне, које су махом биле насељене око Новог и на десној страни Уне. И овдје је, као и у многим крајевима Крајине процес насељавања био неорганизован.<sup>7</sup>

<sup>5</sup> Исти, 127–135.

<sup>6</sup> Исти, 171–178.

<sup>7</sup> Исти, 203–205; С. Гавриловић, *Насељавање Срба у северну Хрватску, Славонију и западни Срем (XV–XIX век)*, Зборник МС

## ЗАКЉУЧАК

Миграције су, иначе, веома значајан елемент код проучавања друштвене, економске и професионалне историје, јер откривају низ одговора на питања која су фундаментална за рјешавање загонетки и противрјечности које су нагомилале у историографији. Подручје Босне и Херцеговине, током многих вијекова, било је „атрактивно“ за многобројна сти-

за историју, св. 52, Београд 1995, 21–39; Р. М. Грујић, *Апологија српског народа у Хрватској и Славонији*, Београд 1989<sup>7</sup>.

„У Банској крајини, пре прикључења неких црквених и световних властелинастава у другој половини XVIII вијека, чинили су Срби око четири петине становништва и, судећи на основу најпотпунијег познатог описа православних крајишника из тог доба, живели су у следећим насељима: Бабина Ријека, Балиновац, Батинова Коса, Бачуга, Беговићи, Бедник, Бестрма, Бјеле Воде, Бјеловац, Блатуша, Блина, Блињски кут, Бовићко Поље, Брезово Поље, Брестик, Боројевићи, Брњевац, Брњеушка, Брувно, Боровита, Брушани, Бузета, Бујиња, Бујинци, Буковица, Велешња, Велики Градац, Влаховац, Волиња, Воркапић, Врановина, Врпоље, Вртлине, Вукошевац, Гаге, Гвозданско, Главчани, Глина, Голиња, Голубовац, Горичка, Горњи Бјеловац, Грабовац, Грабовица, Градуша Велика, Градуша Мала, Грмушани, Дејановац, Дивуша, Добретин, Добрина, Дољани, Драга, Драготина, Драготинци, Драшковац, Дреновац, Дрљача, Дубица, Ђолук, Живаја Горња, Живаја Доња, Жировоц, Закопа, Замлача, Зрниште, Зут, Јабучевац, Јаворањ, Јаворик, Јамница, Јасеновац, Јасеновчани, Јошавица, Каврга, Казаперовица, Капелиште, Кињача, Кирич, Кладалук, Класнић, Клинач, Козарац, Комоговина, Коморани, Косна, Костајница, Костреша, Крчево, Кукурузари, Ловча, Лишчани, Љесковац, Љубина, Мађари, Мајданци, Мајске Пољане, Мали Градац, Маличка, Мартиновићи, Мачково Село, Меминска, Меченчани, Млинога, Моштаница, Мрачај, Новоселци, Обљај, Острожин, Ораховица, Пањани, Папићи, Пастуша, Пауковац, Педаљ, Перна, Петковац, Петриња, Петрињици, Пецка Велика, Пецка Мала, Пијешченица, Плетеница, Побрђани, Подгорје, Подове (сада Двор), Превршац, Радоња Лука, Раусовац, Рјечица, Ровишка, Рогуље, Рујевац, Свиница, Свраковица, Селиште, Сјевеоровац, Слабиња, Сликовац, Служинци, Соколовац, Србљани, Срњак, Старо Село (глинско), Старо Село (костајничко), Стипан, Стражбеница, Ступинци, Тимарци, Тремушњак, Трпача, Трстеница Горња (крајишка), Тртник, Удетин, Уметић, Унчани, Утолица, Уштица, Халагића Кула, Храстовац, Хртић, Церовљани, Чавловица, Чапљани, Чемерница, Чремушњак, Чукур, Чунтић, Ђоре, Шаканлије, Шаш, Шашева, Шегестин, Шибине, Шљивовац и Шушњар. Постоје индикације да је српско становништво живело и у Бојни, Вргинмосту, Црном Потону, Сочаници и још неким другим насељима, али она нису била обухваћена расположивим пописима“, В. С. Дабић, *Банска Крајина (1686–1751). Прилог историји српског и хрватског народа и крајишког уређења у Банији*, Београд–Загреб 1984, 69–70. Видјети још: *Српски народ ван граница СР Југославије*, Београд 1996; Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI–XVIII вијека*, Историјски институт, Посебна издања, књ. 14, Београд 1970; М. S. Filipović, *Srpska naselja u Beloj Krajini (u Sloveniji)*, ANU BiH, Radovi, Knjiga XXXV, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 12, Sarajevo 1970, 147–238.

хијска и организована „сељакања“ становништва; Турска, Аустрија и Млетачка Република су настојале свака из свог интереса да привуку што више становника БиХ у откриље својих држава, тиме су обезбјеђивале вјерне поданике и борце. На другој страни, Босна и Херцеговина је не само једном, мијењала свој етносоциолошку структуру. Доласком аустроугарске власти ситуација се даље мијењала.

## The migrations of vlach population inside and outside the borders of Bosnia and Herzegovina under the turkish empire

**Abstract:** The work is dedicated to migrations of Vlach population inside and outside the borders of Bosnia and Herzegovina.

**Key words:** Vlachs, Bosnia and Herzegovina, Turkish Empire, Austria, Venetian Republic

## SUMMARY

The migrations are a very important element in studying social, economic and denominational history. They reveal numerous answers to questions which are fundamental in solving the riddles and contradictions through the historiography. The region of Bosnia and Herzegovina, during the centuries, it was „attractive“ for numerous uncontrolled and organized migrations of population: Turkey, Austria, Venetian Republic endeavored to bring as many inhabitants from Bosnia and Herzegovina into their borders. In this way, they were supplying themselves with subjects and soldiers. On the other hand, Bosnia and Herzegovina changed their ethno-sociological structure more than once. With the arrival of Austro-Hungarian authorities, the situation continued to change.

Мр Миливоје ПАЈОВИЋ  
Генералштаб Војске Србије, Београд  
Србија

## Доктор Куниберт и пуковник Хоџес

Док су вршили своју службу у турском Београду тридесетих година XIX века, сплетом околности у једном тренутку историје саставили су се енглески пуковник и конзул Велике Британије, италијански хирург, лекар јеврејског порекла и српски кнез апсолутиста, сва тројица са жељом да уз помоћ дипломатије и владе Уједињеног краљевства савладају притисак царске Русије и сузбију њене намере да се власт кнеза Милоша ограничи и Србија стави под окриље цара Николе. Тако ће доћи до велике дипломатске игре и немилосрдног обавештајног рата за који је енглеска обавештајна мрежа ангажовала и најближе Милошеве сараднике, личног лекара и личног татарина.

Великих историјских и преломних друштвених догађаја на Балкану, иза којих нису стајали интереси великих сила, ретко да је било. Историчари се углавном слажу да је мало који политички споразум међу балканским земљама опстао. Или је после дугих година занемео и усахнуо без икаквих резултата, или се исте године када је и потписан и објављен од њега и одустало. Опстајали су само они пројекти, споразуми и политичке иницијативе које су земљама Балкана давале са стране. Са стране великих сила, свакако. Њихов интерес у коначном се огледао и у резултатима за које испрва и нису били заинтересовани. И онда када су национални покрети и устанци реметили на глобалном плану постављене циљеве најмоћнијих држава, велике силе су се налазиле да својим интересима прилагоде сваки напор и сваку жртву малих земаља и у коначном остваре своје амбиције.

Дипломатски и политички односи Велике Британије и Србије почињу средином XIX века. Улога Уједињеног краљевства представљаће се током XIX и XX века кроз изражено и активно присуство, како на блиском и далеком Истоку, тако и на Медитерану, у југоисточној Европи и у многим другим деловима Европе и света. На Балкану, и у Србији, дипломатско

UDK: 94:327(497.11:410)“18”

присуство енглеске круне у нововековној Србији, карактеристично је по епизоди везаној за првог експонента енглеске политике и империје, британског конзула који се у време друге владавине кнеза Милоша појављује у Србији. Реч је о пуковнику Џорџу Лојду Хоџесу (Sir George Lloyd Hodges), војнику и дипломати, службенику енглеске круне који ће на чудан и не тако славан начин, обележити последње дане прве владавине кнеза Милоша Обреновића. О томе је можда понајбоље у српској историографији писао др Михаило Гавриловић у својој, не по обиму великој, али изванредно значајној књизи *Из нове српске историје*, објављеној 1926. године. У *Енциклопедији српске историографије* Радош Љушић каже да Михаило Гавриловић спада у оне српске историчаре који су мало писали, а оставили су дубок траг у историографији.<sup>1</sup> У тексту који следи, са аналитичким и исцрпним освртом на расправу др Гавриловића под насловом *Велика Британија и Србија*, која чини већи део његове поменуте књиге, покушаћемо да још једном препричамо узбудљива збивања у две последње године прве владавине Милоша Обреновића и осветлимо политичке, обавештајне и личне улоге два човека која су била у средишту послова британске политике у Србији, пуковника Хоџеса, енглеског (британског) конзула и доктора Бартоломеа Куниберта (Bartolomeo Silvestro Cunibert) кнежевог личног лекара и пријатеља.

<sup>1</sup> Михаило Гавриловић (Алексинац, 1868 – Лондон, 1924). Српски историчар, архивиста и дипломата. Истраживао српску историју XIX века. Сматра се да са Михаилом Гавриловићем почиње научно обрађивање српске историје 19. века. Најзначајније његово дело је монографија *Милош Обреновић I-III*, први пут објављена 1908. године. Заснована је на необјављеној архивској грађи српског и страног порекла као и на, до тада, објављеним изворима и литератури. Његов рад је такође значајан за успостављање архивске службе у Краљевини Србији. Михаило Гавриловић је био управник Државног архива. Његов рад у Државном архиву имао је кључни значај за развој архивске службе у Краљевини Србији. Уређивању Државног архива посветио је деценију свог рада угледајући се на архивистичке службе западноевропских земаља. www.istorijskabiblioteka.com/juni 2013.

У дипломатској, политичкој и обавештајној бици између две силе, Русије и Енглеске, Србија која је још увек била вазална кнежевина Турске, представљала је по свој прилици само још један од бројних полигона на којем ће се ломити копља и интереси великих. Јер активно британско присуство у Србији било је изазвано активним руским намерама у Цариграду, на Босфору и на Балкану. Интересе супарника требало је нападати где год је то било могуће, како би се утицај према Турској која је била на заласку моћи, искористио за остваривање сопствених циљева на оба континента. Руски интерес који је јачао у кнежевини Србији био је широко потпомогнут од стране љутих противника начина владања и самовоље кнеза Милоша. Противнике кнежеве, који су себе назвали „уставобранитељима“ предводио је кнежев брат Јеврем Обреновић. Њихове везе са Русијом биле су директне и свакодневне, а њихова спремност да се Милошу радикално ограниче владарске ингеренције и застави самовоља, подразумевала је потпуну верност Русији и пристајање на све њене захтеве.

Још у жеку Првог српског устанка, са освајањем београдске тврђаве, Русија се увелико укључила у унутрашње послове Србије. Није непознато да су вође устаничке Србије потпору тражиле и од других европских сила, Аустрије и Француске, али је заинтересованост ове две државе за питања српског устанка била недовољна да произведе конкретније акције. У то време, спремао се и мировни споразум између Русије и Турске који је требало да, парафирањем у Букурешту стави тачку на шестогодишњи рат. Последице судара два царства најављивале су и мировни договор који ће захватити и судбине малих балканских нација каква је била и Србија. Не само да Русија није била заинтересована за српску самосталност у жеку Наполеоновог похода на Исток, већ се сматрало да руски интереси могу бити значајно компромитовани ако би се Русија заузела за Србију. У Петрограду се сматрало да Срби својим тежњама за уједињењем могу бити стални извор нестабилности на Балкану. Разапети и разуђени између Аустрије и Турске, као и Француске у Далмацији, Срби ће непрестано производити немире који ће се приписивати Руском царству које би им било мецена. Русија, дакле, није била спремна да своје далекосежне интересе жртвује зарад подршке српском устанку, те је најбоље за све да Срби остану у односу према Порти у којем су и до тада били. Свему томе допринело је и приближавање Русије и Турске услед француских претњи руском цару, јер се очекивало да повлађивањем Цариграду

по питању Србије, Русија спречава могући савез Турака и Француза.

Српски интерес и резултати Првог устанка за Русију су били миноран проблем у широком спектру руских приоритета. Упечатљив доказ таквог става јесте и текст споразума Букурешког мира од 28. маја 1812. године. Њиме су скоро у потпуности поништени резултати Првог српског устанка.<sup>2</sup> Седмим и осмим чланом овог споразума, предвиђен је повратак турских власти у сва места и градове у којима су раније били. На неки начин, заштита Србима се могла сагледати једино у обавези која је Порти наметнута, да се у свим важним питањима мора са Србима преговарати и споразумно доносити одлуке. Михаило Гавриловић сматра да је тај члан уговора представљао један компромис између правног положаја Србије и положаја створеног устанком. Овим се на неки начин, Турска обавезала Русији за испуњавање договорених обавеза према Србији. Али, то је истовремено значило и директно преузимање преимућства Русије по питањима Србије, на начин на који Србија није могла да утиче. И док се Руси баве Наполеоном, Турска се спрема да са две велике војске прегази Србију и казни је за Први српски устанак. Источна турска војска напала је из правца Видина и Ниша, а босанска војска са Дрине. Већ су предузимали покоље и репресалије над Србима, не осврћући се на преузете обавезе из споразума са Русијом. Па ипак, ослободивши се притиска Француза, тадашњи руски суверен Александар успева да заустави погром српског народа. Погром чијој припреми је и сам вишеструко допринео.

У таквим околностима избија и Други српски устанак, а за њим следе и вишегодишњи договори и преговори Милоша Обреновића са Марашли пашом. До изражаја долазе Милошеве преговарачке способности и природно лукавство. Поткупљивањем паша, ликвидацијом неистомишљеника, лажним обећањима и супротним чињењем, Милош учвршћује своју владавину у Србији и истовремено настоји да од Порте добије верификацију достигнутих привилегија. Тако ће у годинама које долазе, Хатишерифом од 1830. године српски кнез обезбедити испуњење неких значајнијих српских захтева. Иако је Хатишериф налагао кнезу доношење државних закона и унутрашњу организацију кнежевине према писаним прописима, ни Русија ни Порта се с почетка нису освртале на Милошево апсолутистичко понашање, које је из дана у дан производило све више против-

<sup>2</sup> Букурешки мир 1812. Споразум, закључен 28. маја 1812. којим је завршен Руско-турски рат 1806–1812.

ника. На инсистирање Русије, у Хатишериф је била унета одредба да ће српски кнез владати у споразуму са посебним Саветом који ће сачињавати заслужни и истакнути појединци, али који ће у том Савету седети доживотно. Управо је Русија овакву формулацију текста закона безусловно захтевала. Овим би руски експоненти у Србији дугорочно обезбедили руски утицај, личне привилегије и сталну нестабилност српског кнеза.

Оваква квалификација је посебно сметала кнезу Милошу, нарочито зато што је захтевано да све ове одредбе буду предвиђене у будућем уставу, који је он упорно одбијао да донесе. Ипак, у жељи да ослаби притисак који је свакодневно трпео, кнежев секретар Димитрије Давидовић саставља први Устав који је 14. фебруара 1835. године и изгласан на Народној Скупштини у Крагујевцу. Форма Устава била је таква каква је одговарала кнезу Милошу – а то значи најпре, да што пре буде суспендован. Тако се и десило. На изричит захтев Аустрије, Русије и Турске, и на Милошеву искрену радост, први српски Устав, тај, како се говорило, „француски расад у турској шуми“, после само 58 дана трајања је суспендован.<sup>3</sup> Његов аутор Димитрије Давидовић, кнежев секретар и учени човек из Земуна, израдом текста Устава показао је и еманциповану потребу српског друштва за преузимање достигнућа модерних демократских друштава Европе. У том тренутку, модерна и демократска друштва свакако нису била Русија и Турска, а ни за Аустрију се то не би могло тврдити, будући да ни сама није имала устав. Милошеви љути противници подржавали су настојања Русије да га у апсолутизму и својевољи ограничи. Предњачили су брат Јеврем Обреновић, обор-кнез Шабачке нахије, Тома Вучић Перишић, Аврам Петронијевић, Стојан Симић и Ђорђе Протић. У таквим околностима долази до енергичне појаве британске спољне политике у Србији. Иза јаке дипломатије стоји више значајних услова и чинилаца. Јаку и продуктивну дипломатију имају државе са дугом поли-

<sup>3</sup> Сретењски устав је први модерни српски устав. Писан је по узору на француске уставне повеље од 1814. и 1830. и белгијски устав од 1831. године и један је од првих демократских устава у Европи.

тичком традицијом, снажном и експанзивном економијом и развијеном обавештајном службом. Управо британска обавештајна служба важила је и важи за најразвијенију и најбољу службу у свету, а оперативни обавештајни рад биће суштина боравка првог британског конзула у Србији.

Главни окидач за британску дипломатску кампању у Србији био је **Уговор о савезу за напад и одбрану** склопљен између Русије и Турске 1833. године у Унђар Склеесију (Unkiar Skelessi), малом селу поред Инстанбула, који је жестоко погодио француске и британске интересе. Говорило се да је Русија загосподарила Босфором и Мраморним морем, а Лорд Палмерстон, британски министар спољних послова сматрао је да руске ингеренције над Дарданелима жестоко погађају енглеске пројекте и циљеве у Малој Азији. Знано се да истовремено Русија чврсто стеже Србију у својој интересној зони и да ће руски утицај, уколико се не предузму све могуће мере опасно загорзити интересима Енглеза у Малој Азији и на Медитерану. Лондон је тада одлучио да се у Београд хитно упути један дипломата, заправо обавештајни официр, који ће помно мотрити на руске потезе у Србији. Истовремено, нема сумње, британска влада је и у друге крајеве послала диломате са истим задацима.

Кнез Милош није имао дилема у погледу става Русије према Србији. У Русији је на власт дошао цар Никола Први. Кнез је знао да је само пуки руски интерес повод њиховог мешања у унутрашње српске ствари. У то се и лично уверио приликом боравка у Цариграду од августа 1835. године где је провео пуних 70 дана. Забележено је да је у своју прву званичну аудијенцију код турског султана, Милош понео 500 000 гроша као поклон. Пред султаном Махмудом Другим, српски кнез се појавио у генералској блузи, са турским и руским одликовањима на грудима. Михаило Гавриловић је о томе писао: „**После**

**Милошеве беседе, султан заповеди те се донесе једна кутија, коју, пошто је отвори, преда сераскер-паши. Овај из ње извади орден са сликом царевом, искићен богатом брилијантима и пошто га је Милошу поднео да га пољуби и додирнуо њиме главу његову, преда га Милошу у руке.**



Лорд Палмерстон, министар спољних послова Велике Британије

**Ово се даје, рекао је тада, теби, фамилији и дому твојему! Затим на заповест султанову донесе му сабљу, искићену самим драгим камењем, и султан је преда мушир-паши. Пошто ју је паша поднео Милошу да је целива, припаше му је. На заповест султанову прилазе затим царски ађу-танти и огрну Милоша харванијом (свечаном одором) која је била сва златом извезена, а копча искићена брилијан-тима. После аудијенције паше опет одведу Милоша у стан мушур-паше, који је такође био у царским палатама, где ускоро буде доведен диван коњ кулаш, најлепши Мисирац с богатом опремом и златним узенгијама, којег је султан на дар послао Милошу.**<sup>4</sup> Сам Милош је после овог пута често

говорио: „Русија је од мога пута у Цариград била мој непријатељ.“

Већ следеће годи-не руски вице-кон-зул из Оршаве добио је задужења која су се стриктно односи-ла на Србију. Русија је задржавањем конзу-ла у Оршави настојала да не даје повода дру-гим европским земља-ма да у Београд шаљу своје дипломате и тиме јачају свој утицај. Милошеви противници Стојан Симић и Ђорђе Протић увелико су сту-пили у везу са руским вицеконзулом. Симић се настанио у Буку-решту, а Милошеве сумње да из Оршаве стиже новчана помоћ његовим противни-цима биле су оправдане. Исте 1836. године постављен је и први конзул у Београду. Био је то представник Аустрије са којом је кнежевина Србија имала и друге односе осим политичких, посебно око неких трговинских протокола. Дакле, осим Аустрије, Велика Британија је почетком 1837. била међу првим државама које су са Србијом успоставиле дипломатске односе. Пуковник Џорџ Хоџес добио је значајна упутства која су се односила првенствено на руске активно-сти, како у Србији, тако и у околним земљама на Балкану и у европској Турској. Његово присуство није требало да на било који начин представља посредовање између кнеза и руског вице-конзула.<sup>5</sup> Када је почетком 1837. године сти-



**Пуковник Џорџ Лојд Хоџес, британски конзул у Србији, 1837-1839. (Слика, уље на платну 91.5 x 71.5 cm непознатог енглеског аутора из 1840. године налази се у амбасади Велике Британије у Београду)**

гао до Земуна, сачекао је неколико дана да му се припреми резиденција. По преласку у Београд, настојао је да што пре ступи у контакт са српским кнезом. Срби су веома свечано дочекали Британца који се крајем маја обрео у Београду. Како је ред налагао пуковник Хоџес се упутио и Јусуф паши који је тада представљао турску власт у Београду. Београд је у то време имао око 15000 становника укључујући и око 3000 Турака и око 2000 војника у тврђави. За разлику од српске добродошлице, Јусуф паша се није придигао да поздрави пуков-ника када је овај ступио у његове одаје. Дочекао га је седећи што је код британског изасланика изазвало згражавање о којем ће касније гово-рити, и тај ће гест утицати на њихов резервисан однос до краја Хоџесо-вог мандата у Србији. Такође, знало се да је турски паша, руски плаће-ник, а истовремено поткупљиван и од српскога кнеза. Недељу дана после сналажења у Београду, Хоџес је отпутовао у Крагује-вац на пријем код српскога кнеза. Већ при првом сусрету, понудио је Милошу своје пре-сељење у Крагујевац, како би њихови контакти били дневни. Милош се захвалио због таквог предлога, поручивши да Београд, као његова друга престоница, сасвим одговара за седиште једнога конзула, те да ће бити прилике да довољно често размењују своја мишљења. Приликом првог сусрета, одго-варајући на кнежева питања око става енглеске круне у вези са приликама у Србији, конзул се ограддио. Одговорио је да кнез Милош не треба да очекује отворену подршку британ-ске владе, али да истовремено не треба ни Русима да даје



**Риста Прендић, српски татарин. На блузи се види Silver Greyhounds badge (британска значка „Сребрног хрта“) коју је Риста од Енглеза добио за ревносну службу.**

уступке који раније нису договорени, односно на којима нико не инсистира. Управо он, Хоџес, ту је да саветима и информацијама помогне српскога кнеза, те зато и инси-стира на што чешћим сусретима.

Одмах је пуковник Хоџес приступио изучавању политич-ких прилика у Србији. Његов непосредно претпостављени, поред министра спољних послова Велике Британије лорда Палмер-стона, био је и амбасадор Уједиње-ног краљевства у Цариграду лорд Џон Понсонби, истакнута али врло кон-троверзна личност британске дипло-матије у Константинопољу у периоду од 1833. до 1840. године. Везе са Цариградом Хоџес је успостављао путем дипломатске курирске (татар-ске) службе која је већ постојала у Србији. Тајне обавештајне извештаје и процене слао је у Цариград Понсон-бију. Забележено је да су управо Срби били преносиоци ових енглеских пре-писки.

Кнез Милош за ту сврху, препору-чио је Хоџесу свога оданог пријатеља, курира-татарина Ристу Прендића. Како је добро радио за енглезе види се и по томе што је Риста касније и одликован. Постао је носилац енгле-ске медаље, значке „Сребрни хрт“, која се још од XVII века додељује ревно-ним службеницима круне, дипло-матским поштоношама-куририма.<sup>6</sup> Није немогуће закључити да је енгле-ска обавештајна служба и ову делат-ност стриктно контролисала и на тај начин долазила до информација о садржају комуникација између држава и владара.

Хоџес је врло брзо и уверљиво закључио да је српски кнез окружен непријатељима из свих слојева друштва,

<sup>5</sup> Познато је да је Џорџ Хоџес 1832. године био командант интер-венционистичке бригаде британске војске састављене од ле-гионара добровољаца, која се борила у Португалији. Били су задужени да португалску краљицу Марију да Глорију врате на трон после збацивања од стране побуњеника. Хоџес се истакао вештим и храбрим командовањем, а своје искуство забележио је у мемоарима о експедицији у Португалији: **Narrative of the Expedition to Portugal in 1832, under the orders of His Imperial**

<sup>6</sup> Српски татари су били најиздржљивији дипломатски курири у Европи. Њихова маршрута, од Београда до Цариграда била је ду-га око 900 километара. Тај пут су, једино они, прелазили непре-кидно јашући а путовање је трајало просечно 8 дана. То су могли да остваре једино ако нису спавали у току пута. Обични путници, који су спавали у успутним мензуланама, путовали су до 15 дана; [www.skyscrapercity.com/juni 2013](http://www.skyscrapercity.com/juni 2013).

**Страница из службених новина британске владе на којој је објављено Хоџесово именовање за конзула у Србији (The London Gazette: no. 19462. page 233. 31 January 1837)**

<sup>4</sup> Михаило Гавриловић, Милош Обреновић I-III, Београд, 1912, 527.



али да томе највише доприноси апсолутистичко понашање самога владара и непостојање воље да се донесу закони који би ограничавали владаре ингеренције. Осим тога, сматрао је да такво стање у дужем периоду може изазвати и отворену руску интервенцију, против које не би стали ни турски гарнизони. Таква ситуација би онемогућила даље Хоџесово утицање на кнеза. Револуција незадовољника, првенствено сељака који су били обавезни да без накнаде кулуче за кнеза, која би била повод руској интервенцији, довела би на власт присталице руске политике. Хоџес се о приликама распитивао и код Милошевих противника, склапајући тако мозаик стања политичких прилика у Србији. Није обавештавао кнеза о сазнањима до којих је дошао, али је желео да на сваки начин из прве руке сазна какво је кнежево расположење према свим догађајима у земљи. Хоџес у лето 1837. године пише лорду Палмерстону у Лондон: „У овој земљи нема никаквога устава нити какве било врсте утврђених закона, грађанских нити кривичних; земљом влада кнез као неограничени господар...“ Најтеретнија од свих дужности које леже на народу јесте кулук, или принудан рад за јавну или приватну потребу...<sup>7</sup>

Испрва је Милош резервисано прихватио Хоџеса. Сматрао је такође да не треба тако често да се виђају на његовом двору, па ни у претерано дугим сусретима и разговорима. Милош је знао да ни Енглези немају никаквих других циљева до борбе за своје огољене интересе који су се огледали у настојањима да се ослабе руски утицаји на Босфору и у Средоземљу. У окружењу најближе родбине и сарадника такође се осећао нелагодно. Био је у лошим односима са кнегињом Љубицом, са својим братом Јевремом и са истакнутим политичким првацима. У групу његових оданих пријатеља и службеника спадали су Димитрије Давидовић, секретар Књажевске канцеларије, архимандрит Мелентије Павловић, Сима Милосављевић-Поштрамац „Амица“, кнежев стални пратилац, Алекса Поповски, кнежев секретар, Јаков Живановић, директор Кнежеве канцеларије, као и кнежеви лични лекари Вито Ромита, Бартоломео Куниберт, Јован Стејић, и други.<sup>8</sup>

Саветујући Хоџесу да треба да избегавају честа виђења као и да он лично смањи доласке на двор, Милош му је за

везу ставио на располагање свога пријатеља и личног лекара Бартоломеа Куниберта. Пуковник Хоџес је то са задовољством прихватио. Усхићено је напоменуо кнезу Милошу да је он конзул код њега, српскога кнеза, а не као конзул Аустрије који се акредитовао код Турака. А како би др Куниберта везао за себе, понудио му је и додатни новац за његове услуге коренсподенције са кнезом, али и за неке друге информације које би могле бити од користи. Британско министарство спољних послова је одобрило конзулу Хоџесу да Куниберту за услуге плаћа 30 фунти годишње.<sup>9</sup> Пишући о овом гесту кнеза Милоша и др Куниберта, Михаило Гавриловић не каже отворено да је др Куниберт уведен у енглеску обавештајну мрежу. Пре би се рекло да је био користан и поуздан извор података за једног британског агента. Ипак, он на посредан начин описује стање личности др Куниберта и разлоге његовог брзог пристанка да ради за енглеског обавештајца. Он каже: „Др. Куниберт, родом из Пиемонта, живео је петнаест година у Србији. Био је сиромах, имао је велику породицу, и био је врло одан Кнезу, који му је крштавао децу, што је по српским обичајима стварало између њега и Кнеза једну врсту сродства...“ Карактеристичан је даљи опис др Куниберта када Гавриловић закључује: „Иако Милошев присталица, он је био либерал у западном смислу. Подједнако русофоб и аустрофоб, без родбинских и без партијских веза у Србији, он је био као саздан да буде повереник и посредник између Кнеза и консула. Ако Куниберт и није марио улогу која му је била додељена, он је бар имао то задовољство да је био употребљен у једноме политичком послу чији је циљ био зближење између Србије и Западних Сила и њено ослобођење од руског утицаја... Хоџес је нашао у њему драгоцен извор сваковрсних обавештења, и давао му за његове услуге врло скромну суму“.<sup>10</sup>

Како примећује Душан Т. Батаковић, Куниберт није био само плаћени агент који је за награду истовремено радио за два господара. Његово залагање око кнежевих преговора са пуковником Хоџесом, проистицало је из дубоких личних уверења: подозревајући да Русија преко својих дипломатских чиновника у Оршави потајно ради на ограничавању кнежеве власти и да Милошеви противници ослонац налазе управо у

<sup>9</sup> (Phyllis Auty, Необјављени документи енглеског министарства спољних послова о Србији 1837–1911, Историјски часопис, књ. XII-XIII (1962–1963), Београд, 1963), цитирао Д. Т. Батаковић у поговору књиге: Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића, аутора Бартоломеа Куниберта.

<sup>10</sup> Михаило Гавриловић, нав. дело, 117.

руској дипломатији, Куниберт је једини спас за кнежеву владавину видео у његовом приклањању Великој Британији, и стављању Србије под протекторат свих великих сила.<sup>11</sup> Неопрезни тумач би могао из реченог да закључи како царска Русија, наметањем устава и закона, тежи демократским и либералним принципима владавине у Србији, док је Британска влада, иако пропагира либерализам, заправо та која штити апсолутизам и безакоње српскога кнеза. Пада у очи и чудан закључак Михаила Гавриловића да је приближавање Србије Западним Силама заправо ослобођење од руског утицаја, односно да је циљ ових радњи зближење између Србије и Западних Сила, што је мало вероватно. Ако циљ јесте било зближење, оно није било ради добробити Србије, него зарад интереса Велике Британије, а противно Русији. Коначно, што се тиче ослобођења од руског утицаја, јасно је да је руска пропаганда у Србији у то време била јака а да је свакога дана кнежева власт слабила највише због њега самог. Јер Русија је подржавала исте оне захтеве које је и велика већина у Србији желела – ако не повлачење кнеза са власти, оно барем ограничавање његовог деспотизма.

Милош се поверио Хоџесу да намерава да изађе пред народ и обелодани да ће се отворено обратити Енглеској, Француској и Аустрији и тражити заштиту за независност Србије од рускога утицаја, онако како је и уговорена у споразуму са Портом. За разлику од првог сусрета, конзул Хоџес је сада отворено изнео уверавања да ће Енглеска стати у заштиту кнеза и Србије од насртаја било које силе па и Русије. Саветовао му је да не треба више да прети својом оставком, као и да се не боји рускога напада, јер би у случају општега сукоба Русија увек била више заузета сопственим проблемима, док би на Западу увек било пријатеља који би Србију заштитили. Истовремено га саветује да донесе нека

<sup>11</sup> Душан Т. Батаковић, Бартоломео Куниберт, поговор књиге Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића Бартоломеа Куниберта, 321.

основна државна и правна акта како би се аргументи Петрограда смањили и како кнез не би био стављен у руски кавез. Тај кавез, како се изражава Хоџес, био би сачињен од одабраних виђенијих појединаца који би чинили Сенат као кон-



Кнез Милош Обреновић прва владавина (1815–1839) друга владавина (1858–1860)

тролно тело кнезу Милошу и у којем би мандат трајао доживотно. Овим би и Турској биле свезане руке, па је то разлог због којег Британац у поверљивим депешама јавља Лондону да је боље, колико се може, одржавати Милоша на положају макар и са апсолутистичким манирима. Хоџес пише: „Превртљив карактер кнежев увећава тешкоће, и његово природно лукавство и оскудица начела, наводи ме да сумњам о његовом политичком поштењу, па стога и о могућности да постигнем код њега онолико колико би било желети... Ја јасно видим да се он боји да ради саобразно са назорима Велике Британије, или да предузме какву одлучну меру која би одједном навукла на њега моћно и опасно непријатељство Русије.“<sup>12</sup>

Са друге стране, пуковник Хоџес је проценио блискост др Куниберта са кнезом и његовом породицом. Сазнао је да је италијански Јеврејин

Бартоломео Силвестро Куниберт веома наклоњен западној традицији, култури и политици.<sup>13</sup> Припадао је револуционарној, тајној организацији Карбонара (Carbonari) која се у XIX веку раширила по ондашњим државама Апенинског полуострва. Њени чланови су се борили против нових монархистичких облика успостављених након Наполеоновог слома. Желели су и уједињење Италије. Куниберт је у Торину дипломирао медицину. Посебно се занимао за хирургију. Због сталног прогона од стране тајне полиције, пребегао је у Цариград где се извесно време и задржао обављајући послове за капућехају (заступника) београдског везира на Порти. Тада га је београдски паша и позвао и примио у службу. У Београду упознаје такође Италијана доктора Вита Ромиту. Његовом ћерком ће се касније и оженити

<sup>12</sup> Михаило Гавриловић, нав. дело, 119.

<sup>13</sup> Куниберт је пописан у књизи Знаменити Јевреји Србије, Савез јеврејских општина Србије, Београд, 2011, 126.

и добити синове Милана и Светозара. Кум на крштењу биће им српски кнез Милош. Тако ће 1827. године у Београду бити отворена и прва аптека у Србији од стране италијанских лекара др Вита Ромите и његовог зета др Бартоломеа Куниберта. Када је кнез долазио из Крагујевца или Пожаревца у Београд, ради лечења о њему су бринули др Јован Стејић и др Ромита. Касније се и др Куниберт прикључује старању о кнежевој породици, посебно о његовим синовима, али и о миљеници Јеленки. Како је време пролазило др Куниберт постаће и главни лекар кнегиње Љубице.<sup>14</sup>

Тако су се, свако вршећи своју службу, у турском Београду тридесетих година XIX века састали енглески пуковник и конзул Велике Британије, италијански хирург, лекар јеврејског порекла и српски кнез апсолутиста, сва тројица у једном тренутку са жељом да уз помоћ дипломатије и владе Уједињеног краљевства савладају притисак царске православне Русије и сузбију њене намере да се власт кнеза Милоша ограничи и Србија стави под окриље цара Николе.

Тако Хоџес, после мање од годину дана боравка у Србији, препознатљивим Кунибертовим речима, пише у Лондон: **„Никога нема у овој земљи који би, на Милошевом месту, био у истој мери вољан да тражи савез с Великом Британијом противу Русије, и уопште био тако расположен да ради сагласно са жељама Владе Њенога Величанства.“**<sup>15</sup> Овим писмом, као и са још неколико сличних, Хоџес настоји да код британске владе издејствује притисак на Порту, да се испоштује одредба Хатишерифа и београдска варош испразни од Турака, што би српскога кнеза орасположило и још више везало за Енглеze. Тих дана он даје доктору Куниберту конкретан задатак, са захтевом да му писано објасни политику кнеза Милоша и наведе разлоге „због којих Турска и турско-филске силе треба да подржавају Милоша против Русије“. Већ 15. јануара 1838. године Хоџес је од др Куниберта добио једно повеће писмо у којем је приказано Кунибертово виђење Србије. Нема података о томе да ли је кнез знао шта

<sup>14</sup> У Пожаревац је долазио више пута ради лечења кнегиње Љубице и кнежевића. Кнегињу Љубицу лечио је у Пожаревцу почетком септембра 1826. године. Мучила се са стомачним болестима и нервном грозницом. Синове Милана и Михаила др Куниберт је лечио током 1827, 1828, 1832 и 1834. године, више пута свраћајући у Пожаревац. Понекад и са пута у Крагујевац где се бринуо и о Јеленкином и Милошевом ванбрачном сину Гаврилу. Указом донетим у Пожаревцу 1833. године, кнез је Куниберту доделио доживотну пензију од 300 форинти у сребру за заслуге и захвалност о бризи за његово и здравље његове породице, у: Милољуб Манојловић, **нав. дело**, 18.

<sup>15</sup> Михаило Гавриловић, **нав. дело**, 127.

Куниберт пише и предаје Хоџесу. Такође, није познато ко је још учествовао у обезбеђењу евентуалних података који су Куниберту били потребни. На почетку самог извештаја, Куниберт хвали кнеза Милоша, а овако описује Србију пре Милошевог доласка за српског кнеза: **„Пре двадесет година, ова је земља била готово без икакве цивилизације и пуна хајдука. Срби су били дивљи и брутални, свештенство неотесано и огрезло у незнању, трговина, тако рећи, није ни постојала, путеви су били непроходни. Сада пак земљорадња напредује, трговина цвета, сељаци су имућни, и у њих се друштвенств развила. Сав тај напредак дело је Милошево.“**<sup>16</sup> Цео Кунибертов извештај уз коментар пуковник Хоџес је проследио британској влади, а у тим данима почиње у Цариграду одлучујућа битка за кнеза Милоша, а самим тим и за преимућство Енглеза у Србији.

Пуковник Хоџес прави својеврсни план који настоји да током 1838. године спроведе у дело. О сваком својем постуку обавештава амбасадоре Британије у Бечу и Цариграду. Од већ успостављене обавештајне мреже у Србији он добија податке о намерама и расположењу и кнеза и његових противника. Може се заправо рећи да и Руси веома интензивно раде. Закључак је да је руска обавештајна служба у Србији пратила сваки корак пуковника Хоџеса. То ће му на неки начин и бити саопштено при крају мандата од стране руског конзула Герасима Васиљевича Вашченка, када његови напори у Цариграду потпуно пропадну. У овом мозаику балканске шпијунске битке, недостајала је Аустрија. Беч је одбијао да се супротстави Русији. Хоџес је чак претпоставио да постоји и тајни план по којем би после слома Отоманског царства Русија препустила Аустрији Босну и Србију. У сваком случају, конзула Матановића у Београду замењује други аустријски конзул генерал-мајор Никола Филиповић који је остао познат по следећој изјави: **„Не би ништа на свету волео него да сам Србин, и то само зато да убијем књаза Милоша... Та триста му вера, да се у том јуначком народу не нађе ни један човек да убије тога тиранина, него чини толика зла и насиља српском народу...“**<sup>17</sup> Заправо, овај коментар најбоље илуструје став Аустрије. Милош је непријатељ који је увредио цара и Аустрију и Беч неће ништа учинити против руских интереса у Србији.

Хоџес сада битку пребацује у Цариград. Британски амбасадор успева да убеди Порту да у Цариград позове депута-

<sup>16</sup> Исто, 128.

<sup>17</sup> Забележено у мемоарима Алексе Симића, уставобранитељског првака. www.srpsko-nasledje. co. rs/јуни 2013.

цију кнеза Милоша и да заједно са њима саставе нови српски устав. У том уставу треба да стоји да Савет који се формира нема доживотни мандат, као и то да га поставља и разрешава сам кнез. То би омело планове Русије која захтева да Савет има доживотни мандат и да га кнез не може смењивати или мењати. Још је пуковник Хоџес предлагао да се у неком од закона ограничи право православном свештенству да чини цензуру над штампом јер **„Српско свештенство, реците Порти, мора се сматрати као оруђе руског утицаја – и свака политичка власт која буде дана свештенству биће у ствари дана Русији.“**<sup>18</sup>

Међутим, каква је снага Русије била на Порти тих тридесетих година XIX века најбоље сведочи утисак да нико од Турских званичника није смео нити да покрене питање нити да донесе одлуку која би се тицала Русије, а да руски амбасадор то лично не одобри. Није немогуће да се ово односило и на самога султана. Руски амбасадор Бутењев оштро напада британце, а самог Хоџеса оптужује да српскога кнеза, диктатора и самовољца, тера у рат са Русијом. Хоџес се по ко зна који пут обраћа британском министру спољних послова и, сада више због своје мисије, захтева да се Милошу помогне на сваки начин и спречи руски утицај на нови српски устав који ће вероватно отерати кнеза са власти. Међутим, лорд Палмерстон овако одговара Хоџесу: **„Британија ће зацело помоћи свим својим моралним утицајем. Али, свакоме мора бити јасно да због географскога положаја Србије Велика Британија не може указати Његовоме Височанству никаку активну и успешну физичку помоћ, осим да објави рат Русији – а није очекивати да Енглеска ратује са Русијом само ради српског питања.“**<sup>19</sup>

Ово је био крах Хоџесове мисије. Кнез Милош је био депримиран. Срео се са Хоџесом у Пожаревцу 1. октобра 1838. године. Од доктора Куниберта је захтевао да престане са контактима са Хоџесом. У безизлазној ситуацији, саопштава Хоџесу да ће пристати на руске услове и у потпуности се окренути руској политици. Са почетком следеће године, све су припреме обављене за издавање новог Хатишерифа. Он је и објављен 23. фебруара 1839. године. Формирањем Савета од стране русофилских истакнутих старешина кнез Милош је стављен у онај руски кавез који му је само две године раније први поменуо пуковник Хоџес. Кнез је оптужио британског конзула да га је лажним и нереалним обећа-

<sup>18</sup> Михаило Гавриловић, **нав. дело**, 148.

<sup>19</sup> Исто, 161.

њима обрुкао пред Европом, а Хоџес истога дана извештава амбасадора у Бечу да кнез Милош морално и политички више не постоји. Тако се завршила мисија првог британског конзула у Србији. Упркос јакој дипломатији и развијеној обавештајној служби, неминовно је да је Русија адекватно одговорила. Тако се судар великих сила још једном изнад Србије одиграо на њену штету. Кнез Милош је напустио престо, а Србија ће још дуго наставити борбу зарад потпуне самосталности.

Пуковник Џорџ лојд Хоџес био је добар војни обавештајца, али са мало политичког и дипломатског стажа. Вероватно са јаким еланом и енергијом ушао је у вртлог борбе две велике силе, при чему је настојао да одигра више него активну улогу. За Петроград, а посебно за Лондон српски проблем представљао је минорну важност. Енергични и видљиви наступ британског конзула створио је у Србији општи утисак о томе да је Британија директно умешана у српске послове, да се подржавањем деспотизма кнеза Милоша, заправо директно супротставља вољи српскога народа. То је Русија вешто искористила и снага њене дипломатије и обавештајне мреже, даће одговарајуће и очекиване резултате. Вероватно је Хоџесовом неуспеху допринело и неукључивање Аустрије. Конзервативном Бечу, поред интереса који су у потаји имали са Русима, није могло да буде прихватљиво да Хоџес као „сувише ревностан заступник претерано либералних мера“ ради на одржању апсолутизма супротно вишегодишњим напорима Аустрије да се власт српскога кнеза радикално ограничи.

Одласком кнеза Милоша из Београда одлазе и доктор Куниберт и пуковник Хоџес. И док ће Британац наставити своје конзулске послове у Египту а касније и у немачким земљама, сиромашан и утучен због таквих догађаја др Бартоломео Куниберт одлази у родну Италију. Још једном ће се срести са српским кнезом у Бечу 1843. године. Умреће у Италији пишући **Историјски оглед о устанцима и самосталности Србије 1804–1850**, тако да није дочекао да види Милошев повратак у Србију 1858. године и обрачун са Уставобранитељима.

У сваком случају, историја ће се поновити у својим бројним мрачним епизодама. Британска дипломатска и обавештајна служба, као и службе других великих сила утицаће и на многе друге преломне догађаје у Србији и на Балканском полуострву. Неколико деценија касније видећемо их на делу. Од Балканских ратова и стварања Албаније, преко Великог рата, Мартовских демонстрација 1941. године, па све до краја XX века. И даље.

**Литература**

1. Бартоломео Куниберт, **Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића (1804–1850) I-II**, Просвета, Београд, 1988.
2. Владимир Стојанчевић, **Милош Обреновић и његово доба**, Просвета, Београд, 1966.
3. Мирољуб Манојловић, **Двор и породица Књаза Милоша у Пожаревцу**, Зборник докумената 1, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2011.
4. Михаило Гавриловић, **Из нове српске историје**, СКЗ, Београд, коло XXIX, 1926.
5. Михаило Гавриловић, **Милош Обреновић I-III**, Београд, 1912.
6. Радош Љушић, **Енциклопедија српске историографије**, Београд, 1997.
7. Радош Љушић, **Кнежевина Србија (1830–1839)**, САНУ, Београд, 1986.
8. Радош Љушић, **Србија 19. века**, Изабрани радови 1–2, НИУ „Војска“, Београд, 1994.

**Doctor Kunibert and Colonel Hodges**

**Abstract:** While they were working in Turkish Belgrade in eighteen-thirties, as it happened in one moment of the history, an English colonel who was the consul of Great Britain, an Italian surgeon who was in fact a Jew doctor and Serbian absolutist duke met. All three of them wanted to suppress the pressure coming from the Imperial Orthodox Russia and prevent Russia’s intentions to limit the power of Duke Miloš’s authority and put Serbia under the Czar Nicholas reign. The merciless intelligence war and an enormous diplomatic game began. The British intelligence hired the closest Miloš’s collaborates, a personal physician and a personal Tatar.

**Mr Велиша ЈОКСИМОВИЋ**  
 Министарство просвете Републике Србије  
 Школска управа у Пожаревцу  
 Србија

UDK: 792:929 Живојновић М. ; 930.85(497.11 Пожаревац)”18”

**Књижевни и културно-просветни рад Мојсеја Живојновића у Пожаревцу**

**Абстракт:** Предмет рада је књижевни и културно-просветни рад Мојсеја Живојновића у Пожаревцу. Живојновић је трајно место у историји завичајне културе обезбедио као први драмски писац, оснивач, управник, редитељ и сценограф пожаревачког позоришта и као један од оснивача читалишта. Бавио се и сликарством, публицистиком, проналазаштвом, лексикографским радом и фотографијом. Најзначајнији је као драмски стваралац; његова мелодрама **Скитничка конфузија** изведена је на најпознатијим српским сценама. Историјска драма **Смрт Вукашина краља** објављена му је из рукописне заоставштине.

**Кључне речи:** Мојсеј Живојновић, пожаревачко позориште, читалиште, драмски писац, мелодрама, историјска драма.

Прве књиге у обновљеној српској држави штампане су 1832. године у Књажевско-српској типографији у Београду, а већ 1833. године објављени су и приручници пожаревачких учитеља Стефана Максимовића и Ђорђа Зорића. Максимовић и Зорић су не само зачетници издавачке делатности у Пожаревцу него и први пожаревачки аутори којима су објављене књиге.<sup>1</sup>

Средином 1833. године и Василије Јовановић, пожаревачки писац и некадашњи учитељ у Земуну, песник и драмски писац, доставио је Државној штампарији рукопис своје песме о кнезу Милошу („Описаније сирјеч дела јего Сијатељства, владетељствујућег господара и Књаза србског Милоша Обреновића, у стихове доведено Василијем Јовановићем, писаром Суда Нахије пожаревачке“). Рукопис је прегледао Димитрије Исаиловић, администратор штампарије, и нашао „да је содржаније његово на различитим описанијама и историческим предањима истинити догађаја срећног времена нашег основано“. Уочио је „доставерни“ опис кнеза Милоша, али и метричке недоследности: „Што се пак вњешњег состава и поетичког у слогомерију тиче, могли би се на неки мести по нешто изменити и на меру дотерати.“ Исаиловић је 23. јула 1833. године послао песму цензури и затражио одобрење да је побољша и „дотера“.<sup>2</sup> Василије Јовановић је 1829. године превео драму немачког писца Кристијана Феликса Вајсеа **Ромео и Јулија** (прерада Шекспирове трагедије), коју је у 1841. године у Пожаревцу извело дилетантско позориште Мојсеја Живојновића.

Мојсеј Живојновић (у изворима се спомиње и као Мојсило Живојновић, а у новије време Мојсеј Живојновић) живео је и стварао у Пожаревцу и пожаревачком крају од октобра 1838. године до 1854. године. Радио је као пожаревачки учитељ (1838– 1844), као писац хомољског среза (од

Београд, 1852, 217), написао је уџбеник **Руководство к аритметики за књажевско србске школе** (1833). На другој страни књиге објављена је напомена: „Допушта се да се може печатити с тим примичанијем да се, после печатања, шест екземплара ове књиге на расположеније цензуре даду. У Пожаревцу, 21. децембра 1832. Књажевска канцеларија.“ Друго издање књиге објављено је 1837. године.

<sup>2</sup> Александар Арнаутовић, **Штампарије у Србији у XIX веку**, Београд, 1912, 97.

августа 1844. до марта 1845. године), пожаревачког среза и окружног начелства (до 1853. године). Историчари културе свеобухватно су осветлили кретање у служби Мојсеја Живоновића у Пожаревцу; недовољно су истражени, магловити, често и противуречни основни биографски подаци (место и година рођења и смрти) и кретање по одласку из Пожаревца. Преовлађује мишљење истраживача да је Живоновић рођен 1811. године у Иланчи (данас Иланца) код Панчева или у самом Панчеву. Боривоје Стојковић наводи да је Живоновић рођен 1811. године у Иланчи или Долову код Панчева.<sup>3</sup> Станиша Војиновић, аутор два чланка о Живоновићу и приређивач другог издања **Скитничке конфузије** (2011), позивајући се на архивска документа, у једном чланку бележи да је Живоновић „рођен 1811. године у Панчеву“, а у другом да је рођен „око 1811. године у Иванчи код Панчева“.<sup>4</sup> У Живоновићевој кондуитној листи, од 28. априла 1839. године, стоји да „има 27 година“ и да је „родом из Панчева у Цесарији“.<sup>5</sup> Према кондуитним листама и Димитрије Живоновић, млађи брат Мојсеја Живоновића, који је такође радио као учитељ у пожаревачком крају, у Брежану и Великом Градишту, „родом је из Панчева у Цесарији“.<sup>6</sup>

Друга кондуитна листа, од 27. септембра 1840. године, открива да је Живоновић „стар 29 година“ и да „у служби пре тога у Аустрији у рођеном месту у селу његовом никаквој није био“.<sup>8</sup> По завршетку основне школе у родном месту, похађао је три године латинске школе у Великом Бечкерку или Панчеву, богословију у Вршцу и технику у Пешти („практично прављење машина за експерименте из физике, које су показивале постојање електрицитета, безваздушног простора и др. и помагала за цртање глобуса и разних планова“).<sup>9</sup> Развој техничких наука пратио је и у Пожаревцу; за хирурга Димитрија Капариса купио је 1841. године „махину електричку“, а 1842. године измислио је нови модел плуга. У једном чланку о порушеном мосту код Пожаревца указује на своје техничко образовање; предлаже да се уместо дрве-

ног моста на Морави сагради „висећи гвоздени мост“ који је сам конструисао: „Ко је овакве мостове видео, лако ће себи представити да њима нити лед, нити воде, а ни лађе шкодити не могу.“ Чланак се завршава алегоричним коментаром: „Криво ћеш учинити, Србине, ако рекнеш: може ли што од Назарета бити“.<sup>10</sup> Спомињање родног села упућује на претпоставку да Живоновић није рођен у Панчеву, већ у сеоској средини. Томислав Јевремовић, на основу проучавања архивске грађе и порекла становништва банатских села, закључује да је Живоновић рођен у Долову 1809. године и да је његов унук Јован Живоновић, професор и књижевник.<sup>11</sup>

Молба коју је Живоновић упутио 24. августа 1854. године кнезу Александру Карађорђевићу да га помилује и врати у службу, представља животну исповест отпушеног пожаревачког чиновника и несхваћеног књижевника.<sup>12</sup> Са наглашеним емоцијама, готово у баркном плачевном тону, пише да „сваки човек у своме животу наилази на различна искушења“, али да је само њему искушење узрок „коначне пропасти“. Откако је пре две године због „једне сумње изгубио службу“, још више се задужио и страхује да ће његово петоро деце, од којих је једно у „војинство дао“, завршити на улици. Опширно пише о неприликама које је доживео у Пожаревцу; оставши без службе, приморан да издржава многобројну породицу, извесно се време бавио адвокатуром, али му тај посао, на захтев „привилегованог адвоката“ Ракића, забрањује Ракићев таст, окружни начелник Добросав Здравковић. После ове забране преселио се 1854. године у Београд, где је покушао да се професионално бави књижевношћу (предао је „једну књигу у штампу“, написао **Родословије свију српских владатеља од Војислава, жупана до књаза Александра**

<sup>10</sup> „Новине Читалишта београдског“, 9. март 1848, 1.

<sup>11</sup> Томислав Јевремовић, **Нешто нових података о „оцу пожаревачког театра“**, „Мајдан“, 3, 2008, 60–61.

<sup>12</sup> Молба Мојсеја Живоновића кнезу Александру Карађорђевићу „случајно је нађена у старој архиви једног високог државног надлештва“ 1927. године. Објавио ју је Ђ. Николић у чланку у коме расправља о судбини човека „који је умео тако лепо и дирљиво да пише, филозофира и убеђује“: „Шта ли је, Боже, било после ове молбе са државним чиновником, адвокатом и књижевником М. Живоинићем? Да ли је Кнез уважио његове разлоге да је бављење књижевношћу **важно и полезно** и да то не значи бити **без заниманија**... Ко то зна? А смрт је однела с њим целокупно његово очајање и његове бескрајне молбе упућене вероватно свима величинама онога времена. При прекопавању Старога гробља, које је отпочело недавно, наћи ће се од М. Живоинића само лобања и најтврђе кости, независно од тога да ли је умро као уважени чиновник или убоги просјак“ (Ђ. Николић, **Из старих архива: Јади отпушеног чиновника пре седамдесет три године**, „Политика“, 15. јул 1927, 7).

**Карађорђевића**, започео „начертаније“ **Родословија европских владатеља**) и чинио напоре да његов „плуг самоор у живот ступи“. Београдска полиција га прогања као беспосличара, исмева и понижава, тврдећи да његов књижевни рад није занимање: „Али неки чланови полиције београдске мисле да ово моје заниманије није важно ни полезно, но да се без заниманија не могу у Београду задржати. Тако, дакле, литерарно заниманије они сматрају за празновременост.“ У завршном делу молбе Живоновић подсећа кнеза да је у Србији верно служио седамнаест година и да до „последњег догађаја“ никада није ни укорен био. Жали што је изгубио службу, али још више што је „окаљао част“, јер „без части не треба нам на свету ни живети“.<sup>13</sup>

Недоумице постоје и када је у питању година смрти Мојсеја Живоновића. Забуну је унело тумачење огласа у „Новинама српским“ о продаји Живоновићевог непокретног имања у Пожаревцу маја 1856. године („један плац и на њему сувача, ветрењача и кућа од черпића до Правитељственог амбара“, „једна њива у моголи од 6 дана ораће земље“) због дуга пожаревачким трговцима, занатлијама и чиновницима. На основу датума одржавања лицитације, С. Војновић закључује да је Живоновић умро „изненада почетком маја 1856. године“ и да је сахрањен „са великим почастима од стране пријатеља и пожаревачке интелигенције на гробљу у Пожаревцу“.<sup>14</sup> Ову су констатацију пренели, некритички, и готово сви завичајни истраживачи, изузев Т. Јевремовића. У огласу се наводи да се продаје имање „бившег писара Начелничества“, а не „бившег“ М. Живоновића, како се у службеним новинама обично наводило када се продавала имовина покојника. Живоновић је био „бивши“ писар зато што је већ 1853. године био отпуштен из службе због проневере државног новца. У архивским списима из 1863. године спомиње се као „фотограф из Београда“ који је у Подрињском и Шабачком округу „тридесет слика умножио“.<sup>15</sup> Животни пут завршио је као путујући фотограф: „Тек 1866. године бележимо чињеницу да је уписан као фотограф из Крушевца.“<sup>16</sup> У договору другог издања **Скитничке конфузије**, позивајући се на архивску грађу, С. Војновић наводи, супротно својим првобитним закључцима, да је Живоновић умро 1866. године: „Последња вест о њему је с краја 1866, када је он већ покојни.

<sup>13</sup> Ђ. Николић, наведено дело, 7.

<sup>14</sup> Станиша Војиновић, наведено дело, 1983, 65.

<sup>15</sup> Томислав Јевремовић, наведено дело, 78–81.

<sup>16</sup> Мирослав Александрић, **Мојсеј Живоновић, фотограф**, „Свеске Матице српске“, 52, 2011, 125.

Београдски фотограф Анастас Н. Стојановић покренуо је парницу против Катарине, друге жене М. Живоновића, која је тада живела у Великом Бечкерку, тражећи на име дуга целокупни фотографски материјал и апарате.<sup>17</sup> Умро је, према протоколу умрлих крушевачке цркве Свете Богородице, 1. марта 1866. године у Крушевцу, где је и сахрањен.<sup>18</sup>

Иако је рођен у Банату, Мојсеј Живоновић својим радом и стваралаштвом, као књижевник, дописник листова, покретач позоришног живота, управник, сценограф и редитељ дилетантског позоришта и један од оснивача читаонице, припада преваходно књижевној и културној историји Пожаревца. Бавио се и сликарством и лексикографским радом. Још 1831. године, када је боравио у селима Батањи и Чипу, представљао се као „молер родом из Иланче“.<sup>19</sup> Његова слика (уље на платну) из пожаревачког периода (**Налаз Мојсија**, 1840) налази се у Народном музеју у Београду. Када је 23. јануара 1843. године кнез Александар Карађорђевић посетио Пожаревац, подигнута је на уласку у конак почасна капија, коју је Живоновић украсио мотивима из античке митологије.<sup>20</sup> За потребе Друштва српске словесности, које је организовало прикупљање грађе за српски речник, забележио је у хомољским селима Милатовцу и Сувом Долу речи за које је сматрао да су „чисто Србске“ (растока, сливница, прислеж, обгорштина, стаповина, сладун, склопштина, устона, вртача, равна, закутак, заломина, сампас). У писму Друштву Србске словесности, од 9. јула 1854. године, наводи и објашњена речи: „Стаповина. Простор места у ком се више салаша или трла налази, гди се масло мете и сир производи“; „Сампас. Коњ, во, и сваки мангуп (битанга) тако се у овом срезу од народа именује“...<sup>21</sup>

На свечаности поводом отварања пожаревачког Читалишта, 14/27. јануара 1847. године,<sup>22</sup> Живоновић је одржао светосавску беседу („лепо слово“), у којој је „изложио живот српског светитеља и просветитеља“ и заложиио се за просвећивање, слогу и „братску љубав“ народа. Извештај о почетку рада Читалишта објављен је у „Српским новинама“,

<sup>17</sup> Станиша Војиновић, наведено дело, 2011, 121–122.

<sup>18</sup> Мирослав Александрић, наведено дело, 126.

<sup>19</sup> Маргита Какашевски Беце, **Нови подаци о сликару Мојсеју Живоновићу**, „Свеске Матице српске“, 6, 1992, 73.

<sup>20</sup> „Српске новине“, 27. јануар 1843, 30.

<sup>21</sup> Према: Војиновић, наведено дело, 1999, 222.

<sup>22</sup> У „Српским новинама“ објављено је прво „известје из Пожаревца да су родољуби и тамо о Св. Сави читалиште основали и тако у земљи нашој још једно читалиште више имамо“ (21. јануар 1847, 22).

под псеудонимом „Родољуб“. Судаћи по језичким и стилским одликама, аутор текста је највероватније сам Живојновић: „Блажен је онај који садашњи златниј век, и ову сладку времена епоху на ползу, не само своју, но и своји потомака, употребити уме! Тај ће заиста у сину, унуку и праунуку вечно живети.“<sup>23</sup> У време оснивања и у првим годинама рада читалишта, у Пожаревцу се писањем баве физикус Аћим Медовић, учитељи Живан Ковачевић и Мојсеј Живојновић, берберин Нићифор Нинковић<sup>24</sup> и Симеон Цијук. У пожаревачком „примирителном суду“ као писар службује 1848. године и песник Јован Илић. Песник Симеон Цијук, избеглица из Вршца, „спевао је или забележио“ 1. јуна 1849. године у Пожаревцу песму **Састанак бана Јелачића са Книћанином на Книћевци први(х) дана Духова, у Тителу други дан Духова 1849. Лета**.<sup>25</sup> Медовић пише научно-популарне прилоге, Ковачевић чланке о проблемима школства и села,<sup>26</sup> а једино Живојновић извештава о раду читаонице.

Живојновићеви чланци садрже стилске црте предромантизма, које долазе до изражаја у емотивном односу према Српству и „милом роду“. Користи казивање у другом лицу („Ево да ти приповедам шта се овде у Пожаревцу догодило и зашто је срце наше пуно радости“) уз честу употребу апострофе („Мили роде. Ја и да ти не кажем, ти врло добро знаш“; „Е роде! Погоди шта је овде следовало. Ево да ти кажем!“) и химничних усклика („поноси се Читали-

ште“; „радуј се просветленије“). У чланку, који је написао 26. јануара 1848. године у Пожаревцу, извештава о лову књаза Александра Карађорђевића, Вучића и Гарашанина у пожаревачком крају. Сентименталност замењује дидактичношћу; на балу који је организован „на ползу Читалишта“ књаз и грађани извршавају патриотску дужност. Живојновић показује склоност ка митологизацији („Србине! Није с овим Светли књаз показао све, него се и с другим осведочио како народ свој љуби“), оживљавању прошлости и косовског мита („Поживи га Боже да нам ране косовске залечи“). Завршни део прераста у песничку молитву: „Десница нек му се оснажи, а слава велича, да род србски под њим процвета.“<sup>27</sup>

Трајно место у завичајној културној баштини обезбедио је као први пожаревачки драмски писац и као „отац пожаревачког театра“. Почетком 1841. године, под његовим „управленијем“ пожаревачко дилетантско позориште извело је шест представа: **Тврдица или Кир Јања** (6. јануара), **Жертва Аврамова** (12. јануара), **Сигфрид и Геновева** (19. јануара), **Зла жена** (24. и 27. јануара и 6. фебруара), **Ромео и Јулија** (30. јануара) **Милош Обилић или Бој на Косову** (8. фебруара). Представе су се одржавале у просторији у којој је могло „двеста лица удобно стати“. Према извештају Мијајла Ђорђевића, окружног начелника, министарству просвете, представама је присуствовао и Стефан Стојановић, члан совјета, а Живојновић је као „управитељ и свој трошак у смотрењу картина и декорација жртвовао“. Највише успеха имали су Стеријини комади, поготово **Зла жена**, која је три пута приказана, и „херојическа игра“ **Милош Обилић или Бој на Косову**. Извођење драма Ј. С. Поповића, кога је и упознао за време школовања у Вршцу, указује и на Живојновићеве драмске узор. Ново „театрално представленије“ одржао је са својим ученицима на Светог Саву 1842. године, а целокупни приход приложио је Главном школском фонду.<sup>28</sup>

И књижевни рад Живојновић започиње у Пожаревцу. Писао је пригодне песме (оде Доситеју Обрадовићу, Вуку Караџићу и Јосифу Павлу Шафарику) и драмске текстове (**Скитничка конфузија или Несторово покајаније, Смрт Вукашина краља**). У посебном издању, уз финансијску подршку чиновника пожаревачког округа, објавио је дужу песму **Србска светковина приликом повратка Г. Г. Вучића и Петронијевића у своје отачаство у Србији држана** (1844). У песми се, са уставобранитељских позиција, слави повратак из емигра-

<sup>27</sup> „Новине Читалишта београдског“, 6. фебруар 1848, 1.

<sup>28</sup> „Србске новине“, 21. фебруар 1842, 58.

ције Томе Вучића Перишића и Аврама Петронијевића. Средином децембра 1841. године Театрално управитељство београдско позвало је писце и преводиоце да пошаљу своје позоришне комаде „према мотивима из народне историје, према народном карактеру и домаћим обичајима“. Већ 14. марта 1842. године Живојновић шаље Министарству просвете свој први драмски текст **Пијаница и пропалица**, са молбом да је цензор прегледа и оцени. Драму је прегледао Атанасије Николић који је у својој рецензији предложио аутору да избаци вулгарне речи и сцене („да у њему нога груба израженија, псовку и бој – тучу - измени“) и да у завршном делу јасније нагласи моралну поруку: „И цело дело други конач да добије како ће се извесно знати шта је са Нешом сапунцијом учињено, еда ли се он као кривац и порочан осуђује и казни, и еда ли се он при томе каје и гризе се за своје поступке. Морално поученије за зритеља да буде конач дела.“<sup>29</sup> Прерађена драма, под називом **Скитничка конфузија или Несторово покајаније**, објављена је у Београду 1844. године.

**Скитничка конфузија**, „мелодрама у пет дејствија“,<sup>30</sup> како ју је сам аутор жанровски дефинисао, написана је под утицајем Стеријиног „веселог позорија“ и преведених комада с певањем. Михајло Миладиновић сматра да је Живојновићева драма „посрба“: „Још пре оснивања Читалишта, он је превео с немачког и у Београду штампао неколико позоришних дела,

<sup>29</sup> АС МП, 1842, III, 152; Станиша Војиновић, наведено дело, 1983, 66; Драган Фелдић, **Пожаревац почео позориште поодавно**, Пожаревац, 2008, 12.

<sup>30</sup> Мелодрама је као нови облик позоришног комада пуни процват доживела првих деценија 19. века. Карактеристична је изразита моралистичко-дидактичка тенденција, мешавина прозе и музике, патетични и тривијални стил, победа врлине над пороком (**Речник књижевних термина**, друго, допуњено издање, Београд, 1992, 447). Присуство вербалне комике, уличног говора, шаљивих ситуација и комичних ликова придају **Скитничкој конфузији** и одлике комедије.



Премијера **Скитничке конфузије** изведена је у Театру на Бумруку 14. децембра 1847. године.<sup>32</sup> Исте године комедија је играна и у Сомбору, а потом и у Шапцу (1850) и Крагујевцу (1850), Лозници (1858), Ковиљачи (1858) и другим местима. У новосадском Српском народном позоришту изведена је 1860. године. Представа је имала одјека и у публици и у позоришној критици: „У четвртак 8. дек. **Скитничка конфузија**, весела игра од Живојновића. Г. Зорић (Неша) и г. Кнежевић (Михл) решили су овај задатак на опште задовољство. Гђица Рајковићева (Стамена) обећава временом добро играти, само док јој глас више слободе добије. Г. Ружић (Паја) и гђица Поповићева

<sup>31</sup> Михајло Миладиновић, **Споменица стогодишњице пожаревачке градске народне читаонице и књижице**, „Народна библиотека у Пожаревцу 1847–1987“, Пожаревац, 1987, 23.

<sup>32</sup> Петар Волк, **Позоришни живот у Србији 1835/1944**, Београд, 1992, 33.

(Јелка) играли су као и увек своје роле врло добро, и публика је тапшањем и изазивањем изјавила и данас своје задовољство с њима. Морамо похвалити и малог Кнежевића, који је своју за дете заиста велику и тешку ролу (Јоца) представљао тако да је дивљење у публици побуђивао.<sup>33</sup>

Књижара Велимира Валожича објавила је септембра 1869. године позив за претплату на Живојновићеву историјску „драму у пет радњи“ **Смрт Вукашина краља**: „Имена уписника заједно с новцима треба послати до половине септембра ове године поменутој књижари; и која се имена тако с новцима пошаљу до заказаног рока, та ће бити штампана уз књигу.“<sup>34</sup> Драма је објављена крајем 1869. године као „посмрче пишево“ и чини шесту књигу у Валожичевој библиотеци „Забавна читаоница“.<sup>35</sup> У предговору се наглашава да је ово дело „пре више година“ написао „познати писац **Скитничке конфузије**“, „пространије него што излази“ и језиком који се „онда могао поднети“, па је због тога извршена језичка редакција рукописа. Текст је скраћен („језик и многи изрази измењени су; доста којешта изостављено је“), али је задржан „крој (план) дела“. Историјска драма **Смрт Вукашина краља** написана је у духу романтичарске традиције обраде историјских догађаја, народног предања и усмене поезије. Ликови су обликовани црно-белом техником; краљ Вукашин приказан је као охоли и славољубиви владар, узурпатор и убица, који, заслепљен влашћу и жељом да надмаши славу цара Душана, превиђа опасност од најезде Турака. С друге стране, велича се „чистота свештенства“ и морална снага и патриотизам „простог народа“. Историјски оквир (слабљење српске државе после смрти цара Душана, сукоби великаша), бројни анахронизми (Вукашин убија Уроша Нејаког, слуга убија Вукашина) и слике из епске традиције (Вукашин је наспрнуо на сина Марка у цркви: „Мачем је засекао црквена врата, па је ено крв потекла!“), само су полазиште Живојновићу за исказивање критичког односа према друштвеној стварности. Очите алузије на политичке интриге, поделе и немилосрдну борбу за освајање валсти један су од разлога што драма није објављена за ауторовог живота.

Четврти чин драме **Смрт Вукашина краља** инспирисан је ауторовим боравком и радом у пожаревачком крају; у развијеним сликама из народног живота у Хомољу, Митрополији, Ждрелу и Шетоњу, протканим записима усмене лир-

33 „Даница“, 1860, 592.

34 „Матица“, 1869, 567

35 „Матица“, 30. новембар 1869, 784.

ске поезије („Сунце беше, па се смрче, / Младе моме дома трче...“), жигошу се „туђински“ утицаји и уздижу српски народни обичаји. Овим сценама Живојновић је синтетизовао сопствене моралне вредности и романтичарске идеје свога доба, али је створио и простор за увођење локалних предела и топонима у завичајну књижевност. Литерарно обликовање завичајних тема и мотива представља још једно сведочанство о припадности Мојсеја Живојновића историји културе и књижевности пожаревачког краја.

## РЕЗИМЕ

Мојсеј Живојновић (1811–1866) живео је и стварао у Пожаревцу и пожаревачком крају од октобра 1838. године до 1854. године. Радио је као пожаревачки учитељ (1838–1844), као писар хомољског среза (1844–1845), пожаревачког среза и окружног начелства (1845–1853). По отпуштању из државне службе, бавио се адвокатуром у Пожаревцу до 1854. године, када се преселио у Београд.

Иако је рођен у Банату, Живојновић својим радом и стваралаштвом, као књижевник, дописник листова, покретач позоришног живота, управник, сценограф и редитељ дилетантског позоришта и један од оснивача читаонице, припада превасходно књижевној и културној историји Пожаревца. Бавио се и сликарством и лексикографским радом. Његова слика (уље на платну) из пожаревачког периода (**Налаз Мојсија**, 1840) налази се у Народном музеју у Београду. За потребе Друштва српске словесности, које је иницирало прикупљање грађе за српски речник, забележио је у хомољским селима Милатовцу и Сувом Долу речи за које је сматрао да су „чисто Србске“. Налазио се међу оснивачима пожаревачког Читалишта, које је отворио 14/27. јануара 1847. године пригодном светосавском беседом, у којој је „изложио живот србског светитеља и просветитеља“ и залажио се за просвећивање народа.

Трајно место у завичајној култури обезбедио је као „отац пожаревачког театра“ и као први пожаревачки драмски писац. Почетком 1841. године, под његовом управом и у његовој режији, пожаревачко дилетантско позориште извело је шест представа: **Тврдица или Кир Јања** (6. јануара), **Жртва Аврамова** (12. јануара), **Сигфрид и Геновева** (19. јануара), **Зла жена** (24. и 27. јануара и 6. фебруара), **Ромео и Јулија** (30. јануара) **Милош Обилић или Бој на Косову** (8. фебруара). Највише успеха имали су Стеријини комади, поготово **Зла жена**, која је три пута приказана, и херојска

игра **Милош Обилић или Бој на Косову**. Ново „театрално представленије“ одржао је са својим ученицима и на Светог Саву 1842. године. И књижевни рад започео је у пожаревачком крају, где је и написао највећи број радова. Писао је пригодне песме и драмске текстове.

Своје најзначајније дело, драму **Скитничка конфузија или Несторово покајаније**, написао је под утицајем Стеријиног „веселог позорија“ и преведених комада с певањем. Драма је објављена у Београду 1844. године, а први пут је изведена у Театру на Ђумруку 1847. године. Играна је и у Српском народном позоришту у Новом Саду, као и Сомбору, Шапцу, Крагујевцу, Лозници и другим градовима. Историјску „драму у пет радњи“ **Смрт Вукашина краља** објавила му је посмртно књижара Велимира Валожича 1869. године. Драма је написана у духу романтичарске традиције обраде историјских догађаја и народног предања. У позадини историјског оквира тематизује се народни живот у Хомољу и Млави, што представља још једно сведочанство о припадности Мојсеја Живојновића књижевној и културној баштини пожаревачког краја.

## Literal, cultural and educational work of Mojsej Živojnović in Požarevac

**Abstract:** The topic of this work is the literal, cultural and educational work of Mojsej Živojnović in Požarevac. Živojnović has his place in the history of his hometown as a playwright, a founder, principal, director and designer of Požarevac theatre and as one of the founders of the Reading-room. Mojsej was engaged in painting, journalism, inventions, lexicographic work and photography. He remains the most significant drama author: his melodrama **Vagrant confusion** was played on various famous Serbian stages. The history play **The Death of King Vukašin** was published from his written legacy.

**Keywords:** Mojsej Živojnović, Požarevac theatre, reading-room, playwright, melodrama, the history play

## SUMMARY

Mojsej Živojnović (1811–1866) lived and worked in Požarevac and its county from October 1838 till 1854. He used to be a teacher in Požarevac (1838–1844), a scrivener of Homolje district (1844–1845), Požarevac district and the district head

Др Ивана Крстић Мистрићеловић  
Криминалистичко-полицијска академија, Београд  
Србија

## Прикључење делова Херцеговачко-захумске и Сарајевске Митрополије Рашко-призренској Митрополији 1894. године

**Абстракт:** У раду је анализирано питање црквене припадности пљеваљског, пријепољског и прибојског краја, који су припадали Херцеговачко-захумској, односно Сарајевској митрополији, а након Берлинског конгреса чијом је одлуком Аустро-Угарска добила право окупације Босне и Херцеговине, остали под турском управном влашћу. Краљевина Србија, чији је национални рад у Старој Србији и Македонији од 1890. године био поверен Министарству иностраних дела, успела је да својом дипломатском акцијом у Цариграду постигне да 1894. године ови крајеви буду прикључени Рашко-призренској митрополији.

**Кључне речи:** Херцеговачко-захумска митрополија, Рашко-призренска митрополија, српска влада, Пљеваљски санџак

### УВОД

Турска административна подела освојених балканских области је од друге половине XV века више пута мењана. Почетком XIX века Османско царство било је подељено у 25 вилајета, који су се даље управно делили на санџаке, казе и нахије. Један део Рашке, Новопазарски крај, у најдужем периоду турске владавине припадао је Босанском санџаку, а само од 1865. до 1880. године Новопазарском санџаку. Други део Рашке области, Пљевља, највећи део Пријепоља, велики део Бијелог Поља и део Прибоја, био је у саставу Херцеговачког санџака до 1865. године, када је Пљеваљски кајмакчлук са мудирлуцима Пљевља, Колашин и Пријепоље припојен новооснованом Новопазар-

UDK: 94:327(497.11:560)“1891/1894”(093.2)

ском санџаку са седиштем у Сјеници. Новопазарски санџак је почетком 1877. године издвојен из Босанског и припојен Косовском вилајету, а 1880. године образован је Пљеваљски санџак са Пљеваљском и Пријепољском казом и Прибојским мудирлуком.

Одлукама Берлинског конгреса од 1878. године територијално увећане Србија и Црна Гора признате су као независне државе, али нису добиле заједничку државу. Новопазарски санџак који их је раздвајао, Аустро-Угарска је прогласила својом интересном сфером. Посебном конвенцијом коју је закључила са Турском, Двојна монархија је обезбедила своје војно присуство у Пљеваљском санџаку.<sup>1</sup> Аустроугарска пропаганда у овим крајевима вођена је и преко њених цивилних органа, конзула и трговачких агената.

У црквеном погледу пљеваљски, пријепољски и прибојски крај били су део Херцеговачко-захумске (Мостарске) и Сарајевске (Дабробосанске) митрополије, које су биле су у саставу Пећке патријаршије. Након њеног укидања 1766. године дошле су под управу Цариградске патријаршије, задржавши исте границе све до спровођења одлука Берлинског конгреса. Најпре је Никшић укључен у састав Цетињске митрополије, а када су дефинисане границе између Турске и Аустро-Угарске, Пљевља, Пријепоље и Прибој су 1894. године прикључени Рашко-Призренској митрополији.

На Берлинском конгресу Аустро-Угарска је добила право окупације Босне и Херцеговине и право војног и цивилног присуства у Новопазарском санџаку који је фор-

<sup>1</sup> Анексом конвенције утврђено је да ће аустријски гарнизони бити смештени у Прибоју, Пријепољу и Бијелом Пољу, али је касније гарнизон са командом свих трупа уместо у Бијелом Пољу смештен у Пљевљима.

малноправно остао у саставу Турске. На основу конвенције коју је 1880. године Двојна монархија закључила са Цариградском патријаршијом, православној цркви у Босни и Херцеговини призната је аутономија под врховном духовном влашћу цариградског патријарха. Када је исте године из Новопазарског санџака издвојен Пљеваљски санџак, који је у управном погледу потпадао под турску власт, поставило се питање његове црквене припадности.

### Питање црквене припадности пљеваљског, пријепољског и прибојског краја од берлинског конгреса до присаједињења рашко-призренској митрополији 1894. године

Питање црквене припадности Пљеваљског санџака отворено је 90-их година, када су локалне турске власти практично забраниле мостарском митрополиту да обиђе овај део епархије.<sup>2</sup> Када је мостарски митрополит обавестио пљеваљског мутесарифа да креће у обилазак делова Херцеговачко-захумске и Сарајевске митрополије који су под његовом управом, Сулејман паша му је одговорио да му као аустријском поданику не може гарантовати безбедност. Разлог томе била је увереност турских органа о истинитости гласова о аустријској окупацији Новопазарског санџака који су се тада јавили.<sup>3</sup> Турска влада је 1. септембра 1890. године наредила да се царинарнице у Новопазарском санџаку реорганизују. Иако је одлуку образложила „злоупоребама са државним приходима“, очигледно је била политички мотивисана.<sup>4</sup> Маневар аустријске војске код При-

<sup>2</sup> Стицање аутономије православне цркве у Босни и Херцеговини омогућило је да се грчки митрополити замене Србима. Већ 1881. сарајевски митрополит постао је Сава Косановић. За митрополита мостарског дошао је 1888. Леонтије Радуловић, који је исте године умро, те је 1889. изабран Серафим Петровић. Зворничко-тузлански митрополит још у доба окупације био је Србин Дионисије Илић.

<sup>3</sup> У то време се јавно говорило да ће Аустро-Угарска окупирати Новопазарски санџак, а Русија Бугарску. Српска царинарница на Јавору редовно је извештавала српску владу редовно о аустријским акцијама. И председник српске владе генерал Сава Грујић обавестио је начелника Главног ђенералштаба Краљевине Србије о размештају аустријске војске у Пљеваљском санџаку и њеној агитацији преко вицеконзула у Пљевљима, закључивши да „умјестили су се добро, само што још није управа у њихним рукама“. Поверљиви извештај генерала Саве Грујића начелнику Главног ђенералштаба Ф. Ђ. 437 од 14. августа 1890. Архив Србије у Београду (=АС), Министарство иностраних дела(=МИД) – Политичко одељење, 1890, бр. И/26.

<sup>4</sup> Главна царинарница је из Сјенице премештена у Пљевља.

јепоља почетком марта 1891. године, изазвао је додатну забринутост тамошњих Турака.<sup>5</sup>

У то време рашко-призренски митрополит био је Грк Мелентије, који услед старости објективно није ни могао вршити архипастирске дужности, а својим понашањем изазивао је огорчење народа.<sup>6</sup> Упркос учесталим захтевима да се замени Србином, или бар да му се одреди српски епископски помоћник,<sup>7</sup> у којима је истицано да је Мелентије „стар и за службу отежао“, цариградски патријарх одржавао га је на положају митрополита.<sup>8</sup>

Народ и прваци пљеваљског, пријепољског и прибојског краја изражавали су жељу да се за ове крајеве установи засебна епископија са владиком српске народности, а ако то не би било могуће, радији су били остати под црквеном управом мостарског, него доћи под духовну надлежност рашко-призренског митрополита.

О питању црквене припадности Пљеваљског санџака, које је било отворено три године, постоји сачувана преписка. Документа се чувају у Архиву Србије у Београду, и то нај-

Извештај српског цариника на Јавору Ђорђа Радуловића министру председнику генералу Сави Грујићу од 25. септембра 1890. АС, МИД) – ПО, 1890, бр. Ц/9.

<sup>5</sup> Јаворски цариник известио је да је овај аустријски маневар показао „да се Турци плаше и од најмањег њиховог покрета“. У целом санџаку говорили су „ево Шваба од Босне а Рус од Бугарске“. Ђорђе Радуловић, српској цариникна Јавору - Михаилу Ђорђевићу, министру иностраних дела, 31. марта 1891. АС, МИД – ПО, 1891, Ц/3.

<sup>6</sup> Нерасположење српског народа према Мелентију, осим чињенице да је по народности био Грк, било је проузроковано његовим недолучним животом. Говорило се „да је волео да банчи и да се забавља са Циганкама“. Ђоко Слијепчевић, **Историја Српске православне цркве**, друга књига, Београд, 1962, 440.

<sup>7</sup> На питању српских владика озбиљно се радило од маја до августа 1885, а тадашњи патријарх Јоаким IV био је вољан да за извештан редовни годишњи приход Патријаршији одмах постави Србе за владике у Скопљу и Призрену. Кандидат је морао испуњавати ове услове: да је турски поданик, да је свршио богословски факултет или богословију, да је служио као свештено или духовно лице, да зна грчки, да је доброг владања, да се није учинио немогућим на Порти и да је записан код Патријаршије као кандидат за владика. У то време није било таквих кандидата, а када се с јесени 1887. покушало са постављењем Србина за помоћника митрополиту Мелентију, Патријаршија се показала нерасположеном за то.

<sup>8</sup> На питање српског посланика о могућности пензионисања Мелентија, патријарх Неофит је одговорио да митрополит „још добро ради, да често од њега добија писмо добро и лепо написаних“. Сава Грујић, генерални српски посланик у Цариграду - председнику Министарског савета и министру иностраних дела Краљевине Србије, 12. маја 1892. АС, МИД – Политичко-просветно одељење (=ПП), 1892, бр. 414.

већи број у оквиру фонда Министарства иностраних дела, а поједини у оквиру фонда Поклона и откупа.

Милешевски архимандрит Теодосије и чланови пријеполске црквено-школске општине су се у августу 1891. године обратили српском митрополиту Михаилу за савет поводом изјаве пљеваљског мутесарифа. Сулејман паша је херцеговачко-захумском митрополиту Серафиму приликом његовог боравка у Пљевљима рекао „да има заповјест од скопљанског Валије да ће доћи призренски Митрополит Г. Мелетије и даће он Пљевље и Пријепоље окупирати и са рашко-призренском епархијом сајединити“. Знајући „да је он [митрополит Мелентије] највећи непријатељ српства, и просвете“, кажу потписници, „зато и нисмо ради нити желимо да се са рашко-призренском епархијом сајединимо“ и питају српског црквеног поглавара да им каже је је боље „да се оцјепимо од Херцеговине, или да радимо да се Епархија не цепа?“. Ако митрополит нађе да је боље да епархија остане „како је и била“, моле га да преко српског посланства у Цариграду поради код патријарха да „и убудуће останемо у свези са Херцеговачко-захумском епархијом“ или „бар да се постави Епископ за три вароши: Пљевља, Пријепоље и Прибој“, који ће зависити од херцеговачког митрополита, или најзад и од цариградског патријарха. Потписници изјављују да су спремни поступити по налогу митрополита и истичу да „нисмо ради ни три дана да будемо под управом Г. Мелентија, јер он је пастир само за новце“.<sup>9</sup>

Митрополит Михаило се поводом овог питања обратио министру иностраних дела Србије у децембру 1891. године. Разговарао је са митрополитом зворничко-тузланским Дионисијем, који „окривљује Митрополита Мостарског Серафима“ и налази да је боље да „од њега отступе ове вароши, које су под турском управом, да се дух швапски не преноси у ове крајеве“. Међутим, тамошњи Срби „волели би Србина г. Серафима, него ли Мелетија Рашкопризренског“, каже митрополит, додајући да ако „би дошао у Призрен Митрополит г. Сава Косановић, онда би требало присајединити ова три Округа тој Епархији, па за ове да се постави један

Србин викарни Епископ, који би зависио од призренског Митрополита“. Митрополит препоручује министру да своје мишљење саопшти и српском посланику у Цариграду „те да и он поради код г. патријарха за остварење тога“.<sup>10</sup>

Министар иностраних дела писао је о овоме српском посланику у Цариграду у априлу 1892. године. Министар најпре подсећа да је у црквеном погледу северозападни крај Новопазарског санџака, т. ј. „област Пљеваља, Пријепоља и Прибоја припадала је до окупације Босне и Херцеговине мостарској епископији а с окупацијом она је дошла у особит положај“. Она се може „сматрати без свог епископа“, јер тамошња турска власт „није рада да мостарски епископ долази у тај крај“, поручивши му да ће та област потпасти под надлежност призренског епископа. Народ тога краја питао је шта да ради, „не кријући својих жеља да би желео и даље припадати мостарској епископији, једино с разлога што је садашњи мостарски владика, серафим, Србин“, а нису ради „потпасти под призренску епископију због владике мелентија, којег сматрају за крвника и непријатеља српства“. Имајући у виду незгоде које би наступиле ако би тај крај остао под мостарском епископијом „преко које би туђинска интрига лако могла вршити своје смерове“, наставља министар, „ми смо народу дали савет да се не заузима бити под мостарском епископијом“. О овом питању расправљано је „на Патријаршији у другој половини марта“ претходне године, од када „на овоме није даље ништа рађено и ствар је остала нерешена“, иако је бивши српски посланик у Цариграду Стојан Новаковић „био извештен да је на Патријаршији усвојен био предлог бив. мостарског епископа игњатија да се ови крајеви издвоје као засебна епископија“. Сада се ова ствар поново покреће „и ми треба да помогућству нећемо ли што за њу учинити“, каже министар. Уверен да ће се посланик сложити са његовим мишљењем „да ова област ни у ком случају не треба да остане под мостарском епископијом“, јер на то „ни сами Турци неће пристати, а и наши интереси противни су томе“, министар саветује да се питање што скорије реши, јер би се иначе „могло десити да буде решено на начин нама неповољно“. По српске интересе би „најбоље било кад би се за ту област установила засебна епископија с Србином епископом“, понавља министар, те налаже посланику да ствар поново покрене на Патријаршији и поради на њеном решењу, а у случају потребе „могли

<sup>10</sup> Архиепископ београдски и митрополит српски Михаило – министру иностраних дела Србије, 19. децембра 1891. АС, МИД-ПП, 1892, бр. 359.

би смо поради да од стране народа буду у овом смислу њој управљене и молбе“. Уколико се такав исход не би могао постићи, „интерес би нам био поради да се овај крај придружи призренској епископији“ и док не дође време „да на некој столици имамо свог сународника, призренском епископу постави викаријус – Србин, који би администрирао овом облашћу“. Министар још саветује на опрез, упозоравајући да пре подношења предлога „требало би размислити и о томе је ли саветно малим саветима и ситнијим успесима слабити крупније представке и одлагати остварење важнијих смерова“.<sup>11</sup>

На ово писмо српски посланик из Цариграда одговорио је након што се боље обавестио о том крају мостарске епархије који је након окупације Босне и Херцеговине остао под Турцима. У циљу ближих обавештења „о стању црквене администрације од окупације“, послао је Михаила Веселиновића „у Фарнар да посети бив. митрополита мостарског Игњатија, и да из далека разбере од истога, какво је стање од окупације било, и у опште шта зна он о том крају“. Веселиновић је посланика известио како „Мостарској епископији припадало је Пљевље, Пријепоље, Колашин (жупа) и Бистрица (једна парохија под нововарошким кадилуком)“, а Сарајевској епархији припадао је Прибој, који сачињава две парохије и манастир Бања“, додајући и да „на 10 минута од Пљеваља је манастир Св. Тројица, доста богат, али у њему служе парохијски свештеници, калуђера нема; а на 1 ½ час до Пријепоља је манастир Милешево, у њему има 2–3 калуђера“. Дакле, тај је „крај припадао нешто мостарској а нешто сарајевској епархији, па сада остао ван својих пређашњих епархија“, а у њему „може бити највише на 3000. домова“, каже посланик. Извесно време по окупацији турске власти су дозвољавале да мостарски владика долази у овај крај као саставни део своје епархије, и том приликом он би обилазио и прибојски крај Сарајевске епархије. Међутим, „од времена откад су отерани стари патријаршијски митрополити, па почели долазити нови, које налази и бира аустријска власт, а само избор благослови патријарх“, почеле су турске власти „подозревати на новог владика мостарског, као аустријског човека, и најзад забраниле су да више никако и не прелази границу, нити може вршити службу у туђој држави“, што је било „са свим појмљиво и

<sup>11</sup> Концепт писма николе Пашића, председника Министарског савета и министра иностраних дела – Сави Грујићу, српском посланику у Цариграду, 8. априла 1892. АС, МИД-ПП, 1892, бр. 359.

коректно“. Разговор са патријархом посланик је започео напоменом да је тешко опслуживати Призренску епархију „која је сувише растегнута од Скадра до Нове Вароши“ и да митрополит Мелентије „не може да постигне свуда“, а „крајеви удаљенији заоставши од епархија окупационе области са свим су остали без владике“. Патријарх је одговорио да је свестан ових тегоба и додао да „има на штудији један предлог, да се од заоставших крајева мостарске и сарајевске епархије образује засебна епархија“. Износећи да је добро што патријарха „тај предмет већ интересује“, а да би се „у овом крају оствариле наше жеље“, каже посланик, „једини је начин да из тога крају дођу више молаба патријарху, у којима да изјаве, како су остали без владике, како су им свештеници остали без надзора, па им је и православље у опасности“, те да „граже или да се установи нова епархија, или да се прида рашко-призренској, с тим да у првом случају владика зна народни језик и да словенску службу служи као што се то и до сад чинило, а у другом да се постави викар или епископ Србин, који ће зависити од рашко-призренског митрополита“. Ове молбе би по његовом мишљењу требало „да дођу и из најближих места овоме крају, а веома удаљених од Призрена, као што су: Бијело Поље, Нова Варош и Сјеница, и да траже да се образује нова епархија због даљине од Призрена“, јер би тако „и нама и патријаршији лакше било радити на томе код Порте, јер по ономе што Турци не дозвољавају да долази владика из Мостара, значи да би били вољни да патријаршија ту ствар уреди како зна“. Најзад, посланик упозорава и на могуће препреке на Порти и Патријаршији „кад би јасно дознали да нам је много до тога стало“, прецизирајући да би се највише незгода могло очекивати од Аустрије. Због тога препоручује министру да нађе „начина и пута, да се том нароу на неприметан начин да на знање да молбе што пре подноси Патријарху“.<sup>12</sup>

Министар иностраних дела је приштинском конзулу и јаворском царинику, који су се тада задесили у Београду, наложио да настану „да се од стране народа шаљу патријаршији молбе у смислу који одговара нашим намерама“, препоручивши им да му о свакој поднетој молби јаве да би о томе на време известио посланика у Цариграду.“<sup>13</sup>

Цариградски посланик јавио је почетком октобра пред-

<sup>12</sup> Сава Грујић, српски посланик у Цариграду – Николи Пашићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, ППНО 171 од 20. априла 1892. АС, МИД-ПП, 1892, бр. 359.

<sup>13</sup> Концепт одговора Николе Пашића, министра председника Посланству у Цариграду, недатиран, АС, МИД-ПП, 1892, бр. 359.



седнику владе да се „у патријаршији продужавају занимати мишљу да се из остатака мостарске и сарајевске епархије с додатком нешто од призренске нова епархија образује“, а сазнао је да ће кандидат за ту Милешевску епархију бити бивши сарајевски митрополит Сава Косановић. Због тога је упозорио руског посланика у Цариграду, који је имао упутства да помаже српске захтеве на Патријаршији, да „никако не пристане на оваку комбинацију, ако би му Патријарх предложио“. Иако би у интересу народа „што је окупацијом остао без својих владика радо поздравили образовање нове епархије у санџаку“, каже посланик, „ипак морамо остати при захтеву да се Г. Косановићу да једна од **постојећих** – било призренска, било скопљанска – епархија, а нова би се могла дати и протосинђелу Дионисију“. Руски посланик Нелидов рекао му је да ће то имати на уму кад се састане са патријархом „што ће ово дана бити“.<sup>14</sup>

Јаворски цариник је у пролеће 1893. године известио министра иностраних дела да турске власти чине неприлике српским учитељима у области којом „Сулејман Паша из Пљеваља у војеноме и политичкоме погледу управља“, јер он „непризнаје за законитог Архијереја те области Г. Митрополита Мостарског, па за то и хоће, да чини сметње Српским школама“. Када је прошлог лета мостарски митрополит хтео да обиђе овај део своје епархије, Сулејман паша му је јавио „да може доћи, али да од Турске државне власти, неће имати никакве гаранције ни помоћи“, те митрополит није ни долазио. Цариник моли „да се учини корак ће треба, те да Г. Сулејман Паша, прима законитост Г. Митрополита Мостарског на ову област, пошто то Г. Патријарх признаје“, а „ако то бити неможе, онда нека се постави Владика за Цео Санџак Ново-Пазарски, пошто Г. Милентије Призренски, ево већ четири године како у Санџак није дошао, нити може толику Епархију да служи“.<sup>15</sup> Убрзо затим цариник је обавестио министра иностраних дела о достави из Пљеваља „да Сулејман Паша ради да се његова област, одузме од Митрополије Мостарске и да се прида Призренској“.<sup>16</sup>

Прота Василије Церковић и чланови сјеничке црквено-

14 Сава Грујић, српски посланик у Цариграду – Јовану Авакумовићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, ППНо 411 од 8. октобра 1892. АС, МИД-ПП, бр. 414.

15 Ђорђе Радловић, српски цариник на Јавору – Министру иностраних дела, ПБрој 53 од 20. марта 1893. АС, МИД-ПП, 1893, бр. 179.

16 Ђорђе Радловић, српски цариник на Јавору – Министру иностраних дела, ПБрој 72 од 19. априла 1893. АС, МИД-ПП, 1893, бр. 179.

-школске општине су у мају 1893. године упутили министру иностраних дела молбу да се у Сјеници оснује српски конзулат, као једино средство које „би било спас овдашњем народу, и које би насиљу и зулумима крај учинило“. У прилог овоме навели су Приштину као место у коме је отварањем конзулата стање потпуно промењено толико да „се за четири године једно дивље и арнаутско место, где Србин није смео да каже ни да је жив, учини питомим и где Србин и његова просвета сада цвета у највећем жеку“.<sup>17</sup>

Цариник са Јавора је у мају 1893. године обавестио министра иностраних дела о агитацијама око црквене управе у Пљеваљском санџаку. Благоје Јовановић, избеглица из Берана, саветовао је српским црквено-школским општинама да Патријаршији шаљу молбе за сједињење са Рашко-призренском митрополијом, говорећи да је приштински конзул поручио народу како му је Мелентије обећао да ће, ако се сједине са његовом епархијом, за призренског митрополита по његовој смрти доћи Србин. Општине су тражиле савет од митрополита мостарског Серафима, који је одговорио „да им неможе допустити, да се сједине са Мелентијевом Епархијом“ јер је он „велики непријатељ Српског Народа, а да је ваш Мелентије Србин, то би он радо учинио“. Сулејман паша је нудио архимандриту манастира Св. Тројица Христофора „да се прими за Владика и да ће му припасти: Нова варош и Бело Поље“, што је овај одбио, а

17 Василије Церковић и други чланови црквено-школске општине у Сјеници – Министру иностраних дела, 13. маја 1893. АС, МИД-ПП, 1893, бр. 510. У Новопазарском крају су у овом периоду учестала убиства Срба и отимања њихових имања од стране босанских мухачира, а велики број Срба страдао је приликом покушаја преласка у Србију. У Сјеници су српско-турски односи били додатно заоштрени поводом изградње нове цркве. Сјеничка српско-црквена општина је 12 година тражила од Порте одобрење да гради цркву, што јој је коначно 1892. одобрено султановим ферманом. Међутим, када су 1893. хтели почети са градњом, спречили су их тамошњи Турци и Арнаути. Српски министар иностраних дела је зато наложио посланику у Цариграду да од Патријаршије тражи да нареди митрополиту Мелентију да се заузме код турских власти како би Сјеничани приступили зидању цркве, а скопском конзулу да се код митрополита заузме за то. Митрополит Мелентије се у овом спору показао незаинтересован, упућујући Србе на скопског валију, а потом и на промену места за подизање цркве. Скопски валија је конзулу Тодору Станковићу јавио да по тврђењу сјеничког мутесарифа у ферману није назначено место где ће се подићи црква, а Турци се противе јер су Срби изабрали неподесно место. Од идеје да се спор реши „бакшишом“ сјеничком Реуф-паши се одустало, јер је он морао радити саобразно жељи Турака мештана. Пошто се уверио да се против турске упорности не може, министар иностраних дела Србије саветовао је сјеничке Србе на попуштање, те је на крају црква морала бити подигнута на другом месту.

изјавио је још и да „има званично наређење, да Серафима у свој Пашалук неприма, и да ће његов Пашалук подпасти под Рашко-Призренску Епархију“.<sup>18</sup>

У цариградском листу „Сабах“, полузваничном листу турске владе, објављено је 25. августа 1893. године да је Патријаршија одобрила предлог Порте да се за Пљевље, Прибој и Пријепоље оснује једна епископија са столицом у Пријепољу. Цариник са Јавора је министру иностраних дела препоручио да уколико је та вест истинита, српски посланик у Цариграду „постара се код Патријаршије, да за јепископа у Пријепољу, или где буде у новој јепархији овој, не буде постављен какав Грк, као обично, но буде Србин“.<sup>19</sup>

Војни изасланик српске владе у Цариграду је по налогу министра иностраних дела посетио патријарха како би се известио да ли је разматран предлог српске владе о образовању засебне епископије „од пљевљанске тромеђе и још неких крајева ново-пазарског санџака“ којом би управљао Србин као владика или помоћник митрополита Мелентија. Патријарх му је одговорио да је о томе „у начелу говорено у синоду, али да ништа дефинитивно није уређено“, пошто „аустро-угарски уплив на Порти дејствује против наименовања каквог српству оданог лица за старешину те нове епархије“ и „како да је нарочито стога и одложено коначно решење тога питања“.<sup>20</sup>

Питање црквене припадности делова Херцеговачко-захумске и Сарајевске митрополије коначно је решено у марту 1894. године. Српски војни изасланик у Цариграду је обавестио министра иностраних дела да је у седници Св. Синода 8. марта 1894. решено „да се дотична област прида Митрополији рашко-призренској“, о чему је митрополит Мелентије одмах обавештен и „упућен да у своје старање узме цркву и школу тога краја“. По његовом мишљењу, дотадашњи рад Патријаршије показивао је „оскудицу сваке воље у ње, да

18 Ђорђе Радловић, српски цариник на Јавору – Министру иностраних дела, ПБрој 109 од 15. маја 1893. АС, МИД-ПП, 1893, бр. 179.

19 По турским законима епископ мора бити турски поданик и његов избор одобрен од Порте, каже цариник, али је у пракси „освештано правило, да се и народна – јепархијска кандидација усваја“. Зато тражи одобрење министра да општине молбама Патријаршији и Порти кандидују „лице за које се будемо споразумели“, при чему је најважније да он „буде у правом смислу Србин“. Јосиф Студић, српски цариник на Јавору – Министру иностраних дела, ПБрој 216 од 29. септембра 1893. АС, МИД-ПП, 1893, бр. 179.

20 Јеврем Велимировић, пуковник, војни изасланик у Цариграду – Андри Николићу, министру иностраних дела, ППНо 307 од 10. октобра 1893. АС, МИД-ПП, 1893, бр. 179.

се одзове нашим и најправеднијим жељама“, те се могло очекивати „да ни ово питање неће бити решено по нашим жељама“. Након таквог решења, српској влади преостаје да настоји да митрополит Мелентије „узме себи помоћника и ради овог краја, а и иначе, ради све своје епархије“. Признајући да призренски митрополит „тешко већ може старати се о својој епархији, сад још и увеличаној“, патријарх се сложио да би он требао узети помоћника „било епископа, било неко духовно лице, чина приличног да може заступати Митрополита“. Пошто Патријаршија није надлежна чинити представке у том смислу митрополиту, патријарх је саветовао да се даљи кораци чине код самог митрополита у Призрену. Посланик је зато препоручио министру да српски конзулат у Скопљу уз помоћ руског конзулата у Призрену „покрене ову ствар и склони Митрополита Мелентија, да узме за помоћника Србина“, што неће бити тешко учинити „нарочито ако би се њему дало на знање, како би се, том приликом, водио рачун о његовим приходима“. Истовремено би требало „упутити и народ да у том смислу шиље молбе Митрополиту Мелентију, и моли га да за дотичну област постави помоћника“. Међутим, све то треба предузети тек „кад будемо нашли човека, који би приличан био бити Митрополитов заступник“, а који мора бити турски поданик. Од „спремнијих људи за то, мени је знан само архимандрит Дионисије, наш некадашњи питомац на Халки, који се сада налази при скопској Митрополији“, каже посланик, али „њего оданде ни пошто не бисмо смели кретати, јер је у Скопљу куд потребнији ну горе у Н. Пазарском крају“.<sup>21</sup>

О поменутој одлуци синода митрополита српског Михаила обавестио је синђел Нићифор, вероучитељ српске школе у Цариграду. Синђел износи да је пре коначног решења овог питања патријарх наложио „бив. Херцеговачком митрополиту Игњатију да потражи он сходно лице за кандидата нове епархије“, јер „се држало, да ће се заиста решити, да се нова епархија образује“. Како је „на један пут, сасвим противно решено“, каже он, „не познато је“. Дознавши да би се ово решење могло изменити, отишао је у српско посланство са молбом да се предузме „што треба код патријаршије да се поменуто решење одма оборити“. Међутим, када је сутрадан отишао у посланство да пита да ли је нешто предузето, речено му је „да није нужно нити потребно више што на томе радити“. Синђел је зато резигнирано закључио да пошто се

21 Пуковник Јеврем Велимировић, војни изасланик у Цариграду – Министру иностраних дела, ППНо 60 од 9. марта 1894. АС, МИД – ПП, 1893, бр. 217/IV

тако врше послови, не преостаје ништа друго „него да узму капе и иду кући“.<sup>22</sup>

Јаворски цариник обавестио је министра иностраних дела о митрополитовој посланици „свима општинама у Лимској долини (Пљевљу, Пријеполу и Прибоју)“, којом јавља „да је примио непосредну – црквену управу, над том облашћу и наређује да се његово име при црквеним богослужењима и обредима спомиње, као надлежног Митрополита“. Сматрајући „да би сада најподесније било, приступити преговору са г. Мелентијем и избору лица, кога би он, г. Мелентије, поставио за свога намесника – јепископа“, цариник каже „да је за то најподеснији и најспособнији, г. Архимандрит Иларион Весић, садањи ректор призренске богословије, који од 1891. г. живи у Призрену“. Против избора Илариона који се „може сматрати као турски поданик“ не би ни турске власти имале ништа против, каже цариник, уверен да је архимандрит умео „задобити их и стећи пошту и поверење“ које свакако није на одмет. О „спреми и способности г. Илариона“, додаје, „нема никакве сумње“. И митрополит Мелентије „не би могао тражити дуго начина и изговора, да овај избор осујети“, јер се „могао досада уверити, да и тамошњи народ високо цени г. Илариона“. Но, како његовим грчким осећајима сигурно неће годити „да ма кој Србин буде јепископ“, треба „тражити начина и средстава, да се г. Мелентије склони или убеди, да је тражење народа – односно наше, у оправданој цели, и према томе он, г. Мелентије, да се саобразнава, са савременим тежњама своје пастве, и то нарочито сада, када Бугарска јексефњија поставља своје владике у Велесу (и то центру српском) и др. местима“.<sup>23</sup>

Министар иностраних дела одговорио је царинику да „још није прилика тражити од митрополита Мелентија непосредно да узме себи помоћника за оне крајеве некадашње мостарске и сарајевске епископије, који су сада придодати рашко-призренској епископији“. Подсећајући да је Мелентије толико „суреван на своју власт“ да га ништа не би тако непријатно дирнуло као „предлог да је с помоћником подели“, министар каже да би било довољно „да му помени крајеви, такав предлог поднесу па да га намах према себи онерасположе“. Потребно је „да се на томе ради на начин посредан и веома опрезно“, односно „ваљало би

ствар удесити тако да митрополит Мелентије сам дође на мисао да тражи себи помоћника“. Ради тога јаворски цариник треба да из три општине у Лимској долини одабере „људе најбоље, оне који су на гласу, било са свог имућства било са своје велике честитости“ и да од њих састави депутацију „која ће ићи да поздрави митрополита Мелентија у његовој столицу у Призрену“. Ова депутација ће митрополиту „прво казати да је сав народ у оним крајевима задовољан што је баш Мелентија добио за црквену поглавицу“, па пошто га тиме орасположи „позваће га да дође да обиђе своју паству која већ толико времена живи без пастира“. Митрополит Мелентије је „стар човек и веома отежао“, те неће моћи то учинити, али „депутација нека наваљује на њега све донде, док он напосле и сам непризна своју немоћ да лично обиђе своју нову паству“. Тада депутација треба да напомене „како би они најволели да их он сам обиђе, али ако већ од старости не може, онда га ни они неће да укрупљују, него га моле да им пошаље неког места себе, неко више духовно лице, које ће им његов благослов донети“, и да му на неупадљив начин ставе до знања да би волели да то буде неко ко „говори тако да га и они разумеју“.<sup>24</sup>

Овај план је у пркаси био делимично измењен, након што је јаворски цариник 15. јуна јавио да је митрополит Мелентије кренуо да „сам лично обиђе Лимску област“ и „кроз 3–4 дана стићи ће у Сеницу, одакле ће преко Нове вароши ићи у Пријеполу, Прибој и Пљевље, да учини канонску посету“. Цариник је свим општинама наредио „да највиђенији људи изађу му у сусрет, до облићне вароши, а на крају пак вароши учитељи-це, са ученицима-ама, дочекају га што може бити лепше и сјајније и постарају се сви уопште да га задобију и даду му доказа о својој оданости и расположењу, што је он њихов главни архијереј“. Тек када митрополит стигне у варош и смести се, „да се предузму мере и начин, да се учини оно, што је требало учинити депутација“. У овоме по мишљењу цариника учитељи не би смели учествовати јер „би то изазвало код г. Мелентија огорчење, а могао би се и сетити да се овако што из даље спрема“.<sup>25</sup>

Митрополит Михаило је министру иностраних дела писао да би у „корист Српства и Православља“ требало најпре „израдити одобрење Порте и г. Патријарха“ да се за

помоћника митрополиту Мелентију постави епископ Жички Сава Дечанац, зато што је „отуда родом, што је био учитељ у Пећи и у Призрену, што познаје добро онај наш народ и околности, што би се својски бринуо да се очувају Дечани и Пећска Патријаршија и што би успео да брани народ од беснила Арнаута“. Тако ће се после смрти митрополита Мелетија лакше „израдити да он одма заузме његово место без великих тегоба, што би се могло а и требало још сада осигурати“, каже митрополит и моли министра да размисли „како би г. Сава могао отићи у Цариград и да отуда са дозволом Султана и Патријарха оде у Призрен“.<sup>26</sup>

Јаворски цариник обавестио је министра иностраних дела о смрти архимандрита манастира Св. Тројица Христифора, који је био „веома уважен у Лимској долини“ као „прави српски калуђер, какав се само може пожелети“. Митрополит Мелентије који је тада био у Пљевљима, није се одазвао молби општине и грађана да присуствује опелу покојног архимандрита, изговарајући се слабошћу, а „могао је тамо ићи и правити „визите“ турским великанима, не отишав ни да тело покојног благослови“. Тамошњи народ је због тога веома огорчен „и сматрају ово за велику увреду и тако рећи багателисање“. Цариник је још известио министра да је митрополит Мелентије при обиласку нових делова епархије „са највећим одушевљењем (привидно) дочекан свуда, да је се и сам нашао зачуђен оваквим дочекивањем“. Међутим, то „није било у стању да г. Мелентијево деспотско срце, бар колико-толико омекша и упути га да се ма и привидно покаже сувремени архијереј, но се је понашао са свима у опште тако гордо, да је у средњем веку какав турски паша, но духовни пастир“. Где год су „ишли свештеници, учитељи и грађани на подворење код њега, ниједном се није смилловао да кога понуди да седне ко, но пошто су извесни стојали на ногама по 20–30 минута“, тек тада би их упутио у „кахве оџак да се одморе и кафу попију“. У Пријеполу је за проту поставио свештеника Вуколу Поповића који „народу је повољи, (сигурно се је преварио г. Мелентије у избору)“, док у Пљевљу „г. Тодора Вукојића свештеника поставио је за проту, само зато, што је народ хтео г. Јована Госпића свештеника“. Тиме је митрополит оправдао своју ранију изјаву „хоћу да покажем да могу све да учиним“, закључује цари-

ник, додајући да ће му упркос томе бити поднет предлог о српском епископском помоћнику.<sup>27</sup>

Приштински конзул је 1. марта 1895. године поднео тражени извештај о управи митрополита Мелентија. Извештај садржи бројне оптужујуће факте по митрополита, које је српска влада вероватно намеравала употребити у преговорима о српским владикама са Патријаршијом. Нагласивши како због кратког времена за сачињавање извештаја (министар иностраних дела издао му је налог 14. фебруара) није могла да се „савлада она множина факата, која оптужују Митрополита“, конзул је оптужбе против митрополита на основу расположивих података свео на следеће тачке: „1. Митрополит Мелентије је противник најниже врсте неморала и разврата; 2. Митрополит Мелентије сматра цркву и веру као своју прђију и он тргује и са вером и са црквом; 3. Митрополит је уједно и тиранин свога народа и отимач који се ни у колико не разликује од обесних турских бегова; 4. Митрополит је највећи противник школе и њеног развитка; 5. Митрополит Мелентије одриче сваку заштиту народу и пастви својој; он је противник сваког народног напретка и узрок сваког расцепа у народу“. Пошто је за сваку оптужбу навео конкретне примере, конзул је закључио: „Четрдесет и једну годину сноси народ овако срамног Архипастира, али Вас уверавам, Господине Министре, да је код народа расположење према њему већ дошло до грла, да је стрпљење прешло ове границе и да је народ готов да га сутра претрпа камењем“. Ово расположење народ је „од две године на овамо“ прикривао „због болести владичине, верујући да ће га сам Бог казнити за сва недела“, а ако се он опорави „само још једна година његовог владиковања била би сувише за народно стрпљење“.<sup>28</sup>

<sup>27</sup> Јосиф Студић, српски цариник на Јавору – Министру иностраних дела, ППНо 103 од 19. јула 1894. АС, МИД-ПП, 1894, бр. 217/Х. Извештај о канонској визитацији нових делова епархије митрополита Мелентија цариник је допунио дојавом да он „у Лимској долини врло велике скандале чини“. Наиме, митрополит је „неколико свештеника одлучио од парохије и забранио им чинодејство“, а „када су ови подмитили га, он их је вратио у дејство“. Попу Ристи Шаљаку „који је носио „читу“ (свештеничка капа, коју носе свештеници у Србији), подерао је капу“, те је овај „озлојеђен на г. Мелентија, метно турски фес на главу и увије бели турбан, па оде код г. Мелентија те му назове турски „селама“, и упита га како му се ова капа допада!“. Најзад, митрополит разводи бракове „тако рећи преко кољена“ јер „само ко да више наполеона, разводи се са женом“. Јосиф Студић, српски цариник на Јавору – Министру иностраних дела, ППНо 117 од 10. августа 1894. АС, МИД-ПП, 1894, бр. 217/ХIII.

<sup>28</sup> Бранислав Нушић, српски вице-конзул у Приштини – Милану Богићевићу, министру иностраних дела, ППНо 76 од 1. марта 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/Л.

<sup>22</sup> Синђел Нићифор, вероучитељ српске школе у Цариграду – Архиепископу београдском и митрополиту српском Михаилу, 17. марта 1894. АС, ПО, кутија 31, бр. 88.

<sup>23</sup> Јосиф Студић, српски цариник на Јавору – Министру иностраних дела, ППНо 60 од 12. маја 1894. АС, МИД – ПП, 1894, бр. 217/IV

<sup>24</sup> Светомир Николајевић, председник Министарског савета и министар иностраних дела – Српском царинику на Јавору, ППНо 648 од 25. маја 1894. АС, МИД – ПП, 1894, бр. 217.

<sup>25</sup> Јосиф Студић, српски цариник на Јавору – Министру иностраних дела, ППНо 81 од 15. јуна 1894. АС, МИД – ПП, 1894, бр. 217/VIII

<sup>26</sup> Архиепископ београдски и митрополит српски Михаило – Министру иностраних дела, 1. јула 1894. АС, МИД-ПП, 1894, бр. 82. Митрополит је у истом писму предложио и да се за Скопљанску епархију „завладичи архимандрит Дионисије, који је сада код оца Методија Митрополита Скопљанског, који је Турски поданик, а зна грчки, што је научио у Халки о трошку Српске државе“.

Пошто се здравствено стање митрополита Мелентија погоршало, српска влада отпочела је акцију како би на положај рашко-призренског владике најзад дошао Србин. Председник владе је 31. марта 1895. године наложио приштинском конзулу да се за случај смрти митрополита нађе у Призрену и поради „код главнијих ондашњих људи, да за администратора односно Митрополита траже Србина“. Услед значаја питања и потребе брзог делања, конзул се упућује на непосредну комуникацију са српским посланством у Цариграду.<sup>29</sup>

Министар иностраних дела је затим истом конзулу наредио да се постара „да и сва места Пазарског и осталих санџака ... пошаљу депеше и траже Србина владу“. У накнадним упутствима скопског конзула објашњено је да су општине из делокруга приштинског конзулата (приштинска, гиланска, вучитрнска и митровачка), депешама имале тражити од Патријаршије да се за администратора односно владу призренског постави Србин и изјавити да неће примити Грка. Депешама су требале следовати писмене молбе призренске, пећске и ђаковачке општине. Приштинском конзулу наложено је да нађе поуздано лице да тајно оде у сва главна места Пљеваљског санџака и тамошњим општинама пренесе да и оне учине то исто преко телеграфа и потом и писмено. Председник владе је и преко српског цариника на Јавору тражио да се „ако је могуће још у току ове недеље од стране наших општина у Новопазарском санџаку пољшу Патријаршији молбе да се на случај смрти Митрополита Мелентија постави Србин њима за епископа“.<sup>30</sup>

Приштински конзул одговорио је министру иностраних дела да су већ „многе депеше отишле“, да „носе многе потписе општина и народа“, додајући да турске власти „не показују никакво негодовање према овом покрету“.<sup>31</sup> У опширном извештају конзул реферисе „да су до сад послали Патријаршији депеше Приштина, Призрен, Ђилане, Вучитрн, Митровица, Нови Пазар, Пећ и Пљевља“; извештају из Сјенице и других вароши Новопазарског санџака још нема,

<sup>29</sup> Председник Министарског савета и министар иностраних дела – Српском конзулату у Приштини, Шифровани телеграм од 31. марта 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II.

<sup>30</sup> Концепт писма Стојана Новаковића, председника Министарског савета и министра иностраних дела – Српском царинику на Јавор, ППНО 1889/95 од 28. јуна 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/I.

<sup>31</sup> Бранислав Нушић, српски вице-конзул у Приштини – Михаилу Богићевићу, министру иностраних дела, ППН 256 од 23. јуна 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II.

али „поверљиво лице“ које је тамо послао „бави се још једнако у тим варошима и ради живо на томе да сва места једнодушно изјаве да хоће Србина владу“. Све депеше носе многобројне потписе „тако приштинска 87, Ђиланска 83, Вучитрнска 40 и неколико а тако и остале“. Једино Призрен „одакле као из престонице требала је депеша да буде од највећег значаја, отишла је ова само са три потписа а за тим је послато писмо са 40. потписа“. До ове пометње, објашњава конзул, „дошло је зато што у Призрен стижу двојаке инструкције, једне које шаље овај а друге које шаље скопски консулат“. Према његовим упутствима „требали су Призренци да пошљу одмах депешу са многобројно потписа“. Каква су била упутства скопског консулата он не зна, али „види се да нису била једнака са мојима те тако је и изашло то да ће призренска депеша, бити од најмањег значаја“, иако је требало да буде обрнуто. Због тога конзул моли министра да одреди „кој ће Консулат руководити овај покрет како би свуда и на свим местима од Призрена до Скадра било једнодушности, како се не би понављало више то да баш, Призрен, који управо треба да буде центар свих ових покрета, буде најзадњи“.<sup>32</sup>

Скопски конзул је известио министра иностраних дела да су Призренци 22. јуна упутили телеграм патријарху, молећи га да митрополиту Мелентију који „од неког времена не може вршити никакву дужност“, пошаље заменика српске народности. Овоме је следовала опширна писмена молба са много потписа. Исто тако су поступиле „и општине Пећска и Ђаковичка, а до сада је већ то учињено и у Новопазарском и Пљеваљском санџаку“. Долазак митрополита Драчког у Призрен конзул је сматрао припремом „да по смрти садањег Митрополита заузме његово место“, у ком смислу је говорио и народу.<sup>33</sup>

<sup>32</sup> Бранислав Нушић, српски вице-конзул у Приштини – Стојану Новаковићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, ППН 259 од 26. јуна 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II.

<sup>33</sup> Када је митрополит Висарион по дозволи митрополита Мелентија хтео да за свештеника рукоположи једно лице из Скадра, спречило га је неколико народних представника. Они су уз образложење да је митрополит Мелентије још увек жив, из Висарионове собе узели све предмете потребне владици за ово чинодејство и однели их митрополиту Мелентију. Након тога је митрополит Висарион рекао општинару Спасоју Ђорђевићу како они траже Србина владу а не знају да он има „у џепу такво право, да Вас могу да опколим аскером“ јер „овде не звоне звона но још виче хоџа езан“. Тодор Станковић, српски генерални конзул у Скопљу – Стојану Новаковићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, ППНО 488 од

Јаворски цариник је депешом од 3. јула известио министру иностраних дела да су Сјеница и Пријепоље телеграфом послале тражене молбе патријарху, а да ће Нова Варош и остала места то учинити истог дана.<sup>34</sup>

По повратку из Призрена, приштински конзул опширно је известио министра иностраних дела о „афери“ митрополита Висариона у Призрену. Драчки митрополит је по доласку у Призрен најпре „био и мирољубив и покушавао да одбровољи народ“, па када му то није помогло „настао је за тим да и новцем приволе поједине“, док „најзад није ударио и у отворену претњу уз речи „да овде још не звоне звона већ хоће урличу“ и да ће он војском и влашћу натерати народ да га признаје“. Он је јавно тврдио да има упутства да остане у овој епархији и изјављивао народу како Србина владу још не може добити, јер „синод о томе неће ни да чује те ма колики напори народни били“. Зато „је боље народу измирити се с њиме“ па „ће он све народне жеље испунити исто као да је и Србин владика“. За то време од патријарха су стизали различити одговори. На депеше које су имале више потписника и биле одлучније „одговарао је врло благо и предусретљиво“, док је на оне са мање потписаних и које су биле „мекше и снисходљивије“ одговарао одлучније.<sup>35</sup> Пошто су

28. јуна 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II. О сукобу Призренца са Висарионом кога нису хтели примити за Мелентијевог заступника, министра је известио и конзул из Приштине. Пошто је у међувремену Патријаршија изјавила да она није послала Висариона и обећала да ће по Мелентијевој смрти поставити Србина за владу, конзул је сматрао да би најбоље било „да се народ обрати прекорима Митрополиту Мелентију и да му изјави жељу да он испрати драчког Митрополита истим путем којим га је и довео“. Бранислав Нушић, српски вице-конзул у Приштини – Стојану Новаковићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, ППН 270 од 30. јуна 1895. Министар је депешом од 3. јула одобрио конзулу одлазак у Призрен да саветује митрополита Мелентија у поменутом смислу и охрабри фактички отпор према Висариону. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II.

<sup>34</sup> Јосиф Студић, српски цариник на Јавору – Стојану Новаковићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, Депеша цариника јаворског од 3. јула 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II.

<sup>35</sup> Приштина је у својој депеши одлучно захтевала да се Висарион одазове иначе ће га народ сам отерати; Вучитрн је у својој депеши молио да се Висарион одазове „у здравље Царско а по великој милости Прасвете цркве“. Приштини је Патријарх одговорио да Висариона није он послао већ га је Мелентије позвао и да ће га дићи чим Мелентије мало прездрави, док је Вучитрнцима одговорио да га је он послао и да ће га одазвати кад нађе за потребно. Бранислав Нушић, српски вице-конзул у Приштини – Стојану Новаковићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, ППН 281 од 11. јула 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II.

Патријаршији стално стизале нове депеше, од којих су нарочито оштре биле оне из Новопазарског санџака, патријарх је телеграфом наредио „да се Висарион одмах крене“. Висарион је покушао да „кријући ту наредбу, уцени свој одлазак“. Он је тражио од народа 100 лира „па да им учини по вољи“ и оде, а кад је народ одбио, исту суму тражио је од митрополита Мелентија, који је пристао да му да 50 лира „само да иде што пре“. Конзул извештава и о разговорима које је током боравка у Призрену водио са митрополитом Мелентијем. Пошто га је уверио да је дошао само „да га у болести обиђе“, конзул је митрополиту „изнео пред очи свих четрдесет и неколико година његове управе овом Епархијом“, указавши му „све што је добро и све што је хрђаво било код њега“ и „најзад довео сам га до одлуке да он мора свој живот да заврши уз благослов народни“. Мелентије је изјавио да је вољан учинити „све што му предложим, све што нађем да је добро као излаз из овога и све што мислим да да ће народ задовољити“. На то му је конзул предложио да се он сам обрати Патријаршији и увери је о потреби једног епископа „по што је он болан и по што, и ако прездрави, неће моћи више да руководи послове Епархије“, као и „о истинитој потреби или боље нужди да се пошаље Србин епископ“. Митрополит је не само пристао, већ је и сугерисао начин да се постигне жељени циљ. Износећи да има наредбу од Патријаршије да узме администратора, при чему би се за администратора-епископа морао њој обратити, док би администратора-архимандрита могао сам узети, митрополит је предложио да архимандрит Дионисије Петровић одмах дође у Призрен и узме епархију „а он би само Патријаршију известио о свршеном чину“. Тако би било свршено питање о администратору Србину „а за тим би се тек Дионисије, имајући Епархију већ у рукама, завладичио“. Конзул је пристао и замолио министра да уколико се сагласи са оваквим решењем нареди да се Дионисије што пре позове да са одсуства дође у Скопље „где ће чекати даље наредбе“.<sup>36</sup>

Приштински конзул је 27. августа 1895. обавестио министру иностраних дела о Мелентијевој смрти.<sup>37</sup> Поводом тога је министарство иностраних дела сутрадан на адресу српског посланства у Цариграду и српског генералног конзу-

<sup>36</sup> Бранислав Нушић, српски вице-конзул у Приштини – Стојану Новаковићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, ППН 281 од 11. јула 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II.

<sup>37</sup> Телеграм Бранислава Нушића, српског вице-конзула у Приштини – Министарству иностраних дела Србије од 27. августа 1895. АС, МИД-ПП, 1895, бр. 246/II.

лата у Скопљу упутило следећу депешу: „Нушић јавља да је Митрополит Мелентије умро јуче. Шта ви знате о томе?“<sup>38</sup>

Посланик Краљевине Србије у Цариграду јавио је депешом од 28. августа 1895. Министарству иностраних дела да је у договору са руским послаником Нелидовим посетио патријарха, који му је рекао да је наредио митрополиту скопском да сахрани Мелентија и запечати његову заоставштину“. Општини ће наредити „да изабере татора до канонског избора који се може свршити за осамнаест дана“, а уз то „јамчи за нашег кандидата Дионисија ако Порта не буде сметала“.<sup>39</sup>

Након дуге борбе, српска дипломатија је 1896. године најзад од Патријаршије издејствовала одобрење да се за рашко-призренског митрополита постави Србин. До 1900. године Рашко-призренског епархијом у чијем су саставу већ били пљеваљски, пријепољски и прибојски крај, управљао је митрополит Дионисије Петровић. Наследио га је Нићифор Перић, који је у марту 1911. године поднео оставку, те је за митрополита дошао Гаврило Дожић, чији избор није био потврђен. Након ослобођења Старе Србије у Првом балканском рату 1912. године дошло је до поделе Рашко-призренске епархије на два дела. Њен главни део са Призреном као центром припао је Србији и дошао под духовну власт београдског митрополита. Старо Хвосно са Пећи и Полимљем припало је Црној Гори и за те крајеве образована је нова, Пећка епархија, под јурисдикцијом цетињског митрополита.<sup>40</sup>

## ЗАКЉУЧАК

Национални рад Србије је од Берлинског конгреса, под притиском Аустро-Угарске био преусмерен од Босне и Херцеговине и Новопазарског санџака ка југу, у правцу Старе Србије и Македоније. Значајан успех Србија је постигла отварањем конзулата у Солуну и Скопљу (1887), Битољу (1888) и Приштини (1889), који постају важна средства просветно-црквене пропаганде. У циљу заштите српског народа у Турској, Србија је 80-их година отпочела дипломатску акцију

за постављање владика Срба у епархијама са већинским српским становништвом. Ова борба била је мукотрпна и дуготрајна, јер се Цариградска патријаршија услед свог хеленистичког карактера тешко мирила са губитком епархија.

Гласине о одвајању Пљеваљског санџака, подстицане и од самих турских власти, натерали су тамошње народне прваке и српске званичнике да о питању црквене припадности ове области изнесу свој став. Државни и црквени чиноци Краљевине Србије сматрали су да би најбоље било за ове крајеве образовати засебну епископију са владиком Србином, а ако то није могуће, прикључити их Рашко-призренској епархији и управу у њима поверити викарном епископу српске народности.

Упознат са Мелентијевом управом и понашањем у Рашко-призренској епархији, народ пљеваљског, пријепољског и прибојског краја није био одушевљен идејом о потпадању под његову духовну надлежност. Уколико није било могуће успостављање засебне епископије са владиком Србином за те крајеве, тамошњи народ био је вољан остати под управом мостарског митрополита. Ово решење није одговарало српској влади, која би у том случају морала отворити иступити против аустројске пропаганде у овим крајевима. Од подношења формалног предлога Цариградској патријаршији у смислу успостављања засебне епископије за ове крајеве са владиком који зна „народни језик“, српска влада је одустала најмање из два разлога. Најпре, из дотадашњег искуства у преговорима са Патријаршијом влада није могла бити сигурна да ће ово решење, под претпоставком да буде прихваћено, бити и извршено. Други, још важнији разлог, лежао је у бојазни српске владе да овакво решење не осујети успех у поново покренутом питању добијања владичанских места у Призрену и Скопљу, који су за национални рад били много значајнији центри.

Српска влада очигледно није имала много избора, те је након извесног колебања своју дипломатску акцију упутила практично јединим могућим правцем. Питање црквене припадности пљеваљског, пријепољског и прибојског краја отворено 1891. године, коначно је решено 1894. године њиховим припајањем Рашко-призренској епархији. Ова одлука, која вероватно у тренутку доношења није задовољила интересе Србије, посебно њених црквених старешина, убрзо се показала оправданом. Када је српска влада коначно успела да за Србе добије призренску владичанску столицу, народ пљеваљског, пријепољског и прибојског краја добио је владика своје народности.

## РЕЗИМЕ

Пљеваљски, пријепољски и прибојски крај су у црквеном погледу били у саставу Херцеговачко-захумске, а делимично и Сарајевске митрополије. Пошто је Аустро-Угарска на Берлинском конгресу добила право да окупира Босну и Херцеговину, грчке владике које су до тада управљале православним епархијама у овим областима, замењене су народним епископима. Међутим, када су се почетком 90-их година почели проносити гласови о аустројској окупацији Новопазарског и Пљеваљског санџака, који су још увек били под врховном влашћу султана, локалне турске власти нису дозвољавале надлежном митрополиту да обиђе и ове делове своје епархије. Тај поступак су правдали чињеницом да је митрополит аустројски поданик, као и најавом да ће ови крајеви доћи под духовну власт рашко-призренског митрополита. Тамошње православно становништво је решење овог питања видело у образовању засебне епископије на челу са народним владиком, који би духовно био подређен Херцеговачко-захумском митрополиту, или у крајњем случају и цариградском патријарху. Решење о прикључењу Рашко-призренској митрополији нису били ради прихватити, због тога што је у то време њом управљао Грк Мелентије, кога су сматрали правим фанариотским владиком и осведоченим непријатељем Српства. И српска влада сматрала је да би за ове крајеве успостављање посебне епископије са Србином владиком било најбоље решење. Међутим, свесна невољности Патријаршије да се одриче својих епархија, српска влада је у случају да се то не може постићи, сматрала да је боље ове крајеве прикључити Рашко-призренској епархији. Останак под духовном влашћу Херцеговачко-захумског митрополита довео би у питање српски национални рад у овој области, у којој би осим са турским органима и црногорском националном акцијом, морала да се носи и са веома развијеном аустројском пропагандом. С друге стране, прикључивање ових крајева Рашко-призренској митрополији било је прихватљивије, имајући у виду чињеницу да је српска влада већ увелико водила дипломатску борбу за добијање положаја митрополита у Призрену. Због тога је Министарство иностраних дела преко српске царинарнице на Јавору и српских конзулата у Приштини и Скопљу предузело кораке усмерене на придобијање православног народа у пљеваљском, пријепољском и прибојском крају за такво решење. Тамошњи народ требао је да

својим молбама Патријаршији помогне акцију српске владе у решавању питања црквене припадности поменутих крајева. Пошто се образовање засебне епископије за ове крајеве на челу са Србином владиком није могло постићи без угрожавања постигнутог у погледу митрополитских положаја у Призрену и Скопљу, српска влада наложила је православно становништву ових крајева да од Патријаршије тражи присаједињење Рашко-призренској епархији. До тога је коначно и дошло одлуком Синода Цариградске патријаршије 1894. године, којом су пљеваљски, пријепољски и прибојски крај укључени у састав Рашко-призренске епархије. Упркос томе што се у том тренутку на челу ове, сада увећане епархије налазио митрополит Мелентије, ова одлука показује се оправданом већ након две године, када ће на управу епархије доћи Србин Дионисије Петровић.

## БИБЛИОГРАФИЈА

### ГРАЂА

1. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела - Политичко одељење, 1890, И/26.
2. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела - Политичко одељење, 1890, Ц/3.
3. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела - Политичко одељење, 1890, Ц/9.
4. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1892, 359.
5. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1892, 414.
6. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1893, 179.
7. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1893, 217.
8. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1893, 217/IV.
9. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1893, 510.
10. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1894, 82.
11. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1894, 217.
12. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1894, 217/VIII.
13. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1894, 217/X.

14. Архив Србије, Београд, фонд Министарства иностраних дела – Политичко-просветно одељење, 1894, 217/ XIII.
15. Архив Србије, Београд, фонд Поклона и откупа, 1894, кутија 31, 88.

#### ЛИТЕРАТУРА

16. **Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу**, приредио мр Слободан Милеуснић, Београд, 1993.
17. Ђоко Слијепчевић, **Историја Српске православне цркве**, друга књига, Београд, 1962.

## The Annexation of the parts of Herzegovina-zahumska and Sarajevo Mitropolity to Raška-prizren Mitropolity in 1894

### SUMMARY

Pljevlja, Prijepolje, Priboj county, when the church was concerned, were in Herzegovina -Zahumska and partially Sarajevo Mitropolity. Since Austro-Hungary had obtained the right to occupy Bosnia and Herzegovina, Greek Bishops (who by that time ruled these eparchies) were replaced by the pontiffs chosen by people. However, in the early 90-s, the rumours about the Austrian occupation of Novi Pazar and Pljevlja Sandzak spread around. Those counties were still under the Sultan's Rule and local Turkish authorities did not allow the bishop to visit these parts of his eparchy. They justified this decision by saying that the bishop was an Austrian vassal and announcing that these parts would come under Raška and Prizren Bishop. The local orthodox people saw the solution in forming the separate eparchy with the pontiff chosen from the people themselves. It would be submitted to Herzegovina Zahumska eparchy and even to Constantinople bishop. The annex solution was not accepted since it was under Greek Melentije who was considered a real threat (phanariotic bishop) and a proven enemy of the Serbian people. Even Serbian government thought that the best solution for these parts would be a separate eparchy with a Serbian bishop.

Being aware of the Patriarchy's unwillingness to give up on its eparchies, the government in Serbia decided it would be better to annex these parts to Raška and Prizren eparchy. Staying under the spiritual rule of Herzegovina and Zahumska bishop would raise the question of Serbian national activities in this county. The issue would be not only Turkish state authorities and Montenegrin national action but extremely developed Austrian propaganda. On the other hand, this annex would be more acceptable, having in mind the fact that Serbian government was already in diplomatic fight for the position in Prizren. Therefore, the Ministry of foreign affairs (through the customs on Javor and Serbian consuls in Priština and Skopje) took some steps for getting the support from the Orthodox people in Pljevlje, Prijepolje, Priboj. People who lived there were supposed to help Serbian government with their actions to solve the question of church affiliation in those parts. Since the forming of a separate eparchy with the Serbian bishop could not be accomplished without putting the position of eparchy in Prizren and Skopje in danger, Serbian government asked from the orthodox population to demand the unity with Raška and Prizren eparchy from Patriarchy. In 1894 The Synod of the Patriarchate of Constantinople finally made it happen in 1894, the Pljevlja, Prijepolje and Priboj county were annexed to Raška and Prizren eparchy. In spite of the fact that the Head of this enlarged eparchy was bishop Melentije, this decision would prove itself justified with the new Serbian bishop Dionisije Petrović.

**Зоран ВУКЕЛИЋ**  
Историјски архив Суботица  
Србија

## Палић, Лудош, Келебија – језера или баре

**Абстракт:** у раду је описана „игра“ локалних и представника власти Краљевске банске управе Дунавске бановине о томе да ли је водена површина Палић језеро или бара. У осветљавање дилеме умешани су и представници власти у седишту Краљевине. Нажалост, прича није дочекала осветљавање дилеме језеро-бара, јер је онемогућена избијањем Другог светског рата, а послератне власти нису ништа учиниле како би елиминисали проблем, више економски него природњачки.

**Кључне речи:** Палић, језеро, бара, власт, држава.

Законом о слатководном рибарству Краљевине Југославије, који је донет 1937. године, а ступио на снагу годину дана касније, детаљно је регулисано право рибарења на отвореним водама. Оно је у целисти припадало држави, уколико у тим водама није постојало право рибарења других правних или физичких лица. „Власници рибарских права из чланова 5 тачке 2 и 7 дужни су у року од 6 месеци по ступању на снагу овог Закона да пријаве своја власничка права, која у смислу прописа члана 5 и даље остају на снази, Банској управи означајући и доказујући правни основ, садржај и опсег свога права. Ако у поменутом року не пријаве рибарско право, сматраће се да оно припада држави“, пише у допису који је Краљевска банска управа Дунавске бановине, 7. марта 1938. године, упутила Среском начелству и Градском поглаварству Суботице<sup>1</sup>. Новосадске бирократе у наставку дописа траже од колега из Суботице и свих подручја Бановине, да их, поступајући по одредбама новоуспостављеног закона, обавесте о ситуацији на „терену“. Одмах по примитку дописа из Новог Сада, који је запримљен у суботичкој самоуправи 14. марта 1938. године, локални бирократски апарат „покре-

UDK: 352(497.113)“1937/1940”(093.2) ; 556.55(497.113)(093.2)

нуо“ је „машинерију“ како би „у смислу члана 72 Закона о слатководном рибарству и правилника о извршењу Закона о слатководном рибарству члан 1 могао затражити од Првостепене управне власти да се горе означена језера означе затвореном водом“<sup>2</sup>.

У дописима шефа Економског одељења и градског саветника упућеним Градском поглаварству и председнику Општине Суботица, од 30. марта и 1. априла 1938. године, пошиљаоци пожуреју локалне руководиоце да Палићко, Лудошко и Келебијско језеро прогласе затвореном водом пре истека законског рока, 28. априла 1938. године: „Част ми је умолити г. Претседника да на основу тач. 1 члана 2 Зак. о слатководном рибарству и чл. 1 Правилника за извршење Закона о слатководном рибарству а у вези тачке 5 члана 89 и 97 Зак. о гр. општинама као Првостепена управна власт прогласи Палићко, Лудошко и Келебијско језеро затвореном водом из властите иницијативе, из разлога што су исте омање стајаће воде незнатнијег пространства и значаја и што са отвореним водама нису ни у трајној ни у повременијој вези подесној за пролаз риба најмање прописане или веће дужине.“<sup>3</sup>

Шеф градског Техничког одељења 5. априла исте године обавештава градско Економско одељење о следећем: “1- Палићко језеро има површину од 997 кат. јутара, Лудошко језеро има површину од 546 кат. јутара, Келебијско језеро нема везе са другим језерима. Палићко и Лудошко језеро везано је међусобно јарком тзв. Бегом. Ова веза постоји само у случају велике воде када вода из Палићког језера отиче у Лудошко језеро. За летњег времена када је мањи водостај онда нема отока воде; и под 3 – Келебијско језеро ограничено је приватним поседима до којег се може доћи

<sup>1</sup> Историјски архив Суботица (ИАС), Ф: 47. Економско одељење, III-38/1941

<sup>2</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III-38/1941

<sup>3</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III-38/1941

јавним путевима / Миљкутским и увратином/. Палићко језеро такођер је ограничено са приватним поседима а делимично и са градским поседом. Осим са стране градских јавнихседа приступити се може језеру и са стране бановинског пута /Сенћанског/ и другим општинским путевима тзв. Дужима и увратинама. Лудошко језеро такођер је ограничено са приватним поседима а приступити му се може јавним општинским путевима са севера и југа.“

На темељу таквих извештаја и вероватно примарних економских интереса и из њих остварене добити, Градско поглаварство Суботице одлучило је (број Одлуке III бр. 642/1938 ) да Палићко, Лудошко и Келебијско језеро прогласи „затвореном водом с напоменом да ово поглаварство сматра да се одредбе Зак. О слатководном рибарству на основу члана 4 истоименог Закона не односе на поменута језера пошто су затворене воде. Уколико Краљевска банска управа сматра противно, част нам је предње пријавити знања и евидентирања ради према члану 72 Закона о слатководном рибарству.“<sup>4</sup>

Међутим, из Новог Сада, седишта Краљевске банске управе Дунавске бановине, дописом број III - 20116/1938. од 25. маја, суботичком Градском поглаварству налаже се да Одлуку о проглашењу помених језера затвореним водама “одмах укине, односно стави ван снаге. Предње је потребно учинити из разлога што се ова одлука коси са Законом о слатководном рибарству. Језера испод 25 кв. Клм. У смислу т. 1. члана 3 Закона о слатководном рибарству имају се сматрати малим отвореним водама, те се према томе у смислу новог Закона ова језера не могу сматрати затвореном водом у смислу тачке 1 члана 2 Закона о слатководном рибарству.“ Акт је по наредби бана потписао начелник Пољопривредног одељења Дунавске бановине.<sup>5</sup> Потом, у Суботицу су стигла и додатна објашњења из Краљевске банске управе Дунавске бановине 27. и 31. маја 1938. године о томе како се воде проглашавају затвореним и ко је за то надлежан, те ко и како региструје рибаре и издаје рибарске исказнице -риболовнице и рибарске дозволе.<sup>6</sup>

Челници Градског поглаварства Суботице одговорили су Новосађанима, 4. јуна 1938. године, како не могу да „ставе ван снаге своју одлуку III бр. 642/1938. од 16. априла 1938. године из разлога јер сматра (ју) да се иста не коси са Зако-

ном о слатководном рибарству...“ Из Новог Сада стиже одговор 6. јула у којем поново траже да „Градско поглаварство удовољи акту ове Банске управе III број 20116 од 25. маја 1938. године“. Суботичани одговарају 17. августа „да ово поглаварство није вољно и не може поступити према распису Краљевске банске управе Дунавске бановине III број 642/1938. из разлога јер је Палићко, Лудошко и Келебијско језеро према правомоћној одлуци гр. Поглаварства у Суботици као I степен опште управне власти III 642/1938 проглашено затвореном водом, па се према томе ни прописи Закона о слатководном рибарству не односе на ова језера, која су заправо ритови.“<sup>7</sup>

Дописивање између Градског поглаварства у Суботици и Краљевске банске управе Дунавске бановине настављено је до краја 1938. године. Све док то натезање није прекинуто актом Краљевске банске управе Дунавске бановине III број: 66387/1938, од 25. јануара 1939. године, у којем бан Дунавске бановине на основу члана 135 ст. 1 тач. 3 Закона о општем управном поступку доноси Одлуку да ништи одлуку Градског поглаварства у Суботици III број 642 од 16. IV 1938. год с образложењем: да у поништеној одлуци није означен пут о правном леку, да одлука штетно делује на народну привреду “ пошто се њоме противно Закону изузимају наведене воде испод одредаба Закона о слатководном рибарству јер сходно одредби тач. 3 члана 135 Закона о општем управном поступку поништена одлука коси са одредбом тач. 1 члан 3 Закона о слатководном рибарству из 1937. год. према којој језера испод 25 квадратних километара површине при средњем водостају имају се сматрати малим отвореним водама“. Даље, на крају акта суботичким бирократама је остављена упута о правном леку и адреса Министарства пољопривреде у Београду.<sup>8</sup>

Но, челници Градског поглаварства у Суботици нису одуштајали од својих одлука и тражили су „помоћ“ на разним странама па су о „сукобу“ са Новим Садом писали и Савезу градова Краљевине Југославије са седиштем у Загребу (јануара 1939. године) и жалили се Министарству пољопривреде у Београду. О судбини окружнице Савеза градова Краљевине Југославије нема трага у архивском предмету нашег Архива, док је у Министарству пољопривреде суботички поднесак озбиљно проучен и помоћник министра пољопривреде Б. Цвијановић одлучује да: “ пре доношења коначне

одлуке одреди увиђај на лицу места ради утврђивања фактичног стања. Стога решавам: да отпутује у Суботицу, а затим на Палићко, Лудошко и Келебијско језеро г. Др Мужинић Славко, шеф Отсека за рибарство Министарства пољопривреде, Краљевска банска управа Дунавске бановине одредиће једног свог стручног изасланика, а трећег ће одредити Градско поглаварство у Суботици. Након извршеног увиђаја поменути чланови комисије поднеће Министарству пољопривреде извештај о нађеном стању на лицу места. Путни трошкови комисије падају на терет молиоца. Увиђај ће се извршити на дан 28 новембра о. г. а г. Мужинић ће на овом путу остати 2 до 3 дана.“<sup>9</sup> Председник Градске општине за свог представника одредио је „др. Виличић Владислава, градског бележника с тим да заступа градске интересе по овом питању и то дана 28. и 29. новембра 1939. године.“<sup>10</sup> Представник Дунавске бановине у трочланој комисији био је Карло Лангхофер, референт за рибарство.

Горе поменута тројка у документу насловљеном на Министарство пољопривреде у Београду, написаном на Палићу после обиласка терена 29. новембра 1939. године, о Келебијском језеру „говори“ као о бари односно тршчанику, с обзиром да нема везе са другим отвореним водама, те је у погледу риболова потпуно безначајно. О Лудошком и Палићком језеру пишу: „На дан 29. нов. 1939. год. чланови комисије обишли су:

а/ ЛУДОШКО ЈЕЗЕРО. Ова површина од 571 кј. 9кв. хв. највећим делом обрасла је трском. Воду добија из потока Кереша и једног канала, који га везује са Палићким језером, а вода из њега отиче каналом према Тиси. Канал који спаја Лудошко језеро са Палићким језером преграђен је на неколико места са густим решеткама, које не дозвољавају пролаз риба најмање прописане величине. Исто поток Кереш преграђен је таквом решетком а тако и канал, који повремено одводи из Лудошког језера према Тиси, преграђени су сличним постројењима / решеткама/. Према томе Лудошко језеро нема веза са другим отвореним водама, подесне за пролаз риба најмање прописане величине. Само „Лудошко језеро“ по себи не може се сматрати језером у смислу одредаба 3. с.р. пошто је приближно око 85% обрасло трском, само неки део је чист – без трске, способан за искоришћавање у погледу риболова. Услед тога комисија налази: да Лудошко језеро само по себи представља у ствари бару / а

највећим делом тршчаник/ и да нема везе са другим отвореним водама, па се према томе има сматрати затвореном водом у смислу члана 2 3. с.р.

б/ Истог дана т. ј. 29. нов. о. г. комисија је прегледала Палићко језеро и нашла: Да ова површина покривена водом представља језеро – мање од 25 кв. км површине, те се према томе има сматрати као мала отворена вода у смислу 3. с.р. Палићко језеро не може се сматрати баром нити ритом, пошто његов забарени део, који је обрастао трском износи само око 25% од читаве површине, која заузима укупно око 1000 к. ј. Гро језера је чист, способан за искоришћавање у рибарском погледу и не може се подвести под појам затворених вода у смислу одредаба 3. с.р.

На основу свега напред изложеног комисији је част предложити Министарству пољопривреде да изволи донети одлуку, по којој би се Келебијско и Лудошко језеро прогласило затвореним водама, а Палићко језеро отвореном водом у смислу одредаба 3. с.р.“ Тај део текста потписали су др Славко Мужинић и Карло Лангхофер, а представник Суботице, др Владислав Виличић, имао је допуну: „Слажем се у свему са мишљењем комисије означеним у т. 1, 2/а овог извештаја, а у погледу тч. 2/б овог извештаја износим следећу своју примедбу: Као делегат Градског поглаварства у Суботици, одређен решењем поглаварства III бр. 2416/1939 од 28 нов. 1939 год. примећујем да у погледу Палићког језера остајем при наводима у актима гр. поглаварства III бр. 642/1938, III бр. 769/1938, III бр. 184/1938, III бр. 1536/1938 и III бр. 1662/1938, те умољавам Министарство пољопривреде, да изволи уважити разлоге, којима гр. поглаварство моли, да се уважи његова жалба, бар у колико се односи на Палићко језеро, прогласи затвореном водом у смислу одредаба 3. С.Р.“<sup>11</sup>

Тек, 15. јануара 1940. године, др Чубриловић, министар пољопривреде Краљевине Југославије, донео је одлуку којом је потврдио наводе Краљевске банске управе Дунавске бановине везане за Келебијско и Лудошко језеро и Градског поглаварства у Суботици везане за језеро Палић. Прве две воде прогласио је затвореним, а Палићко језеро отвореном водом у смислу 3. с.р.<sup>12</sup>

Министар Чубриловић упутио је стране у сукобу, уколико нису задовољне његовом одлуком, да правду потраже у Државном савету Краљевине Југославије, што су Суботи-

<sup>4</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 14

<sup>5</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 16

<sup>6</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документи број 17 и 20

<sup>7</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 32

<sup>8</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 57

<sup>9</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 107

<sup>10</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 109

<sup>11</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 110

<sup>12</sup> ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 120

чани и учинили. Тако су чланови Државног савета „У ИМЕ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА ПЕТРА II КРАЉА ЈУГОСЛАВИЈЕ“, 26. фебруара 1941. године, на основу Закона о Државном савету и управним судовима поништили одлуку Министра пољопривреде бр. 121114/III/39 од 15. јануара 1940. године. Одлука је образложена следећим речима: „Пошто је проучио тужбу, оспорену одлуку и остале акте који се на овај предмет односе, као и одговор министров на тужбу послат писмом од 21. маја 1940. године бр. 41975/III/1940, Државни савет је нашао:

Именована општина је својом одлуком III бр. 642/38, а на основу тач. 1 члана 2 Закона о слатководном рибарству и чл. 1 Правилника о извршењу Закона о слатководном рибарству, те на основу Тач. 5 члана 89 и 97 Закона о градским општинама као управна власт I степена решила да се језеро Палиић, Лудочко и Келебијско прогласе затвореним водама из тач. 1 члана 2 Закона о слатководном рибарству. Ову одлуку је Краљевска банска управа Дунавске бановине поништила на основу члана 135 тач. 3 Закона о општем управном поступку својом одлуком од 25. јануара 1939. год. III бр. 66387/38. Против овакве одлуке Краљевске банске управе жалила се именована општина Министру пољопривреде.

Оспореном одлуком Министар пољопривреде је у ст. 1 исте поништио наведену одлуку Краљевске банске управе III бр. 66387/38, уколико се она односи на Лудошко и Келебијско језеро, као неумесну, а оснажио је одлуку Градског поглаварства III бр. 642/38, уколико се односи на Лудошко и Келебијско језеро, као на закону основану. У ст. 2. оснажио је одлуку Краљевске банске управе, уколико се она односи на Палићко језеро, као на закону основану, а одбацио је жалбу именоване општине уколико се односи на Палићко језеро као неумесну и без законског ослонаца.

Именована општина у својој тужби наводи, да је управна власт у тач. 2 оспорене одлуке нетачно констатовала да се језеро Палић има сматрати малом отвореном водом у смислу члана 3 тач. 1 Закона о слатководном рибарству, јер се у поменутом пропису вели да се само оне баре и млаке могу сматрати малом отвореном водом, ако су са отвореним водама у каквој трајној илиповременој вези, подесној за пролаз риба најмање прописане или веће дужине, а како је Палић у правом смислу речи једна већа стајаћа бара, која нема никакве везе са отвореним водама, онда се не може сматрати отвореном, већ затвореном водом из ст. 1 тач. / нечитко – примедба аутора/ члана 2 Закона о слатковод-

ном рибарству. Даље наводи, да оспорена одлука није уопште расправила повреде формалног права споменуте у жалби Министру пољопривреде, које се налазе у томе што је Краљевска банска управа Дунавске бановине поништила поменуто одлуку Градског поглаварства III бр. 642/1938 на основу члана 135 тач. 3 Закона о општем управном поступку са разлога:

Да у поменутој одлуци Градског поглаварства нема пута о правном леку, члан 110 Зуп.

Да одлука штетно делује на народну привреду, пошто се њоме противно закону изузимају наведене воде испод одредаба Закона о слатководном рибарству.

Што се одлука коси са одредбама тач. 1 члана 3 Закона о слатководном рибарству.

Па пошто сматра да је оваква одлука Краљевске банске управе погрешна и представља грубу повреду формалног права, то сматра да је Министар пољопривреде био дужан да то узме у оцену и одлуку Краљевске банске управе III бр.66387/38 као такву у целости поништи.<sup>413</sup>

Даље, у документу који је потписао Живко Јовановић, председник Првог одељења Државног савета, странама у спору објашњено је зашто је донета оваква одлука и шта им је чинити у будућности. Скори почетак Другог светског рата на нашим просторима и поратна промена друштвено-политичко-економског система у земљи „прекинули“ су спор хијерархијски различито ранжираних заједница. Виша је нестала, а нижој је остављено да господари воденим природним богатствима, уважавајући прописе које је доносила нова власт, коју није много интересовало јесу ли те воде затворене или отворене, судећи по каснијим збивањима.



13 ИАС, Ф: 47. Економско одељење, III – 38/1941, документ број 158

## РЕЗИМЕ

Сукоби између хијерархијски различитих друштвено-политичких заједница стари су колико и историја организованог људског живота. Привид тих сукоба је законодавне природе, а прави разлог је материјална добит и моћ која проистиче из ње. Исходи размирица овисили су о снази правне државе и спремности државног апарата да испоштује законе и правне прописе који су регулисали живот у заједници. Таква је и прича из времена непосредно пред почетак Другог светског рата о сукобу локалне – суботичке и регионалне – новосадске државне управе, којој су законске недоречености и могућност различитих интерпретација онога што је законодавац прописао о водама и њиховим господарима биле повод за одмеравање снага.

## Palić, Ludoš, Kelebija-lakes or pools

**Abstract:** The work describes „the game“ of local representatives and government representatives from Banska authority on the facts whether the water area Palić is a lake or a pool. The government representatives from the Kingdom capital were involved to clear this dilemma. Unfortunately, the dilemma could not have been cleared since the World War II started. The post-war government did not do anything to eliminate the problem, which had to do more with trade than with nature.

**Key words:** Palić, lake, pool, government, state.

## SUMMARY

The conflicts between various social and political groups different in their hierarchy are as old as the history of the organized human life. The illusion of these conflicts has to do with legislator and the real reason is material gain and the power that one gets from the gain. The outcome depended on the power of the state of law and its readiness to respect the laws and legislation which regulate life in the community. Such is this story from the time just before the World War II- the story about the conflict between the local-Subotica and regional -Novi Sad state authorities. The law ambiguities and possible interpretations of what the lawgiver set were the reason for the strength trial.

**Мр Маријана МРАОВИЋ**  
Војни архив Института за стратегијска истраживања  
Министарства одбране Републике Србије, Београд  
Србија

## Улога представника локалне управе у пропаганди Владе народног спаса крајем 1941. и у првој половини 1942. године

**Абстракт:** Одељење за пропаганду Председништва Министарског савета било је носилац пропагандне активности Владе народног спаса од септембра 1941. године до престанка немачке окупације. Пропагандни рад Одељења састојао се из више сегмената. Један од сегмената односио се на координирање и рад локалне пропаганде у окрузима и срезовима, који су децентрализацијом власти крајем 1941. године добили широка овлашћења. Окружни начелници су овом реформом постали карика која је повезивала народ са централним органима државне власти. Били су врста посредника у пропаганди према обичном становништву.

Овај рад је настао првенствено на основу архивске грађе Војног архива Министарства одбране Републике Србије. Разматране су дужности и улога окружних и среских начелника у области пропагандног рада од објављивања Уредбе о административној подели Србије 26. децембра 1941. године и у првој половини 1942. године. Анализиран је ефекат пропагандних мера Владе народног спаса предузетих након одржавања конференције председника владе са новопостављеним окружним начелницима 27. децембра 1941. године. Имајући у виду важност коју је Влада народног спаса придавала окружним начелницима у погледу њихове дужности, анализиран је и њихов учинак у остварењу ових задатака.

Такође, разматрани су и проблеми локалних власти у пропагандном раду настали услед активности немачких власти на терену.

**Кључне речи:** Влада народног спаса, пропаганда, окружни начелник.

UDK: 352:32.019.5(497.11)“1941/1942”(093.2)

Потреба Владе народног спаса и немачких власти за сузбијањем комунистичких акција наметнула је постепено реорганизацију административне поделе окупираних српске територије.<sup>1</sup> Влада народног спаса почела је да спроводи реформе након гушења устанка у Шумадији и Западној Србији, укидањем бановина и увођењем округа. Децентрализација до нивоа округа одговарала је организацији и функционисању немачких окупационих власти у далеко већој мери.<sup>2</sup> Читава окупациона зона подељена је на 15 округа.<sup>3</sup> Окрузи су добили широка овлашћења као управне и самоуправне јединице.<sup>4</sup> Председник владе донео је на предлог министра унутрашњих послова указ о постављењу 14 окружних начелника и њихових помоћни-

1 Територија се до тада делила на бановине, срезове и округе као и пре Другог светског рата. Немачки извори о питању административне реорганизације нису обимни, иако је читава акција била спроведена управо на немачку иницијативу и уз надзор Управног штаба Војноуправног команданта. Потпуковник административне службе Ранхолд у једном од својих извештаја Министарству спољних послова у Берлину описује стање у српским министарствима која су по њему сувише јака са већином предратног особља подложног корупцији и неопходној редукцији особља.

2 Бенцлер у свом извештају помиње да је саобраћај био далеко сигурнији након реформе и да су железнице могле несметано функционисати. Војни архив (у даљем тексту ВА), фонд Немачке окупаторске војске (у даљем тексту На), микрофилм Националног архива у Вашингтону, NAV-N-T-501, 256/1052-4.

3 Уредба о административној подели Србије, „Службене новине“, број 136-А, од 26. децембра 1941. године, стр. 1-4.

4 Град Београд са околином је као Управа града Београда изједначен са осталим окрузима. Предвиђено је укидање бановина у што краћем року. Према одредбама Уредбе управно подручје помоћника бана Дунавске бановине постало је Округ банатски који је задржао уређење и управу по одредбама Уредбе о унутрашњој управи у Банату од 14. јуна 1941. године. Округ косовско-митровачки је задржао уређење и управу по одредбама о уређењу и управи у области Косова од 8. августа 1941. године.

ка.<sup>5</sup> Новопостављени окружни начелници били су углавном предратни банови, срески начелници, полицијски писари, жандармеријски наредници и адвокати.<sup>6</sup> Окружни и срески начелници су добили посебне ингеренције у циљу јачања њиховог управног положаја као представника локалних власти.<sup>7</sup> Окружним начелницима су осим цивилног сектора дата овлашћења над јединицама Српске државне страже на административном простору одређеног округа.<sup>8</sup> Преко својих потчињених у срезовима и општинама<sup>9</sup> почетком и средином месеца достављали су Одељењу јавне безбедности МУП-а извештаје о општој ситуацији у округу, расположењу и стремљењима народа, предузетим мерама и постигнутим резултатима.<sup>10</sup> Окружни начелници су у седиштима фелдкомандантура у Београду, Нишу и Краљеву добили специјална овлашћења да достављају својим колегама на територији

5 „Ново време“, 28. јануар 1941. године.

6 Тако је Београдски округ водио полицијски службеник Павле Ђорђевић који је до тада вршио дужности среског начелника, управника полиције и начелника управног одељења банске управе. На чело Пожаревачког округа постављен је судски пуковник Душан Јевтић који је био полицијски писар и срески начелник. Ваљевски округ водио је жандармеријски потпуковник Драгомир Лукић, а Зајечарски потпуковник Владимир Нешковић. На чело Крагујевачког округа постављен је Милан Калабић који се касније налазио на челу Пожаревачког округа и компромитован је због отворене подршке Дражи Михаиловићу. Адвокат Милија Диковић постављен је на чело Краљевачког, а др Иван Ђорђевић, лекар и бан Моравске бановине на место начелника Крушевачког округа. Лесковачки округ заступао је начелник пуковник Сретен Страњаковић, који се истакао у акцијама против Ужичке републике, а Моравски округ предводио је полицијски службеник Драгутин Бошковић. Правник Чедомир Младеновић био је постављен на чело Нишког округа, а Будимир Кораћ, жандармеријски наредник за начелника Ужичког округа. Полицијски службеник Душан Поповић предводио је Шабачки округ.

7 Милан Недић је у посебном распису свим среским начелницима наложио да изврше организационе, политичке и финансијске припреме за спровођење Уредбе. ВА, фонд Недићеве архиве (у даљем тексту Нда)Нда, К 91, бр. рег. 23/6.

8 Милан Борковић, Контрареволуција у Србији. Квислиншка управа 1941-1944, књига прва, Београд, 1979, стр. 257.

9 Према поменутих директивама окружни начелници су требали да посвете посебну пажњу организовању општинских управа за које би ангажовали „најчеститије способне и енергичне млађе људе“.

10 Чланом 7 Уредбе о административној подели Србије регулисан је до детаља статус окружних начелника. Члан 16 Уредбе о административној подели Србије: „Пратећи све значајне појаве економског, културног и социјалног живота у округу, окружни начелник је дужан да о њима као и о стању јавне безбедности и о свима важним догађајима у округу подноси Министарству унутрашњих послова односно надлежном ресорном Министру појединачне и повремене извештаје са евентуалним предлозима.“

сваке фелдкомандантуре захтеве и „сугестије“ немачких власти.

Председник владе и министар унутрашњих послова издали су преко Одељења за државну заштиту Министарства унутрашњих послова образложење о постављању на дужност и директиве за рад окружним начелницима.<sup>11</sup> У склопу сваке директиве налазило се, директно или индиректно, упутство окружним начелницима за вршење идеолошког и пропагандног рада међу народом и сарадњу са Одељењем за пропаганду.<sup>12</sup> Били су карика која је повезивала народ са централним органима државне власти, задужени за чишћење и припрему терена за лакше пропагандно деловање. Влада је настојала да сопствену управу представи као очинску фигуру која брине о свом детету, односно народу, који јој за узврат дугује послушност: „Народ мора осетити да је то његова власт и да она ради у његовом интересу, а сваки орган власти мора бити начисто с тим да су власти ради народа.“ Требало је уверити становништво да у новом државном систему нема корупције и да могу остварити своја права без интервенција са стране.

Најважнија дужност окружних начелника била је „да са свим својим органима приступе даљем енергичном чишћењу Србије од комуниста, а да истовремено приступе и лечењу рана претрпљених у борби са том немани.“<sup>13</sup> Истиче се да Влада народног спаса приступајући обнови Србије настоји да „поврати народу веру у себе сама, враћајући га његовим традицијама и његовим конструктивним стре-

11 ВА, Нда, К 91, бр. рег. 16/1-1.

12 Комунистичке власти су биле свесне изузетне важности пропагандног рада Недићеве владе па се тако у Оптужници против Милана Недића из 1946. године (тачка 3.) наводи као једна од кључних тачака његовог пропагандно деловање одмах након образовања Владе народног спаса: „Још од првих дана свога председниковања, Недић се заузео до крајњих граница да и пропагандом прихвати немачку окупацију у Србији и покрене Србе у борбу против народноослободилачког покрета. У циљу што боље пропаганде основао је Пропагандно одељење при Председништву Министарског савета, које је даље разгранало велику пропагандну мрежу по земљи.“, ВА, Нда, К 1, бр. рег. 26/1-5.

13 У циљу чишћења терена од комуниста окружни начелници требали су да се старају о извршењу наређених мера за зимску противакцију према наредби Министарства унутрашњих послова бр. 11995 од 19. новембра 1941. године, према којој треба прикупити најсумњивије елементе и део њих послати преким судовима или у концентрационе логоре, а од мање опасних образовати радне чете. У појединим местима у којима је било комунистичких акција формиране су анкетне комисије, као у Чачку и Ужицу, које су подробно испитивале рад чиновника, тако да је у Чачку установљено да је 160 државних чиновника сарађивало са комунистима.



мљењима.<sup>14</sup> Стварањем јединственог националног фронта и радом на националном препороду и обнови земље, уз вођство Владе народног спаса, Србији би било обезбеђено место у Новој Европи које јој припада по броју и животној снази. Требало је спровести у дело забрану сваког партијско-политичког рада и груписања на терену, као и коришћење партијско-политичких ознака. Приоритет у успостављању пуне контроле на нивоу округа и у каснијем пропагандном раду био је управо одабир и филтрирање чиновничког апарата: прикупљање података о свим чиновницима у сваком од округа са посебном обрадом досијеа компромитованих чиновника у вези са комунистичком акцијом. Начелници су могли сменити чиновнике уколико закључе да нису подобни за обављање дужности.<sup>15</sup> Планирано је потпуно филтрирање чиновничког апарата „тако да у служби остане само оно чиновништво за које се зна да може и да хоће корисно и предано да служи своме народу“.<sup>16</sup>

Целокупна делатност локалних власти може се посматрати кроз пропагандну призму: пружање материјалне помоћи избеглим лицима што је „племенита и узвишена дужност свакога Србина“, подмиривање основних потреба сељаштва, пропагирање солидарности и узајамног помагања приликом пољских радова.<sup>17</sup> Полазна основа у пропагандном раду била је анализа друштвене ситуације према којој је народ био политички дезоријентисан и услед тога пријемчив за утицај стране и непријатељске пропаганде за којом се без размишљања поводи, а посебно део омладине и сељаштва. Требало је на време и објективно обавештавати народ о догађајима у земљи и свету како би се ослободио утицаја стране пропаганде и страних агената.

Имајући у виду да су власти забраниле партијско-политички рад, планирана је и забрана окупљања друге врсте, односно укидање кафанског живота и кафана по селима, забрана коцкања. Самим тим обичан човек је био изолован од места где је могао доћи на сопствени начин до информација, разних чаршијских проверених и непроверених вести које нису биле сервиране, припремљене и контролисане, које нису нужно биле плод владине пропагандне политике: „Свет мора да буде упућен само на озбиљан и конструктиван посао. Нема више времена за оговарања и препречавања.“<sup>18</sup>

Председник владе одржао је конференцију са новопостављеним окружним начелницима поводом реформе административне власти.<sup>19</sup> Том приликом је изложио суштину идеолошко-политичког програма Владе и рада окружних начелника: „Начелници окружни треба да буду домаћини, блиски народу, да они узму тај народ у своје руке, да му се што више приближе, да на њега утичу у свим правцима, и духовно и културно и материјално...и да високо носе барјак Српства.“<sup>20</sup> Посебно је важно Недићево виђење употребе пропаганде: „Пропаганда, то је најмоћније средство данашњице. Она мора да буде и добро смишљена и добро вођена и добро организована. То се може са мало труда постићи, јер има људи на терену који хоће да помогну општу ствар и који хоће да метну главу за српство у торбу, који хоће да кажу истину и који хоће да се заложу за овај програм српске владе. Такве људе треба пронаћи. ...Један добар окружни начелник не сме да затвара очи ни дању ни ноћу. Он мора да зна ко му улази у кућу, зашто је ушао, колико је у њој проборабио, он не сме да дозволи субверзивним елементима да се у његовом делокругу одомаће, он налази пута и начина да их склони и уништи. За све то мора да има добру обавештајну службу, на којој почива цело управљање и командовање. Ко тога нема за њега су сигурна изненађења одмах...“<sup>21</sup>

Неизоставан део пропагандног рада било би редовно обавештавање јавности о оствареним резултатима владе на обнови земље и помоћи избеглим и сиромашним лицима. Начелници су били у обавези да у сваком од округа форми-

рају одсеке за пропаганду „у којима ће запослити способне, рутиниране људе, који ће умети да искористе сва савремена пропагандна средства за обавештавање народа“. Дозвољено им је да ангажују свештена лица, учитеље, лекаре и било која друга лица која им се учине погодним. Усмерени су да путем плаката, предавања и на друге начине обавештавају народ о опасности од комунизма, последицама комунистичких акција, као и да га припреме и упозоре на нове опасности.

Прва половина 1942. године протекла је у знаку реорганизације уз низ одржаних конференција, састанака, анализа и дискусија у којима су посебно били укључени Министарство унутрашњих послова и Управни штаб војно управног заповедника Србије. Вршено је активно популарисање нове поделе на округе, истицана је њихова предност у односу на ранију поделу на бановине.<sup>22</sup> Председништво Министарског савета прописало је Уредбу о финансирању округа, уређењу њихове финансијске службе и ликвидирању бановина.<sup>23</sup> У циљу анализирања једномесечног рада након увођења нове административне поделе, учинка чишћења комунистичких групација на терену, као и других важних питања, од којих је свакако било неизоставно питање пропагандног рада, одржано је неколико конференција (седница) представника централне власти са окружним начелницима.<sup>24</sup>

Питање спречавања комунистичких акција у округу било је уско повезано са питањем успешног спровођења антикомунистичке пропаганде. Успешном пропагандном раду претходиле су припреме на терену и низ различитих мера, од округа до округа, којима су начелници настојали утврдити припадност појединих лица комунистичком покрету. Такође, било је случајева интернирања невиних

лица заједно са комунистима, тако да је постојала опасност од њихове индоктринације: „Тако се десило да су најопаснији комунисти, политички комесари, седели заједно са потпуно невиним лицима, тако да је настала опасност да логори постану школе за комунисте“.<sup>25</sup> Приликом одржавања конференције 5. фебруара 1942. године управо је највећа пажња посвећена питању филтрације некомунистичких од комунистичких елемената и спровођењу најефектније пропагандне активности на терену, како би се анулирала могућност пролећних комунистичких акција. Кружиле су вести о постојању и деловању „шесте колоне која обухвата агитаторе који агитују против српске владе, разносе тенденциозна препречавања и на све стране вести из Москве и Лондона и пледирају за неку акцију“.<sup>26</sup> У Београду и Смедереву интерниран је велики број присталица комунистичког покрета, али и невиних лица. Министар Аћимовић успео је да упркос противљењу Драгог Јовановића организује повратак из логора одређеног броја затвореника чија кривица није доказана и њихово испоручивање окружним начелницима како би они заједно са среским начелницима даље процесуирали сваки предмет појединачно.<sup>27</sup>

Сваки од окружних начелника је лично, уз сопственог војног референта, као и преко среских начелника остваривао сарадњу са представницима оружаних одреда који су у највећој мери контролисали и сузбијали сваку партијско-политичку делатност на терену.<sup>28</sup> Након месечног рада начелник Београдског округа Павле Ђорђевић анализирао је друштвено-политичке активности и подложност становништва утицају домаће и стране пропаганде. Закључио је да је народ „сит политике и уверен да смо пропали и овако про-

14 Недићев говор: „Образовао сам владу Народног спаса „Декларација“, „Ново време“ од 2. септембра 1941. године, насловна страна, наставак на страни 3: „Српска влада је израз воље српског народа“.

15 Рад на терену био је олакшан с обзиром на већ постојећу Уредбу о уклањању национално непоузданих чиновника из јавне службе према којој су службеници отпуштани из државне службе и губили сва стечена права, од којих је најважније било право на пензију. Три дана пре доношења уредбе, 3. августа 1941. године, у „Новом времену“ је објављен чланак Лазара Прокића под насловом: „Смена или промена?“ у коме се Прокић заузима за смену свих службеника преосталих из старог система, с обзиром да је немогуће променити њихова схватања и приврженост претходном режиму. Наређењем председника владе од 24. децембра 1941. године забрањено је враћање у службу компромитованих чиновника.

16 ВА, Нда, К 91, бр. рег. 16/1–3.

17 Исто, бр. рег. 16/1–5.

18 Исто, бр. рег 19/2–17.

19 Конференцији одржаној 27. децембра 1941. године присуствовали су Милан Аћимовић и његов помоћник Цветан Ђорђевић, као и Танасије Динић, изванредни комесар за чиновничка питања. ВА, Нда, К 1, бр. рег 19/2–2.

20 ВА, Нда, К 1, бр. рег 19/2–6.

21 Исто, бр. рег 19/2–9.

22 Милан Аћимовић одржао је говор преко Радио-Београда 4. јануара 1942. године у коме обавештава становништво о предностима поделе на округе и бољитку који ће нова подела донети. „Ново време“, 4. јануара 1942. године.

23 Службене новине, бр. 6/42, мс. бр. 124, од 12. јануара 1942. године.

24 На првој конференцији која је почела са радом 5. фебруара 1942. године, од представника централних власти били су присутни: Милан Аћимовић, Цветан Ђорђевић-начелник Управног одељења Министра унутрашњих послова, Александар Јоксић-вршилац дужности начелника Одељења за државну заштиту, Драги Јовановић, дивизијски генерал Стеван Радовановић-командант жандармерије. Конференцији су присуствовали окружни начелници Београдског, Ваљевског, Шабачког, Ужичког, Краљевачког, крушевачког, Нишког, Лесковачког, Моравског и Пожаревачког округа. За сваку конференцију вођене су стенографске белешке изузев треће по реду када није сачињен записник. ВА, Нда, К 1а, ф 2, бр. рег. 29.

25 ВА, Нда, К 1, бр. рег 21/2–4.

26 Исто, бр. рег 21/2–14.

27 Затвореници у логорима били су подељени на четири категорије: они који су за стрељање, они који остају у логору, део који се шаље окружним начелницима и део који је већ тада пуштан на слободу.

28 Планирано је да се при сваком окружном начелству организује дописништво или једно пропагандно одељење. Начелници су могли ангажовати сопствене референте за пропаганду преко којих би одржавали конференције и зборове и издавали плакете и штампали летке. Било је случајева да су окружни начелници из своје средине ангажовали поједине дописнике, односно референте за пропаганду. Тако је шабачки начелник Д. Поповић већ тада имао групу од педесетак људи: свештеника, професора, апотекара, трговаца, занатлија и радника који су били спремни да зађу по срезовима и селима, пишу плакете и покрену лист. Планирао је одржавање великог збора у Шапцу, а потом и по среским местима и селима.

шли само зато што се последњих 20 година политизирало и ми ћемо га придобити лако за сваку акцију и за успешан рад у будуће само под једним условом – да искоренимо сваку политичку акцију.<sup>29</sup> Локалне власти суочиле су се током првих месеци рада са проблемом рада и надлежности добровољачких одреда. „Збор“ и лист „**Наша борба**“ били су активни без обзира на забрану партијско-политичке делатности.<sup>30</sup> Према извештајима начелника Краљевачког округа Милије Диковића „Збор“ је у Краљеву вршио политичку агитацију међу народом, али без директног помињања Љотићевог имена, већ су растуране значке и леци након митинга. Имајући у виду да је „Збор“ био пронемачки и упркос радикалним ставовима које је заступао, одударао од политике домаћих власти у извесној мери, било је немогуће у датој ситуацији забранити његов рад на терену.

Улога окружних начелника била је кључна у усмеравању средских начелника и њиховом раду на терену. Народ је требало на време обавештавати и упозоравати на последице које би га могле задесити ако би се „дао завести у пролеће од извесних људи“, држати редовна предавања и ангажовати признате људе да држе говоре. Представници централне власти плашили су се и акције Драже Михаиловића и могуће сарадње четника са комунистима: „Јер шта би остало у овој земљи после друге казнене експедиције... За нас је врло важно да знамо према расположењу света, да утврдимо да ли би свет могао поћи за комунистима, за Дражом Михаиловићем...“.<sup>31</sup> Представници локалних власти често нису ни сами били свесни важности пропагандног организовања, па је тако начелник Београдског округа препустио организовање пропаганде средским начелницима. Велика препрека ширењу антикомунистичке и дефетистичке пропаганде била је страна пропаганда из Лондона и Москве.<sup>32</sup> За разлику од начелника Београдског округа начелник Краљевачког округа био је ангажован на пољу пропаганде и ступио је у сарадњу са немачким властима.

29 ВА, Нда, К 1, бр. рег 21/2–8.

30 Помоћник министра Цветан Ђорђевић је предочио овај „проблем“ Драгом Јовановићу: „Сваки окружни начелник има право да постави питање Управнику града Београда зашто он прво у Београду, у центру земље, не растури ту политичку делатност.“, ВА, Нда, К 1, бр. рег 21/2–14.

31 Исто, бр. рег. 21/2–15.

32 У дискусији о пропагандном раду помоћник министра Цветан Ђорђевић истакао је као централно питање управо питање домаће пропаганде која се мора развиити у толикој мери да надјача и Лондон и Москву.

Планирао је да сазове збор у Краљеву и Чачку на којем би окупио око три хиљаде људи (немачке власти су му обећале набавку и инсталацију звучника у ту сврху) и да покрене издавање једног листа.

Пропагандни рад окружних начелника ометан је и неадекватним начинима којима су немачке власти покушавале решити проблеме на терену услед слабог познавања менталитета српског народа. Начелнику Крушевачког округа др Ивану Ђорђевићу проблем је представљала акција мајора Кесеровића који је под контролом држао копаонички и жупски срез и окупљао све већи број присталица под оружјем. Немачки крајскомандант у Крушевцу се такође жалио на Кесеровићев рад и претио слањем бугарске војске на терен, што је опет, са друге стране, могло изазвати већи прилив народа у комунистичке редове (имајући у виду терор бугарске војске на окупираној територији).<sup>33</sup> Тешка ситуација владала је и у Пожаревачком округу, према извештају начелника Душана Јевтића, посебно услед широко развијене пропаганде Москве и Лондона и немогућности да се ангажује искусан кадар на пропагандним активностима. Начелник Пожаревачког округа се у извештају министру унутрашњих послова жалио да му није у обећаном року упућено лице из Одељења за пропаганду тако да је био принуђен да самоиницијативно организује пропагандни рад. „Што се тиче пропаганде ту немам никога за пропаганду, пропаганда сам ја.“<sup>34</sup> Држао је самостално конференције и народне зборове. Заједно са министром Радосављевићем одржао је конференцију пољопривредницима Пожаревачког округа у којој је пропагирао прикупљање хране ради откупа. Издао је и пропагандни плакат за територију Пожаревачког округа, а текст плаката одговарао је инструкцијама Одељења за пропаганду: које ће бити последице по становништво уколико се не сачува ред и мир, штетност пропаганде Лондона и Москве и позив на прогањање и потказивање партизана.<sup>35</sup>

Начелник Лесковачког округа Сретен Страњаковић био је суочен са порастом присталица комунистичког покрета,

33 У извештају са терена начелник Крушевачког округа Ђорђевић говори о постојању психозе код народа и страху од евентуалне мобилизације коју би Дража могао објавити, као и о неспремности домаће интелигенције да врши пропаганду и да експонира међу народом. Ситуација је била отежана услед тога што су биле затворене школе и судови.

34 Извештај окружног начелника Пожаревачког округа министру унутрашњих послова од 1. марта 1942. године. ВА, Нда, К 20, бр. рег 47/4–1.

35 Исто, стр. 6.

али и агитацијом одреда Косте Пећанца, појачаним активностима четничких трупа и са присуством бугарских трупа. Генерал Радовановић је сем обезбеђивања мирног стања у окрузима учествовао и у организацији пропагандног рада. Ангажовао је и свештена лица на територији Лесковачког округа у држању говора пре вршења литургије. Образована је и анкетна комисија која је испитивала држање свих чиновника и пензионера.

Начелник Нишког округа Чедомир Младеновић истакао је да је разлика у деловању комуниста на територији овог округа од лесковачког само у тактици и да њихови припадници одводе и стрељају председнике општина и спаљују поједине општинске архиве. У анализи ситуације у округу истакао је да је међу грађанством у Нишу завладала апатија и индиферентност, као и да је стално присутан страх од напада на Ниш. Комунисти су вршили отворену пропаганду у Нишу преко држања озвучених предавања и „дошаптавања“ као најстаријег и најбржег начина ширења проверених и непроверених вести. Претила је и опасност од бекства осуђеника из казненог завода у Нишу. Сељаштво је било у стању потиштености и у страху од комуниста и четника намиривало је њихове потребе у храни и смештају, чекајући да напусте поједина села и крену даље. Предложио је предузимање пропагандне акције у самом Нишу која би подигла морал грађанства и покренула га на акцију. Ангажовао је групу интелектуалаца (на челу са професором из Скопља Мирком Јовановићем) на држању предавања и настојао да прошири број припадника те групе.<sup>36</sup> Издао је упутства средским начелницима и формирао је анкетне комисије које би припремиле терен за чишћење од комунистичких елемената, а основао је и логор за сумњива лица. Питање избеглица било је једно од приоритетних питања за решавање у Нишком округу.

Рад Драгутина Бошковића, начелника Моравског округа на пољу пропаганде вођен је кроз „психолошку припрему народа“ без образовања официјелних одбора за пропаганду. Бошковић је у анализи ситуације у Моравском округу почетком 1942. године истакао да је свака званична пропаганда унапред осуђена на пропаст. Одржао је неколико састанака са општинским и сеоским старешинама и учитељима које је задужио „да сваки упозна добро домаћине на селу и добре патриоте о циљевима српске владе и да тако пропаганду развију под овим директивама.“<sup>37</sup> На подручју

36 ВА, Нда, К 1, бр. рег 21/2–54.

37 Исто, бр. рег. 21/2–73.

Моравског округа Бошковић је забранио корзо и посете кафанама. Покушао је да затвори и биоскоп у Јагодини, али су га у томе спречиле немачке власти услед потребе да у биоскопу приказују журнал о ратним успесима и друге пропаганде филмове.

Пропагандна улога окружних начелника се на основу смерница за рад министра пољопривреде и његовог помоћника, састојала у сталном раду међу сељаштвом, одржавању конференција и разговора. Требало је тактичким поступањем и пропагандом доћи до неопходних намирница и резерви хране, објаснити сељацима да се вишкови не извозе и дају Немцима, већ за исхрану српског становништва. По окрузима који су имали веће количине залиха хране вршене су реквизиције хране од сељаштва или су храна и стока откупљивани по много нижим ценама него на црној берзи, ради снабдевања градова и пасивних срезова. Постојала је опасност од приласка већег броја сељака комунистима уколико би се реквизиције вршиле у априлу „кад шуме зазелене...јер је ту пропаганда, па ће се често помињати име шума, шума.“<sup>38</sup> У низу приоритетних места за снабдевање намирницама Београд је био на првом месту, као престоница у којој би евентуални немири могли имати погубне последице по остатак српске територије.<sup>39</sup> Наведено је један од примера у којима су носиоци централне и престоничке власти вршили пропаганду над представницима локалне управе, настојећи да заштите сопствене интересе и олакшају контролисање ситуације у Београду, као центру свих догађања.

Петој конференцији на тему просветног и пропагандног рада окружних и средских начелника су, осим већ поменутих лица, присуствовали шеф Одељења за пропаганду Ђорђе Перић и начелник Управног одељења Петар Цветковић.<sup>40</sup> Комунистичка пропаганда наметнула је Недићевим пропагандистима нове задатке својим припремама пролећне акције и гласинама о промени тактике у деловању

38 Исто, бр. рег. 21/2–83.

39 Четврта конференција, односно седница српске владе са окружним начелницима на којој се водила дискусија о привредној ситуацији, снабдевању и исхрани становништва, одржана је 7. фебруара 1942. године. Били су присутни министар пољопривреде и исхране Богољуб Кујунџић, помоћник министра пољопривреде Будимир Цвијановић, начелник Министарства пољопривреде Р. Веселиновић, сви окружни начелници изузев начелника Зајечарског округа, управници житарске, сточне, индустријске и хемијске централе и директор „Дириса“.

40 ВА, Нда, К 1, бр. рег 21/2–115.

међу народом: наговештавали су избегавање коришћења екстремних парола и симбола, као што је била црвена звезда и повратак националним симболима, као и могућност покретања заједничке акције са Лондоном за решавање националног питања и питања ослобођења земље од окупатора.<sup>41</sup> Наметнуто је питање спречавања комунистичке акције по сваку цену: „Зато је потребно да се путем пропаганде обавести свет и да му се до последње колибе саветује да једну такву акцију не само да не треба да помаже, него да не чини ништа што би могло да доведе до једне такве акције.“<sup>42</sup> Министар просвете Јонић изложио је окружним начелницима основне смернице и замисли председника владе о циљевима и начинима пропагандног деловања, као и сопствени предлог плана о пропагандном раду међу народом и обиласку читаве Србије за месец и по дана, током којих би представници локалних и централних власти држали јавна предавања, конференције и зборове. Требало је обићи сваки заселак, организовати народ и усмерити га на прави пут. Прво би међу народ изашли представници владе, након њих политичари, бивши народни посланици, бивши министри, интелектуалци и јавни радници. Влада је тражила немачко одобрење и помоћ за спровођење оваког плана. Планирано је да група од око стотину обучених пропагандиста зађе у свако село и држи предавања. Велики значај домаће власти су придавале усменој речи имајући у виду пут који су прелазили примерци централних великих листова од градова до села, као и стопу неписмености међу народом.<sup>43</sup> У погледу писане речи акценат је стављен на покретање локалних, малих листова који су требали да буду носиоци идеологије и индоктринације.

Специфичност пропагандног рада по окрузима, срезовима и општинама, односно на терену донела је низ проблема окружним начелницима у спровођењу владиних упутстава. Крагујевачки окружни начелник у извештају Одељењу за државну заштиту<sup>44</sup> пише о конкретним проблемима у свом округу, разликама у виђењу пропагандног рада

између централне и локалних власти и о спровођењу теренске пропаганде у отежаним условима. Предавачи Одељења за пропаганду, односно референти државне пропаганде којима су додељени одређени срезови за рад, добијали су инструкције од своје централе, тако да су на терен долазили унапред припремљени без обзира на посебне потребе сваког места у округу. Пропаганда кроз овакав начин рада није доносила успешне резултате у појединим местима управо јер није била прилагођена конкретної ситуацији. Били су присутни и случајеви анимозитета према предавачима из Београда, што је додатно отежавало рад. „Један сјајан говор у једном месту може доживети пун неуспех или, што је нарочито незгодно, може чак произвести супротна дејства. Овај феномен одлично је познат онима који су се и најмање бавили пропагандом. Према томе говорници из Београда, будући да не познају довољно ове крајеве не могу ни са успехом водити пропаганду.“<sup>45</sup> Начелник крагујевачког округа је апеловао на власти да обуставе слање предавача у овај округ и да се шефу за пропаганду у округу доделе „два добра говорника“ који би по његовим налозима вршили теренску пропаганду и којима би били прикључени и обавезни локални пропагандисти.

Током јуна 1942. године Харалд Турнер је са својим замеником Георги Киселом у пратњи Милана Аћимовића обишао све округе на територији Србије како би се лично уверио у оправданост увођења нове административне поделе и успешност сарадње између среских и окружних начелника и председника општина са једне и немачких власти са друге стране.<sup>46</sup> Посебно је био заинтересован за припреме за жетву, слање радне снаге у Бор и Костолац и за резултате борбе против припадника партизанског покрета и у том циљу одржао је почетком августа конференцију са свим окружним и среским начелницима.<sup>47</sup> Немачке власти су у другој половини 1942. године спровеле озбиљнију проверу начина на који су окружни и срески начелници вршили своју дужност, па су представници владе били принуђени да санкционишу неке од њих.<sup>48</sup>

<sup>45</sup> Исто, стр. 3.

<sup>46</sup> У Нишу је у периоду од 24. до 29. јуна 1942. године одржана конференција којој су присуствовали 3 окружна и 22 среска начелника и 389 председника општина са територије Нишког, Зајечарског и Лесковачког округа.

<sup>47</sup> „Ново време“, 9. август 1942. године.

<sup>48</sup> Према Мајснеровом наређењу ухапшена су четири окружна начелника због сарадње са покретом Драже Михаиловића: Милан Калабић, Будимир Кораћ, Драгомир Лукић и Мартиновић у Ни-

## РЕЗИМЕ

Пропагандни рад Владе народног спаса одвијао се на више нивоа и био је усмерен и на саме окружне и среске начелнике. Иако су били продужена рука централних власти њих је такође требало усмерити и подстакнути на што ефикасније деловање. Међу окружним и среским начелницима вршена је пропаганда кроз издавање задатака, директива и инструкција централних власти. Требало је и саме представнике локалне власти уверити у исправност владине политике и у њене најбоље намере у погледу решавања новонасталих проблема и даљег вођења политике и пропагандног рада.

Можемо закључити да су представници локалних власти улагали извесне напоре да схвате и прате политичку и пропагандну линију центра, али да исту и коригују у потрази за постизањем савршенства у пропагандном раду, које је према наводима крагујевачког начелника чинила: „планска, систематизирана и добро смишљена пропаганда.“

## The role of the representative of local authorities in the propaganda of the Government of National Salvation at the end of 1941 and the first half of 1942

**Abstract:** The section for propaganda in the presidency of the Council of Ministers was in charge for the activities in the Government of National Salvation from September 1941 till the end of German occupation. The propaganda work consisted of several segments. One of the segments referred to coordination and local propaganda activities in districts and counties. By the end of 1941, they got great authorities by government decentralization. In this reformation heads of the counties became a link between people and central state services. In a way, they were mediators in the propaganda towards the common people. This work is primarily based on the archival records of The Serbian Ministry of Defence Archive. The duties and the role of the heads of the counties in propaganda work

шу. ВА, фонд Независне државе Хрватске, К 243, бр. рег. 1/2–12. Извештај представника НДХ за Србију и Банат.

were scrutinized, starting from the Regulation on division of Serbia in 1941, on December 26th and the first half of 1942. The effect of propaganda of the Government of National Salvation (after the conference of the Prime Minister and the newly appointed heads of the counties on 27th December) was analyzed. Having in mind the importance which was given to their heads of the counties, their results were analyzed as well. Further more, the problems of local authorities in propaganda work (during the activities of German government on the ground) was scrutinized.

**Keywords:** the Government of National Salvation, propaganda, head of the county

## SUMMARY

The propaganda work of the Government of National Salvation consisted of several segments and it was focused on the district and county heads. Although they were acting for the central authorities, they also needed to be directed and encouraged to work more efficiently. Among the heads the propaganda was carried on through giving the tasks, directives and instructions from the central authorities. The representatives themselves needed to be convinced in the validity of the government policy and its best intentions in solving the newly born problems and future politics and propaganda. We can conclude that the representatives of local authorities had put certain efforts to comprehend and follow the political and propaganda tendencies of the center and be loyal to it in reaching the perfection in propaganda work. According to the Kragujevac head that work “ was made of planned, systematic and well conceived propaganda“.

## СУД НАЦИОНАЛНЕ ЧАСТИ НАРОДА ВОЈВОДИНЕ

### Суђење др Кости Милутиновићу и Жанки Стокић

**Абстракт:** У раду је приказан садржај архивске грађе фонда Суд за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине, који се чува у Архиву Војводине. Седиште Суда је било у Новом Саду, али је по једно веће заседало у Сремској Митровици и Петровграду (Зрењанину). Аутор објављује текст пресуде у целисти којом је др Коста Милутиновић осуђен казном губитка српске националне части у трајању од дванаест година и текст оптужнице против Жанке Стокић која је осуђена на казну губитка српске националне части у трајању од 8 година.

**Кључне речи:** суд, архивска грађа, национална част, сарадња са окупатором, др Коста Милутиновић

Судови за заштиту националне части били су основани у свим републикама и покрајинама ДФЈ као привремени судови, са задатком да пресуђују о деликтима против националне части. То су били револуционарни судови који су водили поступке и пресуђивали имућним грађанима, који су поседовали приватно власништво, а циљ њиховог деловања је било стварање државног сектора под директним надзором нове власти. Осуђени су најчешће осим приватног власништва губили и своја грађанска права. Наиме, кажњавани су били починиоци таквих дела која су вређала националну част сарадњом с окупатором ма у ком погледу, уколико учињена дела нису означавала починитеља као ратног злочинца или народног непријатеља, „или су уперена против основних интереса народа и тековина, на којима се изграђује Демократска Федеративна Југославија. Таква дела су представљала злочине или преступе према својој тежини и последицама, које су из њих произашле.“

UDK: 94:343.32(497.1)“1945”(093.2) ; 792.071.2.028:929  
Стокић Ж.(093.2) ; 821.164.41:929 Милутиновић К.(093.2)

Југословенско кривично законодавство је после Другог светског рата било револуционарно и није било утемељено на основним кривичноправним начелима демократских држава. Убрзано се радило на променама основних правних норми, нарочито оних које регулишу право својине над средствима за производњу и политичку власт. У целој Југославији су вођени кривични поступци пред народним судовима против власника трговачких фирми, банака, односно чланова управа деоничких друштава због сарадње са окупатором са главним циљем – конфискације имовине.

Задатак судова за заштиту националне части је био да суде сарадницима и симпатизерима окупатора, односно помагачима окупатора, тј. онима који нису припадали категорији издајника и народних непријатеља.

Овако дефинисана сарадња с окупатором била је одлично средство за уклањање класних непријатеља, као и немилосрдно обрачунавање с идеолошким неистомишљеницима. Неодређеност кривичних дела као и драконски систем казни и заштитних мера, које нису биле прописане за поједина дела већ је било препуштено судовима, да процене и одреде висину и врсту казне за сваки поједини случај, отварали су могућност злоупотребе. С обзиром на то да у часу извршења дела, којима је суђено нису постојали закони којима је било предвиђено кажњавање дела која су „вређала осећај националне части“, кршило се начело законитости, основно кривичноправно начело изражено синтагмом *nullum crimen, nulla poena sine lege*, то јест, да никоме не може бити изречена казна или друга кривична санкција за дело које, пре него што је учињено, није законом било одређено као кривично дело и за које није била законом прописана казна.

Као народни непријатељ могао је бити оптужен свако ко је властима био непожељан, неприхватљив или неподобан.

Судовима је било омогућено да у сваком посебном случају примене казну која је одговарала „конкретној друштвеној опасности дела и учиниоца“.

У Архиву Војводине се чува архивска грађа фонда (у Регистру фондова АВ бр. 177) Суд за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине који је на основу Одлуке Народне скупштине Републике Србије, од 18. новембра 1998. године, о категоризацији архивске грађе која се чува у архивима Републике Србије, проглашен за фонд од изузетног значаја. Не зна се када, ни од кога је презет регистратурски материјал овог фонда који има само 0,11 метара грађе. Претпостављамо да је регистратурски материјал примљен 1961. и 1962. године од Окружног суда у Новом Саду. Фонд се састоји од три књиге и само једне кутије.

Архивску грађу Суда за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине, чине књиге и списи који су сређени по принципу провенијенције, односно по већима Суда (Нови Сад, Петровград и Сремска Митровица), а у оквиру већа по бројевима уписника. Део грађе без сигнатуре сређен је применом принципа слободне провенијенције, тј. по тематским групама. Од информативних средстава су израђени сумарни инвентар, белешка о фонду и аналитички инвентар.

Архивска грађа овог фонда садржи пресуде Суда за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине и Суда за суђење злочина и преступа против српске националне части Београд, извештаје о раду Суда за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине за Банат и за Срем, записнике и друга акта: о примопредаји несвршених предмета у окружним судовима, о примопредаји канцеларијског инвентара и персоналних докумената, и платних спискова запослених у судским већима.

Одлуком Председништва ГНООВ-а број 706 од 27. априла 1945. године,<sup>1</sup> установљен је Суд за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине. Седиште Суда је било у Новом Саду, али по једно веће је заседало у Сремској Митровици и Петровграду (Зрењанину). Председништво Народне скупштине Аутономне Покрајине Војводине, на седници од 13. септембра 1945. године, укинуло је Специјални суд за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине,<sup>2</sup> а његова надлежност је

<sup>1</sup> Службени лист АП Војводине бр. 1/45, 41–43.

<sup>2</sup> Службени лист АП Војводине бр. 13, 2–3.

пренета на окружне судове. У случају сукоба надлежности између два окружна народна суда одлучивао је Врховни суд Војводине.

Према овој одлуци злочинима и преступима против националне части народа Војводине сматрала су се сва дела којима се штети или се може штетити угледу и части било којег народа који живи у Војводини. Тиме су окарактерисани као злочин, односно преступ,<sup>3</sup> дела за која је био надлежан овај суд, и то:

а) Политичка, пропагандна, културна, уметничка, привредна, правна, административна и друга сарадња са окупатором или домаћим издајницима. Као облици такве сарадње сматрали су се:

– Учешће у издајничким, политичким и војничким организацијама или помагање таквих;

– Све радње којима се оправдавала окупација, односно осуђивала Народноослободилачка борба;

– Непосредна или посредна постава неког лица, која је имала или могла имати за последицу опасност по постављено лице;

– Стављање сопственог привредног предузећа у службу окупатора;

– Важнији рад у привредној организацији односно предузећу које користи окупатору;

– Обављање лиферације за рачун окупатора;

– Заступање интереса окупатора пред судовима;

– Служење у полицијском и чиновничком апарату на месту нарочито важном за окупатора;

б) свако одржавање присних и пријатељских односа са припадницима окупаторске војске и власти;

в) кривица по положају одговорних лица из државне управе, које се састоје у пропуштању дужних напора да не дође до срамног пораза и капитулације Југославије у 1941. години.

Поступак пред Судом за суђење злочина и преступа против националне части покретао се на основу пријаве Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, јавног тужиоца, војних судова, редовних народних судова, по личној иницијативи или према пријави физичких лица.

Казне које је овај суд изрицао су биле:

а) губитак националне части, као редовна казна;

<sup>3</sup> Архив Војводине, Ф. 183, Комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини, Нови Сад, 4185/45 (даље АВ, Ф. 183).

б) присилни рад и,  
в) конфискација имовине у корист државе.

Казна губитка националне части могла је бити временски ограничена или доживотна, а казна присилног рада највише до 10 година. Казна губитка националне части састојала се у искључењу из јавног живота, лишавању права вршења јавних функција, губитку свих грађанских права и свих оних повластица које српски грађани уживају. Конфискација имовине, потпуна или делимична, изрицала се увек ако је у питању кривично дело против српске националне части којим је било омогућено лично богаћење, или кад се теже вређала част српског народа и његова борбена снага. Уз основну казну губитка националне части могле су се изрећи и остале казне.

Судови националне части су радили непуних пет месеци, али су без обзира на тако кратко временско раздобље донели низ произвољних и тешких пресуда. За време свог постојања и рада, Суд части у Војводини је донео 113 кривичних пресуда, 85 предмета је остало нерешено, а било је и 57 административних предмета.<sup>4</sup>

У архивској грађи овог фонда малобројне пресуде су сачуване, углавном постоје само оптужнице. У уписнику из 1945. године под бројем СН 67/45 је евидентирана пријава против др Косте Милутиновић из Новог Сада ради пропагандне и културне сарадње са окупатором. Предмет није сачуван и не налази се у овом фонду, али пресуда се налази у фонду Покрајинског јавног тужилаштва Војводине број КСЧ 22/45.<sup>5</sup>

Др Коста Милутиновић је рођен 21. јануара 1909. године у Панчеву, од оца др Николе Милутиновића и Славке рођене Ђурчин, народности југословенске и вере православне. Др Коста Милутиновић је историјске науке, упоредну књижевност и теорију књижевности студирао на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирао 1932. године. Постдипломске студије одслушао је у Бечу,<sup>6</sup> а докторат из историјских наука је одбранио на Филозофском факултету у Београду 1936. године. Тема дисертације: „Михаило Полит-Десанчић као историчар“. Бавио се новинарством и публицистиком. Једно време био је сарадник београдске Правде часописа за књижевност и науку. Поред тога, сарађивао је са

4 Момчило Митровић, Суд части у Војводини 1945. године, Токови историје, 1–2, Београд, 1996, 105–116.

5 Архив Војводине, Ф. 209 Покрајинско јавно тужилаштво Нови Сад (1945–1992), Нови Сад, Ксч 22/45 (АВ, Ф. 209).

6 Др Коста Милутиновић, Портрети и есеји, Нови Сад, 1994, 317.

научним часописима и књижевним листовима. Радио је као званичник-дневничар Државне штампарије у Београду, али је сам поднео оставку када је постављен за наставника Грађанске школе у Осијеку и био додељен на рад у Мушку реалну гимназију у Осијеку 12. октобра 1936. године, са ступањем у службу 9. новембра 1936. године.<sup>7</sup> Године 1937, 22. септембра је био послат на рад без права на дневнице, по молби Мушке реалне гимназије у Новом Саду, а 30. априла 1938. године је постављен за суплента Мушке реалне гимназије Краља Александра I у Новом Саду. Био је члан слободнозидарске организације у Београду. За време окупације 1941, је био заточеник-талац у Бањичком логору. У Државној архиви у Новом Саду (Архив Војводине) је радио као „архивар“ у периоду 1948–1949, а као кустос Војвођанског музеја у Новом Саду (Музеј Војводине) у периоду 1949–1960. године.<sup>8</sup> Од 1960. године је радио као ванредни професор нововековне историје југословенских народа на Филозофском факултету у Задру. Упокојио се 1998. у Новом Саду у 89. години.

Бавио се друштвено-политичком историјом јужнословенских народа у деветнаестом и двадесетом веку.<sup>9</sup> Др Коста Милутиновић је био научни саветник Института за историју Филозофског факултета у Новом Саду (1969–1977), а радио је као сарадник Енциклопедије Југославије, Енциклопедије Војводине, Југословенског књижевног лексикона, Лексикона писаца Југославије, Историје српског народа итд. Био је члан редакције Летописа Матице српске (1938–1941), едиције Први социјалисти у Војводини (1954–1961), Радова Филозофског факултета у Задру (1960–1969) и Задарске ревије(1965–19679).<sup>10</sup> Објавио је преко 300 студија и расправа и близу 900 критика, оцена и приказа у нашим и страним научним едицијама и књижевним часописима. Библиографија његових важнијих научних радова објављена је у Зборнику Филозофског факултета (1954–1984), Нови Сад 1984, 141–154.

Пресуду која је изречена др Кости Милутиновићу, у овом раду доносимо у целости, и без било каквих интервенција:

7 Архив Војводине, Ф. 126 Краљевска банска управа Дунавске бановине Нови Сад (1929–1941), Нови Сад, IV Персонални досијеи,

8 Архив Војводине, Ф. 295 Покрајински секретаријат за општу управу и буџет (1953–1971).

9 *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb MCMLXV, Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 6, Maklj-Put.

10 Др Коста Милутиновић: Портрети и есеји, Нови Сад 1994, 317.

Бр. С. Н. 67–1945 год.

## ПРЕСУДА У ИМЕ НАРОДА ВОЈВОДИНЕ

„Суд за суђење злочина и претупа против националне части народа Војводине у Новом Саду састављен у већу од претседника већа друга Крџалић Стевана и чланова већа другарице Мијатов Милке, другога Молар Људевита, Гашпар Јана и Лукач Николе, секретара већа Дражић Ивана, те народног тужиоца Белић Владислава, у кривичном предмету против Др. Милутиновић Косте из Новог Сада због дела културно, пропагандне и административне сарадње са окупатором, након одржаног усменог главног претреса на дан 5. јула о. г. Донео и објавио следећу

### ПРЕСУДУ:

Окривљени Др. Милутиновић Коста из Новог Сада, по занимању професор, рођен 21-V-1909 г. У Панчеву, православне вере, по народности Србин, нежењен, без имања, неосуђиван

### КРИВ ЈЕ,

1/ Што је сарађивао у недељном фашистичком листу Српски Народ који је за време окупације излазио у Београду, којему је главни уредник био издајник Велибор Јонић и преко кога је листа окупатор помоћу својих помагача давао најљући отров фашизма српскоме народу, па је тако написао

1/ 28-VIII-1942 год. Чланак Један немачки роман о Београду и Србији потписавши се Др. К. М. У томе чланку каже: Пре неколико година изашао је као што је познато историјски роман „Бегство“ од чувеног слависте Др. Герхарда Газемана.... Сада је Јозеф Магаус Венер написао роман „Град и тврђава Београд“ Оваки романи заслужују пуну пажњу и наше домаће јавности,

2/ Новембра месеца 1942 год. Чланак Бора Станковић у светлости немачке књижевне критике, потписавши се Др. М. У томе чланку каже: наша српска књижевност добија све већи углед у очима интелектуалних претставника једног тако великог и високо културног народа, какав је немачки народ, који има тако високу стару и богату књижевност као мало који народ на свету. У овом чланку је реч о немачком преводу Станковићеве Нечисте крви,

3/ 1-I-1943 год. из модерне немачке лирике и ту је штампано преводу песама од неколико модерних немачких песника, а 16-I и 27-XI-1943 преводу од немачког песника Ј. В. Гете-а,

4/ 23-I-1943 год. Чланак Сава Неманић као политички културни и социјални борац и у том чланку изграђује Светосавску Србију да би прикријо своју сарадњу са окупатором, да би то замотао у неки српски национални дух као што су то чинили и издајници В. Јонић В. Јанковић и Д. Љотић,

5/ Марта месеца 1943. године чланак Радослав Драгутиновић поводом десетогодишњице песникове смрти,

6/ Што је сарађивао у часопису Просветни гласник који је за време окупације излазио у Београду а којему је био уредник Др. Филип Недић и издавач Велибор Јонић и који лист је био расадник фашистичке идеологије па је тако написао,

1/ Децембра месеца 1942 године чланак Осећање одговорности према нацији. Један пресек кроз српску историју и у томе чланку каже: патриотизам је и предузимање извесних непопуларних мера, које могу изгледати на први поглед некорисне по достојанство нације, које могу навући на извршиоца иодијум народног нерасположења, па би се тек после неког времена показало да су те мере биле у датом тренутку потребне и да су у крајњој линији ипак донеле позитивних резултата. Патриотизам је и примити одговорност за једну у широким народним масама непопуларну реалистичку политику, која не мора да буде ни сервилна ни опортунистичка него трезвена и разборита, водећи рачуна о стварним приликама и геополитичком положају народа и државе. Јасно из овог става излази да се овде оправдава издајничка политика генерала Недића и његовог министра Велибора Јонића а која политика је стварно патриотска само је народ неће да прихвати.

2/ У броју за септембар и октобар 1943 године чланак Стеван Бешевич као лирски песник и у томе чланку нарочито истиче песму Своме унуку Иви, у којој Бешевић прави паралелу између идеалистичког и материјалистичког схватања љубави, заступајући идеалистичко схватање.

3/ У броју за март и април 1943 год. чланак Први просветитељ Карађорђево Србије.

4/ У броју за јануар 1944 године чланак Балканска мистика на српској сцени и у томе чланку говори о Трајковићевој драми Девојка бржа од коња, па да би показао величину Трајковићеве драме позива се на немачког књижевника Герхарда Хауптмана, који је постао присталица Хитлеровог националсоцијализма.

5/ У броју за фебруар 1944 године чланак Духовни лик Богдана Поповића.

6/ У броју за март 1944 године чланак Богдан Поповић и нова генерација.

В/ Што је сарађујући са окупаторским слугама и домаћим издајницима држао предавање на коларчевом универзитету у Београду, па је тако 26 јануара 1944 године одржао предавање Свети Сава као политичар и државник.

Г/ Што је децембра 1944 године у Београду био члан оцењивачког жирија за награде средњошколских радова о темама које је расписало Министарство просвете, а којем жирију је био претседник већ осуђени издајник Сима Милутиновић, па је 13 новембра 1944 године у сали Коларчеве задужбине одржана свечана академија у присуству издајника Велибора Јонића, коју је отворио издајник Сима Милутиновић а иза кога је окривљени одржао предавање о теми Нова српска књижевна генерација. О томе предавању сутра дан 14 новембра 1944 године писало је Недићево Ново време следеће: Професор Милутиновић је нагласио, да нова српска књижевна генерација нема никакве везе и ничег заједничког са књижевном генерацијом која је ступила у књижевност пре четврт века. За разлику од њих наша данашња књижевна генерација тражи мотиве и грађу за своја дела у нашој славној прошлости, оживљава наш дивни средњи век, доба наших Неманића и њихову делатност на нашем класичном српском духу....наши млади расправљају и савремена, национална, политичка и социјална питања и тешкоће савременог живота, „па се из тога види, да је окривљени у томе предавању хтео да буде идеолог „Нове књижевне генерације“ тј. да оправда оно неколико омладинаца који нису били кадри да схвате сав срам и бестидност издајничког рада српских фислинга и недићевих помагача.

Д/ Што је за време окупације као изразити фашиста конкурисао и био изабрат за доцента београдског универзитета, који је у то време требао да васпитава омладину у фашистичком духу.

Оваквим својим поступцима окривљени Др. Милутиновић Коста из Новог Сада, због дела културне, пропагандне и административне сарадње са окупатором, предвиђена и кажњива у смислу чл. 2. Тач. А/Одлуке о суду за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине, па га ради тога суд на основу чл. 2. Тач. а/ и чл. 3/ тач. а/ и б/ поменуте одлуке кажњава казном губитка српске националне части за време од 12 /дванаест/ година и казном лаког присилног рада у трајању од 1 ½ /једне и по/ године.

### РАЗЛОЗИ

Окривљени признаје само делимично дела описана у диспозитиву. Наиме он признаје, да је за време окупације

писао за фашистичку штампу у Београду и то само 6 чланака а да је све остале чланке наведене у диспозитиву писао још раније и да је исте окупатор са домаћим издајницима, за време окупације, прештампавао уз извесне измене, са његовом дозволом или чак и без његове дозволе. За ове писмене радове које је у време окупације писао, као и за оне који су прештамповани и прерађивани за време окупације, излазили у дневној штампи београдској, окривљени је примао хонорар од по 200 динара за сваки чланак, што он сам признаје. Он признаје, да се огрешио тиме што је писао али наводи да се огрешио само зато што је морао, јер је слабог здравља, па се морао примити овог посла да би се могао лечити. Окривљени наводи надаље, да се одмах по окупацији настанио у Београду и да је радио као професор у четвртој мушкој гимназији али да је био удаљаван из службе, хапшен и злостављан од окупаторских власти због антифашистичког става који је наводно заузимао још из раније а исто тако и за време окупације. После овог хапшења окривљени почиње активније да се залаже за окупатора и да сарађује у издајничкој фашистичкој штампи, која је излазила у Београду. На овај корак се одлучио, како он сам тврди, по савету једног полицијског чиновника, који му је при отпуштању из полиције рекао, да је тешко оптужен и забележен у картотеци полиције, те да би спрао ту лагу да напише нешто за штампање из чега ће се видети, да је против комуниста. Од времена хапшења окривљени је, како сам признаје, запливао у фашистичке воде и предано радио на учвршћивању фашистичке власти код нас. Које су све побуде њега руководиле да овако поступи није важно, али је важан обим његовог рада и његов допринос на учвршћењу и одржавању фашистичког робског поретка код нас.

У својим чланцима штампаним у Просветном гласнику окривљени у доба највећег њемачког терора врши пропаганду за немце, величајући њихову високу и богату културу. Поред тога он правда издајничку политику Недића, Љотића и осталих изрода нашег народа, називајући ту политику трезвеном и наводећи, да ће се тек касније моћи оценити важност и оправданост такве политике.

Није пука случајност, да су се окупатори и домаћи издајници послужили баш делима окривљенога, које је он писао још пре окупације, па су ове прештамповане и издавали за време окупације. Они су одабрали оне књижевнике и њихова књижевна дела, која су им могла послужити за њихову пропаганду а таква дела су нашли код окривљенога и у окривљеном су нашли верног сарадника. Окривљени

тврди, да су дела, која је окупатор прештампавао, писана пре окупације, издавана са изменама читавих пасуса, који нису конвенирали фашистичкој штампи а када је он тражио исправку ови, иста није дозвољена.

Окривљени надаље наводи, да је за време окупације по казни премештен из четврте мушке гимназије у Београд у Министарство просвете. На овом новом положају је коригирао чланке за фашистичку штампу, при чему је, како сам наводи, као сведок у предмету против окривљеног Ђисаловић Радивоја из Новог Сада, прерађивао читаве странице чланака писаних за домаћу издајничку штампу, који су по његовој изјави били пуни германизма, а иначе је вршио исправку језичких и граматичких грешака. Ову корекцију окривљени свакако није смео вршити на штету окупатора и домаћих слугу, већ је морао пазити да сви чланци писани и исправљени остану у фашистичком духу. Он је вршио исправке туђих чланака да би могли изаћи у фашистичкој односно издајничкој домаћи штампи, као што се на другој страни брани, да су његови чланци, које је писао пре окупације, прештамповани и исправљани од других, како би конвенирали окупатору и његовим слугама, те су тако излазили у домаћој издајничкој штампи.

Поред тога, окривљени је учествовао у оцењивању, писмени састава /радова/ средњошколске омладине, која је писала о темама расписаним од стране министарства просвете, кап члан оцењивачког жирија коме је претседавао већ осуђени познати издајник има Милутиновић. За овај рад, као члан жирија окривљени је примио у награди 5.000 дин.

Окривљени је још за време окупације држао и предавања на коларчевом универзитету у Београду, приликом одржавања такозваних фашистички свечаности, на којима предавањима су осим њега говорили још познати издајници Велибор Јонић, Сима Милутиновић и други. За оваква предавања окривљени је од домаћих издајничких власти примао по 2.000 дин.

Да би у потпуности оправдао свој фашистички став окривљени је за време окупације конкурисао и био изабрат за доцента београдског универзитета, који је требао да започне рад и да нашу омладину васпита у фашистичком духу.

На основу доказаних чињеница, путем делимичног признања окривљеног и увидом у чланке окривљеног штампане у Српском народу и Просветном гласнику и читањем истих као и дописа окривљеног од 24. III. 1935. год. Слободној Војводини и карактеристике оверене од Јаше Продановића,

суд је установио да је окривљени починио дела културне, пропагандне и административне сарадње са окупатором, предвиђена и кажњива у смислу чл. 2. Тач. а/ Одлуке о суду за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине, па је с тога суд на основу чл. 2. тач. а/и чл. 3/тач. а/иб/поменуте одлуке пресудио као у диспозитиву.

Суд је узео у обзир као отежавајуће околности окривљеног његов низак морал и карактер који се огледа у делима описаним у диспозитиву а од олакшавајући околности његово слабо здравље, па је с обзиром на врсту и тежину дела изречена казна потпуно оправдана.“

СМРТ ФАШИЗМУ – СЛОБОДА НАРОДУ!

**Секретар већа:  
Дражић Иван**

**Претседник суда  
Ст. Крџалић**

У архивској грађи фонда Суд за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине се налази оптужница против Жанке Стокић коју је поднео народни тужилац Милош Јовановић Суду српске националне части у Београду.<sup>11</sup>

Оптужницу објављујемо у целости и без правописних и граматичких интервенција у односу на савремени српски језик:

### СУД ЗА СУЂЕЊЕ ЗЛОЧИНА И ПРЕСТУПА С.—85/45 ПРОТИВ СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ЧАСТИ НАРОДНО ТУЖИОШТВО

СУДУ СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ЧАСТИ  
БЕОГРАД

На основу чл. 16 Одлуке Претседништва АСНОС-а о суду за суђење злочина и преступа против српске националне части подносим тому суду

### О П Т У Ж Н И Ц У

„против окр. ЖИВАНЕ-ЖАНКЕ СТОКИЋ, чланице Народног позоришта у Београду, рођене 1887 год., у Великом Градишту, од оца поч. Богосава и мајке поч. Јулке, рођене

<sup>11</sup> Архив Војводине, Ф. 177 Суд за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине, Нови Сад, а. ј. 3. (АВ, Ф. 177, а. ј. 3).

Николић, разведене, без деце, српкиње, (нечитко) средњег имовног стања, неосуђиване, била у притвору од 18. Новембра 1944 до 5. Јануара 1945 год.-сада на слободи.<sup>12</sup>

Крива што је, за време окупације, као чланица Београдског народног позоришта, суделовала у позориштима: „ВЕСЕЉАЦИ“ и „ЦЕНТРАЛА ЗА ХУМОР“, која су била под благодонаклоном заштитом немачког окупатора, а специјално зато, што је узимала активног учешћа у програму Београдске Радиостанице која је била директно у рукама Немаца, и то у оквиру редовне емисије „ШАРЕНО ПОПОДНЕ“ – чиме је културно и уметнички сарађивала са окупатором и домаћим издајницима стављајући у службу свије уметничке способности и свој велики глумачки реноме.

### ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

По саслушању окр. СТОКИЋ код иследних власти види се да је она била и остала чланица Београдског народног позоришта за све време окупације, примајући редовно плату као остали чланови. У таквој ситуацији, она је могла мирне душе и ведра чела да сачека крај окупације тим пре што су окупатори а његове слуге у позоришту, још у почетку, дефинитивно скинули са репертоара оне наше националне комаде у којима је она имала главну улогу.

Али, уместо да буде срећна што неће морати да игра за време најцрњег ропства нашег народа, окр. Стокић, напро-

тив улази добровољно у новостворена позоришта „ВЕСЕЉАЦИ“ и „ЦЕНТРАЛИ ЗА ХУМОР“, ова позоришта створена од окупатора и у корист окупатора, створена од руководиоца немачке пропаганде у Србији ради моралног разоружавања, систематског успављивања и духовног поробљавања нашег народа, вешто и подмукло искоришћавајући опште људске слабости и мало појединаца. Немци су тиме хтели да оправдају пред Србима своју окупацију, како би се српски народ помирио са ропством, престао да мрзи Немце да се бори против њих, осећајући се чак поласканим што га Немци увршћују у „нови европски поредак“, а да би се наш народ потпуно поробио, да би се окануо буна и привикао на окупаторску паролу: „ред, рад и мир“ те тако добио илузију слободе и ропство сматрао као слободу, потребно је било за ту издајничку работу ангажовати још неке људе од вредности, од неког ауторитета, а не само познате Љотићеве трубаче. И зато је Немцима било потребно да ангажују за њихове приредбе на Београдском Радиу и окр. Жанку Стокић, познату нашу комичарку првакињу Београдског народног позоришта. Није било довољно да игра само за Београд у „ВЕСЕЉАЦИМА“ и „ЦЕНТРАЛИ ЗА ХУМОР“, потребно је да тај, нови српски дух проструји и кроз унутрашњост, кроз читаву Србију и даље. А Жанка Стокић се томе није противила, она је хтела да убире за себе аплаузе и новац и за време окупације, на немачком београдском Радиу. Она тада није водила рачуна да тиме помаже немачку пропаганду, да се смејала и насмејавала друге, баш у времену, када је наша Народно-слободилачка војска водила најкрвавије борбе са тим истим окупатором и његовим слугама.

Сада се брани да је на то пристала из материјалних разлога, јер јој је требало новаца за лечење. Мада је и постојао овај разлог, он је ирелевантан за кривичну одговорност. Међутим, он је неумесан, јер је окривљена могла новац и узајмити, пошто је свакако уживала и већи кредит, сем ако није веровала да ће окупација вечно трајати. С друге стране, окрив. Жанка се брани да је морала да излази пред микрофон Београдске радио станице, јер је то од ње тражио главни немачки радио-аранжер, културбундовац Нусер, речима: „Ви морате играти за радио, јер је радио најпречи“. Међутим, баш оваква њена одбрана њу још више оптужује. Баш ово инсистирање Немца Нусера морало јој је показати од колике је важности за Немце било да она иступа на Радио Београду.

На основу свега изложеног, предлагем да се окрив. Стокић, по одржаном главном претресу, казни на основу чл. 4

Одлуке Претседништва АСНОС-а о суду за суђење злочина и преступа против српске националне части.“

СМРТ ФАШИЗМУ – СЛОБОДА НАРОДУ.

Суђење 3-II-45

Пресуда: 8 год. губитка српске нац. части (руком дописано)

НАРОДНИ ТУЖИЛАЦ  
МИЛОШ ЈОВАНОВИЋ

### РЕЗИМЕ

Судови за заштиту националне части основани су у свим републикама и покрајинама ДФЈ као привремени судови, са задатком да пресуђују о деликтима против националне части. Кажњавани су били починиоци таквих дела која су вређала националну част сарадњом с окупатором ма у ком погледу, уколико учињена дела нису означавала починитеља као ратног злочинца или народног непријатеља „или су уперена против основних интереса народа и тековина, на којима се изграђује Демократска Федеративна Југославија. Судови националне части су радили непуних пет месеци, али су без обзира на тако кратко временско раздобље донели низ произвољних и тешких пресуда.

У Архиву Војводине се чува архивска грађа Суда за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине. За време свог постојања и рада, суд части у Војводини донео је 113 кривичних пресуда, 85 предмета је остало нерешено, а било је и 57 административних предмета. У архивској грађи овог фонда малобројне пресуде су сачуване, углавном постоје само оптужнице.

У уписнику из 1945. године под бројем СН 67/45 је евидентирана пријава против др Косте Милутиновић из Новог Сада, ради пропагандне и културне сарадње са окупатором. Предмет није сачуван и не налази се у овом фонду, али примерак пресуде се чува у фонду Покрајинског јавног тужилаштва Војводине број КСЧ 22/45. Том пресудом др Коста Милутиновић осуђен је на губитак српске националне части на време од 12 година и казном лаког присилног рада у трајању од једне и по године.

У архивској грађи фонда Суд за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине се налази оптужница против Жанке Стокић коју је поднео народни тужилац Милош Јовановић Суду српске националне части у Београду.

### Извори и литература

1. Службени лист АП Војводине бр. 45/1, 41–43.
2. Службени лист АП Војводине бр. 13, 2–3.
3. Архив Војводине, Ф. 183 Комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини, Нови Сад, 45/4185 (АВ, Ф. 183).
4. Момчило Митровић, Суд части у Војводини 1945. године, Токови историје, 1–2, Београд, 1996, 105–116.
5. Архив Војводине, Ф. 209 Покрајинско јавно тужилаштво Нови Сад (1945–1992), Нови Сад, Ксч 22/45, (АВ, Ф. 209).
6. Др Коста Миутиновић, Портрети и есеји, Нови Сад, 1994, 317.
7. Архив Војводине, Ф. 126 Краљевска банска управа Дунавске бановине Нови Сад (1929–1941), Нови Сад, IV Персонални досијеи, (АВ, Ф. 126).
8. Архив Војводине, Ф. 295 Покрајински секретаријат за општу управу и буџет (1953–1971), (АВ, Ф. 295).
9. **Enciklopedija Jugoslavije**, Zagreb MCMLXV, Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 6, Maklj-Put.
10. Архив Војводине, Ф. 177 Суд за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине, Нови Сад, а. ј. 3. (АВ, Ф. 177, а. ј. 3).

## Volksgericht des Volkes der Vojvodina.

### Der Gerichtsprozess gegen Kosta Milutinović und Žanka Stokić

**Zusammenfassung:** In der Arbeit wird der Inhalt des Archivbestands „Das Volksgericht fuer die Verurteilung des Verbrechens und des Verstosses gegen die nationale Ehre des Volkes der Vojvodina“ dargestellt, der im Archiv der Vojvodina aufbewahrt wird. Der Sitz des Volksgerichts war in Novi Sad, aber je ein Rat saß in Sremska Mitrovica und in Petrovgrad (Zrenjanin). Der Autor veroeffentlichte den vollen Text des Urteilsspruchs fuer Hr. dr. Kosta Milutinović, der ihn zum Verlust der serbischen Nationalehre fuer zweolf Jahre verurteilte. Gleichfalls veroeffentlichte der Autor auch den Text der Anklage gegen Žanka Stokić, die zum Verlust der serbischen Nationalehre fuer acht Jahre verurteilt wurde.

**Schlüsselwoerter:** Gericht, Volksgericht, Archivgut, Nationalehre, Zusammenarbeit mit der Besatzungsmacht, dr. Kosta Milutinović.

#### RESÜMEE

Die Volksgerichte fuer den Schutz der Nationalehre wurden in allen Republiken und Provinzen des Demokratisch Foederativen Jugoslawiens DFJ mit der Aufgabe, ueber Delikte gegen die Nationalehre zu urteilen, auf beschränkte Dauer gegruendet. Es wurden Taeter von Handlungen, die die Nationalehre in Zusammenarbeit mit dem Besatzer verletzt haben, bestraft, sofern die erbrachten Taten den Taeter nicht als Kriegsverbrecher oder Volksfeind bezeichneten oder die Taten sich nicht gegen die Grundinteressen des Volkes, auf welchen das DFJ erbaut wird, richteten.

Die Volksgerichte dauerten weniger als fuenf Monate, nichtsdestotrotz haben sie es in so kurzer Zeit geschafft, viele willkuerliche und schwere Urteile auszusprechen.

Im Archiv der Vojvodina wird der Archivbestand „Das Volksgericht fuer die Verurteilung des Verbrechens und des Verstosses gegen die nationale Ehre des Volkes der Vojvodina“ aufbewahrt. Waehrend seines Bestandes hat das Volksgericht der Vojvodina 113 Strafurteile erbracht, 85 Gegenstaende blie-

ben unentschieden und es verblieben noch 57 Gegenstaende administrativen Charakters. Im Archivgut dieses Bestandes sind nur wenige Urteile erhalten, es wurden vor allem nur die Anklagen aufbewahrt.

Im Registerbuch aus dem Jahr 1945 unter der Geschaeftnummer CH 67/45 wurde die Anzeige wegen der propagandistischen und kulturellen Zusammenarbeit mit dem Besatzer gegen dr. Kosta Milutinović aus Novi Sad, festgehalten. Der Gegenstand selbst ist nicht erhalten und befindet sich auch nicht in diesem Archivbestand, aber die Kopie des Urteils wird in dem Archivgut der Staatsanwaltschaft des Landes Vojvodina unter der Nummer KSČ 22/45 aufbewahrt. Durch dieses Urteil wurde dr. Kosta Milutinović zum Verlust der serbischen Nationalehre fuer zweolf Jahre und zu anderthalb Jahren leichter Zwangsarbeit verurteilt.

Im Archivbestand „Das Volksgericht fuer die Verurteilung des Verbrechens und des Verstosses gegen die nationale Ehre des Volkes der Vojvodina“, befindet sich die Anklage gegen Žanka Stokić, welche der Volksanklaeger Miloš Jovanović beim serbischen Volksgericht in Belgrad einreichte.

из рада архива  
iz rada arhiva  
from the archives of



# from the archives of IZ rada arhiva ИЗ рада архива

Mr Sejdalija GUŠIĆ  
Historijski arhiv Sarajevo  
Bosna i Hercegovina

UDK: 930.253(497.6)“1948/2013”

Mr Sejdalija GUŠIĆ

## 65 godina osnivanja i rada Historijskog arhiva Sarajevo

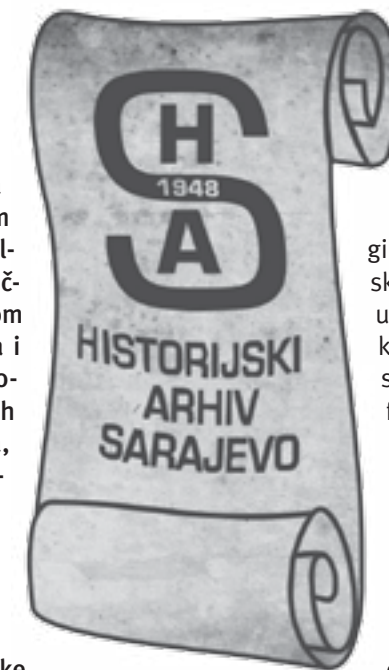
**Abstrakt:** U radu je predstavljen historijski razvoj Historijskog arhiva Sarajevo od njegovog osnivanja do danas. Ukazano je na njegov doprinos razvoju arhivske struke u Bosni i Hercegovini ali i okruženju. Historijski arhiv Sarajevo je u proteklih 65 godina svoje djelatnosti dijelio sudbinu Grada u kojem je osnovan. Uspjesi Arhiva su omeđeni realnim okolnostima, a posebno upravnim i političkim okvirima u kojima je djelovao. U njegovom razvojnom hodu je zbog toga bilo uspona i lutanja, uzleta i posrtanja, smijena nadležnosti i pravnog ustrojstva, selidbi i brojnih drugih nepogoda. Ali unatoč svim tim iskušenjima, Arhiv je uspio odoljeti svim izazovima vremena i sačuvati dostojanstvo profesionalne časti, iako je trud njegovih radnika bivao malo poznat javnosti. Danas je Arhiv izrastao u respektabilnu arhivsku ustanovu spremnu da odgovori na brojne zadatke i izazove koji su rezultat dinamičnog razvoja arhivske struke u svijetu.

**Ključne riječi:** Historijski arhiv Sarajevo, arhivska djelatnost, arhivska građa, fondovi i zbirke, registraturna građa, saradnja, publikacije.

### Uvod

65 godina, za čovjeka – solidno se naživio, svašta doživio, mnogo toga vidio, reklo bi se čovjek sa mnogo znanja i iskustva; – za Arhiv- kratak početak stvaranja značajne institucije; – za historiju- jedan tren<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> 60 godina Historijskog arhiva Sarajevo Priča o nama, grupa autora, Sarajevo 2008. godine.



Arhiv je tu da bi ljudi iz bogatstva fondova i zbirki koje je uspio sačuvati, mogli čitati historiju i učiti za budućnost.

Tradicija čuvanja arhivske građe na području Sarajeva seže od srednjovjekovnih vremena, o čemu svjedoče sačuvani primjerci listina, povelja, rukopisnih knjiga i raznih drugih dokumenata historijskog, kulturnog, ekonomskog, političkog i drugog značaja i vrijednosti. Iako u periodu osmanske a ni austrougarske uprave, a kasnije ni u Krljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, u Bosni i Hercegovini, pa ni Sarajevu, nije formirana samostalna arhivska ustanova, ipak je organizirano čuvanje arhivske građe, i što više, njena naučna obrada i objavljivanje. Tako u Sarajevu, kao centru Bosanskog sandžaka, još u XVI stoljeću egzistira funkcija Defteri-emina, kao čuvara zvaničnih katastarskih knjiga i državne arhive uopće. Tek sredinom devetnaestog stoljeća i reformama u Osmanskom carstvu, dolazi do poboljšanja mehanizama za upravljanje zapisima i stvaranja uslova za odgovarajuću brigu o odlaganju spisa koji su do tada čuvani u raznim magacinima bez odgovarajućih uslova. Četrdesetogodišnji period austrougarske uprave (1878–1918) obilježen je intenzivnijom brigom i pravilnijim ophođenjem prema spisima i arhivskoj građi.

Tako je već Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu u **Prvoj provizornoj uredbi o poslovanju institucija u Bosni i Hercegovini od 16.2.1879. godine**, a koja je objavljena u Zborniku zakona i naredaba za BiH u Beču 1880.godine, u članu 17 naložila da se diplome, ugovori i svi zapisi od važnosti imaju čuvati na sigurnom. U **Općinskom štatutu za grad Sarajevo** iz 1884. godine u članu 47 navodi se da se sjednički zapisnici čuvaju u **općinskom arhivu** gdje moraju biti pristupni svakom članu općinskog zastupstva. U okviru odsjeka Vladinog povjerenika za glavni

grad Sarajevo, 1914. godine egzistirao je i Pomoćni ured sa arhivom i otpravništvom.

### Osnivanje Arhiva

Uviđajući neophodnost, značaj i važnost jedne arhivske ustanove za grad Sarajevo, kao centar cjelokupnog političkog, ekonomskog i kulturnog života, Narodni odbor grada Sarajeva je, po ugledu na slične ustanove koje su već postojale u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, predložio osnivanje Arhiva.

Odluku o osnivanju Arhiva (aktom o osnivanju nosio je naziv **Arhiv grada Sarajeva**) donio je Narodni odbor grada Sarajeva, 3. maja 1948. godine, a odluka je stupila na snagu objavljivanjem u Službenom listu NRBiH, 20. maja iste godine.



U početku je Arhiva djelovao samo na području grada Sarajeva, ali je vremenom prerastao u regionalnu arhivsku ustanovu u čijoj je nadležnosti vršenje arhivske službe na široj teritoriji.

Po osnivanju Arhiv je bio smješten u dvije manje tavanačke prostorije, veličine 40 kvadratnih metara u zgradi Vijećnice, danas smo smješteni na tri različite lokacije sa ukupno oko 1800 metara kvadratnih korisnog prostora. Početak rada bio je

uslovljen mnogim poteškoćama. Sve do 1950. godine radilo se uglavnom na pronalaženju, evidentiranju i prikupljanju arhivske građe koja se nalazila na raznim mjestima, pa cjeline ukoliko su i postojale, bile su razdvojene, a i nesavjesni pojedinci su neovlašteno prisvajali vrijedne fondove i zbirke ili njihove dijelove.

Historijski arhiv Sarajevo je u proteklih 65 godina svoje djelatnosti dijelio sudbinu Grada u kojem je osnovan. Uspjesi Arhiva su omeđeni realnim okolnostima, a posebno upravnim i političkim okvirima u kojima je djelovao. U njegovom razvojnom hodu je zbog toga bilo uspona i lutanja, uzleta i posrtanja, smijena nadležnosti i pravnog ustrojstva, selidbi i brojnih drugih nepogoda. Ali unatoč svim tim iskušenjima, Arhiv je uspio odoljeti svim izazovima vremena i sačuvati dostojanstvo profesionalne časti, iako je trud njegovih radnika bivao malo poznat javnosti.

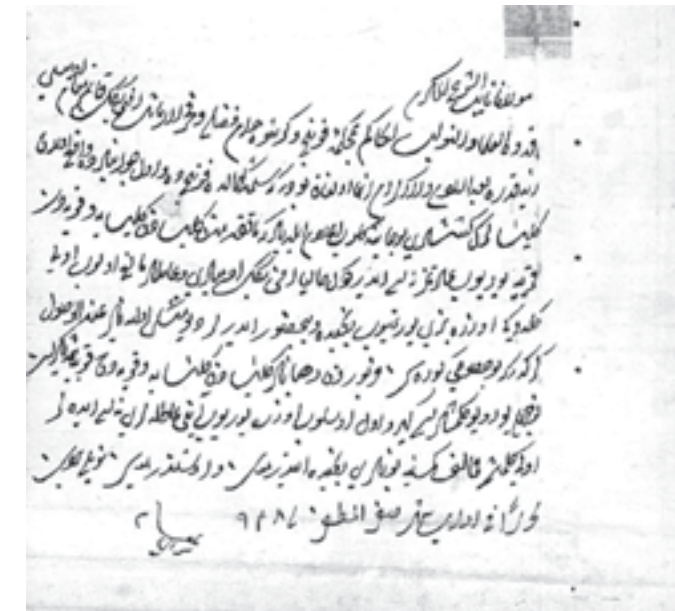
Veliki doprinos Arhiva ogleda se i u brojnim djelima nastalim na osnovu podataka iz arhivske građe, kao i u njegovoj izdavačkoj djelatnosti. Brojne izložbe urađene na osnovu spomenute bogate i neponovljive arhivske građe od oko 10.000 dužinskih metara, kao i drugi relevantni pokazatelji - sredenost njegovih arhivskih fondova, zbirki i knjižnog fonda, čine danas Arhiv temeljnom institucijom u proučavanju historije, kulture, ekonomije, graditeljstva i drugih ljudskih djelatnosti svih naroda koji su stoljećima obitali na području Sarajeva, pa i širem okruženju.

Od svog osnivanja do danas, u toku 65 godina svog djelovanja, Historijski arhiv Sarajevo, usprkos brojnim nedaćama kojega su pratile u nedostatku stručnih kadrova, odgovarajućeg smještajnog prostora i financiranja, uspio je prikupiti, obraditi i zaštititi veliku količinu dragocjene arhivske građe, koja se nalazila nezaštićena u podrumima, na tavanima i u drugim neuvjetnim prostora

rima raznih državnih, kulturnih, prosvjetnih, privrednih i drugim institucija. Toj neponovljivoj arhivskoj građi, nastaloj u toku više od pet stoljeća, prijetila je opasnost od oštećenja i potpunog uništenja. Tri rata su prohujala ovim prostorom. Bilo je i nemara posjednika, ali često i zbog drugih neprilika i potreba u pojedinim vremenskim razdobljima, koja su se smjenjivala na bosanskohercegovačkim prostorima.

### Arhivski fondovi i zbirke

Najstarija arhivska građa datira iz osmanskog perioda od koje je sačuvano preko 14.000 arhivskih jedinica. Ta arhivsko-rukopisno-štampana građa (na turskom, arapskom, perzijskom i bosanskom jeziku) sastoji se od dokumenata, deftera (popisne knjige), sidžila (sudskih protokola), rukopisnih i štampanih knjiga, salnama (godišnjaka), takvima (kalendara), novina, časopisa, geografskih karata i slično. Ističe se kasniji prepis rukopisa „Elvasijetu Ebu Hanife“ (Oporuka Ebu Hanife koji je umro 767., tj. 150. godina po Hidžri). Najstariji originalni doku-



ment je **emer-nama** Gazi Husrev-bega, jednog od osnivača Sarajeva, iz 1532. godine koja predstavlja ukaz o slobodi vjeroispovjesti žitelja Sarajevskog kadiluka.

Među defterima posebno je zanimljivo pet deftera sarajevskog saračkog esnafa iz godina 1726., 1750., 1777., 1789. i 1823.

Rijetkost među štampanim knjigama je „Kitab-ul-muhassas“ - veliki rječnik arapskog jezika u 17 svezaka. Njega je napisao Ebul-Hasan b. Ismail u Španiji (umro 1065., odnosno 458. godine po Hidžri), a štampan je u Istanbulu od 1898. do 1902. godine. Rječnik spada među najvrijednija djela stare arapske filologije. Znatno broj od preko 1000 orijentalnih manuskripata spada u remek djela orijentalne kaligrafije i ornamentike. Ova Zbirka, po kvalitetu i kvantitetu građe, spada među najznačajnije zbirke orijentalne arhivske građe, odmah poslije zbirke ori-

jentalne građe Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, pa i na širim prostorima jugoistočne Evrope<sup>2</sup>.

Iz perioda austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (1878.-1918.) sačuvane su veće količine arhivske građe, a posebno se ističu vrlo značajni fondovi: Vladin povjerenik za zemaljski glavni grad Sarajevo (1879.-1918.), **Gradsko poglavarstvo Sarajevo (1879.-1918.)**, **Okružni i Kotarski sud i nekoliko vojnih sudova (1914.-1918.)**

Arhivska građa nastala između Prvog i Drugog svjetskog rata (1918.-1941.) sačuvana je, također, u znatnoj količini. Tako je, primjera radi, sačuvan fond **Gradskog poglavarstva Sarajevo iz perioda 1918.-1941.**, zatim **fond Okružnog suda Sarajevo iz 1922.-1941.**, kao i fondovi Trgovinsko-industrijske i Zanačke komore, koji sadrže i arhivsku gradju iz austrougarskog perioda, a i više fondova privrednih preduzeća značajnih za ekonomski razvitak Sarajeva. Osim toga, sačuvani su i brojni fondovi sarajevskih škola koje su djelovale u tom razdoblju.

Iz ratnog perioda (1941.-1945.) također je sačuvana arhivska građa Gradskog poglavarstva, Ureda za upravu židovskih nekretnina, Sarajevo (1941.-1942.), zatim Rizničkog upraviteljstva - Ureda za podržavljeni imetak Sarajevo (1942.-1945.), kao i građa nekoliko privrednih preduzeća i raznih škola, koje su u to vrijeme djelovale na sarajevskom području. Želimo napomenuti da se mnogi fondovi, nastali u ovom periodu u Sarajevu, nalaze i u drugim institucijama, često i izvan Bosne i Hercegovine.

Ipak, najviše arhivske građe sačuvano je iz perioda bivše Jugoslavije (1945.-1992.). Najveći dio te građe odnosi se na privredna, trgovačka i zanačka preduzeća, te gradju tadašnjih društveno-političkih organizacija, društava i udruženja.

S obzirom na to da je arhivska građa poslije 1945. godine planski prikupljana, ona je i cjelovitija, te se na osnovu nje može pratiti cjelokupni ekonomski, politički, društveni, kulturni i drugi oblici života Sarajeva.

U toku ratnih dešavanja u Bosni i Hercegovini (1992.-1996.) i nakon njihovog završetka intenzivno se prikuplja i obrađuje arhivska građa koja se odnosi na ovaj period. Fondovi raznih provenijencija obogaćuju se svakodnevno novom arhivskom građom i stvaraju se novi arhivski fondovi, koji će u budućnosti biti nezaobilazni za izučavanje ovog kratkog, ali nezaobilaznog razdoblja u povijesti razvitka grada Sarajeva, pa i njegovog šireg okruženja.

Posebnu vrijednost arhivske građe Istorijskog arhiva Sarajevo čine porodični i lični fondovi, među kojima se naročito

<sup>2</sup> Vodič kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajevo, Sarajevo 2003. godine.

izdvajaju fondovi poznatih sarajevskih porodica Despića, Ćurčića, Hadži-Ristića, Jeftanovića, Miličevića, Fadilpašića, Užičanina, Kreševljakovića i mnogih drugih.

Iz zbirke koje se čuvaju u Arhivu, treba posebno izdvojiti zbirku plakata (1878–2008.), koja sadrži preko 2.800 primjeka i zbirku fotografija (1878–1945.) od oko 2.300 komada.

Svi podaci o našim fondovima i zbirkama mogu se vidjeti u knjizi «Vodič kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajevo» koji je objavljen povodom 55. godina Arhiva, ali i na web stranici Arhiva [www.arhivsa.ba](http://www.arhivsa.ba). Treba istaći da smo prva arhivska institucija u Bosni i Hercegovini koja je pokrenula svoju web stranicu.



### Organizacija rada u Historijskom arhivu Sarajevo

Rad Arhiva je organizovan po slijedećim organizacionim jedinicama:

1. Odsjek za opće - pravne poslove i zaštitu građe izvan arhiva
  - 1.1. Služba za opće - pravne poslove
  - 1.2. Služba za stručni nadzor i zaštitu arhivske i registraturne građe u registraturama
2. Odsjek za smještaj, korištenje i tehničku zaštitu arhivske građe i knjižnog fonda
3. Odsjek za sređivanje i obradu arhivske građe
4. Odsjek za naučno-istraživačku, izdavačku, kulturno-obrazovnu i propagandnu djelatnost

Zakon o arhivskoj djelatnosti Kantona Sarajevo<sup>3</sup> je regulisao status Arhiva kao i obaveze na zaštiti arhivske građe kod imalaca.

Trenutno Arhiv pokriva područje Kantona Sarajevo u kome je evidentirano preko 1800 registratura. Prelazak na novi način vlasničkih odnosa uslovio je stvaranje većeg broja privatnih preduzeća na Sarajevskom području (**oko 11.000**) što Služba za stručni nadzor i zaštitu arhivske i registraturne građe u registraturama nije u mogućnosti pratiti nego se vrši nadzor nad 100-tinjak najvažnijih privatnih firmi. Prioritet su svakako ministarstva i druge upravne organizacije i javna preduzeća i ustanove Kantona Sarajevo, ustanove obrazovanja i nauke, udruženja i fondacije.

### Međunarodna arhivska saradnja

Historijski arhiv Sarajevo je od 2008. godine član Međunarodnog arhivskog vijeća (ICA) – C kategorija (gradski i regionalni arhivi). Od 2009. godine pokrenuo je, odnosno vratio ponovno obilježavanje Međunarodnog dana arhivske službe – 9. juni kroz manifestaciju „Sedmica arhivâ.

U međunarodnim i regionalnim okvirima postali smo institucija prepoznatljiva po interesu i želji za saradnjom kao i realizaciji međunarodnih projekata. U tom pravcu do sada su potpisane Deklaracije i Protokoli o saradnji s Istorijskim arhivom Beograd, Istorijskim arhivom Užice, Istorijskim arhivom

<sup>3</sup> Službene novine Kantona Sarajevo br. 2/2000



### REZIME

I kad sumiramo ovih 65. godina postojanja i neprekidnog rada, za jednu ustanovu solidan period, to suhoparno, statistički gledano izgleda ovako:

- preko 100 uposlenika (trenutno je u Arhivu uposleno 25) u proteklom periodu je, svako na svoj način, dao izuzetan doprinos da se prikupi preko 700 fondova i zbirki, odnosno preko 10.000 dužnih metara arhivske građe;
- preko 20.000 ljudi je posredno ili neposredno koristilo podatke iz naših fondova i zbirki da bi ostvarili neko svoje građansko pravo;
- oko 650 istraživača je razgledalo, proučavalo i koristilo naše zbirke i fondove ne bi li otkrili neki novi podatak, neku neotkrivenu istinu, pripremili i uradili svoj diplomski i magistarski rad ili doktorsku disertaciju; neograničen je broj onih znatiželjnih kojima smo dali bilo kakvu informaciju o njihovom problemu ili potrebi;

- organizovano preko 40 izložbi, što samostalno što u saradnji sa drugim bosansko-hercegovačkim ili međunarodnim institucijama;

- objavljeno 40 knjiga i publikacija kao vlastiti izdavački projekti ili u saradnji sa drugima;

- naši arhivisti su aktivno učestvovali na mnogim domaćim i međunarodnim savjetovanjima, kongresima, naučnim i stručnim skupovima i sl. i pri tome je objavljeno preko 120 njihovih radova

Ali Arhiv nije samo skladište gdje su deponovana dokumenta i tamo neki arhivisti, kao stražari, to blago čuvaju- Arhiv je ustanova u kojoj arhivisti kad prime neki fond ili zbirku, uz maksimalno poštivanje Etičkog kodeksa arhivista, prvo je stručno srede i obrade, pa naprave inventare da bi se ta dokumenta mogla što lakše koristiti.

Pokušali smo istaći ono najbitnije i najinteresantnije iz djelokruga rada Historijskog arhiva Sarajevo u proteklih 65 godina. Vjerovatno se desilo da smo nešto preskočili ili propustili a i nemoguće je na ovo malo stranica teksta sve predočiti, pa molimo da nam se to ne uzme za preveliki grijeh, ipak smo mi samo ljudi.

## 65 years of foundation and work of the Historical Archive of Sarajevo

**Abstract:** This work presents the historical uprising of the Historical Archive of Sarajevo from its founding until today. The Archive's contribution to the development of this branch in Bosnia and Herzegovina (and the surroundings) was pointed out. For the last 65 years The Historical Archive of Sarajevo shared the same destiny as the town it was founded in. The success of the Archive is within the real circumstances, especially administrative and political environment. There were ups and rambling, falling and stumbling, changing of responsibilities, legal constitution, moving and many other bad moments. In spite of all the temptations, the Archive managed to respond to the challenges of time. It managed to keep its dignity and professional honour although the effort of its workers was invisible for the public eye. Today, the Archive is a respectable institution, ready to respond to the various tasks and challenges which are the results of the wide dynamic development of this branch.

**Keywords :** Historical Archive of Sarajevo, archive activity, archive records, funds and collections, Registry records, collaboration, publishing...

Андријана МАКСИМОВИЋ  
НИПД „Реч народа“ Пожаревац  
Србија

UDK: 930.253(497.11)“1948/1992”(093.2) ; 014.3  
РЕЧ НАРОДА(497.11)“1948/1992”

## Прве четири и по деценије Историјског архива Пожаревац

**Библиографија новинских текстова о ИАП од 1948. до 1992. године, са анализом учесталости и садржаја**

**Абстракт:** Рад је резултат истраживања окружног новинског недељног листа „Реч народа“ Пожаревац у периоду од формирања Историјског архива Пожаревац, 1948. године, до 1992. Тема су текстови посвећени Историјском архиву Пожаревац, њихова учесталост и садржај. Намера је да се предочи пут стасавања ове културне установе и однос друштвене заједнице, пре свега, локалне, према драгоценој архивској грађи, почевши од послератних година, до у наредне четири и по деценије. Свакако, реч је о само једном од многих релевантних индиректних показатеља развоја Историјског архива Пожаревац, без основаности уопштавања на тај начин изведених закључака, али, не мање вредних пажње. Библиографија садржи 32 јединице, изложене по хронолошком реду објављивања, уз кратак приказ садржаја и анализу учесталости и садржаја текстова о пожаревачком Архиву на основу шест параметара.

**Кључне речи:** Историјски архив Пожаревац, архивска грађа, Реч народа, библиографија, новински текст, параметри.

Приликом израде библиографије новинских текстова посвећених Историјском архиву Пожаревац (ИАП) у завичајној периодици, истражено је раздобље од 1948. до 1992. године. Обрађен је недељни новински лист „Реч народа“ Пожаревац, који извештава са територије Браничевског округа, што је у складу са делокругом активности пожаревачког Архива у том раздобљу, такође, с обзиром на то да су написи о ИАП из тог доба малобројни у односу на каснији период, као и на то да се ИАП за ширу „пажњу“ у Србији изборио по ступању у 21. век, да би потом само

неколико година касније успешно искорачио и преко граница наше земље. Но, вратимо се периоду који нам је задат - првих 45 година Историјског архива Пожаревац.

Библиографија за то раздобље садржи 32 јединице, које су сређене по хронолошком редоследу објављивања, уз кратак приказ садржаја. У интерпретацији је дат преглед учесталости и садржаја текстова посвећених Историјском архиву Пожаревац. Ауторка је приликом интерпретације истраживачке грађе узела у обзир следећих шест параметара: укупан број издања „Речи народа“ од 1948. до 1992. године; укупан број новинских издања „Речи народа“ са текстовима о ИАП; просечан број новинских страна на којима је „Реч народа“ објављиван у години у којој су лоцирани текстови о ИАП; број словних места посвећених ИАП; број новинске стране на којој су поменути текстови пласирани; и тема новинских текстова о ИАП.

Основни циљ јесте намера да се претходно побројаним показатељима предочи пут стасавања једне од најзначајнијих установа у култури наше земље, која је од реално несагледивог значаја за сву историју. Резултате истраживања, ауторка наводи уз напомену да је свесно начинила „преступ“, лативши се овако једностраног приступа у сагледавању развоја Историјског архива Пожаревац, са уверењем да је реч о значајном индиректном показатељу квалитета односа друштвене заједнице, пре свега, локалне, у раздобљу од 1948. до 1992. године, према драгоценој архивској грађи, архивистици као струци, архивској науци у замаху и свој историји.

### Библиографија

Библиографија новинских текстова посвећених Историјском архиву Пожаревац, у раздобљу од 1948. до 1992.

године, садржи 32 јединице, све садржане у окружном недељном новинском листу „Реч народа“ Пожаревац. Током тих 45 година, написи о Историјском архиву Пожаревац лоцирани су у укупно 17 година, док ни једног трага нема у следећим годинама: 1948, 1950–1952, 1957–1958, 1960–1965, 1967–1972, 1974–1975, 1977–1978, 1982–1983, 1986–1987, 1988. и 1991, с тим што „Реч народа“ није објављиван у периоду од 25. маја 1949. године, до 30. маја 1952. године. У приказу библиографских јединица нису навођени аутори пошто исти, у великом броју новинских текстова, нису потписани.

### 1949.

1. Прилози- ИЗ АРХИВА ГРАДА ПОЖАРЕВЦА/  
У: Реч народа - Год. V, бр. 186 (21. јануар 1949), стр. 4.  
• Текст садржи оригиналну архивску грађу из књига „Записник седница Трговачког удружења у Пожаревцу, од 5. јануара 1919. године, до 30. марта 1924. године“.
2. ИЗ АРХИВА ГРАДА ПОЖАРЕВЦА/  
У: Реч народа - Год. V, бр. 187 (28. јануар 1949), стр. 3.  
• Други део серијала текстова посвећених оригиналној архивској грађи из књига „Записник седница Трговачког удружења у Пожаревцу, од 5. јануара 1919. године, до 30. марта 1924. године“.

3. ИЗ АРХИВА ГРАДА ПОЖАРЕВЦА/  
У: Реч народа - Год. V, бр. 188 (4. фебруар 1949), стр. 3.  
• Трећи део серијала текстова посвећених оригиналној архивској грађи из књига „Записник седница Трговачког удружења у Пожаревцу, од 5. јануара 1919. године, до 30. марта 1924. године“.

4. ИЗ АРХИВА ГРАДА ПОЖАРЕВЦА/  
У: Реч народа - Год. V, бр. 189 (11. фебруар 1949), стр. 4.  
• Четврти и последњи део серијала текстова посвећених оригиналној архивској грађи из књига „Записник седница Трговачког удружења у Пожаревцу, од 5. јануара 1919. године, до 30. марта 1924. године“.

### 1953.

5. АРХИВЕ ТРЕБА ЧУВАТИ/  
У: Реч народа - Год. VII, бр. 255 (22. мај 1953), стр. 4.  
• Значај писаних докумената и важност њиховог одговарајућег чувања, као непроцењивог историјског блага.

### 1954.

6. ГРАДСКА АРХИВА НЕМА ПОГОДНИХ ПРОСТОРИЈА/  
У: Реч народа - Год. VIII, бр. 291 (29. јануар 1954), стр. 6.  
• Указује се на то да Архив у Пожаревцу ради под немогућим условима и да је потребно хитно решити питање простора.

7. ИЗЛОЖБА ГРАДСКЕ АРХИВЕ/  
У: Реч народа - Год. VIII, бр. 299 (26. март 1954), стр. 2.  
• Најава иложбе.

8. ОТВОРЕНА ИЗЛОЖБА ГРАДСКЕ АРХИВЕ/  
У: Реч народа - Год. VIII, бр. 300 (2. април 1954), стр. 4.  
• Краћи извештај са отварања иложбе докумената из 19. века, са освртом на добру посећеност.

9. Из Градског архива - ЈЕДАН ЗНАЧАЈАН ДОКУМЕНТ/  
У: Реч народа - Год. VIII, бр. 320 (20. август 1954), стр. 4.  
• Текст говори о значајном догађају за Архив у Пожаревцу, с обзиром на то да му је уступљен редак документ, који употпуњује слику о Кнежевини Србији.

### 1955.

10. ДРЖАВНИ АРХИВ И ЊЕГОВИ ПРОБЛЕМИ/  
У: Реч народа - год. IX, бр. 361 (3. јун 1955), стр. 4.  
• Пожаревачки и смедеревски крај имају богату историју, што је условило да се у Пожаревцу оснује Државни архив, као стручна и научна установа, међутим, прилике указују на то да друштвена заједница још увек не увиђа значај архивске грађе, која се масовно уништава, те се покреће питање заштите и обезбеђења архивског материјала, уз напомену да само Државни архив може вршити шкартирање.

11. ИЗЛОЖБА ДРЖАВНОГ АРХИВА У ПОЖАРЕВЦУ/  
У: Реч народа - Год. IX, бр. 386 (18. новембар 1955), стр. 5.  
• Изложба историјских докумената из 15, 18, 19. века, и из периода два рата и народноослободилачке борбе.

12. АРХИВА НАЂЕНА У ОБОРУ/  
У: Реч народа - Год. IX, бр. 388 (9. децембар 1955), стр. 4.  
• Текст говори о недељи сакупљања архивског материјала и необичним местима на којима је иста пронађена.

### 1956.

13. Уз „Недељу архива“- ПОЖАРЕВАЦ КРОЗ АРХИВСКА ДОКУМЕНТА 19. И 20. ВЕКА/  
У: Реч народа - Год. X, бр. 429 (28. септембар 1956), стр. 5.  
• Текст је посвећен изложби архивских докумената из 19. и 20. века, међу којима је писмо Кнез Милошевог „кумашина“, првог новинара у Србији и творца Срењског устава, Димитрија Давидовића, као и снимци народног хероја Вељка Дугошевића, првог командира Пожаревачког партизанског одреда.

### 1959.

14. Из докумената пожаревачког архива - НЕВИЧНЕ РУКЕ ИСПИСИВАЛЕ ИСТОРИЈУ/  
У: Реч народа - Год. XIII, бр. 585, (15. октобар 1959), стр. 7.  
• Текст посвећен списку имена породица страдалих у концентрационим логорима, и имућним људима који су нестајали.

15. ПУТ ГОРКИХ ПОБЕДА/  
У: Реч народа - Год. XIII, бр. 593 (11. децембар 1959), стр. 6.  
• Поводом изложбе Историјског архива о развоју радничког покрета и Комунистичке партије Југославије у нашем крају.

### 1966.

16. АРХИВСКИ РАДНИЦИ СРБИЈЕ ПОСЕТИЛИ ПОЖАРЕВАЦ/  
У: Реч народа - Год. XXII, бр. 896 (4. фебруар 1966), стр. 3.  
• Поводом посете архивиста Пожаревцу, размене искустава и даље сарадње.

### 1973.

17. У Пожаревцу – АРХИВ - ШТА ЈЕ ТО - Историјски архив у Пожаревцу покрива подручје десет општина, али се још увек суочава са проблемом смештајног простора/  
У: Реч народа - Год. XXVIII, бр. 1240 (2. фебруар 1973), стр. 9.  
• Текст указује на сврху *јостојања* установе попут ИАП, уз напомену да су надлежности пожаревачког Архива на разутјеној територији од десет општина, што је разлог више да се озбиљно узме у обзир обезбеђивање одговарајућег простора за смештај архивске грађе.

### 1976.

18. Дискусија о преднацрту програма развоја културе -

### АРХИВ ПРЕД НОВИМ ЗАДАЦИМА/

У: Реч народа - Год. XXXI, бр. 1412 (27. август 1976), стр. 6.  
• Међуопштински историјски архив Пожаревац нема просторије за рад, чиме је онемогућена делатност ове установе. Управник Предраг Јевремовић указује на то да се „посао обавља у ненормалним условима“. У овом тексту су такође најављена издања „Водич кроз историјску грађу“, „Набрђе и Трњане у НОБ“, монографија „Ђакова буна“ и збирка докумената „Пожаревац у 19. веку“.

19. За рационалније односе у култури - ШТА КАЖУ ОНИ О КОЈИМА ЈЕ РЕЧ - Предраг Јевремовић/  
У: Реч народа - Год. XXXI, бр. 1427 (17. децембар 1976), стр. 10.  
• Директор Међуопштинског историјског архива Пожаревац, Предраг Јевремовић упућује подршку рационализацији односа у култури, путем удруживања, истичући да би то у великој мери допринело и рационализацији трошкова, инсистирајући на економски и друштвено оправданим критеријумима.

### 1979.

20. Нови садржаји наших културних установа - БИБЛИОТЕКА АРХИВА КАО ИЗВОР ИНФОРМАЦИЈА/  
У: Реч народа - Год. XXXIV, бр. 1526 (12. јануар 1979), стр. 5.  
• Јавности се предочава обиље документације чуване у ИАП, која је свима на раслолагању као извор обиља врло ретких информација.

### 1980.

21. Са Регионалног саветовања архива Подунавског региона - ПОТРЕБНИ НОВИ СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ/  
У: Реч народа - Год. XXXV, бр. 1590 (28. април 1980), стр. 12.  
• Указује се на неопходност обезбеђивања простора за смештај архивске грађе, али и целокупан рад Архива, како би се чувана документа квалитетно третирала.

22. Из рада Међуопштинског историјског архива – СМЕШТАЈ - ОСНОВНИ ПРОБЛЕМ/  
У: Реч народа - Год. XXXV, бр. 1602 (18. јул 1980), стр. 9.

### 1981.

23. Из рада Историјског архива - ПРОСТОР И ДАЉЕ ОСНОВНИ ПРОБЛЕМ/  
У: Реч народа - Год. XXXVI, бр. 1668 (17. новембар), стр. 9.

**1984.**

24. Из активности Међуопштинског историјског архива - ВЕЋЕ ОТВАРАЊЕ ПРЕМА СРЕДИНИ/

У: Реч народа - Год. XXXIX, бр. 1778 (28. фебруар 1984), стр. 9.

- Указује се на оријентацију пожаревачког Међуопштинског архива ка интензивнијем представљању архивске грађе јавности кроз изложбене активности и публикације.

25. Значајно признање Међуопштинском историјском архиву у Пожаревцу - ПЛАКЕТА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА/

У: Реч народа - Год. XXXIX, бр. 1797 (10. јул 1984), стр. 9

- Текст посвећен завређеном признању за остварење програма стабилизације и штедње и за резултате у стручном раду, упркос врло тешким условима у којима Међуопштински архив у Пожаревцу дела, са акцентом на непостојећим смештајним капацитетима.

**1985.**

26. О заштити архивске грађе - ДОСТА ГРАЂЕ СЕ УНИШТАВА/

У: Реч народа - Год. XL, бр. 1885 (23. април 1985), стр. 9.

- Указује се на недовољно смештајних капацитета, али, подједнако, и на неадекватност постојећих, што битно угрожава квалитетан рад ове установе и за последицу има неповратну штету.

27. Из рада међуопштинског историјског архива - ЈЕДИНИ БЕЗ СМЕШТАЈА/

У: Реч народа - Год. XL, бр. 1859 (8. октобар 1985), стр. 9.

- Текст говори о односу друштвене заједнице према Архиву, с обзиром на то да је једини од установа без одговарајућег смештаја, како у односу на остале установе на простору локалне самоуправе, тако и у односу на остале архиве у Србији.

**1988.**

28. Међуопштински историјски архив у овој години - РЕШИЋЕ СЕ ПРОБЛЕМ СМЕШТАЈА/

У: Реч народа - Год. XLIII, бр. 1980 (9. фебруар 1988), стр. 9.

- Међуопштински историјски архив Пожаревац годинама нема одговарајући смештај, међутим, наводи се да се увелико ради на спровођењу одлуке и закључака оснивача да се реши статус Архива, уз напомену да је у

Пожаревцу постигнута сагласност да се смештај реши адаптацијом зграде бившег Музеја културне историје и старог магацина.

29. Из активности Међуопштинског архива - ВЕЋЕ ПОВЕЗИВАЊЕ СА УДРУЖЕНИМ РАДОМ/

У: Реч народа - Год. XLIV, бр. 2012 (13. септембар 1988), стр. 9.

- Акцент је на позитивно оцењеним утврђеним смерницама рада Међуопштинског архива Пожаревац, у којима је као основни оријентир прецизирано даље повезивање са удруженим радом.

**1990.**

30. Са седнице СИЗ образовања и културе - ПОСЕБНИ УСЛОВИ ЗА ЧУВАЊЕ ГРАЂЕ/

У: Реч народа - Год. XLVI, бр. 2081 (23. јануар 1990), стр. 9.

- Текст је посвећен закључку Заједнице архива Србије о томе да је Међуопштински архив у Пожаревцу имао најлошије услове за смештај архивске грађе у односу на све регионалне архиве.

**1992.**

31. Историјски архив суочен са проблемима - РЕЗУЛТАТИ ОСТВАРЕНИ У ТЕСКОБИ/

У: Реч народа - Год. XLVIII, бр. 2187 (3. март 1992), стр. 13.

- Рад доведен у питање. Нема довољно смештајног простора, док се обим посла стално увећава. Отуда, Архив пре седам година није примио старе матичне књиге, управо због недостатка простора. Ономогућено је остваривање програмских задатака ове културне институције.

32. БИБЛИОТЕКА, АРХИВ И МУЗЕЈ ПРЕД ОСАМОСТАЉИВАЊЕМ/

У: Реч народа - Год. XLVIII, бр. 2226 (8. децембар 1992), стр. 15.

- Поднет захтев за издвајање из Центра за културу, зарад успешнијег рада, уз подсећање на то да ИАП ни после четири деценије и даље нема решено питање простора за чување непроцењивих података.

**Интерпретација**

Приликом интерпретације истраживачке грађе, под којом се подразумевају приказане библиографске јединице, анализирани су параметри, који су узети у обзир као доступни и лако уочљиви читалачкој публици штампе, а с обзиром на то да је штампа извор елемената анализе. Издвојене параметре, ауторка посматра као индиректне показатеље развоја Историјског архива Пожаревац и односа друштва према сопственој историји, јер се иста најпре „исписује“ управо у архивима.

Параметри који су узети у обзир јесу следећи: 1) укупан број издања „Реч народа“ од 1948. до 1992. године; 2) укупан број новинских издања „Реч народа“ са текстовима о ИАП; 3) просечан број новинских страна на којима је „Реч народа“ објављиван у години у којој су лоцирани текстови о ИАП; 4) број словних места посвећених ИАП; 5) број новинске стране на којој су поменути текстови пласирани; 6) и тема текстова о ИАП.

Резултати добијени по сваком од шест параметара надаље ће бити интерпретирани, с тим што су параметри 1) и 2) посматрани кроз однос међусобног укрштања, што је случај и са параметрима 3) и 4), с обзиром на то да би свако њихово строго раздвајање „замаглило“ слику о третману који је ИАП имао од 1948. до 1992. године у штампаним медијима.

Окружни недељни новински лист „Реч народа“ Пожаревац извештава са територије Браничевског округа, што је такође делокруг надлежности Историјског архива Пожаревац. Архив је основан 1948. године, са којом почињу ова библиографија и анализа, све до 1992. године. У посматраних 45 година, написи о ИАП лоцирани су у укупно 17 година (не у континуитету), што значи да је ИАП, у просеку, био тема у размацима од по две и по године. За 45 година објављено је 2.098 бројева „Речи народа“, док се текстови о ИАП појављују у 32 броја.

Број страна на којима је „Реч народа“ објављиван креће се од 4 од 6, у раздобљу од 1948. до 1956. године, потом, од 6 до 8 страна до седамдесетих година, а од седамдесетих на 10 до 12 страна, осамдесетих и до 16 страна, све до 1992. године, када број страна нараста на 16 до 20. Укупан број словних места једне стране у „Речи народа“ у просеку износи од 10.000 до 12.000 словних места (карактера). Текстовима о Историјском архиву Пожаревац посвећено је углавном између 500 и 1.000 словних места, са изузетком током следећих шест година: 1949. године (када број страна новине износи 4), појављује се један напис на простору од

око 5.000 словних места и један од око 2.000; 1955. године (број страна новине 6), један текст је објављен на око 1.500 словних места; 1956. године (број страна новине 6), присутан је један текст од око 5.000 карактера; 1959. године (број страна новине 8), лоциран је један текст од 5.000 и један од 2.000 словних места; 1973. године (број страна новине 10–12), објављен је један текст о ИАП на око 2.000 словних места; и 1992 године (број страна новине 16–20), један се текст о ИАП простира на око 2.000 карактера.

Стране на којима су пласирани садржаји посвећени Историјском архиву Пожаревац претежно су последње и подведене под област „култура“. Изузетак су прве године, када су и новине објављиване на 4, касније на 6 страна, али је и на тако малом броју страна ИАП добио место на странама број 2 и 3.

У новинским написима о Историјском архиву Пожаревац, доминантно се пажња посвећује проблемима смештајних капацитета, тако да је у укупно 32 библиографске јединице, у око 45 процената текстова реч о недостатку простора и услова за рад. Међутим, хронолошки посматрајући тематски след у раздобљу од четири и по деценије, уочавају се промене у односу друштвене заједнице и јавности према овој установи. Од оснивања Историјског архива Пожаревац, нарочито у првој деценији, новинским написима се „обнародује“ сврха, значај, важност и циљеви постојања и укупне делатности ИАП, уз објављивање и изворних докумената из фонду ИАП, што оставља утисак пружања подршке стасавању и развоју ове установе. Међутим, од средине педесетих година све чешће се говори о неадекватним просторним капацитетима, чак пропадању архивске грађе, док обим послова ове установе рапидно нараста. Број текстова посвећених изложбеним или издавачким активностима ИАП своди се на око 30 процената, с тим што се уочава да је делокруг изложбених активности, какве данас познајемо у раду Историјског архива Пожаревац, тих година био својствен активностима Музеја у Пожаревцу. Културни живот, судећи по написима у „Речи народа“, претежно је био оријентисан на домове културе, а доминантне новинске теме биле су из области пољопривреде и индустријског развоја.

**Закључак**

На основу лоцираних библиографских јединица и анализе учесталости и садржаја новинских текстова о Историјском архиву Пожаревац, објављених у окружном недељном новинском листу „Реч народа“ Пожаревац од 1948. до 1992.

године, може се закључити о тешком и врло спором развојном путу једне од најзначајнијих установа у култури наше земље. Из учесталости новинских написа, која се своди на, у просеку, један текст на сваке две и по године, потом, на основу словних места, пласмана у новинама и садржаја, који су доминантно посвећени недостатку основних услова за рад, неадекватним и недовољним смештајним капацитетима, онемогућеном остваривању програмских задатака Историјског архива Пожаревац, може се закључити о доминантној тенденцији занемаривања ове установе и њене делатности, а, тиме, и све историје, чије „исписивање“ почиње, а неретко се и завршава, управо у архивима. Свакако, овај је закључак неопходно узети у обзир у светлу ондашњих укупних послератних друштвених, политичких, социјалних, економских прилика, на уштрб културних.

## РЕЗИМЕ

Рад је резултат библиографског истраживања текстова посвећених Историјском архиву Пожаревац, уз анализу учесталости и садржаја истих, у периоду од формирања Историјског архива Пожаревац, 1948. године, до 1992. Предмет истраживања је окружни недељни новински лист „Реч народа“ Пожаревац, чији је делокруг рада идентичан територијалним надлежностима Историјског архива Пожаревац. Ауторка напомиње да је реч о само једном од многих релевантних индиректних показатеља развојног пута Историјског архива Пожаревац, без основаности уопштавања на тај начин изведених закључака, али, не мање вредних пажње у сагледавању квалитета односа друштвене заједнице, пре свега, локалне, у раздобљу од 1948. до 1992. године, према драгоцености архивској грађи, архивистици као струци, архивској науци у замаху и свој историји.

Библиографија садржи 32 јединице, које су сређене по хронолошком редоследу објављивања, уз кратак приказ садржаја. У интерпретацији је дата анализа учесталости и садржаја текстова посвећених Историјском архиву Пожаревац, израђена на основу шест параметара.

Резултати истраживања указују на тежак и врло спор развојни пут једне од најзначајнијих установа у култури наше земље. Из учесталости новинских написа, која се своди на, у просеку, један текст на сваке две и по године,

потом, на основу словних места, пласмана у новинама и садржаја, који су доминантно посвећени недостатку основних услова за рад, неадекватним и недовољним смештајним капацитетима, онемогућеном остваривању програмских задатака Историјског архива Пожаревац, може се закључити о доминантној тенденцији занемаривања ове установе и њене делатности, а, тиме, и све историје, чије „исписивање“ почиње, а неретко се и завршава, управо у архивима. Свакако, овај је закључак неопходно узети у обзир у светлу ондашњих укупних послератних друштвених, политичких, социјалних, економских прилика, на уштрб културних.

## The First four and a half decades of The Historical Archive of Požarevac

### The bibliography of journalistic articles on HAP from 1948 till 1992, with the analysis of frequency and content

**Abstract:** The work is the result of the survey of the county weekly magazine „Reč Naroda“, in the period from the founding of the Historical Archive in Požarevac, 1948 till 1992. The topic of this work are the articles about the Historical Archive in Požarevac, their frequency and content. The main aim is to reveal the creating of this cultural institution throughout the years and show the attitude of the local community towards the valuable archival records, from the post war period, for the last four and a half decades. It is evidently the issue of just one of many relevant indirect proofs that the Historical Archive in Požarevac has been developing greatly. However this is not the only relevant proof but it is a rather important and worth attention. The bibliography has 32 units, following the publishing chronology, with the summary and the analysis of frequency and content on the Požarevac Archive, according to six parameters.

**Key words:** the Historical Archive in Požarevac, archival records, „Reč Naroda“, bibliography, article, parameter

## SUMMARY

This work is the result of bibliographic survey on the articles about the Historical Archive in Požarevac, with the analysis of frequency and content of the these articles from the period of forming the Archive in 1948 until 1992. The issue of this survey is the weekly magazine, „Reč Naroda“, which had the same interest as the Historical Archive of Požarevac. The author mentions that it is one of many relevant indirect proofs of the Archive's development. It is a very significant view of the quality of social relations within the community, local one in the first place, and attitude towards the during the period of 1948 till 1992, the valuable archival records, archivistics, archive discipline from its early history. The bibliography has 32 units, following the publishing chronology, with the summary and the analysis of frequency and content on the Požarevac Archive,

according to six parameters. The survey results show that the development of one of the most significant cultural institutions in our country had been slow and difficult. From the frequent articles, which were averagely published once in two and a half years, according to the characters, article placement and content, which were about the lack of basic working conditions, unadequate and insufficient storage capacities and therefore The Historical Archive was not able to realize its program tasks, we can conclude that the dominant tendency was to neglect this institution and her activities. In that way, the history itself was neglected, although its story begins exactly in these archives. Surely, this conclusion must be taken into consideration if we observe the postwar social, political and economic situation which put the cultural one aside.

Татјана ЖИВКОВИЋ  
Народна библиотека „Илија М. Петровић“  
Пожаревац  
Србија

## Библиографија чланака о Историјском архиву Пожаревац у завичајној периодици 1992–2012.

**Абстракт:** Рад је резултат истраживања пожаревачке периодике у периоду 1992–2012. Тема истраживања су чланци о Историјском архиву Пожаревац и њихова заступљеност у локалној штампи. Библиографија садржи укупно 141 библиографских јединица, сређених по хронолошком реду.

**Кључне речи:** Историјски архив Пожаревац, Периодика, Пожаревац, Библиографија.

Приликом израде Библиографије чланака о Историјском архиву Пожаревац у завичајној периодици истражен је период од 1992. до 2012. године. Обрађене су пожаревачке новине „Реч народа“ (1945-), „Грађанин“ (1994–2003), „Округ“ (2008-), месечник за Браничевски, Подунавски и Поморавски округ „Нова реч“ (2009-), смедеревски лист „Наш глас“ (1953-), магазини „Infotapia“ (2010) и „Сфера“ (2011-), лист Дома ученика Пољопривредне школе „Соња Маринковић“ у Пожаревцу „Поље снова“ (1997-), као и додаток листа „Данас“ за Браничевски округ „Браничево Данас“ (2004-). С обзиром на то, да у периоду од 1992. до 1995. године није било прилога о Архиву у Пожаревцу, библиографија чланака почиње 1996. и наставља се у континуитету до 2012. године. У питању је регистрациона библиографија чланака са анотацијама. Библиографија садржи 141 библиографску јединицу, које су сређене по хронолошком редоследу објављивања.

Циљ Библиографије је да се у временском периоду од 20 година прикаже рад и активности једне од најзначајнијих установа културе у Браничевском округу и Србији. Кроз чланке и заступљеност ове установе у завичајној периодици може се јасно уочити један велики успон Историјског архива

UDK: 015:930.253(497.11)“1992/2012”

Пожаревац, од почетних проблема са смештајем вредне архивске грађе, преко дуготрајних настојања и потребе за новом зградом, до модерне установе културе, која је усклађена са новим технологијама и прати европске стандарде савремене архивистике.

### 1992–1995.

Нема чланака у завичајној периодици о Историјском архиву Пожаревац.

### 1996.

- Илић, Миливоје: Пожаревачки историјски архив – Нови програми у старом простору / М. И. У: Реч народа. – Год. LI, бр. 2385 (6. фебруар 1996), стр. 13. Текст је посвећен проблему смештајног простора у односу на законску обавезу према функцији архива у систему заштите културних добара. У оквиру културно-просветне делатности реч је о сарадњи са градским школама и преузимању изложбе Архива Србије.

- Г. Н.: Пропадају важна документа / Н. Г. У: Грађанин. – Год. III, бр. 23 (септембар 1996), стр. 7. Текст говори о великом проблему смештаја вредне архивске грађе и њеној одговарајућој заштити у неадекватном простору Историјског архива у Пожаревцу.

- Стевић, Р.: Чувајмо историју / Р. Стевић. У: Грађанин. – Год. III, бр. 24 (октобар 1996), стр. 6. Текст говори о првим већим улагањима, захваљујући помоћи Министарства културе и општинске власти, у објекте

Историјског архива у Пожаревцу после 48 година од његовог оснивања.

### 1997.

- Ликар, Лела: Посета председника СО Пожаревац Депоу Архива – Боља заштита архивске грађе / Л. Л. У: Реч народа. - Год. LI, бр. 2442 (18. март 1997), стр. 11. Текст говори о посети председника СО Пожаревац др Душана Антића и потпредседника Драгољуба Јовановића Депоу Архива, поводом реконструкције и адаптације зграде Старе касарне за смештај архивске грађе.

### 1998.

- Илић, Миливоје: Адаптација Историјског архива у Пожаревцу – Чуда су могућа / М. И. У: Реч народа. – Год. LII, бр. 2484 (13. јануар 1998), стр. 11. Текст садржи извештај Вукадина Јосића, директора Историјског архива у Пожаревцу поднетом Управном одбору у коме је најважнија ставка реновирање и адаптација депоа Историјског архива, уз финансијска средства Министарства културе, СО Пожаревац, општина Браничевског округа и једног броја спонзора.

- Живановић, Богдан: Борци се не предају – Вуле се вратио / Б. Ж. У: Грађанин. – Год. V, бр. 49 (27. фебруар - 13. март 1998), стр. 2. Текст говори о великом труду директора Историјског архива у Пожаревцу да реши проблем смештаја архивске грађе како би се грађанима олакшао приступ потребним архивским документима.

- Тошић, Мирослава: Са седнице ИО Друштва архивара Србије у Пожаревцу – Архивари – чувари народног блага / М. Тошић. У: Реч народа. - Год. LII, бр. 2493 (17. март 1998), стр. 11. Текст је посвећен седници Извршног одбора Друштва архивара Србије, одржаној у Пожаревцу. Председник Друштва архивара Србије, Драгиша Милошевић, између осталог, је истакао проблеме везане за грађу бивших друштвено-политичких организација, посебно на територији Војводине и Косова. На седници је предложено да се обнови фонд „Даница Гавриловић“ за доделу награда и признања радницима у историјским архивима Србије.

- Илић, Миливоје: Пола века Историјског архива у Пожаревцу – Целовита историја ових крајева / М. И. У: Реч народа. – Год. LII, бр. 2506 (23. јун 1998), стр. 11. Текст садржи извештај са седнице Одбора за обележавање 50. годишњице Историјског архива у Пожаревцу, којом је председавао Милисав Миленковић. У новим просторијама отворена је и велика изложба „Русија у документима југословенских архива“. На отварању изложбе говорио је Јован Поповић, директор Архива Југославије, а присутне је поздравио Владимир Коновалов, аташе руске амбасаде.

- Илић, Миливоје: Пред педесетогодишњицу Историјског архива у Пожаревцу – Кораком од седам миља / М. И. У: Реч народа. – Год. LII, бр. 2511 (4. август 1998), стр. 11. Текст говори о реновираном простору и побољшаним условима за смештај архивске грађе. Вукадин Јосић, директор Архива, говорио је о новим плановима за унапређење архивске делатности, као и о пословима на купувању писане грађе са територије Браничевског округа, организовање стручних предавања, покретању годишњака Архива, публиковању архивске грађе као посебних издања. За централну прославу јубилеја најављено је и објављивање монографије Архива.

- Новковић, Душанка: Општинске награде 15. октобар / Д. Н. У: Грађанин. – Год. V, бр. 66 (23. октобар – 06. новембар 1998), стр. 2. Текст је посвећен добитницима Октобарске награде Пожаревац, међу којима је и Вукадин Јосић, директор Историјског архива у Пожаревцу.

- Новембарске свечаности – Дани културе. У: Грађанин. – Год. V, бр. 68 (20. новембар – 04. децембар 1998), стр. 1. У програму манифестације „Новембарски дани културе“ најављена је изложба из фонда Историјског архива.

- Илић, Миливоје: „Новембарски дани културе“ – Изложба плаката из збирке Архива / М. И. У: Реч народа. – Год. LII, бр. 2527–2528 (25. новембар 1998), стр. 13. Текст је посвећен изложби плаката из посебне збирке Историјског архива у Пожаревцу, као дела прославе 50. годишњице ове установе културе. Организатор изложбе је Културно-просветна заједница општине Пожаревац.



13. Добитници Повеље културе КПЗ.

У: Грађанин. – Год. V, бр. 69 (04. децембар – 18. децембар 1998), стр. 7.

Међу добитницима Повеље културе Културно-просветне заједнице општине Пожаревац за 1998. годину налази се и Вукадин Јосић, директор Историјског архива у Пожаревцу.

#### 1999.

14. Фелдић, Драган: Ревитализација / Д. Фелдић.

У: Грађанин. – Год. V, бр. 73 (29. јануар – 12. фебруар), стр. 8.

Текст је посвећен ревитализацији старих зграда у Пожаревцу. Као пример наводи се некадашњи четврти павиљон старе пожаревачке касарне, који је обновљен за потребе Историјског архива у Пожаревцу.

15. Илић, Миливоје: У Историјском архиву у Пожаревцу отворена изложба „Сведоци промена“ / М. И.

У: Реч народа. – Год. LIV, бр. 2549–50 (29. април 1999), стр. 11.

Текст је посвећен изложби разгледница аутора Танасија Димитријевића. Изложба приказује прве разгледнице Пожаревца, Окружног здања, споменика кнезу Милошу Обреновићу, стару зграду Пожаревачке гимназије, спомен-парка Чачалица, Костолца и Петровца на Млави.

16. Новембарски дани културе: од уторка до уторка.

У: Реч народа. – Год. LIV, бр. 2576 (2. новембар 1999), стр. 13.

Текст најављује изложбу разгледница „Сведоци промена“ 1899–1999. у Месној заједници Костолац.

17. Животић, Предраг: Занимљива изложба у Костолцу – Разгледнице – сведоци промена / П. Животић.

У: Реч народа. – Год. LIV, бр. 2577 (9. новембар 1999), стр. 12.

Текст је посвећен изложби „Сведоци промена – разгледнице Пожаревца и околине 1899–1999.“ отвореној у сали Радничког савета копова „Костолац“, поводом манифестације Новембарски дани културе. Изложбу је отворио Танасије Бата Димитријевић, власник вредне колекције, а госте је поздравио и Вукадин Јосић, директор Архива.

18. Г. Н.: Новембарски дани културе / Н. Г.

У: Грађанин. – Год VI, бр. 93 (12. новембар 1999), стр. [1].

У програму манифестације најављена је изложба под називом „Историјски архив од оснивања до данас“.

19. Новембарски дани културе: од уторка до уторка.

У: Реч народа. – Год. LIV, бр. 2578 (16. новембар 1999), стр. [10].

Текст се односи на програм манифестације „Новембарски дани културе“ у којој Историјски архив у Пожаревцу учествује са изложбом „Историјски архив од оснивања до данас“.

20. Тошић, Мирослава: Изложба Историјског архива у Пожаревцу – „Чувари баштине векова“ / М. Тошић.

У: Реч народа. – Год. LIV, бр. 2579 (26. новембар 1999), стр. 18.

Текст је посвећен изложби Историјског архива у Пожаревцу под називом „Чувари баштине векова“. Поставка је приређена у реновираним просторијама зграде Старе касарне, док су на отварању говорили Драган Гачић, помоћник директора Архива Југославије и Вукадин Јосић, директор Историјског архива у Пожаревцу.

#### 2000.

21. Живановић, Драган: Међуопштински историјски архив у Пожаревцу – Наставак адаптације депоа / Д. Ж.

У: Реч народа. – Год. LV, бр. 2593 (14. март 2000), стр. 14.

Текст је посвећен адаптацији објекта старе пожаревачке касарне за потребе Историјског архива у Пожаревцу. Захваљујући помоћи републичких и општинских органа и привредних организација Пожаревца побољшани су услови за смештај архивске грађе са територије осам општина Браничевског округа.

22. Ракић, Душка: У Пожаревцу почињу Новембарски дани културе – Програм за све укусе / Д. Ракић.

У: Реч народа. – Год. LV, бр. 2623 (1. новембар 2000), стр. 12.

У програму манифестације „Новембарски дани културе“ најављена је изложба „Зачеци школства у пожаревачком крају“ из фонда Историјског архива.

23. Тошић, Мирослава: Изложбе Историјског архива у Пожаревцу – Из староставних књига / М. Т.

У: Реч народа. – Год. LV, бр. 2625 (21. новембар 2000), стр. 15.

Текст је посвећен изложби старих списа и докумената из Међуопштинског историјског архива Пожаревац из области школства и просвете на подручју Браничева, поводом манифестације „Новембарски дани културе“.

#### 2001.

24. Живановић, Богдан: Архивар Драгослав Радосављевић, прави човек на правом месту – Сигурно налази сваки од више милиона докумената / [Богдан Живановић]

У: Грађанин. – Год. VII, бр. 112 (јануар 2001), стр. 7.

Текст је посвећен Драгославу Радосављевићу, дугогодишњем раднику Међуопштинског историјског архива у Пожаревцу и његовој ажурности у прикупљању и проналажењу тражених докумената.

25. Ракић Анђелић, Душка: Са отварања изложбе у Историјском архиву у Пожаревцу „Источна криза“ записана у документима / Д. Р. А.

У: Реч народа. – Год. LV, бр. 2647 (8. мај 2001), стр. 8.

Текст је посвећен отварању изложбе докумената Међуопштинског историјског архива Пожаревац под називом „Пожаревачки крај у источној кризи“ аутора Милене Стефановић, професорке историје и Живислава Антонијевића. Изложба је приређена поводом 125 година Босанско-херцеговачког устанка против Турака 1875. године.

26. Николић, Јасмина: Божићни циклус / Јасмина Николић.

У: Реч народа. – Год. LV, бр. 2679–80 (27. децембар 2001), стр. 11.

Текст Јасмине Николић, етнолога из Историјског архива Пожаревац посвећен је Божићним обичајима а посебно обичајима везаним за Бадњи дан као најкарактеристичнијим празником у оквиру Божићног циклуса.

#### 2002.

27. Деурић Радиша Р.: Нисмо од јуче.../ Р. Р. Д.

У: Реч народа. – Год. LVII, бр. 2726 (3. децембар 2002), стр. 15.

Текст је посвећен изложби „Периодика Браничева 1875–1941“ у организацији Међуопштинског историјског архива Пожаревац, Народне библиотеке „Илија М. Петровић“ и Народног музеја у Пожаревцу. Аутори изложбе и каталога су Драгана Милорадовић, Татјана Живковић и Мирољуб Манојловић.

#### 2003.

28. Нови директори.

У: Грађанин. – Год. IX, бр. 140 (октобар-новембар), стр. 8.

Нова одборничка већина у Пожаревцу изгласала је нове директоре установа и предузећа која су у општинској надлежности. За директора Историјског архива у Пожаревцу постављена је Јасмина Николић.

29. Роквић, Татјана: Од дана до дана у Пожаревцу – „Новембарски дани културе“ / Т. Р.

У: Реч народа. – Год. LVIII, бр. 2772 (4. новембар 2003), стр. [11].

Текст најављује изложбу Историјског архива у Пожаревцу „Век банкарског пословања у Браничевском округу“ и промоцију микрофилмованих црквених матичних књига.

30. Деурић, Радиша: Две манифестације Историјског архива у Пожаревцу – Век Банкарског пословања / Р. Д.

У: Реч народа. – Год. LVIII, бр. 2776 (2. децембар 2003), стр. [10].

Текст је посвећен изложби докумената из збирки Историјског архива у Пожаревцу „Век банкарског пословања у Браничевском округу“ аутора Драгане Милорадовић, дипломираног етнолога и Јасмине Николић, дипломираног етнолога у Галерији Кланко у Пожаревцу. У оквиру „Новембарских дана културе“ у Архиву је одржана и презентација микрофилмованих црквених матичних књига.

#### 2004.

31. Дани Пожаревца у Руском дому : од 1. до 7. марта.

У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2789 (2. март 2004), стр. 2.

Текст најављује изложбу Историјског архива „Век банкарског пословања у Браничевском округу“ у Руском дому у Београду.

32. Поводом два века нововековне српске државности – разгледнице од устаничких докумената.

У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2789 (2. март 2004), стр. 12.

Поводом два века државности Србије, Историјски архив Пожаревац издао је малу серију посебних отисака највреднијих докумената из 1804, 1849, 1858. и 1865. године.

33. Деурић, Радиша: Сусрет са сопственом стварношћу / Радиша Деурић.

У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2790 (9. март 2004), стр. 9.  
Поводом прославе 200. годишњице модерне српске државе Архив Пожареваца и Југословенска кинотека организовали су изложбу и приказивање првог српског играног филма „Живот и дела бесмртног војводе Карађорђа“ из 1911, првог српског продуцента Светозара Боторића, пронађеном у бечком државном архиву 2003. године. О изложби је говорила Јасмина Николић, директорка ИАП, док је о сензационалном открићу филма о Карађорђу говорио Радослав Зеленовић, директор Југословенске кинотеке.

34. Роквић, Татјана: Заједнички корени / Т. Р.  
У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2790 (9. март 2004), стр. 9.  
Текст је посвећен манифестацији „Дани Пожареваца“ у Руском дому у Београду. У програму је наведена изложба Историјског архива у Пожаревцу.

35. Д. Д.: „Пожаревачки округ и манастир Хиландар у XIX веку“ – Ризница српског памћења / Д. Д.  
У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2796 (20. април 2004), стр. 3.  
Историјски архив у Пожаревцу је представио своје издање „Пожаревачки округ и манастир Хиландар у XIX веку“, приређивача Љубодрага Поповића. О књизи су говорили проф. др Радован Биговић, мр Весна Башић и мр Владимир Милосављевић. У уметничком делу програма учествовао је глумац Небојша Дугалић.

36. Ристић, Сениша: Изложба Историјског архива у кући Петра Добрњца у Пожаревцу: Судство – стуб стабилне државе / С. Ристић.  
У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2816 (7. септембар 2004), стр. 3.  
Текст је посвећен изложби Историјског архива у Пожаревцу „Судство као сегмент српске државности 1804–1914 – Пожаревачки суд од магистрата до првостепеног суда Округа пожаревачког“, ауторке Јасмине Живковић, архивисте. Изложбу је отворио Зоран Стојковић, министар правде у Влади Србије.

37. Академик Драган Недељковић отворио изложбу у Пожаревцу о Јовану Дучићу – Са вером у Бога и српство.  
У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2821, (19. октобар 2004), стр. 3.  
У оквиру прославе Дана ослобођења Пожареваца, у организацији Историјског архива Пожареваца и Архива

Војводине, у конгресној дворани хотела „Дунав“, отворена је изложба о животу и раду и посмртном повратку из Америке у родно Требиње великог српског песника и дипломате Јована Дучића. Ауторка изложбе је Весна Башић из Архива Војводине. Изложбу је отворио академик Драган Недељковић. У уметничком делу програма учествовао је глумац Небојша Дугалић.

38. Историјски архив Пожареваца – У свету дигиталне архиве – Спој старог и новог.  
У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2827 (30. новембар 2004), стр. 9.

У оквиру манифестације „Новембарски дани културе“ Историјски архив Пожареваца организовао је презентацију визије архивистике будућности. У сарадњи са МФЦ „Микрокомерц“ Београд презентирани су нови приступ очувању и заштити архивске грађе, у облику дигиталног документа. О значају новог начина чувања архивске грађе говорила је Јасмина Николић, директорка ИАП.

39. Историјски архив Пожареваца у прошлости и планови рада за наредну годину – У врху српске архивистике.  
У: Реч народа. – Год. LIX, бр. 2831–32 (28. децембар 2004), стр. 15.  
Текст је посвећен програмима Историјског архива Пожареваца у протеклој години и новим пројектима, о којима је говорила Јасмина Николић, директорка ИАП.

### 2005.

40. Мирковић, Светомир: Историјски архив Пожареваца излагао у Руском дому у Београду – У походе богатој судској прошлости / С. Мирковић.  
У: Реч народа. – LX, бр. 2837 (8. фебруар 2005), стр. 9.  
Изложбу под називом „Судство као сегмент српске државности од 1804. до 1914. године, Пожаревачки суд од магистрата до првостепеног суда Округа пожаревачког“ отворио је Предраг Марковић, председник Скупштине Србије. Након отварања изложбе наступили су градски женски хор „Varilli“, са диригентом Каталин Тасић и Миодраг Радовановић Мргуд, глумац Југословенског драмског позоришта.

41. Д. Д.: Министар Којадиновић отворио изложбу у Пожаревцу – Службена одећа у функцији стварања државе / Д. Д.

У: Реч народа. – LX, бр. 2847 (19. април 2005), стр. 11.

У свечаном салону СО Пожаревац приређена је изложба Историјског архива Пожареваца и Историјског музеја Србије под називом „Службено одело у Србији у 19. и 20. веку“. Изложбу је отворио министар за културу у Влади РС Драган Којадиновић. Међу бројним гостима изложби су присуствовали и Његово Преосвештенство Епископ браничевски др Игнатије, председник Општине Душан Вујичић и његов заменик мр Звонимир Благојевић. О изложбеним експонатима говорили су директорка Историјског архива у Пожаревцу Јасмина Николић и директор Историјског музеја Србије Андреј Вујновић. У програму су наступили првак Београдске опере Оливер Њего, уз клавијурску пратњу професора др Николе Рацкова.

42. Максимовић, Андријана: О активностима Историјског архива Пожареваца, са директорком Јасмином Николић – Распршујући трагове давних времена... / Андријана Максимовић.  
У: Реч народа. – LX, бр. 2848–49 (26. април 2005), стр. 16.  
Текст је посвећен бројним програмима Историјског архива у Пожаревцу, међу којима је и изложба „Службено одело у Србији у 19. и 20. веку“, која је приређена у свечаном салону СО Пожареваца. Изложбу је отворио министар културе у Влади РС Драган Којадиновић, а целокупан програм оплеменио је Оливер Њего, првак Београдске опере, уз клавијурску пратњу професора др Николе Рацкова. О изложбеној поставци говорила је Јасмина Николић, директорка ИАП.

43. Добросављевић, Љубиша: У Пожаревцу отворена изложба „Скица кроз време нека буде град“ / Љ. Д.  
У: Реч народа. – Год. LX, бр. 2867 (6. септембар 2005), стр. 7.  
Историјски архив у Пожаревцу приредио је изложбу „Скица кроз време нека буде град“ поводом 190 година од Другог српског устанка у Дому војске Србије у Пожаревцу. Изложбу је отворио Зоран Анђелковић, потпредседник Народне скупштине Републике Србије. Присутнима су се обратили Јасмина Николић, директорка ИАП и мр Тихомир Јовановић, саветник председника општине за друштвене делатности. У уметничком делу програма учествовао је глумац Небојша Кундачина и градски женски хор „Барили“.

44. Максимовић, Андријана: Потпредседник Народне скупштине Србије, Војислав Михајловић, отворио изложбу

Историјског архива у Пожаревцу – Живе слике славне историје / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. – LX, бр. 2874 (25. октобар 2005), стр. 2.  
Историјски архив Пожареваца приредио је изложбу „Српска ваздухопловна команда у Пожаревцу 1915. године“, коју је у просторијама Дома Војске у Пожаревцу отворио потпредседник Народне скупштине Србије Војислав Михајловић. Представљен је и Каталог приређивача мр Небојше Ђокића, мр Драгана Шалера и главног и одговорног уредника Јасмине Николић, директорке ИАП. Директор Југословенске кинотеке Београд Александар Ердџановић омогућио је пројекцију двадесетоминутног колажа документарних филмова забележених у Првом светском рату. Присутнима се обратио и заменик председника општине Пожареваца мр Звонимир Благојевић.

45. Максимовић, Андријана: Научни скуп Историјског архива у Пожаревцу „Браничево кроз војну историју Србије“ – Велики подстицај даљим истраживањима / Андријана Максимовић.  
У: Реч народа. – Год. LX, бр. 2875 (1. новембар 2005), стр. 8.  
Текст је посвећен првом научном скупу намењеном истраживању улоге Браничева у војној историји Србије под називом „Браничево кроз војну историју Србије“ одржаном у Центру за културу у Пожаревцу. На скупу су учествовали наши еминентни историчари: академик Владимир Стојанчевић, др Сениша Мишић, мр Миле Бјелајац, пуковник мр Иван Мијатовић, мр Небојша Ђокић и др. Директорка Архива Јасмина Николић најавила је и објављивање Зборника радова са истоименог скупа.

46. Р. Д.: Нови пројекат Историјског архива Пожареваца – „Браничевска епархија у првој половини 19. века“ / Р. Д.  
У: Реч народа. – LX, бр. 2882 (20. децембар 2005), стр. 11.  
Текст најављује мултимедијални пројекат Историјског архива у Пожаревцу под називом „Браничевска епархија у првој половини XIX века“. Рецензију за књигу написали су академик Владимир Стојанчевић и професор др Предраг Драгојевић са Катедре за историју уметности Филозофског факултета у Београду.

47. Максимовић, Андријана: Најновије издање Историјског архива Пожареваца – „Браничевска епархија у првој половини XIX века“ / Андријана Максимовић.  
У: Реч народа. – Год. LX, бр. 2883/4 (29. децембар 2005), стр. 12.

Текст је посвећен новом издању Историјског архива у Пожаревцу „Браничевска епархија у првој половини XIX века“ у едицији Посебна издања. О књизи су говорили Јасмина Николић, директорка Архива и професори Православног богословског факултета у Београду, протојереј др Радован Биговић и др Предраг Пузовић. У оквиру представљања књиге приређена је и изложба фотографија „Седам векова светлости браничевске“ аутора Живислава Антонијевића. Изложбу је отворила Јасмина Николић, директорка Архива.

#### 2006.

48. Максимовић, Андријана: Историјски архив Пожаревац – Чувар идентитета Браничева / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. – Год. LXI, бр. 2885 (10. јануар 2006), стр. 10.

Текст је посвећен значају и улози архива у друштву. У разговору са директорком Историјског архива Пожаревац наводе се активности у протеклој години везаних за изложбени и издавачку делатност као и за примену нових технологија у чувању и заштити архивске грађе. Директорка најављује обележавање важних националних датума у виду мултимедијалног пројекта као што је 65 година од Априлског рата и наставак објављивања научних и стручних радова у оквиру постојећих едиција.

49. Мирковић, Светомир: Изложба Историјског архива у Земуну - О историји ваздухопловства у Пожаревцу / С. М.

У: Реч народа. - Год. LXI, бр. 2896 (28. март 2006), стр. 10.

Поводом 90 година од Макензенове офанзиве и 60 година победе над фашизмом Историјски архив у Пожаревцу организовао је изложбу под називом „Српска ваздухопловна команда у Пожаревцу 1915. године“ у Клубу ваздухопловства у Земуну. Изложбу је отворио командант Ваздухопловних снага и противваздушне одбране Војске СЦГ генерал-пуковник Драган Катанић.

50. Максимовић, Андријана: Промоција зборника радова „Браничево кроз војну и културну историју Србије“ Историјског архива Пожаревац - Допринос историји српског народа / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXI, бр. 2896 (28. март 2006), стр. 11. Текст је посвећен промоцији Зборника радова „Бра-

ничево кроз војну и културну историју Србије“ Историјског архива Пожаревац као резултат истоименог научног скупа одржаног 2005. године. Учесници промоције били су: Јасмина Николић, директорка ИАП, историчари др Миле Бјелајац, др Милан Милошевић, др Радован Радовановић, док је академик Владимир Стојанчевић упутио телеграм организаторима и учесницима скупа.

51. У организацији Историјског архива Пожаревац и Војноисторијског института Београд – „Априлски рат“.

У: Реч народа. - Год. LXI, бр. 2900–2901 (27. април 2006), стр. 2.

Поводом Дана Историјског архива Пожаревац и 65 година од Априлског рата приређена је изложба „Априлски рат“ у Дому Војске СЦГ у Пожаревцу. У оквиру изложбе одржана је и промоција документарних филмова из Архива Југословенске кинотеке. Најављено је гостовање изложбе у Централном дому Војске СЦГ у Београду.

52. Максимовић, Андријана: Историјски архив Пожаревац - Грађевина људског сећања / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXI, бр. 2902 (9. мај 2006), стр. 10.

Текст је посвећен прослави 60 година постојања Историјског архива у Пожаревцу и 65 година од избијања Априлског рата. Јубилеј је обележен изложбом и каталогом „Априлски рат“, аутора др Милета Бјелајца, Драгане Милорадовић и Бранке Пророковић Лазаревић, као и пројекцијом документарних филмова. Изложбу у Пожаревцу отворио је командант Гарнизона Пожаревац пуковник Винко Марковски.

53. Максимовић, Андријана: Историјски архив Пожаревац у Београду / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXI, бр. 2902 (9. мај 2006), стр. 11.

Изложбу под називом „Априлски рат“ Историјског архива у Пожаревцу отворио је начелник Генералштаба Војске СЦГ генерал-пуковник Љубиша Јокић. О доприносу будућим генерацијама и истраживањима у овој области говорила је Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац. Академик Драган Недељковић је изнео своја сећања на Априлски рат и говорио о значају јединства и разумевања међу народима.

54. „Наш глас“ у посети Историјском архиву у Пожаревцу – Чувар културног и историјског наслеђа.

У: Наш глас. – Год. LIV, 23. мај 2006, стр. 8.

У депоима Историјског архива у Пожаревцу чува се око 460 архивских фондова и збирки са око 4.700 дужних метара архивске грађе, која потиче од прве половине 18. века до краја 20. века. Активност Историјског архива у Пожаревцу нарочито је изражена у последње три године, током којих је организован читав низ изложби, научних скупова и мултимедијалних пројеката на којима је јавности презентирао богат део архивске грађе која се чува у овом Архиву.

55. Роквић Стојковић, Татјана: Јасмина Николић, директор Историјског архива Пожаревац – Међу водећима у Србији / Т. Р. С.

У: Реч народа. – Год. LXI, бр. 2909 (27. јун 2006), стр. 11.

Текст је посвећен Јасмини Николић, директорки Историјског архива Пожаревац поводом добијања награде Општине Пожаревац. У тексту се наводе бројни пројекти Историјског архива Пожаревац од 2003. године који су омогућили да ова установа културе постане водећа у Србији.

56. Максимовић, Андријана: Историјски архив Пожаревац – Пети центар Србије / А. Максимовић.

У: Реч народа. – Год. LXI, бр. 2918 (29. август 2006), стр. 11.

Историјски архив Пожаревац је, од укупно пет подружница Друштва архивиста Србије, један од најпремљенијих у Србији. Набавку техничке опреме омогућило је Министарство културе и медија РС. Најављени су и нови пројекти Историјског архива Пожаревац намењени пожаревачкој и београдској публици, учешће радника на стручним конференцијама, организовање научних скупова као и објављивање научних и стручних публикација.

57. Максимовић, Андријана: Нови пројекат Историјског архива Пожаревац - Пожаревачко позориште између два рата / А. Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXI, бр. 2921 (19. септембар 2006), стр. 15.

Текст најављује изложбу и каталог „Пожаревачко позориште између два светска рата“, ауторке Слободанке Цветковић, архивисте.

58. Максимовић, Андријана: Изложба Историјског архива Пожаревац „Пожаревачко позориште између два свет-

ска рата“ - Визуелна и ментална провокација-Расветљена прошлост Пожареваца / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXI, бр. 2922 (26. септембар 2006), стр. 14–15.

Текстови су посвећени изложби и представљању књиге „Пожаревачко позориште између два светска рата“, ауторке Слободанке Цветковић, архивисте. Главни и одговорни уредник издања је Јасмина Николић, директорка ИАП. Изложбу је отворио доцент др Арсен Ђуровић са Филозофског факултета у Београду. О историји позоришног живота у Србији говорили су: Зоран Т. Јовановић, театролог и Војислав Брајовић, глумца Југословенског драмског позоришта из Београда. Присутнима су се обратили и Јасмина Николић, директорка ИАП, Душан Вујичић, председник општине Пожаревац и Слободанка Цветковић, архивиста.

59. Максимовић, Андријана: Промоција Зборника радова „Браничево кроз војну и културну историју Србије“ Историјског архива Пожаревац у Земуну – Корак напред у српској историографији / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. – Год. LXI, бр. 2924 (10. октобар 2006), стр. 15.

Текст је посвећен промоцији Зборника радова „Браничево кроз војну и културну историју Србије“ са првог Научног скупа одржаног 2005. године у Пожаревцу. Три свеске Зборника радова, поред Пожареваца, представљене су у Клубу ваздухопловства Војске Србије у Земуну, у гостопримству потпуковника Сенише Гавриловића, начелника Клуба ваздухопловства Војске Србије у Земуну. Бројним гостима обратили су се директорка Историјског архива Пожаревац Јасмина Николић, а публика је имала привилегију да чује излагања др Сенише Мишића са Филозофског факултета у Београду, др Милета Бјелајца, научног саветника Института за новију историју Србије у Београду, др Милана Милошевића, професора Полицијске академије у Београду и мр Небојше Ђокића из Центра за војно-политичка истраживања у Београду.

60. Максимовић, Андријана: Други научни скуп Историјског архива Пожаревац: „Браничево кроз војну и културну историју Србије“ – Обогаћивање историје – завичајне и националне / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. – Год. LXI, бр. 2925 (17. октобар 2006), стр. 13. Текст је посвећен Другом научном скупу „Браничево

кроз војну и културну историју Србије“ одржаном у Центру за културу Пожаревац, у организацији Историјског архива Пожаревац и Министарства културе и медија РС и општине Пожаревац. На скупу су учествовали др Милан Јовановић, професор Војне академије из Београда, Љубодраг Поповић, архивски саветник у Архиву Србије, мр Мирољуб Манојловић, виши кустос историчар Народног музеја Пожаревац, мр Иван Мијатовић из Војног музеја Београда, мр Небојша Ђокић, из Центра за војно-политичка истраживања и доцент др Радован Радовановић са Полицијске академије из Београда. Обраћајући се гостима директорка Историјског архива Пожаревац Јасмина Николић истакла је да проучавање војне и културне историје, не само Браничева, већ и читаве Србије, и критичка анализа објављене и необјављене грађе, представља покушај да се да допринос и формира корпус систематизованих и проверених знања као подстицај будућим истраживачима у новим сазнањима.

61. Историјски архив Пожаревац прошлог уторка организовао Други научни скуп на тему „Браничево кроз војну и културну историју Србије“ – Нови прилози за историографију.

У: Наш глас. – Год. LIV, 17. октобар 2006, стр. 9.

Кроз тридесетак реферата еминентни предавачи са многих институција у Србији, као што су Војни музеј Србије, Институт за новију историју Србије, Филозофски факултет у Београду, Центар за војно-политичке студије, Историјски архив Пожаревац, покушали су, према речима директорке Јасмине Николић, да критичком анализом необјављене и објављене архивске грађе сагледају војну и културну историју Пожаревца, Браничева и шире Србије. Учесници Научног скупа били су: др Милан Јовановић, професор Војне академије из Београда, Љубодраг Поповић, архивски саветник у Архиву Србије, мр Мирољуб Манојловић, виши кустос историчар Народног музеја Пожаревац, мр Иван Мијатовић из Војног музеја Београда, мр Небојша Ђокић, из Центра за војно-политичка истраживања и доцент др Радован Радовановић са Полицијске академије из Београда.

62. Д. Р.: Јубилеј пожаревачког правосуђа / Р. Д.

У: Браничево Данас. – Год. III, бр. 117 (1. децембар 2006), стр. 2.

Текст најављује обележавање 185 година од оснивања првог Нахијског суда у Пожаревцу у сарадњи са Историјским

архивом у Пожаревцу и уз помоћ Министарства правде и општина Браничевског округа.

63. Роквић Стојковић, Татјана: 7. децембра - Јубилеј Округног суда у Пожаревцу - Улога судства у развоју државе / Т. Р. С.

У: Реч народа. - Год. LXI, бр. 2932 (5. децембар 2006), стр. 3.

Текст најављује Програм обележавања 185 година од оснивања првог Нахијског суда у Пожаревцу. У оквиру јубилеја Историјски архив Пожаревац ће се представити изложбом на тему „Судство као сегмент српске државности од 1804. до 1914. године.“

64. Добитници Повеље културе за 2006. годину.

У: Реч народа - Год. LXI, бр. 2932 (5. децембар 2006), стр. 5.

Међу добитницима Повеље културе Културно-просветне заједнице општине Пожаревац за 2006. годину налази се и Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац.

65. Роквић Стојковић, Татјана: Јубилеј Округног суда у Пожаревцу - Пожаревачки први Нахијски суд у Србији / Т. Р. С.

У: Реч народа. – Год. LXI, бр. 2933 (12. децембар 2006), стр. 3.

Текст је посвећен обележавању 185 година Округног суда у Пожаревцу. Представљено је ново издање књиге Стевана Максимовића „Нова збирка начелних одлука одељења и опшних седница Касационог суда“ из 1894. године. О Максимовићем раду говорио је Драган Петровић, окружни јавни тужилац у Пожаревцу. Изложбу „Судство као сегмент српске државности 1804–1914“ отворио је министар правде Зоран Стојковић. Премијерно је приказан филм о оснивању првог Нахијског суда у Пожаревцу.

66. Максимовић, Андријана: Историјски архив у Пожаревцу у старој 2006. години изнова се потврдио као центар српске архивистике / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. - Год LXI, бр. 2935 (29. децембар 2006), стр. 31.

Текст је посвећен резултатима Историјског архива Пожаревац у протеклој 2006. години. У разговору са директорком Историјског архива Пожаревац Јасмином Николић наведене су најзначајније инвестиције, стручна

усавршавања радника и план нових активности Историјског архива у следећој години.

## 2007.

67. Максимовић, Андријана: Изложба „Округ пожаревачки у привреди српске буржоаске државе“ поводом годишњице рада Историјског архива Пожаревац - Ново лице пожаревачке прошлости / А. Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXII, бр. 2945 (20. март 2007), стр. 9.

Текст је посвећен обележавању последње године шесте деценије од оснивања и рада Историјског архива Пожаревац. Приређена је изложба „Округ пожаревачки у привреди српске буржоаске државе“ и представљена истоимена монографска студија аутора Јасмине Живковић, у Дому војске Србије у Пожаревцу. О изложбеној поставци и економској историји Пожаревца говорили су: Јасмина Николић, директорка ИАП, Јасмина Живковић, архивиста и професор др Светислав Табороши, рецензент књиге и Миладин Милошевић, директор Архива СЦГ.

68. Максимовић, Андријана: Изложба Историјског архива Пожаревац поводом 12. Глумачких свечаности - Пожаревачко позориште између два рата / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXII, бр. 2947 (3. април 2007), стр. 9.

Текст је посвећен изложби Историјског архива Пожаревац у част 12. Глумачких свечаности „Миливоје Живановић“ отвореној у Дому војске Србије у Пожаревцу. О изложби су говорили: Јасмина Николић, директорка Историјског архива, Слободанка Цветковић, ауторка изложбе, Божидар Ђуровић, директор драме Народног позоришта у Београду, Момчило Ђира Животић, глумац и Иван Грубетић, председник СО Пожаревац.

69. Максимовић, Андријана: Нова изложба Историјског архива Пожаревац – Тито – Стаљин / А. Максимовић.

У: Реч народа. – Год. LXII, бр. 2959 (26. јун 2007), стр. 12.

Историјски архив Пожаревац приредио је нову изложбenu поставку „Тито – Стаљин“ у Дому Војске Србије у Пожаревцу. Изложбу су омогућили Архив Србије и Црне Горе, Музеј историје Југославије, Федерална архивска агенција РФ и Државни архив Руске федерације, а целокупна идеја о овој поставци потекла је од првог човека архивистике у Русији, Владимира Петровића Козлова. Изложбу је отворио професор др Мирослав Јовановић са Катедре за

општу савремену историју Филозофског факултета у Београду, а присутнима се, уз директорку Историјског архива Пожаревац Јасмину Николић, обратио и Миладин Милошевић, директор Архива Србије и Црне Горе у Београду.

70. Настасијевић, Љ.: Са директорком Историјског архива Пожаревац, Јасмином Николић – Архиви задужују човечанство / Љ. Настасијевић.

У: Реч народа. – Год. LXII, бр. 2963 (24. јул 2007), стр. 8.

Текст је посвећен значају и улози архива као институција задужених за чување и заштиту архивске грађе. Историјски архив Пожаревац, својим пројектима, применом савремених ИТ технологија и научних метода омогућава да богата архивска грађа буде доступна научној и широј јавности.

71. Максимовић, Андријана: Историјски архив Пожаревац у Новом Саду са изложбом „Округ пожаревачки у привреди српске буржоаске државе“ - Пожаревац гравитациони центар Србије / А. Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXII, бр. 2971 (18. септембар 2007), стр. 5.

Текст је посвећен изложби Историјског архива Пожаревац „Округ пожаревачки у привреди српске буржоаске државе“ у Музеју града Новог Сада. Изложбу је отворио Радован Јокић, члан Градског већа града Новог Сада. О поставци су говорили: професор др Љубивоје Церовић и Јасмина Николић, директорка ИАП. Испред домаћина госте су поздравили Драгана Латиновић, директорка Историјског архива града Новог Сада и др Драго Његован, директор Музеја града Новог Сада.

72. Демић, Д.: Нова изложба Историјског архива Пожаревац – Поштовање за задужбинаре и добротворе / Д. Демић.

У: Браничево Данас. – Год. IV, бр. 162 (12. октобар 2007), стр. 2.

У Дому војске Србије, Историјски архив Пожаревац приредио је изложбу под називом „Добротворима и задужбинарима с поштовањем“, у оквиру прославе Дана ослобођења општине Пожаревац. О изложбеној поставци говорила је Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац. Изложбу је отворио директор Архива Србије др Мирослав Перишић, истакавши да су захваљујући добротворима настале најлепше зграде које Србија има.

73. Максимовић, Андријана: Нова изложба Историјског архива Пожаревац - Задужбинарима с' поштовањем / А. Максимовић.

У: Реч народа. - Год. LXII, бр. 2975 (16. октобар 2007), стр. 11.

Текст је посвећен изложби Историјског архива Пожаревац „Добротворима и задужбинарима - с' поштовањем“ приређеној у Дому Војске Србије у Пожаревцу. Изложбу је отворио др Мирослав Перишић, директор Архива Србије. О изложби је говорила Јасмина Николић, директорка ИАП и Слободанка Чолаковић, архивски помоћник и приређивач изложбе.

74. Максимовић, Андријана: Историјски архив Пожаревац добитник Октобарске повеље општине Пожаревац – Десетине пројеката Пожаревачког архива / А. Максимовић.

У: Реч народа. – Год. LXII, бр. 2978 (6. новембар 2007), стр. 5.

Текст је посвећен пројектима и новим достигнућима Историјског архива у Пожаревцу, којима је ова установа постигла значајне резултате на пољу заштите архивске грађе, пратећи савремене тенденције са циљем сталног побољшања квалитета и унапређења рада.

75. Ликар, Лела: Квебек – Канада - Интернационална конференција архива / Лела Ликар.

У: Реч народа. – Год. LXII, бр. 2982 (4. децембар 2007), стр. 8.

У Квебеку у Канади одржана је 40. Међународна конференција Округлог стола Међународног архивског савета, у оквиру циклуса посвећеног архивима, различитостима и глобализацији, под насловом „Сарадњом до заштите различитих културних добара“. У раду Конференције учествовала је архивска делегација Републике Србије у саставу: др Мирослав Перишић, директор Архива Србије, Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац и Светлана Аџић, начелник Историјског архива Београда.

76. Ликар, Лела: Међународни научни скуп „Браничево у историји Србије“ – Научком кроз Браничево / Лела Ликар.

У: Реч народа. – Год. LXII, бр. 2983 (11. децембар 2007), стр. 4–5.

У организацији Историјског архива Пожаревац и Института за новију историју Србије, уз финансијску подршку

Министарства науке РС, у Пожаревцу је одржан међународни научни скуп „Браничево у историји Србије“. Више од четрдесет предавача говорило је о темама које су везане за културу, историју, школство, становништво Браничева у разним историјским периодима. Међу учесницима скупа запажена излагања имали су професор др Синиша Мишић са Филозофског факултета у Београду, др Момчило Исић, научни саветник Института за новију историју Србије, мр Александар Животић и мр Алексеј Тимофејев са Института за новију историју Србије. Главни организатори скупа били су: Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац и др Драган Алексић, са Института за новију историју Србије. Медијатор конференције за штампу по завршетку научног скупа била је Драгана Милорадовић, архивиста.

### 2008.

77. Ликар, Лела: Историјски архив Пожаревац у 2007. години – Чуvari историје немирног духа / Л. Ликар.

У: Реч народа. – Год. LXIII, бр. 2986 (1. јануар 2008), стр. 8.

Текст је посвећеним значајним пројектима и инвестицијама Историјског архива Пожаревац у протеклој 2007. години, за које је ова установа добила Октобарску награду за постигнуте изванредне резултате у области културе. Поред изложбене делатности, организовања Међународног научног скупа посвећеног Браничеву, Архив је у претходном периоду преузео стотине дужних метара архивске грађе на смештај, заштиту и трајно чување из регистратура државних предузећа која су била у стечају. То је битно за грађане који могу да остваре своја права на основу архивске грађе која се трајно чува у депоима Историјског архива Пожаревац.

78. Максимовић, Андријана: Нови том Зборника научних радова у издању Историјског архива Пожаревац – Историјски архив Пожаревац превазишао регионални карактер /А. Максимовић.

У: Реч народа. – Год. LXIII, бр. 2993 (19. фебруар 2008), стр. 8.

Историјски архив Пожаревац представио је четврту свеску Зборника научних радова „Браничево кроз војну и културну историју Србије“, као резултат Научног скупа одржаног 2006. године. Промоција је одржана у свечаном салону СО Пожаревац, а гостима се најпре обратила Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац. Почасни гости и учесници промоције били су Мирослав Лазански, војно-политички коментатор „Политике“ и др Дра-

ган Петровић, научни сарадник са Института за политичке студије у Београду.

79. Вељковић, Миле: Јасмина Николић, директор Историјског архива Пожаревац – Чекамо локацију за нову зграду / Миле Вељковић.

У: Браничево Данас. – Год. V, бр. 181 (22. фебруар 2008), стр. 7.

Текст је посвећен разговору са Јасмином Николић, директорком Историјског архива Пожаревац поводом организовања значајних научних скупова, издатих публикација, изложбених поставки, едукације радника, недостатка наменске зграде, сарадње са локалном самоуправом и других тема.

80. Роквић Стојковић, Татјана: При крају припреме за обележавање јубилеја Историјског архива Пожаревац – Монографијом кроз шест деценија / Т. Р. С.

У: Реч народа. – Год. LXIII, бр. 3009 (17. јун 2008), стр. 9.

Текст је посвећен обележавању 60 година од оснивања Историјског архива у Пожаревцу. Најављена је монографија „Шездесет година Историјског архива Пожаревац“, као и књига „Феномен етноса у делима југословенских писаца кроз научни опус етнолога др Видосаве Стојанчевић“, приређивача Јасмине Николић и Драгане Милорадовић, у едицији Посебна издања Историјског архива Пожаревац.

81. Роквић Стојковић, Татјана: Историјски архив Пожаревац - Шест деценија Историјског архива Пожаревац – Ванвременска димензија чувара времена / Т. Р. С.

У: Реч народа. – Год. LXIII, бр. 3014 (22. јул 2008), стр. 7.

Свечаном академијом у свечаном салону Градског здања Историјски архив Пожаревац обележио је 60 година постојања и рада. Трајање од шест деценија само је подстрек за даља достигнућа, рекла је, између осталог, директорка Историјског архива Пожаревац Јасмина Николић. О значају архива, а посебно достигнућима Историјског архива Пожаревац говорио је др Мирослав Перишић, директор Архива Србије. Присутнима су се обратили и државни секретар Министарства за економију и регионални развој Владимир Илић и градоначелник Пожареваца Саша Ваљаревић. На свечаности је представљена и прва монографија о овој институцији.

82. Апостоловић, Игор: Интервју са директорком Историјског архива Пожаревац Јасмином Николић – Чувар историје од заборава / Игор Апостоловић.

У: Браничево Данас. – Год. V, бр. 204 (25. јул 2008), стр. 7.

Поводом 60 година од оснивања и рада Историјског архива приређен је разговор са Јасмином Николић, директорком Пожаревачког архива о прослави јубилеја и постигнутим резултатима. У склопу прославе јубилеја објављена је монографија Архива, која садржи историјски преглед развоја архива у протеклом периоду и у чијој изради су учествовали сви стручни радници Архива. У складу са развојем нових технологија Историјски архив је започео дигитализацију архивске грађе која ће омогућити већу заштиту и доступност.

83. Отворена II Међународна ликовна колонија „Балкане мој“.

У: Округ. – Год. I, бр. 3 (5. новембар 2008), стр. 6.

У организацији Српско-грчког пријатељства „Мост“ за Браничевски округ, а под покровитељством града Пожареваца и агенције за образовно-педагошке услуге „Codex“, у градском здању отворена је по други пут Међународна ликовна колонија „Балкане мој“. Присутне уметнике поздравио је градоначелник Пожареваца Саша Ваљаревић, а изложбу је отворила Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац.

84. Петровић, Ненад: Јасмина Николић, директор Историјског архива – 60 година пожаревачког архива / Н. Петровић.

У: Округ. – Год. I, бр. 5 (19. новембар 2008), стр. 5.

Текст је посвећен разговору са директорком Историјског архива Пожаревац поводом обележавања 60 година постојања ове установе. У години јубилеја објављена је књига „Феномен етноса у делима српских писаца“, приређивача Јасмине Николић и Драгане Милорадовић, у едицији „Посебна издања“. Опредељена су значајна средства за изградњу нове зграде и израде пројектне документације. Архив је радио и на великом броју захтева грађана за остваривање права на основу архивске грађе, као и на обезбеђивању поклона грађана који поседују вредну грађу и желе да је уступе овој установи.

85. Миленковић, Драган: Изложба историјске грађе – Векови пожаревачке болнице / Д. Миленковић.

У: Реч народа. – Год. LXIII, бр. 3036 (23. децембар 2008), стр. 13.

Поводом обележавања 175 година Болнице у Пожаревцу Здравствени центар Пожаревац и Историјски архив

Пожаревац организовали су донаторску изложбу архивских докумената и музејских предмета под називом „Пожаревачка болница кроз векове“. О значају изложбе и историјату Болнице у Пожаревцу говорили су: мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац, др Бојан Радовановић, директор Опште болнице Пожаревац, Драгана Милорадовић, ауторка изложбе и др Слободан Рашула, пензионисани лекар специјалиста пожаревачке Болнице.

86. Апостоловић, Игор: Мр Јасмина Николић, директор Историјског архива Пожаревац – Година јубилеја и значајних резултата / Игор Апостоловић.

У: Браничево Данас. – Год. V, бр. 226/27 (26. децембар 2008), стр. 9.

Текст је посвећен разговору са мр Јасмином Николић, директорком Историјског архива Пожаревац поводом прославе јубилеја и постигнутим резултатима у протеклој години као што су: реконструкција и адаптација постојећег објекта архивског депоа, организовање другог Научног скупа „Браничево кроз војну и културну историју Србије“, издавање Зборника радова, дигитализација архивске грађе, помоћ на изради монографије поводом 175 година Болнице у Пожаревцу и другим пројектима. Директорка је, између осталог, поменула да је ове године одбранила магистарску тезу на тему „Културни живот Пожаревца у периоду између два светска рата“, на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду и наставак истраживања историје Пожаревца.

87. Роквић Стојковић, Татјана: Историјски архив Пожаревац – План за 2009. – Међународна архивска асоцијација / Т. Р. С.

У: Реч народа. – Год. LXIII, бр. 3037/38 (30. децембар 2008), стр. 41.

Текст је посвећен разговору са мр Јасмином Николић, директорком Историјског архива Пожаревац поводом прославе јубилеја и постигнутим резултатима у протеклој години као што су: реконструкција и адаптација постојећег објекта архивског депоа, организовање другог Научног скупа „Браничево кроз војну и културну историју Србије“, издавање Зборника радова, дигитализација архивске грађе, помоћ на изради монографије поводом 175 година Болнице у Пожаревцу и приређивање изложбе „Пожаревачка болница кроз векове“. Међу бројним планираним активностима о којима је говорила директорка Јасмина

Николић у 2009. години план Архива је чланство у Међународној архивској асоцијацији са седиштем у Паризу, које би створило могућност учешћа Историјског архива Пожаревац на свим светским конференцијама које се буду одржавале у организацији те асоцијације.

88. Евковски, Светлана: Историјски архив Пожаревца представио нову збирку научних радова – Књига о настајању једне нације / С. Е.

У: Реч народа. – Год. LXIII, бр. 3037/ 38 (30. децембар 2008), стр. 43

У оквиру обележавања 60 година постојања Историјског архива Пожаревац и десет година од смрти прве жене доктора етнологије Видосаве Стојанчевић, у едицији „Посебна издања“ Историјског архива Пожаревац објављена је књига научних чланака „Феномен етноса у делима српских писаца кроз научни опус етнолога др Видосаве Стојанчевић“ приређивача мр Јасмине Николић и Драгане Милорадовић. О значају новог издања говорили су мр Јасмина Николић, директорка ИАП, проф. др Бранко Ћупурдија и доц. др Саша Недељковић са Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду и Драгана Милорадовић, један од приређивача књиге. У уметничком делу програма учествовали су Браћа Теофиловић.

89. Мр Јасмина Николић, директор Историјског архива Пожаревац – Спектакуларан завршетак године.

У: Округ. – Год. I, бр. 11 (31. децембар 2008), стр. 9.

Текст је посвећен достигнућима Историјског архива Пожаревац у 2008. години као што су изложба „Пожаревачка болница кроз векове“. Поводом јубилеја Болнице објављена је и монографија „175 година Болнице у Пожаревцу“ у издању Здравственог центра Пожаревац, а коју су у сарадњи са овом институцијом радили и представници Историјског архива Пожаревац. Објављена је и књига „Феномен етноса у делима српских писаца кроз научни опус др Видосаве Стојанчевић“, приређивача мр Јасмине Николић и Драгане Милорадовић. О књизи је веома надахнуто говорио доцент др Саша Недељковић са Филозофског факултета у Београду. Промоција је на посебан начин била обогаћена наступом Браће Теофиловић.

### 2009.

90. Динић Дарко: Историјски архив Пожаревац – Нова светлост очуваног блага / Д. Динић.

У: Реч народа. – Год. LXIV, бр. 3050 (31. март 2009), стр. 7.

Текст је посвећен издавачкој и изложбеној делатности Историјског архива Пожаревац у протеклом периоду и планираним издањима и изложбама архивских докумената у текућој години. Наставља се рад на адаптацији објекта „Стара касарна - павиљон 3“. Планирана су и стручна усавршавања, архивска школа у Италији, посета архивима у Софији и Истамбулу. Историјски архив је планирао и сарадњу са Епископијом браничевско-пожаревачком на заштити архивске грађе и регистратурског материјала насталог радом Православне цркве на подручју Браничевског округа.

91. Ристић, Сениша: Разговор са директорком мр Јасмином Николић – Архиви чувари памћења / Сениша Ристић.

У: Нова реч. – Год. 1, бр. 1 (31. јул 2009), стр. 11.

Текст је посвећен разговору са директорком Историјског архива Пожаревац мр Јасмином Николић о значају и улози Архива као најзначајнијим институцијама о идентитету српског народа и државе. За извршавање основне делатности Архива постоји потреба за одговарајућим простором и техничком опремом, која је адаптацијом зграде Старе касарне делимично решена. Директорка је говорила и о новопокренутих едицијама као што су: „Посебна издања“, „Изложбени каталози“, „Зборници“ и „Научно-информативна средства о архивској грађи“. У оквиру ових едиција објављено је на десетине репрезентативних издања. Кроз богату изложбenu делатност Архив такође представља јавности богатство својих фондова. На крају текста, директорка мр Јасмина Николић је истакла да је коначни циљ Архива обрађена и сређена архивска грађа, заштићена микрофилмовањем, дигитализацијом и публикованим издањима.

92. Р. Н.: Велике силе и српски етнички простор – Балкан на ветрометинама историје / Н. Р.

У: Нова реч. – Год. 1, бр. 1 (31. јул 2009), стр. 15.

Текст је посвећен разговору са директорком Историјског архива Пожаревац мр Јасмином Николић поводом објављивања књиге „Српски народ и велике силе – културно историјски процеси“ аутора мр Јасмине Николић и др Драгана Петровића, у издању Института за политичке студије из Београда. Рецензенти књиге су др Игор Јанев и др Софија Божић, консултант академик Владимир Стојанчевић. Рад се бави анализом историјског односа великих сила на српским етничким просторима, од раног средњег века до данашњих

дана. У књизи се по први пут разматра питање односа Срба са великим силама на систематски и целовит начин.

93. Ристић, Сениша: Историјски архив Пожаревац – Капитална издања Архива кроз четири едиције – Траг дужи од три stoleћа / С. Ристић.

У: Нова реч. – Год. 1, бр. 2 (31. август 2009), стр. 11.

Текст је посвећен разговору са директорком Историјског архива Пожаревац мр Јасмином Николић поводом издавања тридесет капиталних издања у четири новопокренуте едиције: „Посебна издања“, Зборници“, „Изложбени каталози и „Научно-информативна средства о архивској грађи“. Поред вредних издања из завичајне и културне историје Архив се представио српској културној јавности и серијама луксузних сетова докумената, разгледница и фотографија поводом два века државности Србије и 150 година ергеле „Љубичево“, изложбеним плакатима и др.

94. Динић, Дарко: 170 година локалне управе и самоуправе у Пожаревцу – Изложба Историјског архива културни догађај Пожаревца / Д. Динић.

У: Реч народа. – Год. LXIV, бр. 3076 (29. септембар 2009), стр. 5.

Поводом обележавања 170 година локалне управе и самоуправе у Пожаревцу Историјски архив Пожаревац приредио је изложбу архивских докумената и фотографија у свечаном салону Градског здања. О изложбеној поставци говорила је мр Јасмина Николић, директорка ИАП. Изложбу је отворила Сања Чековић, државни секретар у Министарству за државну управу и локалну самоуправу РС.

95. Изложба Историјског архива Пожаревац.

У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 266 (2. октобар 2009), стр. 4.

Програм обележавања 170 година Градске управе крунисан је изложбом 160 архивских докумената Историјског архива Пожаревац, отвореном у свечаном салону градског здања у Пожаревцу. О значају изложбене поставке говорила је мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац, док је изложбу отворила Сања Чековић, државни секретар у Министарству за државну управу и локалну самоуправу РС.

96. Ристић, Сениша: Историјски архив Пожаревац – Зборник радова са Међународног стручног скупа „Брани-

чево у историји Србије“ – Капитални међународни зборник / С. Р.

У: Нова реч. – Год. 1, бр. 5 (30. новембар 2009), стр. 11.

Текст је посвећен Зборнику радова са Међународног научног скупа „Браничево у историји Србије“ одржаног 2007. године у организацији Историјског архива Пожаревац и Института за новију историју Србије. У зборнику, који је објављен 2009. године, представљена су саопштења 43 учесника из бројних институција као што су: Универзитет Ломоносов из Москве, Дипломатска академија Руске Федерације, Свесловенски институт Руске академије наука, САНУ, Институт за новију историју Србије, Институт за политичке студије, Универзитет у Београду, Универзитет у Нишу, Архив Југославије, Војни музеј, Историјски архив Пожаревац и др. Тема шестог Зборника Историјског архива је подељена на три целине: 1) Друштво, политика, култура у историји Србије, 2) Браничево – насеља, култура, становништво и 3) Два века српско-руских политичких односа и војне сарадње.

97. Нова изложбена поставка Историјског архива Пожаревац – Плакат, „визуелни скандал“, одјек стварности и гласник пропаганде.

У: Реч народа. – Год. LXIV, бр. 3089/90 (29. децембар), стр. 17.

Историјски архив Пожаревац приредио је нову изложбу „Плакат, „визуелни скандал“, одјек стварности и гласник пропаганде“, аутора мр Јасмине Николић, директорке ИАП и Драгане Милорадовић Николић, архивисте. Изложба је отворена у простору Старе робне куће у Пожаревцу, а о теми изложбе говориле су ауторке мр Јасмина Николић, Драгана Милорадовић Николић и др Предраг Марковић са Института за савремену историју, који је отворио изложбу.

98. Ристић, Сениша: Историјски архив Пожаревац – Разговор са поводом: мр Јасмина Николић, директор Историјског архива Пожаревац – Плакат – Одјек стваности и гласник пропаганде / С: Р.

У: Нова реч. – Год. 1, бр. 12 (31. децембар 2009), стр. 15.

Текст је посвећен изложби Историјског архива Пожаревац „Плакат, Визуелни скандал“ – одјек стварности и гласник пропаганде“, аутора мр Јасмине Николић и Драгане Милорадовић Николић, етнолог-антрополога и архивиста Историјског архива Пожаревац. Изложбу прате репрезентативни штампани каталог, дигитални каталог и

промо-материјал. Изложбом је представљена збирка плаката штампаних у време Другог светског рата, 1941–1944. године.

## 2010.

99. М. Е.: Простор некадашње Старе робне куће променио намену, постао је галерија – Аутентична збирка плаката – несвакидашња изложба / Е. М.

У: Нова реч. – Год. 2, бр. 7 (31. јануар 2010), стр. 13.

Историјски архив Пожаревац је у простору Старе робне куће приредио нову изложбenu поставку, уз пратећи каталог „Плакат, Визуелни скандал“ – одјек стварности и гласник пропаганде“, чији су аутори мр Јасмина Николић и Драгана Милорадовић Николић, етнологи и архивисти Историјског архива Пожаревац. О изложбеној поставци, која садржи богату збирку плаката из периода Другог светског рата, говорили су мр Јасмина Николић, Драгана Милорадовић Николић, проф. др Предраг Марковић и мр Мирољуб Манојловић, историчар. Изложбу је отворио члан Градског већа за културу и просвету Раде Михајловић.

100. Ристић, Сениша: Историјски архив Пожаревац – Архив у јавности / С. Р.

У: Нова реч. – Год. 2, бр. 8 (29. фебруар), стр. 20.

Текст је посвећен заступљености Историјског архива Пожаревац у јавности. Директорка Архива је, између осталог, навела бројне пројекте као што су: инвестиције за грађевинске радове на објекту архивског депоа, Зборник радова „Браничево у историји Србије“ са истоименог научног скупа, изложба посвећена локалној самоуправи „170 година локалне (само)управе у Пожаревцу“, изложба „Плакат, Визуелни скандал“ – одјек стварности и гласник пропаганде“, сет архивских докумената са календаром „Културна баштина“ и низ других издања. Циљ ових издања је, према речима директорке, културна функција Архива и очување идентитета српског народа и државе.

101. Динић, Дарко: Поводом Дана Архива у Пожаревцу представљена изложба „Кнез Павле Карађорђевић, краљевски намесник 1934–1941.“ / Д. Динић.

У: Реч народа. – Год. LXV, бр. 3107 (11. мај 2010), стр. 6.

Историјски архив Пожаревац и Архив Југославије у оквиру међуархивске сарадње, а поводом Дана архива, у свечаном салону Скупштине Града представили су изложбу архивских докумената посвећених Кнезу Павлу Карађорђевићу, предводнику и одлучујућем члану

Краљевског намесништва у периоду 1934–1941. године. Част да отвори изложбу имала је принцеза Јелисавета Карађорђевић, ћерка кнеза Павла Карађорђевића.

Најпре је приказан филм о кнезу Павлу Карађорђевићу из архиве Југословенске кинотеке, а затим су високу гошћу и бројне госте поздравили представници локалне самоуправе и директорка пожаревачког Архива мр Јасмина Николић. Присутнима су се обратили в. д. директора Архива Југославије Миладин Милошевић и председник Скупштине града Пожареваца Миомир Илић.

102. Васић, Зоран: Изложба докумената о кнезу Павлу / З. В.

У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 298 (14. мај 2010), стр. 4.

Поводом Дана архива, Историјски архив Пожаревац и Архив Југославије, у свечаном салону Градског здања у Пожаревцу представили су изложбу архивских докумената посвећених кнезу Павлу Карађорђевићу, краљевском намеснику 1934–1941. године. Изложбу је отворила његова ћерка, принцеза Јелисавета Карађорђевић. Најпре је приказан филм о кнезу Павлу Карађорђевићу из архиве Југословенске кинотеке, а затим су високу гошћу и бројне госте поздравили представници локалне самоуправе и директорка пожаревачког Архива мр Јасмина Николић.

103. М. Е.: Историјски архив Пожаревац – Истина за сва времена / Е. М.

У: Нова реч. – Год. 2, бр. 11 (31. мај 2010), стр. 11.

Поводом Дана Историјског архива у Пожаревцу, а у оквиру међуархивске сарадње са Архивом Југославије, представљена је изложба архивских докумената посвећених кнезу Павлу Карађорђевићу, предводнику и најважнијем члану Краљевског намесништва од 1934. до 1941. године.

О друштвеном значају Архива и самој изложбеној поставци говорила је мр Јасмина Николић, директорка Архива. Присутнима су се обратили в. д. директора Архива Југославије Миладин Милошевић и председник Скупштине града Пожареваца Миомир Илић. Изложбу је отворила принцеза Јелисавета Карађорђевић, ћерка кнеза Павла Карађорђевића, чијом заслугом је целокупна микрофилмована заоставштина кнеза Павла Карађорђевића са Колумбија универзитета у Њујорку (САД) уступљена Архиву Југославије. У оквиру програма приказан је и филмски материјал који се чува у Архиву Југословенске кинотеке, а био је приказан само у Архиву Југославије.

104. М. Е.: Историјски архив – Градиће се управна зграда у Пожаревцу – Најлепши регионални архив у Србији / Е. М.

У: Нова реч. – Год. 2, бр. 15 (30. септембар 2010), стр. 21.

Текст је посвећен реконструкцији и адаптацији зграде Старе касарне – павиљони 3 и 4, чиме би Историјски архив добио нови простор за смештај архивске зграде површине 840 квадрата, што ће са већ постојећим објектима старих касарни чинити комплекс површине око 2.500 квадрата, јединствен у Србији.

105. Динић, Дарко: Интернационална архивска конференција у Норвешкој – Препознат јединствен квалитет архива / Д. Динић.

У: Реч народа. – Год. LXV, бр. 3130 (12. октобар 2010), стр. 12.

Интернационална архивска конференција Међународног архивског савета одржана је ове године по 42. пут у норвешком граду Ослу, у периоду од 13–17. септембра. Овој конференцији присуствовало је више од стотину светских архивских делегација, а државу Србију представљале су Радмила Петровић из Архива Србије Београд и мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац. Као члан Европске архивске регионалне организације од 2010. године, Историјски архив Пожаревац је добио могућност да кроз различите облике буде присутан на европској, односно међународној архивској сцени.

106. Вељковић, Јелена: Успешна жена / [Јелена Вељковић]

У: Infomania. – Год. I, бр. 1 (1. новембар 2010), стр. 10–11.

Текст је посвећен разговору са директорком Историјског архива Пожаревац мр Јасмином Николић о значајним пројектима и новодобијеном простору Стара касарна 3, који је град Пожаревац доделио Архиву ове године. Директорка Архива навела је најзначајније пројекте којима је ова установа заслужила да постане члан Европских архива и остварила драгоцене контакте са архивима у Ослу, Трсту и Птују.

107. Динић, Дарко: Обележен 16. новембар Дан копнене војске - Подсећање на славне дане Колубарске битке / Д. Динић.

У: Реч народа. – Год. LXV, бр. 3136 (23. новембар 2010), стр. 3

Поводом обележавања Дана копнене војске 16. новембра 2010. године Историјски архив Пожаревац организовао је изложбу „Браничево у историји Србије“, посвећену уче-

шћу јединица и људи из овог краја у Првом светском рату. Изложбу је отворио бригадни генерал Млађан Нишевић, док је о изложбеној поставци говорила директорка Историјског архива Пожаревац мр Јасмина Николић.

108. Васић, Зоран: Признања Историјском архиву и Пожаревцу / З. В.

У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 329 (17. децембар 2010), стр. 7.

Поводом обележавања 110 година рада Архива Србије, Граду Пожаревцу и Историјском архиву из овог града одата су посебна признања за успешну делатност и сарадњу. На свечаности су, поред високих званица из културног и јавног живота Србије, говорили градоначелник Пожареваца Миодраг Милосављевић и директорка Историјског архива мр Јасмина Николић. На свечаности су додељене годишње награде Задужбине Ђурђа, Данице и Јованке Јеленић и Фонда Александра Арнаутовића и потписан протокол о сарадњи са Архивом Републике Словеније. Том приликом Историјски архив из Пожареваца потписао је протокол о сарадњи са Згодвинским архивом Птуј.

109. М. Е.: Историјски архив Пожаревац – Отворени архив / Е. М.

У: Нова реч. – Год. 2, бр. 18 (31. децембар 2010), стр. 35.

Текст је посвећен активностима Архива у протеклој години. Урађена је пројектна документација за нову зграду Архива, површине 840 квадрата. Директорка Архива мр Јасмина Николић била је члан делегације Србије на Интернационалној коференцији архива у Ослу, у Норвешкој. Потписани су Протоколи о сарадњи са Браничевском епархијом и Историјским архивом Птуј у Словенији. Приређена је изложба архивских докумената посвећених Браничевској епархији у Трсту, у Италији. У овој години објављено је неколико издања у три едиције Историјског архива Пожаревац. Организована је изложба архивских докумената о кнезу Павлу Карађорђевићу. Остварена је изузетна сарадња са Центром за обуку копнене војске у Пожаревцу, као и са Војском Србије.

#### 2011.

110. М. Е.: Историјски архив Пожаревац – Уверљиво сведочанство прошлости / Е. М.

У: Нова реч. – Год. 3, бр. 20 (28. фебруар 2011), стр. 21.

Текст је посвећен богатој изложбеној активности

Историјског архива Пожаревац. У разговору са директорком ИАП мр Јасмином Николић представљене су три изложбене поставке Историјског архива Пожаревац: Спомен соба у Касарни „Генерал Павле Јуришић Штурм“ у Пожаревцу, изложба „Општенародна имовина у Пожаревачком округу од 1945. до 1960. године“ и изложба „Биоскоп 1941–1945.“

111. Васић, Зоран: Плодна сарадња историјских архива и Пожареваца и Птуја – Кад машкаре завладају / З. Васић. У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 344 (1. април 2011), стр. 4–5.

Традиционално плодна сарадња Пожареваца и Птуја настављена је изложбом „Кад машкаре завладају“, трагови машкара у архивским изворима, коју је реализовао Историјски архив Птуј. Изложба је приређена у Еколошком дому на Чачалици уз присуство челника града Пожареваца, конзула Амбасаде Словеније Јожефа Кечека, представника архива из Цеља, Птуја, Београда, Новог Сада, Ужица, Зрењанина, Панчева и Пожареваца. О значају изложбене поставке колега из Словеније говорила је директорка Историјског архива Пожаревац мр Јасмина Николић. Изложбу је отворио конзул Амбасаде Словеније Јожеф Кечек, нагласивши да је између Србије и Словеније, у последњих 10 година, постигнут висок ниво сарадње.

112. Васић, Зоран: У пешачкој зони у центру Пожареваца, на Старом корзоу, отворена важна културна адреса - Градска галерија биће ликовно средиште / З. В.

У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 345 (8. април 2011), стр. 2.

Текст је посвећен отварању Градске галерије у Пожаревцу, која је припала Народном музеју и представљаће драгоцен простор, како за ликовне, тако и за тематске изложбе, које ће овде организовати Народни музеј, Историјски архив, Библиотека и Галерија Милене Павловић Varilli.

113. Р. Н.: Историјски архив Пожаревац – Пожаревљани у Словенији – Србија и Словенија никад ближе / Н. Р.

У: Нова реч. – Год. 3, бр. 22 (30. април 2011), стр. 15.

Текст је посвећен отварању изложбе Историјског архива Пожаревац, 5. априла 2011. године у простору трговинског центра „Qulandia“ у Птују. Госте је поздравио директор Згодвинског архива Птуј мр Иван Фрас, потом, у име Историјског архива Пожаревац присутнима се обратила директорка мр Јасмина Николић. Присутнима су се обратили и градоначелник Птуја др Штефан Челан и директор

трговинског центра „Qulandia“. О самој изложби говорила је Драгана Милорадовић Николић, архивиста. Изложбу је отворио градоначелник града Пожареваца Миодраг Милосављевић. Текст наводи и учешће Историјског архива Пожаревац на Међународном архивском саветовању у Раденцима, 6–7. априла 2011. године, на коме је представљен стручни рад на тему „Архивски документ обрађен технологијом трећег миленијума – искуство Историјског архива Пожаревац“, аутора мр Јасмине Николић и Драгане Милорадовић Николић.

114. Перишић, Милена: У Градској галерији Пожареваца отворена изложба „Биоскоп 1941–1945“ / М. П.

У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3162 (24. мај 2011), стр. 12.

Обележавајући 70 година од почетка Другог светског рата Историјски архив Пожаревац представио је изложбу под називом „Биоскоп, 1941–1945“, у Градској галерији у Пожаревцу. Изложбу је отворио Миомир Илић, председник Скупштине града Пожареваца. О изложбеној поставци говорили су: мр Јасмина Николић, директорка ИАП, Драгана Милорадовић Николић, архивиста и један од аутора изложбе, Драган Вујић Вујке, глумац Позоришта на Теразијама и Марко Чкоњевић, син Благоја Чкоњевића, власника богате колекције филмских плаката. Збирка Благоја Чкоњевића у дигиталном облику уступљена је Архиву Пожареваца. Приликом рада на каталогу изложбе „Филмови које је гледао Београд“ велику помоћ пружио је Горан Митић, један од врских познавалаца историје филма. Премијера ове изложбене поставке била је у Птују, у Словенији, 5. априла 2011. године.

115. М. Е.: Историјски архив Пожаревац – Стари добри филм / Е. М.

У: Нова реч. Год. 3, бр. 23 (31. мај 2011), стр. 16.

Обележавајући 70 година од почетка Другог светског рата Историјски архив Пожаревац представио је изложбу плаката филмова које је гледао Београд „Биоскоп, 1941–1945“ у Градској галерији на Старом корзоу. Изложба садржи више од 100 плаката, док је материјал за изложбу прикупљен захваљујући Марку Чкоњевићу, власнику збирке, који је своју приватну збирку у дигиталном облику поконио Архиву. Присутнима су се обратили мр Јасмина Николић, директорка ИАП, Драган Вујић Вујке, филмски колекционар и првак Позоришта на Теразијама, Драгана Милорадовић Николић, један од аутора изложбене поставке и Марко Чкоњевић, власник збирке и менаџер у филмској

дистрибуцији. Изложбу је отворио председник Скупштине града Пожареваца Миомир Илић.

116. Евковски, Светлана: Нова изложбена поставка у Градској галерији Пожареваца – Кад приватна имовина постане државна / С. Е.

У: Реч народа. – Год LXVI, бр. 3166 (21. јун 2011), стр. 7.

Поводом Светског Дана архива, Историјски архив Пожаревац приредио је изложбу под називом „Општенародна имовина у Пожаревачком округу од 1945. до 1960. године“ у Градској галерији у Пожаревцу. Изложбу је отворио Милић Јовановић, заменик председника Скупштине града Пожареваца. Аутори изложбе су Јасмина Живковић, архивиста и Наташа Милошевић Дулић. О теми изложбе говорила је мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац.

117. Васић, Зоран: Промоција књиге о Ђорђу Вајферту – Делегација Пожареваца у Народној банци / З. В.

У: Браничево Данас. - Год VI, бр. 356 (24. јун 2011), стр. 1, 3.

Текст је посвећен промоцији књиге „Ђорђе Вајферт – визионар и прегалац“, аутора мр Саше Илића, мр Соње Јерковић и мр Владимира Булајића, одржаној у Народној банци Србије, уз присуство гувернера Дејана Шошкића и других високих званица. Представници Града Пожареваца били су: градоначелник Миодраг Милосављевић, заменик директора ПД ТЕКО Костолац Десимир Стевић и директорка Историјског архива Пожаревац мр Јасмина Николић са сарадницима.

118. Изложба поводом једне историјске неправде – Како је приватно постало државно.

У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 356 (24. јун 2011), стр. 4–5.

Поводом Светског дана Архива, Историјски архив Пожаревац, у Градској галерији, приредио је изложбу под називом „Општенародна имовина у Пожаревачком округу од 1945. до 1960. године“, аутора Јасмине Живковић и Наташе Милошевић Дулић, архивистима ове установе. О значају изложбене поставке и неправди која је почињена грађанима у том историјском периоду говорила је мр Јасмина Николић, директорка ИАП. Изложбу је отворио Милић Јовановић, заменик председника Скупштине града Пожареваца.



119. М. Е.: Историјски архив Пожаревац – Променили слику о Србији / Е. М.

У: Нова реч. – Год. 3, бр. 24 (30. јун 2011), стр. 15.

Обележавајући Светски дан архива, Архив у Пожаревцу приредио је нову изложбену поставку „Општенародна имовина у Пожаревачком округу 1945–1960. године“ у пожаревачкој Градској галерији. Аутори изложбе су архивисти Историјског архива Пожаревац Јасмина Живковић и Наташа Милошевић Дулић. О концепцији саме изложбе говорила је мр Јасмина Николић, директорка ИАП. Јасмина Живковић, ауторка изложбе је истакла да је тема изложбе веома комплексна, озбиљна, занимљива и свакако актуелна. Изложбу је отворио Милић Јовановић, заменик председника Скупштине града Пожареваца.

120. Перишић, Милена: У Касарни „Генерал Павле Јуришић Штурм“ у Пожаревцу отворена ризница сећања / М. П.

У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3168 (5. јул 2011), стр. 2.

Поводом два века војске у Браничеву у Касарни „Генерал Павле Јуришић Штурм“ отворена је Спомен соба, трајна поставка докумената и изложбених експоната који сведоче о најзначајнијим догађајима из војне историје на подручју Браничевског, Подунавског и Поморавског округа. Присутнима се најпре обратио командант Центра за обуку копнене војске и Гарнизона „Генерал Павле Јуришић Штурм“ у Пожаревцу пуковник мр Миливоје Пајовић. Велики допринос на уређивању Спомен собе дао је Историјски архив Пожаревац. О изложеним архивским документима говорила је мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац. Изражавајући захвалност Историјском архиву Пожаревац и Гарнизону за прикупљање вредне грађе, изложбу је отворио градоначелник Пожареваца Миодраг Милосављевић.

121. Р. Н.: Историјски архив и Центар за обуку КОВ Пожаревац – Историјски архив Пожаревац и Команда Гарнизона Пожаревац – За вечност – Историја оригиналних докумената / Н. Р.

У: Нова реч. – Год. 3, бр. 25 (31. јул 2011), стр. 17.

Спомен соба Центра за обуку копнене војске и Гарнизона Пожаревац у касарни „Генерал Павле Јуришић Штурм“ основана је по наређењу команданта Команде за обуку генерал-потпуковника Александра Живковића. Аутори изложбе су пуковник мр Миливоје Пајовић, командант

Центра за обуку копнене војске и мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац. Спомен соба представља јединствен преглед војне историје Србије од 1804. године до данашњих дана. Израду Спомен собе подржали су челници града Пожареваца, а у формирању поставке учествовао је поред аутора изложбе, стручни тим Архива и Војске.

122. Динић, Дарко: Представљена монографија „Пожаревац, окружна варош од 1858. до 1918. године“ / Дарко Динић.

У: Реч народа. – Год. LXV, бр. 3180 (27. септембар 2011), стр. 15.

У свечаном салону Градског здања представљена је монографија „Пожаревац, окружна варош од 1858. до 1918. године“, аутора др Мирољуба Манојловића, која је објављена у оквиру едиције „Посебна издања“ Историјског архива Пожаревац. Докторска дисертација Мирољуба Манојловића, према речима проф. др Радоша Љушића, представља једну од најбољих историја градова у Србији у 19. веку, захваљујући великом истраживачком раду. Поред професора др Радоша Љушића са Филозофског факултета у Београду, о књизи су говорили: др Ђоко Трипковић са Института за савремену историју Србије у Београду, мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац и главни и одговорни уредник издања и аутор др Мирољуб Манојловић. Промоцији су присуствовали челници града Пожареваца, а одломке из монографије казивао је Небојша Кундачина, првак драме Народног позоришта у Београду.

123. Васић, Зоран: Представљена монументална монографија о историји Пожареваца – Варош као стециште идеја / З. Васић.

У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 370 (30. септембар 2011), стр. 7.

У свечаном салону Градског здања у Пожаревцу представљена је монографија „Пожаревац, окружна варош од 1858. до 1918. године“ аутора др Мирољуба Манојловића, која је објављена у едицији „Посебна издања“ Историјског архива Пожаревац. О књизи су говорили: проф. др Радош Љушић са Филозофског факултета у Београду, др Ђоко Трипковић са Института за савремену историју Србије у Београду, мр Јасмина Николић, директорка ИАП и аутор др Мирољуб Манојловић, чија је ово докторска дисертација.

Промоцији су присуствовали челници града Пожареваца а одломке из монографије казивао је Небојша Кундачина, првак драме Народног позоришта у Београду.

124. Р. Н.: Историјски архив Пожаревац – Представљање монографије „Пожаревац окружна варош 1858–1918“ – Запис у времену о времену / Н. Р.

У: Нова реч. – Год. 3, бр. 27 (30. септембар 2011), стр. 15.

Историјски архив Пожаревац је у оквиру своје едиције „Посебна издања“ објавио монографију „Пожаревац окружна варош 1858–1918“, аутора др Мирољуба Манојловића. У монографији, која представља докторску дисертацију аутора коришћена је архивска грађа из Архива Србије и Историјског архива у Пожаревцу. У представљању овог историјски вредног дела учествовали су: проф. др Радош Љушић са Филозофског факултета у Београду, др Ђоко Трипковић са Института за савремену историју Србије у Београду, мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац и аутор др Мирољуб Манојловић, а одломке из монографије казивао је Небојша Кундачина, првак драме Народног позоришта у Београду. Директорка Архива мр Јасмина Николић захвалила се Граду Пожаревцу на финансијској и моралној подршци у реализацији овог издавачког подухвата.

125. Перишић, Милена: Министарка правде на прослави 190.годишњице Првог нахијског суда у Србији – Од магистрата до вишег суда / М. П.

У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3193/4 (29. децембар 2011), стр. 7.

У оквиру обележавања 190 година од оснивања првог Нахијског суда у Србији, у Градској галерији у Пожаревцу отворена је изложба Историјског архива Пожаревац под називом „Пожаревачки магистрат – Први нахијски суд у Србији 1821–2011“. Изложбу је отворила Јагода Јеличић, помоћник министра правде у Влади Србије. Пратећи део изложбе била је истоимена књига и електронска публикација. О значају јубилеја говорила је мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац.

126. Максимовић, Андријана: Историјски архив Пожаревац у 2011. години – Освојили Србију и свет / Андријана Максимовић.

У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3193/4 (29. децембар 2011), стр. 34.

Историјски архив Пожаревац у протеклој 2011. години, својим активностима на плану заштите архивске грађе и бројним изложбеним и издавачким пројектима, оправдао је своје високо место у културном и друштвеном животу Србије. Ове године Историјском архиву Пожаревац додељена је престижна награда „Златна архива“ за најуспешнију архивску институцију која је постигла изванредне резултате на пољу заштите непроцењивог архивског блага и, тиме, очувања српске историје.

127. Р. Н.: Историјски архив Пожаревац - Историјски архив Пожаревац на међународној сцени / Н. Р.

У: Нова реч. – Год. 3, бр. 30 (31. децембар 2011), стр.

Историјски архив Пожаревац је 2011. године постао редовни члан Међународне архивске организације (МАС) са седиштем у Паризу (Француска), као и европског огранка ове организације – ЕУРБИКА. Текст говори о изложбама Историјског архива Пожаревац у Италији и Словенији у 2011. години. Потписан је и Протокол о међународној, архивској, културној и научној сарадњи са Историјским архивом Птуј у Словенији. Ове године је забележено учешће директорке и архивиста овог Архива на шест међународних конференција и саветовања у земљи и иностранству.

## 2012.

128. Динић, Дарко: У Дому војске Србије у Београду отворене изложбе Историјског архива Пожаревац – Магични свет филма и плаката / Дарко Динић.

У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3206 (27. март 2012), стр. 10.

Текст је посвећен отварању две изложбе филмских плаката из Историјског архива Пожаревац у Дому Војске Србије у Београду под називом „Филмови које смо волели, 1947–1980“ и „Филмски плакат 1941–1945. године“ аутора Драгане Милорадовић Николић, Горана Митића и мр Јасмине Николић.

Присутнима се најпре обратила мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац. Госте су поздравили: председник Скупштине града Пожареваца Миомир Илић и директор Медија центра „Одбрана“ потпуковник Славољуб Марковић. О самој поставци говорио је управник Музеја Југословенске кинотеке Динко Туцаковић. Изложбу је отворио редитељ и глумац Радош Бајић.

129. Максимовић, Андријана: Историјски архив Пожаревац прославио два јубилеја – Филмови које смо волели / А. М.

У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3211 (30. април 2012), стр. 4.  
Поводом Дана Историјског архива Пожаревац изложена је поставка посвећена веку српске и југословенске кинематографије под насловом „Филмови које смо волели, 1947–1980.“ Почасни гост поводом 64. годишњице Историјског архива Пожаревац и стогодишњице српског и југословенског филма био је Велимир Бата Живојиновић, а изложбу је отворио председник Скупштине града Пожаревца Миомир Илић. Присутнима су се обратили и мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац и Драгана Милорадовић Николић, архивиста.

130. М. Е.: Историјски архив Пожаревац – Где је кнез, ту је и престоница / Е. М.  
У: Нова реч. – Год. 4, бр. 34 (30. април 2012), стр. 15.  
Историјски архив Пожаревац представио је у Великој галерији Дома војске Србије у Београду своју издавачку делатност, а посебно зборник докумената „Двор и породица Књаза Милоша у Пожаревцу 1825–1839.“, који је приредио др Мирољуб Манојловић. Ово издање представља први наслов у новопокренутој едицији Историјског архива Пожаревац „Зборници докумената“. Директорка Архива мр Јасмина Николић нагласила је да објављивање историјских извора има посебну вредност, с обзиром на то, да до сада није публикована грађа о животу књаза Милоша у Београду и Крагујевцу, тако да је ово прва и једина књига која сведочи о животу и раду на једном од дворова Књаза Милоша.

131. Максимовић, Андријана: „Реч народа“ истражује: Жене руководиоци у граду Пожаревцу – Здрава женска амбиција мења „мушки свет“ / Андријана Максимовић.  
У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3212 (9. мај 2012), стр. 14.  
Текст је посвећен успешним женама, руководиоцима на територији града Пожаревца. Међу њима је и мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац, која се већ девет година налази на челу ове успешне установе. Пре тога је пет година била саветник у Министарству културе РС, а факултет је завршила као најбољи студент и неко време радила као асистент. За успех је најважније, према речима мр Јасмине Николић, дисциплиновано следити јасан циљ.

132. Васић, Зоран: Успомене на век српске и југословенске кинематографије – Филмови које смо волели читав век / З. В.  
У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 402 (11. мај 2012), стр. 7.

Поводом Дана Историјског архива Пожаревац, у Градској галерији изложена је поставка посвећена веку српске и југословенске кинематографије под називом „Филмови које смо волели од 1947. до 1980. године“. Почасни гост на свечаности био је славни глумац Велимир Бата Живојиновић, а изложбу је отворио председник Скупштине града Пожаревца Миомир Илић. О раду и улози Архива говорила је мр Јасмина Николић, директорка Историјског архива Пожаревац. О изложбеној поставци говорила је један од аутора изложбе етнолог и виши архивиста Драгана Милорадовић Николић.

133. М. Е.: Историјски архив Пожаревац чува историју више од шест деценија / Е. М.  
У: Нова реч. – Год. 4, бр. 35 (31. мај 2012), стр. 23.  
Настојећи да што боље реализује своју архивистичку и културну мисију Историјски архив Пожаревац прикључио се обележавању стогодишњице српског филма. Изложбом „Филмови које смо волели 1947–1980.“ српској јавности представљена је јединствена збирка филмских плаката, која је настала систематским, дугогодишњим прикупљањем Марка Чкоњевића, који је поклатио своју збирку у дигиталном облику Архиву у Пожаревцу.  
Почасни гост на свечаности био је Велимир Бата Живојиновић, легенда српског филма, а изложбу је отворио председник Скупштине града Пожаревца Миомир Илић. О дугогодишњем раду и успесима Архива говорила је мр Јасмина Николић, директорка Пожаревачког архива, док је о изложбеној поставци говорила један од аутора изложбе етнолог и виши архивиста пожаревачког Архива, Драгана Милорадовић Николић.

134. Милошевић Дулић, Наташа: Пожаревац некад... – Водимо вас у прошлост... / Наташа Милошевић Дулић.  
У: Поље снова. – Год. XIII, бр. 16 (јун 2012), стр. 7–8.  
Текст Наташе Милошевић Дулић из Историјског архива Пожаревац посвећен је прошлости Пожаревца, развиту града кроз историју, познатим улицама и трговима, посебно Табачкој чаршији. Као трговачко средиште ова улица је била једна од вреднијих у Србији. Срушена је 1963. године, а већ следеће године саграђене су нове стамбене зграде у соцреалистичком стилу.

135. Стојадиновић, С.: Историјски архив Пожаревац – Временска машина / С. Стојадиновић.

У: Сфера. – Год. II, бр. 6 (јун-јул 2012), стр. 12.

Текст је посвећен историјату Историјског архива Пожаревац, највреднијим документима и збиркама и данашњој функцији која је усклађена са новим технологијама, попут дигитализације и микрофилмова, по којима је Историјски архив Пожаревац један од водећих у Србији.

136. Н. Р.: Изложбом Историјског архива Пожаревац у Нишу отворен фестивал глумачких остварења / Р. Н.  
У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3228 (28. август 2012), стр. 11.  
Изложбом под називом „Филмови које смо волели 1947–1980. године“ у Градској галерији „Синагога“ у Нишу Историјски архив Пожаревац започео је 47. Међународни фестивал глумачких остварења домаћег играног филма. Свечаности отварања изложбе присуствовао је и градоначелник Ниша проф. др Зоран Перишић, а испред организатора директорка Историјског архива Пожаревац мр Јасмина Николић.

137. Н.Р.: Изложба Историјског архива Пожаревац отворила 5. Лесковачки интернационални фестивал филмске режије LIFFE – „Филмови које смо волели“ у Лесковцу / Р. Н.  
У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3232 (25. септембар 2012), стр. 15.  
Изложбом под називом „Филмови које смо волели 1947–1987.“ Историјског архива Пожаревац отворен је 5. Лесковачки интернационални фестивал филмске режије. Изложбу је отворио познати српски редитељ Дарко Бајић. Аутори изложбе су етнолог и виши архивиста ИАП Драгана Милорадовић Николић и архивиста Горан Митић, уз подршку директорке Архива мр Јасмине Николић.

138. Васић, Зоран: Историјски архив отворио фестивал у Лесковцу / З. В.  
У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 422 (28. септембар 2012), стр. 7.  
У организацији лесковачког Културног центра и Организационог одбора Фестивала филмске режије у Лесковцу, под покровитељством Министарства културе РС и града Лесковца, приређена је гостујућа изложба Историјског архива Пожаревац „Филмови које смо волели“. Овом изложбом отворен је 5. интернационални фестивал филмске режије LIFFE у Лесковцу. Изложбу је отворио Дарко Бајић, редитељ и уметнички директор Фестивала.

139. Васић, Зоран: Сарадња историјских архива Пожаревца и Републике Српске – Заједнички пројекти за Европу / З. В.  
У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 423 (5. октобар 2012), стр. 7.  
Историјски архив Пожаревац и Архив Републике Српске потписали су, у свечаном салону Градског здања, међународни протокол о сарадњи. Циљ потписивања протокола је, према речима мр Јасмине Николић, директорке Историјског архива Пожаревац да се јавности прикажу дела оба архива и учине доступним. Директор Архива Републике Српске Душан Поповић је, такође, изразио задовољство узајамном сарадњом обе установе.

140. Историјски архив Пожаревац – После Лесковца гостовао у Краљеву.  
У: Реч народа. – Год. LXVI, бр. 3234 (9. октобар 2012), стр. 15.  
У Галерији Народног музеја у Краљеву отворена је изложба Историјског архива Пожаревац „Филмови које смо волели 1947–1980.“. Присутнима су се обратили директор Народног музеја Краљево Драган Драшковић, директорка Историјског архива Пожаревац мр Јасмина Николић, док је изложбу отворио професор Новосадског универзитета др Милан Никодијевић.

141. Васић, Зоран: Зборник докумената Историјског архива – Двор књаза Милоша Обреновића / З. В.  
У: Браничево Данас. – Год. VI, бр. 426, стр. 8.  
Историјски архив Пожаревац представио је, у свечаном салону Градског здања, прву књигу у новопокренутој едицији „Зборници докумената“ под називом „Двор и породица књаза Милоша у Пожаревцу од 1825. до 1839. године“ а приређивач овог издања је др Мирољуб Манојловић. О значају објављивања архивске грађе о животу породице Обреновић на двору у Пожаревцу говорили су градоначелник Пожаревца Миомир Илић и директорка Историјског архива Пожаревац мр Јасмина Николић.

## РЕЗИМЕ

Циљ Библиографије чланака о Историјском архиву Пожаревац у периоду од 20 година је да прикаже рад и активности једне од најзначајнијих установа културе у Браничевском округу и Србији.

На основу заступљености у локалној штампи, у последњих 20 година може се закључити да је Историјски архив Пожаревац доживео велики успон и да је, захваљујући примени модерних технологија у чувању и заштити архивске грађе и богатој изложбеној и издавачкој делатности, постао један од водећих архива у Србији, посебно у периоду од 2003. године до данас.

## The bibliography of the articles on the Historical Archive of Požarevac in the local periodicals 1992–2012

**Abstract:** The work is the result of bibliographic survey on the articles in period 1992–2012. The research topics are the articles on the Historical Archive in Požarevac, with the analysis of their frequency in local newspapers. The bibliography has 141 units, arranged in chronological order.

**Key words:** the Historical Archive of Požarevac, periodicals, Požarevac, bibliography.

## SUMMARY

The aim of Bibliography is to show the work and activities (the period of twenty years) of one of the most important institutions in Braničevo county and Serbia, the Historical Archive of Požarevac. According to the frequency of appearance in local papers in the last twenty years, we can conclude that the Archive has experienced significant rise. With the help of modern technology and protection and preservation of the archival records and their rich exhibiting and publishing activities, it became one of the leading archives in Serbia, especially in the period from 2003 till today.

Прим. др Јелена ПАУНОВИЋ ПФАФ  
Милутин ЈЕЛИЋ  
Бранко ЗДРАВКОВИЋ  
ТЕХПРО д. о.о. Београд  
Србија

UDK: 930.25-051:331.45/.46(497.11)(094.5)

## Специфични проблеми превенције обољења и повреда на раду у архивима – пример Историјског архива Пожаревац –

**Абстракт:** У раду је представљена проблематика безбедности и здравља на раду у архивским установама. На примеру Историјског архива Пожаревац истакнуте су све основне обавезе и одговорности послодавца у организовању безбедности и здравља на раду. Наведене су опште опасности и штетности на радним местима у архивима и посебно разрађени специфични ризици од обољења изазваних биолошким и хемијским штетностима и штетностима које су везане за коришћење опреме за рад са екранима. На крају, наведене су и неке основне превентивне мере којима се ризик од обољења изазваних овим штетностима своди на најмању могућу меру.

**Кључне речи:** безбедност и здравље на раду, превенција, превентивне мере, опасности, штетности и ризици, архиви.

## 1. Увод

Заштита људи од повређивања и обољења на раду је темељна вредност савременог друштва. Полазећи од одговарајућих конвенција Међународне организације рада, у уставима свих модерних земаља гарантује се право на заштиту на раду. У свим системима тржишне привреде највишим правним актом се посебно истиче слобода предузетништва, која може бити законом ограничена само посебним интересима друштва. Сваки грађанин се може бавити било којим послом, али то мора да ради на начин да обезбеди безбедан и здрав рад својих запослених и заштиту

животне средине. То значи да послодавци имају потпуну одговорност за безбедност и здравље на раду свих својих запослених, као и других лица која се по било ком основу налазе у њиховом радном простору. Сви послодавци у свим секторима рада, било да се ради о приватним или јавним предузећима, имају исте обавезе да пословање организују на безбедан и здрав начин.

Према принципима Уједињених нација, Светске здравствене организације и Међународне организације рада, сваки грађанин света има право на здрав и безбедан рад и радну средину који му омогућавају да живи социјално и економски квалитетан живот. Безбедност и здравље на раду је у правном систему загарантована свим запосленима, али се, нажалост, у пракси често не примењује. Када су у питању административни послови, а архивирање припада категорији административног рада, често се полази од тога да ту нема изражених опасности и штетности и повећаних ризика од обољења или повређивања на раду, па се, у складу са тим, превенцији не поклања довољна пажња.

У архивима се углавном раде послови класификације, снимања, по потреби рестаурације и дистрибуције или архивирања докумената. Поред тога се обављају и други административни послови и неопходна комуникација са странкама. У новије време све присутније је коришћење рачунара. Уређеност радног простора и услови радне околине су веома различити. Постоје архиви који су смештени у савременим, наменски изграђеним и добро опремљеним просторима са одговарајућим условима радне околине, али и они који се налазе у потпуно руинираним и неадекватним објек-

тима у којима нису обезбеђени ни основни микроклиматски услови. Послови и радне активности који се обављају у архивима и различити просторни услови указују на нужност организовања послова безбедности и здравља на раду у архивским установама и диференциран приступ превенцији у сваком конкретном случају.

## 2. Организовање послова безбедности и здравља на раду у Историјском архиву Пожаревац

Када се ради о архивима, главна тема је сама архивска грађа, услови који су потребни да би се она што дуже очувала, начини на који се иста може рестаурирати, разврстати, систематизовати или учинити доступна корисницима. Безбедност и услови рада самих запослених у архивима су најчешће у другом плану. Веома мало се говори о превентивним мерама за очување здравља архивиста и других запослених у архивима.

Свесно своје одговорности за безбедан и здрав рад запослених, пословодство Историјског архива Пожаревац је након доношења Закона о безбедности и здрављу на раду 2005. године приступило организовању послова безбедности и здравља на раду према највишим стандардима. У складу са законом, стручни послови су поверени екстерној служби, Друштву за услуге у области заштите ТЕХПРО д. о.о. из Београда.<sup>1</sup> Заједничким радом предузете су све основне мере безбедности и здравља на раду.

Одлуком директорке именовано је стручно лице, које непосредно води стручне послове безбедности и здравља на раду.<sup>2</sup> Извршена је детаљна процена ризика од обољења и повређивања на свим радним местима у Архиву и донесен Акт о процени ризика на радним местима и у радној околини.<sup>3</sup> Посебним правилником регулисани су права, обавезе и одговорности у области безбедности и здравља на раду, којим је извршена и конкретизација и индивидуализација законских обавеза и одговорности послодавца и

запослених.<sup>4</sup> Полазећи од захтева ОХСАС 18001, да нема безбедности и здравља на раду без посвећености руководства и без укључивања запослених, правилником су прецизиране обавезе руководиоца по нивоима и свих запослених у области безбедности и здравља на раду.

Кроз процес оспособљавања за безбедан и здрав рад сви запослени су упознати са ризицима и мерама за њихово отклањање или умањење из акта о процени ризика.<sup>5</sup> Извршено је и посебно упознавање са специфичним ризицима од повређивања и обољења у обављању архивских послова,<sup>6</sup> као и посебна оспособљавања за препознавање и поступање у случају злостављања на раду<sup>7</sup> и о штетностима дуванског дима.<sup>8</sup> Део запослених је оспособљен за пружање прве помоћи.<sup>9</sup> Израђена су основна упутства за безбедан и здрав

4 ИАП, Правилник о правима, обавезама и одговорности у области безбедности и здравља на раду, број: 128/1–107/2 од 01.02.2010. године;

5 ИАП, Налог директора запосленима за упознавање са Актом о процени ризика, број: 94/1 од 25.01.2010. године;

6 ИАП, Акт са списком запослених који су прошли обуку о опасностима и мерама које треба применити против клизања и спотицања, број: 975/1 од 22.09.2011. године; ИАП, налог о забрани коришћења столица као средства за пењање за рад на висини, број: 1007/3 од 13.10.2011. године; ИАП, Упознавање запослених са законском регулативом у области заштите животне средине и обука за управљање документацијом у области управљања отпадом, број: 1392/1 од 20.12.2011. године;

7 ИАП, Акт са списком запослених који су прошли обуку о примени Закона о заштити становништва од дуванског дима и Закона о спречавању злостављања на раду, број: 221/1 од 24.02.2011. године; ИАП, Обавештења Историјског архива Пожаревац дата свим запосленима у Архиву о забрани вршења злостављања и сексуалног узнемиравања на раду и злоупотреби права на заштиту од таквог понашања, бројеви: 1333/1 од 09.12.2011. године (С. Цветковић), 1118/1 од 27.09.2010. (Д. Милорадовић-Николић), 1121/1 од 27.09.2010. (Ж. Сарафиновић), 1120/1 од 27.09.2010. (Ј. Николић), 1116/1 од 27.09.2010. (Ј. Живковић), 1127/1 од 27.09.2010. (Д. Николић), 1123/1 од 27.09.2010. (В. Џанић), 1113/1 од 27.09.2010. (Ж. Антонијевић), 1125/1 од 27.09.2010. (Д. Јовановић), 1126/1 од 27.09.2010. (Н. Милошевић Дулић), 1124/1 од 27.09.2010. (М. Урошев).

8 ИАП, Одлука о одређивању лица за безбедност и здравље на раду да врши контролу примене одредби Закона о заштити запослених од изложености дуванском диму, број: 710/2 од 03.06.2010. године; ИАП, Акт са списком запослених који су прошли обуку о примени Закона о заштити становништва од дуванског дима и Закона о спречавању злостављања на раду, број: 221/1 од 24.02.2011. године;

9 ИАП, Одлука о одређивању запослених за оспособљавање за пружање прве помоћи, спасавање и евакуацију у случају опасности, број: 713/1 од 03.06.2010. године; ИАП, Дневник рада обуке из пружања прве помоћи „Црвеног крста“ Пожаревац од 19.06.2010. године, Уверење о завршеној обуци за пружање прве помоћи 595 од 19.06.2010. године (Д. Николић) и Уверење о завршеној обуци

рад, али и друга потребна упутства из наведене области.<sup>10</sup>

Иницијатива и предузимљивост руководства архива резултирала је сталним унапређењем ергономије радних места и унапређењем услова радне околине, који се, у складу са законом, редовно контролишу. Редовно се прати и контролише здравствено стање запослених.<sup>11</sup> Оформљена је и води се сва прописана евиденција у области безбедности и здравља на раду.

## 3. Специфични проблеми безбедности и здравља запослених у архивима

Архивску грађу представља сав изворни и репродуковани (писани, цртани, штампани, фотографије, итд.) материјал који има трајни значај за науку и културу. Он се прикупља из разних извора и често је оштећен. Архивиста изузетно оштећене материјале дигитализује, а мање оштећени материјал заштићује уз сарадњу са рестаураторима, конзерваторима и књиговесцима. Рад се обично одвија у седећем положају у канцеларијама, простору за архивирање и читаоницама.

Да би свој посао обављао квалитетно, архивиста мора познавати законску регулативу и специфичне прописе који се односе на заштиту архивске грађе. Да би послове обављао на безбедан и здрав начин, он треба да познаје и основне опасности и штетности, односно специфичне ризике који се појављују на радним местима при обављању

за пружање прве помоћи 593 од 19.06.2010. године (Г. Митић). Према важећој Уредби о обавезним средствима и опреми за личну, узајамну и колективну заштиту од елементарних непогода и других несрећа Историјски архив Пожаревац набавио је сву прописану медицинску опрему за пружање прве помоћи и интервенцију у ванредним ситуацијама.

10 ИАП, Одлука о случајевима и начину провере запослених под утицајем алкохола или других средстава зависности, број: 310/1 од 02.03.2010. године; ИАП, Упутство о заштити становништва од изложености дуванском диму, број: 710/1 од 02.06.2010. године; ИАП, Упутство о пружању прве помоћи, број: 309/1 од 02.03.2010. године; ИАП, Прва помоћ у хитним ситуацијама, број: 450/1 од 19.03.2013. године; ИАП, Процедура за преглед и коришћење преносивих мердевина, број: 383/2 од 25.03.2013. године; ИАП, Упутство за безбеднију употребу мобилног телефона; Правила комуникације у канцеларији-бука у радном простору; Методе опуштања са прописаним вежбама истезања при раду у седећем положају; итд.

11 ИАП, документација о безбедности и здрављу на раду - На основу Акта о процени ризика, једном годишње запослени у архивском депозу Историјског архива Пожаревац иду на циљани лекарски преглед за контролу способности рада на висини до 3 м (формирана медицинска документација о извршеним лекарским прегледима: упуту, извештаји лекара специјалиста Медицине рада у Пожаревцу и сл.);

послова архивирања као и прописе који се односе на његову личну заштиту.

### 3.1. Опасности и штетности на радном месту.

На радним местима у архивима је присутно више опасности и штетности. Опасности су махом класичне за канцеларијски рад: клизање, спотицање, ударање у ивице, пад са мердевина и помоћних ослонаца, пад предмета и слично. Основне мере превенције су: уређење радног места, коришћење сигурних помоћних ослонаца, означавање опасних места, итд.

Када су у питању **опште штетности**, најчешће су оне које су везане за неадекватне микроклиматске услове и неадекватну осветљеност. **Правилником о превентивним мерама за безбедан и здрав рад на радном месту**<sup>12</sup> дате су оптималне вредности температуре, влажности и струјања ваздуха и осветљености у радним просторијама у којима се обављају стручни и административни послови, као и оптимални просторни услови. Према правилнику, висина радних просторија не би требало да буде мања од 2.4 м, а слободна површина по запосленом испод 3м<sup>2</sup>. По сваком запосленом у радној просторији организацијом рада треба обезбедити минимално 10м<sup>3</sup> запреминског простора. У зависности од спољашње температуре, температура у радном простору би требало да буде између 18 и 28°C, а влажност ваздуха 55% до 75%. Брзина струјања ваздуха до 0,5м/с. Оптимална осветљеност је око 200lx. Према **Закону о безбедности и здрављу на раду**<sup>13</sup> и **Правилнику о поступку прегледа и испитивања опреме за рад и испитивања услова радне околине**<sup>14</sup>, контрола ових параметара врши се минимално на три године, при чему се микроклиматски услови испитују посебно за зимски и за летњи период.

У Историјском архиву Пожаревац редовно се врше испитивања услова радне околине, микроклиме, осветљености, присуства буке и количине прашине у зимском и летњем периоду. На основу стручних налаза, констатовано је да су резултати извршених испитивања и мерења на доњим граничним вредностима, што је у складу са горе наведеним законима и препорукама.<sup>15</sup>

12 „Сл. гласник РС“, 21/2009.

13 „Сл. гласник РС“, 101/2005.

14 „Сл. гласник РС“, 94/2006.

15 ИАП, Стручни налаз испитивања услова радне околине, број: 51/1–1455/06 од 17.01.2007. године; ИАП, Стручни налаз М-293/2010, број: 1045/1 од 01.09.2010. године; ИАП, Стручни налаз

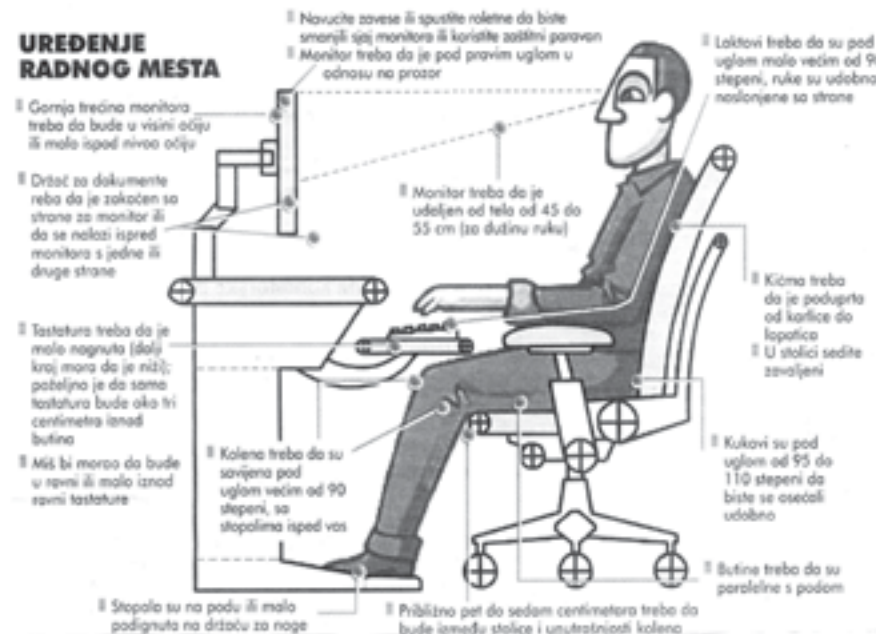


**Илустрација 1: Недостатак простора, чест проблем у архивима**

**Рад на рачунару.** Као последица развоја информативне и комуникационе технологије, рад на рачунару постаје све присутнији и на пословима архивиста. Основни проблеми који се могу јавити код запослених који раде дуже времена (више од два сата непрекидно, односно укупно преко пола радног времена) су замор чула вида, статичко оптерећење условљено седећим положајем при раду, понављајућим покретима руку посебно шаке и прстију, погнутим положајем главе. Зато код запослених на овим радним местима могу бити присутне тегобе у вези са видом, као што су неоштар вид, дупла слика, или треперење, проблеми са оком као што су црвенило и сувоћа ока, бол у оку, свраб, пецкање и слично, као и опште тегобе као што су главобоља, болови у врату, раменима, леђима, општи замор и поспаност.

M294/2010, број: 1044/1 од 01.09.2010. године; ИАП, Стручни налаз 160409/Г о извршеној контроли и верификацији својстава карактеристика и квалитета громобранске инсталације, број: 512/1 од 29.04.2009. године; ИАП, Стручни налаз ЕИ-209/2013 о прегледу и испитивању електротехничке заштите електричне инсталације у објекту архивског депоа, број: 1346/1 од 11.09.2013. године; ИАП, Стручни налаз ЕИ-187/2013 о прегледу громобранске инсталације и мерење отпора громобранског уземљења на објекту архивског депоа, број: 1345/1 од 11.09.2013. године.

У ери компјутеризације сва ова оптерећења и ризици по здравље запослених постају општеприсутни а превенција обољења изазваних радом са рачунаром битан захтев који се поставља пред све послодавце. Зато је и у Србији, у складу са одговарајућом директивом ЕУ, донесен посебан **Правилник о превентивним мерама за безбедан и здрав рад при коришћењу опреме за рад са екранима**<sup>16</sup>, који прецизно дефинише обавезе ергономског обликовања радног места, набавку савремене рачунарске опреме и организовање циљаних прегледа вида минимално на три године. Правилником је наложена и посебна, детаљна процена ризика за сва радна места на којима запослени користе опрему за рад са екраном дуже од пола радног времена и обавезно специфично оспособљавање за безбедан и здрав рад којим се запослени „упознају са свим врстама ризика који се за њих могу појавити при коришћењу те опреме, пре почетка коришћења те опреме за рад и сваки пут када дође до промена у организацији обављања послова“.



**Илустрација 2: Скице примерно уређеног радног места за екраном**

Неколико практичних савета за уређење радног места за рачунаром дати су на слици 2.

<sup>16</sup> „Сл. гласник РС“, 106/2009.

Поред ових општих, на радним местима у архивима су често присутне и неке **специфичне штетности**, првенствено биолошке и хемијске штетности.

**Биолошке штетности.** При раду са старим књигама и архивским материјалом евидентно је присуство плесни, гљивица и њихових спора, бактерија и других микроорганизама. Сви они могу да угрозе здравље запослених. Књиге и микроорганизми иду руку под руку и у најнормалнијим срединама. Микроорганизми из еколошких и људских извора обухватају разноврсне бактерије, гљивице, плесни, вирусе и друге, и таква контаминација је нормална за књиге и њихове кориснике. Али неки од њих могу да изазову озбиљна обољења. Микроорганизмима је потребна влага, хранљиве материје, одговарајућа температура за њихово битисање и размножавање. Књиге и други архивски материјали пружају идеалну средину за њихов развој. За исхрану и раст микроорганизми користе кожно повезе, лепак, мастила итд. Висока влажност омогућава брз раст гљивица, које изазивају озбиљне проблеме како књигама и архивском материјалу тако и онима који раде у њиховој близини.

Архивисти који раде са старим књигама и другим старим архивским материјалом су нарочито изложени најразличитијим плеснима који су узрочници многих болести. Неке од тих болести су хроничне, а неке могу да имају акутан облик. Вршена су нека истраживања у вези са плеснима на архивском материјалу, којима је идентификовано њихово присуство, али до сада нису рађене обимније студије у вези са гљивичним обољењима међу архивистима. На основу истраживања у другим делатностима где су такође у радном амбијенту присутне плесни, позната су њихова штетна дејства на запослене. Плесан је гљивични организам који је присутан свуда око нас и постоји милионима година. Оне могу да буду различитих боја те их познајемо као беле, браон, зелене или црне. Репродукују се путем спора које су микроскопске честице и нису видљиве голим оком. Оне се лако преносе ваздухом и када се нађу у влажном окружењу (влажни папир, влажна влакна итд.) почињу да расту. Плесни су од значаја јер могу да доведу до оштећења здравља људи било у облику инфекције, алергијских реакција, преосетљивости, надражаја, или имају токсичне ефекте. Ако су изложени повећаном нивоу плесни, запослени могу да имају здравствене тегобе респираторног система (кашаљ, отежано дисање, а у ретким случајевима и гљивичну пнеумонију), коже (дерматитис, осип), а присутни су и неспецифични симптоми као што су иритације носа и

очију. Забележена су и хронична обољења као што су синуситис и астма.

Плесни производе и испарљива органска једињења (одатле мирис буђи), а она могу да доведу до појаве главобоље, вртоглавице, поремећаја пажње и смањене концентрације код радника који су им изложени.

Најчешћа реакција код људи изложених плеснима је алергијска. Оне могу да утичу на сваког запосленог без обзира да ли су раније били осетљиви (алергични) на неке од њих. Већина случајева обољења не бива дијагностикована као специфична, јер су почетни симптоми слични грипу или се мисли да се ради о алергијским реакцијама због полена у ваздуху.

Плесни су отпорни организми. Површинска чистења најчешће нису довољна да се искорене колоније плесни. У архивима се често користе књиге и влажни папири оштећени пожаром или поплавом, тако да могу додатно да контаминирају радно место, те је потребно да се правилно третирају. Сама књига-папир је извор хране за плесни и бактерије.

Микроорганизми, укључујући и плесни, у организам радника могу да продру удисањем, преко коже (посебно ако је оштећена) и путем гутања.



**Илустрација 3: Одговарајуће рукавице, минимална средства личне заштите при раду са контаминираним архивским материјалом**

Обавезе и одговорности послодавца у превенцији биолошких штетности регулисане су посебном директивом ЕУ, која је у Србији транспонована у **Правилник о превен-**

тивним мерама за безбедан и здрав рад при излагању биолошким штетностима<sup>17</sup>. Овај правилник се примењује на радним местима где су присутне биолошке штетности 2, 3 и 4 групе, а што је могуће очекивати и у архивима, без обзира што правилником послови архивиста нису сврстани у преглед послова при којима постоји могућност излагања биолошким штетностима. Због тога је од посебне важности да се запослени на овим радним местима придржавају општих начела безбедности и здравља на раду са посебним акцентом на придржавање општих хигијенских мера.<sup>18</sup>

**Хемијске штетности.** Од хемијских материја уобичајена средства која се користе на овим пословима су азот-моноксид, сумпор-диоксид, озон, формалдехид (формалин). Сва она су штетна и имају надражујући ефекат на кожу, очи и органе за дисање, те могу да доведу до лакших оштећења ових органа. Формалдехид има и канцерогено дејство, те може да доведе до тешких последица.

Зато, када се користе средства за дезинфекцију или конзерванси за санацију књига и архивске грађе, треба узети у обзир и њихове краткорочне и дугорочне ефекте на архивисте.

Да присуство штетних материја има негативне ефекте на архивисте, указују и подаци о присуству тегоба као што су главобоље и проблеми са дисањем у току радног времена, а који су нестајали након одласка са радног места.

У складу са **Правилником о превентивним мерама за безбедан и здрав рад при излагању хемијским материјама**,<sup>19</sup> а с обзиром на врсту, трајање изложености и количину хемијских материја које се користе у процесима архивирања, најчешће су довољне опште мере превенције везане за процедуре чувања и коришћења ових средстава, организацију рада, коришћење средстава личне заштите, обезбеђивање услова за одржавање хигијене и др.

Наведени ризици који су потенцијално присутни на радним местима у архивима указују и на могућа обољења архивиста, при чему су најчешћа обољења органа за дисање, обољења коже и обољења коштаномишићног система.

### 3.2. Превентивне мере

Систем безбедности и здравља на раду почива на превенцији. Поред очувања здравља, радних и животних

способности запослених, интерес је послодавца да превентивним мерама спречи или сведе на најмању могућу меру повређивања и обољења на раду. Превентивним мерама смањују се трошкови небезбедног рада, који су многобројни и искључиво оптерећују пословање послодавца. Прекршајне казне због непредузимања општих и посебних превентивних мера, казне по тужбама повређених или оболелих радника, кривична одговорност за непредузимање мера због којих су наступиле теже последице, накнаде плате запослених и трошкова лечења само су видљиви део санкција које трпе. По принципу леденог брега, чији је највећи део испод површине воде, и трошкови небезбедног рада су често скривени: застој у пословању, ангажовање, опремање и оспособљавање нових запослених, губитак послова, угледа и имиџа, итд.

Због тога се и у архивима у циљу спречавања оштећења здравственог стања архивиста и других запослених морају спроводити превентивне мере за безбедан и здрав рад. Основне су:

- Редовно праћење здравственог стања свих радника кроз систематске прегледе укључујући и преглед ока и вида најмање сваке три године;
- Редовна контрола и праћење услова радне околине, микроклиме, осветљености и по потреби биолошких и хемијских штетности;
- Ергономско обликовање радног места коришћењем савремене биро опреме;
- Организација рада која ће омогућити чешће паузе у току рада са разгибавањем путем одређених вежби;
- Скраћење времена непосредног излагања верификованим штетностима;
- Коришћење личних заштитних средстава при раду са старим књигама и старим архивским материјалом (рукавице и маске за једнократну употребу; рукавице и маске треба после употребе бацити у депоније или спалити);
- Поштовање принципа личне хигијене, а посебно треба обратити пажњу на прање руку;
- Сви запослени морају бити упознати са присутним ризицима и предвиђеним превентивним мерама.

Као што смо навели на претходним странама и као што се може видети послодавац Историјски архив Пожаревац је извршио и континуирано врши све превентивне мере за безбедан и здрав рад.

## 4. Резиме

У пракси безбедности и здравља на раду, рад у архивима се често поистовећује са класичним канцеларијским радом. Запостављају се неке специфичне штетности које прате рад са архивском грађом, од којих су најзначајније биолошке, нарочито везане за присуство плесни, и хемијске штетности. Значајно је и присуство штетности везаних за дуготрајно седење и коришћење опреме за рад са екранима. Ове штетности захтевају примену специфичних превентивних мера.

Мало је архива у Србији у којима пословодство разуме ове проблеме и на прави начин организује послове заштите запослених у радним процесима. Узоран пример посвећености руководства питањима безбедности и здравља на раду је Историјски архив Пожаревац. Симултаном акцијом руководства и ангажоване екстерне стручне службе у овом су архиву организоване све основне превентивне мере и стално се ради на даљем унапређењу безбедности и здравља на раду.

## Specific problems of preventing injuries and sickness at work in the archives – the example of the Historical Archive of Požarevac

**Abstract:** This work is about the security and health issues at work in the archive institutions.

The Historical Archive of Požarevac is used as an example for stressing the basic duties and responsibilities of the employers in organizing security and health at work. The general risks and harmfulness at work, during the work in front of the monitors in the archives have been described (caused by biological or chemical harm). Finally, the elementary preventive measures are mentioned in order to minimize the risk of illness or injuries.

**Key words:** the security and health issues at work, prevention, danger, risks and harmfulness, archives

### SUMMARY

The experience of security and health at work shows that working in the archives usually equals classical office work. The specific harmfulness is neglected-connected to the archival records which can usually be of biological sort, chemical harmfulness or mold. The time –consuming sitting is not less important at all and the use of the equipment with monitors. There are very few Archives in Serbia which understand the problem and organize the prevention in the working process.

The Historical Archive of Požarevac is a good example of dedication towards these health issues at work. All the basic measures have been taken by simultaneous action of the management and the external professional service. These health and security matters are regularly and constantly improved.

<sup>17</sup> „Сл. гласник РС“, 96/2010.

<sup>18</sup> Према Акту о процени ризика, Историјски архив Пожаревац извршио је набавку личних заштитних средстава за запослене (рукавице и маске за једнократну употребу).

<sup>19</sup> „Сл. гласник РС“, 106/2009.

Александар ПЕТРОВИЋ,<sup>1</sup> МА  
Министарство одбране Републике Србије, Београд  
Србија

## Спомен соба Гарнизона Пожаревац „Два века војске у Браничеву“ –Комуникацијски аспекти–

**Абстракт:** Рад разматра изложбен у поставку Спомен собе Гарнизона Пожаревац као медиј комуникације са циљним јавностима значајним за Војску Србије и локалну заједницу. Синергија едукативног и симболичког у садржају приказа историјских догађаја од почетка Првог српског устанка (Српске револуције) до данас даје основу за његово разматрање са аспекта комуникологије, те савремене теорије и праксе односа са јавношћу коју спроводи Министарство одбране Републике Србије.

**Кључне речи:** Спомен соба, изложбена поставка, Војска Србије, комуникација, односи с јавношћу, симбол, циљна јавност.

### Уводна разматрања

„Сваки је народ славан, који имаде славних дела. Али и поред свију славних дела, народ може бити без славе, ако му дела остану незнана. Стога је увек нужно, да се та славна дела искупе и побележе, да се мету у историју, као чуварку народног живота, па да их потомство зна, знајући уважава и поштује, уважавајући и поштујући подражава“.

**Јован Драгашевић**  
**ђенералштабни пуковник**  
**(Пожаревац, 1836 – Ниш, 1915)**

Ако бисмо тражили један, свеобухватно тачан исказ којим бисмо дефинисали културолошко или у ужем смислу – кому-

<sup>1</sup> Александар Петровић, мастер инж. орг. наука у области мултимедијалних комуникација и односа са јавношћу, Светозара Папића 1/31 11080 Земун, Београд.

UDK: 355:659.3/.4(497.11);  
069.51:355/359(497.11)“1804/...”

николошко раздобље у коме живимо, неизоставно бисмо морали искористити два израза – промене и умрежавање.

Иако би се већина теоретичара хуманистичких наука сагласила да ни један период у људској историји, колико год био мрачан и идеолошки окован, није остао имун на извесне друштвене промене, једнако је тачно да би се мало ко успротивио тврдњи да је време у коме живимо донело управо највише промена које, пре свега, своје утемељење налазе у развоју глобалног информационо-комуникационог система заснованог на Интернету. Ера глобалног „свезнања“ и доступности информација уводи нас у клопку дивергенције пажње и интересовања, па је у том информативном галиматијасу све теже задржати свест о националном идентитету, националној историји и значају који она има за самодрживост једног народа. Промене илити напредак у технологији комуницирања доноси и промене у начину формирања јавног мњења.

Актери у процесу комуникације, нарочито они који комуницирају са позиција институције морају бити свесни да се мишљења тј. мњења и/или ставови данас другачије формирају и мењају у односу на тек деценију или две уназад. Теорији и пракси комуницирања данас прилази се са неколико аспеката од којих су доминантна два – онај који комуникацију посматра као друштвено-политички процес, дакле комуниколошки, из области политичких наука и онај који на комуникацију гледа са аспекта менаџмента, тј. организационих наука. И један и други приступ проучавању друштвене комуникације или у ужем смислу - односа с јавношћу, третирају оружане снаге једне државе, у овом случају Војску Србије, као значајног комуникатора на јавној сцени, посматрају, бележе и мере ефекте те комуникације.

Институција, дакле, комуницира на основу унапред

дефинисаних стратегија у оквиру којих су разрађени модели и канали комуникације са циљем да комуникациони процес уроди плодом. А крајњи циљ, односно плод те комуникације, преко свих успутних ефеката до којих се мора доћи јесте – поверење.

### Актуелни и историјски контекст

Ђенералштабни пуковник Јован Драгашевић, из чијег је пера истекао цитат са почетка текста, на праскозорју 20. столећа није могао предвидети како ће Србија изгледати век после његове смрти, али се универзална вредност његовог написа тиме не може оспорити. Напротив, пуковник Драгашевић дао је ванвременско упутство како конзумирати историју, не само простом репродукцијом факата, него активним комуницирањем њеног садржаја.

Историјски факти, али и актуелни моменат ишли су на руку ауторима изложбене поставке - Спомен собе Гарнизона Пожаревац пуковнику мр Миловоју Пајовићу и мр Јасмини Николић који су, према позитивним критикама и стручне и лаичке јавности, одговорили изазову да у колажу слике и речи представе „Два века војске у Браничеву“.

Управо Драгашевићевим, више него пригодним цитатом, отвара се збирка паноа на којима је графички вешто приказано мноштво репродукција докумената, уметничких слика, фотографија и предмета који сведоче о најзначајним догађајима војне историје и личностима које су је обележиле од почетка 19. века до данас на подручју које захвата три административно-управна округа – Браничевски, Подунавски и Поморавски.

У чему се, дакле, састоји особеност момента и контекста у коме је настала поменута изложбена поставка?

Чињеница да је почетак бурног војно-политичког процеса на Балкану, у историји Старог континента познатог као – Српска револуција, односно Први српски устанак 1804. године своје корене и развој доживео, између осталог, и на територији Пожаревачког краја, да је потоњи Други Српски устанак и период владавине династије Обреновић са административно-економским, војним и државотворним васпостављањем Србије такође имао додира са Браничевом, те да је Пожаревац остао забележен као место институционализовања савремене Српске војске која је у њему од 1826.

године присутна све до данас – дају довољно разложности за остваривање једног таквог пројекта. Са друге стране, интенција Министарства одбране и Војске Србије да у комуникацији са интерном и екстерном јавношћу оживи континуитет са некадашњом Српском војском, победницом Балканских ратова и Првог светског рата, те да сачува сећање на антифашистичку борбу народа и одбрану од агресије НАТО, била је погодно тле да се идеја о отварању једне такве музејско-историографке поставке спроведе у дело.

Колика је вредност сакупљене и обједињене архивске грађе, избора и композиције садржаја Спомен собе Гарнизона Пожаревац несумњиво је стручно питање за историчаре и о томе ће, сасвим сигурно, бити више речи у другим стручним текстовима. Овај напис се, стога, углавном бави комуникационим ефектима који она има у оквиру ширег контекста активности односа са јавношћу Војске Србије и Министарства одбране и локалне заједнице.

### Садржај изложбене поставке Спомен собе Гарнизона Пожаревац

Изложбену поставку Спомен собе Гарнизона Пожаревац приредили су заједнички пуковник мр Миловоје Пајовић, тадашњи командант Центра за обуку КоВ и Гарнизона Пожаревац и мр Јасмина Николић, директор Историјског архива Пожаревац. Званично отварање Спомен собе, уз пригодну свечаност, догодило се на Видовдан, 28. јуна 2011. у оквиру комплекса касарне „Генерал Павле Јуришић Штурм“.



Садржај изложбене поставке Спомен собе Гарнизона Пожаревац конципиран је као својеврстан „историјски круг“ који посетиоце кроз слику и реч води од почетка Првог српског устанка до данашњих дана колажном представком репродукција оригиналних архивских докумената, фотографија, новинских написа, историјских и ратних карти, те предмета из датог периода прошлости. Спомен соба, поред збирке зидних паноа, који чине њен највећи део, концепцијски има још два елемента – „Зид хероја“ – како су аутори изложбе назвали хронолошку поставку портрета личности које су се, према значају војних подвига или околностима сопственог ратног страдања издвојили и део у коме су изложени оргинални музејски експонати из периода два светска рата.

Унутар „историјског круга“ издвајају се следеће значајне садржајне целине: Први српски устанак, Други српски устанак, период владавине династије Обреновић, српско-турски ратови, Балкански ратови, Први светски рат, Други светски рат, период присуства јединица Југословенске народне армије у Пожаревцу, грађански рат на територији СФРЈ, агресија НАТО на Савезну Републику Југославију и доба од оснивања Центра за обуку Копнене војске.

### Комуникација симболичког – национални спиритус мовенс

Садржај Спомен собе, односно историја којом комуницира, може се сагледавати и као порука и као медиј комуникације. Без дубљег залажења у комуниколошке анализе изложбене поставке, тешко да би се у потпуности могао дати одговор чему од та два избора више тежи. Али имајући у виду очигледну намеру аутора да нагласе симболику колико и сам садржај, аспекту комуникације симболичког садржаја посветићемо више пажње.

Ако бисмо узели у обзир чињеницу да се Спомен соба и сабрана историја у њој пре и изнад свега обраћа припадницима српског национа морамо констатовати да управо та симболика поседује архетипску структуру. Др Миланко Јовићевић, у својој студији „Психологија архетипа - мит и стварност“ каже да је еволуцију и суштину архетипске структуре тешко схватити и објаснити без разматрања улоге психолошког механизма идентификације. „**То ће рећи да процес идентификације појединца и групе са својим вођама, јунацима, слављеницима и трагичарима има своју динамику и сазревање. Такве историјско психолошке архетипске законитости присутне су и у српском народу који је преживео многе Голготе, поразе, падове, али и славне победе. Тај архетип, као**

**спиритус мовенс српског народа, како каже Ј. Стриковић посебно се испољава у кризним и стресним ситуацијама.**“<sup>2</sup>

Више него очигледно, аутори изложбе остварили су снажну, дубоку симболику избором да изложбена поставка и прича о два века војске у Браничеву почне Првим српским устанком и **горостасним ликом Карађорђа** чија се симболика архетипски надовезује на мит о Косовким јунацима, изгубљеном царству и нади у обнову српске државе. Тај моменат везе са Косовским митом, иначе најснажнијим етнопсихолошким елементом у колективној свести Срба, остварен је и свечаношћу отварања поставке управо на Видовдан. Наглашавајући историјски не толико сувислу колико симболички снажну везу кнез Лазар - вожд Карађорђе аутори изложбене поставке остављају снажан ефекат на посетиоца, као да подсећају на тезу К. Г. Јунга да је **симбол психолошка машина која претвара енергију.**<sup>3</sup>

Мотиве који су ауторе водили у раду најбоље су описани у предговору монографије „Два века Војске у Браничеву“ која је настала нешто мање од две године после отварања Спомен собе. У књизи, коју чини детаљно и свеобухватно прилагођен и приказан садржај изложбене поставке аутори су истакли да **осврћући се ка прошлости, у њој проналазимо она напредна хтења и подухвате, чији се смисао проверава у садашњости, а представља и темељ за још крупнија прегнућа у будућности. Гарнизон Пожаревац прати и наставља традиције војних јединица из далеке 1826. године када је о Великој Госпојини, почела обука регрута свих кнежина Пожаревачке, Смедеревске и Ресавске нахије. Нека нам је дозвољено сећање на њих и на преко 14.000 хероја из овог краја који су у свим ратовима за ослобођење наше земље положили своје животе.**<sup>4</sup>

Пуковник Миливоје Пајовић је, у једном од представљања изложбе рекао, а у предговору поменуте монографије и написао да Спомен соба треба да **буде узвишено место поклоничког сећања на бесмртни подвиг и жртву ратних другова.**<sup>5</sup>

Могло би се рећи да су аутори, имајући у виду све написано, оставили својеврсно „упутство за употребу“ Спомен

<sup>2</sup> Проф. др Миланко Јовићевић, **Психологија архетипа - Мит и стварност**, Београд, 2004, 24–25.

<sup>3</sup> Радослав Ђокић, **Знак и симбол. Основе симбологије**, Београд, 2003, 200.

<sup>4</sup> Мр Миливоје Пајовић, Мр Јасмина Николић, **Два века војске у Браничеву**, МЦ „Одбрана“ и Историјски архив Пожаревац, Београд-Пожаревац, 2013, 5–6.

<sup>5</sup> Исто.

собе позивајући посетиоце да јој прилазе са поштовањем њене сакралне природе. Тај елемент, нарочито се истиче на централном зиду Спомен собе, такозваном „Зиду хероја“ са кога посетиоце посматрају великани попут војвода Петра Добрњца и Миленка Стојковића, кнеза Милоша Обреновића, генерала Павла Јуришића Штурма, партизанског команданта Вељка Дугошевића, генерала Љубише Величковића, али и многих других чија дела у многоме надилазе препознатљивост њихових лица. Одмах до поставке „Зида хероја“ налази се списак са више од 14.000 имена људи из Пожареваца и околине који су изгубили животе као војници или жртве ратних дејстава од српско-турских ратова 1877- 1878. године до 1999. када се догодила агресија НАТО пакта на СРЈ. Ове поставке шаљу поруку опомене на узвишеност жртве коју су у разним епохама историје поднете у име истог идеала – слободе.

Нарочито важан сегмент у смислу симболичког значаја са аспекта, не само Војске, него и локалне заједнице је део изложбе који осликава период владавине Обреновића када је Пожаревац важио за „другу престоницу“ Србије. У то време, тачније између 1826. и 1840. године управо у Пожаревцу успоставља се стајаћа војска, оснива Гарда (Гвардија) и гардијски оркестар (Књажевско-сербска банда), прва војна болница – шпитар и Војна академија која, упркос чињеници да се у Пожаревцу задржава веома кратко, ту добија свој институционални облик.

### Спомен-соба у актуелном концепту односа са јавношћу у Министарству одбране

После васпостављања државности Србије све њене институције, а најпре Војска, нашле су се у ситуацији да симболички обнове везу са историјским коренима. Међутим, није само употреба нових-старих амблема била једина промена коју је Војска Србије тиме доживела. Паралелно су се дешавале и бројне реформе и прилагођавања новим изазовима, ризицима и претњама у региону и на глобалном плану. Управо та потреба да се обнови и прилагоди визуелни идентитет Војске који корене вуче још из Средњег века, а да се, притом, буде у току са савременим светским трендовима када је реч о односима са јавношћу, био је изазов за систем одбране. Управо због тога, надлежни чиниоци у Министарству одбране одлучили су се за проактиван приступ у комуникацији са јавношћу у коме се, између осталог, потенцира веза и са богатом војном историјом.

Концепт Спомен собе (која постоји или се оснива у свим јединицама ранга бригада, база, центар за обуку) као места

које ће вишедимензионално комуницирати са различитим циљним групама, потуно је у складу са начелима који стоје у **Смерницама за стратегију комуникације.**

Како бисмо схватили о чему је реч у том документу, размотримо најпре неколико основних појмова који се у њему наводе.

Односи са јавношћу, дакле, подразумевају усмерену, организовану и планску комуникацију са циљним групама (циљним јавностима) значајним за неку организацију или институцију у циљу постизања повољнијих услова за делатност те организације или институције. Према пуковнику др Миши Бојовићу **Публиц Релатионс** (са аспекта Војске, прим. аут) **је систематско побољшање узајамног разумевања између војске и њених циљних група.**<sup>6</sup> Према теорији организационих наука која третира односе са јавношћу као грану и функцију менаџмента **произлази да функција односа с јавношћу обухвата велики број различитих послова и задатака на различитим нивоима организовања и управљања, усмерених на стварање доброг имиџа организације.**<sup>7</sup>

У активности односа са јавношћу В. Филиповић и М. Костић убрајају интерну комуникацију, корпоративни идентитет, имиџ и репутацију (њихову изградњу и одржавање, прим. аут), организовање специјалних догађаја, спонзорства, лобирање, односе са медијима и односе са јавношћу у кризним ситуацијама.<sup>8</sup>

У неким дефиницијама **имиџ** организације, у овом случају Војске Србије, посматра се као крајњи циљ односа са јавношћу, иако је креирање имиџа, на неки начин само успутна фаза у изградњи поверења, односно њене репутације.<sup>9</sup>

Стратегија односа са јавношћу<sup>10</sup> Министарства одбране садржи ставове и смернице о најважнијим питањима комуникације Министарства одбране и Војске са екстерном и

<sup>6</sup> Мишо Бојовић, **Војска пред очима јавности**, Београд, 1999, 56.

<sup>7</sup> Др Винка Филиповић, др Милица Костић Станковић, **Односи с јавношћу**, ФОН Менаџмент, Београд, 2008.

<sup>8</sup> Исто.

<sup>9</sup> Изградња корпоративног идентитета, имиџа и репутације, поред односа са медијима и кризне комуникације представљају најважније активности односа са јавношћу у свакој организацији. Репутација неке организације почива на чињеничној заснованости њеног имиџа, тј. позитивне слике која о њој постоји у јавности. Имиџ је, пак, заснован у великој мери на идентитету, односно мери директног и индиректног препознавања организације, тј. њених обележја. Наведени фактори су нераскидиво повезани и међусобно се надограђују. – прим. аут.

<sup>10</sup> Смернице за стратегију комуникације Министарства одбране Републике Србије и Војске Србије.



интерном јавношћу. Истовремено, **Стратегија комуникације** је саставни део укупне политике информисања Владе Републике Србије. Основни циљ **Стратегије комуникације** јесте афирмација реформе система одбране ради задобијања подршке интерне и екстерне јавности за тај процес и активности Министарства одбране и Војске Србије, те успостављање ефикасне интерне и екстерне комуникације.

Циљне групе или циљне јавности јесу дефинисане интересне групе којима треба прилагодити информацију и пренети је са намером постизања дефинисаних циљева. Циљне групе могу се грубо поделити на интерне и екстерне, а Стратегија у ужем смислу препознаје следеће циљне јавности – медије, односно новинаре који се баве системом одбране, најширу јавност – грађанство, независне експерте, војно-политичке аналитичаре и/или коментаторе, омладину, локалне заједнице...

Разумевањем природа тих јавности, садржај изложбене поставке Спомен собе може бити, условно речено, употребљен на различите начине будући да ће њене поруке у различитим контекстима свака циљна група разумети специфично.

Ево кратке анализе.

Интерну јавност чине запослени у Министарству одбране и Војсци (професионална војна лица, цивили), те резервни састав и регрути. У случају Гарнизона Пожаревац првенствено се мисли на запослене у Центру за обуку КоВ, али и остала лица која у Центар долазе на разне видове обука и усавршавања.

С обзиром на то што је интерна јавност непрекидни директни комуникатор коме се веома верује у контакту са најширом јавношћу, комуникацији са запосленима у систему одбране мора се посветити велика пажња.<sup>11</sup>

Спомен соба се према интерној јавности односи доминантно својим симболичким садржајем који смо већ објаснили, али и едукативно јер пружа добре смернице за евентуално даље проучавање историјских чињеница важних за општу културу прупадника Војске. Имајући у виду да Центар за обуку КоВ у току године обучи неколико стотина војника на добровољном служењу војног рока, професионалних војника и подофицира из других градова и јединица, јасно је да посета Спомен соби, која је увек доступна и налази се у кругу касарне, омогућава саживљавање са богатом традицијом јединице и постизање бољег војничког морала.

<sup>11</sup> Смернице за стратегију комуникације Министарства одбране Републике Србије и Војске Србије.

Екстерне циљне групе обухватају све оне интересне групе које су изван система одбране. Подела и конкретизација ових циљних група, како се наводи у Стратегији, неопходна је да би се направио сврсисходан избор порука, времена и канала преношења. У случају екстерних циљних група, нарочито грађанства и омладине, садржај Спомен собе представља најпре фактор изградње идентитета и имиџа војне јединице која је стационирана у њиховом месту, а преко ње и Војске Србије у целини.

Ако говоримо о најширој јавности, на нивоу државе, Спомен соба нема нарочит значај, но ако се посматра у контексту локалне заједнице, ситуација је сасвим другачија. Наиме, од отварања Спомен собе, њену изложбenu поставку видело је неколико хиљада грађана, од којих су највећим делом то била деца и омладина. Према подацима Команде ЦО КоВ, Спомен собу Гарнизона обишла су деца из свих основних и средњих школа са територије Града Пожареваца. Највећи део је то учинио приликом обележавања 15. октобра, годишњице ослобођења града у оба светска рата и у оквиру манифестације „Отворени дан“.<sup>12</sup>

Имајући у виду да највећу циљну групу са којом Војска комуницира представљају управо грађани који са њом немају никакву формалну везу, велики значај има организација специјалних догађаја, те посете високих војних и цивилних делегација<sup>13</sup> из земље и иностранства које готово редовно посећују и Спомен собу.

Такви догађаји, у амбијенту изложбене поставке добијају већи публицитет, а самим тим преко локалних медија доприносе како квалитетнијем информисању грађанства, тако и изградњи идентитета и имиџа припадника Војске.

Посебно важну циљну јавност која може имати додир са садржајем Спомен собе јесу такозвани „опинион лидери“ тј. креатори јавног мњења у микро и макро групама, међу којима се истичу посебно специјализовани војни новинари, аналитичари, односно људи који се професионално и стручно баве проблематиком војске и њене

<sup>12</sup> Јединице Војске Србије сваке године један дан отварају своје капије грађанима који тада имају прилику да се упознају са наменом тих јединица, њиховим радом, традицијом, наоружањем и обученошћу њених припадника. Центар за обуку КоВ приликом манифестације „Отворени дан“ 2012. године посетило је више од 3.000 грађана Пожареваца и околине, а велики део њих посетио је и Спомен собу.

<sup>13</sup> Спомен собу је, приликом посете Пожаревцу обишао министар одбране, низ највиших војних руководилаца, неколико страних војних делегација (САД, Бугарска, Словенија, Шведска), те водећи људи локалне самоупораве и институција Града Пожареваца.

## ЗАКЉУЧАК

Спомен соба Гарнизона Пожаревац јесте важан чинилац међу активностима односа са јавношћу Војске Србије у локалној заједници и развоја цивилно-војне сарадње. Ефекти те комуникације мерљиви су на основу броја медијских прилога у штампаним медијима и на интернету, као и према растућем броју посета Спомен соби.

Можемо је посматрати и као канал и као медиј комуникације у зависности од контекста у коме се њен садржај представља. Садржај изложбене поставке има два кључна елемента – информативно-едукативни и симболички.

Како би се одржала актуелност Спомен собе, садржај њене изложбене поставке треба обогаћивати новим експонатима (што и јесте била идеја њених аутора), али и прилагођавати комуникационој епохи умрежавања када све већи број људи сличан садржај конзумирају преко Интернета.

Имајући у виду да су архивска грађа и историјске чињенице веома садржајно представљени у поменутој монографији „Два века Војске у Браничеву“ остаје отворен простор за иницијативу успостављања сличне он-лајн мултимедијалне поставке.

## The memorial room of Požarevac garrison „Two centuries of Braničevo Army“ - Communicational aspects

**Abstract:** This paper discusses the Memorial room of the Požarevac Garrison as a medium of communication with target audiences relevant to the Serbian Armed Forces and the local community. Synergy of educational and symbolic content of historical events from the beginning of the First Serbian Uprising (Serbian revolution) to date provides a basis for consideration of the aspect of modern communications and contemporary theory and practice of public relations which is also conducted by the Ministry of Defence of the Republic of Serbia.

**Key words:** Memorial Room, exhibition, Serbian Armed Forces, communication, public relations, symbol, target audience.

историје. Начин на који они интерпретирају саму чињеницу постојања Спомен собе, а у наредном кораку и њен садржај у својим микро јавностима (или медијима ако је реч о новинарима) у великој мери ће се одразити на укупну перцепцију и ефекте њене поруке у најширој јавности, односно локалној заједници.

## SUMMARY

The Memorial room of the Požarevac Garrison is an important factor for PR activity of the Serbian Armed Forces in the local community and developing of civil-military cooperation. The effects of that communication are measurable by the number of editorials on TV, print and internet editions and by the increasing number of visitors of the Memorial Room.

It can be viewed both as a communication channel and media of communication depending on context of presenting its content. The content of the exhibition has two key elements – informational/educational and symbolic.

In order to maintain the actuality Memorial Room, the content of its exhibitions should be enriched with new exhibits (which is the idea of its authors), and adjust communications networking era when more and more people consuming similar content over the Internet.

Keeping in mind that the archives and historical facts are well presented in the monograph „Two Centuries of the Army in Braničevo“ remains open space to initiatives for establishing similar online multimedia presentation.

## Школа архивистике

### –Тематски семинар о заштити архивске грађе и регистратурског материјала правосудних регистратура у Браничевском округу–

Едукацији стручних кадрова за послове архивирања односно канцеларијског пословања и заштите архивске грађе код стваралаца – правних лица, Историјски архив Пожаревац је од свог оснивања посвећивао значајну пажњу. Према Програму рада Архива за 2013. годину, током априла 2013. године је, у саорганизацији са Вишим судом у Пожаревцу, одржан стручни састанак – семинар о заштити архивске грађе правосудних регистратура са подручја Браничевског управног округа, као територијалне надлежности Историјског архива Пожаревац.

Семинар је одржан под називом „Заштита архивске грађе и регистратурског (документарног) материјала правосудних стваралаца“. Замишљен и реализован у области заштите архивске грађе и регистратурског материјала једне провенијенције односно стваралаца – регистратура једне врсте делатности, семинар је имао тематски или „групацијски“ карактер. Едукативни карактер семинара је био посвећен циљној групи коју су чинила одговорна лица запослена у правосудним регистратурама и то: председници судова и тужилаштва, секретари, управитељи писарница, архивари и друга лица (референти) ангажована на пословима писарнице односно архиве у правосудној регистратури.

Организациони део семинара успешно је реализовао Виши суд у Пожаревцу, у чијим је просторијама семинар и одржан. Стручни део семинара припремило је Одељење заштите архивске грађе ван архива (спољна служба) Историјског архива Пожаревац.

Учеснике семинара су поздравили и семинар отворили председник Вишег суда у Пожаревцу Драган Вучићевић и директорка Историјског архива Пожаревац мр Јасмина Николић, која је говорила о делокругу рада, надлежно-

стима и значају Историјског архива у Пожаревцу. Поред председника Вишег суда и директорке Историјског архива, отварању семинара су присуствовали председници Основног суда, Привредног суда, Прекршајног суда у Пожаревцу, као и виши јавни тужилац. Након отварања, председници судова и виши јавни тужилац су се, заједно са директором Архива, удаљили из радне просторије, док су стручном делу и предавању о заштити архивске грађе правосудних органа, присуствовали непосредни извршиоци у области послова писарнице и архиве.

Стручни део семинара је обухватао припрему писменог материјала, који је достављен сваком учеснику семинара. Материјал је представила и семинар одржала МА Јасмина Живковић, виши архивист Историјског архива Пожаревац, одговорна за рад Одељења заштите ван архива, у виду усменог излагања и power point презентације. Аутор power point презентације у стручном делу у целини је Јасмина Живковић, док је технички део презентације обезбедио мр Драган Шалер, сарадник Архива. Техничке послове приликом презентације обавили су запослени у Историјском архиву Пожаревац Живислав Антонијевић и Петар Винкић, као и информатичари Вишег суда у Пожаревцу. Тимски рад стручних лица Архива и представника регистратура допринео је доброј организацији и стручном представљању задате теме - заштита архивске грађе правосудних стваралаца.

Семинару су присуствовали представници Вишег суда, Привредног суда, Прекршајног суда, Основног суда у Пожаревцу, са подручним јединицама у Великом Градишту, Жабарима, Петровцу на Млави (док су одуствовали представници подручних јединица у Жагубици и Кучеву), као и представници основног и вишег јавног тужилаштва у Пожа-

ревцу. Стручни састанак и рад се одвијао кроз представљање две тематске целине из области заштите архивске грађе и регистратурског материјала правосудних стваралаца, и то:

1. „Потреба и значај заштите архивске грађе и регистратурског материјала правосудних стваралаца“
2. „Методологија заштите архивске грађе и регистратурског материјала правосудних регистратура“.

Трећа тематска целина „Примена информационих технологија (електронско пословање) и едукација кадрова“, представљала је размену искустава, па се одвијала у облику интерактивног дијалога.

По представљању материјала, отворена је дискусија у којој су сви присутни активно учествовали. Као резултат рада на овом семинару, предложени су Закључци и утврђени рокови на остваривању даље заштите архивске грађе и регистратурског материјала правосудних регистратура.

Присуство представника свих правосудних регистратура у Браничевском управном округу по први пут на оваквим тематским саветовањима, говори о неколико значајних сегмената. Најпре сведочи о заинтересованости и разумевању потребе правосудних стваралаца да се архивска грађа и регистратурски материјал настали њиховим радом у целини заштити према законским прописима. Са друге стране, резултат је стручних напора Архива у области заштите архивске грађе правосудних стваралаца,

не само у поступку настајања већ и у архивским депоима. На основу тога, својим стручним и одговорним радом Историјски архив Пожаревац повећава углед и на још један, прави начин, представља јавности своју основну делатност - заштиту архивске грађе као културног добра, тог „осетљивог“ писаног „сведока“ историје, чији је значај немерљив не само за историјска, правна већ и шира научна истраживања.



## „Дан отворених врата архива 2013“

„Сви смо ми део историје“,  
Пожаревац, 3. јун 2013.

Поводом Међународног дана архива и 65 година од оснивања Историјског архива Пожаревац, ова установа је 3. јуна 2013. године по први пут организовала масовну манифестацију „Дан отворених врата архива 2013“. Мото ове манифестације био је „Сви смо ми део историје“. Основни мотив и циљ предлагача одржавања ове манифестације архивисте Слободанке Цветковић и организатора Историјског архива Пожаревац, био је да се што шири круг грађана, а пре свега школске омладине упозна са чињеницом постојања архива као установе, његовом делатношћу и резултатима рада. Отварање врата архива није нов подухват у нашем окружењу, Архив Тузланског кантона у Тузли (БиХ) организује исту манифестацију неколико година за редом, а ове године у најави је иста манифестација и у Државном Архиву Црне Горе. То говори да архиви схватају да је ово добар начин да се грађани непосредно упознају са оним што архив заиста јесте, да непосредно виде пожутела документа, старе рукописе и књиге, фотографије и непосредно „осете“ историју. Манифестација је реализована у депоу Историјског архива Пожаревац, а реализација се одвијала по предложеном пројекту и фазама.

Уз медијску подршку радија и телевизије, послате су и позивнице појединцима, упућен позив грађанима и школама. Позиву се одазвао велики број грађана, пре свега младих, ученика основних и средњих школа из Пожаревца који су у пратњи својих наставника и професора дошли да изблиза виде зграду, уђу у архивске депое и „прошетају“ стазама завичајне историје.

Госте је поздравила директор Историјског архива мр Јасмина Николић која им је предочила достигнућа Архива у претходном периоду. Посебно је наглашен позив грађанима да Архиву по сопственој жељи поклоне или понуде на откуп документа која чувају у својим породичним збиркама.



Након тога, одржано је краће предавање са презентацијом архивисте Слободанке Цветковић под називом „Сви смо ми део историје“. Уз основне информације о објекту у коме је смештен депо Историјског архива Пожаревац дата је сликовита ретроспектива како је изгледала зграда архивског депоа 1996. године на почетку реконструкције и адаптације, затим како изгледа данас, а како се надамо да ће изгледати у будућности. Посетиоцима је скренута пажња да о архивима постоје многобројне предрасуде и да архив многи замишљају као мрачна, влажна места са гомилама прашњаве хартије, али да је стварност другачија, да архиви представљају уређен систем који је функционалан и естетски допадљив. Наглашено је да постоји и врло мало знања о архивима, па је слушаоцима представљена архивска мрежа Србије. Основни мото манифестације „Сви смо ми део историје“ дочаран је посетиоцима кроз причу да тренутком рођења и уписом у матичне књиге рођених ми постајемо „историјске личности“ и део историје, јер се те матичне књиге трајно чувају у архиву, затим школске уписнице, службеничка досијеа, матичне књиге венчаних, грађевинске дозволе, земљишне књиге, судски предмети, уговори, писма, повеље, укази, дипломе, историје болести, филмови, фотографије и друго. Дакле, током нашег живота у више наврата ми као појединци смо записани у историји и наша



Промотивни плакат поводом  
„Дана отворених врата архива 2013“

имена заувек остају у архивима. Све је то разлог да чувамо документа, јер за историју је релевантно само оно што је записано. Оно што није записано није се званично ни догодило, већ је мит, легенда. Како се многи грађани, а пре свега школска омладина по први пут сусрећу са архивом и нису свесни његове делатности и функције, посетиоцима је укратко и на пријемчив начин објашњена основна делатност архива по питању евидентирања, прикупљања, пријема архивске грађе, сређивања, обраде, објављивања информативних средстава и грађе, публикација, односа са јавношћу путем презентовања архивске грађе кроз изложбе и друго, представљено је микрофилмовање и дигитализација као облици трајне заштите. Кроз причу је представљен Историјски архив Пожаревац као установа културе, дати су подаци о његовом оснивању, количини архивске грађе коју чува, регистратура које територијално надзире, броју фондова и збирки, богатој библиотеци. Посетиоци су упознати и са чињеницом да сви архивски фондови и збирке и документа нису подједнако важни. Наглашени су они који су одлукама Народне Скупштине Републике Србије проглашени за архивску грађу од изузетног и одлуком Архива Србије за архивску грађу од великог значаја, чиме је указано на велико богатство које Историјски архив Пожаревац поседује. На крају посетиоцима је објашњена шаљива фотографија са поруком „Не љутите архивисте, они могу да вас избришу из историје“, где је подвучено да само оно што је документ и записано остаје трајно за историју, а да архиви и архивисти управо чувају те податке о нама.

У наставку програма посетиоци су провели уз стручну пратњу архивиста кроз архивске депое где су били представљени неки од најзначајнијих односно најзанимљивијих експоната које архив чува. Тако су се могле видети најстарије црквене матичне књиге, старе и ретке књиге, часопис „Грађанин“ који је излазио у Пожаревцу до Другог светског рата, најстарији бројеви послератног пожаревачког гласила „Реч народа“ који излази и данас, предратни бројеви „Политике“, План за уређење „Цветног трга“ у

Пожаревцу израђен руком архитекте Николе Бугарског из 1922. године, уписница школе Добрњске из 1858. године, уписнице Пожаревачке гимназије из 1919, Дневник Великоградштанске гимназије за школску 1920/1921. годину који је ученицима посебно био занимљив. Ученици су желели да виде предмете које су тада учили у школи, наставне јединице које су обрађиване, оцене ученика, а посебно интересантна су била опажања о сваком ученику које су им архивисти читали. Такође, пажњу су привукле и фотографије боравка Јосипа Броза Тита у Пожаревцу, Протоколи судских интабулација, пописи житеља Пожаревачких из 30-их година 20. века. Посетиоцима је показано како изгледа архивска кутија са сређеном и обрађеном архивском грађом. У соби депоа у којој се чува претежно грађа предузећа која је преузета након стечаја, представљена је архивска грађа тих предузећа, плакете, повеље, похвалнице, памфлети са производним програмом, што је изазвало посебно интересовање посетилаца. Приказана је и најстарија болничка документација, протокол болесника из 1924, службеничка досијеа пре Другог светског рата радника болнице, пројекат хотела „Дунав“ и Робне куће у Пожаревцу, дакле оно што је посетиоцима било препознатљиво.

Ученици су показали велико интересовање и постављали веома занимљива питања о температурним условима у којима се архивска грађа чува, о процесу сређивања

и слично. Посебно занимљив је био приказ микрофилмова на микрочитачу где су сви посетиоци могли да виде како изгледа архивска грађа трајно заштићена на микрофилму. У холу депоа била су изложена издања Историјског архива Пожаревац, а за посетиоце су били припремљени пригодни поклони у виду публикација архива, односно рекламног и промотивног материјала, плаката, разгледница, позивница, фотографија и др. Професори и ученици су од стране архивиста позвани на даљу сарадњу и организовање часова историје у архиву.

Архив је тога дана посетило преко стотину људи што смо трамо добрим успехом за прву годину организовања ове манифестације. Настојаћемо да следеће године ова манифестација буде још боље промовисана и да привуче што већи број грађана, пре свега школске деце, како из Пожаревца, тако и из других места за које је Архив територијално надлежан. Уколико се укаже потреба, манифестација се може продужити на више дана.

Оно што је сигурно је да ће свим младим људима слика архивског депоа са полицама пуним архивске грађе заувек остати у сећању и да ће свест о архиву и његовом значају бити трајно уграђена у њихово знање и систем вредности, чиме је у потпуности испуњен циљ организатора, али и дат добар мотив за наставак и подршку оваквим манифестацијама и у будућности.

међународна  
архивска  
и културна  
сарадња

međunarodna  
arhivska  
i kulturna saradnja  
international  
archival and cultural  
cooperation

# international archival and cooperation cultural međunarodna arhivska i kulturna saradnja међународна архивска и културна сарадња

## PROTOKOL O SARADNJI<sup>1</sup>

Između

Međunarodnog Instituta arhivskih nauka Trst/Maribor (IIAS)  
Međunarodnog Instituta arhivskih nauka Univerziteta u Mariboru (MIAZUM)

I

ISTORIJSKOG ARHIVA POŽAREVAC / SRBIJA

Uzimajući u obzir zajednički naučni i stručni interes, uvereni da uspostavljanje odnosa stalne saradnje i razmene predstavlja izazov i obogaćuje profesionalne aktivnosti u oblasti arhivistike,

Uvereni da je unapređenje međunarodne saradnje u oblasti arhivistike jedan od temeljnih elemenata za osiguranje adekvatne zaštite arhivske građe kao kulturnog dobra,

Pozivajući se na Međunarodni etički kodeks arhivista, usvojen od Međunarodnog arhivskog saveta na njegovom zasjedanju u Pekingu od 6. septembra 1996. godine,

Pozivajući se na zaključke DLM Foruma u Tuluzu, iz novembra 2008. godine, a u vezi sa promocijom interdisciplinarnе saradnje na polju elektronskih zapisa i arhivskog menadžmenta,

Protokol o saradnji ima za cilj sprovođenje zajedničkih težnji na unapređenju saradnje na polju arhivske nauke i struke, naučno istraživačkom radu, uspostavljanje i unapređenje saradnje između strana potpisnica i arhivista.

Strane potpisnice saglasne su da ovaj protokol obuhvata pitanja:

- zaštite arhivske građe,
- pristupa arhivskoj građi u skladu sa pravilima korišćenja arhivske građe svake od strana potpisnica,
- razmene stručnih iskustava i stručnjaka,
- podržavanja razmene reprodukcija i kopija arhivske građe,

- razmene publikacija,
- zajedničkih naučnoistraživačkih i drugih projekata
- izdavačke, izložbene i druge srodne delatnosti,
- zajedničkih projekata obrazovanja i obuke,
- studijskih sastanaka između članova strana potpisnica,
- učešća arhivista na naučnim skupovima koje organizuje jedna od strana potpisnica.

Strane potpisnice se slažu da se za posebne (pojedinačne) projekte potpišu specijalni ugovori.

Svaka od strana potpisnica će svojim godišnjim programima i planovima rada konkretizovati vidove i obim saradnje u narednoj kalendarskoj godini i o tome blagovremeno obavestavati drugu stranu potpisnicu.

Ovaj protokol zaključuje se na neodređeno vreme.

Svaka od strana potpisnica zadržava pravo da preispita sprovođenje ovog protokola, kao i da u vezi sa tim od druge strane zatraži novu procenu kako bi se osiguralo da se ciljevi protokola realizuju na obostrano zadovoljstvo.

O ovom protokolu strane potpisnice obavestiće odgovarajuće državne organe koji vrše nadzor nad njihovim radom.

Protokol stupa na snagu danom potpisivanja i napisan je na srpskom i engleskom jeziku.

Protokol se zaključuje u šest (6) jednakopravnih primeraka, od kojih po tri za svaku od strana potpisnica.

U Požarevcu, 12. marta 2013. godine

**Dr Peter P. Klasinc, direktor**  
(Međunarodnog Instituta arhivskih nauka Trst/Maribor (IIAS),  
Međunarodnog Instituta arhivskih nauka u Mariboru (MIAZ UM))

**Mr Jasmina Nikolić, direktor**  
(Istirijski arhiv Požarevac)

<sup>1</sup> IAP, Protokol o saradnji, broj 404/1 od 12. 3. 2013.

## Mednarodna znanstvena konferenca „Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja“

Radenci, 10–12. april 2013.

Mednarodna znanstvena konferenca Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja se je tudi v letu 2013 odvijala v Hotelu Radin v Radencih. V treh dneh so se predstavili strokovnjaki in znanstveniki iz 12 držav, ki so prispevali tudi članke za objavo v zborniku konference (Avstrije, Bosne in Hercegovine, Črne gore, Hrvaške, Italije, Kosova, Nemčije, Romunije, Slovaške, Slovenije, Srbije in Združenih držav Amerike). Mednarodna konferenca je potekala pod častnim pokroviteljstvom Mednarodnega arhivskega sveta med 10. in 12. Aprilom 2013.

V uvodnem delu konference so prisotne pozdravili direktor Pokrajinskega arhiva Maribor, Ivan Fras, ki je napovedal tudi predvajanje novega predstavitvenega filma Pokrajinskega arhiva Maribor. Sledili so pozdravi mag. Ivana Šijanca, direktorja podjetja Trevis d.o.o., generalnega sponzorja za področje klasičnega arhiviranja in Boštjana Gaberca, direktorja podjetja Mikrografija d.o.o., generalnega sponzorja za področje dolgoročne hrambe gradiva. Prisotne sta pozdravila tudi direktor hotelirstva Zdravilišča Radenci, Miha Veberič ter ravnatelj Gimnazije Franca Miklošiča Ljutomer, gostiteljice strokovne ekscuzije, Zvonko Kustec.

V uvodnih razmišljanjih je dr. Miran Puconja iz Gimnazije Franca Miklošiča Ljutomer predstavil znanstveni in človeški profil Franca Miklošiča, rojaka iz Ljutomera kjer v letu 2013 obeležujejo 200. obletnico njegovega rojstva.

Prvi dan konference je bil namenjen temi Arhivi in ustvarjalci, ki je tudi podnaslov zbornika konference. Mag. Aida Škoro Babič je predstavila prispevek z naslovom Nekaj pogledov v arhivske zakonodaje držav Evropske unije. Dr. Bojan Himmelreich pa je podal nekaj pogledov na lastno varstvo arhivskega gradiva kulturnih ustanov. S problematiko pri odbiranju gradiva na

področju vzgoje in izobraževanje se je ukvarjala Mirjana Kontestabile Rovis. Mag. Ivan Šijanec iz podjetja Trevis je predstavil računalniško podprto projektiranje arhivskih sistemov.

Po odmoru za kosilo so sledila predavanja mag. Danila Burnača, ki je predstavil primerjavo upravljanja poslovne dokumentacije javnega podjetja in javne uprave, dr. Boris Domajnko je predstavil projekt e-ARH.si, Boštjan Gaberc iz podjetja Mikrografija pa implementacijo zakonsko skladnega sistema za e-hrambo.

Drugi dan konference so predavanja in delavnice potekali v treh dvoranah. V Kongresni dvorani se je odvijala okrogla miza, ki se je ukvarjala s popisovanjem arhivskega gradiva v programu ScopeArchiv. Dr. Felix Akeret iz Švice je podal uvodno predavanje o popisovanju kot pozabljeni disciplini digitalnega arhiviranja. Mag. Zdenka Semlič Rajh, dr. Izet Šabotič in dr. Alenka Šauperl so govorili o uporabi raziskovalnih metod v arhivistiki in analizi oblikovanja vsebine zajetih podatkov v bazi SIRAnet, ki jo ustvarjajo slovenski regionalni arhivi. Dr. Miroslav Novak je predstavil mikroklasifikacije in njihove sheme v arhivskih informacijskih sistemih. Predstavljen je bil postopek popisovanja in uvažanja digitaliziranega arhivskega gradiva s programsko opremo Scopearchiv, čemur je sledila debata.

V dvorani Izvir so se predstavili predavatelji s prispevki na temo Arhivska teorija in praksa. Jovan Popović je predstavil položaj in vlogo arhivske dejavnosti v družbi, ddr. Azem Kožar pa statusne pozicije arhivov v Bosni in Hercegovini. Selma Isić je predstavila nekaj značilnosti vpeljave mednarodnih arhivskih standardov v arhivistiko Bosne in Hercegovine, Ivana Posedi pa je govorila o problematiki izločanja dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih. V drugem delu so se svoje prispevke predstavili: Melita Rončević, ki je govorila o poškodovanem gradivu pravosodja, Snežana Pejovič in Jelena Strahija, ki sta obdelali temo



arhivskega gradiva v muzejih, Jasmina Latinović, ki je govorila o vplivu arhivov na pisarniško poslovanje ustvarjalcev ter dr. Jusuf Osmani, ki je predstavil upravljanje z dokumenti pri ustvarjalcih na Kosovu.

V dvorani Vrelec se je dopoldan pričel z referati na temo avdiovizualnih arhivov: Aleksander Lavrenčič, Rok Omahen in Katja Šturm so predstavili projekt EUScreen. Tanja Čajavec pa je predstavila standardizacijo procesa hrambe AV-gradiva. V drugem delu so predavatelji govorili o informatiki. Dr. Bogdan Florin Popović je podal nekaj konceptualnih podatkovnih modelov za dokumentarno in arhivsko gradivo, Olivera Porubović-Vidović je govorila o komercialni in odprtokondi programski opremi, Heinz Kranzelbinder je predstavil prakso graškega arhiva pri upravljanju z barvami pri digitalnih nadomestnih za vizualno vsebino analognega arhivskega gradiva. Branka Molnar (Državni arhiv v Zagrebu, Hrvaška) je predstavila spletno aplikacijo Lector 2, Joško Katelan (Zgodovinski arhiv Kotor, Črna gora) pa je predstavil sodne oznake v gradivu fondov pravosodja.

Popoldanski del se je nadaljeval s strokovno ekscuzijo v Ljutomer, kjer so si udeleženci ogledali predstavitev arhivskega fonda Franca Miklošiča, ki jo je pripravil mag. Jure Maček (Pokrajinski arhiv Maribor). Ekscuzija se je nadaljevala z ogledom Ljutomerskega hipodroma, znamenitosti Ljutomera ter se zaključila z obiskom domače kmetije v Jeruzalemu in kulturnim programom.

Petkov program je bil razdeljen v dve dvorani. V Kongresni dvorani se je jutranji del začel s temo izobraževanja. Aleksandra Pavšič Milost (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Slovenija) je predstavila svoje poglede na izobraževanje delavcev, zaposlenih v slovenskih arhivih. Dr. Peter Pavel Klasinc (MIAZ Maribor – Trst) je predstavil nastajanje učbenika za magistrski študij arhivistike in dokumentologije, Bojana Aristovnik (Zgodovinski arhiv Celje) pa projekt Miška Mica v arhivu, ki so ga v letih 2011/12 izpeljali v celjskem arhivu. Drugi del predstavitve je potekal na temo materialnega varstva. Tako je Katja Zupančič (Zgodovinski arhiv na Ptuju, Slovenija) predstavila projekt adaptacije zgradbe bivše vojašnice za potrebe Zgodovinskega arhiva na Ptuju, dr. Josef Hanus (Slovaška) pa je govoril o tehničnih problemih arhivov in knjižnic pri varovanju in hrambi dokumentov. Sejdaliya Gušič in Milena Gašič (Zgodovinski arhiv Sarajevo, Bosna in Hercegovina) sta predstavila rekonstrukcijo obstoječega skladiščnega pristora, Răme Manaj (Državna agencija za arhive Kosova) pa arhivske stavbe v Republiki Kosovu.

Dvorana Izvir je bila namenjena predstavitvam prispevkov na temo Arhivi, knjižnice, muzeji. O ohranjenosti dokumentarnega in arhivskega gradiva na področju glasbene umetnosti v Sloveniji je govorila Katarina Kraševac (Slovenija). Breda Karun in Karmen Štular Sotošek (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Slovenija) sta predstavili projekt zbiranja spo-



minov na 1. Svetovno vojno, mag. Lilijana Urlep (Nadškofijski arhiv Maribor, Slovenija) je predstavila razstavo Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofije Maribor, mag. Branka Kerec (Univerzitetna knjižnica Maribor, Slovenija) pa depozitarno funkcijo knjižnice v luči zakonodajnih predpisov. V drugem delu so svoje prispevke predstavili: dr. Joachim Kemper (Mestni arhiv Speyer, Nemčija), ki je predstavil projekt Archivum Rhenonum, Snežana Pejović (Državni arhiv Kotor, Črna gora) s predstavitev spletnega portala Archivum, Breda Zalašček (Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije) in Bojana Aristovnik (Zgodovinski arhiv Celje, Slovenija) pa sta predstavili razvoj delovne knjižice skozi čas. Zadnje predstavitve so opravili dr. Živana Heđbeli, Nikola Mokrović in Aleksandar Radnić (Documenta, Hrvaška), ki so predstavili osrednje organe državne uprave Republike Hrvaške med letoma 1990 in 2012.

V 12. zborniku recenziranih znanstvenih prispevkov mednarodne konference Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja so objavljeni vsi prispevki mednarodne konference v Radencih. Prispevki so napisani v slovenskem, hrvaškem, srbskem, bosanskem, nemškem in angleškem

jeziku z izvlečki v slovenskem in angleškem jeziku. Povzetki so v angleškem jeziku.

Zbornik konference je klasificiran kot zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov mednarodne konference. Anonimni recenzijski postopek je tako 24 prispevkov klasificiral v kategorijo »objavljeni znanstveni prispevek na konferenci«, 24 prispevkov v kategorijo »objavljeni strokovni prispevek na konferenci« ter dva prispevka v kategorijo »drugo«. Uredniški odbor zbornika se je že v letu 2012 načrtno odločil, da bo skušal dvigniti že doseženo raven objavljenih prispevkov na raven znanstvenih prispevkov. S tem je želel neposredno pripomoči k boljši metodologiji dela in obravnavanja arhivskih strokovnih problemov in vplivati nanjo.

V letu 2013 je zbornik prvič izšel samo na elektronskih medijih. Izdan je bil kot elektronski vir na CD-ROM-u v nakladi 350 izvodov ter kot spletni vir, objavljen na spletni strani Pokrajinskega arhiva Maribor (<http://www.pokarh-mb.si/si/s/36/zbornik-mednarodne-konference-2013.html>). Zgoščenka in spletna izdaja vsebujeta 50 prispevkov avtorjev iz 12 držav sveta. Izdal in založil ga je Pokrajinski arhiv Maribor.

Бранимир АНДРИЋ<sup>1</sup>  
Архив Војводине, Нови Сад  
Србија

## Архив Војводине, пази снима се!

Недавно је Архив Војводине<sup>2</sup> у Бањалуци добио признање Архива Републике Српске, на њиховој свечаности поводом 60 година од оснивања.

Такође, били смо поменути у главном реферату као референтна установа за поређење, са развојем њихове установе. Истовремено, признање је добило и Друштво архивских радника Војводине, које је и један од организатора данашње Конференције архивиста из Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, АП Војводине, о улози медија у стварању слике о архивима односно о њиховој кореспонденцији са јавношћу. Без свестране анализе распростањености ових вести у јавним гласилима, порука о признању је стигла до запослених у Архиву Војводине. Понекад је важно видети слику себе и свог дела у јавности, како би се добио мотив, подстицај, жеља за дубљом самознајом, оценом и поимањем своје мисије у струци, науци, држави, друштву и култури.

Постоји једна анегдота о великом сликару Милану Коњовићу. У његовим зрелим годинама, остварен, познат, признат сликарски првак живи ван метрополе, мирно, варошки, у својој галерији, тихо и достојанствено. Он долази у једном тренутку у кризу идентитета стално преиспитујући свој уметнички значај и домет. Добро познајући његово дело и карактер, као и утицај паланачке атмосфере на уметника, његов пријатељ истакнути књижевни и ликовни критичар, стално и упорно га је у тим његовим кризним тренуцима уверавао у несумњивост његовог високог места у српском сликарству XX века. Говорећи му о лепоти његових слика рекао му је да је на свакој његовој великој потпис, истовремено му подневши примерак маестрове сериграфије. Коњовић га

<sup>1</sup> Директор Архива Војводине.

<sup>2</sup> Овде доносимо део Уводног предавања које је Бранимир Андрић, директор Архива Војводине, одржао по позиву ДАРВ-е на Међународној конференцији – округли сто архивиста „Архиви у медијима“, који је одржан 16–17. маја 2013, у Новом Саду.

је помно слушао, узео фломастер и исписао своје име необично великим словима. Након тога, објављена је књига о Милану Коњовићу са насловом „**Велики потпис**“.

Дозволите ми сада, само кратка, али неопходна подсећања, јер ништа, баш ништа не почиње од нас.

Архив Војводине је почео свој рад као **Државна архива у Новом Саду, 1926, и други је архив по старости у Републици Србији, а најстарији у АП Војводини**. На чело тек основаног Архива је био постављен зналац, какав је био др Димитрије Кириловић, угледник међу српским интелектуалцима у Краљевини СХС, помоћник у Матици српској, и бивши асистент Филозофског факултета у Скопљу. Он је задужио потомство спасавајући сам, или са највише још двојицом сарадника тај први нуклеус данашњег Архива.

Данас је Архив Војводине смештен у згради у којој се налазио **Окружни затвор, која је саграђена 1901, а адаптирана 1988.** за потребе Архива, а свечано је отворена **1989. године**. Архив чува (око) **8.000 метара архивске грађе у 548 архивска фонда и збирке, настале у периоду од 1565. до 2010. године**. Грађа је писана на латинском, немачком, мађарском, црквенословенском, славеносрпском и српском језику, а делом и на другим језицима (нпр. италијански, француски, руски итд.).

**Депои Архива Војводине могу да приме 12 хиљада метара архивске грађе (као одавде до Сремских Карловаца). Педесет и пет фондова је проглашено културним добром од изузетног значаја, а 158 фондова – културним добром од великог значаја.**

Архив Војводине је пре две године великом изложбом најмаркантнијих артефаката из својих фондова и збирки прославио 85. годишњицу оснивања и рада. Била је то прилика да се пред публиком стави велики потпис свих генерација архивиста, руком садашњих прегалаца, у огледалу јавности, погледа дело Архива Војводине са задовољством, предахне и даље крене филигрански, тихо у нове културне подухвате.

У тим моментима поновног вредновања када се свечарски обележавају јубилеји, свде биланси – преовладава осећање да је **лепо бити архивиста**, али исто тако и сазнање да су **архиви превише важни да би се њима бавила само струка**. У том откривању, незаобилазна је улога медија и неспорно је да у тим приликама, они већином имају позитивну улогу.

**Медији и Архив Војводине** су увек сарађивали на принципима партнерских односа истичући садржаје, теме, списе, чињенице, обрађене и објашњене од стручних људи Архива који својим знањем, умешношћу и ажурношћу и преданошћу, доприносе грађењу позитивне историјске слике културе на нашим просторима.

#### Шта је заједнички интерес архивиста и посленика медија?

Увек пре свега јавни, односно професионални интерес којим се обе стране баве, свако на свој начин.

Сведоци смо да по правилу долази до једнаког вредновања, али да на томе треба стално сусретно радити.

Ми имамо позитивно искуство са медијима иако никада, као и свака струка, нисмо у потпуности задовољни присуством наших садржаја у медијима. Интересовање медија за рад Архива је у директној сразмери наше понуде садржаја, сталном интеракцијом и осмишљавању медијских активности Архива.

Сама спознаја о недовољној присутности архива у медијском простору довољан је услов перманентне бриге и појачане активности за јавну презентацију садржаја рада ових установа културе. Овде се дотичемо и наше и улоге медија у едукацији широке јавности за схватање да чување, обрада, откривање и објављивање изворних чињеница, значи уносити светлост научне истине у догађаје прошлости, а тиме служити садашњости. Сваки податак у Архиву се у првом или у крајњем смислу **односи на човека**, на чињенице из живота људи. Можда парадоксално звучи, али, највеће признање друштвеној мисији архива се добија у случајевима потврда о непостојању података. Негодовање и неверица грађана у непостојање личних и породичних података у архиву израз су уверења о архивској свемоћи и свеобухватности. Оваква врста реакције, односно свест да архив поседује све податке, архивисте учвршћује у сврсисходности свога рада и унапређује њихову корпоративну и стручну одговорност. Сведоци смо да је до сада поднето на хиљаде захтева за потврђивање радног стажа, а десетине хиљада за издавање података грађанима за поступке рехабилитације и реституције имовине. Када се у једном дану изда сто-

тину фотокопија и потврда грађанима, може се рећи да је и напорно, али је **и лепо бити архивиста**. Постоји још низ ситуација када се **архив поима као узбуђење**, као што је то лепо рекао Радован Самарџић, уважени академик. Наравно, то је научно истраживачки посао крунисан очекиваним, или још лепше неочекиваним открићима садржаја фондова наших истраживача, који се годишње броје стотинама. Узбудљиво је поседовати и поучно знати (Архив Војводине) за документ из фонда Бачко-бодрошке жупаније, из **1723. године**. Временски, то је први документ на српском језику у овом фонду. Није битан само за војне историчаре, говори о спецификацији хране и лекова за војску, може да нас поучи о садашњој мултилингвалној пракси.

Строга правила и стандарди чувања, обраде и коришћења архивске грађе, прате наш рад свакодневно, надзори и контроле су чести, али пропусти се дешавају. Санкције за нестанак или оштећење грађе су узалудне, осим ако немамо модерну технолошку похрану података. Дакле паралелно.

Некада се говорило, батина је из раја изашла, наиме: **Година 1850**, у спису фонда Дистриктски врховни комесаријат (Архив Војводине), земаљски управник Српског Војводства и Тамишког Баната, генерал-мајор Фердинанд Мајерхофер, захтева предузимање казних мера против оних који су покрали Архив Бачке жупаније!

#### Не треба нам боље подсећање на хитну потребу доношења Закона о архивима.

Сетимо се и просветитеља Доситеја Обрадовића, који је више пута походио Нови Сад и ту стекавши пријатеља, позвао Емануила Јанковића, познатог писца и штампара, чија је кућа најстарија новосадска и налази се на почетку Дунавске улице, да буде предавач на Академији у Шклову, где је и сам предавао. Архив Војводине, збирка Србика, **године 1788**.

Ове године обележава се **250 година од оснивања Шајкашког батаљона у Тителу**, у чијем су саставу били Срби тога краја. Формиран је Одбор за обележавање овог јубилеја, у којем су и представници Архива Војводине. У вези са тим, наши архивисти су већ били у Ратном архиву у Бечу; спрема се изложба, свечана академија. То је прилика да Архив Војводине допринесе и уметничком перформансу. Архив поседује Збирку Франца Гераша, литографија у боји, аустријске војске 1620–1860. године, где су приказани и припадници граничарских јединица Војне крајине, Срби, дакле, из Шајкашког батаљона и учесника догађаја из 1848. године, **необично и узбудљиво**.

И једна савремена прича о сусрету медија и Архива Војводине. Проучавајући и вреднујући фондове и збирке, архивисти су веома инвентивно презентовали богату архивску збирку др Јована Милекића из Суботице, колекционара и естетике, са обиљем фотографија, докумената и списа грађанског друштва на прелазу XIX у XX век у холу зграде Архива Војводине. Колегијум Архива је разматрао идеју да се овом изложбом конкурише за Ноћ музеја, 18. маја ове године. Процена је, да квалитет изложбе заслужује још једну медијску промоцију. Износе се идеје, разговор тече и директор се укључује у тему, говори о Милекићу, његовој Бачкој галерији у Суботици, првој приватној ликовној галерији на овим просторима. О вајарским делима, гуслару краљевог вајара Ђорђа Јовановића, сада у Галерији Матице српске, а 1898. године носиоца награде Светске изложбе у Паризу, збирке посмртних маски и свих музејских експоната које је поседовао Јован Милекић. Када се његова галерија угасила после Другог светског рата, рукописе је преузела Матица српска, пластику Галерија Матице српске, а архиву која је преостала Архив Војводине. **Пре двадесетак година ТВ Нови Сад** је снимила документарни филм о Бачкој галерији Јована Милекића. **Аутор – садашњи директор архива**. Договорено је да се филм заједно са изложбом прикаже у Ноћи музеја. Партнерски однос Телевизије и Архива на правој теми, на прави начин. Регулисана су ауторска права по позитивним прописима. **Да ли је ово било случајно или не, показаће време и наша сарадња са медијима**.

## ЗАКЉУЧАК

21. век представља доба борбе за публику (кориснике, истраживаче), која је презасићена информатичко-технолошким стимулансима углавном забавног карактера (често на граници шунда). Управо, младе генерације жељне нових подстицаја су наша (архивска) будућа публика. Потребно је да архиви XXI века примене најсавременије технолошке иновације у складу са својим могућностима, али да садржај излагања буде неприкосновена информација кроз културно и научно благо у којем архиви, осим чувања и научне обраде, излажу и комуницирају. Архиви треба да буду медијатори између прошлости, фондова и збирки које чувају и одржавају, публике и будућности. Управо добар спој тих елемената обећава висок квалитет услуга и архивске ексклузивности, који се, по много чему изузетни, могу понудити друштву. Архиви ће знатно напредовати ако у своју праксу уведу савремене стандарде пословања односа с јавношћу, што подразумева интензивну сарадњу с медијима, под условом да се пронађе добра мера између излагања у сусрет публици и коришћења савремених средстава комуницирања, с једне стране и архивске информације, и изложбе са друге стране, како би сачували ону ексклузивност података **о историји човека у времену, коју чувају**.

**Архивисти желе да им медији** помогну у остваривању тог тешког али лепог посла, јер само васпитавањем и неговањем чуварног односа према баштини и упорним радом на обликовању свести о важности прикупљања, правилног чувања и поштовања докумената који сведоче о људском стваралаштву, о борби и поразима, као и о вечитој човековој тежњи за бољитком, створићемо култ архива и историчности; живи, изворни материјал који чини фондове националног памћења, постаће доступан за проучавање, познавање и разумевање прошлости.



Беба СТАНКОВИЋ  
Народна библиотека „Илија М. Петровић“, Пожаревац  
Србија

## ИФЛА 2013 – библиотеке будућности: бескрајне могућности

Сингапур, 17–23. августа 2013.

Најзначајнији библиотекарски стручни скуп ИФЛА конгрес (International Federation of Library Association - Међународна федерација библиотекарских удружења и асоцијација) ове године одржан је по 79. пут, августа у Сингапуру. Идеја водиља овогодишњег конгреса била је – „Библиотеке будућности: бескрајне могућности“ и самим насловом је уводила библиотечку јавност у модерну парадигму библиотекарства као све више хибридне области пословања, која подразумева широку лепену различитих услуга у свом раду.

Од самог постанка пракса ИФЛА–е је да се сваке године мењају држава и континент домаћин, што, поред осталог, омогућава светској библиотекарској заједници упознавање са богатством професије и разноликим начинима функционисања рада у различитим земљама и поднебљима. Овогодишњи конгрес је, као и сваке године, трајао недељу дана, од 17. до 23. августа. Рад је био организован у 223 сесије са преко 3000 библиотечких радника из целог света – библиотекара, професора универзитета, представника свих врста библиотекарских удружења, директора националних, јавних и осталих библиотека, представника влада, професионалаца из ИТ бизниса везаних за рад библиотека. Сесије су организоване у пет дивизија – Типови библиотека, Библиотечке колекције, Библиотечке услуге, Подршка професији и Региони, а рад се даље спецификује по секцијама и специјалним интересним групама. Такође, током четири дана се организује и изложба са демонстрацијом свих релевантних апарата и машина које се користе у библиотекарству.

С обзиром на то да је члан ИФЛА-е могуће постати на неколико начина, Српски библиотекарски могу да буду и јесу чланови IFLA организације по неколико основа: преко Заједнице матичних библиотека Србије или Библиотекар-

ског друштва Србије, или преко библиотеке као установе – Библиотека града Београда, нпр. Остављена је и могућност чланства као појединца, за незапослене колегинице и колеге, као и за студенте.

Ваља напоменути да је српска библиотекарска заједница интензивирала своје активности у ИФЛА - и поново пре десетак година, и оне су у значајном порасту, иако варирају од конгреса до конгреса, углавном због тога што су земље домаћини често на другим континентима, што није увек могуће и једноставно испратити. Квалитета има, Србија учествује, али је често због недостатка средстава немогуће представити квалитетне радове и пројекте.

Народна библиотека „Илија М. Петровић“ Пожаревац је ове године по четврти пут учествовала на ИФЛА–и са постер презентацијом „Коме је живот игра, то увек буде више од игре“, постером који је представио библиотечкој јавности манифестацију „Дани Слободана Стојановића“, редовни годишњи скуп посвећен богатом књижевном, драмском, филмском, телевизијском и стваралаштвом за децу овог нашег познатог суграђанина. Постери са којима је претходних година библиотека учествовала на конгресима у Порторику и Финској били су веома запажени. На њима су представљени пројекти које је библиотека реализовала – читаоница за слепа и слабовида лица и радионица за децу основношколског узраста на којој су деца учила знаковно писмо, два значајна пројекта којима се библиотека афирмише као место интеграције грађана, као friendly установа која има изванредну сарадњу са организацијама које окупљају особе са инвалидитетом, школама, као и градским дечијим организацијама.

Висок квалитет претходних постера наметнуо је одређене стандарде којих се ваља придржавати и у будућем раду. Стручне обавезе су се, надаље, одвијале на целоднев-

ном ЦДНЛ састанку директора националних библиотека, где је директорка библиотеке из Пожареваца била овлашћена заступница Народне библиотеке Србије, с обзиром на то да вршилац дужности директора НБС–а Дејан Ристић, није био у могућности да присуствује Конгресу. Будућност националних библиотека је била тема ове сесије, која је изванредно вођеном радионицом Џина Тана, директора Националне библиотеке Сингапура, указала на основне тенденције којих се ваља придржавати у пословању и руковођењу националних библиотека.

Речи које на најбољи начин могу да ближе одреде ове тенденције су – персонализација, специјализација, повезивање, сарадња, мобилност. Занимљива карактеристика пословања Националне библиотеке у Сингапуру је и чињеница да је она у свом раду на најближи начин повезана са Националним архивом. Министар именује Управни одбор који је исти за три институције – Националну библиотеку, Архив и 25 градских библиотека. Национална библиотека, Архив и Централна јавна библиотека се налазе у истој згради, импресивном здању које има преко 50 000 квадратних метара. Држава у потпуности финансира и подржава рад ових установа. Одговорни су очигледно свесни тога да су националне библиотеке лична карта сваког народа и свих грађана једне земље, да прикупљају и чувају национално благо, заједно са архивима, чувари су највећег богатства сваке државе. Услуге за грађане готово да су бесплатне – чланске карте се плаћају симболично. Блиска сарадња библиотека и архива у Сингапуру није усањен случај у свету, напротив, тако да је припремни ЦДНЛ састанак у јануару ове године као тему имао управо перспективе и унапређивање даље сарадње ових установа, па су своје виђење синергије између ових установа излагали библиотекарски и архивисти из Канаде (др Данијел Карон), Холандије (Хан Јенсен), са Новог Зеланда (Бил Мекнот) и из Швајцарске (Мари Кристин Дофеј). Заједнички циљеви који су установљени и на којима треба даље радити су: развијање



стратегије успешне размене података, формирање дигиталних колекција без дуплирања, успостављање јаснијег професионалног идентитета, јасна визија организације, примена иновација и успешније налажење средстава за рад, примењени пројекти сарадње, интернационална сарадња...

Генерално, оно што се могло чути на ЦДНЛ сесији је и став и тенденција главних библиотекарских стремљења ИФЛА-е. Ова делатност је током XX и XXI века, захваљујући све убрзанијем протоку информација и идеја, као и потреби савременог човека за доживотним учењем, окренута организовању људског знања, са врло сложеним односом између корисника и информација. Разноврсност библиотечке грађе, али и различити носачи информација, који конкуришу књижици, нису обавезно и не треба да буду оно што угрожава традиционално пословање библиотека, већ нова могућност за разноврсније услуге и неопходна тачка сусрета свих врста технолошких иновација са класичним начинима учења. Како су се мењали и како се мењају начини комуникације, тако се мења и парадигма библиотекарства, уобичајена у прошлим временима да су то институције где време најспорије тече. Напротив – богатством својих колекција, компјутеризацијом, дигитализацијом текстова, коришћењем мултимедијалних електронских публикација, библиотеке могу да буду и јесу водеће информационе установе, неопходне модерном човеку. Организовано време и правилно одабране и



пружене информације неминовно руше бирократску структуру пословања, перманентно образовање кадрова, систематско планирање услуга и програма, сарадња са другим установама културе и образовања, намећу савременији управљачки тренд, максимално оријентисан ка кориснику и активну улогу у локалној заједници.

У овом овако конципираном статусу струке, српско библиотекарство је ове године добило изузетно признање. Директорка Народне библиотеке „Илија М. Петровић“ из Пожареваца Беба Станковић, изабрана је за председавајућу Специјалне интересне групе „Жене, информације и библиотекарство“, групе у оквиру Секције за менаџмент, у чијем раду је активно учествовала на претходна три конгреса. Ово је прво руковођење српских библиотекара неком од група или секција у оквиру ИФЛА активности.

Пракса је налагала да се на завршној сесији затварања објави ко ће бити домаћин 81. ИФЛА конгреса – Јужна Африка и град Кејптаун ће имати част да буду домаћини библиотекарима света 2015. године, а већ од претходне године је познато да ће се следећи, 80. ИФЛА Конгрес, одржати у Француској, у Лиону, од 16. до 22. августа. Мото наредног конгреса је „Снажне библиотеке, јаке заједнице“. Ширење знања, искустава, примера добре праксе, иновација, планирање стратегије, биће настављено, а припреме већ почињу – учествовање у организацији и раду овако значајних догађаја, поред нових знања, професионалне сатисфакције, признања и задовољства које доноси, врло је захтевно.

Јасмина ЖИВКОВИЋ, МА  
Слободанка ЦВЕТКОВИЋ  
Историјски архив Пожаревац  
Србија

## 26. Међународно архивско саветовање „Архивска пракса 2013“

Тузла (БиХ), 26–27. септембар 2013.

На трусном подручју Балкана где се историјска вертикала често прекида и губи континуитет у трајању и деловању, мало је манифестација које могу саставити у континуитету 26 година колико траје архивско саветовање „Архивска пракса“ у Тузли. Вредни посленици Јавне установе Архив Тузланског кантона из Тузле, већ 26. пут за редом, организују саветовање архивских радника које дуже време има и међународни карактер. Осим што окупља архивисте из некадашњих република социјалистичке Југославије, све чешће се као учесници овог скупа појављују и архивисти из развијених европских земаља. Као посебан квалитет овог Саветовања истичемо чињеницу да оно није намењено само архивским радницима, већ и запосленим архиварима у регистратурама који се на овај начин едукују, прикупљају знања „из прве руке“, уче какав однос треба да имају према архивској грађи и како да унапреде своје пословање.

Као и претходних година организатори овог скупа су Архив Тузланског кантона и Друштво архивских запосленика Тузланског кантона у Тузли. Покровитељи Саветовања били су Федерално министарство образовања и науке Сарајево и Министарство образовања, науке, културе и спорта Тузланског кантона, уз медијско покриће ЈУ Радио-телевизије Тузланског кантона. Програмом је било обухваћено 35 радова излагача из Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније, Македоније, Румуније, Белорусије, Аустрије и Србије, а на самом саветовању су презентована 32 рада.

Свечани програм Саветовања започео је 25. септембра изложбом Државног архива у Осијеку **Реке које повезују - Дунав, Драва и Сава на старим разгледницама из фонду Државног архива у Осијеку** аутора др Дражена Кушена и Ерике Жилић Винцетић.

Радни део започео је 26. септембра радом у две сесије. Прва сесија је била под насловом **Стање и заштита регистратурске грађе ималаца у транзицији (стечај, ликвидација, приватизација, реформа)**, док су на другој сесији презентовани радови на тему **Архивистички стандарди (значај и примена)**. У оквиру прве сесије било је представљено 12 од 13 радова који су били у програму, а од којих је 7 било из Србије. Излагање је започето рефератом Јасмине Живковић МА из Историјског архива Пожаревац на тему **Архивска грађа привредних стваралаца у поступку транзиције – искуство Историјског архива Пожаревац**. Др Ацо Ангеловски из Државног архива Македоније излагао је на тему **Класификациона шема стечајних и ликвидираних организација преузетих у Државни архив Републике Македоније у периоду 1990–2010. и судбина непреузете документације стечајних и ликвидираних организација у складу са новим Законом о архивском материјалу**. Јасмина Латиновић из Историјског архива Кикинде радом **Стање и заштита регистратурске грађе ималаца у транзицији (стечај, ликвидација, приватизација, реформа)** дала је преглед проблема везаних за однос према архивском материјалу са примерима са подручја надлежности Историјског архива Кикинда, док се Марија Тодоровић из Историјског архива Крагујевац у свом раду **Заштита архивске грађе стечајних дужника на подручју Шумадије** посебно осврнула на едукацију стечајних управника по питању заштите архивске грађе. Стање на терену у свом раду **Заштита регистратурске грађе код предузећа у стечају у Нишавском округу** приказала је и Невена Карабашевић из Историјског архива у Нишу. Нешто мање заступљеним кроз радове, питањем секундарне заштите архивске грађе предузећа у стечају, бавио се у свом раду



Драган Кнежевић из Историјског архива Ужице под насловом **Послови сређивања архивске грађе преузете у току стечаја (искуства Историјског архива у Ужицу)**, док је Мирослав Дучић из истог архива разматрао економске ефекте пријема грађе предузећа у стечају у раду са истим насловом. Омер Зулић из Архива Тузланског кантона реферисао је на тему **Улога архива у заштити регистратурске грађе приватизованих регистратура**, док је Стојанка Бојовић из Историјског архива Ниш презентovala рад на тему **Активности, проблеми и задаци службе заштите ван архива Историјског архива Ниш, код приватизованих предузећа у Нишавском округу**. Стањем и заштитом архивске грађе правосудних органа бавио се Нијаз Брбутовић из Архива Тузланског кантона са темом **Утицај реформских процеса на стање регистратурске грађе правосудне провенијенције на подручју Архива Тузланског кантона**. Проблеме неадекватне заштите архивске грађе у регистратурама у Хрватској изнеле су и Мелита Рончевић из Државног архива у Осијеку на тему **Последице неадекватне заштите грађе код стваралаца**, односно Ивана Поседи из Државног архива у Вараждину на тему **Излучивање грађе код стваралаца до преузимања грађе у сређеном стању**.

У оквиру друге сесије првог дана Саветовања на тему **Архивистички стандарди (значај и примена)** представљено је 8 од 9 планираних радова. Тему је отворио својим излагањем проф. др Петер Павел Класинц из Међународног института архивских знаности Трст-Марибор рефератом **Између управљања документима и архивске теорије и праксе**, истичући опште проблеме архивске теорије и праксе у вези са електронским пословањем стваралаца. Мр Нада Чибеј из Покрајинског архива Копар представила је стандард **ИСО 12008:2012. – Информатика и документација – поступци конверзије и миграције дигиталних докумената**. Слободанка Цветковић из Историјског архива Пожаревац радом на тему **Web 2.0 алати – нове могућности за архиве** презентovala је примере коришћења нове савршене верзије Web-а у архивском пословању и прикупљању информација о архивској грађи, као и саме архивске грађе. Проблемом документарног материјала који изворно настаје у електронској форми бавила се и Маја Ковачевић Кузмановић из Државног архива у Сплиту радом на тему **Електронско градиво: проблеми код евидентирања, вредновања и очувања електронског градива**. Степен развијености и напретка словеначке архивске струке приказали су још јед-

ном у својим радовима др Мирослав Новак из Покрајинског архива Марибор, бавећи се проблематиком архивистичке обраде дигиталних репродукција архивске грађе и фондова у раду **Неки проблеми стручне обраде репродукција архивске грађе** и мр Зденка Семлич Рајх из истог архива, која је разматрала проблематику примене стандарда за опис стваралаца архивске грађе кроз рад **Опис функција корпоративних тела и личних особа у архивској теорији и пракси**. Центар за суочавање с прошлошћу ДОКУМЕНТА из Хрватске презентовао је своје активности на дигитализацији (архивирању) судске документације ОЕСС-а (Организације за европску сигурност и сарадњу за Хрватску) кроз рад **ДОКУМЕНТА случај архивирања судске документације ОЕСС-а**, а чији су аутори Александар Раднић, Никола Мокровић и др Живана Хеђбели. Први дан је завршен садржајним излетом кроз град Тузлу.

Други дан Саветовања 27. септембар био је посвећен актуелним питањима архивске теорије и праксе како је и названа тема ове сесије. Радове је изложило 12 од 13 планираних излагача из Босне и Херцеговине, Хрватске,

Србије, Словеније. Тему је отворио проф. др Азем Коџар на тему **Приватна архивска грађа у Босни и Херцеговини** скрећући пажњу на проблеме заштите ове врсте архивске грађе. Дарко Рубчић из Државног архива у Загребу упознао је учеснике са образовањем запослених у архивама код стваралаца у Хрватској у раду под насловом **Образовање запослених у архивама искуства хрватских архивиста**. Још један рад архивиста из Србије показао је да и поред бројних проблема пратимо светске токове и савремене проблеме са којима се архивистика сусреће, односно које ће тек морати да решава. Зоран Стевановић из Архива Војводине презентовао је рад на тему **Архивска и хакерска етика** где је између осталог дао паралелни поглед на етичке принципе у поступку доласка до информација архивиста с једне стране и хакера са друге. Проблематиком заштите јавне архивске грађе у свом раду на тему **Преузимање и руковање јавном архивском грађом са посебним режимом коришћења** бавила се Санета Адровић из Архива Тузланског кантона. Позитиван пример из Србије дао је и Стеван Мачковић из Историјског архива Суботица на тему **Научно-информа-**



тивна средства и корисници (теорија и пракса у **Историјском архиву Суботица**) где је приказан рад са корисницима и између осталог презентовано е-истраживање црквених матичних књига које је у фази тестирања у овом архиву. Бранка Молнар из Државног архива у Загребу бавила се једним важним питањем, значајним пре свега за ширење знања и информација међу архивистима. У раду под насловом **Отворени приступ научним информацијама – допринос архивиста** учеснике је упознала са регулативом по питању објављивања стручних и научних радова на интернету и заштите ауторских права. Мр Гашпер Шмид и Жарко Штрумбл из Архива Републике Словеније представили су архивску грађу везану за изградњу железничке пруге Брчко-Бановићи која се чува у њиховом архиву под насловом **Словенске омладинске радне бригаде на изградњи омладинске железничке пруге Брчко – Бановићи**, док је др Бојан Химерлих из Згодовинског архива у Цељу представио рад на тему **Архивска грађа о прогнаницима из Републике Босне и Херцеговине на територији Републике Словеније у периоду 1991–1995**. Архив Тузланског кантона представио се радом још једног аутора Селме Исић, која је реферисала на тему **Потреба сарадње архива и других културних институција и асоцијација (БАМ-ово босанскохерцеговачко искуство)**. Сарадњу са најмлађим корисницима у архиву у Цељу представила је Бојана Аристовник у реферату **Значај повезивања културних и образовних институција за рад са ученицима у архиву на примеру пројекта Мишић Мица у архиву**. Веома

садржајан рад дале су и ауторке др Матеја Јерај, др Јелка Мелик и мр Аида Шкоро Бабић из Архива Републике Словеније под насловом **Путеви и разилажења чувања европске историје (архивска законодавства неких од европских држава)**, у ком су изнеле упоредни приказ европског законодавства у области заштите архивске грађе. Завршно излагање било је Јована П. Поповића из Београда на тему **Афирмација и популаризација архива кроз архивски нормативизам на просторима бивше СФРЈ**.

Од укупно 35 планираних излагача Саветовању није присуствовало само троје, али су њихови радови објављени у 16-ом броју часописа „Архивска пракса“. Због обима, овог пута сви радови нису штампани у часопису, већ ће то бити учињено накнадно. Српски архивисти су се представили са укупно 10 радова, што чини готово трећину радова представљених на Саветовању.

Оно што је закључак и утисак понет и са овогодишњег Саветовања „Архивска пракса“ јесте неопходност и велика потреба за разменом информација, знања, достигнућа, али и проблема, посебно међу архивским службама земаља у региону, али исто тако и упознавање са савременим достигнућима развијених архивских служби, њиховим донетима и стремљењима. У сваком случају, бројем и квалитетом презентованих радова, присутношћу архивиста из више земаља, Међународно архивско саветовање „Архивска пракса“ држи примат у овом крају Европе.

# прикази и расправе prikazi i rasprave views and discussions

# views and discussions prikazi i rasprave прикази и расправе

Др Миле БЈЕЛАЈАЦ  
Институт за новију историју Србије, Београд  
Србија

## „Два века војске у Браничеву“

Реч на свечаности представљања књиге  
Јасмине Николић и пуковника  
Миливоја Пајовића

Дом војске Србије  
Београд, 16. април 2013.

Поштоване Даме и Господо,  
Поштовани аутори ове лепе књиге!

Замољен од издавача Медија Центра „Одбрана“ да кажем неколико речи о књизи „Два века војске у Браничеву“, двоје магистара Јасмине Николић, директорке Историјског архива Пожаревац и пуковника Миливоја Пајовића, начелника Центра за мировне операције Војске Србије, радо сам се прихватио.

Како да се један историчар одужи Пожаревцу и његовој двовековној историји, како да се одужи ауторима књиге у свега пет или шест минута?

Историчар је некада непријатан сведок, као и књиге из националне историје, књиге које сведоче о трајању националних институција. Они су непријатни сведоци онима који нас убеђују да се не треба освртати на прошлост, непријатни сведоци и за оне који мало знају а пуна су им уста квази тачних знања о нашој прошлости. У име те прошлости се и пресуђује и кроји.

Да ли смо без прошлости вечита и наивна деца којима ће неко са другим намерама понудити у парку кесицу бомбона?

Два века, па и мало више, ако не заборавимо Кочину крајину са краја 18. века која није могла да се заборави и чији су учесници започели устанак 1804. и наставили 1815. године. Браничево и град Пожаревац богате су војне прошлости.

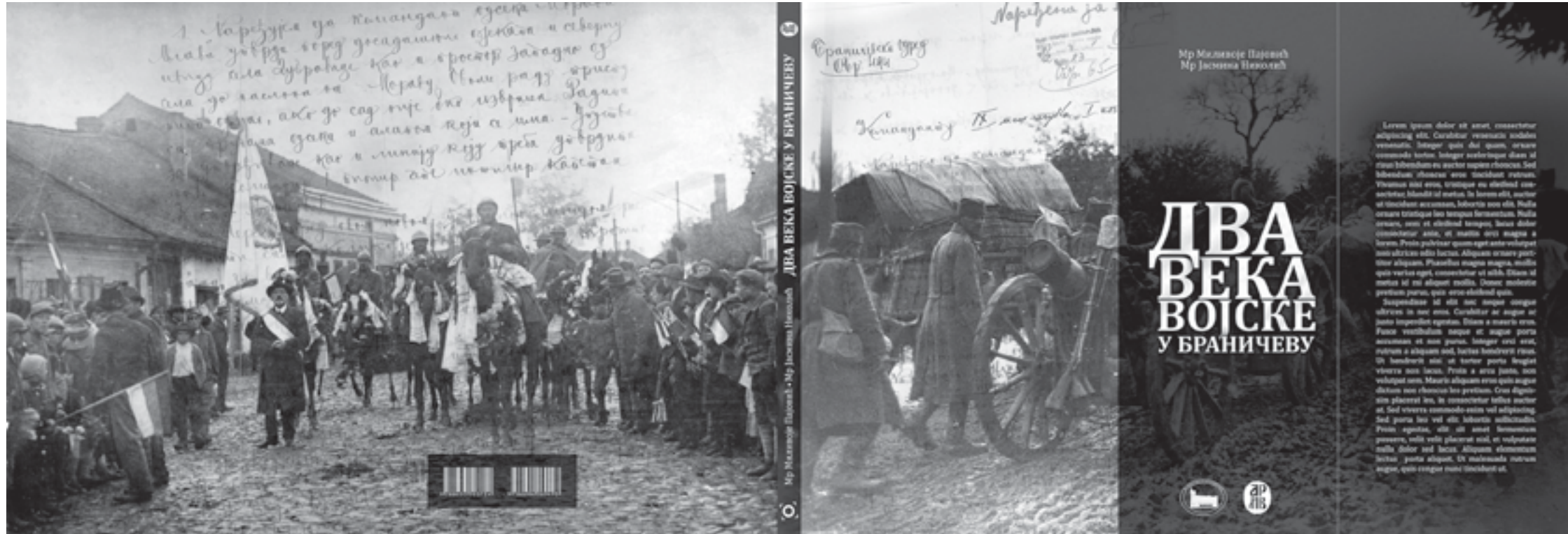
Када је Србија 1830. још више проширила своју самосталност тадашњи кнез Милош процени да ће тој земљи бити од користи и стајаћа војска и стручни официри. Пожа-

ревац ће постати први центар војног школства – „Гвардијске школе“ која ће у три године обучити 149 младића. После једне паузе у време које су се питомци слали на школовање у Русију, 1837. године 15. децембра формирана је прва Књажевско-сербска војена академија. Како није било добрих услова у Пожаревцу, она се сели прво у Београд, а потом у Крагујевац где су питомци наставили школовање на Лицеју.

Због потреба Пожаревачкг гарнизона основана је прва војна болница 1831. Она ће због бољих услова бити премештена у Велико Градиште 1832.

Када је 10. фебруара 1883. године прописана нова војна формација српске војске, све установе и мирнодопске, као и део ратних које ће се мобилисати спадале су у Дунавску дивизијску област, а формирале јединице Дунавске дивизије I и Дунавске дивизије II позива. Тада су формирана два Пуковска војна округа IX у Кучеву (касније Браничевски) и VIII у Пожаревцу где ће остати све време до 1941. године. Сваки округ је имао по четири батаљонска среза као основу мобилизације. За Пожаревац су то били Смедерево, Паланка, Жабари и сам град Пожаревац, а за IX Градиште, Петровац, Кучево и Жагубица. Ето, ти срезови и њихове општине, села даваће скоро 60 година обвезнике у исте препознатљиве јединице и тако ће се моћи пратити на свим бојиштима српских ратова.

После демобилизације 1886. године Пожаревац 26. фебруара постаје гарнизона место IX батаљона стајаће вој-



ске који ће прерасти у 9. пук Дунавске дивизије. Ту ће остати све до 1938. године када је премештен у Неготин а на његово место ће доћи Пук везе инжињеријске команде. Први командант IX батаљона био је Стеван Јовановић.

У исто време у Смедереву је одређено средиште Коњичке команде 2, 3. и 4. Ескадрон. IX пуковска окружна команда се из Жагубице премешта у Велико Градиште.

У Краљевини Србији у првој деценији 20. века у Браничевском крају су поред 9. пука у Пожаревцу гарнизонавали 2. Дивизион Дунавског артиљеријског пука у Смедереву, Привремена војна болница у Пожаревцу, Профијантска слагалишта у Смедереву и Пожаревцу, Команда Смедеревске тврђаве. У Краљевини Југославији у Смедеревској Паланци је стално гарнизонавао 5. коњички пук и 2. дивизион коњичке артиљерије.

### ОД УСТАНКА ДО ОДЛАСКА У РАТОВЕ: 1876–1878, 1885, 1912, 1914, 1941, 1991, 1999.

Одлазиле су јединице на далеке фронтове, али некад и на прву линију одбране, на Дунав. Пожаревац је био место команде Браничевског одреда 1914. године, команде III армије у одбрани 1915.

У ратове се ишло и са песмом и са зебњом. Како кад. У Балканске ратове 9. пук је из Пожаревца повео потпуковник Пантелија Панта Грујић, који ће ослободилачке ратове завршити као командант Моравске дивизије у Банату. Генерал ЈВ. И његова фотографија краси Зид хероја у касарни у Пожаревцу.

По отпочињању рата 1914. команду Браничевског одреда преузима пуковник Светомир Матић, каснији армијски генерал и бан Дунавске бановине. Један од најкултурнијих али и најстручнијих у галерији храбрих. Са својим јединицама трећепозиваца, регрута и артиљерије старог типа у октобру 1914. одбија аустријски напад на Смедерево и задобија око 2.300 заробљених. Матић завршава рат на челу Дунавске дивизије.

Остаће велика епопеја одбрана Смедерева и долине Велике Мораве у октобру 1915. године српске Треће армије генерала Павла Јуришића Штурма против Макензенове здружене војске. На овом делу фронта огледаће се и савезничка француска авијатика и тада млада српска авијатика.

Када се пресаберемо поред генерала и министара војних, великих професора, начелника генералштаба у 19. веку, Пожаревац и Браничево у некадашњим административним границама дали су после Светског рата око 30 генерала међу којима и два министра војна Милана Ж. Миловановића и Богољуба Илића. Нажалост, историчар мора да примети да су неки судски генерали, страх и трепет између два рата, своју каријеру највише договали организова-

њем и спровођењем Солунског процеса 1917. године Апису и друговима (Љубомир Дабић, Владимир С. Јовановић, Андрија Шушкаловић).

У Априлски рат се отишло са зебњом али и жељом да се буде достојан предака. У ондашњим околностима то није било довољно.

Али ускоро је следио отпор окупатору два покрета отпора. На жалост уз окупатора борбу за мир и ред преузео је и 6. Добровољачки одред смештен у Пожаревцу, а потом од фебруара 1942. године 7. Одред Српске државне страже.

Пожаревац је ослобођен од окупатора и море грађанског рата у јесен 1944. године заједно са јединицама Црвене армије о чему сведоче и документи из ове књиге.

Колега Бојан Димитријевић рећи ће неколико речи о гарнизону и јединицама које су током дугог времена ту биле са гарнизонам, некада у позадини, а некада у првој линији одбране. У Пожаревац се слегла артиљерија, тенкови, транспортери, установе и позадински органи постао је град војске што је остао до данашњег дана.

На крају још једном желим да честитам ауторима и издавачима на репрезентативној фотомонографији Два века војске у Браничеву. Ко год узме у руке књигу, погледа лепо урађене факсимиле докумената у боји, слике музејских експоната и фотографије сва та дуга тешка али славна прошлост биће упечатљива. Илустрација може да говори често више од сваког текста.



Весна БАШИЋ  
Архив Војводине, Нови Сад  
Србија

## О Мирослављевом јеванђељу и Душановом законуку

Најстарији у целини сачуван споменик српске редакције старословенског језика је изборно јеванђеље, са чтењима из сва четири јеванђеља распоређеним према данима црквене године. Име му је дао Стојан Новаковић, према наручиоцу текста – Немањиним брату Мирославу, хумском кнезу, који је ову раскошну књигу даровао својој задужбини, цркви Светог Петра у Бијелом Пољу. Писање, тј. препис према предлошку насталом век раније у Македонији и повезаном са климентовском традицијом, је довршено 1180. године. У изради **Мирослављевог јеванђеља** учествовале су (бар) две особе: дијак Глигорије (Григорије), који је рукопис **украсио**, и непознати писар (у науци познат као Варсамелеон), који је исписао главнину текста. Нема поузданих доказа у вези са тим када је, и ко га је донео на Свету Гору у српски манастир Хиландар.

**Јеванђеље** има 362 пергаментне странице (181 лист димензија 41,8 x 28,4 cm), на којима је текст писан словима уставне ћирилице, мрким мастилом у два ступца. Украшено је са око три стотине ликовних украса (иницијала, заставица, минијатура и вињета) у боји и злату. Данас се чува у Народном музеју у Београду, а за конзервацију и заштиту је задужена Народна библиотека Србије.

Пут ове књиге, која је од свог настанка за Србе имала статус реликвије, био је необичан и узбудљив. Прошла је све ратне вихоре са својим народом и тренутке славе и пораза које му је историја наметала. Уз Божију помоћ успевала је да избегне судбину намерно спаљиваних, изгубљених и украдених српских драгоцених рукописа Народне библиотеке. Када је Библиотека плански, до темеља срушена 6. априла 1941, страдало је 1.353 средњовековна споменика – цела збирка рукописних књига, архивска грађа, повеље и друга стара докумената, али **Јеванђеље** се тада, срећом, није налазило у Библиотеци.

За **Мирослављево јеванђеље** српска наука је сазнала релативно касно, тек у другој половини XIX века. Руски архи-

андрит, касније владика кијевски, Порфирије Успенски, тајно је исекао један лист **Јеванђеља** из хиландарске манастирске библиотеке (у зиму 1845/46) и пренео га у Русију (где се и данас чува у Публичној библиотеци у Петрограду). Баш овај „петроградски лист“ је пронео славу **Јеванђеља** међу православним светом. На археолошкој кијевској изложби, 1874. године, лист је фотографисао Стојан Новаковић, тадашњи управник Народне библиотеке у Београду. Уследило је велико интересовање стручне јавности за рукопис, али и залагање српске свештене и научне елите, које је утицало на то да млади краљ Александар I Обреновић о Васкрсу 1896. године посети Хиландар. Том приликом, он је богато обдарио манастир који је био у веома тешкој ситуацији, а Хиландарци су му, за узврат, поклонили **Мирослављево јеванђеље**.

После Мајског преврата, 1903. године, када је династију Обреновића на престолу Србије сменила династија Карађорђевића, **Јеванђеље** је, под још увек неразјашњеним околностима,



нестало, да би се поново појавило тек 1915. током повлачења у Првом светском рату. Било је у једном од сандука краља Петра I и са Главном државном благајном, војском и краљем, пратило је голготу повлачења преко албанских планина. Приликом испловљавања брода са Главном државном благајном и српским избеглицама из Сан Ђованија, појавио се аустријски авион, који је бацао бомбе **пored** брода. Испоставило се, касније, да је авионом пилотирао Србин, Коњовић, који је намерно промашио. Уз велике напоре и пожртвовање, војници су сандук с **Јеванђељем** преко Бриндизија донели на Крф.

После завршетка Првог светског рата, **Јеванђеље** није враћено Народној библиотеци, него га је 1935, намесник Павле поконио новооснованом Музеју кнеза Павла. Тако је рукопис ипак избегао шестоаприлско немачко бомбардовање Народне библиотеке на Косанчићевом венцу.

Током 1940. године, **Јеванђеље** је тајно пренесено из Београда у сеф банке у Ужицу, а пред пад Ужица, предато је на чување Платону Милојевићу, игуману манастира Рача на Дрини, одакле је 1943, склоњено у сеф Народне банке у Београду (манастир Рача тешко је опљачкан непосредно пред долазак **Јеванђеља**, а после његовог одласка сви манастирски конаци су спаљени).

После Другог светског рата, чувано је у Народном музеју у Београду. Од 1966, није било излагано, с обзиром на уочена оштећења због неприлагођених услова чувања. Током следеће три деценије трајала је „заштитарска битка“ с циљем да се **Јеванђеље** конзервира и да се објави фототипско издање. Тек крајем 1998, је завршена конзервација у Народној библиотеци Србије, и с благословом блаженопочившег патријарха Павла, отпочела припрема за штампање фототипског издања **Јеванђеља** (штампање завршено 2002).

Данас се рукопис **Јеванђеља** чува у Народном музеју у Београду, а за конзервацију и заштиту је задужена Народна библиотека Србије. Од 2005. године **Мирослављево јеванђеље** је уписано у Унесков светски регистар документационе културне баштине „Памћење света“.

**Мирослављево јеванђеље** је доказ дугог трајања и зрачења српске духовне културе на средишњем Балкану, да сведочи ко смо, одакле смо и какви смо.

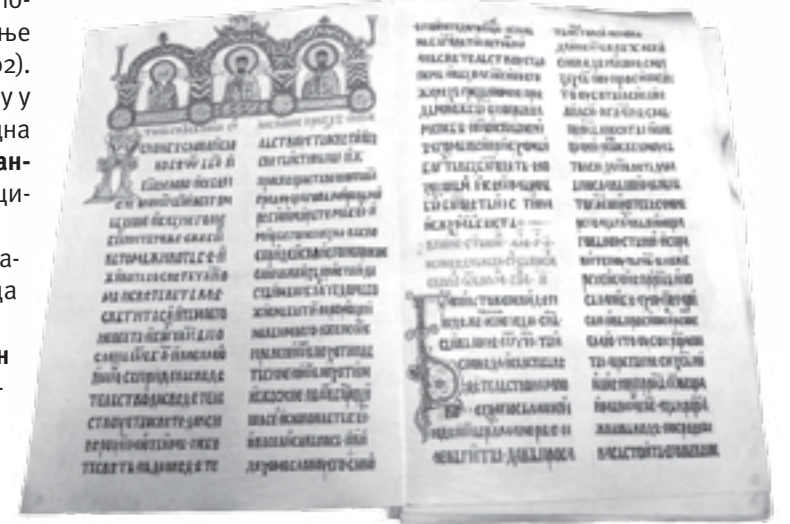
**Душанов законик** (у старим преписима се назива **Закон благовјерног цара Стефана**) је, уз **Законоправило** Светог Саве, најважнији закон - устав средњовековне Србије. Донет је на Сабору властеле и црквених великодостојника, одржаном на Вазнесење 1349. у Скопљу, а допуњен је на Сабору одржаном 1354. у Серу. **Законик** је донет са циљем

да се српска држава уреди прописима који ће важити у целом Царству и подједнако за све поданике.

Најстарији препис потиче из Струге, XIV век. Следи препис из Призрена, XV век, који је најпознатији, а затим низ каснијих преписа који се садржином удаљавају од старијих преписа. Законик је врховни правни акт који је средњовековну Србију успоставио као правну државу. Данас је познато да постоји 24 преписа Душановог законика. Најстарији је струшки из 1373, који није сачуван цео, следе атонски и студенички препис. Из XV века су хиландарски, бистрички и **призренски препис** који има најбогатији текст. У Раковачком препису (око 1700) се налази само последњих 12 чланова и Реч цара Душана уз **Законик**.

Знаменити **Призренски препис Душановог законика**, драгоцен и значајан споменик законодавне радње „Стефана Душана цара Срба и Грка“, за који је Стојан Новаковић говорио да је „најлепше културно дело српског средњег века“, био је први и једини, од рукописа несталих у Првом светском рату, који је враћен у Београд пре Другог светског рата. Пут од проналажења **Законика** 1933. (у Немачкој), његовог враћања у Београд 1934, до предаје Народној библиотеци 1973. године, дуг је и интересантан.

Рукопис је настао почетком XIV века, писан је на папиру, има 165 листова и величине је 22,0 x 16,0 cm, повезан је у дрво пресвучено телећом кожом. Писмо је полууставно, српска редакција, а садржи поред **Законика цара Душана** и скраћену **Синтагму** Матије Властара и **Јустинијанов закон**. Налази се у Народној библиотеци Србије.



## Доба светлости

Реч на отварању изложбе српске средњовековне баштине у Патријаршијском двору у Сремским Карловцима, 28. фебруар – 5. март 2013.

Покушај да се разуме књижевно-историјски и културолошки значај средњовековне књиге, непосредно је повезан с феноменом рукописне књиге као знаком-симболом сваке средњовековне библиотеке. Она уједињује историју људске мисли и писања кроз векове, и окупља небројене анонимне или потписане писце, писаре, преводиоце и редакторе, калиграфе, илуминаторе, на послу за који се сматрало да је богоугодан и свет.

Отварање рукописне ризнице, после много векова, није једноставно улажење у свет књига, какав је он данас. Оно подразумева претходно познавање стваралачке и књижевне поетике средњег века, технику настајања рукописа и рукописних књига, правила и начина исписивања текста, и најважније, различитост у схватању ауторства и оригиналности једног дела у односу на савремене погледе.

Књижевни језик Срба у средњем веку – српскословенски, и њихово писмо – ћирилица, били су истовремено писмо и језик Светог писма и службе Божије, српски свети језик.

Српски светородни витешки краљеви и властелини, градећи манастире, своје велелепне задужбине, у којима је цветала духовност и уметност, били су по дOMETИМА у просвећености и раскоши, угледници међу тадашњим европским народима. Средњовековни манастири били су својеврсни духовни расадници писара – дијака као и образованих писаца, даровитих и учених монаха, који су заветујући се на повученост и ћутање, учили вештини обликовања слова, страница, целих књига, за опште добро и спас сопствене душе. Они су својим посленичким радом наткрилили минула столећа и задужили потомство.

Наши мисаони државници и далековиди српски владари веровали су у књигу и моћ писане речи. Писање се сматрало узвишеним делањем, и било је писмена потврда

бескрајног трајања Божије промисли и Његовог непресушног милосрђа према људима. О узвишеној лепоти старе књиге сведочи ова изложба – српска повесница.

Захваљујући делатној и стваралачкој љубави коју му је Бог разгорео у срцу, Светозар Пајић Дијак, делатник у славу Бога и Рода, уметник нашег доба, на свој начин удахњује нови живот најстаријег у целини сачуваног споменика српске редакције старословенског језика. Пред нама је препис<sup>1</sup> чувеног Мирослављевог јеванђеља, да нас подсети не само на славу и моћ предака, већ и на њихову љубав према Богу и Отаџбини. Повезујући садашњост са оним што јој је претходило, Светозар Пајић Дијак, је показао опредељеност за духовне и народне вредности, настављајући богоугодним и душерадосним монашким путевима српских писара и илуминатора. Требало је много вештине, труда и стрпљивог упорства, испосничког одрицања и спремности на горчину трпљења да се у манастирским келијама, као некад у тихом скрипторијуму цркве Светог Петра у Бијелом Пољу, склопе све црте и линије одсечно исписаних ћирилских слова и боја позлаћених иницијала, украса, преплета, заставица и минијатура. Колико га је то морало стати самопрегора и тегаба, колико уложених напора и мука, поднетих горчина и неминовних неспоразума са свима, али и са собом, колико дугих и неизвесних путовања и боравака у манастирима на Косову и Метохији, где је отпочео преписивање.

Без обзира на све то, Светозар Пајић, је у нашао утеху и подстицај у свести и сазнању да преноси родну реч која одзвања из дубине векова, а та родна реч у којој је садржано духовно богатство, је извориште културног и научног узди-

зања и просперитета, зато мора бити чувана и преносена, ширена и умножавана, тако да, не губећи корене, негујући традицију, памтећи и бележећи значајно, остварујемо духовни континуитет и прогрес.

Срећни народи су своје библиотеке и архиве сачували у оном облику у којем су оформљени. Срећни народи нису своје националне библиотеке и архивску грађу носили са собом на бојишта и није им књиге и грађу заробљавао непријатељ (пљачкао, отимао, спаљивао, уништавао). Срећним народима није непријатељ спалио Библиотеку, спалио намерно да би уништио памћење, а тиме и идентитет српског народа.

Овај изложбени и издавачки подухват има и васпитно-образовни карактер, јер ће доприносити новом, променењем односу шире заједнице према књизи и архивској грађи као културном добру и спознаји о важности заштите. Само тако, измениће се и однос према националном културном наслеђу, а његово коначно<sup>2</sup> укључивање у свест људи



постаће потреба. То ће бити она права, врхунска заштита, коју ствара сазнање да очувањем културног наслеђа, чувамо и сопствени и национални идентитет. Тиме ћемо доказати да смо истински баштеници европских културних и духовних вредности, идеја и тековина.

<sup>1</sup> Препис је урађен према фототипском издању: **Мирослављево јеванђеље**: историјат и коментари / сакупили и приредили Душан Мрђеновић и Вељко Топаловић. – Београд: Службени лист: Досије, 2002.

<sup>2</sup> Карејским типиком се проклиње онај ко отуђи књигу, а Главом XXI, идентичном у Хиландарском и Студеничком типиком, изричито се забрањује изношење свих покретних предмета, пре свега књига. Својим садржајем, у типцима је, несумњиво, означен почетак

правне заштите покретних материјалних и културних добара код Срба (према: **Монашки живот по светим оцима**, приредио Јустин Поповић, Београд, 1981, стр. 120).



## Библиографија „Ex Pannonia”

Зоран Вељановић, Дијана Мусин, Ex Pannonia  
1–16 (1996–2012), Библиографија, Нови  
Сад: Мало историјско друштво, Градска  
библиотека у Новом Саду, 2013.

Часописи из области архивистике имају велики значај ширења знања из области архивистике и означавају својеврсни путоказ за решавање конкретних проблема из области заштите архивске грађе и рада архивске службе. Истовремено, број и квалитет данас постојећих часописа у Србији, представља и показатељ у каквом стању се савремена архивистика налази. Некада водећи југословенски архивистички часопис **Архивски преглед**, више не излази, **Архивски гласник** и **Архивски анали**, гласници друштва архивских радника Србије и Војводине, не излазе редовно. Из тог разлога архивски часописи које издају регионални архиви добијају још више на значају, јер преомошћују овај недостатак стручних публикација, објављујући текстове из уже стручне области - о заштити архивске грађе ван архива, раду одељења у архивима, обради, коришћењу, употреби и објављивању архивске грађе, изради водича и других научно-информативних средстава о архивској грађи, едукацији архивског кадра, итд. Истовремено, објављују и радове из локалне историографије, базиране на документе из сопствених фондова, што на посредан начин доприноси афирмацији архива.

„Ex Pannonia - Гласник Историјског архива у Суботици“ је са излажењем започео 1996. године, у тренутку када је постојало свега неколико часописа тог профила. Спајањем архивистичке теорије и неговања култа локалне историографије, створен је часопис који има широки круг сарадника из других установа културе у Суботици и ван ње. Из тог разлога је преузета класична форма за часописе овог профила – историјска грађа, истраживања, чланци и расправе, прикази. Без обзира на нередовност у изла-

жењу, задржан је квалитет и разноврсност текстова. Обзиром да је до данашњег дана укупно објављено 16 бројева, појавила се и потреба да се на једном месту, сложено и прегледно, поброје садржаји часописа по бројевима и годинама издања, називи објављених текстова и њихови аутори, уз неизбежне предметне и именске регистре.

У нашој културној средини свака појава библиографског дела представља добру вест, поготово када се ради о уже стручној, архивско - историографској делатности. Тим пре када се зна да ова врста библиографске делатности представља пионирски посао, до сада ретко рађен у српској архивистици. Посебну тежину представља чињеница да и сами аутори долазе из света архива.

У предговору приређивача, Зоран Вељановића, вишег архивисте и Дијане Мусин, архивисте, обоје запослених у Историјском архиву у Суботици, истакнут је значај библиографије за истраживачки рад, као и потреба да се на овај начин обраде досадашњи бројеви часописа **Ex Pannonia**. Предговор је преведен на мађарски, енглески и италијански језик. У делу под насловом **Pro Ex Pannonia - de Ex Pannonia** аутори дају историјат архивистике, помоћне историјске науке, како сами кажу (превиђајући да архивистика поседује свој предмет и метод, па и историјат, што је сврстава у науку као такву), као и архивистичких часописа из области архивистике у Србији. Из приказа настанка и развоја часописа сазнајемо и са каквим проблемима су се сусретали приликом покретања овог часописа, што такође даје и слику стања наше културе у овом тренутку – проблем (не)сарадње са сродним установама, проблеми стручности, концепционалности, мултидисциплинар-

ности, итд. У кратким цртама али детаљно, приказана је концепција часописа, набројане су рубрике по којима је груписана објављена грађа. Наведена су имена главних и одговорних уредника, чланова уредништва, рецензента, лектора и преводилаца који су својим радом допринели квалитету часописа.

Сама библиографска грађа је распоређена у четири целине: садржај часописа по бројевима и годинама издања, библиографски опис грађе по ауторима у азбучном реду, регистар имена и предметни регистар. Садржај часописа по годинама издања садржи наслове прилога аутора по рубрикама у оквиру којих су објављени у часопису и почетну страницу текста. Сви наслови су на српском језику. Наслови радова који нису били изворно на српском језику, превођени су на српски али је оригинал наслова написан у загради. Библиографски опис грађе по ауторима састављен

је по азбучном реду где су имена аутора одреднице а прилози наведени такође по азбучном реду, под библиографским јединицама. Укупан број библиографских јединица је 155. Библиографска грађа је класификована уз помоћ регистра имена.

Издавањем ове библиографије корист ће имати не само научници и истраживачи са подручја Суботице него и шира научна јавност. Поготово када је реч о архивистичким текстовима. Остаје нам само нада да ће се и други архивистички часописи одважити на израду оваквог приручника. Без таквих радова, огроман број стручних и квалитетних текстова објављиваних у архивистичкој периодици, остаће доступан само уском кругу људи. Архивистичка библиографија је неизбежан део у стварању специфичног архивског идентитета, толико пожељног у савременим културним обрацима и представља обавезу и одговорност за све нас запослене у архивима.

Зоран ВЕЉАНОВИЋ<sup>1</sup>  
Историјски архив Суботица  
Србија

## ОД ПОМОЋНЕ ИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ КА НАУЧНОЈ ДИСЦИПЛИНИ

Бориша Радовановић, ОГЛЕДИ ИЗ АРХИВИСТИКЕ,  
Зборник радова, Историјски архив Шумадије  
Крагујевац, Крагујевац 2010, стр. 271

Бориша Радовановић (Равни Тополовац, општина Житиште, 1950) архивски саветник у Историјском архиву Шумадије Крагујевац, дипломирао је општу и националну историју на Филозофском факултету у Београду. Положивши стручни испит стекао је звање архивисте 1984, звање вишег архивисте 1997, а архивског саветника 2002. године. Члан је Међународног архивистичког савета - секција за архитектонске записе чије је седиште у Паризу. Један је од оснивача Друштва историчара Шумадије и главни и одговорни уредник архивистичко-историографског часописа **Шумадијски анали** чији је издавач Историјски архив у Крагујевцу. Спада у ред продуктивнијих архивских делатника који је до сада објавио десет монографија и већи број мањих радова из историографије и архивистике.

Када је пре скоро тридесет година објавио свој први рад, нико није могао ни да наслути да ће након три декаде стваралачког рада марљиви Радовановић исписати више од стотину текстова из чијег избора ће настати зборник радова који је пред нама. Баш као и потоњи догађаји у СФР Југославији, СР Југославији, Републици Србији и Црној Гори и, напослетку, Републици Србији, време није, уосталом као и код већине друштвених наука и њихових помоћних дисциплина, обећавало и давало ветар у леђа вредним прегаоцима који се нису мирили са урушавањем друштвеног система и моралним и радним нормама које су у амбис летаргије и безнађа повукле и некадашњу архивистичку мрежу која се деценијама мукотрпно градила, оставивши је преко ноћи без Матичне службе (чији је задатак да над-

зире и унапређује рад архива и архивиста), Архивског већа (тела које је архивистима доносило упутства и препоруке за рад), **Архивист-а** (стручног архивистичког часописа који је покренуто у Београду Архивски савет), **Архивског прегледа** (стручног часописа Архива Србије и архивске службе у РС), Друштва архивиста Србије (јединствено удружење које је окупљало архивисте на републичком нивоу и које је преузело улогу Архивског већа) и гурнувши је у бездан. И баш када су историјска наука и њене помоћне науке међу којима је и архивистика, посустајале и давале једва видљиве знаке живота у ужем - теоријском, законодавном и техничком смислу (што је повлачило са собом изостанак књига, приручника, часописа, зборника, публикација архивске грађе итд.), Радовановић је био међу малобројним архивистичким делатницима који се нису мирили са насталом ситуацијом, и зашиљивши оловку стварао је вредна дела. Поређења ради, Радовановић је објавио више радова, било историографских или архивистичких: монографија, огледа, чланака, биографија, цртица итд., како у еминентним домаћим и страним часописима до локалних недељника и листова, него ли, на пример, скоро сви запослени заједно, у девет архивистичких установа Војводине данас.<sup>2</sup> Од тада па до изласка овог **Зборника**, Радовановић је објавио преко стотину јединица. Додуше, међу њима има и сасвим малих чланака од једне странице у **Светлост-и** или **Крагујевачким новинама**, али пре свега ауторских или са добрим делом ауторског у њима.

<sup>2</sup> Чак и прсти једне руке су више него довољни да се наброје војвођански архивисти који мају више објављених књига или радова од Радовановића.

Ново Радовановићево дело, односно **Огледи из архивистике** са поднасловом **Зборник радова**, настоји да употпуни и прошири сазнања о архивистици. Огледи се надовезују на Радовановићево богато архивистичко искуство и представљају својеврсну синтезу његових архивистичких истраживања.

Па и поред тога што је сачињена од самосталних радова, објављиваних у домаћим и страним часописима али и оних који се први пут објављују, књига је на неки начин кохерентна целина састављена по методолошком узору за таква штива. Чине је **Предговор** и девет делова-поглавља: **Архивистика као научна дисциплина, Научно-информативна средства о архивској грађи, Описивање архивске грађе, Заштита архитектонске архивске грађе, Културно-просветна делатност, Публиковање архивске грађе, Архивске зграде и опрема, Заштита архивске грађе у Шумадији, Актуелна питања**. Сваки од тих делова садржи научни апарат и одабрану литературу, резимее, а на садржај књиге у целини односе се резимеи на крају књиге.

Приступајући теми, Радовановић најпре указује на властиту рад у протекле три деценије, који је везан за неколико области истраживања у оквиру архивистике: питања која се односе на преузимање архивске грађе, затим сређивање, обраду и описивање, израду научно-информативних средстава о архивској грађи, организовање, планирање и израду архивских изложби, прикупљање мемоарске грађе о догађајима из прошлости Шумадије и припрема архивских докумената за публикавање, те питања изградње и адаптације архивских зграда и њихово опремање, техничке заштите архивске грађе, заштите архивске грађе у различитим ванредним околностима. Након тога, образложио је свој мотив за стварање ове публикације: „Како је у савременом, глобалном свету све јаче израженија потреба да се знања из ове друштвене области валоризују како би она имала одговарајући третман у систему друштвених наука, предложио сам руководству Архива да се они публикују у оквиру зборника коме сам дао име...“: Свестан комплексности архивистике као помоћне историјске дисциплине коју Радовановић, позивајући се на хрватске и друге стране ауторе, архивистику уврштава у науку (11), напомиње да не претендује на целокупну проблематику архивистике као дисциплине него „само неке од важнијих питања на које нисмо пронашли одговор“, док у наставку својих размислања напомиње да су у „овим огледима отворена многа питања, за која је у нашој архивистици до сада било мало

интересовања“. Иако на први поглед ова Радовановићева оцена може да изгледа недоречена поткрепљеним примерима или претенциозна, она није далеко од истине. У протеклих двадесетак и више година, на прсте једне руке могу се набројати аутори или група аутора из Републике Србије који су објавили ауторске књиге или приручнике за архивисте, или пак књиге у вези са једном од њених четири дисциплине: архивистике у ужем смислу која проучава архивску теорију, архивске технике, историје архивистике и архивског законодавства. Сем тога, чак нису написани ни основни приручници (изузев **Архивистике** Богдана Лекића објављене у Београду 2006) за полагање стручног испита (кандидати уче из застарелих белешки, скрипи и литературе која потиче из минулог друштвеног система који самим тим има превазиђену терминологију), који су обавезни за све запослене у архивима Србије. Уместо тога, односно стварања домаће стратегије у консолидацији и развоју архивистике и архивске службе у Републици Србији, индолентне и недорасле времену, матичних служби надлежних архива<sup>3</sup> траже излаз у безусловном и (не)критичком преузимању међународних стандарда те превођењу литературе и приручника из окружења,<sup>4</sup> и на тај начин, с једне стране фаворизујући стране ауторе запостављајући домаћу струку и памет, с друге стране показују своју неспремност да се сами суоче са изазовима струке и времена у којем живе.

Делови зборника нису стриктно подељени по архивистичким дисциплинама: архивистике у ужем смислу која проучава архивску теорију, архивске технике, историје архивистике и архивског законодавства, већ како је аутор нагласио по личном избору.

Први део зборника са насловом **Архивистика као научна дисциплина** представља текстове из историје архивистике и архивске теорије са насловима: **Преглед развоја**

<sup>3</sup> У Републици Србији кровни архив је Архив Србије који је преко своје Матичне службе врши стручни надзор над регионалним архивима. Од августа 2003. Године сходно Омнибус закона матичност над архивима у АП Војводини обавља и Архив Војводине. На територији јужне српске покрајине Косово и Метохија од агресије НАТО алијансе 1999. године не спроводи се матичност.

<sup>4</sup> Мађарске, Хрватске и Словеније. О суноврату архивистике и потреби да се такво стање промени писало је више аутора у информативном билтену Друштва архивиста Србије, **Архивском гласнику**: Милан Јакшић, **Што пре донети нови закон о архивима** (0/2007, стр. 3); Благомир Бишевац, **У сусрет закону о архивској грађи и архивској служби** (бр. /2007, 1); Зоран Вельњановић, **Транзицијом преко Историјске белешке** (2/2008, 16); Љубодраг Поповић, **Нерешени проблеми из стручног рада архива**, у: **Архив**, часопис Архива Србије и Црне Горе, Београд 1–2/2007, 55, итд.



Радовановићево инсистирање на „архивистици као науци“ која се провлачи кроз све делове књиге, упућенијим читаоцима може да засмета баш као и констатација: „Архивистику као засебну науку издвајају све савремене енциклопедије, а постоје и специјални уџбеници архивистике написани за студенте ове младе науке“ (253), што као и већ наведени аутори у напомени четири такође сматрамо.<sup>6</sup>

Ипак, и поред наведених примедби којих има највише у уређивачком, техничком и лекторском пољу, зборник радова **Огледи из архивистике** Борише Радовановића завређује пажњу читалаца како у ауторском приступу архивистичким темама тако и у решењима на која нас поједине реченице и закључци наводе, утолико пре јер спада у она ретка савремена стручна штива која архивистика у нас може да понуди. Књига Борише Радовановића **Огледи из архивистике** садржи елементе за проучавање архивистичке делатности и архивистике у ширем смислу у Шумадији. Она нас упућује на закључак да архивистика у Србији уопште, без обзира на сва искушења кроз које је у минулом времену пролазила и у којим условима се данас налази, има своје квалификоване делатнике, додуше данас малобројне а колико већ сутра већи број њих, који су спремни да усмере своја знања и енергију на оне циљеве који су давно зацртани, као што су истраживање и проучавање архивистичке теорије и праксе, и да је на тај начин приближе ономе што Радовановић прејудицира, да архивистика и у Србији постане наука и да се попут других наука изучава на Факултетима, подразумевајући да након основних студија постоји и могућност специјалистичких докторских студија.<sup>7</sup> Тиме ће се и наше друштво, које досад није обезбедило одговарајући ниво образовања архивиста у редовном систему образовања кадрова, приближити оном чему тежи: уласку у систем међународних стандарда и примењивању истих. А Бориши Радовановићу похвала на одважности што је својом новом књигом указао на значај архивистике и проблеме архивских делатника у њиховом напору да модернизују струку, у савременом српском друштву.

<sup>6</sup> Архивистика у Србији није добила статус науке нити се тако води, не постоје уџбеници из архивистике већ приручници, баш као што не постоје ни постдипломске студије архивистике. Види напомену 4.

<sup>7</sup> На Филолошком факултету у Београду су у прошлој декади учињени кораци ка томе.

Мр Дејан ЈАКШИЋ  
Архив Војводине, Нови Сад  
Србија

## Стеван Бугарски, Завичајна књижевност Срба из Румуније 1918–1947.

Преглед и библиографија, Савез Срба у Румунији, Темишвар, 2007, стр. 751.

Општа национална библиографија богатија је одскора за дело посвећено прегледу књижевности и завичајној библиографији Срба на тлу садашње Румуније, која је њен саставни део. До сада није постојала никаква завичајна збирка, систематска или ретроспективна, према којој би могла бити састављена бар срж завичајне библиографије. У тај обиман посао, пре више година, осећајући да је крајње време, упустио се Стеван Бугарски,<sup>1</sup> студиозан истраживач српске духовне и културне баштине у Румунији, писац научних радова, чланака, приказа књига, превода и др.

Пред писца оваквог дела на почетку је неминовно био постављен задатак да одреди обим рада, утврди дубину увида и дефинише појмове књижевности, завичајности, библиографије, према којима ће обликовати дело. Аутор се, укратко речено, определио за шире схваћене дефиниције: да је књижевност све што је написано, да завичајној збирци припада сав опус писца који је са тог подручја, да библиографију чини све што је штампано без обзира на повод или мотив. Примењујући овакве захтеве закључио је да би територијална, језичка, етничка или национална библиографија омеђена садашњом румунском територијом ваљало

<sup>1</sup> Стеван Бугарски (Српски Семартон, Румунија, 1939) је међу најмаркантнијим личностима културног живота Срба у Темишвару и Румунији. Завршио је Српску гимназију у Темишвару а потом је уписао Педагошки институт у Букурешту одакле је искључен због „вербалног деликта“, од 1958. до 1962. је био затворен. Радио је као неквалификовани радник, бравар, касније као инжењер у Машинском предузећу у Темишвару до пензионисања. Посветио се изучавању српског културног наслеђа у Румунији. Члан је Управног одбора Матице српске, главни уредник публикације **Темишварски зборник**, сарадник Српске академије наука и уметности, члан Савеза писаца Румуније, почасни члан Удружења књижевника Србије. Добитник је књижевних и културних награда обе земље.

да садржи: све што су објавили овде рођени Срби у било ком домену, језику или својству (аутор, коаутор, преводац итд.); све што је објављено на српском језику независно из чијег пера, све што је преведено са српског без обзира на то ко је преводац и на који језик је преведено; све оно што је објављено о Србима и њиховој књижевности. Ова библиографија је ужа од регионалних јер има српски идентитет, а опет и шира од њих, јер прати дела овдашњих Срба писана на другом месту.

Просторно се има у виду територија Румуније настала после Првог светског рата, што се највише поклапа са делом Баната (и Банатском/ Дунавском клисуром) који је припао тој држави. Временски распон обухвата период од 1918. године, од распада Аустро-Угарске, до 1948. године која представља прекретницу у политичком, друштвеном, културном па и књижевном животу. То раздобље је време прилагођавања на живот ван велике заједнице и румунску државну администрацију, време заблуда и утопија али и отржењења, у којем су ипак оснивана певачка друштва, отворане читаонице, радиле вероисповедне школе, припреман кадар за институције, поправљане цркве, објављивани листови и штампане публикације.

Библиографија је писана, како нас аутор подробно упућује у приступу **О овој књизи**, на основу методологије, начела и правила прихваћених у српској ретроспективној библиографији, уз одређена прилагођавања. Радио је са књигом у руци, скоро свако дело је видео, трудећи се да испоштује правило да библиографска коју није лично видео не постоји. Настојао је да подаци буду примарни или потврђени у литератури, а где то није било могуће уважио је казивања потомака. Да би прича била потпунија уз делове рада

дао је сажете предисторије литерарних облика у претходном историјском раздобљу. Текст прате добро одабране илустрације које функционално прате садржај: портрети аутора чији рад је заступљен у књизи (по могућности из времена када су писали), корице или насловне странице публикација, зграде у којима се одвијао рад редакција и штампарија. Текст је обогаћен бројним одломцима из коришћених публикација.

\*

Поглавље **Аутори и књиге** обухвата 25 писаца посебних, монографских издања, штампаних углавном у Темишвару али и у Србији. Уз свако име, као део наслова, аутор наводи основну карактеристику пишевог књижевног рада. Излагања су подељена у два дела: **Животопис и Књижевни рад**. Овај други, детаљно анализира књижевне родове и врсте: проза, поезија, итд., који су били заступљени у пишевом књижевном раду.

У поглављу **Књиге саме собом** обрађене су хронолошким редоследом монографске публикације које нису обрађене уз ауторе: тематски груписана и међусобно повезана дела (полемике, расправе, музикалије), колективна дела, „псеудо-књиге“ и слично. Носећа у овом поглављу, по бројности библиографских јединица, временском распону и значају, је група календара и алманаха, од раније популарна међу Србима: **Календари књижаре „Доситеј Обрадовић“**, **Српски народни календари**, **Календари „Темишварског весника“**, **Календари „Правде“**. Значајну форму народног окупљања – певачке дружине пратиле су партитуре и др. штампане **Музикалије**. Занимљиви **Полемички списи 1934–1935. године** одраз су превирања у српској заједници о народним, црквеним и политичким питањима (напуштање православља архимандрита Стефана/Спасоја Николића). Аутор је обрадио и дела административног карактера и уџбеничке литературе, од којих су неки остали у покушају: **Упутство за вођење записника** (црквено-општинских), **Живот – часопис или алманах**, **Наставни програми и наставне основе**, **Уредба о Епархијском интернату**, као и **Несуђени уџбеник веронауке**.



СТЕВАН БУГАРСКИ

## ЗАВИЧАЈНА КЊИЖЕВНОСТ СРБА ИЗ РУМУНИЈЕ 1918-1947.



**Преводи и преводиоци** су присутни међу овдашњим Србима од давнина али су то све биле мање-више „посрбе“ – прилагођене по смислу за одређене потребе и намене. Тај рад је настављен у истом маниру, произвољно и хаотично. У првој половини века наметнула се потреба за превођење према научним критеријумима, те су настали српско-румунски и румунско-српски речник. У посматраном периоду постоје **Преведене књиге**, али све су то случајни преводи

по разнородним критеријумима, највише из области богословских наука. Споменимо само да је Владимир Марган урадио много превођењем студије Николаја Јорге „Историја Румуна и њихове цивилизације“. Наведени су **Преводиоци**, као наставак првог поглавља.

Пре Светског рата Срби који су се затекли у Румунији практично нису имали праве грађанске часописе, али убрзо после њега су се оснивали и усталили нови **Периодици** уз **Наслеђени српски периодик: Службено гласило Епархије темишварске**. Док се кројила послератна припадност Баната деловала је „Слога“, **лист на ничијој земљи**. Први новопокренути периодик био је **Епархијски „Гласник“ – лист и часопис**, затим ту су „Недељне новости“ – **једини наш сеоски лист**. Најдуговечнији лист у бурним временима био је „Темишварски весник“ – **прво независан, после демократски**. Наслов одељка послератног листа много говори: „Правда“ – **строга идеолошка усмереност** (и пратећа издања). Није заборављен ни **Београдски „Нови лист“ – дело људи из наших крајева**. За сваки часопис, поред предисторије и поговора, посебно су, што је више могуће уједначено, наведени: власник/ издавач/ уредници, седиште, наслов, штампарија, писмо и графика, формат, динамика излагања, тираж/ финансијске прилике, програмски уводник, садржај, престанак излагања, сарадници. Познајући обиље чињеница везаних за српску заједницу и опште околности, аутор нам живо дочарава садржаје часописа током њиховог излагања.

Поглавље **Сарадња у периодици** обухвата податке за 64 прилагача текстова за наведене периодичне часописе: **кратак животопис и књижевни рад**.

### Библиографија

Према правилима описаним у уводном делу рада, и по азбучном редоследу аутора и наслова чине је:

**1. Монографске публикације:** 1.1. **Оригинали** (145 наслова) 1.2. **Преводи** (22) 1.3. **Музикалије** (62); У овим групама дат је, између осталог, садржај дела са поднасловима и њиховом распону страна

**2. Периодици** (7). Дати су сумарни прегледи бројева по годиштима.

**3. Прилози у периодикама** (1160)

Напошетку су дати **Регистри уз Библиографију и садржај: Регистар аутора, Регистар децималних ознака за монографске публикације, Хронолошки регистар за монографске публикације, Основни подаци о периодици који се само помињу у Библиографији** (табеларни преглед наслова, места излагања и година).

Писање завичајних, систематских, ретроспективних и других ширих библиографија „је посао напоран и (што би Банаћанин рекао) пипав, захтеван, одговоран и незахвалан.“ Захтева познавање теорије књижевности, принципе израде библиографије и теорије библиотекарства, регионалне и националне историје, поступака истраживачког рада у библиотекама и архивима, способност сагледавања друштвених кретања итд. Жалећи за недореченостима и празнинама у тексту аутор скромно каже да за тај посао није био ни најспремнији ни најпозванији. Међутим, тешко бисмо пронашли погоднију особу, која толико дубоко познаје и промишља све аспекте постојања Срба у садашњој Румунији, као и њихову књижевну делатност.

Пред нама је значајан национални преглед књижевности са пратећом библиографијом на којој се темељи. Циљ сваке библиографије је да пружи истраживачима грађу за даља испитивања и тумачења, а сматрамо да ће ова узорно приређена књига бити не само подстицај него и обавеза потомцима за даљи стручни и научни рад.

# о ауторима о autorima about authors

ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА ГОСУДАРЯ ИМПЕРАТОРА  
АЛЕКСАНДРА ПАВЛОВИЧА  
САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССИЙСКАГО  
и прочая, и прочая, и прочая,  
Объявляя сего, Российск. — подлинникъ — издаваемый Императорскимъ  
Величествомъ Государемъ Императоромъ Александромъ Павловичемъ  
которымъ для свободнаго тура и обратнаго провоза, для сей пашпортъ  
за подписаннаго и съ приложеннаго к нему листа  
съ срокомъ на проездъ въ мѣсяцъ *Апрель* 1807. года.

ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА  
Всеподданнѣйшаго Государя моего Алек-  
сандра Павловича Самодержца, Хер-  
сонскій Градскій Губернаторъ и Кавалеръ *А. Оруловъ*



*Докладъ  
Анне Натальевнѣ Кошарь,  
Миссавиткѣ*

*Варогу, Аргуня всеи збѣ зрѣнѣи  
оно маломъ величїа, Мама бура  
всѣмъ се оубо, оубо, Мамаинъ  
а те не по плану при вѣна з  
а узраной узредѣ Варогу брѣа вѣ  
врученно объявлено тако, како си слава знаи  
на брѣнѣи збѣи, и на узредѣи Мамаинъ узредѣ  
при вѣнѣи узредѣи, Мамаинъ узредѣи узредѣи  
мамаинъ м. Е. Н. с. ма. стверженно.*

*у вѣнѣи А. Натальевнѣ  
Государинѣ Государинѣ  
Анне Натальевнѣ Кошарь  
Зорьѣ Богдановнѣ.*

*Всеподданнѣйшаго Государя моего Алек-  
сандра Павловича Самодержца, Хер-  
сонскій Градскій Губернаторъ и Кавалеръ  
А. Оруловъ*

*Апрѣль 1807  
у Монарехъ*

*Аргуня Натальевнѣ  
Миссавиткѣ*

*Миссавиткѣ  
Анне Натальевнѣ Кошарь*

**МИХАИЛЪ ПОРФЫРОВИЧЪ III**  
ПО МИЛОСТИ БОЖІОЙ И ПО ЛИНЪ НАРОДА  
**КНЯЗЬ СРВСКІЙ**

*Дарю Свѣтлѣишѣи  
Миссавиткѣ Анне Натальевнѣ Кошарь  
за подписаннаго и съ приложеннаго к нему листа  
съ срокомъ на проездъ въ мѣсяцъ *Апрель* 1807. года.*

# o autorima o ауторима about authors



**Мр Јасмина НИКОЛИЋ, етнолог-антрополог и виши архивист, директор Историјског архива Пожаревац.**

Рођена је 1968. године. Гимназију је завршила у Пожаревцу, а дипломирала и магистрирала на Филозофском факултету – Одељење за етнологију и антропологију Универзитета у Београду. Сада је докторант на етнологији и антропологији Филозофског факултета Универзитета у Београду.

После завршетка студија, радила је две године на Филозофском факултету у Београду, потом четири године као саветник у Министарству културе Републике Србије. Од 2001. године ради у Историјском архиву Пожаревац као архивист-руководилац одељења, а од октобра 2003. године је директор Историјског архива Пожаревац.

Учествовала је на више међународних и домаћих научних скупова и конференција (Канада, Норвешка, Италија, Словенија, Србија). Оснивач је седам едиција Историјског архива Пожаревац и њихов главни и одговорни уредник, у оквиру којих је, у периоду од 2004. до 2012. године, објављено преко 50 наслова из историје, архивистике и културе. Покретач и главни и одговорни уредник часописа годишњака Историјског архива Пожаревац „Записи”.

Аутор је више монографија, студија, изложби и изложбених каталога у издању Историјског архива Пожаревац. Члан је више редакција и уредник више историјских издања. Аутор је и уредник сајта [www.arhivpozarevac.org.rs](http://www.arhivpozarevac.org.rs).

[jasminanikolic@arhivpozarevac.org.rs](mailto:jasminanikolic@arhivpozarevac.org.rs)  
[jasminaarhiv@yahoo.com](mailto:jasminaarhiv@yahoo.com)



**Prof. dr Peter Pavel KLASINC, direktor Međunarodnog Instituta za arhivsku nauku Trst-Maribor.**

Ројен у Марибору. По коначни основни школи у Гимназији Тabor Марибор је лета 1965 причељ студирати згодовину и уметностно згодовину на Филозофски факултети Универзе у Лjubljani и си придобил наслов професор згодовине и професор уметностне згодовине. Прва запослитев је била у Згодовинском архиву на Ptuju, кjer је бил равнатељ од лета 1972 до 1976. У Pokrajинском архиву Марибор се је запослил лета 1976 и бил међ летима 1982 до 1994 директор. До упокојитве (16. 9. 2007) је бил водја одделка за фонде с подручја gospodarstva.

Podiplomski študij је оправил на Универзи у Zagreбу, кjer је лета 1986 magistriral и лета 1991 на исти Универзи докторiral на тему Materialно varovanje klasičnih и novih nosilcev informacij в архивах.

Poleg rednih podiplomskih študijskih obveznosti се је strokovno izpopolnjeval в архивах, архивских службах тер в других архивом sorodnih ustanovah в Angliji, Avstriji, Italiji, Nemčiji, Nizozemski, Franciji, Kanadi, Združenih državah Amerike, Kitajski, Madžarski, Češki, Slovaški, Poljski, в skandinavskih državah и в државах nekdanje Jugoslavije на подручјих; међнародних strokovnih stikov, згодовине, архивистике, архивских strokovno - tehničnih vprašanj, uvajanja novih informacijskih tehnologij в архивско znanstveno raziskovalno и strokovno delo, itd. Najvišji možen strokovni naziv »arhivski svetnik« si је pridobil leta 1997 nekaj let prej па tudi »znanstveni svetnik«. Objavil је okoli štiristo strokovnih, znanstvenih и архивско praktičnih ter teoretičnih prispevkov в slovenščini, mnoge па tudi в tujih jezikih в številnih domačih и међнародних znanstvenih архивских revijah. Kot angažiran arhivist је бил imenovan в različne naše и tuje strokovne komisije, међ другим tudi в komisije за pridobivanje znanstvenih nazivov.

Pred leti је бил imenovan за »konzultanta« Okrogле mize архивов sveta, бил је redni član секције profesionalnih архивистов при Mednarodnem архивском свету с sedežem в Parizu бил је član opazovalec Mednarodnega komiteja за gradnje и oprem и član Mednarodnega komiteja за zgradbe и opremo в zmernih klimatskih razmerah при Mednarodnem архивском свету.

Je predstojnik Mednarodnega instituta архивских znanosti Универзе в Mariboru и директор izpostave tega inštituta в Trstu, predsednik Архивског друштва Maribor и podpredsednik друштва Heraldica Slovenica – Ljubljana и član Programског sveta и komisij RTV SLO тер raziskovalec sodobne згодовине и архивистике.

Kot професор згодовине и уметностне згодовине, kot архивски и znanstveni svetnik тер kot доктор informacijskih znanosti с подручја humanističnih znanosti је оправил vrsto predavanj doma и в tujini и је nosilec али sodelavec в mnogih slovenskih и међнародних projektih.



**Prof. Dr MIKHAIL LARIN, Russian Federation.**

Director of the All-Russian Scientific and Research Institute of Archives and records Management (VNIIDAD), a member of the Russian Federal Archival Agency Board, department chair of the records management automated systems at the Russian State University for the Humanities, honored worker of culture of the Russian Federation.



**Doc. dr. sc. Živana HEĐBELI, Hrvatska.**

Viši arhivist, znanstveni suradnik, magistrirala i doktorirala arhivistiku radila u Hrvatskom državnom arhivu, sada savjetnica u Uredu za opšće poslove Hrvatskoga sabora i Vlade Republike Hrvatske. Redovita članica Međunarodnog instituta arhivskih znanosti Trst/Maribor, članica Upravnog odbora Documente - Centra za suočavanje s prošlošću, članica redakcije e-biltena Hrvatskog informacijskog i dokumentacijskog društva i redakcije časopisa Arhivska praksa, sudjelovala na brojnim nacionalnim i međunarodnim skupovima i savjetovanjima. Aautorica više publikacija, dvjestotinjak radova, priloga, osvrti, članaka, prijevoda, samostalno, ili kao voditeljica radne grupe, obradila cca 4 d/km gradiva iz razdoblja 19-21. st.



**Др Ацо АНГЕЛОВСКИ, историчар, саветник-инспектор, Државни архив Републике Македоније.**

Рођен 1954. године у Велесу. После завршене Гимназије, дипломирао на Одељењу за историју Филозофског факултета у Скопљу - Македонија. Последипломске студије из области државно-правне историје завршио на Правном факултету у Скопљу. Магистрирао из области правно-историјских наука 1985. године на тему „Борба македонског народа за црквену самосталност и обнова Охридске архиепископије до 1903. године“. Докторирао је 2008. године из области историјских наука на тему „Органи управе у Македонији и вршење јавних функција на основу архивских фондова у периоду од 1869. до 1944. године у ДАРМ“. Радио је у Министарству за образовање и науку од 2010. године, био ангажован од стране Министарства за информатику и администрацију за вршење обуке запослених у државној служби у Македонији (2011). Од 2004. године до данас, на одељењу за историју и архивистику Филозофског факултета у Скопљу, предаје предмете Архивско законодавство и Канцеларијско пословање, а од 2011. године до данас предаје предмет Архивистика на Педагошком факултету „Св. Климент Охридски“ у Скопљу. Ради у Државном архиву Републике Македоније у Скопљу од 1985. године до данас. Бранислав Нушић 17/1-1, Скопље, Македонија. Тел. 02/3070-261; Моб. 076/485-314



**Darko RUBČIĆ, dipl. istoričar i arheolog, arhivski savetnik, direktor Državnog arhiva u Zagrebu (Hrvatska).**

Rođen je 1954. godine u Kutini. Završio je Gimnaziju i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (Hrvatska) na smeru istorija i arheologija. Od 1982. godine zaposlen je u Državnom arhivu u Zagrebu kao arhivist na Odeljenju zaštite arhivske građe i dokumentarnog materijala van arhiva /spoljna sluzba/. Stekao je zvanje viši arhivist i arhivski savetnik. Trenutno vrši dužnost direktora Arhiva.



**Димитар БОГЕСКИ, историчар и архивист, директор Архива Скопље у Македонији.**

Рођен 1981. године у Скопљу (Македонија). Завршио Основну (1988-1996) и средњу школу у Скопљу (1996-2000), а 2005. године је дипломирао на групи за историју и архивистику на Филозофском факултету Универзитета Св. Кирил и Методије у Скопљу. Од 2005 до 2009. године ради као саветник у општини Центар Скопље (мандат од 4 године), а у државном архиву ради од 2008. године. Од 2009. године је директор Архива Скопље. Завршио је обуке UNDP USAID NDC IRI. Објавио више стручних радова из архивистике и историографије у земљи и иностранству (Италија, Канада, Словенија, Србија).

Архив Скопље, Московска бр. 1, 1000 Скопје  
dimitar.bogeski@gmail.com  
003893076422 i 0038976484075



**Doc. dr Izet ŠABOTIĆ, istoričar, arhivski savetnik, direktor Arhiva Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina.**

Rođen 1964. godine u Tucanjama kod Berana - Crna Gora. Filozofski fakultet, Odsjek za historiju završio na Univerzitetu u Tuzli. Postdiplomski studij, Historija Bosne i Hercegovine u 19. i 20. stoljeću, završio na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, te magistrirao na temi „Seljačke radne zadruge na području Tuzlanske oblasti 1945-1953. godine“. Doktorirao 2007. godine, na temu „Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine“.

Od avgusta 1994. godine radi u Arhivu Tuzlanskog kantona, prvo na poslovima arhiviste na zaštiti arhivske građe van arhiva, a od početka 2002. godine, do danas, na poslovima direktora Arhiva.

Na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli angažovan od akademske 2000/2001, a od 2008/2009 izvodi predavanja iz predmeta „Novi vijek I i II“, „Arhivistika“, „Arhivska praksa“ i „Diplomski rad“. Na istom fakultetu 2004. godine biran je u zvanje „Višeg asistenta“, a 2008. godine u zvanje „docenta“ na užu naučnu oblast „Novi vijek“. Od decembra 2010. godine na 40 posto radnog vremena zasnovao radni odnos na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli.

Aktivno je sudjelovao na brojnim međunarodnim naučnim i stručnim skupovima u Bosni i Hercegovini i više evropskih zemalja, kao i na pripremi i organizaciji brojnih naučnih skupova održanih iz oblasti historiografije i arhivistike. Predsjednik je Organizacionog odbora međunarodnog savjetovanja „Arhivska praksa“. Glavni i odgovorni urednik časopisa Arhivska praksa i Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine, te član redakcija nekoliko međunarodnih i domaćih časopisa i drugih publikacija. Član je više stručnih i naučnih komisija svih nivoa iz oblasti arhivistike i historije.

Autor je i koautor pet knjiga i četiri udžbenika, te više od 130 stručnih i naučnih radova iz oblasti arhivistike, historiografije i informacijskih tehnologija objavljenih u domaćim i stranim stručnim i naučnim časopisima. Urednik i recenzent je više desetina publikacija iz oblasti historiografije i arhivistike (vidjeti Web stranicu Arhiva TK).

Član je Upravnog Odbora Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine, aktualni predsjednik Arhivističkog udruženja Federacije Bosne i Hercegovine, predsjednik Upravnog Odbora Foruma kulture Sjeveroistočne Bosne, član Upravnog Odbora Foruma kulture Bosne i Hercegovine, te član Savjeta Matičnog odbora BZK „Preporod“ Bosne i Hercegovine.



**Јасмина ЖИВКОВИЋ, МА, дипл. правник и мастер историчар, виши архивист, Историјски архив Пожаревац.**

Рођена је 1964. године у Пожаревцу, где је завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је на Правном факултету Универзитета у Београду. Више од десет година радила на пословима руководиоца службе депоа, од 2011. на пословима руководиоца службе заштите архивске грађе и регистратурског материјала ван архива (спољна служба). Одбранила је мастер рад на Филозофском факултету Универзитета у Београду – одељење за историју на тему „Заштита архивске грађе ван архива у Браничевском округу“. Тренутно је на докторским студијама на одељењу за историју овог факултета, из области заштите архивске грађе и њеног значаја за изучавање историје.

Објавила је више самосталних или коауторских стручних архивистичких и научних историографских радова, такође је и аутор више архивских изложби на основу архивске грађе која се чува у Историјском архиву у Пожаревцу, Архиву Србије и Архиву Југославије. Учествовала је на више стручних и научних скупова из архивистике и историје, на којима је презентовала своје радове.

jasminazivkovic@arhivpozarevac.org.rs, jasminazivkovic@yahoo.com





**Слободанка ЦВЕТКОВИЋ, дипл. историчар, архивист, Историјски архив Пожаревац.**

Рођена је 1975. године у Шапцу. Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду, на групи за историју код проф. Љубодрага Димића. Од 2000. до 2005. године радила је као професор историје, а од 2006. ради у Историјском архиву Пожаревац као архивист. Од августа 2007. године је руководилац Одељења заштите архивске грађе у архиву. Предмет интересовања су јој теме из друштвене и културне историје Србије с краја 19. и прве половине 20. века, као и питања из савремене српске архивистике. Аутор је више од 20 радова из области историје и архивистике. Аутор је и уредник сајта/блога за архивисте под називом Архивистика (<http://arhivistika.wordpress.com>) и аутор и администратор истоимене странице на Facebook-у.

slobodankacvetkovic@arhivpozarevac.org.rs  
012/221 330



**Драгана МИЛОРАДОВИЋ НИКОЛИЋ, дипл. етнолог-антрополог, виши архивист, Историјски архив Пожаревац.**

Рођена је 1964. године у Пожаревцу. Матурирала у Гимназији на архивско-музејско-преводилачком смеру (1983). Дипломирала 1989. на Филозофском факултету Универзитета у Београду на катедри за етнологију света и антропологију. У периоду од 1991. до 1998. радила као наставник клавира у музичкој школи у Пожаревцу, а од 1998. запослена у Историјском архиву Пожаревац као архивиста.

Као виши архивиста ради на пословима руководиоца Одељења информативне и културно-просветне делатности Архива. Ангажована на бројним пројектима Историјског архива Пожаревац. Једна је од аутора монографије „Феномен етноса у делима српских писаца кроз научни опус етнолога др Видосаве Стојанчевић“, „Шездесет година Историјског архива Пожаревац“ и „175 година болнице у Пожаревцу“, аутор и коаутор више изложби и изложбених каталога у издању Историјског архива Пожаревац, као и уредник и члан редакција више едиција Историјског архива Пожаревац. Истражујући фондове и збирке Историјског архива Пожаревац настоји да сферу етнологије и антропологије повеже са проблемима из архивистике и приступи им мултидисциплинарно. У свом свакодневном раду у Историјском архиву у Пожаревцу бави се и проблематиком аналогног, класичног и дигиталног архивирања проналазећи нове могућности и предности, али не напуштајући комплементарност оба вида заштите.

draganamiloradovic@arhivpozarevac.org.rs  
012/223 082



**Александра БОГДАНОВИЋ, дипл. инжењер графичког инжењерства и дизајна, архивист-приправник у Историјском архиву Пожаревац.**

Рођена је 1989. године у Пожаревцу. Завршила је средњу Техничку школу у Костолцу. Дипломирала је 2012. године на Факултету техничких наука Новосадског Универзитета, на смеру Графичко инжењерство и дизајн. Тренутно је на мастер студијама на истом Факултету Новосадског Универзитета. Од маја 2013. године ради као архивист-приправник у Историјском архиву Пожаревац по пројекту „Стручна пракса“ Националне Службе за запошљавање.

aleksandra.bogdanovic@arhivpozarevac.org.rs  
aleks.zivkovic89@gmail.com  
00381 64 869 32 62



**Зоран СТЕВАНОВИЋ, професор филозофије, архивист, Архив Војводине, Нови Сад.**

Рођен је у Новом Саду 1974. године. На Филозофском факултету у Новом Саду је дипломирао на Катедри за филозофију, код професора др Војина Симеуновића. Од 2007. године ради у Архиву Војводине на обради старе архивске грађе на немачком језику. Посебна искуства је стекао на обради фондова из периода Српског Војводства и Тамишког Баната (1849–1861). Објављивао је и излагао стручне и научне радове из области филозофије, архивистике и филозофије архива у часописима: *Habitus*, *Теме*, *Attendite*, *Годишњак Историјског архива Града Новог Сада* и *Свеске за историју Новог Сада*, као и на међународним архивским саветовањима. Уредник је и коаутор Приручног вишејезичног речника за архивисте, *Речника за обраду старе архивске грађе на латинском, немачком и мађарском језику* – која се чува у архивима у АП Војводини (2012), и добитник је са коауторима *Речника угледне Награде Ђурђа И. Јеленића* за 2012. годину.

zoran.s@arhivvojvodine.org.rs  
+381 (0)21 4891823

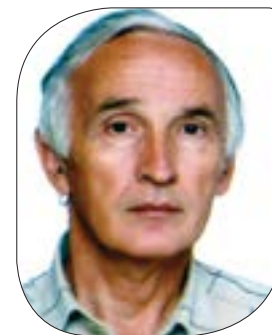


**Живислав АНТОНИЈЕВИЋ, инж. организационих наука, виши архивски помоћник, Историјски архив Пожаревац.**

Рођен је 6. јуна 1950. године у Пожаревцу. Матурирао у Пожаревачкој гимназији 1969. године. На Вишој школи за организацију и информатику – Нови Сад, 1993. године стекао звање инжењер организације.

Од 1976. године запослен је у Историјском архиву Пожаревац. Положио је стручни испит и стекао звање виши архивски помоћник.

У току свог дугогодишњег стручног рада обављао је послове везане за сређивање архивске грађе и припрему архивских фондова за микрофилмовање и дигитализацију и фото послове. Аутор је више стручних радова. Приредио је заједно са Предрагом Мирковићем и Миланом Симићем **Србски ратни поменик, Браничево 1912-1918**, књига I (2008), књига II (2012) и књига III (у штампи). Живи у Пожаревцу.



**Проф. др Бранко ЋУПУРДИЈА, етнолог и антрополог, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.**

Рођен је у Бајмоку, 1951. Професор је на Одељењу за етнологију и антропологију и на Катедри за последипломске студије интердисциплинарне антропологије Филозофског факултета у Београду. На истом факултету је биран у сва звања, од асистента (1980) до редовног професора (1996). На основним, последипломским и докторским студијама је водио и предавао предмете „антропологија друштва“, „антрополошке теорије“, „регионална етнологија“ и „историјски и психоаналитички приступ друштву и култури“. Објавио је око 150 радова различитог жанра, међу којима су и четири књиге и шест каталога за етнографске, архитектонске и ликовне изложбе. Бави се истраживањем традиционалног панонског градитељства, народних песама и кола и њиховим постављањем на сцену, самоуким сликарима и вајарима, етничким заједницама и њиховим идентитетом, историјом и структуром породице, магијом и религијом у традиционалној култури Срба и другим темама. Објавио је књиге: „Аграрна магија у традиционалној култури Срба“ (Београд, 1982), „Суботица и околина“ (Нови Сад, 1987, 1993), „Стамбена архитектура суботичких салаша, мајура и пољопривредних комбината“ (Београд, 1990, Нови Сад, 1993) и „Породица колониста у Бајмоку 1945–1948“ (Београд, 2005, 2009, 2010). Две његове књиге су дигитализоване на Универзитету у Мичигену у САД-у 2006. године. Стални је члан истраживач Матице српске од 1987. године и члан Међуодељенског одбора за националне мањине и људска права САНУ од 2013. године.



**Mr Goran BURAN, историчар – архивист, Архив Републике Српске, Бања Лука.**

Рођен 1981. године у Новом Граду. Основну школу похађао у Чепину код Осијека, Новом Граду и Челинцу, гдје је завршио и средњу, машинско-техничку, школу. Године 2000. уписао одсјек за историју Филозофског факултета Универзитета у Бањалуци, гдје је дипломирао 2006. на теми „Власи у историји балканских земаља под туђинском влашћу“. Уписује постдипломске студије 2008. године на истом факултету, а магистрира 2012. године на теми „Власи у Босни и Херцеговини под турском влашћу“. Ради на пријављивању и изради докторске дисертације „Култура и просвјета у Босанској Крајини између два свјетска рата“. Послије дипломирања ради као волонтер у основној школи „Милош Дујић“ у Челинцу, да би од децембра 2007. до јуна 2010. године радио у Институту за историју Бањалука. Од 1. јула 2010. године запослен је у Архиву Републике Српске, у Одјељењу за научноистраживачки рад, као архивиста-истраживач. Живи у Челинцу. Има 14 објављених научних радова.



**Mr Miliwoje PAJUVIĆ, пуковник, Генералштаб Војске Србије, Београд.**

Рођен 1968. године у Краљеву. Магистрирао (политикологија) на Факултету политичких наука у Београду. Сада је докторант на Факултету политичких наука у Београду. Сада обавља дужност начелника Центра за мировне операције Војске Србије. Објавио више књига, публицистичких и стручних чланака, као и монографије „Владари Српских земаља“ и „Два века војске у Браничеву“.



**Mr Velisha JOKSIMOVIĆ, филолог, саветник у Министарству просвете Републике Србије.**

Рођен је 1961. године у Курјачу код Пожаревца. Дипломирао је на Филолошком факултету у Београду, на Групи за југословенске књижевности и српскохрватски језик. На истом факултету завршио је и последипломске специјалистичке студије (смер: критика текста) и магистарске студије (смер: наука о књижевности). Радио је као библиотекар, професор српског језика и књижевности у основној и средњој војној школи (1987–1993, 1995–1996), као инспектор Министарства културе РС (1993–1996), а од 1996. године ради у Министарству просвете РС као школски надзорник за наставу српског језика и књижевности, односно саветник за обезбеђивање квалитета, просветни саветник и спољашњи евалуатор. Коаутор је Приручника за самовредновање и вредновање рада школа (2005).

Објављује поезију, прозу и радове о српској књижевности 19. и 20. века. Уже области проучавања су му српска књижевност од романтизма до модерне и завичајна књижевност. Радови су му преведени на словачки, бугарски, русински, руски, немачки и шведски језик. Објавио је књигу „Пропаст Ауроре“, песме (Књижевна омладина Србије, Едиција „Пегаз“, Београд, 1993), Змијски цар, песме и приче за децу („Књиготека“, Београд, 1997), Левантске посланице, песме („Народна књига“, Београд, 1998), Курјаче и његова школа, монографија (Културно-просветна заједница Србије, Библиотека „Хронике села – посебна издања“, Београд, 2000), Трајно и лажно, есеји („Српска књига“, Београд, Рума, 2003), Богојављење у пустињи, песме („Веселин Маслеша“, Београд, 2005), Источни сан, сатиричне песме и приче („Веселин Маслеша“, Београд, 2006), Књижевно дело Чеде Поповића (Музеј у Смедереву, Едиција „Магистарске тезе и докторске дисертације“, Смедерево, 2008). Живи у Пожаревцу.



**Dr Ivana KRSTIĆ MISTRIĆELOVIĆ, правник, асистент, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.**

Рођена је 1975. године у Београду. Основну школу и гимназију завршила у Београду. Правни факултет Универзитета у Београду уписала 1993, а дипломирала 1997. године. На Правном факултету Универзитета у Нишу 2003. године са одликом јавно одбранила магистарску тезу на тему „Скупштински избори под Уставом Краљевине Србије од 1888. године“ и стекла академски назив магистра правних наука из области теоријско-правних наука. У мају 2009. године на Правном факултету у Београду пријављује докторску дисертацију „Државноправни положај цркве у Кнежевини и Краљевини Србији“, коју је одобрило Веће Универзитета у Београду. Одлуком Изборног већа Полицијске академије у Београду од 30. 5. 1998. године изабрана је за сарадника у настави у звању асистента–приправника за предмет Национална историја државе и права на Полицијској академији, а одлуком Изборног већа Полицијске академије у Београду од 7. 4. 2004. године изабрана је за сарадника у настави у звању асистента за исти предмет. Од 1. 10. 2006. године је сарадник у настави у звању асистента за ужу научну област Правна историја, за наставни предмет Национална историја државе и права, на Криминалистичко-полицијској академији у Београду. Докторирала је на Правном факултету у Београду 2012. године.

+381 11 31 07 141  
ivana.km@kpa.edu.rs



**Zoran VUKELIĆ, дипл. политиколог, архивист, Историјски архив Суботица.**

Рођен 1965. године у Пули. Дипломирао на Факултету политичких наука у Загребу (Хрватска) и стекао звање дипломирани политиколог, 1990. године. Од априла 2000. године ради у Историјском архиву Суботица, у унутрашњој служби. Објављује радове у архивским часописима у Србији, Босни и Херцеговини. Посебно се бави проучавањем друштвено-политичких и економских односа у двадесетом веку.



**Mr Marijana MRAOVIĆ, историчар, виши архивист, Војни архив, Београд.**

Дипломирала је на Одељењу за историју Југославије на Катедри за историју Филозофског факултета у Београду на тему „Антијугословенска кампања италијанске штампе у другој половини 1929. године“. На истој катедри одбранила магистарску тезу на тему „Југословенско-совјетски војни односи од 1945. до 1948. године“. Запослена је у Војном архиву Министарства одбране Републике Србије на месту вишег архивисте.

Као стипендиста Министарства одбране Републике Србије ангажована је на изради докторске дисертације на тему „Пропаганда владе Милана Недића 1941-1944. године“. Њено поље интересовања је историја Југославије у Другом светском рату, посебно област ратне пропаганде, послератна историја и југословенско-совјетски војни односи, као и школовање југословенских официра у Совјетском Савезу. У Војном архиву бави се текућим пословима вишег архивисте у које, осим сређивања архивске грађе, спада свакодневни рад са домаћим и страним истраживачима, страним делегацијама, као и учествовање на семинарима и конференцијама на теме из области архивистике и историје, припреме изложби и приређивање зборника докумената.



**Светлана ЉУБЉАНАЦ, дипломирани правник, виши архивиста, Архив Војводине, Нови Сад.**

Рођена 1962. године у Борову. Гимназију је завршила у Босанској Градишци, а 1986, је дипломирала на Правном факултету у Бања Луци. У Архиву Војводине ради од 1996, а звање вишег архивисте је стекла 2007. године. Посебно се интересује за правну националну историју. Објављује у стручним часописима за историју и архивистику.



**Mr Sejdalija GUŠIĆ, arhivski savjetnik, Historijski arhiv u Sarajevu, BiH.**

Рођен је 25. 11. 1956 . године у Плани - Хан Пјесак. Основно и гимназијско школовање завршава у Сарајеву. На Одсеку оријенталистике Филозофског факултета у Сарајеву дипломирао је 1980. године и стекао звање дипломираног оријенталисте (арабиста и турколог). Од 1981. године ради у Ј. У. Historijski arhiv у Сарајеву као архивист и руководилац Оријенталне збирке Архива. У овој установи од 2001. до септембра 2011. године обавља дужност директора. Trenutno је на дужности архивског саветника и шефа Одсека за научну, културну, проsvjetну и издавачку дјелатност. Од фебруара 2012. године члан је Управног одбора Historijskog архива у Сарајеву из реда уposedених.

У децембру 2003. године био је иницијатор формирања Архивистичког удружења Босне и Херцеговине. Након формирања удружења, изабран је за председника Управног одбора. Од 2009. године је председник Скупштине Архивског удружења Босне и Херцеговине. Од 2006. до 2012. године био је члан Надзорног одбора Института за историју у Сарајеву. У априлу 2005. године изабран је у највеће стручно звање - архивски саветник.

Учесник је на више међународних скупова (Словенија, Хрватска, Нјемачка, Аустрија, Турска, Мађарска, Србија и др.). Такође је био званични представник Босне и Херцеговине на два Конгреса ICA (Међународног архивског вијећа) који су одржани у августу 2004. године у Већу - Аустрија и јула 2008. године у Куала Лумпур - Малезија.

Члан је редакција: „Архивска пракса“, Тузла, „Прилози за историју Сарајева“, Сарајево, „Мало позната заниманја“, Historijski arhiv Сарајево, Музеј Сарајева, Сарајево и других. Активно говори или се служи арапским, турским, енглеским и руским језиком. Године 2013. магистрирао на Филозофском факултету у Сарајеву на теми „Обнова и развој Сарајева у првим деценијама 18. stoljeća“. У претходном периоду Sejdalija Gušić написао је и објавио као аутор и коаутор осам монографија и стручних публикација, 15 стручних и научних радова, 13 изложби и каталога изложби. Главни је и одговорни медник три публикације, те рецензент шест књига.



**Андријана МАКСИМОВИЋ, дипломирани политиколог за новинарство и комунологију, новинарка, НИПД „Реч народа“ Пожаревац.**

Рођена 1979. године у Пожаревцу. После завршене Пожаревачке гимназије, дипломирала на Факултету политичких наука у Београду, на одсеку за новинарство и комунологију, стекавши звање дипломираног политиколога за новинарство и комунологију. Похађа последипломске студије на Факултету политичких наука, на одсеку комунологија. Од јануара 2004. ради у Новинско издавачком привредном друштву „Реч народа“ Пожаревац, као новинар, а, касније, и одговорни уредник.

Објављивала у Часопису за књижевност, уметност и друштвена питања „Mons Aureus“, на тему „Стилско реторичка анализа политичког говора“, ангажовала се у реализацији пројеката Nacional Endowment for Democracy, на следеће теме: „Децентрализација“, „Фискална децентрализација“ и „Родна равноправност“.



**Татјана ЖИВКОВИЋ, дипл. филозоф и библиотекар саветник, референт Завичајног одељења, Народна библиотека „Илија М. Петровић“ Пожаревац.**

Рођена је 1963. године у Земуну. Основну школу и гимназију завршила је у Пожаревцу. Дипломирала је на Филозофском факултету Универзитета у Београду – група за чисту филозофију. Запослена је у Народној библиотеци „Илија М. Петровић“ у Пожаревцу од 1989. године. Радила је у Одељењу стручне обраде и Матичној служби. Од 1998. године ради као Референт завичајног одељења и старе и ретке књиге. Предмет интересовања су јој теме из културе, историје и књижевности, посебно на подручју Браничевског округа. Објавила је више од четрдесет самосталних или коауторских стручних библиографских радова и рецензија за књиге завичајних писаца. Редовни је учесник „Сусрета библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића“ у Инђији.



**Др Јелена ПАУНОВИЋ ПФАФ, доктор медицинских наука, специјалиста медицине рада.**

Рођена у Земуну 1937 године. Дипломирала и докторирала на Београдском универзитету. Више од 40 година активно се бави пословима медицине рада и безбедности и здравља на раду. Има богато радно искуство на пословима процене радних услова, утврђивању радних места са посебним условима, изради акта о процени ризика на радним местима и у радној околини, оцени радне способности и утврђивању здравствених услова за рад.

Руководила или била члан више истраживачких тимова који су се бавили проблемима утицаја рада у сменама, рада на видеотерминалима, промена часовних зона, оптерећења у контроли лета на организам радника и друго (на основу ових истраживања реализован је бенефицирани радни стаж за контролоре летења, авиомеханичаре, и помоћно летачко одн. кабинско особље).

Активно ради на пословима едукације из области медицине рада и безбедности и здравља на раду. Има преко 100 стручних публикација из области медицине рада и заштите на раду, објављених у стручним часописима и презентованих на конгресима и симпозијумима.

Аутор је књиге „Послодавац и безбедност и здравље на раду“ у издању Техпро д.о.о. Коаутор књиге „Превентива у области безбедности и здравља на раду и Практикума за процену и управљање ризицима на радном месту и у радној околини, обе у издању Техпро д.о.о.

Стручни сарадник је у часописима „Заштита у пракси“ издавача Југозаштита п.д. као и „Индустрија“ у издању ИндМедиа д.о.о. У Техпро д.о.о. је од 2007. год. као стручни сарадник из области медицине рада.



**Милутин ЈЕЛИЋ, Генералштабни пуковник у пензији, ван. проф. оператике, ТЕХПРО, Београд.**

Рођен 1954. године у селу Тршановци, Србија. Завршио основне студије на Ваздухопловној војној академији и сва последипломска усавршавања у Војној академији закључно са генералштабним усавршавањем у Школи националне одбране. Тридесет година пилот Ратног ваздухопловства Војске Југославије и Војске Србије и руководиоца летачком обуком. Као руководиоца у летачким јединицама посебно се бавио питањима безбедности летења.

Дуго година предавач у Школи националне одбране Војне академије Војске Србије (Југославије) у изборном наставном звању ванредни професор оператике. Учествовао у организацији и реализацији више стручних и научних семинара, саветовања и симпозијума. Аутор је и коаутор двадесетак стручних радова, практикума и приручника.

У ТЕХПРО д.о.о. од 2006. године руководи Центром за едукацију.



**Бранко Д. ЗДРАВКОВИЋ, електро инжењер, ТЕХПРО, Београд.**

Рођен је 1949. године у Великој Плани. Радну каријеру почео 1970. године у Металуршком комбинату Смедерево на пословима у електро одржавању. Након организовања Металуршког комбината у САРТИД 1913. д.о.о. прелази 1994. године у Сектор Безбедност, на послове безбедности и здравља на раду у Одељењу надзора. После приватизације Концерна црне металургије САРТИД 1913, наставља да ради послове надзора у области безбедности и здравља на раду у U.S. Steel Serbia до 2006. године. Сада обавља послове Стручног сарадника за безбедност и здравље на раду у РЈ Смедерево, Друштва за услуге у области заштите Техпро д.о.о. Београд.



**Александар ПЕТРОВИЋ, поручник, мастер инж. орг. наука, новинар-уредник у Медија центру „Одбрана“, Управа за односе са јавношћу Министарства одбране Републике Србије, Београд.**

Рођен 1982. године у Лозници, завршио Војну гимназију и Војну академију Копнене војске у Београду, похађао магистарске студије комуникологије на Факултету политичких наука у Београду. Звање мастер инжењер организационих наука у области мултимедијалних комуникација и односа са јавношћу на Факултету организационих наука у Београду стекао 2011. године одбранивши завршни рад на тему „Планирање кризне комуникације у систему одбране Републике Србије“. Тренутно на дужности новинара, уједно уредника у Одељењу за новинску, издавачку и интернет делатност Медија центра „Одбрана“ Управе за односе са јавношћу Министарства одбране републике Србије од 2006. до 2011. године и од лета 2013. до данас. У периоду од 2011. до 2013. године био на дужности у Центру за обуку Копнене војске у Пожаревцу. Област стручног и научног интересовања – интегрисане комуникације, теорија и пракса односа с јавношћу у организацијама високог ризика, кризна комуникација.



**Нина ГОСТЕНЧИК, виши архивист, Покрајински архив Марибор, Словенија.**

Nina Gostenčnik, višja arhivistka, zaposlena v Pokrajinskem arhivu Maribor, Slovenija, od leta 2004. Področje dela v arhivu zajema skrbništvo nad fondi s področja gospodarstva, pripravo razstav in člankov na podlagi popisanih fondov, prevajanje in lektoriranje tekstov v angleškem jeziku in drugo. Je vodja slovenske medarhivske delovne skupine za fonde s področja gospodarstva ter članica organizacijskega in programskega odbora vsakoletne znanstvene konference Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja ter urednica istoimenskega zbornika.



**Бранимир АНДРИЋ, дипломирани правник, директор Архива Војводине, Нови Сад.**

Рођен је 1953. у Новом Саду, где је завршио гимназију „Јован Јовановић Змај“ и дипломирао на Правном факултету. Објавио је више стручних чланака, студија, приказа и осврта из области права, политике у култури и заштити културног наслеђа. Аутор је документарних филмова из историје српске, као и културе националних мањина у АП Војводини. Био је уредник документарно-образовног програма РТВ Нови Сад.



**Беба СТАНКОВИЋ, дипл. филозоф, директорка Народне библиотеке „Илија М. Петровић“ Пожаревац.**

Рођена 10. фебруара 1961. године у Пожаревцу. Дипломирала на Групи за филозофију на Филозофском факултету у Београду. Предавала филозофију у Пожаревачкој гимназији, Школском центру у Великом Градишту и Пољопривредној школи у Пожаревцу. У библиотекарству, са мањим прекидима, од 1999. године. Поред послова руковођења у Народној библиотеци „Илија М. Петровић“ у Пожаревцу, одговорна за рад библиотечке мреже у Браничевском региону (општине Мало Црниће, Велико Градиште, Голубац, Жабари, Жагубица, Кучево, Петровац на Млави) и организацију културних догађаја у установи – више од 190 представљања књига, предавања, изложби, концерата, стручних скупова са међународним учешћем... Редовно учествује на стручним скуповима у земљи и иностранству – Федерација БХ, Република Српска, Словенија, ИФЛА конгреси са стручним презентацијама у Шведској, Финској, Порторику и Сингапуру. Приредила монографију о библиотеци – „160. година Читалишта у Пожаревцу“ (штампано и дигитално издање), зборник филозофских текстова „Сазнајно повлашћен положај“ и монографију о Пожаревцу – „Под византијским небом“ („Мали Немо“, Панчево). Уредница три зборника манифестације „Дани Слободана Стојановића“, као и три првонаграђене драме на „Конкурсу Слободан Стојановић“, уредница књиге „Ратни Дневник 1916 – 1918“, Драгутина Ранковића (издања библиотеке). Чланица Управног одбора Библиотекарског друштва Србије, председавајућа међународне Специјалне интересне IFLA (International Federation of Library Associations) групе „Жене, информације и библиотекарство“. Прошла двогодишњу обуку Мисије ОЕБС –а о основама родне равноправности. Области интересовања - библиотекарство, менаџмент у установама културе, примена информационих технологија, студије културе, студије рода. На завршним испитима на мастер студијама на Факултету политичких наука, на групи „Теорија културе и студије рода“.



**Проф. др Миле БЈЕЛАЈАЦ, научни саветник, Институт за новију историју Србије, Београд.**

Др Миле Бјелајац (1955), научни саветник, познат је домаћој и иностраној јавности по радовима на тему историје војно-цивилних односа, улоге војске у модернизацији, карактеру војних елита... Његове монографије из историје војске Краљевине Југославије (1988, 1994), студија и биографски лексикон „Генерали и адмирални Краљевине Југославије 1918-1941“ (2004), студија „Југословенско искуство са мултиетничком армијом 1918-1991“ (1999), као и иновативне биографије министара и генерала – данас су незаобилазна литература на студијама историје и политичких наука. Аутор је по позиву предавач на војним и грађанским универзитетима Србије, земаља у окружењу, Западне Европе, Америке и Аустралије.



**Југослав ВЕЉКОВСКИ, виши архивиста, Историјски архив Нови Сад.**

Дипломирао историју на Филозофском факултету у Новом Саду 1995. године. Аутор и коаутор више монографских дела и чланака. Сарадник на пројектима Српска енциклопедија, Српски биографски речник. У Историјском архиву Града Новог Сада запослен од 2000. године као архивиста у Центру за информације и документацију. Од 2001. године распоређен на радно место архивисте на заштити архивске грађе ван архива. Од октобра 2013. године је председник Друштва архивиста Војводине. Учествовао на више међународних архивских саветовања, семинара и радионица. Од 2011. године у звању Вишег архивисте.



**Весна БАШИЋ, лектор, библиотекар, архивист, Архив Војводине, Нови Сад.**

Рођена је 1960. у Новом Саду, где је завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је на Катедри за југословенске књижевности и српскохрватски језик на Филозофском факултету у Новом Саду. Од 1995. године запослена је у Архиву Војводине, као лектор и библиотекар. Осим стручног испита у професији, положила је и стручни архивистички испит (Архив Србије, 2002). Поред лекторских, редакторских и библиотекарских послова, за едицију Посебна издања Архива, као и друге установе културе и Српску православну цркву, ради као уредник по позиву. Такође, ради на поставкама и визуелизацијама тематских архивских изложби, као и поставкама за друге архиве, музеје, библиотеке, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Српску православну цркву, итд. Члан је Редакције Водича кроз архивску грађу, Друштва архивских радника Војводине, Редакције Архивских анала, Друштва за српски језик, Библиотекарског друштва Србије, члан Скупштине Матице српске, сарадник на изради Српског биографског речника, уредник Академске књиге, уредник часописа Српске православне цркве Светионик. Живи и ради у Новом Саду.

Архив Војводине, 21000 Нови Сад, Дунавска 35  
+381 21 489 18 19; 064 147 88 69  
info@arhivvojvodine.org.rs



**Зоран ВЕЉАНОВИЋ, дипл.историчар, виши архивиста, Историјски архив Суботица.**

Рођен је 1959. године у Зрењанину. Дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду – група за историју са темом „Стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918“. Радио је као професор историје, а од 1993–2001. године био директор Историјског архива у Суботици. Од друге половине 2001. ради у Служби заштите архивске грађе ван архива. Од 2001. до 2007. био предавач и испитивач за предмет Национална историја (XVIII-XX век) у Комисији за полагање стручног испита запослених у архивским установама Војводине (Архив Војводине, Нови Сад). Члан је од 1999. Републичке редакције за писање водича кроз архивске фондове и збирке (Архив Србије, Београд). У статусу је сталног члана сарадника Матице српске за Српски биографски речник и Српске енциклопедије. Члан је Управног одбора Рукописног одељења Матице српске и члан је Малог историјског друштва у Новом Саду. Од 1989. живи у Суботици. Аутор је више књига и публикација.



**Мр Дејан ЈАКШИЋ, историчар и виши архивиста, Архив Војводине, Нови Сад.**

Рођен је у Новом Саду 1973. године. Дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду – Катедра за историју (1998). Завршио је постдипломске студије смера Национална историја средњег века и магистрирао са тезом „Белополски летопис“ (2009). Од 2001. године ради у Архиву Војводине где се бави старијим архивским фондовима и обрадом грађе на латинском језику, стекао је звање вишег архивисте. Аутор је већег броја научних и стручних радова, приказа и био је сарадник/редактор/уредник у припреми и објављивању више публикација. Радове објављује у часописима: Архивски анали, Годишњак Историјског архива Града Новог Сада, Истраживања, Споменица Историјског архива „Срем“, Архив, часопис Архива Југославије, као и у посебним зборницима радова. Појединачна издања/ књиге: Бачко-бодрошка жупанија 1688–1849, Каталог одабраних садржаја докумената (1801–1805) (Св. 10), 2005; Торонталска жупанија 1731–1849, Каталог одабраних садржаја докумената (1731–1785) (Св. 1), 2008; Приручни вишејезични речник за архивисте (коаутор), 2012.

dejan.j@arhivvojvodine.org.rs  
+381 21 4891825

## УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Рукопис (граматички и правописно исправан) за Годишњак Историјског архива Пожаревац **Записи**, треба послати електронским путем на адресу: [jasinanikolic@arhivpozarevac.org.rs](mailto:jasinanikolic@arhivpozarevac.org.rs) **најкасније до 1. јуна текуће године** у којој ће бити штампан. Уз то, треба доставити и један примерак текста одштампаног на папиру, као и Изјаву да рад није (нити ће бити) објављиван или понуђен неком другом за објављивање, на адресу Уредништва: Историјски архив Пожаревац, 12000 Пожаревац, за **Годишњак** ИАП, др Воје Дулића 10.

Рад треба да буде написан ћирилицом у Microsoft Word-у, дужине (укључујући сажетак и резиме на српском и/или на енглеском, слике, табеле и друге прилоге) до 28.500 словних знакова; врста слова: Times New Roman; проред: 1,5; величина слова: 12. Раду приложити и резиме (од 10 до 15 редака) на српском и/или на енглеском са четири до шест кључних речи, у прореду 1, величине слова 11. Фусноте (напомене уз текст, спуштенице): проред 1, величине слова 10.

Страна имена у раду писати онако како се изговарају, с тим што се при првом навођењу у загради име даје изворно.

Илустративни прилози уз радове (фотографије, графикони, географске карте,...) морају бити адекватно скенирани (300 dpi). Свака илустрација мора бити означена бројем, мора да има легенду и назначено место унутар текста где ће се наћи. Формат илустрације може бити: jpg или tiff.

## ПРАВИЛА ЗА НАВОЂЕЊЕ

**МОНОГРАФСKE ПУБЛИКАЦИЈЕ** се наводе на следећи начин: пуно име и презиме аутора, назив дела – курзивом, место издања, година издања. Ако се наводи и број странице, пише се без икаквих додатака (стр., р., pp., ff., dd. и слично). После места издања ставља се запета.

**Пример:** Славко Гавриловић, **Војводина и Србија у време Првог устанка**, Нови Сад, 2004, 218.

Уколико књига има више издања, може се навести број издања у суперскрипту (на пример 2008<sup>2</sup>).

Уколико се у књизи помиње више места где је издата, наводе се прва два раздвојена цртом (дугачка).

**Пример:** Борислав Јанкулов, **Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку**, Нови Сад–Панчево, 2003, 43.

### Структура радова:

- име и презиме;
- адреса аутора и установе у којој ради;
- наслов рада;
- сажетак (50–100 речи);
- кључне речи (3–10 речи);
- текст рада (обима до једног ауторског табака – 16 страница);
- резиме (300–500 речи).

### Форма текста:

- текст процесор Word;
- стил Normal;
- формат стране А4;
- маргине (цм): горе –2.5, доле – 7.2, лево – 2, десно – 6.3, гутер – 0;
- фонт Times New Roman, 20pt наслов, 16pt поднаслов, 11pt основни текст, 9pt напомене;
- проред Single,
- напомене Footnotes у непрекинутом низу од 1 даље.

Радови које је Уредништво часописа одобрило за публикавање, биће штампани са УДК бројем Народне библиотека Србије. Примљени радови се не враћају.

**ОБЈАВЉЕНА ГРАЂА** се наводи на исти начин као и монографске публикације, а **НЕОБЈАВЉЕНА** (архивска) грађа се наводи на следећи начин: при првом навођењу пун назив архива, место архива, редни број и назив фонда, сигнатура предмета. У загради на крају обавезно написати скраћеницу под којом је води одређени архив и под којом ће се појављивати у следећим навођењима.

**Пример:** Архив Војводине, Нови Сад, Ф. 23, Земаљска управа за Српско Војводство и Тамишки Банат, Президијални списи, бр. 1964 (АВ, СВТБ).

**ЧЛАНЦИ** се наводе на следећи начин: пуно име и презиме аутора, назив чланка – курзивом, назив часописа,

новина или друге серијске/периодичне публикације, број и годиште, место издања, година, број странице без икаквих додатака (као и код навођења књига).

**Пример:** Слободан Бјелица, **Трансформације идеје о аутономији Војводине**, Зборник Матице српске за друштвене науке, 137, Нови Сад, 2011, 509–520.

**Пример:** Andrej Mitrović, **Deutschland und Jugoslawien 1919–1933**, Зборник Филозофског факултета, Књ. 12, 1, Београд, 1974, 567–575.

Уколико је назив часописа дугачак, приликом првог навођења у заградама се наводи скраћеница под којом ће се даље појављивати.

**Пример:** Васа Стајић, **Нови Сад, његов магистрат и културна прегнућа новосадских Срба**, Гласник Историског друштва у Новом Саду (ГИДНС), 6, 1–2 (14–15), Нови Сад, 1933, 1–159.

Уколико постоји више аутора монографије или чланка (до четири), раздвајају се запетом. За више од четири аутора наводи се само први, а затим et. al.

**Пример:** Петер Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, **Историја Мађара**, Београд, 2002, 555.

Уколико се у раду цитира само један рад одређеног аутора, код поновљеног навођења тог текста, може се скратити име аутора на почетно слово иза којег стоји тачка, уз презиме аутора, следи скраћеница **нав. дело** (за српски језик) или скраћеница **ор. cit.** (за стране језике).

**Пример:** Мелхиор Ердужељи, **Историја Новог Сада**, Нови Сад, 1894, 341.

Скраћено: М. Ердужељи, **нав. дело**, 428.

Уколико се у цитирању дела једног аутора текст налази на истој страници, а употребљен је у следећој фусноти, користи се реч Исто (српски језик), односно Ibidem (страни језици).

**Пример:** Мелхиор Ердужељи, **Историја Новог Сада**, Нови Сад, 1894, 341.

Скраћено: Исто.

Уколико се цитира више радова истог аутора (књига или чланка), а пошто је први пут назив сваког рада наведен у пуном облику, при поновном навођењу, после скраћеног имена и пуног презимена аутора, ставља се скраћени назив монографије или чланка, број странице.

**Пример:** Димитрије Кириловић, **Помађаривање у бившој Угарској; Асимилациони успеси Мађара у Бачкој, Банату и Барањи**, Нови Сад, 2006, 72.

Скраћено: Д. Кириловић, **Помађаривање**, 84.

Уколико се цитира текст са више страница које су тачно одређене, оне се раздвајају цртом, а после тога следи тачка. Уколико се цитира више страница које се не одређују тачно, употребљава се реч **passim**.

**Пример:** Васа Стајић, **Грађа за политичку историју Новог Сада**, Нови Сад, 1951, 41–49.

Скраћено: В. Стајић, **Грађа за политичку историју, passim**.

Када се цитира чланак у зборнику радова на страном језику, после назива зборника, у загради се наводе имена уредника. Уколико их је више ставља се ознака **eds.** пре њихових имена, ако је један уредник, испред имена је назнака **ed.**, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр. у немачком **Hrsg.**). Када се цитира чланак у зборнику радова на српском или јужнословенском језику, после назива зборника, у заградама се наводи име или имена уредника са знаком **ур.** пре имена. После ових података наводи се издавач и година издања, број странице и тачка.

**Пример:** Ненад Лемајић, **О неким нејасним питањима из историје породице Белмужевић, Балкан и Панонија кроз историју** (ур. Славко Гавриловић), Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за историју, Нови Сад, 2009, 387–403.

**Пример:** Barbara Graziosi, **The Ancient Reception of Homer, A Companion to Classical Reception** (Eds. Lorna Hardwick and Christopher Stray), Blackwell Publishing, Oxford, 2008, 29/33.

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, адресу интернет странице исписану италиком и датум приступања страници.

**Пример:** Југослав Вељковски, **Прва сређивања грађе новосадског магистрата**, <http://www.arhivns.rs/lat/28jug2.html>, 25. април 2012.

Страна имена транскрибују се ћирилицом на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме се наводи у заградама у изворном облику на страном језику курзивом, нпр. Ришеље (Richelieu).

## UPUTSTVO SARADNICIMA

### Struktura radova:

- име и презиме;
- адреса аутора и установе у којој ради;
- наслов рада;
- саžетак (50–100 рећи);
- кључне рећи (3–10 рећи);
- текст рада (обима до једног ауторског табака – 16 страница);
- резиме (300–500 рећи).

### Forma teksta:

- текст процесор Word;
  - стил Normal;
  - формат стране А4;
  - маргине (cm): горе – 2,5, доле – 7,2, лево – 2, десно – 6,3, гутер – 0;
  - font Times New Roman, 20pt наслов, 16pt поднаслов, 11pt основни текст, 9pt напомене;
  - проред Single,
  - напомене Footnotes у непрекинутом низу од 1 даље.
- Радови које је Уредништво часописа одобрило за публикавање, биће штампани са УДК бројем Народне библиотеке Србије. Примљени радови се не враћају.

## PRAVILA ZA NAVODENJE

**MONOGRAFSKE PUBLIKACIJE** се наводе на следећи начин: пуно име и презиме аутора, назив дела – курзивом, место издања, година издања. Ако се наводи и број странице, пише се без икаквих додатака (стр., р., рр., ff., dd. и слично). После места издања ставља се запета.

**Primer:** Slavko Gavrilović, **Vojvodina i Srbija u vreme Prvog ustanka**, Novi Sad, 2004, 218.

Уколико књига има више издања, може се навести број издања у суперскрипти (на пример 2008<sup>2</sup>).

Уколико се у књизи поминје више места где је издата, наводе се прва два раздвојена цртом (дугачка).

**Primer:** Borislav Jankulov, **Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku**, Novi Sad–Pančevo, 2003, 43.

**OBJAVLJENA GRAĐA** се наводи на исти начин као и монографске публикације, а **NEOBJAVLJENA** (архивска) грађа се наводи на следећи начин: при првом навођењу пуно назив архива, место архива, редни број и назив фонда, signatura предмета. У загради на крају обавезно написати скраћеницу под којом је води одређени архив и под којом ће се појављивати у следећим навођењима.

**Primer:** Arhiv Vojvodine, Novi Sad, F. 23, Zemaljska uprava za Srpsko Vojvodstvo i Tamiški Banat, Prezidijalni spisi, br. 1964 (AV, SVTB).

**ČLANCI** се наводе на следећи начин: пуно име и презиме аутора, назив чланка – курзивом, назив часописа, новина или друге серијске/периодичне публикације, број и годиште, место издања, година, број странице без икаквих додатака (као и код навођења књига).

**Primer:** Slobodan Bjelica, **Transformacije ideje o autonomiji Vojvodine**, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 137, Novi Sad, 2011, 509–520.

**Primer:** Andrej Mitrović, **Deutschland und Jugoslawien 1919–1933**, Zbornik Filozofskog fakulteta, Knj. 12, 1, Beograd, 1974, 567–575.

Ukoliko je naziv časopisa dugačak, prilikom prvog navođenja u zagradama se navodi skraćena pod kojom će se dalje pojavljivati.

**Primer:** Vasa Stajić, **Novi Sad, njegov magistrat i kulturna preguća novosadskih Srba**, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu (GIDNS), 6, 1–2 (14–15), Novi Sad, 1933, 1–159.

Ukoliko postoji više autora monografije ili članka (do četiri), razdvajaju se zapestom. Za više od četiri autora navodi se samo prvi, a zatim et. al.

**Primer:** Peter Rokai, Zoltan Đere, Tibor Pal, Aleksandar Kasaš, **Istorija Mađara**, Beograd, 2002, 555.

Ukoliko se u radu citira samo jedan rad određenog autora, kod ponovljenog navođenja tog teksta, može se skratiti ime autora na početno slovo iza kojeg stoji tačka, uz prezime autora, sledi skraćena **nav. delo** (za srpski jezik) ili skraćena **op. cit.** (za strane jezike).

**Primer:** Melhior Erdujhelji, **Istorija Novoga Sada**, Novi Sad, 1894, 341.

Skraćeno: M. Erdujhelji, **nav. delo**, 428.

Ukoliko se u citiranju dela jednog autora tekst nalazi na istoj stranici, a upotrebljen je u sledećoj fusnoti, koristi se reč Isto (srpski jezik), odnosno Ibidem (strani jezici).

**Primer:** Melhior Erdujhelji, **Istorija Novoga Sada**, Novi Sad, 1894, 341.

Skraćeno: Isto.

Ukoliko se citira više radova istog autora (knjiga ili članaka), a pošto je prvi put naziv svakog rada naveden u punom obliku, pri ponovnom navođenju, posle skraćenog imena i punog prezimena autora, stavlja se skraćeni naziv monografije ili članka, broj stranice.

**Primer:** Dimitrije Kirilović, **Pomađarivanje u bivšoj Ugarskoj; Asimilacioni uspesi Mađara u Bačkoj, Banatu i Baranji**, Novi Sad, 2006, 72.

Skraćeno: D. Kirilović, **Pomađarivanje**, 84.

Ukoliko se citira tekst sa više stranica koje su tačno određene, one se razdvajaju crtom, a posle toga sledi tačka. Ukoliko se citira više stranica koje se ne određuju tačno, upotrebljava se reč **passim**.

**Primer:** Vasa Stajić, **Građa za političku istoriju Novog Sada**, Novi Sad, 1951, 41–49.

Skraćeno: V. Stajić, **Građa za političku istoriju, passim**.

Kada se citira članak u zborniku radova na stranom jeziku, posle naziva zbornika, u zagradi se navode imena urednika. Ukoliko ih je više stavlja se oznaka **eds.** pre njihovih imena, ako je jedan urednik, ispred imena je naznaka **ed.**, odnosno odgovarajuća skraćena u drugom jeziku (npr. u nemačkom **Hrsg.**). Kada se citira članak u zborniku radova na srpskom ili južnoslovenskom jeziku, posle naziva zbornika, u zagradama se navodi ime ili imena urednika sa naznakom **ur.** pre imena. Posle ovih podataka navodi se izdavač i godina izdanja, broj stranice i tačka.

**Primer:** Nenad Lemajić, **O nekim nejasnim pitanjima iz istorije porodice Belmužević, Balkan i Panonija kroz istoriju** (ur. Slavko Gavrilović), Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za istoriju, Novi Sad, 2009, 387–403.

**Primer:** Barbara Graziosi, **The Ancient Reception od Homer**, A Companion to Classical Reception (Eds. Lorna Hardwick and Christopher Stray), Blackwell Publishing, Oxford, 2008, 29/33.

Citiranje tekstova s interneta treba da sadrži naziv citiranog teksta, adresu internet stranice ispisanu italikom i datum pristupanja stranici.

**Primer:** Jugoslav Veljkovski, **Prva sređivanja građe novosadskog magistrata**, <http://www.arhivns.rs/lat/28jug2.html>, 25. april 2012.

Strana imena transkribuju se ćirilicom na srpskom jeziku kako se izgovaraju, a prilikom prvog pominjanja u tekstu njihovo prezime se navodi u zagradama u izvornom obliku na stranom jeziku kurzivom, npr. Rišelje (Richelieu).

## INSTRUCTIONS TO COLLEAGUE AUTHORS

The manuscript for the Historical Archives of Pozarevac Yearbook - **Zapisi**, should be sent electronically to the address [jasminanikolic@arhivpozarevac.org.rs](mailto:jasminanikolic@arhivpozarevac.org.rs) till June 1st at the latest, in the year that it is planned to be published. You are kindly requested to send one copy of the printed text (followed by the written statement that the text has not been previously published or given to someone to publish it) to the following address of the Editorial: The Historical Archive of Požarevac, 12000 Požarevac, Voje Dulića 10, Serbia - za Godišnjak IAP-

If the manuscript is written in English, the font should be Times New Roman, not more than 28.500 characters; space 1,5; font size 12. The work should have a summary (10 to 15 lines) in English with four to six key words, space 1, font size 11. Various footnotes: space 1, font size 10.

The illustrative attachments to the work/manuscript (photos, charts, maps ...) should be properly scanned (300 dpi). Each illustration should be numbered and should have a legend and its place in the text. The illustration type can be: jpg or tiff.

### The Structure of the work:

- name and surname;

- author address and institution (work) address;
- tittle;
- abstract (50–100 words);
- key words (3–10 words);
- text (16 pages);
- summary (300–500 words).

### The Text Form:

- text procesor Word;
- style Normal;
- page A4;
- margines (cm): up –2.5, down – 7.2, left – 2, right – 6.3, gutter – 0;
- font Times New Roman, 20pt tittle, 16pt subtitle, 11pt basic text, 9pt notes;
- space Single,
- Footnotes in continuous stream from 1 (and on).

The works that have been approved by the Editorial will be published UDC (Universal Decimal Classification) number of The National Library of Serbia. The accepted manuscripts will not be returned.

## HOW TO ADD REFERENCES/BIBLIOGRAPHY

**MONOGRAPH** should have: the author's full name and surname, name of the book/work (in italic), place and year of publishing. If number of the page is mentioned, please do not add **p, pp, ff, dd etc.** After the place of publication please put a comma (,).

**THE PUBLISHED SOURCE** is stated in the same way as monograph publication, and **THE UNPUBLISHED (ARCHIVE) SOURCE** is stated in the following way: when first stated – full name of the archive, place of archive, serial number and name of the fund, case signature. Please write in the brackets () the abbreviation under which a certain archive is and the abbreviation under which it will appear in the statements.

M Argles, **British Government Publications in Education during the Nineteenth Century** (1971)

J Vaughan, **Board of education Circulars: A Finding List and Index** (1972)

J M McCarthy, **An International List of Articles in the History of Education, Published in Non-Educational Serials, 1965-69** (1973)

D W Thomas, **The History of Technical Education in London 1904-40** (1976)

S M Parkes, **Irish Education in the British Parliamentary Papers 1801-1920** (1978)

V F Gilbert and C Holmes, **Theses and Dissertations on the History of education Presented at British and Irish Universities between 1900-1976** (1976)

M Argles and J E Vaughan, **British Government Publications Concerning Education during the Twentieth Century** (1982)

J S Hurt, **Education and the Working-Classes from the Eighteenth Century to the Twentieth Century** (1985)

R Szreter, **The History of Education in Non-Education Learned Journals 1939-1984** (1986)



A R Allan, **University Bodies: a Survey of inter- and Supra-University Bodies and Their Records** (Liverpool c1990). Includes an extensive bibliography of sources useful for the history of higher education.

M C Britton (ed), **Improved Visibility: An International Bibliography on the Education of Women and Girls 1978-1989** (Librarians of Institutes and schools of education 1991).

J D Browne and G R N Smart, **Colleges of Education: A Checklist of Archives** (History of Education Society c1981).

C R Chapman, **The Growth of British Education and its Records**, (Dursley Lochin 1992).

J Craigie, **A Bibliography of Scottish Education before 1872** (University of London Press 1970).

D Crook 'Net gains? The Internet as a research tool for historians of education' in D. Crook and R. Adlrich (eds) **History of**

**Education for the Twenty-first Century** (London, Institute of Education) pp.36-49.

J C Davies, 'Documents relating to the History of Education,' in **Durham Research Review**, 2 (Sept 1951), pp 1-10.

History of Education Society, **Archives and the Historian of Education** (1975).

A Morton, **Education and the State 1833-1966** (PRO 1997).

T A O'Donoghue, 'Sources for the Study of the History of the Secondary School Curriculum: A Survey of the Irish Scene, 1921-62,' in **HES Bulletin**, (Autumn 1990), pp. 46-51.

Public Record Office of Northern Ireland, **Guide to Educational Records** (1993). Includes an appendix listing all state schools with surviving records held at PRONI.

**Sources for Tracing School Teachers in the National Society Archives and Library** (Church of England Record



ISSN 2334-7082



НАРХИВ  
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ГОДИШЊАК ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ПОЖАРЕВАЦ

Година I, број 2 ПОЖАРЕВАЦ, 2013.